

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

На правах рукопису

ГУМЕНЮК ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 339.924:331.556.4

**ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В СИСТЕМІ
ТЕКТОНІЧНИХ ЗСУВІВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Дисертація
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Науковий консультант:

доктор економічних наук,
професор,
академік НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки
України
Амоша Олександр Іванович

ТЕРНОПІЛЬ 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЯ І ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	
1.1 Теоретичні засади міжнародного руху робочої сили у відкритій економіці	18
1.2 Концептуальні аспекти дослідження міжнародної трудової міграції	36
1.3 Розвиток міжнародного ринку праці в гносеологічній перспективі	55
1.4 Перехід від трудової міграції до мобільності людського капіталу в системі коливання продуктивності праці: методологічні підходи	74
Висновки до розділу 1	93
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	
2.1 Структуро-логічний апарат дослідження міжнародної трудової міграції	97
2.2 Ретроспектива модернізації детермінант розвитку системи міжнародної трудової міграції	114
2.3 Тектонічні зсуви у світовій економіці: стратифікація країн та перевалочно-транзитна модель трудової міграції	134
Висновки до розділу 2	162
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТРУДОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	
3.1 Порівняльна бідність як чинник еміграційної лабільності робочої сили	165
3.2 Метастабілізація системи міжнародної трудової міграції в контексті формування глобального середнього класу	182
3.3 Економічна основа міграційної політики країн-ремітентів іноземної робочої сили	207
3.4 Проблеми приваблення іноземних факторів виробництва в	

економіку країн перевалочно-транзитної трудової міграції	231
Висновки до розділу 3	249
РОЗДІЛ 4 ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	
4.1 Інституціональна сегментизація міжнародної трудової міграції	253
4.2 Вектори розвитку міжнародної трудової міграції вищого порядку	274
4.3 Концептуальні засади факторного регулювання світового ринку праці в умовах тектонічних зсувів світової економіки	294
Висновки до розділу 4	317
РОЗДІЛ 5 ТРУДОМІГРАЦІЙНІ ВИМІРИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ТЕКТОНІЧНИХ ЗСУВІВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	
5.1 Деформація галузевої структури країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку, як чинник виштовхування людського капіталу	319
5.2 Освітньо-науковий потенціал України в структурі міжнародного руху людського капіталу	341
5.3 Інституалізація інкорпорованого культурного капіталу трудових мігрантів в умовах тектонічних зрушень світової економіки	360
5.4 Міграційні пріоритети України в контексті трансформування міжнародного ринку праці	377
Висновки до розділу 5	396
ВИСНОВКИ	398
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	404
ДОДАТКИ	463

Вступ

Актуальність теми. Міжнародна трудова міграція є потужним двигуном та значущим наслідком економічних, політичних та соціальних перетворень у світі. Протягом ХХ ст. країни, які зосередили переважну частку глобального фінансового та виробничого капіталу, приваблювали економічно активне населення бідних та політично нестабільних держав. У доповіді Департаменту економічних і соціальних справ ООН йдеться, що у 2013 р. чисельність міжнародних мігрантів перевищила 230 млн. осіб, вони складають 10,8% населення розвинених країн і лише 1,6% країн, які формують ринок. Проте чисельно ці частки тотожні. І якщо розвинуті країни – це дестинація трудового мігранта, то перебування на території бідної країни – лише очікування та «накопичення» можливостей потрапити до більш розвиненої. Нині перед світовою економікою постає чимало викликів, що іманентно пов'язані з проблемами функціонування системи міжнародної трудової міграції. Прогнози фахівців переважно стосуються зростаючої потреби економічно розвинених країн в іноземній робочій силі та інструментарію її залучення. Натомість впровадження інформаційних технологій, роботизація виробництва і сфери послуг та посилення антиміграційного законодавства ставлять перед дослідниками завдання об'єктивного аналізування причин, умов та наслідків процесу міжкраїнного переміщення робочої сили.

Водночас мігрантам за кордоном доводиться виконувати переважно низькокваліфіковану і непрестижну роботу. Це знецінює отриманий в країні походження людський капітал та викликає в трудового мігранта почуття самоприниження, спонукаючи його до публічної демонстрації особистої успішності на батьківщині. Так зацікавлені інституції атрактивних для трудових мігрантів країн просувають, як одну з альтернатив найманої праці, проект залучення іноземців до підприємницької діяльності, що дозволить використовувати їх людський капітал. В такий спосіб інституції розвинених країн переносять акценти в регулюванні міжнародної трудової міграції із

звичної для патерналістських суспільств «турботи» про мігранта на надання йому можливості самореалізації. Поряд із тим, зайнятість за кордоном підприємницькою діяльністю та найм, по суті, розмежовують міжнародну трудову міграцію на циклічну та незворотню. Нині проблеми міжнародного руху робочої сили насамперед пов'язані з інтеграцією мігрантів у приймаюче суспільство, їх безпекою, «витоком умів» тощо. Все це змушує законодавство країн, пов'язаних міграційними коридорами, чутливо реагувати на настрої та очікування резидентів. В Україні, за різними даними, обсяги еміграції становили від 2 до 7 млн. осіб, натомість країна прийняла близько 5 млн. іммігрантів, що робить її, за слабкої інституціональної підтримки процесу, світовим лідером міжнародного обміну робочою силою. Виходячи з цього, нині особливої ваги набувають дослідження міжнародної трудової міграції як ресурсу зміни економічного ландшафту світової економіки.

Питаннями розвитку системи міжнародної трудової міграції як сукупності економічних, соціальних, територіально-просторових підсистем глобальної економіки присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Амоші, В. Брича, Д. Богині, А. Гайдуцького, М. Долішнього, І. Івахнюка, М. Колосніциної, О. Кузьміна, Е. Лібанової, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, С. Метельова, Т. Орехової, У. Садової, Л. Семів, Я. Столярчук, О. Чернеги, Р.Дж. Еренберга, Ф. Закарії, К. Калхуна, М. Кастельса, П. Кругмана, Д. Мортенсена, К. Пісарідіса, Е. Райнерта, Дж. Ріфкіна, Р. С. Сміта, Дж. Уїкхема та ін. Водночас фундаментальні дослідження феномена міжнародної трудової міграції констатують, що офіційні статистичні дані не дають уявлення про те, що спричинює міграцію та впливає на вибір мігрантом відповідної країни. У науковій літературі практично відсутні дослідження в напрямку формування концепції регулювання розвитку системи міжнародної трудової міграції в умовах підйому економічної потужності країн, які формують ринок. Все вказане та місце України в структурі системи міжнародної трудової міграції, роль її

людського капіталу в трансформації процесу міжнародного руху робочої сили обумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету в межах науково-дослідних тем: «Дослідження проблем євразійської трудової міграції та механізмів її регулювання» (державний реєстраційний номер 0109U000033), «Управління розвитком міжнародного ринку праці» (державний реєстраційний номер 0110U001440), «Дослідження методологічних засад державного регулювання економіки на макро- та мезорівнях» (державний реєстраційний номер 0104U000406), «Регіональні аспекти розвитку світової економіки та позиціонування в ній України» (державний реєстраційний номер 0105U000847), «Стратегічне управління розвитком міжнародного туризму» (державний реєстраційний номер 0110U001439); держбюджетних тем «Теоретико-методологічні основи і практичні підходи формування нового світового економічного порядку та забезпечення національних інтересів України» (державний реєстраційний номер 0111U001038) і «Маркетингові технології на ринку інноваційних товарів і послуг» (державний реєстраційний номер 0112U007883); госпдоговірної науково-дослідної роботи «Покращення збутової діяльності приватного агропромислового підприємства «Дзвін»» (державний реєстраційний номер 0113U007677), де десертантом обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної трудової міграції як соціального ліфтингу мігранта, окреслено концептуальні засади перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад формування та розвитку системи міжнародної трудової міграції, обґрунтування тектонічних зсувів світової економіки дією об'єктивних економічних явищ та формування на цій основі

концептуальної моделі міжнародного ринку праці та трудові міграційних пріоритетів України.

Для досягнення означеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- уточнити теоретичні засади міжнародного руху робочої сили у відкритій економіці та виокремити позиції, що з'ясовують його вплив на флуктуацію регіональної продуктивності праці;

- розкрити економічну природу міжнародної трудової міграції для обґрунтування гіпотези її дослідження як компоненти світової економіки;

- з'ясувати ключові теоретико-прикладні суперечності функціонування міжнародного ринку праці з метою окреслення перспектив його трансформації;

- конкретизувати теоретичні підходи до оцінки людського капіталу, як суб'єкта техноглобалізаційного впливу, для обґрунтування концепції коливання регіональної продуктивності праці;

- обґрунтувати теоретико-методологічну базу та логіку дослідження проблеми розвитку міжнародної трудової міграції для формування нової парадигми управління трудові міграційним процесом;

- окреслити інституційні умови еволюції міжнародної трудової міграції в умовах традиційного, індустріального та постіндустріального суспільств для ідентифікації рушійних сил глобального перерозподілу трудових ресурсів;

- ідентифікувати тектонічні зсуви світової економіки, як глобальний підйом регіональної продуктивності праці країн наздоганяючого розвитку, з метою формування моделі перевалочно-транзитної трудової міграції вищого та нижчого порядків;

- дати характеристику причин та умов формування феноменів порівняльної бідності та середнього класу в контексті їх причинно-

наслідкового зв'язку із асиметрією розвитку і стабілізацією системи міжнародної трудової міграції;

- окреслити пріоритети міграційної політики країн-ремітентів іноземної робочої сили та інституціональні умови ринкової трансформації країн-лімітрофів;

- визначити вектори інституалізації міждержавних трудовіграційних відносин з метою вироблення механізму їх глобальної імплементації;

- дати оцінку тенденціям функціонування міжнародного ринку праці в умовах тектонічних зсувів світової економіки, окресливши VIP-сегмент робочої сили на світовому ринку праці та дослідивши взаємокомпесаторність міграційних процесів міжнародного туризму і руху робочої сили в контексті імперативу сталого розвитку системи міжнародної трудової міграції;

- обґрунтувати методологічні засади трансформації міжнародного ринку праці в контексті соціо-технологічних змін, порушених тектонічними зсувами світової економіки;

- дати оцінку структури національної економіки України в контексті галузевого попиту на робочу силу та інституціональних умов її функціонування з метою викристалізації чинників та умов, що породжують ауткамінгову трудову міграцію населення;

- відстежити функціональний зв'язок освітньо-наукового потенціалу України з чинниками активізації тектонічних зсувів світової економіки для окреслення національної специфіки «циркуляції» та «витоку умів»;

- дослідити проблему асиметрії інформації про рівень освіти в частині інституалізації ринком праці кваліфікації іноземної робочої сили;

- визначити вектори ауткамінгової та інкамінгової трудової міграції в Україні в контексті формування нового міжнародного ринку праці.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародної трудової міграції.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти функціонування міжнародної трудової міграції в системі тектонічних зсувів світової економіки.

Методи дослідження. Методологічними засадами дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій міжнародного руху факторів виробництва, міжнародної торгівлі, економічного зростання, економічного розвитку, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених різних шкіл та напрямків, які стосуються проблем регулювання розвитку міжнародної трудової міграції та кардинальних зрушень в розташуванні світових центрів потужності. В роботі використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання (для визначення природи дуальності міжнародної трудової міграції як процесу інтернаціоналізації зміни соціально-майнового стану особи та підсистеми тектонічних зсувів світової економіки); системний аналіз (для дослідження складових економічного розвитку системи міжнародної трудової міграції з метою виявлення її тенденцій та генних чинників); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень і формулювання висновків дослідження); порівняльний аналіз (для співставлення економічних вигод від трудової міграції до різних країн світу); інституціональний (для дослідження соціально-економічних факторів активізації тектонічних зсувів світової економіки і регуляторів формування нового світового ринку праці); історико-логічний (для виявлення генезису та еволюції модернізації міжнародного ринку праці, обґрунтування концепції регулювання міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки); статистичні (для визначення соціально-економічного результату розвитку системи міжнародної трудової міграції); експертні (для дослідження емпірики трансформації міжнародного ринку праці).

Інформаційною базою дослідження слугували офіційні дані ПР ООН, МОП, МОМ, Закони України, Укази Президента України, Державної служби

статистики України, праці вітчизняних та зарубіжних економістів з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні на теоретико-методологічному рівні концептуальної проблеми розробки комплексу теоретико-прикладних положень та аналітичного інструментарію обґрунтування напрямів трансформації системи міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки. Нові наукові положення, отримані особисто автором, які виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано концептуальний підхід до визначення міжнародної трудової міграції як соціального ліфту, який в короткостроковому періоді детермінує глобальну флуктуацію регіональної продуктивності праці. Це дозволило виокремити та моніторити соціогуманітарну синергію, яку мігранти привносять до приймаючих суспільств. Так міжкраїнний рух робочої сили підвищує дохід стаціонарного населення в обох випадках. Проте притік людського капіталу мігрантів (легальна трудова міграція) підвищує доходи простої праці та знижує цінність кваліфікованої, а інкамінгова проста робоча сила (нелегальна трудова міграція) в сегменті малокваліфікованої праці знижує доходи резидентів та підвищує цінність людського капіталу;

– запропоновано модель перевалочно-транзитної міграції вищого (факторів виробництва – ПТМфв) та нижчого (робочої сили – ПТМрс) порядків як ідентифікацію інституціональних атрактів країн-лімітрофів, які делегують системі національної економіки потребу перманентної технологічної модернізації. Країни ПТМфв зазнають довгострокових впливів тектонічних зсувів світової економіки, які насичують їх об'єктивованим культурним капіталом, та короткострокових, які привносять іноземні мігранти і рееміграція громадян з адекватним інкорпорованим культурним капіталом; натомість країни ПТМрс зазнають лише короткострових коливань

продуктивності праці через плинність робочої сили, викликану відсутністю чи повільними темпами модернізації економіки;

– обґрунтовано механізм взаємокомпенсаційності впливів міжнародної трудової міграції та міжнародних туристичних потоків на процес глобалізації, як зустрічних міжкраїнних рухів населення, які ініційовані підйомом економічної потужності нових індустріалізованих країн, що сприятиме формуванню в структурі продуктивних сил значного сегмента тримачів інкорпорованого культурного капіталу та зростанню норми його прибутку, як ресурсу приватних витрат на споживання рекреаційних послуг та нівелювання потреби працевлаштування за кордоном;

– сформульовано концептуальну модель міжнародного ринку праці (глобального виробництва) як компонентної системи взаємодії з міжнародним ринком робочих місць, що є середовищем товарного адресного кредитування об'єктивованим культурним капіталом постіндустріальних країн тримачів інкорпорованого культурного капіталу з мейнстрімом на території країн ПТМфв та частково на території постіндустріальних країн у VIP-сегменті та ринком робочої сили, які в умовах тектонічних зсувів світової економіки стають векторами трансформації продуктивних сил глобалізації;

удосконалено:

– теоретичні засади розвитку системи міжнародної трудової міграції, зокрема, на відміну від існуючих підходів, обґрунтовано, що він є багатовимірним процесом, який обумовлений поліфакторністю його формування й особливою природою як чинника та динамізатора інших типів розвитку; виокремлено страти системи міжнародної трудової міграції, що дало змогу структурувати її напрямки. Доведено, що на динаміку зміни ролі та значення міжнародної трудової міграції спричинює вплив низка ендогенних та екзогенних соціогуманітарних та науково-технічних факторів, які одночасно активізують тектонічні зсуви світової економіки;

– категоріальний апарат дослідження з обґрунтуванням необхідності включення до складу трудові міграційної моделі, крім причин та переміщення, стадій чинників рееміграції, які замінили адаптацію, повернення та стадії реалізації спонукальних чинників процесу, завдяки яким розширюються масштаби системи міжнародної трудової міграції, мобілізуються необхідні ресурси для розв’язання соціально-економічних проблем світової економіки; запропоновано, з метою запобігання дефінітивної плутанини, ввести в науковий обіг термін «лабільність» як готовність робочої сили до міжкраїнного переміщення;

– інституційний підхід до структуризації системи міжнародної трудової міграції з позиції її дуалістичності, як елементу національної економіки і як сукупності міжнародних організацій, діалектичне протиріччя яких загострено зустрічними векторами розвитку. З одного боку, діяльність міжнародних організацій покликана сприяти лібералізації перебігу процесу міжнародної трудової міграції, а з іншого – уряди країн намагаються захистити національний рівень продуктивності праці від коливання в напрямку зменшення;

– модель регулювання системи міжнародної трудової міграції, яка через національний спосіб розподілу ВВП рефлексує орієнтацію національної економіки на потенціал розвитку (внутрішній/зовнішній), що має стати універсальним інструментом регулювання сфери глобальної зайнятості, граничні можливості якої визначає атомістичний національній економіці культурний капітал у палітрі своїх проявів, а глобальна інституціональна система регулювання міжнародної трудової міграції ідентифікується як важлива умова дотримання загальних вимог;

набули подальшого розвитку:

– концепція тектонічних зсувів світової економіки як глобального підйому регіональної продуктивності праці в результаті емуляції технологічного розвитку постіндустріальних країн, що в довгостроковому

періоді сприятиме формуванню світових центрів притягнення робочої сили високої кваліфікації, оскільки тектонічні зсуви світової економіки сприяють кардинальним змінам механізму соціально-економічного розвитку як в контексті макроекономічних (зростання продуктивності та мобільності виробничих факторів, тенденція до формування постратових компонент системи міжнародної трудової міграції не лише на національному, а й на локальному та глобальному рівнях, розширення сфери застосування малого та середнього бізнесу), так й інституціональних (формування суспільства загальної підзвітності, тренд до реалізації фіскальної політики на основі правил і норм, розвиток електронного урядування, економіки знань) трансформацій;

– ідентифікація відносної бідності та середнього класу, як причини-наслідку процесу міжнародної трудової міграції, що через відмінності в регіональній продуктивності праці, з одного боку, надають процесу динаміку, а з іншого – завдяки глобальній конвергенції доходів сприяють переходу системи міжнародної трудової міграції у стан метастабілізації, що базується на врахуванні інституціональних факторів розвитку, пов'язаних із формуванням системи інституалізації інкорпорованого культурного капіталу, насиченістю економічної системи об'єктивованим культурним капіталом, що органічно доповнюють традиційні системні чинники трансформації міжнародного ринку праці під впливом тектонічних зсувів світової економіки. Водночас розвиток міжнародної трудової міграції залежить не лише від підконтрольних державі та міжнародним організаціям механізмів «інституціональної модернізації», а й від міри «протоінституціональної» традиції через активізацію розвитку та громадянську імплементацію засад актуалізації системи міжнародної трудової міграції рівню глобалізації;

– трактування освітньо-наукового потенціалу та «витоку умів», як детермінанти і наслідку тектонічних зсувів світової економіки з аспекту взаємодії із складовими системи міжнародної трудової міграції, де завдяки

мережі міжнародного наукового обміну та кооперації чітко простежується процес циркуляції людського капіталу та формуються позатериторіальні чинники функціонування інтелектуального капіталу, візія дуальності рівня кваліфікації (інституалізованого культурного капіталу) як чинника стримування розгортання системи міжнародної трудової міграції та її якісного покращення з імплементацією, внаслідок циркуляційної міграції людського капіталу, ознак формування в структурах системи міжнародної трудової міграції середовища інтелектуального капіталу;

– розгляд ієрархії потреб, як мотиватора розвитку міжнародної трудової міграції, що виражається в сегментизації міжкраїнних потоків робочої сили різної кваліфікації за посилення ознак усталеності процесу в рамках глобальної інкорпорації концепції сталого розвитку, як процесу міжнародної інституалізації контролю над тектонічними зсувами світової економіки з аспекту функціонування системи міжнародної трудової міграції, що знаходить свій вираз у відносному сповільненні інтенсивності міжнародного руху робочої сили, який компенсують ПІІ та розширення економічної бази формування глобального середнього класу.

Практичне значення одержаних результатів Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть бути науковою основою для розробки стратегічних підходів, що охоплюють інституціональні питання регулювання міжнародної трудової міграції у системі тектонічних зсувів світової економіки та міжнародних економічних відносин.

Зокрема, запропоновану автором методику реформування та розвитку міграційної політики взято до впровадження України Комітетом Верховної Ради України з питань економічної політики (довідка № 04-18/15-142 від 15.04.2014 р.), методику ідентифікації країн перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва впроваджено Українським національним комітетом

Міжнародної торгової Палати (довідка № 503 від 09.08.2013 р.), рекомендації щодо реформування і розвитку регіонального ринку праці використано Департаментом економічного розвитку Тернопільської ОДА (довідка № 01/3-633 від 18.07.2013 р.).

Пропозиції автора увійшли до рекомендацій міжнародних наукових конференцій з проблем економічної інтеграції України в Європейський Союз, що були проведенні у 2010 році в м. Пафос (Кіпр), у 2011 році в м. Гувес (Греція), у 2012 році в м. Белек (Туреччина), м. Тернопіль, у 2013 році в м. Ялта-Форос, м. Тернопіль, м. Донецьк, м. Каліфея (Греція), у 2014 році в м. Донецьк.

Основні теоретичні і прикладні положення дисертаційної роботи використовуються у Тернопільському національному економічному університеті при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка II», «Економічні проблеми XXI століття», «Світова та економічна інтеграція», «Методологія наукових досліджень» (довідка про впровадження № 126-06/750 від 01.04. 2014 р.); Львівському регіональному інституті державного управління Національної академії управління при Президентові України при викладанні дисциплін «Стратегічне управління людськими ресурсами», «Економіка праці і соціально-трудова відносина», «Макроекономічні засади аналізу державної політики», «Міжнародне право та структури безпеки» (акт про впровадження результатів дослідження від 20.01. 2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладено в дисертаційній роботі та виносяться на захист, одержані автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї і висновки, які є результатом самостійної роботи автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційної роботи доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: «Економічні,

правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період» (м. Тернопіль, 2008 р.), «Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2008 р.), «Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення» (м. Тернопіль, 2009 р.), «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: формування нового світового економічного порядку» (м. Анталія, Туреччина, 2009 р.), «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах світової економічної кризи» (м. Тернопіль, 2009 р.), «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Пафос, Кіпр, 2010 р.), «Теорія та практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, Греція, 2011 р.), «Євроінтеграційні процеси в суспільстві: трансформація та розвиток» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації» (Тернопіль–Чортків, 2012 р.), «Глобальні дисбаланси: світова та українська економіка» (м. Белек, Туреччина, 2012 р.), «Євроінтеграційні процеси в освіті та науці: трансформація та розвиток» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів» (Ялта-Форос, 2013 р.), «Теоретичні і прикладні проблеми моделювання стійкого розвитку економічних систем» (м. Донецьк, 2013 р.), «Кластери у розвитку світової і української економіки» (м. Каліфея, Греція, 2013 р.), «Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции, перспективи» (гр. Свищов, Бългaрия, 2013 г.), «The global economic crisis and the future of european integration» (Niš, Republic of Serbia, 2013 у.), «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект» (Донецьк–Св'ятогірськ, 2014 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 37 наукових праць, у т. ч. одноосібна монографія, колективна монографія,

29 наукових статей, з них 27 – у наукових фахових виданнях України (у т. ч. 4 публікації у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз), 2 статті – в наукових періодичних виданнях інших держав, 6 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 65,6 д. а., особисто авторів належить 65,2 д. а.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст дисертаційної роботи викладено на 404 сторінках, що містять 19 рисунків та 54 таблиці. Список використаних джерел налічує 616 найменувань на 58 сторінках. Робота містить 16 додатків на 56 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ І ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

1.1 Теоретичні засади міжнародного руху робочої сили у відкритій економіці.

Нинішня стадія розвитку світової економіки характеризується підвищенням ступеня глобалізації, який проявляється в посиленні інтеграції національних виробничих систем та національних ринків до світогосподарської системи, в якій національні процеси виробництва, обміну і споживання товарів та послуг втрачають свою автономність. В [226] зазначається, що більш широке трактування категорії світового господарства визначає його як глобальну економічну систему, що самовідтворюється на рівні продуктивних сил, виробничих відносин і відповідних аспектів правових та політичних відносин. Таким чином, основою формування глобальної економічної системи є людина, яка визначає рівень розвитку засобів виробництва, види залучених до виробництва сил природи, формує тип виробничих відносин та інституціональне середовище їх перебігу. Нині головне протиріччя глобальної економічної системи пов'язане із формуванням у рамках провідних західних держав замкнутої господарської системи. Цей процес простежується за такими напрямками: 1) концентрація в постіндустріальному світі більшої частки інтелектуального та технологічного потенціалу людства; 2) зосередження основних торговельних потоків в межах ОЕСР; 3) замикання інвестиційних потоків та міжнародного руху капіталу на ринках, що становлять реферативну групу зацікавленості бізнесу країн ОЕСР; 4) спрямованість міграційних потоків з країн «третього світу» в розвинені регіони планети [326]. Водночас замкнутість системи ускладнює вирішення діалектики протиріч, що у вимірах світової економіки потребує її розмикання.

Так в експертному середовищі [131, С.444-451; 276; 356] визнається, що спільного й універсального визначення наукової категорії економічна система наразі немає, оскільки надзвичайно складно вербально охопити зміст буття в палітрі його проявів стосовно господарської діяльності. У найбільш загальному вигляді її можна подати як об'єктивну єдність закономірно взаємопов'язаних явищ і процесів економічного буття суспільства. Власне сутність економічної системи визначається сукупністю наявних економічних відносин, які відповідають певному рівню розвитку продуктивних сил.

Структуру економічної системи складає сукупність її компонент та характер постійних, стійких у часі зв'язків між ними. На рівні національної економічної системи виділяється шість основних груп елементів сучасних економічних систем: домашні господарства; підприємства різних видів, форм і господарської спеціалізації; сектори економіки; кластери; внутрішні регіони; регулятивні інститути [62; 275; 438; 490; 503; 616]. Автором відстежено, що для провідних теорій глобальної економічної системи [16, 47; 62; 275; 456; 457; 485; 540; 556; 566; 609; 611] спільною є візія неоднорідності світу, яку з аспекту з'ясування потенціалу міжнародної трудової міграції найбільш адаптовано тлумачать неоеволюціоністи Р. Пребіш, А. Франк, І. Валерстайн, А. Фробель, У. Ростов, Д. Белл та Б. Гаврилишин та можливості розвитку груп країн різними темпами (додаток А). Водночас й зазначені теорії, з позицій ідентифікації причин та наслідків трудової міграції, містять дискусійні положення. Це в подальших дослідженнях робить доцільним, використовуючи їх надбання, розвиток даного напрямку наукової думки в сторону фіксації новітніх соціотехно економічних зрушень, з перспективою виходу на нову парадигму формування системи міжнародної трудової міграції в структурі нового світового економічного порядку.

Міжнародний рух факторів виробництва з аспекту розвитку глобальної економіки підпорядковується тим самим законам, що й рух товарів, оскільки їх доцільно розглядати як специфічні товари, за допомогою яких

виготовляються споживчі товари. П. Кругман переконаний, що міжнародний рух факторів виробництва доцільно з'ясовувати розглядаючи зміни, які відбуваються, після налагодження міжнародних економічних відносин, в економічно роз'єднаному світі. Він запропонував модель глобалізації на заставі того, що країни, між якими встановлюються МЕВ володіють однаковими технологіями за різного співвідношення факторів: землі та робочої сили. Якщо одна країна праценадлишкова, то на її підприємствах робітники отримуватимуть меншу винагороду за працю ніж за кордоном, а плата за використання землі буде навпаки більшою. Відповідно робоча сила тяжітиме до закордонного ринку праці, а іноземні власники угідь, матимуть бажання володіти земельними наділами у праценадлишковій країні. Таким чином, **напрямок руху робочої сили визначається різницею в рівнях забезпеченості ресурсами регіону.** Поряд із тим, саме перелив географічно мобільних факторів виробництва змінює сукупну продуктивність праці властивої економічному ландшафту територій. Це однаковою мірою стосується капіталу та робочої сили, які в результаті інституціоналізації отримали різну міру мобільності.

Моделі пропорцій факторів тлумачать міжнародну торгівлю як альтернативу міжкраїнного руху факторів виробництва. По суті країни можуть експортувати робочу силу та імпортувати землю, продаючи за кордон працемісткий товар та ввозячи продукт інтенсивного використання фактору земля. Вчений зазначає, що хоча міжнародна торгівля теоретично може призвести до світового вирівнювання цін на фактори виробництва в реальності такого не може статися. Фундаментальною сутністю простої моделі переміщення факторів є усвідомлення того, що з економічного аспекту торгівля ними за причинами та наслідками подібна на торгівлю товарами [212, С.145-149]. У цьому зв'язку доцільно зазначити, що площі земель придатних до сільськогосподарського використання – константа, а технології, що збільшують родючість, в довгостроковому періоді навпаки призводять до

виснаження ґрунту. Інакше кажучи теорії міжнародної торгівлі розглядають її між країнами за умови повного використання рівноякісних факторів виробництва, підприємцям яких є що на паритетних засадах запропонувати одні одним. Разом із тим, загальним показником працедефіцитного, збалансованого та праценадлишкового ринків праці є коефіцієнти навантаження тих, хто шукає роботу на одне вакантне робоче місце, який розраховується як відношення кількості безробітних до вакантних робочих місць в країні [9]. Тобто, ринок праці доцільно вважати збалансованим у разі, коли виробничі фактори, які є в розпорядженні суспільства використовуються повністю. Оскільки сукупна пропозиція робочих місць економічної системи є границею її виробничих можливостей, то частка безробітних складає орієнтир її ефективності. Адекватність такого орієнтира реальній ситуації на ринку праці насамперед залежить від соціальної політики держави. Дану застанову доцільно брати до уваги досліджуючи причини одночасного існування безробіття за значного інкамінгового потоку некваліфікованої робочої сили.

Разом із тим, економічні причини та наслідки міжнародної торгівлі товарами лежать у площині вигод для країни, персоніфікованими носіями яких є власники товарів, які зі свого боку виготовляє робоча сила, що отримує різну винагороду залежно від МПП, і є квінтесенцією факторозабезпеченості. І якщо для національної економіки в цілому вигоди простежуються через складний аналітичний науково-дослідницький апарат, то конкретний мігрант, як власник людського капіталу, бажає застосувати його в тій країні, де вигоди очевидними будуть й для нього.

Теорії міжнародної торгівлі рефлексують, як різниця в продуктивності праці, змушує відсталіші країни спеціалізуватися на діяльності, яку просунутим країнам не вигідно культивувати в себе. Попит на працю є похідним попитом, який збурюється попитом на вироблені з її застосуванням товари і від того, як змінюється їх ціна коливається внутрішній попит на робочу силу. Зростання заробітної плати призводить до переміщення

виробництва (робочих місць) за кордон, де вартість робочої сили менша (даунсайзинг), в результаті вітчизняні робітники змушені будуть шукати технологічно інакші робочі місця, що породить структурне безробіття. Тобто, хоча міжнародна торгівля вигідна для країни, в короткостроковому періоді вона може завдати шкоди певним групам економічно активного населення.

В теорії факторних пропорцій провідним розглядається взаємозв'язок між частками, які належать виробничим факторам в ресурсному потенціалі країни та пропорціями в яких вони залучаються до виробництва різних товарів. Так приймається, що інтенсивність використання факторів залежить не від величини їх затрат на одиницю продукції, а від їх співвідношення у виробничій функції. Оскільки торгівля веде до вирівнювання відносних цін, їх зміна справляє визначальний вплив на розподіл доходів між секторами економіки. В результаті міжнародної торгівлі власники надлишкового фактору отримують вигоди, а власники дефіцитного втрачають частку доходу. За логікою вчених праценадлишкова країна дозволяє користуватися іноземцям частиною своїх надлишкових трудових ресурсів проте не шляхом їх продажу за кордон, а в результаті обміну вітчизняних товарів, які виготовляються із значним залученням трудових ресурсів на капіталоемні товари, що рівнозначно трудовій аукраїнській міграції [543].

За всієї простоти та чіткості моделі вона має одну суттєву ваду – в реальній глобальній економіці не простежується вирівнювання цін на виробничі фактори. Так попри безпрецедентне зростання обсягів міжнародної торгівлі й надалі існують серйозні міжкраїнні відмінності у рівнях заробітної плати, які складно пояснити різницею продуктивності, по суті, однакової якості робочої сили. З цього приводу Б. Олін писав, що некваліфіковані робітники в одній галузі іноді будуть отримувати значно більше за таких же некваліфікованих робітників працевлаштованих у іншій, що вчений трактував як економічні перешкоди [543]. Такий стан також можна вважати ефектом поширення доходу, внутрігалузевою солідарністю робочої

сили, наслідком застосування високопродуктивного капіталу, що згодом проявився в глобальному масштабі.

Разом із тим, і Е. Хекшер, і Б. Олін вказували на тотожність виробничих функцій, як основне припущення за побудови моделі факторних пропорцій, тобто ними оцінювалися однорівневі за розвитком країни. Таким чином, спроба застосувати теорію Хекшера-Оліна для визначення відносних пропорцій між факторами виробництва виходячи з існуючої структури торгівлі у разі коли стан і структура сукупного попиту в торгуючих країнах суттєво відрізняється не дасть очікуваного результату. Автор вважає важливим для дослідження припущення Е. Хекшера, що міжкраїнна різниця цін на працю, яка викликана зокрема відмінностями в рівнях технологій є причиною, що породжує міжнародний рух робочої сили [498]. Інакше кажучи, рівень технології є наслідком насиченості національної економіки об'єктивованим культурним капіталом, який приводиться у функціональний стан інкорпорованим в особі адекватним культурним капіталом. Тобто збільшення частки наукової компоненти в культурному капіталі нації (інкорпорованому та об'єктивованому) потребує додаткових інвестицій прибуток від яких розподіляється асиметрично, зростаючи мірою поширення НТП для тримачів інкорпорованого культурного капіталу, які за суттю стають символічними власниками об'єктивованого. Разом із тим, міжнародна торгівля не дає жодних гарантій стосовно пропорцій розподілу доходу, тому вільна торгівля в поєднанні із суспільнозапитаним коефіцієнтом Джині стає найкращою економічною політикою держави. Тобто залежно від стратегій розвитку країни, отриманий від експорту дохід нації може перерозподілятися на досягнення різних цілей: від майнового розшарування суспільства та слабого внутрішнього ринку до так званого суспільства добробуту з потужним ринком, розвиток якого перманентно динамізує мультиплікатор видатків населення.

Є багато застережень щодо мотивації індивіда до зміни країни працевлаштування відмінностями в рівнях технологій, які доцільно трактувати опосередкованим чинником, що увібрав відносини чіткої відповідності якостей сукупності робочих місць та робочої сили суспільства. Коли ж існує торгівля між різнорівневими країнами, то галузь в якій країна нижчого рівня має відносні переваги стає для неї об'єктом виробничої спеціалізації, а в розвинутішій країні така діяльність через даунсайзинг взагалі ліквідується. Тобто навіть за умови володіння робочою силою менш розвиненої країни однаковим рівнем кваліфікації з робочою силою більш розвиненої, робітники менш розвиненої не мають змоги запропонувати на її ринках свою компетенцію у праці. В розвиток теорії факторних пропорцій П. Самуельсон та Р. Джонс запропонували модель специфічних факторів, в якій припускали існування єдиного мобільного фактора – робочої сили, що може переміщуватися лише між секторами національної економіки, які функціонують поєднуючи її у виробничому процесі із немобільними специфічними факторами. Водночас вивчаючи вплив зміни відносних цін на розподіл доходів, вчені взагалі не розглядають питання вигод для робочої сили зайнятої у сферах застосування специфічних факторів .

П. Кругман зазначає, що з теоретичного аспекту дослідження наслідків зростання пропозиції специфічних факторів не викликає жодних труднощів, проте зростання пропозиції робочої сили впирається у необхідність прийняттого обґрунтування зниження заробітних плат. Так скорочення доходів домогосподарств відіб'ється насамперед на деградації піраміди потреб населення та технологічної піраміди національної економіки, що згорне виробничу діяльність підприємств сфери просунутих послуг. Після налагодження торгівельного обміну країни інтегруються у світове господарство, де пропозиція товарів є сумою пропозицій національних обсягів їх виробництва. Світова ціна товарів є усередненим її значенням на національних ринках, після встановлення якої, внутрішні рівні цін прямують

до неї. Загальний висновок з теорії специфічних факторів такий: немобільні фактори, які є специфічними для експортних галузей – виграють від торгівлі, немобільні фактори, які є специфічними галузей, що конкурують з імпортом – програють, а мобільний фактор, який використовується в різних галузях може або виграти, або програти [568, Р. 365-384]. Для оцінки вигод від торгівлі, П. Кругман вважає, найбільш перспективним напрямком пошук відповіді на запитання чи зможе поліпшення становища бенефіціарів міжкраїнного торгівельного обміну компенсувати втрати тих, які програли [212, С.54-55]. Тобто в який спосіб розподілиться в суспільстві надприбуток, отриманий з використання зарубіжних факторів виробництва, оскільки згідно правила Л. Вальраса вартість імпорту країни тотожна вартості її експорту та чистих продаж іноземних активів, що вище ідентифіковано, як ефект поширення доходу, отриманого від використання високопродуктивного об'єктивованого капіталу нації незалежно від його географічної локалізації.

В розвиток цього М. Познер сформулював концепцію експорту, що виникає через технологічний розрив між різнорівневими економічними системами. Згідно теорії технологічного розриву експорт здійснює країна, яка володіє технологічною перевагою та вищим рівнем заробітної плати. Згідно даної теорії з налагодженням експорту нового товару технологічні інновації домінують, а витрати на заробітну плату відіграють другорядну роль. Проте після завершення технологічної емуляції країною-імпортером відмінності у рівнях оплати послуг робочої сили починають відігравати провідну роль у напрямках міжкраїнних торгових потоків, які спрямовуються від країн із нижчими заробітками до країн із вищими. З огляду на те, що з впровадженням інновацій країни з високими витратами на робочу силу другий етап зовнішньої торгівлі можуть пропускати [554], М. Портер зазначає, що присутність збалансованої кількості високооплачуваної робочої сили в її професійній структурі є чинником, який сприяє інноваційним проривам [553]. Трагування тривалості торгівлі між країнами через передачу технологій

також дає гіпотеза продуктового циклу Р. Вернона [51], а її розгляд з аспекту міжнародного ринку праці сприяє розумінню того, як пролонгація глобального використання технологій спрямовує розвиток систем освіти країн реципієнтів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в зовнішньо запитаний тренд.

Р. Манделл в [538] обґрунтував, що посилення торгівельних бар'єрів стимулює міжнародний рух факторів виробництва і навпаки збільшення кількості обмежень їх міжкраїнних переміщень сприяє розвитку торгівлі. Таким чином, за для досягнення ефективності в глобальній економічній системі не має суттєвої різниці чи відбувається рух факторів між країнами, чи вони обмінюються товарами. Вчений вважає, якщо дотримуються умови виробництва достатньо щоб або вільно рухалися виробничі фактори, або відбувалася вільна торгівля, що є наріжним каменем ліберальної концепції розвитку глобальної економічної системи. Водночас запровадження державою тарифів стимулюватиме рух факторів від ступеня мобільності яких залежатиме, який з них і буде інтенсивніше переміщуватися за кордон. Він зазначив, що допоки триває торгівля, мусить існувати різниця між цінами в торгуючих країнах, а отже й різниця в граничній продуктивності, яка робить доцільним імпорт капіталу. Введення тарифу означає збільшення відносного дефіциту капіталу в країні, що імпортує капіталомістку продукцію та відносний дефіцит трудових ресурсів в країні, яка імпортує працемістку. Введення економічних обмежень покращує фінансовий стан власників капіталу капіталодефіцитної країни, оскільки його дохідність підвищується порівняно з вільним притоком капіталу. Натомість доходи робітників із введенням обмежень зменшуються не зважаючи на зростання продуктивності праці, оскільки граничні продукти факторів визначаються не загальним співвідношенням капіталу та робочої сили в країні, а їх відношенням у кожній галузі. Капітал, який надходить до капіталодефіцитної країни використовується для збільшення випуску її капіталомістких товарів, що йдуть на експорт, в результаті чого він ніколи не зможе забезпечити

підвищення співвідношення «капітал-праця» в кожній галузі країни реципієнта до рівня, що існував до введення тарифу, як і запобігти падінню рівня реальної заробітної плати місцевого населення.

Р. Манделл наголошував на складнощах підтримки повної зайнятості за умов, коли зміна попиту або інший «асиметричний шок» викликає необхідність зниження реальної заробітної плати в певному регіоні. Він наполягає на важливості високого ступеня мобільності праці, яка необхідна для врівноваження таких збурень. Вчений описує оптимальну валютну зону як групу регіонів, в яких схильність робочої сили до міграції достатньо висока, щоб забезпечити повну зайнятість, коли один з регіонів підпадає під дію асиметричного шоку. Р. Манделл також вказував на важливість ПІІ у діяльність, якій властива зовнішня економія від масштабу, в результаті чого виробничий капітал надходить до капіталодефіцитної країни в більших обсягах ніж за інших обставин, а його гранична продуктивність знижуватиметься не так швидко. Нова рівновага встановиться за вищої продуктивності праці коли дохідність факторів залежатиме не лише від їх співвідношення, але від загального обсягу продукції що йде на експорт в результаті чого в країні зросте реальна заробітна плата. За таких обставин введення тарифу безумовно стане вигідним для країни. Якщо виробничий капітал найменшої продуктивності для країни високого рівня в результаті даунсайзингу опиняється в країні, для якої він є найбільш продуктивним, сукупна продуктивність праці в них веде себе у різний спосіб (рис. 1.1). Для розвиненої країни виведення «традиційної діяльності» означатиме якісне поліпшення об'єктивованого капіталу, що збільшить доходи працівників вищої кваліфікації. Для країни, що розвивається вища продуктивність імпортованих робочих місць пошириться на національну економіку, що понизить вартість робочої сили в експортоорієнтованій галузі, проте призведе до зростання загального рівня зарплат, тенденцію якої зі свого боку посилять ауткамінгові трудові міграційні потоки.

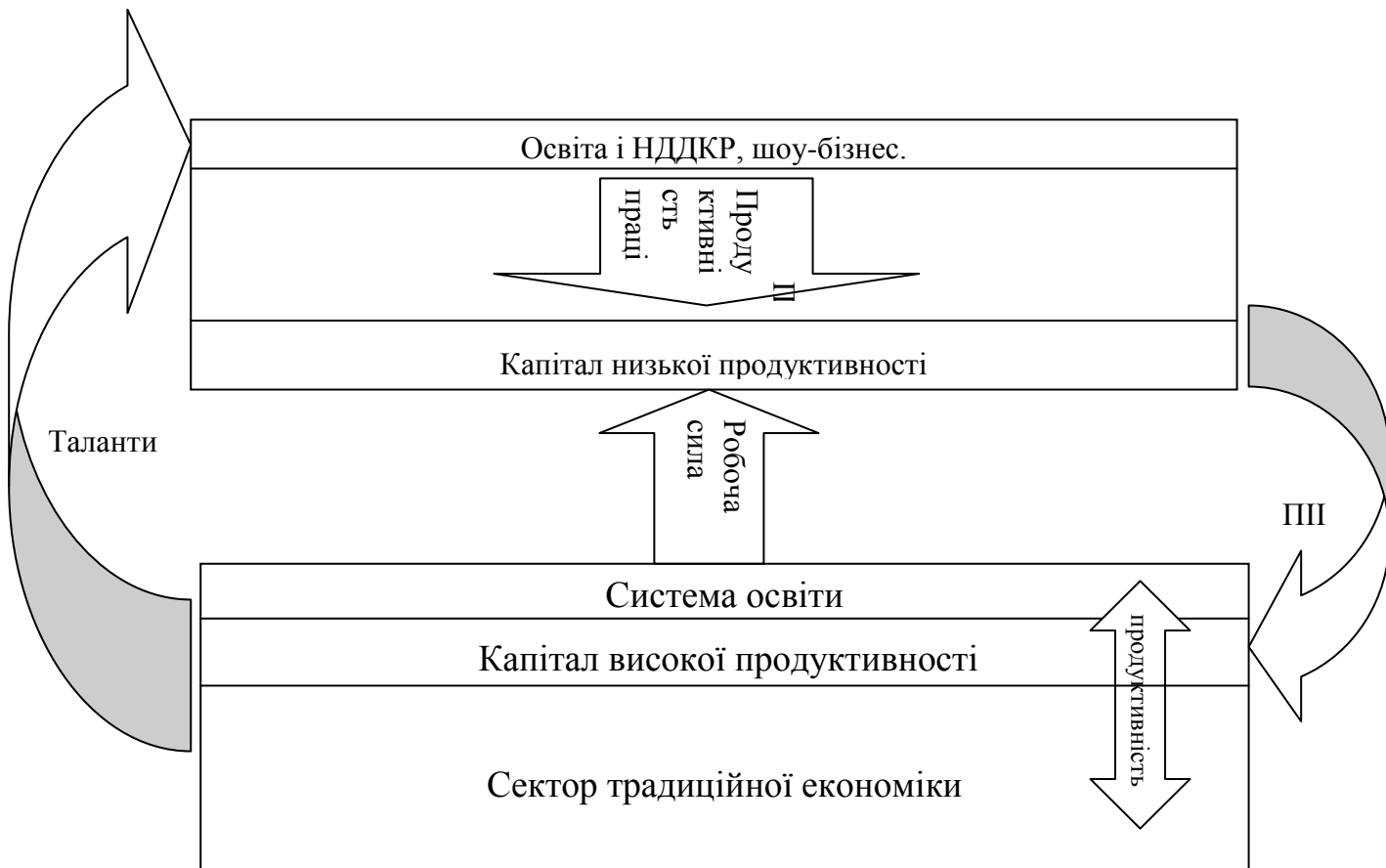

Рис. 1.1. Міжнародний рух факторів виробництва

Акумуляція сферою освіти і НДДКР та шоу-бізнесом розвинутих країн талантів, зі свого боку, також посилить тенденції якісного поліпшення об'єктивованого культурного капіталу, що компенсує зменшення сукупної продуктивності праці в результаті даунсайзингу. Однак обчислити ці взаємокомпенсаційні впливи надзвичайно складно. Так В. Леонт'єв вважає, що через брак достовірної інформації про тенденції розвитку та недостатність знань властивостей структури економічної системи вчені «наряд чи здатні шляхом детальних розрахунків визначити вплив, який буде чинити на зайнятість, виробництво чи рівень життя автоматизована технологія» [219, С.186]. Саме тому він радить при виробленні умозаклучень в дослідженнях опиратися на вірогідні припущення [219, С.187].

Таким чином, в країні-реципієнті ПІІ підвищиться освітній рівень і національні отримувачі послуг емульованої освітньої системи знову зможуть претендувати на працевлаштування в найменш продуктивних сферах економіки розвинутої країни. І лише отримавши кваліфікацію в розвиненій

країні громадяни менш розвиненої матимуть підстави обійняти у сфері її зайнятості високопродуктивне робоче місце. Так потрапляючи на ринок праці країни-реципієнта мігранти викликають зниження продуктивності праці, натомість з їх від'їздом ефективність національної економіки батьківщини зростає проте у відносному виразі та лише в короткостроковому періоді.

Водночас під впливом глобалізаційних процесів видозмінився зміст поняття «втеча умів» і нині «уми» переважно не «тікають», а їх, ще до переходу в стан робочої сили пропозицією кращих побутових умов, «вбирає» система освіти, НДДКР та сфера шоу-бізнесу розвинутих країн. К. Калхун вважає вміння США залучати зі всього світу кращі інтелектуальні кадри запорукою потужності країни та її світового домінування. Вирішуючи в такий спосіб проблему формування нового покоління інтелектуалів, США одночасно ускладнюють її для решти країн світу. Вчений зазначає, що така міграційна політика стає можливою лише завдяки вмінню інтегрувати іноземних інтелектуалів, яких «приймають в країні як рідних» [8]. Це дає підстави розглядати міжнародний рух робочої сили з двох аспектів: насамперед мейнстрім, якого взаємопов'язаний із зустрічним рухом виробничого капіталу і ним регулюється, і так звана «втеча умів», яка не передбачає зустрічного руху капіталу, регулюється запитом економічної системи розвинених країн та піднімає в довгостроковому періоді продуктивність праці в дестинації, одночасно знижуючи її на батьківщині. Тобто мейнстрім міжнародної трудової міграції це насправді загасаючий потік робочої сили, поживлення якого стосується постадаптаційного періоду ПІІ. Допоки найменш продуктивний вид діяльності в розвиненішій країні не стає «баластом» розвитку її економіки, а система освіти країни-реципієнта ПІІ вже продукує спеціалістів, що відповідають вимогам робочих місць у ній триватиме мейнстрім.

Компанія Heidrick & Struggles у співпраці з організацією The Economist Intelligence Unit вперше у світовій статистиці опублікувала результати

дослідження «Глобальний індекс кваліфікованих спеціалістів» (GTI). В звіті були оцінені потенціал підготовки кваліфікованих кадрів в 30 найбільших країнах світу та необхідні умови його реалізації. Для оцінки GTI країни використовувалися сім незалежних показників: демографія; якість системи обов'язкової освіти; якість навчання в університетах та бізнес-школах; якість середовища для підготовки кваліфікованих кадрів; мобільність та відносна відкритість ринку праці; тенденції в залученні іноземних інвестицій та схильність до залучення талантів (див. додаток Б). А. Петровський вважає талантом таке поєднання здібностей що дає особі можливість успішно, самостійно та неординарно виконати будь-яку складну трудову діяльність. Проте такою ж мірою як і здібності, талант є лише можливістю отримання високої майстерності та значних успіхів. У підсумку досягнення особи залежать від суспільно-політичних умов її існування. Коли суспільство відчуває потребу в талановитих особах, якщо підготовані умови для їх розвитку, поява талановитих людей стає можливою [269, С.451]. Економічні системи розвинутих країн саме таку можливість пропонують талановитим особам зі всього світу, в їх системах освіти, НДДКР, сфері шоу-бізнесу створені всі умови для розвитку людських талантів незалежно від країни походження. Так «витік умів» вважається найбільш контроверсійним видом міжнародної трудової міграції, який через низький рівень розвитку мінімально негативний для країни-донора та максимально вигідний країні-реципієнту. З цього аспекту витрати на міграцію доцільно залічувати до суми інвестицій в людський капітал.

В [512] П. Кругман розглядає економію від масштабу вже як внутрішню стосовно фірм, показуючи, що торгівля не обов'язково є результатом міжкраїнних відмінностей в технологіях чи первинних запасах факторів. Вона також може бути способом розширення ринку та використання економії від масштабу, причому наслідки торгівлі схожі на наслідки зростання чисельності робочої сили агломерації. Тобто в моделі П. Кругмана торгівля і

зростання чисельності робочої сили за економічною сутністю еквівалентні. За логікою теорії нової економічної географії (НЕГ) регіон з чисельнішим населенням (агломерація) пропонує як вищу реальну заробітну плату робочій силі, так і більшу різноманітність товарів та послуг населенню, чим стимулює інкамінгову міграцію. Якщо існують будь-які відмінності в умовах виробництва між двома регіонами важливим є який регіон більше привабить трудові ресурси оскільки міграція, за ситуації коли гірший регіон «починає» з більшого населення, може призвести й до негативного результату. Якщо екстраполювати НЕГ на міжнародну трудову міграцію, то світові трудоатрактивні центри завжди мають значно меншу чисельність населення і цілком об'єктивно не здатні поглинути всіх бажаючих там працювати, що змушує їх провадити селективний відбір кращих носіїв інкорпорованого культурного капіталу, який би відповідав рівню представленого в їх промисловості об'єктивованого культурного капіталу.

Водночас в результаті «втечі умів» національні економіки країн-ремітерів вражаються низкою негативних соціальних та макроекономічних наслідків, які чітко рефлексують стан платіжного балансу. Дж. Бхагваті в [459] запропонував заходи спрямовані на зменшення обсягів «втечі умів» в глобальному масштабі, поділивши їх на «обмежувальні», як аналог кількісних та якісних обмежень інкамінгової робочої сили в міграційній політиці розвинутих країн та «стимулюючі», що спрямовані на створення в країнах-донорах економічних умов залучення національних трудових ресурсів. Вчений зазначає, що через надмірну «роздутість» системи освіти в деяких країнах, що розвиваються серед кваліфікованих спеціалістів спостерігається високий рівень безробіття, який стимулює їх еміграцію. В даному контексті, скорочення кількості спеціалістів національною системою освіти не вирішить проблему, натомість породить в суспільстві зайву напругу через брак кваліфікованих кадрів в соціально важливих сферах. Разом із тим, зазначається, що привабливість освіти не рідко буває наслідком можливості

еміграції з подальшою самореалізацією особи. Дж. Бхагваті вказує на два шляхи зменшення витоку спеціалістів з країн становлення ринку. Насамперед те, що він назвав «зробити флірт ефективним заміником шлюбу», надавши спеціалістам з країн, які розвиваються доступ до ресурсів розвинутих країн, без зміни країни працевлаштування (аутсорсинг). Еміграцію спеціалістів також можна обмежити запровадженням розвинутими країнами податку на доходи висококваліфікованих іммігрантів. Так дослідник пропонує створити систему компенсаційного фінансування збитків, яких зазнають країни, що розвиваються від «витоку умів», коштом країн-реципієнтів чи безпосередньо емігрантів. Вважається, що отримувачами, зібраними в такий спосіб, коштів могли б стати або країни-донори, або Програми Розвитку ООН. Проте аналітика втечі капіталу засвідчує однакову спрямованість його потоків з міжнародним рухом робочої сили. Країнам з яких бізнес виводить суми коштів співставних з їх бюджетами через інституційні бар'єри розвитку навряд чи втручання ООН допоможе поліпшити ситуацію на ринку праці. В такому разі потреба надолуження браку коштів на технологічний розвиток перейде у площину банальної компенсації видатків на освіту і не факт, що отримані суми підуть на фінансування соціальної сфери. За своєю економічною природою подібним є податок на спекулятивні інвестування в іноземну валюту, який в 70-х рр. минулого століття запропонував ввести Дж. Тобін. Що за суттю було реалізацією рекомендацій Дж. Кейнса щодо оподаткування операцій з інвестиційними активами, яке мало би стимулювати інвесторів до довгострокових вкладень. Дж. Сорос з цього приводу зазначив, якщо податок Тобіна і зменшить кількість спекулятивних операцій на ринку, він одночасно знизить ринкову ліквідність, що в цілому негативно вплине на стан фінансового ринку. На цій основі ми вважаємо, що регулювати трудові потоки необхідно переважно економічними інструментами за мінімуму адміністративного втручання.

Е. Хелпман в праці [499] приділяє особливу увагу відмінностям у відносній забезпеченості країн виробничими факторами як одній з причин, яка обумовлює різницю у їхній відносній вартості. Вчений переконаний, що причиною виникнення ТНК стало використання її керівництвом на іноземних ринках так званого специфічного активу фірми до якого він залічив менеджмент, оптову торгівлю та НДДКР із створення відповідного продукту. В результаті торгівельного обміну, який виникає внаслідок різного забезпечення країн факторами виробництва, країна, що володіє в більшій мірі специфічними активами має, завдяки ТНК, змогу обмінювати свої «віртуальні» послуги на цілком «осяжний» товарний асортимент. Тобто результати висококваліфікованої праці, що створює специфічний актив (а не перетворює ресурси дані людині природою) обмінюються на результати праці нижчої кваліфікації з переробки природних ресурсів. Таким чином, малочисельні експати за своїм економічним значенням, врівноважують багаточисельних кваліфікованих робітників країни-реципієнта ПІІ, значною мірою нівелюючи економічні причини ауткамінгової трудової міграції.

В спосіб створення транснаціональних компаній бізнес країн краще забезпечених специфічними активами уникає ескалації соціального напруження на батьківщині через винаймання іноземців та проблем на ринку житлової нерухомості, які б створили відносно бідні іноземці. Визнання Е.Хелпманом того, що частка внутріфірмової торгівлі зростає залежно від збільшення різниці у відносній забезпеченості країн факторами виробництва дає підстави розглядати граничні продукти факторів з аспекту їх вартісної гнучкості. Якщо ТНК, як глобалізовані власники робочих місць через перенесення виробництва намагаються їх дорожче продати у капіталодефіцитній країні, то робочу силу з праценадлишкових країн доцільно розглядати як глобалізованого покупця робочих місць в капіталонадлишкових країнах, де їх вартість є меншою, або навпаки вище цінується робоча сила. Визнаючи, що мобільність капіталу це — ступінь

свободи, з якою капітали переміщуються з країни в країну під впливом зміни процентних ставок [5], мусимо мобільністю робочої сили також вважати міру свободи з якою економічноактивне населення переїзжає з країни в країну під впливом різниці у величині заробітної плати, що детермінується різною капіталонасиченістю їх економіки. Проте в дійсності капітал – високоліквідний товар, а робоча сила запитана лише за умови відповідності її якості техніко-технологічним характеристикам вакантних робочих місць. Разом із тим, мобільністю капіталу також вважають його безперешкодне вилучення інвесторами із традиційних сфер застосування з метою переспрямування на фінансове забезпечення нових та більш ефективних видів економічної діяльності [154]. Згортання вже задіяних інвестиційних проектів для національної економіки означає даунсайзинг та структурне безробіття, проблема якого вирішується в спосіб професійного перенавчання робочої сили, яку через тривалість процесу вважають низько мобільною, мимоволі поширюючи цей предикат на її територіальне пересування. Також міжнародну мобільність робочої сили ускладнюють асиметричність інформації про її кваліфікаційний рівень та стан ринку оренди житлової нерухомості, що потребує більш чіткого змістовного розмежування дефініцій, які становлять теоретичні засади дослідження.

В спецлітературі умовами моделей, що пояснюють економічний ефект міграції переважно вважається тотожність якості ресурсів в країнах, які поєднані трудовіміграційним коридором. В результаті міжкраїнного обміну робочої силою та більш ефективного використання трудових ресурсів збільшується чистий сукупний приріст виробництва і валовий дохід. При цьому також відбудеться перерозподіл доходів: підприємці працenasиченої економіки втратять частку своїх доходів, яка перейде робітникам, а підприємці капіталонасиченої економіки збільшать свої доходи коштом скорочення доходів національної робочої сили. Цього достатньо для висновку, що економічний ефект міграції утворюється внаслідок вищої

граничної продуктивності праці (хоча умовою була тотожність якості ресурсів) робочої сили, що переміщується між країнами. Водночас ефект від переміщення капіталу складається як вищий сумарний рівень граничної продуктивності капіталу, що виникає внаслідок його міжнародного руху. Тобто, в країні, де існує вища продуктивність праці внаслідок імміграції робочої сили не відбувається скорочення частки доходів робітників, як і не спостерігається зростання частки доходів підприємців в структурі національного доходу, оскільки для них було б не вигідним переносити виробництво до країн, де навпаки зростатиме вартість робочої сили та знижуватиметься підприємницький прибуток. Саме високий рівень доходів робочої сили капіталонасиченої економіки (середнього класу) детермінував зростання попиту домашніх господарств на хатню прислугу, виконувати функції якої переважно наймаються трудові мігранти. Такий стан може свідчити про жорстку сегментацію ринку праці, сектори якого стають нечутливі до рівня продуктивності праці одна одної.

Таким чином, основні теорії формування глобальної економічної системи і домінуючі теорії міжнародної торгівлі та міжнародного руху факторів виробництва практично не розглядають причини та наслідки міжнародної некваліфікованої та низькокваліфікованої трудової міграції, оскільки їх економічні системи апріорі не створюють для них робочі місця. Тобто існуючі економічні відносини, які відповідають високому рівню розвитку продуктивних сил країн ОЕСР не екстраполюються на відносини що виникають переважно в домашніх господарствах, які й винаймають іноземців виконувати хатню роботу, доглядати за немічними, працювати помічниками на будівництві тощо. Якщо погодитися з тим, що економічні причини які стимулюють розвиток міжнародної торгівлі та міжнародного руху факторів виробництва відрізняються від мотивації індивіда змінити країну працевлаштування, то для з'ясування причин, що породжують міжнародну трудову міграцію доцільно дослідити синергію соціально-економічних умов

життя населення, що значною мірою залежать від ступеня відкритості економіки. Г. Манків основну відмінність між відкритою та закритою економікою вбачає у необов'язковій тотожності сукупних видатків та доходів країни [230, С.222], на величину розриву якої мають значний вплив суми зароблених трудовими мігрантами за кордоном коштів, які вони переказують на батьківщину. З іншого боку О. Ступницький в [379, С.14] зазначає, якщо міграція як частина ризиків прибутку на національному рівні створює ризик для стратегії диверсифікації або заходів щодо надання доступу капіталу для продуктивних інвестицій, необхідно застосувати втручання, як засіб «лікування» нецивілізованості національних ринків праці та капіталу. Однак дослідження такого роду в світі майже не проводилися.

1.2 Концептуальні аспекти дослідження міжнародної трудової міграції

Міжнародна трудова міграція – явище, розвиток якого активізують глибинні чинники функціонування та взаємодії національних економік країн світу, а її наслідки слугують іманентною умовою прискорення трансформації процесу глобалізації. Це вплинуло на те, що в дослідженні формування системи та перебіг процесу міжнародної трудової міграції з аспекту реалізації мети та наслідку буде фрагментарно пов'язуватися із тектонічними зсувами світової економіки, як процесом формування нового світового економічного порядку. У цьому зв'язку обґрунтування суті, причин, закономірностей та наслідків розвитку міжнародної трудової міграції потребує її розгляду в розрізі фундаментальних, цілеспрямованих та прикладних досліджень на стику галузей знань.

Науковці на теоретико-прикладному рівні розрізняють природний та соціальний міграційні простори [2, С.20-21]. Міграційний простір перманентно акумулюючи людський потенціал диференційованої ментальності, привносить в соціально-економічні ландшафтні зони певні збудження, видозміни, інновації, проявляючись в асиметрії їх розвитку.

Суб'єкти міграційного процесу, які облаштувались чи переміщуються системою координат міграційного простору, існують в ньому завдяки реалізації природних та інституціональних умов, що дає підстави вести мову про еволюцію видозмін міжнародної трудової міграції загалом.

Дослідники зазначають, що в основі «піраміди концептів» про міграцію лежить термін «міграційне явище» як універсально-специфічне явище, що включає процеси переселення людей з метою облаштування та працевлаштування на новому місці. Вужче змістовне навантаження несе термін «міграційний процес», що в [241] тлумачиться, як перебіг будь-якого міграційного явища, послідовна видозміна його етапів, періодів та станів, а також розвиток побічних наслідків, що йдуть від них. Це передбачає можливість доповнення, оновлення та уточнення довгого ряду міграційних процесів. Таким чином, «міграційний процес» явище системне, у якому ціле утворене самостійними підсистемами, що перебувають в інтегральній єдності.

Зазвичай вивчення напрямків розвитку та характеристик соціально-економічних процесів розглядається в зв'язку із суперечністю між знанням про них та реальністю, або закладеним попередніми дослідженнями протиріччями у їх пізнанні. Методологічною основою дослідження міжнародної трудової міграції та впливу трудовіміграційних потоків на ринки праці, соціальну структуру та соціально-економічну стабільність, освітньо-науковий потенціал приймаючого та виштовхуючого суспільств виступатимуть комплексні теорії суспільного розвитку, економічного розвитку та соціальної стабільності. Зазначені теорії з діалектичного аспекту найбільш повно розкривають гносеологію та онтологію розвитку міжнародної трудової міграції, як компоненти системи тектонічних зсувів світової економіки.

Основоположником теорії міграції населення вважається англійський вчений Е. Равенстайн, який у другій половині XIX ст. сформулював низку законів міграції (ЗМ), що з'ясовують соціально-економічні закономірності

переміщення населення [558]. Певні з них стали основою теорій, що з'ясовують причини та наслідки міжнародного руху робочої сили інші спонукали автора сформулювати власні гіпотези (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Зв'язки наступництва ЗМ Е. Равенстайна та концепцій міжнародної трудової міграції

Закони міграції за Е.Равенстайном	Концепції міжнародної трудової міграції послідовників
Існує процес ланцюгової абсорбції, за якого населення прилеглих територій, переселяється до міст, а вільні місця після їхнього від'їзду, заповнюють мігранти з віддаленіших районів, і так доки, сила атракту не сходить нанівець.	Концепція нової економіки міграції Дж.Мінсера, О.Старка <i>Гіпотеза про перевалочно-транзитну міграцію вищого та нижчого порядків*</i>
Існує процес дисперсії населення, який протилежноспрямований до абсорбції (поглинання).	Концепція притягнення-виштовхування Е.Лі, Ю. Арутюняна, Л. Дробіжевої
Кожен потік мігрантів спричинює компенсаційний контрпотік населення.	<i>Гіпотеза про взаємокомпенсаційність потоків міжнародного туризму та трудової міграції*</i>
Мігранти, що переміщуються на значні відстані, зазвичай мігрують до індустріальних чи фінансово-комерційних центрів.	Нова економічна географія П. Кругмана
Міські жителі мають меншу схильність до зміни місця звичного проживання за мешканців сільської місцевості.	Концепція дуальності економіки А. Льюїса, Т. Шульца
Економічні чинники домінують у міграційній мотивації.	Неокласична концепція міграції Дж. Хікса
Обсяги міграції зростають із підвищенням рівня економічного розвитку.	Концепція загальносвітової міграційної системи І. Валерстейна

Примітка: *розроблені автором в роботі.

На основі ЗМ західні науковці сформулювали низку теорій (додаток В, табл. В.1), які намагаються дати фундаментальне пояснення причин та умов перебігу міжнародної трудової міграції, зокрема в даному контексті важливими були праці Д. Бертрама, Дж. Борджеса, В. Бьонінга, Дж. Дюранда, Р. Еплларда, Д. Маса, Д. Месі, Дж. Менсура, М. Пайора, С. Сасена, Дж. Саймона, Л. Сжаастада, Дж. Солта, О. Старка, Б. Томаса, М. Тодаро, Дж. Харріса та інших. Серед науковців пострадянської школи, які досліджували міжнародні трудові міграційні процеси, можна виділити

Ю. Арутюняна, О. Амошу, Б. Бресва, В. Брича, А. Гайдуцького, М. Долішнього, Л. Дробіжеву, М. Денисенко, Ж. Зайончковську, І. Івахнюка, В. Іонцева, В. Костакову, Е. Лібанову, С. Лісогор, О. Макарову, Ю. Макогона, С. Метельова, В. Моїсеєнко, О. Пуригіну, Л. Рибаківського, П. Стокера, Л. Семів, Я. Столярчук, Б. Хорева, П. Юдіну та інших. Разом із тим, необхідно зазначити, що аналізовані концепції розроблялися з використанням різномістовного трактування економічних дефініцій, які стосувалися міжнародного руху робочої сили. З іншого боку, у вітчизняній спеціалізованій літературі також помічено, що в межах багатьох наукових підходів досі не сформований єдиний понятійно-термінологічний апарат, відсутній спільний підхід до розуміння однотипних понять стосовно міжнародної трудової міграції [52].

Вчені досліджуючи територіальний перерозподіл трудових ресурсів, розглядали трудову міграцію, як інструмент державного регулювання економіки. Так основними функціями міграції дослідники вважають соціальну та економічну. Перша полягає у більш повному задоволенні потреб в доходах, професійному рості, поліпшенні умов праці та побуту завдяки змінам місця звичного проживання, інша в найбільш загальному виразі зводиться до поєднання в просторі та часі засобів виробництва та робочої сили. Здійснення цього завдання на основі реалізації загальних функцій міграції мусить забезпечувати кількісну і якісну відповідність між речовими і людськими факторами виробництва [441, С.146]. Тобто гіпотетично розглядаються інфраструктурно освоєні території, де зосереджені речові фактори виробництва, що потребують за для свого функціонування зовнішньої робочої сили відповідної кваліфікації, яка в процесі свого застосування підвищує сукупну продуктивність праці регіону.

Так М. Денисенко ідентифікує міграцію населення як процес територіального переміщення населення з причин політичного, економічного, соціального, релігійного та приватного характеру, кількісним результатом якої є перерозподіл населення між державами відповідно до зрушень на ринку

праці і в галузевій структурі зайнятих [119, С. 41]. У даній дефініції вказано генні причини (політичного, економічного, соціального, релігійного, особистого характеру), які породжують міграцію і генні причини (зрушення на ринку праці та в галузевій структурі зайнятих), які породжують кількісний перерозподіл населення. Виходячи з того, що кількісним результатом (наслідком) міграції робочої сили є зростання чисельності економічноактивного населення в країні-ремітенті та його зменшення в країні-ремітері, маємо підстави констатувати в обох випадках зменшення коефіцієнту демографічного навантаження, що є важливим позитивним моментом функціонування системи міжнародної трудової міграції та короткотермінову зміну (коливання) сукупної продуктивності праці. Поряд з тим сумнівно, щоб трудовий мігрант, переїзжаючи до іншої країни, мав за мету збільшити в ній кількість населення, таким чином, міграція є надзвичайно важливою умовою перерозподілу населення, однак не є його причиною.

Ми вважаємо, що результатом міжнародної трудової міграції є зміни як соціального статусу мігранта, так і рівня продуктивності праці національних економік поєднаних трудовіміграційним коридором, які доцільно трактувати реалізацією причин політичного, економічного, соціального, релігійного та приватного характеру. Трудова міграція, відбуваючись в такий спосіб, стає умовою зростання сукупної пропозиції робочої сили на ринку праці, що посилює конкурентну боротьбу за робоче місце, активізує сегрегацію фахових сегментів, породжує в приймаючому суспільстві соціальну напругу та знижує технічну будову капіталу. Таким чином, міжнародна трудова міграція спричинює драматичне збурення пропозиції на ринку праці, посилює його сегментизацію проте не викликає на ньому зрушень. Зрушеннями на ринку праці прийнято вважати структурні зрушення, що викликаються впровадженням інновацій і які є причиною трудової міграції та територіального перерозподілу населення в межах держави, тобто це явища

аналогічні. Так Н. Ярмиш констатує, що причина причини далеко не завжди служить причиною результату. Відносно віддалені вузли того чи іншого процесу, котрий розвивається у просторі та часі – це умови, а не причини фіналу [443, С.18]. Таким чином, досліджуючи дане явище необхідно розмежовувати його етапи за їх тривалістю. В одному випадку міжнародна трудова міграція є доконаним видом міжкраїнного переміщення робочої сили. В іншому, її можна трактувати як процес міграції економічно активного населення між різними населеними пунктами незалежно від тривалості чи регулярності. Так, В. Іонцев переконаний, що «міжнародна міграція населення – це територіальні (просторові) переміщення людей через державні кордони, які пов'язані із зміною постійного місця проживання і громадянства та обумовлені різними чинниками (сімейними, національними, політичними та іншими) або з перебуванням у країні в'їзду, довгострокового, сезонного і маятникового характеру, а також із циклічними поїздками на роботу, відпочинок, лікування, тощо» [175, С.29]. Інший російський вчений І. Івахнюк запропонував міжнародною трудовою міграцією вважати дію особи, яка пов'язана із перетином державного кордону з метою продажу своєї робочої сили в країні в'їзду на визначений термін (від однієї доби до декількох років) [167, С.14].

Таким чином, вчені-регіоналісти досліджують міжнародну трудову міграцію з аспектів процесу та системного аналізу. Міграція як процес ідентифікується сукупністю просторових переміщень населення, які супроводжуються перетинаннями державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць всередині країни, ведуть до постійної або тимчасової зміни місця проживання і результатом яких є територіальний перерозподіл населення. Міграційний процес складається з трьох стадій: міграційної мобільності, переміщення та адаптації мігрантів [14]. Оскільки процес – послідовна зміна станів, тісний зв'язок стадій розвитку, які закономірно йдуть одна за одною, що відображають

неперервний єдиний рух, то міграційний процес не може означати «сукупність просторових переміщень населення», що й спростовує сам автор зазначаючи, що він складається з трьох стадій. І в даному випадку «сукупність просторових переміщень населення» є ознакою системи.

Розглядаючи міжнародну трудову міграцію як процес, її доцільно досліджувати з позицій детермінізму, що як філософська категорія виражає зумовленість процесів та всі види зв'язків між ними. Якщо міграційний процес, який розглядається в комплексі проявів, починається міграційною мобільністю населення, то цілком логічно припустити, що трудові міграційний процес також викликається міграційною мобільністю робочої сили. Проте термін «мобільність» стосовно робочої сили в науковій літературі вживається доволі широко, нерідко означаючи різні явища та процеси, пов'язані зі зміною стану особи викликаного її кар'єрним ростом, соціальним ліфтингом чи зміною постійного місця проживання.

Так мобільністю, рухливістю робочої сили (*mobility of labour*) вважають здатність працівників переходити з одного робочого місця на інше. Робітники можуть змінювати фірми, професії, місцепроживання та країну проживання [24]. Словосполучення англійською *labour mobility* економісти країн СНД тлумачать як трудову мобільність, мобільність робочої сили, що означає рух працівників від одного місця роботи до іншого на різних рівнях, в т.ч. в рамках одного підприємства, між підприємствами одного регіону, галузі і т.д., між регіонами і країнами та ін. [515]. В. Єрмоєнко вважає, що мобільність робочої сили – це здатність працівників міняти місце, район і навіть країну, де вони працюють, в пошуках вигідніших умов продажу своїх знань, навичок і здібностей [151]. Натомість Т. Заславська та Л. Рибаківський трактують термін «мобільність» як потенційне налаштування населення до зміни свого територіального статусу, оскільки, на їх думку, в ньому чітко розмежовані психологічна готовність до пересування та власне пересування [158, С.64]. В розвиток такого розмежування ними сформульована вищезгадана гіпотеза

трьохстадійності міграційного процесу. Згідно даної гіпотези мобільність розглядається як потенційна здатність працівника здійснювати під тиском певних чинників необхідні переміщення, це рухливість, здатність до швидкого пересування [326, С.28]. Таким чином, трудова міграція базується на психологічній мобільності та реалізується через територіальну мобільність економічноактивного населення і є вужчим поняттям, оскільки не завжди потенційна здатність призводить до її реалізації.

Вітчизняний дослідник В. Васильченко для визначення процесів рухливості робочої сили між регіонами, підприємствами та професіями використовує поняття трудова мобільність. Так трудовою мобільністю він вважає принципову готовність особи до зміни посади, професії, місця роботи, місця проживання і способу життя в цілому [45, С.157]. На думку вченого висока трудова мобільність є чинником збалансованості ринку праці та підвищення конкурентоспроможності робочої сили. Тобто вона є доконаним явищем, означаючи або мобільність в рамках професії, або міжпрофесійну мобільність, або міжгалузеву мобільність, або географічну мобільність, але не їх взаємопов'язаність, як стадій одного процесу. При цьому вчений виділяє такі основні фактори, від яких залежить трудова мобільність населення: соціально-демографічні, соціопсихологічні, соціально-економічні та політичні [45, С.158-159].

Водночас у тлумаченні поняття фактор (той, що робить) закладена гносеологічна плутанина, оскільки він одночасно трактується і як умова, і як причина – рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник [273]. Так аналізуючи проблеми досліджень Н. Ярмиш застерігає, що вони виникають саме через поверхнєве ставлення до тлумачення філософських категорій «причина» і «умова», які є принципово різними детермінуючими чинниками. Умови, на відміну від причини, самі по собі не мають генетичної властивості, не здатні до породження, а слугують тлом, що сприяє або, навпаки, перешкоджає процесу продукування причиною наслідку. Тобто причинами,

які породжують територіальне переміщення чи еміграцію є потреби та стан особи, зокрема відносна бідність, потреба самореалізації, потреба в соціальному ліфтингу – те, що в соціології отримало назву ієрархії потреб, або мотивація. Так мотивацією вважають сукупність рушійних сил, які спонукають людину до виконання певних дій [443, С.5], інакше кажучи генні причини породжуючого характеру. Практичні вимоги до роботи зумовлюють конкретну мотивацію особи. Водночас мотив праці формується лише тоді, коли трудова діяльність – єдина умова отримання блага [275, С. 322].

Детермінація доцільної людської діяльності – поняття, що відбиває її зумовленість системою чинників. Хоча доцільна діяльність детермінована об'єктивними умовами, вони «спрацьовують» лише тоді, коли набувають ознак суб'єктивних сил. Суб'єктивна сфера включає потреби і інтереси, цінності і настанови, стимули і мотиви, соціальні орієнтири, тобто чинники, які активно спонукають особу до діяльності, постановки мети, до ухвалення рішень і реалізації мети. Тобто мотивація до праці не викликається умовами праці, її формує побутове становище людини. Ми вважаємо, що трудова мотивація ідентична трудовіграційній мотивації оскільки вони детермінуються аналогічними причинами. Разом із тим, мобільність робочої сили обмежують територіальні чинники, які скорочують потенційну готовність до міграційних переміщень, і соціодемографічні — сімейний стан, вік, малі діти, діти шкільного віку тощо [365, С.237-239]. Також трудовіграційні процеси гальмує низька горизонтальна мобільність через загальну бідність та слабкий розвиток ринку нерухомості та оренди житла.

В. Петюх зазначає, що залежно від мети, переміщення людей у міжнародному територіальному просторі можна назвати міжнародною міграцією населення, трудовою міграцією, навчальною міграцією, оздоровчою міграцією, міжнародним туризмом, а також транзитними, службовими та приватними переміщеннями [324, С.218]. Помічено, що існує низка видів міжнародного туризму [229], які дублюють види міжнародної

трудової міграції за одночасного накладання на види міграції населення (рис. 1.2). Дана подібність закладає підґрунтя моніторингу умов перебігу процесів міжнародного туризму та трудової міграції з метою вичленення подібних та формування відповідних теоретико-методологічних засад їх регулювання.

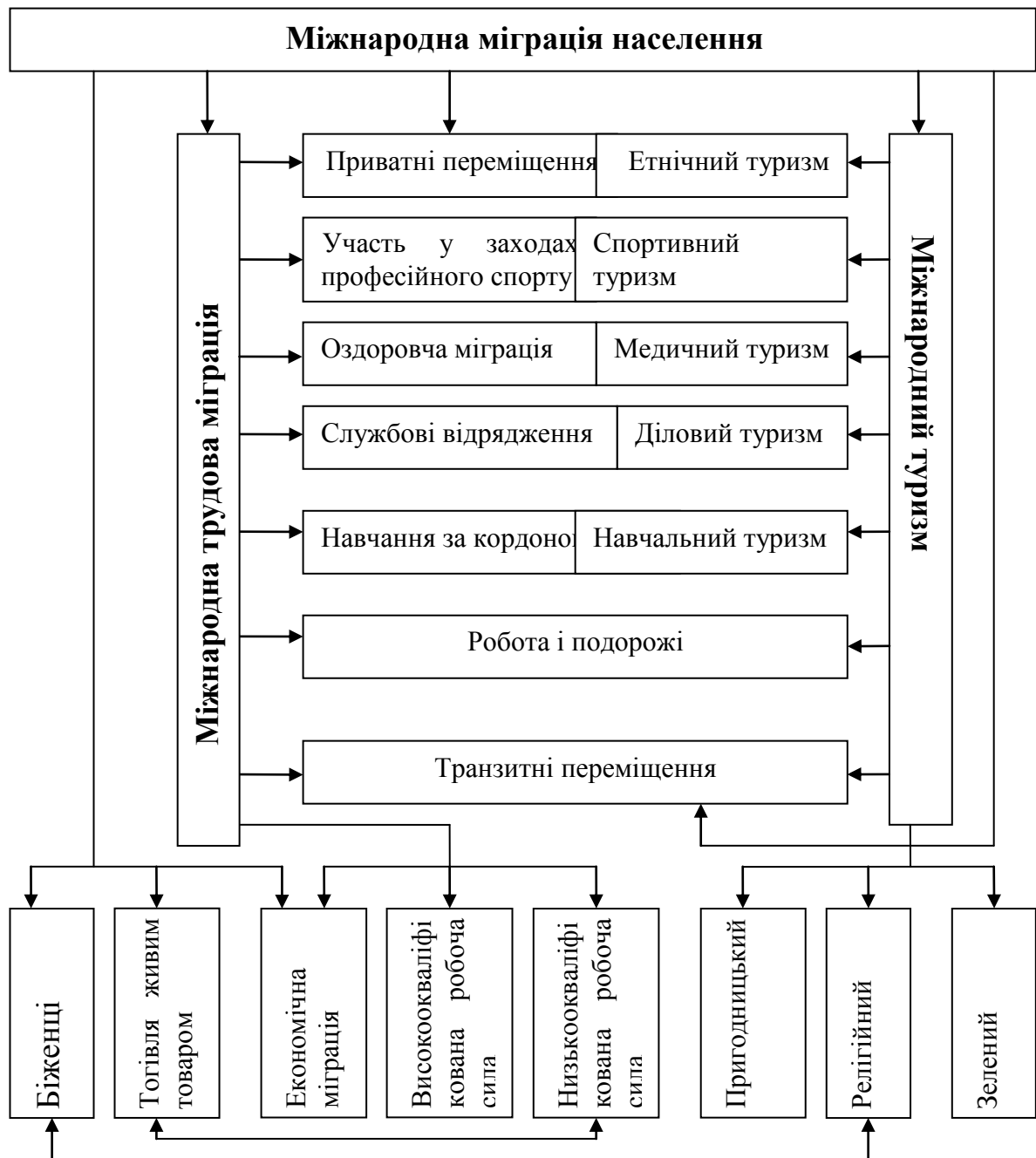

Рис. 1.2. Види міжнародної міграції населення

Разом із тим, В. Петюх вбачає відмінність понять «міграція населення» і «трудова міграція» в їх основній меті, водночас зазначаючи, що «досить часто обидва ці процеси збігаються, оскільки їх основні цілі накладаються. Отже,

відмінність між ними досить умовна», оскільки якими б не були первісні мотиви міграцій, останні є явищем передусім економічним, зумовленим пошуком нового робочого місця [324, С.218-219].

Ми вважаємо таке трактування не повною мірою коректним, оскільки згідно теорії детермінізму реалізована причина є наслідком, і якщо причиною еміграції є політичне переслідування, то вона реалізовується у формі надання притулку і лише після отримання відповідного статусу за кордоном особа починає шукати робоче місце, або живе коштом міжнародної допомоги. Інший вітчизняний дослідник В. Петрова на тій підставі, що в складі мігрантів, які змінюють місце проживання (стаціонарна міграція) 75-90% перебувають у працездатному віці, робить висновок, що міграція населення також має трудовий характер і є фактором формування пропозиції робочої сили на міжнародному ринку праці [321, С.8]. Проте Г. Брюкер, Б. Макормік та К. Зімерман, за результатами проведеного ними дослідження інструментів інституціонального обмеження залучення іноземних робітників ринками праці країн ЄС, вказують, що нині основними каналами імміграції стали возз'єднання сімей, міграція за гуманітарними мотивами та нелегальна міграція [465].

Таким чином, з аспекту нашого дослідження, предикат «трудова» означає умову досягнення цілі процесу, особа переміщуючись між національними ринками праці через працевлаштування за кордоном покращує своє майнове становище, здійснюючи соціальний ліфтинг переважно в країні походження, реалізуючи мету еміграції. Саме ця мета детермінує з майбутнього необхідність повернення мігранта на батьківщину, його рееміграцію, проявляючись причиною процесу загалом. В той же час кожна попередня стадія є генною причиною наступної стадії, які протікають за специфічних умов, що властиві лише їй. Таким чином, є підстави економічну організацію, як соціальний ліфт за методологією П. Сорокіна [581] доповнити міжнародною трудовою міграцією.

Отже, спонукальною причиною, що породжує трудову міграцію є невдоволення особи своїм соціальним статусом, яке формує в неї еміграційний настрій. У разі складності реалізації соціального ліфту на батьківщині потенційний мігрант перемикає свою увагу на зарубіжні ринки праці, що породжує потребу в тимчасовій міграції за кордон. Міжнародна трудова міграція як соціальний ліфт залежно від її виду проявляється двома способами. За легального працевлаштування за кордоном соціальний ліфтинг починає діяти одразу, оскільки мотивом переїзду є можливість реалізації потреб вищого рівня. За нелегального чи самотужки організованого працевлаштування за кордоном зміни в соціальному статусі проявляються лише згодом. Так опинившись на іноземному ринку праці під кон'юнктурним тиском, мігрант погоджується виконувати низькваліфіковану роботу і опускається соціальною драбиною ще нижче ніж на батьківщині. Заощаджуючи необхідні кошти, які сприятимуть його соціальному ліфту, мігрант робить своєрідну «соціальну паузу», під час якої в його психіці мотив повернення на батьківщину зазнає певних змін, які залежать від міграційної політики приймаючої країни.

Після повернення в звичне середовище з певним економічним чи інкорпорованим культурним капіталом, особа через його застосування бере участь у формуванні протосереднього класу. За умов, які цьому перешкоджатимуть в її психіці знову буде запущений процес формування еміграційної мобільності проте вже «більш розвинутого» характеру – економічної чи бізнес міграції. Оцінюючи так ситуацію в дослідженні підходимо до надзвичайно важливого моменту: вважаючи міжнародною трудовою міграцією міжкраїнний рух робочої сили ми надавали процесу змісту міжнародної економічно-зумовленої міграції індивідуума, як сукупності фізіологічних та кваліфікаційних якостей особи (інкорпорованого у ній культурного капіталу). Проте повертаючись особа володіє вже певним фінансовим (економічним) капіталом, який має намір інвестувати у

приватний бізнес на батьківщині, що дає підстави, в певному сегменті, ототожнити міжнародну трудову та міжнародну економічну міграцію.

Таким чином, гіпотеза, сформульована дослідниками радянської економічної школи, що трактує процес міграції населення, як чергування стадій підготовки, переїзду, адаптації до нових умов проживання та ідентифікації [158, С.160] є коректною для незворотньої міграції. Актуальна нині міжнародна циркуляційна трудова міграція є ширшим соціально-економічним явищем, в якому стадії переїзду та адаптації складають процес еміграції. Так в [329] адаптація розглядається як складний, багатогранний і багатосторонній процес, який може призвести до асиміляції, сегрегації чи інтеграції. Приступивши до роботи в країні працевлаштування особа долучається до однієї з фізичних структур міграції тобто відбувається процес її ідентифікації на іноземному ринку праці. У разі коли адаптація призводить до інституціональної сегрегації, мігрант вимушений повертатися на батьківщину. Таким чином, феномен міграції є доволі складним явищем, яке поєднує в собі особисті та культурні потрясіння, адаптаційний шок мігранта тощо [391, С.10].

Оскільки термін «мобільність» в економічній літературі використовується досить широко, то задля розмежування понять ми пропонуємо трактувати трудову рухливість як лабільність робочої сили. Термін, який несе семантичне навантаження функціональної рухливості, високої пристосованості змінам, коливання настрою [136; 216]. Ототожнюючи лабільність робочої сили із трудовою мобільністю, як спонукання до міграції та процесом її адаптації у приймаючому суспільстві ми у запропонованій в дослідженні пентастадійній моделі міжнародної трудової міграції надаємо лабільності еміграційної та рееміграційної спрямованості (рис.1.3). Поряд з тим, необхідно зазначити, що причинно-наслідкові зв'язки між стадіями міжнародної трудової міграції «лабільність – просторове переміщення» значно сильніші та більш чітко виражені ніж

навпаки, що ймовірно повпливало на переконання ряду дослідників вважати результатом міграції територіальний перерозподіл населення.

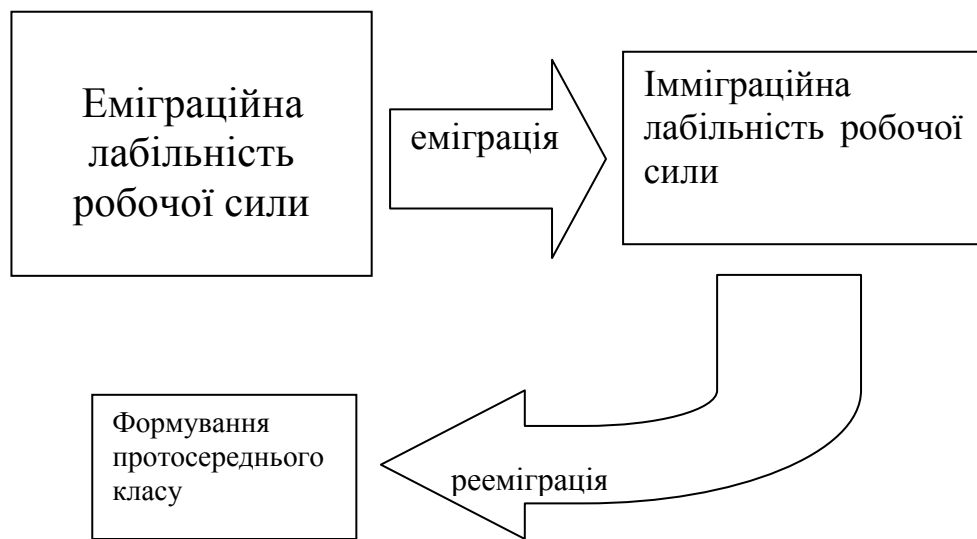

Рис. 1.3. Пентастадійна модель міжнародної трудової міграції

Таким чином, для характеристики міжнародного міграційного процесу особливо важливого значення набуває визначення сутності та змісту міграційної лабільності. Прийнято вважати, що суспільство відтворює та організовує нерівність за рівнем багатства і доходу, за соціальним престижем, за володінням політичною владою, за освітою тощо. За суттю, всі вони регулюють відтворення соціальних зв'язків та спрямовують особистісні устремління та амбіції на отримання значимих для суспільства статусів. Так від рівня багатства і доходу більшою мірою залежать інші ознаки нерівності ніж навпаки, оскільки статок дає імпульс соціального розвитку. Саме тому, коли в країні відсутня транспарентність розподілу, в особи виникає еміграційна лабільність з метою подальшої реалізації соціального ліфтингу вираженого в отриманні якісної освіти, набутті соціального престижу, досягненні певного рівня споживання, тощо. Хоча кожна наступна стадія процесу міжнародної трудової міграції детермінується попередньою, її настання не є обов'язковим і мігрант може на будь-якому етапі призупинити міжнародний рух, ставши фактором «наповнення» певної підсистеми системи міжнародної трудової міграції. Разом із тим, втрати мірою розгортання процесу швидко надолужуються тими, хто бажає покращити свій соціальний

статус працюю за кордоном, а «втрачені» на стадіях процесу мігранти формують та ускладнюють систему міжнародної трудової міграції.

Дослідники, розглядаючи міграцію як систему, наділяють її ознаками складної, відкритої, динамічної і саморегульованої підсистеми соціогеосистеми, як сукупності умов, факторів та ресурсів, об'єднаних потоками інформації, речовини та енергії, що спрямовані на територіальний перерозподіл населення [52]. Це дає підстави вважати робочі місця, які займають іноземці змінюючи рівень продуктивності праці економічної системи, компонентою системи міжнародної трудової міграції. З іншого боку Н. Немець розглядає соціогеосистему як гетерогенну систему, що об'єднує різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також техногенні, абіотичні та біогенні елементи, які взаємодіють через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі, становлячи умови функціонування соціогеосистеми [260]. Дійсно умови, фактори і ресурси є різними детермінаційними чинниками міграції а причина причини не завжди стає причиною розвитку системи, що дає підстави вважати детермінантами її розвитку функціональні зв'язки. Таким чином, міжнародна трудова міграція як система складається із різних підсистем свого виразу, які формують сукупність умов, факторів та ресурсів, що взаємодіють через потоки інформації.

Розрізняючи в [329] фізичні та віртуальні структури міграції О. Пуригіна останнім делегує ментальні риси, які в середовищі потенційних мігрантів породжують потребу реалізації мотиву та спрощують перебіг процесів у фізичних підсистемах. Тобто віртуальні структури є тими потоками інформації, завдяки яким існують фізичні структури міжнародної трудової міграції: вони взаємодіють, але не є об'єднаними. Так псевдоміграція, або антисистема, впливаючи на міграційну лабільність певної соціогрупи для адепта не переростає у переїзд до іншої країни, як і національно-культурна автономія втрачає значення у дифузійних поселеннях.

Відштовхуючись від зазначеного вважаємо, що до системи міжнародної трудової міграції доцільно ввести середовище формування протомігрантів та середовище формування мігрантами протосереднього класу, які на батьківщині певною мірою дублюють закордонні способи поселення. Поряд із тим, протосередній клас володіє найбільшою кінетичною енергією, щодо прискорення трансформації суспільства, що намагається сформувати ринок. Зважаючи на вище викладене автор запропонував схему системоутворюючих зв'язків фізичних компонент міжнародної трудової міграції (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Системоутворюючі зв'язки міжнародної трудової міграції

Зазначені підсистеми одночасно співіснують у часі і просторі підпорядковуючись закономірностям власного розвитку, які не є спільними для всіх елементів системи, розвиток якої детермінується функціональними

зв'язками. Згідно засадам системного підходу будь-яка система є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що реалізуються завдяки екзогенним чинникам. Системний підхід – це форма застосування теорії пізнання та діалектики в дослідженні суспільно-економічних процесів. Реалізуючи засади загальної теорії систем, системний підхід розглядає кожен елемент системи, як велику і складну систему, що одночасно є елементом більш загальної системи [19, С.23–82]. Таким чином, маємо підстави констатувати, що міжнародна трудова міграція – це складна система, яка об'єднує різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальну, правову, економічну, техногенну, політичну та демографічну підсистеми, що взаємодіють через потоки ресурсів та інформації в глобальному просторі та часі (табл. 1.2).

Так А. Ахієзер переконаний, що міграція населення – це схильний до змін елемент способу існування, форма діяльності, що характеризує ті цінності частини населення чи його груп, які пов'язані із тимчасовою або постійною зміною місця проживання і зайнятості, а також примусове переселення [14, С.18]. В. Староверов значно розширив межі поняття, делегувавши міграції властивість **соціального переходу** «...зміну місця перебування людей у географічному просторі в зв'язку із постійним або тимчасовим переходом із однієї соціально-економічної спільноти в іншу, із поверненням у спільноту або із зміною просторового переміщення спільноти в цілому» [364]. Відомо, що сенс існування індивіда проявляється через задоволення його потреб кількістю яких обмежують наявні в нього блага. Дане діалектичне протиріччя вирішується або тим, що з двох однаково доступних благ вибирають те, що задовольнить важливішу потребу, або коли з двох однаково корисних благ надають перевагу доступнішому. Міжнародна трудовіміграційна система з одного боку, є сукупністю етапів трудової міграції, а з іншого – проявляє себе як цілісність, з властивостями, що відсутні в її компонентах. Система наділяє кожного мігранта новими можливостями, не змінюючи при цьому його індивідуальні потреби, що через розширення

переліку доступних благ, виводить індивіда на кардинально вищий рівень існування.

Таблиця 1.2

Міжнародна трудова міграція (МТМ) як система

Прояви підсистем МТМ	Елементи	Характеристика підсистеми
як соціальна підсистема	ареально-анклавна	характеризує МТМ як динамічний процес, що формується соціогуманітарними елементами, які визначають його форму та зміст, географічну спрямованість
як економічна підсистема	підприємницька, фінансова, ресурсо-майнова, соціально-трудова, зовнішньоекономічна	визначає здатність МТМ створювати умови для забезпечення життєдіяльності, відтворення й примноження економічних ресурсів, можливість конкурувати з іншими спільнотами приймаючого та надсилаючого суспільств
як демографічна підсистема	демографічна, діаспорна, культурно-етнічна, національно-історична	включає основний компонент МТМ — людину й систему інститутів, що зумовлені її існуванням у приймаючому суспільстві як соціально-біологічної істоти
як політична підсистема	громадсько-партійна, релігійна	включає інститути, які визначають стратегію розвитку МТМ та її елементів, здійснюють програмування й регулювання функціонування та розвитку локальних підсистем міжнародної трудової міграції
як правова підсистема	міжнародні організації сфери міграційного моніторингу	включає інституції наддержавного рівня, які моніторять стан дотримання норм та положень міжнародних угод стосовно статусу трудових мігрантів в країнах призначення та розробляють рекомендації урядам країн, втягнутих в міграційний обіг, щодо їх ефективного використання
як техногенна підсистема	міжнародні науково-освітні програми	включає науково-дослідні та дослідно – конструкторські розробки на базі аутсорсингу та науково-технічного міждержавного обміну, які сприяють розвитку та поширенню інноваційних технологій країнами світу
як географічна підсистема	компактне та дифузійне поселення	включає елементи геопросторового розміщення трудових мігрантів, які визначають географічну спрямованість міжнародних трудовіграційних потоків.

Можливості соціогуманітарної системи значно перевищують потенції будь-якої сукупності людських індивідів. Так трудовіграційна система має притаманні лише їй механізми оптимізації поведінки своїх суб'єктів, породжуючи конфлікт інтересів мігранта як індивіда та мігранта як елемента

соціогуманітарної системи. Вважається, що можливості, досягнення та рівень задоволення потреб індивіда є тим вищими, чим вищого порядку є система, застанова якої спрямовують його діяльність. Через це вищий рівень суспільних відносин є умовою, а не наслідком соціально-економічного прогресу. Отже, спосіб в який вирішується конфлікт інтересів, зумовлюється не складністю коректного визначення більшої чи меншої ефективності вибору, а мірою усвідомлення мігрантом ступеня системних зв'язків оскільки кожен прагне оптимізувати свою діяльність на найвище доступному йому рівні.

Помічено, чим вищого рівня інтереси стимулюють у доцільній діяльності громадян – тим динамічнішим є суспільство. Таким чином, система міжнародної трудової міграції відіграє для іммігрантів із країн нижчого рівня розвитку суспільства роль своєрідної барокамери, даючи їм змогу поступово долучатися до вищого рівня суспільного усвідомлення. Проте іноді ця система стає для них нездоланною перепорою на шляху ментальної інтеграції та саморозвитку, що проявляється в складнощах адаптації в приймаючому суспільстві. Водночас мусимо погодитися з думкою, що нині не існує методики економічного виміру негативних зовнішніх ефектів трудової міграції, також складно оцінити більш очевидний виграш країн, що приймають іноземну робочу силу. Таким чином, економічний вимір не може трактуватися як основний інструмент аналізування трудової міграції, яка сьогодні постає, як найгостріша політична проблема країн сполучених міграційними коридорами. Очікується, що національні ринки робочої сили, ще тривалий час чинитимуть опір розвитку глобалізації [385].

На основі вищевикладеного маємо підстави сформулювати авторську дефініцію поняття «міжнародна трудова міграція». Так, на нашу думку, міжнародну трудову міграцію доцільно трактувати, як соціальний ліфт, що реалізовується доцільною діяльністю економічного агента на міжнародному ринку праці. З позицій системного підходу міжнародна трудова міграція

змінює співвідношення капіталу та робочої сили на територіях пов'язаних міграційними коридорами, що дає підстави тлумачити її в короткостроковому періоді як глобальну мережу коливання регіональної продуктивності праці.

1.3 Розвиток міжнародного ринку праці в гносеологічній перспективі

В послідовності стадій процесу міжнародної трудової міграції ринок праці приймаючої країни відіграє настільки важливе значення, що в середовищі дослідників склалося бачення їх тотожності при чому як з аспекту процесу так і з позицій системного підходу. Так в [320] зазначається, що нині міжнародний ринок робочої сили поступово стає важливим елементом функціонування механізму світового господарства. Зростаюча чисельність трудових мігрантів змушує щодо міграції переосмислити загальні положення, її роль в кількісному та якісному відтворенні робочої сили, демографічних та урбанізаційних процесах. Таким чином, в дослідженні необхідно виокремити загальні підстави, які дають можливість розглядати дефінітивну базу як знання, що виражає реальний, адекватний стан функціонування міжнародного ринку праці.

Зокрема в [113] І. Дахно вказує, що міжнародний ринок праці існує у формі трудової міграції, за відсутності якої не було б і міжнародного ринку робочої сили. О. Василенко також вважає, що як економічна категорія міграція робочої сили є безпосереднім проявом існування міжнародного ринку праці, який охоплює різноспрямовані потоки мігрантів, що перетинають національні кордони внаслідок нерівного як кількісного, так і якісного розподілення світових трудових ресурсів [43]. В подібний спосіб трактує міжнародний ринок праці В. Петюх, який ідентифікує його як систему відносин узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, що склалися через нерівномірність кількісного та якісного

розміщення економічно активного населення країн світу та розбіжності в національних підходах до його відтворення [324, С.216].

Водночас у праці [245] зазначається, що міжнародний ринок робочої сили являє собою не просту суму національних ринків, а систему, що базується на їхніх взаємозв'язках та взаємодоповненнях. Формування міжнародного ринку праці відбувається двома шляхами: по-перше, через міграцію трудових ресурсів та капіталу, по-друге, шляхом поступового злиття національних ринків праці, внаслідок чого усуваються юридичні, національно-етнічні, культурні та інші перепони між ними. Це приводить до утворення так званого «спільного ринку праці». Активізація міжнародної мобільності капіталу в соціальному плані означає, що він пред'являє попит не тільки на вітчизняну робочу силу, а й на іноземних працівників. Водночас ринок не може ефективно функціонувати без «юридичних, національно-етнічних, культурних та інших перепон», оскільки вони, згідно поглядам Р. Коуза, не «перепони», а умови його ефективного функціонування. Таким чином, виникає потреба глобальної інституалізації та узгодження міри «перепон», що частково йде в розріз національним інтересам.

Хрестоматійним є погляд на міжнародний ринок як сферу міжнародного обміну товарами і послугами, факторами виробництва і фінансування на основі товарно-грошових відносин [251]. С. Рязанцев зазначає, що «формування глобального ринку робочої сили відбувалося під знаком циклічної нестабільності, непередбачуваного втручання політиків, расової дискримінації в приймаючих країнах» [347, С.14]. Він вказує, що світовий ринок праці формується не лише завдяки міжнародному міграційному обміну робочою силою, але й окремими національними ринками праці, які володіють індивідуальними, властивими лише їм соціально-економічними характеристиками, що можуть у підсумку впливати як на стан економіки окремих регіонів, так і світу в цілому [347, 19].

Ми вважаємо, що найбільше ознаці «міжнародний» відповідають ті сегменти національного ринку праці на яких або трудові мігранти надають пропозицію своєї робочої сили/шукають роботу, або іноземні працедавці пропонують робочі місця/винаймають місцеву робочу силу. За таких обставин налагоджуються відносини між представниками різних народів з приводу їх інтеграції до процесу глобалізації виробництва. Водночас це ставить в дослідженні потребу змістовного узгодження понять, що торкаються функціонування та обігу робочої сили.

В процесі аналізування наукових публікацій за темою дисертації помічено, що дослідники найчастіше ототожнюють дефініції праця і робоча сила, міжнародна мобільність (яку нарізно трактують) робочої сили, трудових ресурсів чи праці й міжнародна трудова міграція. Так в [250] трудові ресурси вважаються найважливішим фактором виробничого процесу, який характеризується високою мобільністю, тоді як мобільність робочої сили в світовому господарстві проявляється у формі міжнародної міграції. Міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних країн в інші строком більше ніж на 1 рік за економічними і неекономічними мотиваціями (політичними, соціальними, релігійними, національними, расовими, тощо). В іншій праці сегментація ринку праці розглядається, як «поділ робочих місць і працівників за об'єднуючими ознаками на відносно стійкі і замкнуті сектори, які обмежують мобільність робочої сили своїми кордонами» [77, С.141]. З цього приводу І. Петрова також зазначає, що «конкуренція розгортається всередині сегментів, тоді як міжсегментна конкуренція відсутня» [322, С.110].

У зв'язку з цим необхідно навести погляди західних вчених-економістів які вважають, що «ринок праці як щось спільне є абстракцією. В дійсності існує значна кількість дуже диференційованих ринків праці... Окремі ринки праці диференційовані за фахом, за регіонами, рівнем кваліфікації, секторами та сферами економіки... Окремі сфери і сегменти ринку праці зв'язані один з одним — тісно або слабо — через перехресну цінову еластичність» [56,

С.51; 449]. Р. Дж. Еренберг та Р. С. Сміт поділяють ринок праці на локальний, внутрішній, національний, вторинний, фаховий тощо [147, С.32-34]. Насправді ще складніше вести мову про міжнародний ринок праці як щось єдине, оскільки навіть сегменти національних ринків не завжди пов'язані між собою (рис. 1.5.).

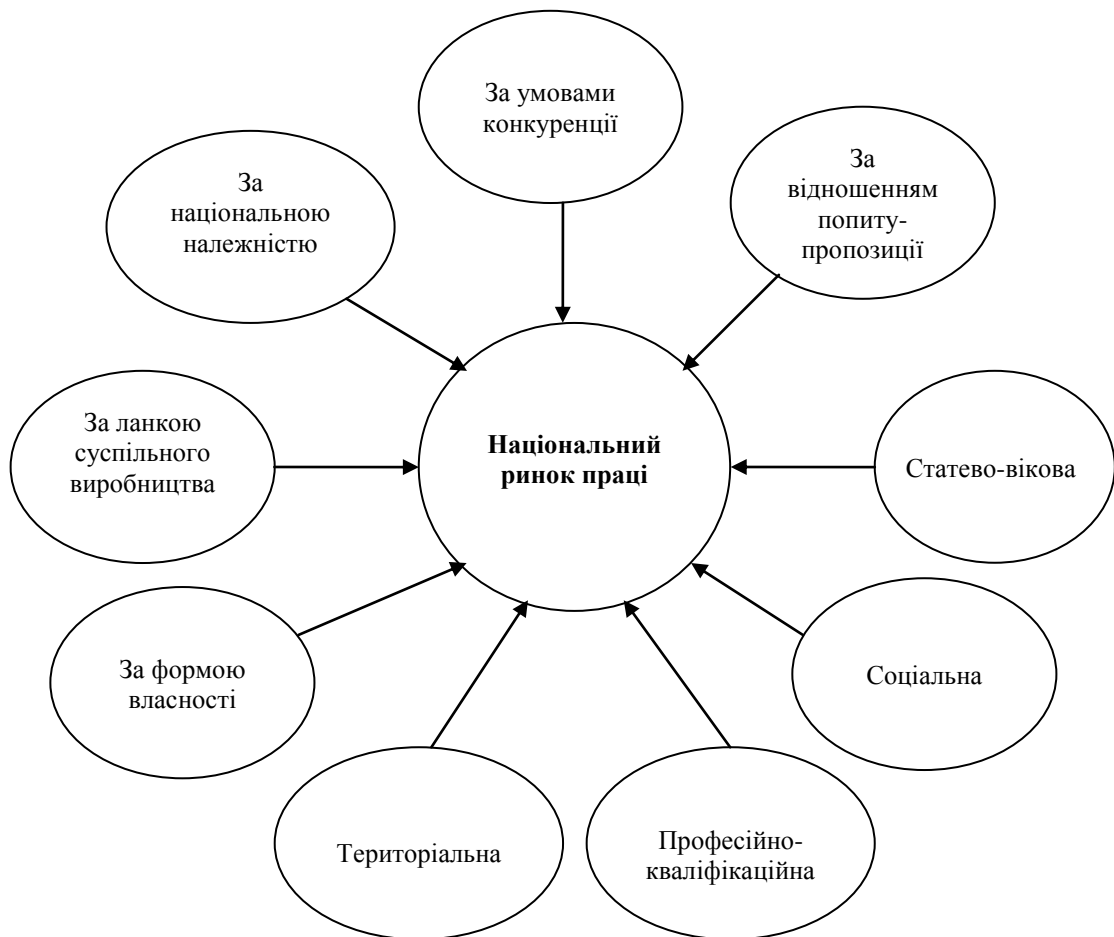

Рис. 1.5. Сегментація ринку праці¹

Примітка¹: побудовано з використанням ідей [56; 148; 437].

У цьому зв'язку Дж. Уікхем зазначає, що навіть в часи глобалізації та постійно зростаючої мобільності висококваліфікованих кадрів вести мову про «глобальний ринок» було би спрощенням. Різні галузі утворюють вищою мірою відмінні ринки праці з різними запитами щодо мобільності [393].

Прийнято вважати, що трудова мобільність розвивається в напрямку покращення використання трудового потенціалу, проте, за кордоном особа нерідко вимушена погодитися на деградацію свого професійного рівня,

нівелювання трудових навичок. Ускладнює проблему функціонування відносно автономних, незалежних систем соціальної стратифікації так званих етнічних ніш, які руйнують традиційні інститути висхідної мобільності [159, С.541].

Таким чином, як зазначається в [243] міжнародний ринок праці в сучасних умовах можна розглядати як сукупність окремих регіональних міжнародних ринків праці, зв'язки між якими менш інтенсивні, ніж внутрішньорегіональні. За структурою і характером ці ринки відрізняються один від одного, що передбачає різний рівень властивої для них продуктивності. Водночас, представниками вітчизняної школи трудовиків [244, С.340; 324] на міжнародному ринку праці констатується:

- ✓ узгодження попиту і пропозиції робочої сили, як об'єкту торгівлі;
- ✓ нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили країнами світу;
- ✓ міжкраїнний обмін трудовим потенціалом;
- ✓ тотожність праці та робочої сили;
- ✓ системність, що базується на взаємозв'язках та взаємодоповненнях національних ринків праці.

Таким чином, міжнародний ринок праці одночасно трактується як міждержавний обмін робочою силою, міжнародні економічні відносини, міжнародна трудова міграція тощо. Проте О. Гош вказує, що сучасний обмін – складна підсистема економічних відносин, основними елементами якої є:... ринок і ринкова інфраструктура ... [132, С.610-611]. Тобто ринок є елементом обміну, а не обмін – механізмом функціонування ринку.

В контексті запропонованої в п.1.2 пентастадійної моделі міжнародної трудової міграції (див. рис.1.3) автор вважає міжнародний ринок праці стадіями міжнародної трудової міграції, на яких формується міграційна лабільність, на тій підставі, що працевлаштовану на батьківщині особу приваблюють кращі умови та оплата праці за кордоном, де мігрант

підпорядковує доцільну діяльність особистому соціальному ліфту. Це дає підстави вважати міжнародний ринок праці важливою компонентою системи міжнародної трудової міграції (див. рис.1.4).

Вітчизняні дослідники вважають основними тенденціями розвитку світового ринку праці його глобалізацію, посилення міграційних процесів, розширення використання міжнародних трудових норм тощо [244]. З іншого боку В. Лукашевич в основі глобалізації вбачає розвиток світових ринків товарів, послуг, праці та капіталу [227, С.84]. Натомість Ч. Гілл глобалізацією вважає процес, який спрямований на створення більш інтегрованих ринків та розвиток глобалізації виробництва. Вчений ідентифікує глобалізацію ринків як процес об'єднання історично відокремлених та відмінних між собою національних ринків в один великий ринковий простір [70, С.35]. Зі свого боку Т. Левіт так окреслив механізм глобалізації: смаки й уподобання споживачів різних націй починають змінюватись у напрямку певної глобальної норми і в такий спосіб сприяють утворенню глобального ринку [518, Р.92-102]. Тобто стосовно міжнародного ринку об'єктом якого є робоча сила уніфіковані смаки споживачів-підприємців різних держав зосереджуються або в так званому VIP-сегменті талановитих вчених, спортсменів чи артистів, або стосовно простої праці, для якої в будь-якій країні світу є можливість застосування. Таким чином, між глобалізацією ринку праці і становленням на цій основі світового ринку праці та механізмом формування міжнародного ринку праці є певні відмінності. З аспекту предмету нашого дослідження це насамперед міжнародна трудова міграція, без якої неможливе становлення міжнародного ринку праці проте можливі формування світового ринку праці та його глобалізація.

Загальні принципи поведінки суб'єктів ринку визначаються структурою ринку, яка передбачає не лише кількість компаній і фірм, що пропонують свої товари та послуги, але й ступінь конкуренції між ними. Ринок завдячуючи конкуренції очищується від непотрібних покупцям товарів. Неконкурентним

об'єктом на ринку праці є безробітні, які можуть бути запитаними на світовому ринку праці. Неконкурентний товар зазвичай або дорожчий за свої аналоги, або має нижчу якість. Рівень кваліфікації безробітних, які беруть участь у міжнародній трудовій міграції, на іноземних ринках праці через втрату певних компетенцій (мова, когнітивна компонента тощо) виявляється ще нижчої якості. Однак пропозиція робочої сили на світовому ринку праці через високу народжуваність в праценадлишкових країнах й надалі значно переважає попит суб'єктів економічної діяльності в капіталонасичених країнах із складною демографічною ситуацією. Тобто доцільність застосування категорії ринок до якостей особи, як його об'єкту, мірою розвитку глобалізації стає все більше контроверсійною, оскільки «Об'єктами ринкових відносин виступають різноманітні матеріальні і нематеріальні цінності (активи)», а «головними суб'єктами ринку є домашні господарства, фірми (підприємства), держава» [380].

Водночас будь-яка взаємодія між людьми, яка ґрунтується на добровільному обміні, має ринкову природу за обов'язковості елементу угоди. По при те, що ринковий устрій є невід'ємною частиною людського буття, він періодично породжує в ментальній сфері враження соціальної несправедливості. Так А. Сміт вказував, що «інтереси підприємців певної галузі торгівлі чи промисловості завжди йдуть в розріз інтересам суспільства. Розширення ринку і обмеження конкуренції завжди відповідають інтересу торговців» [578]. Однак за добровільного обміну неминуче взаємодіють, зазвичай не співпадаючи, суб'єктивна самооцінка та думка оточуючих. Прийнято вважати, що чим більше зусиль та часу затрачено на доцільну діяльність, тим ціннішою є праця це породжує хибне переконання в тому, що поза ринком можна визначити більш справедливу вартість послуг робочої сили. Проте, цінність праці визначається реальним попитом на її результати, натомість монопольне становище хоча й сприяє підтриманню високого попиту проте ринком у загальноприйнятому значенні вважатися не може.

В оксфордській енциклопедії працю тлумачать, як «фактор виробництва, що допомагає виготовляти товари і послуги завдяки застосуванню фізичних та інтелектуальних зусиль людини. У ширшому значенні праця є роботою ...» [546, Р.783]. Тобто чітко розрізняється праця, яку виконує людина та власне її робоча сила, фактор виробництва та власне виробництво. Таким чином, розуміння того, що праця як фактор виробництва реалізує себе безпосередньо в його процесі дає підстави розглядати об'єктом ринку праці продуктивні послуги робочої сили, які об'єктивуються укладанням контракту на виконання певної роботи.

Вітчизняні вчені бачуть працю з іншого ракурсу, вважаючи її доцільною діяльністю людини, особливою формою взаємодії між людиною і природою, обміном діяльністю та її результатами між людьми. Тобто праця це виробнича система, функціонування якої можливе лише за поєднання якісних ознак робочої сили (з різною мірою інкорпорування культурного капіталу) та об'єктивованого культурного капіталу, що ускладнює її бачення як виробничого фактора. Так в економічній енциклопедії праця вважається «найважливішим фактором виробництва. <...> Щодо виробництва і надання послуг праця – сукупність взаємопов'язаних, але різнорідних трудових функцій та операцій» [133, С.39-40]. Таким чином, праця інтерпретується і як фактор, і як трудова функція інакше кажучи – виробництво.

Натомість ряд дослідників у [131, С.191; 157] виробництвом вважають процес застосування праці та обладнання (капіталу) разом з природними ресурсами і матеріалами для створення необхідних продуктів та надання послуг. ... Взаємодія людини з природою означає процес праці Людина бере участь у процесі праці завдяки ... робочої сили. ... процес праці ... є процесом виробництва. У [328] виробництво також тлумачиться як праця з безпосереднього виготовлення продукції, а М. Павлишенко в [132, С.778] вбачає відмінність між працею і виробництвом у тому, що «праця – доцільна діяльність людини, виробництво – взаємодія людини з природою за

допомогою засобів виробництва. На тій основі, що праця є складовою процесу виробництва робиться висновок, що поняття «виробництво» ширше за поняття «праця». Проте праця на робочому місці є масштабним виробництвом, оскільки здійснюючи на робочому місці доцільну діяльність робітник взаємодіє з природою перетворюючи засобами праці взяті у неї ресурси в річ, що і є суттю доцільної діяльності. Так Г. Журавлева в [152] також вважає працею доцільну діяльність людини, якою вона перетворює природу та пристосовує її для задоволення своїх потреб.

Водночас ряд вчених людську діяльність, спрямовану на задоволення особистих і суспільних потреб, вважають зайнятістю населення. Так в [131, С.532] зайнятість населення тлумачиться, як виробниче відношення, що виражає залучення робочої сили до сукупної праці суспільства. Надаючи зайнятості змісту діяльності, вони ототожнюють її із працею, водночас анонсує, що зайнятість – на відміну від праці, не діяльність, а суспільні, насамперед економічні та правові, відносини між людьми, з приводу залучення робітника до конкретної кооперації праці на конкретному робочому місці. Що з іншого боку дало підстави трактувати в [156] зайнятість населення як найважливіший параметр функціонування ринку праці.

Так російський економіст Е. Саруханов переконаний що: «Зайнятість створює людині лише економічну можливість замінити конкретне робоче місце, забезпечує їй участь в праці, будучи передумовою початку трудової діяльності» [351, С.49]. Хоча інші дослідники вважають передумовою початку трудової діяльності трудову активність, яку тлумачуть як прагнення індивіда на практиці застосувати свої знання і досвід, отримуючи за це винагороду. Трудова активність може бути потенційною, відповідаючи прагненням особи працювати за винагороду і реалізованою, коли людина працевлаштована. Потенційна трудова активність становить основу формування робочої сили, а реалізована — її зайнятості [45]. Тобто, якщо зайнятість є передумовою праці а реалізоване прагнення особи приступити до

роботи (праця) є основою зайнятості, то вченні розглядають принципово різні явища, називаючи їх одним і тим же терміном. Зокрема Е. Саруханов вказує, «що на ринку продається не праця, а здатність людини до праці, що функціонує не ринок праці а ринок зайнятості» [351, С.49]. Водночас С. Мочерний вважає, що «робоча сила – ... здатність людини до праці, сукупність потреб, фізичних, інтелектуальних і організаторських здібностей, набутих знань і досвіду, що використовуються у процесі виробництва матеріальних благ і надання послуг» [134, С.278]. Г. Купалова зі свого боку переконана, що поняття «ринку праці» і «ринку робочої сили» – ідентичні оскільки тісно поєднані, взаємо доповнюються, переходячи в процесі ринкових відносин один в одного [215, С.12-19].

Тобто, Е. Саруханов усвідомлюючи що працю, яка є процесом виробництва окремо продати не можливо, вважає сферою обігу виробничого фактора торгівлю вакантними робочими місцями, тлумачучи такі суспільні відносини як ринок зайнятості. В українській науковій традиції зайнятість трактується, як «... виробниче відношення, що виражає залучення робочої сили до сукупної праці суспільства» [131, С.532-533]. Однак це тотожно баченню Л. Шевченко ринку праці як сукупності економічних відносин, форм і методів погодження та регулювання інтересів виробників і роботодавців, пов'язаних із організацією, використанням і оплатою найманої праці [433, С.142]. Таким чином, є підстави констатувати, що наразі не склалося чіткого методологічного бачення сфери зайнятості, ринку праці та механізмів їх функціонування.

Р. Дж. Еренберг та Р. С. Сміт ринком праці вважають інститут, що забезпечує робітникам роботу та координує рішення в сфері зайнятості, який складають всі ті, що купують або продають працю. Об'єктом ринку праці вони вважають робочі місця, що надаються державою та крупними працедавцями, різниця між ними полягає в наявності/відсутності профспілок, які жорстко регламентують умови найму. Загалом, вченні розглядають ринок

праці як механізм, що регулює співвідношення між робітниками та кількістю робочих місць [147, С.32-37]. Вітчизняний вчений В. Брич також зазначає, що ринок праці відіграє роль регулятора руху робочої сили, створюючи оптимальні умови для забезпечення балансу між попитом і пропозицією праці [32, С.227]. Натомість І. Петрова трактує «ринок праці, з точки зору його суті, ... як сукупність способів включення, координації та оцінки праці» [223, С.16]. Однак способи включення та координації праці визначають організацію робочого місця (найелементарнішої ланки матеріального виробництва в обмеженому просторі, пристосованому для виконання окремим робітником свого виробничого завдання), яка передбачає раціональне розміщення обладнання, найбільш ефективного використання виробничих площ, створення зручних і безпечних умов праці, а також функціональний поділ інструментів, заготовок і деталей [133, С.279-280].

Зі свого боку зарубіжні економісти (Дж.Т. Данлоп, Р.Е. Холл, Дж.Б. Тейлор та ін.) вважають, що ринок праці, за суттю, стає ринком трудових контрактів на якому товаром виступає «трудоий контракт», вартість (ціна) якого становлять заробітна плата і так званий «соціальний пакет» [604; 605; 606]. Так С. Мочерний констатує, що процес споживання робочої сили у сфері безпосереднього виробництва є процесом праці, визначає «об'єктами ринку праці в юридичному аспекті ... зафіксовані в трудових контрактах умови праці, як ... сукупність факторів трудового процесу, виробничого докiлля, стану місця роботи ... та оплата її результатів. ... Суб'єктами ринку праці є капіталісти, наймані працівники ... і ... держава [133, С.247-248]. Тобто мова йде про виробничі умови та професійні вимоги щодо використання робочого місця.

Дану точку зору обґрунтовує факт збільшення продуктивності капіталу ненормованою працею, оскільки чисельність економічноактивного населення константа вартість її залученні за мінімальними межами встановленими законодавством є вищою ніж за ординарним контрактом. Водночас

підвищення кваліфікації означає, що працівник ефективніше буде використовувати робоче місце і отже, його частка в доданому продукті зросте. Так Ф. У. Тейлор вказуючи, що робітники в кращому випадку працюють на половину від належного виробітку, наполягав на тому, що більша частка від зростання доходів в результаті впровадження «наукових методів управління» мусить належати робітникам [381]. Д. Парсонс, вивчаючи взаємовпливи спеціального професійного навчання та фаз ділового циклу, стверджує, що утворення надлишку робочої сили внаслідок спеціальних інвестицій в людський капітал обумовлює підвищення середньої продуктивності праці на початковій стадії економічного підйому та її зниження на початковій стадії економічного спаду [547]. Що надає зацікавленим інституціям інструмент регулювання коливання продуктивності праці у разі припливу з-за кордону трудових мігрантів.

Автор погоджується із В. Петюхом який переконаний, що ринок праці не може ефективно функціонувати без ринку освітніх послуг, ринку житла, ринку інформації, ринку духовних благ і ринку робочих місць [324, С.18]. Водночас вживаючи поняття «ринок праці» він вважає його дещо умовним, спрощеним та узагальнюючим і, оскільки на ринку праці чітко визначеного товару не має, більш коректним було би вживання термінів «ринкові відносини у сфері праці» чи «ринкові відносини у сфері зайнятості населення найманою працею». Водночас С. Кривенко, підсумовуючи дослідження різних теоретичних підходів до визначення суб'єктів і об'єктів ринку праці, зазначив використання в економічній літературі понять ринок праці, ринок робочої сили, ринок трудових послуг, ринок ресурсів праці, ринок робочих місць та ринок людського капіталу як синонімів [209].

Так в [147, С.45, 51; 276] автори переконують, що попит окремого роботодавця (фірми) на працю визначають: попит на продукцію фірми; стан виробництва (особливості технології, методи організації виробництва та праці); кількість праці й капіталу, яку вони можуть отримати за існуючими

цінами; якість праці (освіта, професіоналізм, продуктивність тощо). Водночас рішення про пропозицію праці, яке мотивують прихильність до професії; престиж праці та фірми-роботодавця; можливість реалізувати творчі здібності; культурні та релігійні інтереси, приймають працівники одноосібно. Основним матеріальним стимулом до праці є реальна заробітна плата: чим вище її рівень, тим більше працівників бажають надати свої послуги. Так В. Брич зазначає, що дослідження еволюції поглядів на зміст і форму робочої сили у зв'язку із визнанням приватної власності та виключного права громадянина на розпорядження своєю здатністю до праці, на свободу вибору виду діяльності і роду занять, неприпустимості будь-яких (крім узаконених) форм примусу до праці, неминуче призводить до визнання товарної форми робочої сили і утвердження її як рівноправного учасника ринку праці [33, С.32]. Водночас у дефініції «товар» [133, С.640-642] виключне право до праці та свобода вибору діяльності громадянином, спростовується трактуванням конкретної праці, що «як безпосередня приватна праця ... є особистою справою товаровиробника». І далі за текстом «для визначення значущості втіленої в товарі праці необхідна купівля-продаж товару на ринку». Тобто, щоб визначити ціну послуг робочої сили (зарплату) необхідно продати товар виготовлений із її застосуванням, проте праця (конкретна та абстрактна) є категорією товару, що суттєво ускладнює бачення її, як товару на однойменному ринку.

Дж. Мілль стверджував: «...хоча саму по собі майстерність неможливо продати покупцю, можна продати її застосування, можна віддати її в найми. ...предметом купівлі-продажу є не сама людина, але лише послуги її праці» [249]. Тут доцільно визначитися, яке змістовне навантаження несе дефініція послуга праці, оскільки процес надання послуги є доцільною діяльністю, результати якої проявляються в корисному ефекті. Результатом такої діяльності також є «зміна в стані інституціональної одиниці, яка відбулася в результаті дії на основі взаємної угоди з іншою інституціональною

одиницею» [498]. Або ж результатом наданої послуги є певні «вигоди, які одна сторона може запропонувати іншій» [203, С.638], чи послуга – особлива споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби ..., особливістю послуги ... є те, що вона корисна ... як діяльність. Тому споживання послуги збігається з ... діяльністю [133, С.7]. Таке тлумачення ототожнює її із працею та ускладнює розуміння того, як працею можна надавати послуги праці і взагалі, що таке ринок праці, якщо праця це водночас процес виробництва. Послуга за висловом Ф. Котлера «здебільшого немає матеріального виразу і не призводить до заволодіння будь-чим» [203, С.638], водночас надаючи споживачеві певні переваги. Проте на виробництві послуги ще не маючи чітко вираженої споживчої вартості, оскільки лише призначені для її створення, в результаті їх надання призводять до «заволодіння» їхнім споживачем створеними послугою матеріальними цінностями.

На думку автора погляди вчених, які розглядають ринок робочої сили, як інститут взаємодії споживачів робочої сили, тобто роботодавців (юридичних і фізичних осіб), з одного боку, та конкретних фізичних осіб, які мають певні фізичні і розумові здібності, певні професійні знання, навички та вміння, – з іншого [221, С.6] є новаторськими. Зокрема Е. Лібанова вважає його поряд із ринком робочих місць складовими ринку праці на тій основі, що виробництво для свого функціонування потребує капітал (робочі місця) та робочу силу. Об'єктом ринку можуть бути і робоча сила, і робочі місця. Оскільки робоча сила – здатність до праці, яка у свою чергу є доцільною діяльністю, що триває протягом робочого часу, то з точки зору виробничого процесу вона не що інше як такий же фактор виробництва як і капітал, поєднання яких в процесі праці формує виробничу функцію. Проте робочу силу купити окремо від особи не можливо. Таким чином, на основі проведеного аналізування дефініцій «праця», «виробництво», «зайнятість», «послуга», «товар» нами запропоновано оригінальне бачення національного

ринку праці та структуральних взаємозв'язків, які характерні для нього (рис.1.6).

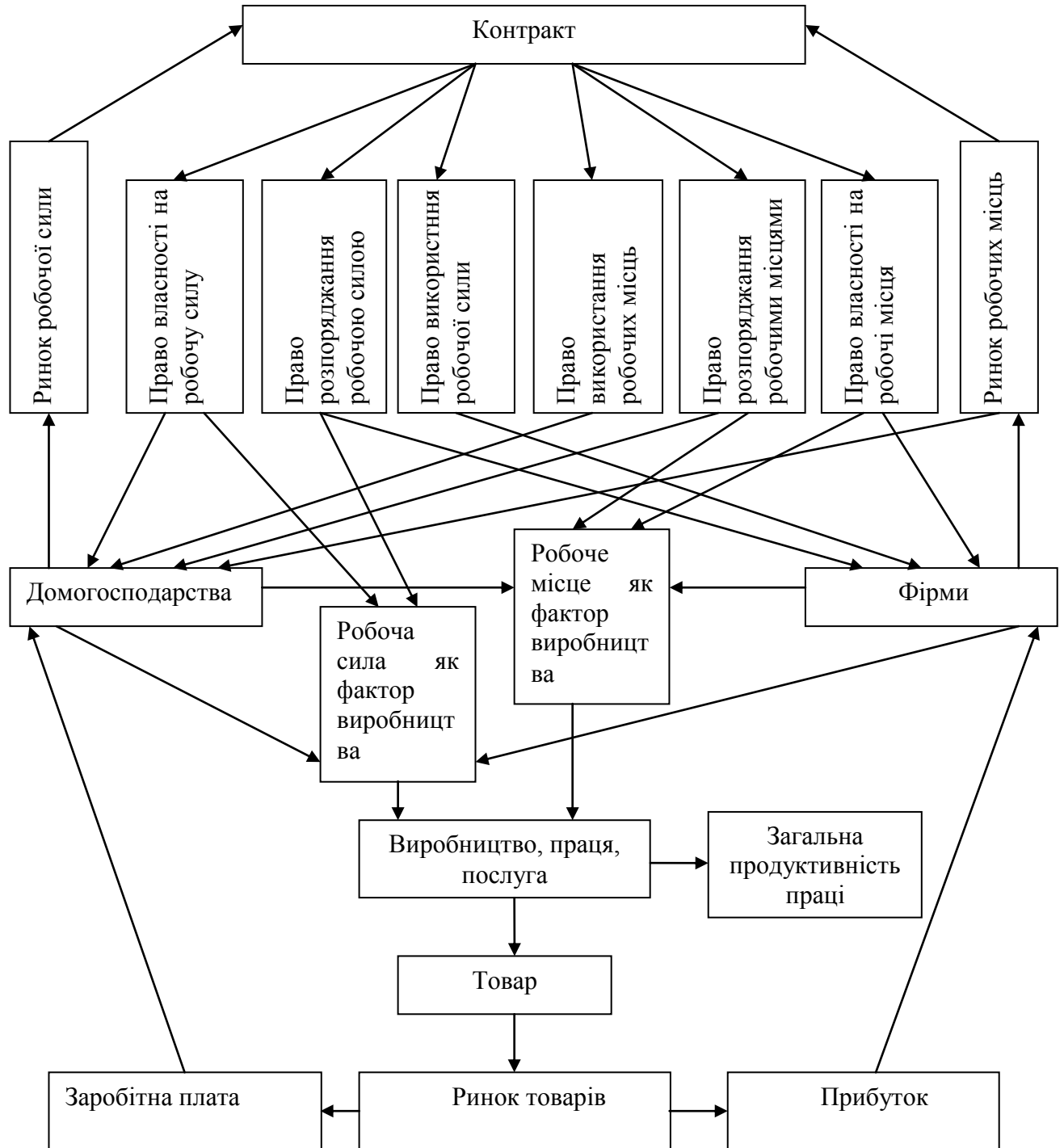

Рис. 1.6. Структура національного ринку праці

За допомогою механізму ринку праці для носія робочої сили створюється можливість обійняти робоче місце, працюючи на якому він реалізує свій потенціал, надаючи право використання своєї робочої сили

власнику робочих місць такою ж мірою як і власник робочих місць дозволяє робітникові їх використовувати. Тобто власнику робочої сили на виробництві необхідно зайняти робоче місце, а підприємцю організувати його функціонування, оскільки капітал простоюючи не лише не створює доданої вартості, але й через моральне старіння та непродуктивне утримання завдає збитків. Водночас диплом про рівень кваліфікації інформує працедавця про наявність у претендента на заміщення вакансії компетенції експлуатувати вільне робоче місце та її ефективність. Ринок праці за суттю є виробничим процесом від його початку до завершення. На ньому забезпечується функціонування підприємства (робочих місць, об'єднаних технологією та організацією виготовлення певної продукції), через винаймання робітників (робочої сили), кількість яких тотожна чисельності робочих місць. Робітник в свою чергу за приведення робочого місця у функціональний стан отримує винагороду, яка дозволяє йому утримувати себе і свою сім'ю, споживаючи товари і послуги вироблені іншими робітниками.

Ринок праці також розмежовує працездатне населення на зайнятих і безробітних. Особи передавши на ринку праці право на використання своєї робочої сили стають зайнятими, перебувають на ньому визначаючи рівень зарплати, безробітні зі свого боку формують пропозицію робочої сили різної кваліфікації та рівня освіти, здійснюючи понижувальний тиск на ціну праці. Водночас особа однаковою мірою є зайнятою не залежно від того, чи вона отримала право на використання робочого місця від його власника, чи набула на нього права власності на ринку робочих місць. Таким чином, на національному ринку праці індустріалізованих країн простежується чітка взаємодія ринків робочої сили та робочих місць, які накладаючись формують сферу зайнятості. Так геопросторова структура світового ринку праці формується двома сторонами ринку – ринок споживача, формуючи попит, локалізує його в елементах систем зосередження ділової активності, на основі яких формується ринок попиту. З іншого боку ринок продавця, формуючи

пропозицію відповідно стану соціально-економічного розвитку країн-ремітерів через міжнародну трудову міграцію локалізується в елементах систем розселення країн-ремітентів, тяжіючи до центрів концентрації попиту на основі яких формується ринок пропозиції.

На національному рівні ринок робочої сили та ринок робочих місць рефлексують обидві сторони сфери зайнятості (ринку праці), уособлюючи з боку робочої сили пропозицію (із зростанням цінності професії зростає кількість її носіїв) та попит з боку ринку робочих місць (ціна робочих місць падає мірою насичення ними економіки). Вчені суміжних наук зазначають, що на сучасних ринках праці суттєво зросла конкуренція як між робітниками за робочі місця, так і між роботодавцями за більш цінні кадри [151]. Таким чином, вчені, визнаючи існування конкуренції між робітниками за робочі місця, делегують останнім значення об'єкту на ринку продавця.

Невідповідність між чисельністю робочої сили та кількістю робочих місць породжується тими ж економічними обставинами, що виштовхують з країни безробітних, які разом з іншими трудовими мігрантами формують міжнародний ринок робочої сили. «Статистика безробітних показує, що навіть кращі, майстерніші робітники, ..., завжди переповнюють ринок» [392, С.34]. Міжнародний ринок робочої сили формується міжнародною трудовою міграцією, потоки якої не адекватні потребам міжнародного ринку праці, перевищуючи їх чисельно та не задовольняючи якісно. Кон'юнктура міжнародного ринку праці абсорбує рівень кваліфікації мігранта до мінімуму, оскільки існує велика ймовірність недостовірної інформації про диплом. З іншого боку міжнародний ринок праці також формує пропозиція робочих місць, які повною мірою не має компетенції зайняти національна робоча сила або вона є неконкурентною. Підприємець, пропонючи суспільству вакансію, інакше кажучи шукає покупця в кредит (орендатора) сформованого ним робочого місця. Таким чином, в економічній науці простежується тенденція вмістити форми, які породжує трансформація ринку праці в *he kline tu*

Prokrustu існуючих концепцій. Натомість ми запропонували своє бачення структури міжнародного ринку праці (рис.1.7), помістивши міжнародний ринок робочих місць вище, автор надав йому значення домінанти поширення тектонічних зсувів у світовій економіці.

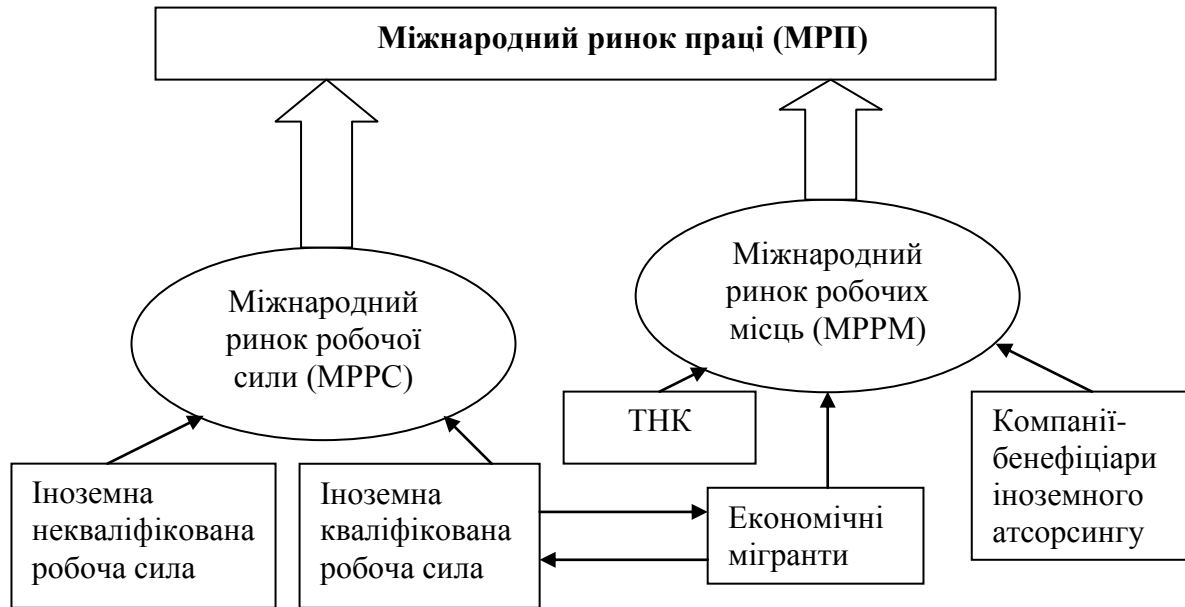

Рис. 1.7. Структура міжнародного ринку праці.

Доцільно також зазначити, що МРПС і МРРМ на відміну від національних ринків не накладаються, що робить МРП унікальним явищем, яке не має аналогів у національних економіках, водночас визначаючи вектор глобального соціально-економічного розвитку. Так більш чисельна некваліфікована іноземна робоча сила використовується за малу винагороду переважно у сфері приватного обслуговування, а малочисельні висококваліфіковані іноземці через високі зарплати долучаються до вищих верств приймаючого суспільства. Оцінюючи екзогенний вплив робочої сили різної кваліфікації на економіку приймаючої країни М. Вольф зазначає, що іноземні носії людського капіталу високої якості змінюють розподіл доходів на користь місцевої некваліфікованої праці. Натомість притік на ринок праці низькокваліфікованої іноземної робочої сили навпаки сприятиме зростанню рівня доходу так званих «білих комерців» [612]. Це засвідчує феномен, що ринки робочої сили та робочих місць стають на рівні національної економіки

більш автономними за прикладом вищого рівня ієрархії, а професійна мобільність зосереджується переважно в їх середовищі.

Однак С. Рязанцев та С. Ткаченко світовим (глобальним) ринком праці вважають «сукупність глобальних трудових ресурсів як суму всього зайнятого (реального і потенційного) населення світу включаючи міжнародних трудових мігрантів» [347, С.16]. Дану точку зору категорично заперечує М. Кастельс, який переконаний, що прийняття факту існування глобального ринку праці в симантичному сенсі «емпірично помилкове і аналітично облудливе». Дослідник переконаний, що «тоді як капітал вільно перетікає електронними схемами глобальних фінансових мереж, праця є, і осяжного майбутнього залишиться, суттєво обмеженою інститутами, культурою, кордонами, поліцією та ксенофобією». Як доказ вчений наводить дані за 1993 р., коли лише 1,5% світової робочої сили (80 млн. осіб) знайшли роботу за межами країни походження, половина з яких мігрувала між депресивними територіями на південь від Сахари та Середньої Азії [184, С.17]. Тоді ж лише 2% громадян країн-членів Європейського Союзу працювали в інших країнах-членах і ця частка залишалась сталою протягом попереднього десятиліття [184, С.18]. Так у звіті ПР ООН за 2009 р. йдеться, що протягом останніх 50 років частка міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення світу залишалася стабільною становивши близько 3% [126, С.2].

Справді глобальний ринок праці існує лише для незначної частки світової робочої сили, яка охоплює висококваліфікованих професіоналів сфери НДДКР, передової інженерії, фінансового менеджменту, просунутих бізнеспослуг та розваг, професіоналів, які мігрують між вузлами глобальних мереж, що контролюють нашу планету [184, С.24]. Тобто мова йде про вчених, талановитих людей та експатріатів ТНК. Визнаючи, що інтеграція кращих талантів в глобальних мережах є критично важливою для домінування інформаційної економіки М. Кастельс констатує, що переважна

більшість сукупної робочої сили планети незалежно від рівня розвитку держави не полишає країну походження. Вчений переконаний, що в економічному сенсі інтегрований глобальний ринок праці нині не існує і, не зважаючи на притік іммігрантів до країн ОЕСР, на Аравійський півострів та до динамічних мегаполісів Азійсько-тихоокеанського регіону, не буде існувати в осяжному майбутньому [184, С.25].

Натомісць чітко простежується історична тенденція зростання взаємозалежності робочої сили в глобальному масштабі через три механізми: глобальна зайнятість в ТНК та пов'язаних з ними транскордонними мережами; вплив міжнародної торгівлі на зайнятість та умови праці як в розвинутих, так і в тих, що розвиваються країнах; вплив глобальної конкуренції та нового еластичного менеджменту на робочу силу кожної країни. У всіх випадках інформаційні технології є обов'язковим міжкраїнним засобом поєднання різних сегментів робочої сили. Таким чином, світова мережа філій ТНК формує в глобальній економіці «ядро робочої сили», оскільки якість робочої сили, яка дислокується в різних країнах, залежить від міжнародного розподілу праці між різними функціями та стратегіями таких мультинаціональних мереж.

1.4 Перехід від трудової міграції до мобільності людського капіталу в системі коливання продуктивності праці: методологічні підходи

Закон видатків на працю констатує, що чим вища частка видатків на оплату робочої сили певної кваліфікації в сукупних видатках, тим вищою по заробітній платні буде еластичність попиту на працю [500]. Проте в умовах міграційної політики та профспілкового руху роз'єднаних держав міжнародна трудова міграція на цю еластичність має слабкий вплив [147, С.125-127], повною мірою проявляючись лише в сегментах, що мінімально регулюються обмежувачами міграцію інститутами.

В структурі міжнародного ринку праці (див. рис. 1.6) кваліфікованій робочій силі ми делегували ознаки ланки, що поєднує МРПС з МРРМ.

Водночас дослідження проведені в країнах, на які суттєво впливають міжнародні трудові міграційні потоки, за співставлення вигод і втрат від пересування їх територіями іноземців іноді констатують контрверсійні результати. Це проявляється в різновимірних наслідках для соціо-демографічного розвитку та ефективності використання ресурсів країн, втягнутих в систему міжнародного руху робочої сили (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Наслідки міжнародної трудової міграції

Так соціально-демографічні наслідки полягають у зрушеннях в чисельності населення, його статево-віковій, соціальній та національній структурі, рівні демографічного навантаження економічноактивного населення та в погіршенні криміногенної ситуації в суспільстві. Наслідки соціально-економічної динаміки викликають зміни архітекτονіки економічного ландшафту країни, чисельності й структури робочої сили

(зростання ролі людського капіталу), стану ринку праці та сфери зайнятості. Безпосереднім виразом економічного ефекту залучення/вилучення трудоіммігрантів у/з процесу суспільного виробництва є об'єм додатково виробленого валового внутрішнього продукту, зниження тиску на соціальні бюджетні видатки та зростання/падіння рівня регіональної продуктивності праці. Разом із тим, інституції країн залучених в міжнародний обіг робочої сили мусять трансформуватися згідно потреби безпроблемного протікання стадій міграційного процесу, а саме: переїзду та адаптації трудових мігрантів до нових умов проживання/депортацією порушників норм національного міграційного законодавства.

Граничні значення динамічних та структурних параметрів міжнародних трудовіграційних потоків визначаються мірою дотримання національних інтересів та питань національної безпеки. У цьому контексті якісний стрибок у розвитку людського потенціалу країни виступає своєрідною віхою, з якої починається системна трансформація. Водночас швидко кардинально покращити людський потенціал економіки країни можна лише залучивши з-за кордону людський капітал найвищого ґатунку. Низка емпіричних досліджень міри впливу міграції на заробітну плату в країнах ЄС з врахуванням індивідуальних характеристик домогосподарств дають підстави констатувати їх різновимірність. Так Дж. Денью та К. Зімерман за результатами своїх досліджень дійшли висновку, що одновідсоткове збільшення частки трудових мігрантів призводить до зниження ціни робочої сили на 4,1%. Проте коливання заробітної плати торкається працівників різної кваліфікації не однаково. Так праця «синіх комірців» знеціниться від 5,1 [478] до 6,3 відсотка [479], натомість заробітна плата «білих комірців» підвищиться на 1,4 пункту. Однак вчені, які брали в основу дослідження регресійні рівняння без інструментальних змінних [466], дійшли значно менших розбіжностей у рівнях заробітної плати. Так Г. Брюкер, М. Крейєнфельд та Дж. Шреплер встановили, що вплив відсоткового збільшення частки іммігрантів на

зменшення доходів від доцільної діяльності громадян може сягати максимум 0.6%, а Р. Вінтер-Ебмер [611] зазначений вплив зафіксував на рівні 0,0041 відсотка. Водночас постратове коливання під тиском припливу іноземної робочої сили рівнів заробітної плати рефлексує зміну продуктивності праці в певних сегментах національної економіки та обґрунтовує вірність запропонованої в дослідженні гіпотези глобальної флуктуації регіональної продуктивності праці внаслідок розвитку міжнародної трудової міграції.

Так розраховуючи в [453] еластичність заміщення та взаємодоповнюваності робочої сили різної кваліфікації на основі транслогарифмічної виробничої функції Т. Бауер встановив, що в сегменті некваліфікованої праці іммігранти та громадяни взаємодоповнюють одні одних. Зокрема відсоткове збільшення частки некваліфікованих іноземних робітників викликає збільшення доходів некваліфікованих місцевих робітників на 0,2%. Водночас вчений виділив серед резидентів лише працівників середньої кваліфікації, які зазнають незначних збитків (падіння доходів на 0,3%) від зростання чисельності некваліфікованих мігрантів (на 1 %) та значно більше падіння розміру винагороди за працю іммігрантів. Аналітиками ООН в [268] ставиться під сумнів доцільність застосування інструментальних змінних, оскільки, на їх переконання, неможливо встановити жодних інструментальних змінних, які б відповідали критеріям статистичної достовірності. Натомість використання у розрахунках заробітної плати рівняння різностей першого порядку дали можливість А. Гавасто, А. Вентуріно в [488] та Г. Трабольду в [600] відстежити, незначний вплив міграції на зростання заробітної плати в країні-ремітенті. Таким чином, в експертному середовищі для кваліфікованих і некваліфікованих працівників припускається відмінність в показниках схильності до міграції чим визнається, що інкамінгові потоки людського капіталу та робочої сили в різний спосіб впливають на коливання регіональної продуктивності праці [268]. Водночас існування незначних позитивних наслідків легальної міграції

для величини продуктивності праці з врахуванням нелегальної швидше за все зміниться на незначні негативні наслідки для рівня зарплат в приймаючому суспільстві.

Розвиток світової економіки супроводжується значною диференціацією рівня та структури людського потенціалу, його динаміки не лише між різними за рівнем розвитку країнами світу, але й всередині їх страт. В цих умовах першочергове завдання держави полягає в обмеженні негативного впливу на досягнутий рівень людського потенціалу та сприянні його покращенню через формування механізмів ефективного використання робочої сили. Таким чином, метою міграційної політики держави стає контроль за динамікою та структурними особливостями міжнародних трудовіграційних потоків, які спрямовуються до, через та з її території. Автор визнає, що людський потенціал є ширшим поняттям за людський капітал, який поряд із ним включає здібності до простої праці. Беручи до уваги зміну компонент людського капіталу та спосіб його нагромадження встановлено, що чим більшу частку в структурі людського потенціалу складає людський капітал, тим динамічнішим є суспільство.

Мірою соціального розвитку та науково-технічного прогресу форми капіталу ускладнюються, нагромаджують кумулятивну енергією, визначаючи в подальшому вектори розвитку глобалізації. Капітал самозростає через єдність своїх форм, безперервний розвиток та ефективно відтворення. Разом із тим, органічна будова капіталу, як його вартісна будова мусить адекватно відображати зміни технічної будови капіталу, об'єктивною передумовою чого є нехтування змінами ринкової кон'юнктури. Так перехід до технологічного способу виробництва, базованого на автоматизованій праці сприяв швидкому зростанню постійного капіталу та безпрецедентному зростанню продуктивності праці. Однак, нині спостерігається зростання вартості змінного капіталу внаслідок збільшення вартості робочої сили та збільшення частки висококваліфікованих спеціалістів у структурі сукупної робочої сили

[132, С.654]. Моніторинг процесу переходу західної економіки до п'ятого укладу дає підстави констатувати виведення за кордон сектору з низькою технічною будовою капіталу. Натомість в структурі національної економіки розширюється інформаційна компонента сфери просунутих послуг, збільшуючи в органічній будові частку змінного капіталу, що трансформується у видозміни людського капіталу.

Таким чином, за якісно-кількісними та часовими параметрами єдиним фактором виробництва, розвиток якого має достатньо обширний ресурс стає людський капітал. Е. Агацці ототожнює «людський капітал» з обдарованими креативним мисленням людьми, їх розумовими здібностями і навичками розуміння, використання, маніпулювання і створення абстрактних моделей та формальних процедур, які згодом, завдяки більш потужним обчислювальним машинам, можна буде перевести в програмне забезпечення для застосування в просунутих секторах економіки [447]. Однак вітчизняні дослідники бачуть його дещо вужче, вважаючи людським капіталом лише міру втілених в людині природних здібностей, таланту, освіти, кваліфікації, професійного досвіду, стан здоров'я, якість харчування, та їх здатність приносити дохід [132, С.216]. О. Бутнік-Сіверський з ракурсу економічного ефекту тлумачить людський капітал, як вартісну оцінку робочої сили, інтелектуальних зусиль сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які розробляють інтелектуальний продукт [38]. С. Дятлов, з аспекту функціонального аналізу економіки, людським капіталом вважає сформований в результаті інвестицій і накопичений особою певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей та мотивацій, який доцільно використовувати в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, що **сприяє зростанню продуктивності праці** та ефективності виробництва, впливаючи на ріст заробітків (доходів) даної особи [130]. Н. Голікова ідентифікує людський капітал, як накопичені витрати на загальну освіту, спеціальну підготовку, охорону здоров'я, **переміщення робочої сили**, що є частиною сукупного капіталу суспільства. [73, С.6].

Зрештою Л. Мяснікова констатує, що в економічній науці досі не склалося усталеного визначення інтелектуального капіталу, який зазвичай ототожнюється із людським капіталом, або ж до нього відносять знання, які застосовуються на практиці та акумулюються на носіях різного штибу. Вона взагалі із застереженням застосовує до робочої сили категорію капітал, оскільки вважає, що з його вимірюванням виникає так зване порочне коло. Виходячи із того, що вартість капіталу встановлюється через граничний продукт, його незалежно від ціни послуг капіталу неможливо виразити. Оскільки норма прибутку обчислюється як відношення додаткової вартості до авансованого капіталу вона за вирахуванням реальних витрат за суттю є граничним продуктом капіталу. Виходить, що капітал визначається відносно прибутку, який в свою чергу визначається відносно капіталу. Одне положення доводиться завдяки іншому, яке саме мусить бути доведеним за допомогою першого [165].

Підвалини теорії людського капіталу заклав логічною схемою економічного підходу до людської поведінки Г. Беккер, згідно його поглядів:

- здібності, знання, професійні навички, мотивація стають капіталом з початку виконання людиною доцільної діяльності;
- **зростання людського капіталу мусить сприяти зростанню продуктивності праці та обсягів виробництва;**
- цільове використання людського капіталу мусить реалізовуватися в зростанні доходу його власника;
- зростання доходу стимулює особу задля збільшення обсягу знань інвестувати у власне здоров'я, освіту з метою їх подальшого ефективного застосування у продуктивній діяльності [17; 403].

Таким чином, географічна мобільність людського капіталу будучи умовою зростанню його цінності, в довгостроковому періоді спричинює зростання продуктивності праці на підприємствах обраного для переїзду регіону, однак збільшення чисельності робочої сили регіону в

короткостроковому періоді призводить до зниження регіональної продуктивності праці, що ініціює процес її глобального коливання.

Так на думку Л. Мяснікової людський капітал доцільно трактувати в широкому та вузькому значенні. У першому випадку він є адекватною соціально-економічною формою якості людського потенціалу. У вузькому сенсі – це та його частка, яка продуктивно використовується підприємцями. Натомість О. Шилець в [434] розглядає робочу силу і людський капітал як провідний чинник одержання підприємствами відчутного економічного ефекту від впровадження передових технологій управління у сфері розвитку та використання людських ресурсів і кадрового потенціалу. Водночас на думку Е. Брукінга «Інтелектуальний капітал – це термін, який використовується для позначення життєвонеобхідних нематеріальних активів компанії без яких не можна підсилити її конкурентні переваги. Компонентами інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи» [35, С.31].

Згідно поглядів Л. Едвінсона інтелектуальний капітал складається лише з трьох складових: людського капіталу, організаційного (або структурного) капіталу та клієнтського капіталу, кожний з яких може бути як запозиченим, так і власним, що в роботі дає підстави розглядати їх з аспекту можливості міжнародного руху (рис.1.9). За використання специфічного людського або інтелектуального капіталу утворюється так звана обопільна монополія, яка стабілізує плинність кадрів та мінімізує асиметричність інформації про якість робочої сили. Як комбінована соціально-економічна категорія людський капітал рефлексує багатограність змін в структурі постіндустріального суспільства. Насамперед це стосується змін статусу особи під впливом домінування інтелектуальної праці в суспільстві. Зокрема засвоєння, застосування та продукування знань особою стало основою інформаційного суспільства, розвиток якого активізується тектонічними зсувами світової економіки.

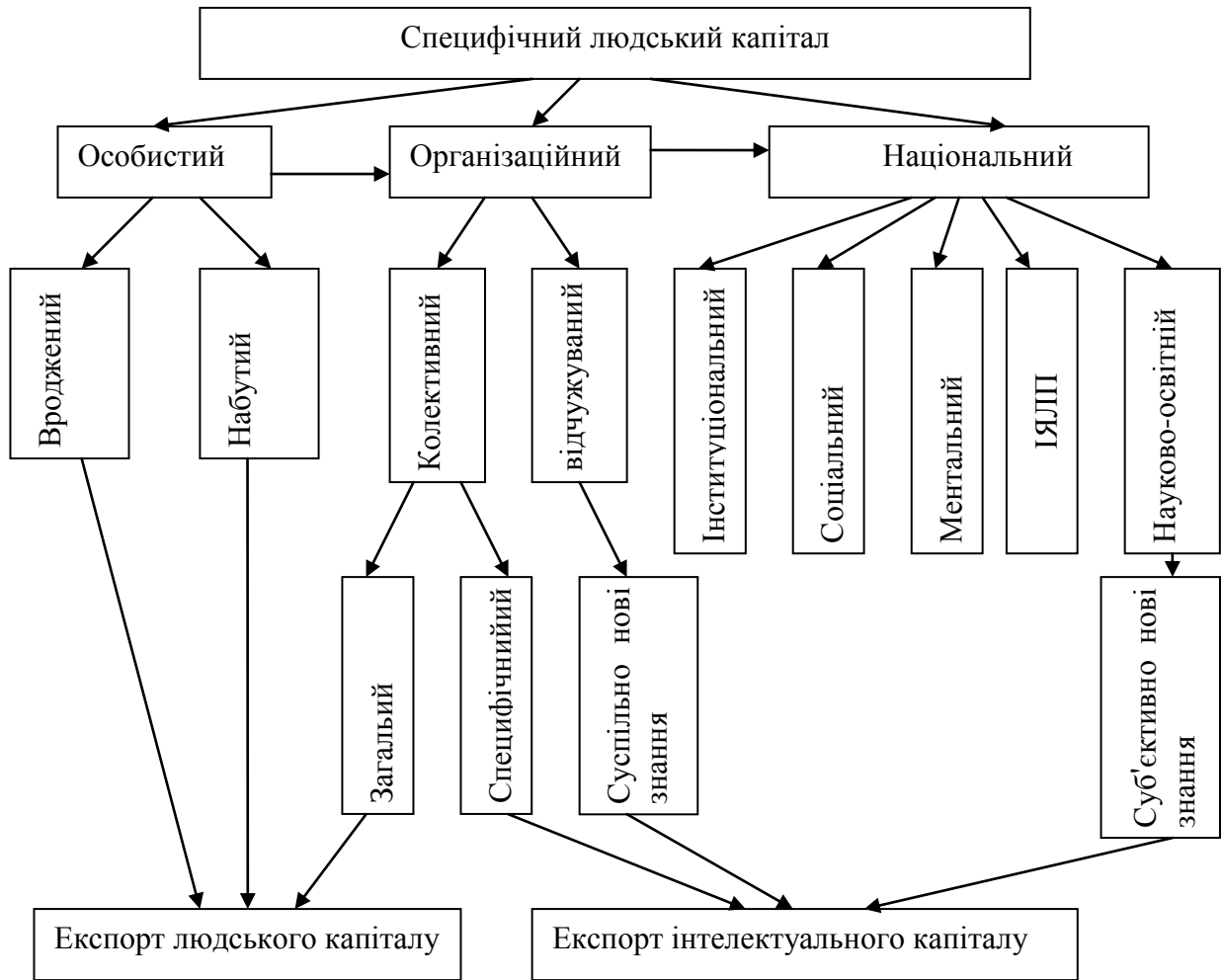

Рис. 1.9. Міжнародний рух інтелектуального капіталу

Однак найважливіша риса постіндустріальної економіки проявляється не лише в її інтелектуалізації, інтелектуалізація охоплює суспільство. В такий спосіб роль науки та освіти трансформується в домінанту розвитку, що проявляється в значній частці людського капіталу в структурі національного багатства. Згідно оцінки Р. Ейзнера в структурі загального багатства США 48% припадало на людський капітал [481]. Мірою збільшення зазначеної частки країна просувається до отримання абсолютних переваг у міжнародній торгівлі інтелектуаломісткими продуктами, для виробництва яких людський капітал є лише своєрідною «сировиною». Термін «сировина» був вжитий з метою проведення у зовнішньоекономічній діяльності паралелей із сировинно-орієнтованими країнами, яким бракує організаційного та національного людського капіталу, щоб із торгівельної сировини самим

виробляти товар із значно більшою доданою вартістю. Такі країни через відсутність інституціональних умов трансформації національного людського капіталу в інтелектуальний виштовхують його до держав які, на основі всебічного застосування, акумулюють «уми» світу. Водночас доцільно застерегти, що «мимовільна» орієнтація на експорт людського капіталу завдає країні значно більшої шкоди ніж торгівля сировинними ресурсами. Насамперед, країна може реально розраховувати лише на неадекватні щодо часток ВВП та трудових мігрантів у структурі робочої сили грошові перекази. Суми переказаних з-за кордону коштів зазвичай значно менші за потенційноможливі навіть з аспекту рівня розвитку батьківщини, однак коли якість робочої сили трудових мігрантів є значно вищою за решту зайних втрати стають непоновні.

Така ситуація пояснюється переважним працевлаштуванням трудових мігрантів в низькопродуктивних секторах економіки та критичною поляризацією доходів на батьківщині. В той же час національній економіці батьківщини також не варто очікувати бонусів від застосування покращеного за кордоном висококваліфікованими трудовими мігрантами людського капіталу, оскільки інтелектуальний капітал утворюється лише в результаті синергії просунутих сфер доцільної діяльності, що формують середовище його функціонування. Р. Дж. Еренберг вважає, що працівники, інвестуючи в особисту освіту та професійну підготовку, **витрачаючи кошти на міграцію та пошук роботи** на ринку праці здійснюють три основних види капіталовкладень. Так застосування терміну «капітал» до особи людини дає підставу вважати працівників матеріальним втіленням (інкорпоруванням) професійних навиків, які можуть «орендувати» працедавці. Р. С. Сміт згідно теорії людського капіталу вважає, що витрати на пошук роботи та міграцію, завдяки збільшенню заробітної плати, яку за переїзду отримає індивід, збільшують вартість людського капіталу.

Західні вчені поділяють інвестиції в людський капітал на три частини:

- 1) прямі, які включають сукупні видатки домогосподарства на освіту члена родини;
- 2) втрачений протягом навчання дохід від простої праці;
- 3) завдані особі, протягом навчання, пошуку роботи та через розрив соціальних зв'язків, моральні збитки [147, С.317-319].

Поряд з тим прихильники трудової теорії створення цінності вважають, що не усі види вкладання коштів в людину можна інтерпретувати як інвестиції в людський капітал а лише ті, прибутковість яких проявляється в результаті найму. Н. Голікова констатує, що «присвоєння повного прибутку на людський капітал окремою людиною має місце лише тоді, коли володарем людського капіталу є не найманий робітник, а приватна особа, наприклад інтелектуал-одноосібник (або венчурний кооператив, тощо), що продає інтелектуальні послуги [73, С.8]. Розмежовуючи у виробничому процесі поняття «найманий робітник» – «приватна особа» дослідник тим самим заперечує абсолютну свободу найманої робочої сили. Вона зазначає, що категорія «людський капітал» виникає в умовах становлення інформаційно-технотронної економіки, в якій головним виробничим ресурсом стають обдарованість, здібності та знання, чим припустила, що в надрах капіталізму визрівають нові суспільно-виробничі відносини.

Економічний підхід до пояснення людської поведінки постулює, що особа робить вибір на користь варіанту, який принесе їй найбільші економічні вигоди. Інтелектуал-одноосібник навряд чи отримає без співпраці з потужною компанією більший дохід від реалізації власного людського потенціалу. Саме відсутність таких підприємницьких структур та інформаційної інфраструктури в національному економічному ландшафті країни виштовхує за кордон носіїв «інформаціонального» людського капіталу, або ж схиляє до міжнародного аутсорсингу, коли результати їх діяльності належатимуть іноземному замовнику.

Важливим в з'ясуванні потенціалу міжнародного руху людського капіталу є те, що протягом економічно активного віку відбувається його моральне «старіння» та фізичне «зношування». Суспільство, інвестуючи в охорону здоров'я і навколишнє середовище, частково уповільнює процес фізичного «зношування» людини. Поняття «зношування» капіталу в економічній науці передбачає амортизацію – поступове перенесення вартості ... в міру ... зношування на виготовлену продукцію і використання цієї вартості для простого або розширеного відтворення... [131, С.40]. Для категорії «людський капітал» амортизація означає використання вартості не лише для інвестицій у людський капітал іншої особи (рідні й близькі), а переважно реінвестування в самого себе, це оновлення змісту в попередній формі. Так дослідники вважають, що людському інтелектуальному капіталу порівняно із його загальним та специфічним видами, більшою мірою властиво самонакопичення, коли набутий досвід стає не лише чинником отримання додаткового доходу, але й умовою переходу на якісно новий рівень [73; 133, С.216].

Водночас тривалість ефекту навчання зазвичай обмежена двома-трьома роками, після чого віддача людського капіталу різко знижується. Це породжує нагальну потребу контролю за критичним рівнем знань особи, падіння нижче якого можна вважати «точкою неповернення», коли їх цінність втрачається і не може слугувати базою отримання нового знання. Тобто дипломований спеціаліст, який за кордоном тривалий період виконує доцільну діяльність нижчого рівня втрачає інкорпорований культурний капітал та знецінюються його соціальні зв'язки на батьківщині.

Цінність суб'єкту людського капіталу, згідно поглядам Ж.-Б. Сея, доцільно розглядати у співвідношенні з реально очікуваними результатами його розумової діяльності, і на цій підставі виражати відповідною вартістю. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки видозміни людського капіталу, складаючи основу діяльності підприємств сфери просунутих послуг,

стають провідним фактором виробництва. Їх складно скопіювати (гарантія конкурентоспроможності), вони неподільні, що ускладнює міжнародний рух (гарантія контролю) і розвиваються в умовах абсолютної свободи. Головною функцією людського інтелектуального капіталу є здатність істотно прискорювати, за рахунок формування і реалізації необхідних підприємству систем знань, речей та відносин, приріст маси прибутку. Так стан інтелектуального капіталу підприємства наперед визначає якість його системи управління [220, С.102]. Саме інтелектуальний капітал задає темпи і характер оновлення технології виробництва, зростання продуктивності праці та товарного асортименту, які в системі тектонічних зсувів світової економіки стають головною конкурентною перевагою на глобальних ринках.

Отже маємо підстави вважати, що з одного боку людський капітал – якість робочої сили, а з іншого її структурна частка, яка відображає рівень соціально-економічного розвитку країни (продуктивності праці) і перебуває з ним у прямопропорційній залежності. Відомий французький дослідник П. Бурдьє трактує капітал, залежно від сфери його функціонування та ціни трансформацій, які виступають передумовою ефективного застосування інвестиційного ресурсу в певній сфері. Це дало йому підстави розглядати капітал у триєдиному виразі як економічного, культурного та соціального, що певною мірою накладаються на традиційні для економічної науки види капіталу (рис. 1.10). Так на його погляд, культурний капітал може перебувати у трьох станах: інкорпорованому (*embodied state*); об'єктивованому (*objectified state*); та інституціоналізованому (*institutionalized state*) виразі. Накопичення капіталу у формі культури передбачає процес її втілення в особу людини (*em-bodiment*), згідно поглядів вченого, це насамперед інвестування часу і лише потім прояв соціально вибудованої форми потягу (*libido sciendi*). З цієї наукової позиції Я. Тадао зазначав, що час можна обміняти лише на гроші чи знання.

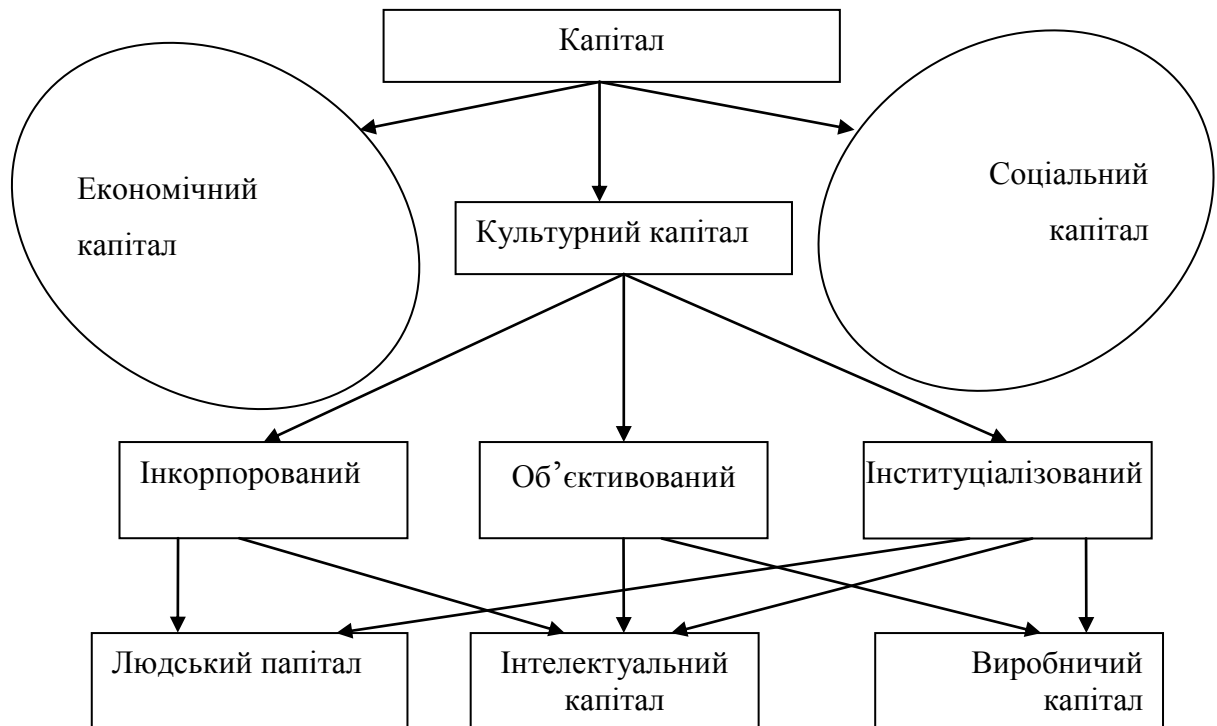

Рис. 1.10. Форми та видозміни капіталу

Таким чином, найточнішими вимірами культурного капіталу будуть ті, які за стандарт беруть тривалість отримання необхідних компетенцій індивідуумом. Так час затрачений на переїзд до іншої країни мігрант обмінює на більшу кількість грошей, які отримує за аналогічно виконану працю.

Культурна компетенція (*cultural competence*), яка використовує дефіцитну цінність приватної позиції в поширенні культурного капіталу приносить своєму тримачу прибуток від розрізнення (*distinction*). Інакше кажучи частка, яку створює в доході дефіцитний культурний капітал, наперед визначається тим, що не всі ринкові агенти володіють необхідними для оплати освіти своїх дітей матеріальними ресурсами. Таким чином, реальна дія капіталу, як засобу привласнення продукту накопиченої праці в об'єктивованому стані, носієм якого виступає певний економічний агент, залежить від форми розподілу іструментів привласнення накопичених та об'єктивно наявних ресурсів. Відносини привласнення між економічним агентом та об'єктивно наявними ресурсами опосередковані відносинами конкуренції між даним агентом та іншими власниками капіталу, які претендують на одні й ті ж блага. Ці відносини формують ситуацію дефіциту,

через яку генерується суспільна цінність ресурсів. П. Бурдье вважає, що структура поля функціонування капіталу визначає специфічні наслідки його дії, тобто привласнення прибутку та здатність нав'язувати найбільш вигідні для себе і свого відтворення закони функціонування. Культурний капітал в об'єктивованому стані має низку властивостей, які можна визначити лише відносно його інкорпорованого виразу. Так культурний капітал об'єктивований в речах та засобах можна передавати в спосіб відчуження економічного капіталу, проте тут передається лише юридичне право власності (*legal ownership*), а не те, чи не обов'язково те, що формує основу даного типу привласнення – володіння відповідним інкорпорованим капіталом.

Таким чином, **культурні блага можна придбати** як матеріально за наявності економічного капіталу, так і **символічно, володіючи лише інкорпорованим культурним капіталом**. З цього випливає, що власник засобів виробництва мусить або особисто отримати кваліфікацію, яка дасть змогу використовувати виробниче обладнання, або найняти такого спеціаліста зі сторони. За для володіння виробничим обладнанням (сукупністю робочих місць) підприємцю достатньо володіти економічним капіталом. Проте для привласнення результату використання робочих місць, відповідно їх специфічному призначенню, яке визначається втіленням в них культурним капіталом наукового чи технологічного типу, він мусить мати особистий чи опосередкований (через найнятих працівників) інкорпорований культурний капітал.

П. Бурдье вважає, що відносини власності лежать в основі контроверсійного статусу персоналу вищого кваліфікаційно-управлінського рівня. Якщо наголошується, що менеджери та інженери компанії не володіють її основними фондами, а прибуток отримують від продажу результатів застосування свого інкорпорованого культурного капіталу, то їх доцільно вважати підпорядкованими групами (*dominated groups*). Коли ж

йдеться, що вони отримують прибуток завдяки використанню певної форми капіталу, їх вважають пануючими групами (*dominant groups*). Так генеральний директор компанії Microsoft С. Баллмер став першим у світі мільярдером, який отримав свої статки від діяльності компанії, де він не був ні засновником, ні родичем засновника.

Г. Беккер переконаний: є всі підстави вважати, що мірою збільшення частки об'єктивованого в засобах виробництва культурного капіталу та часу реалізації когнітивних компетенцій, зростатиме економічна сила тримачів інкорпорованого культурного капіталу [455; 456]. Водночас в розвиток цього мусимо дати, що власники економічного капіталу, усвідомлюючи загрозу втрати частини прибутку, наполегливо намагаються в середовищі тримачів інкорпорованого культурного капіталу культивувати жорстку конкуренцію. З іншого боку тримачі інкорпорованого культурного капіталу самі втягуються у відносини конкуренції умовами їх відбору та підготовки, проте цього не достатньо для досягнення критичної маси, після чого почне спадати цінність знань. Для подальшого дослідження з'ясування факту символічного володіння інкорпорованого культурного капіталу об'єктивованим культурним капіталом, має надзвичайно важливе значення, оскільки закладає підґрунтя поступу вчення про розвиток продуктивних сил світової економіки.

Так культурний капітал в матеріально активній та ефективній формах існує лише з моменту його прямого чи символічного привласнення економічними агентами, інвестування як знаряддя, втілення як засобу конкурентної боротьби не лише в сферах доцільної діяльності, а й поза ними. Зокрема у площинах взаємодії соціальних класів, коли економічні агенти володіючи певними компетенціями отримують дохід пропорційно своїй майстерності використання об'єктивованого капіталу. Інституалізація культурного капіталу у формі академічних кваліфікацій є одним із способів нейтралізації низки його властивостей, які витікають з того, що будучи інкорпорованим в особі він обмежений тими ж біологічними рамками, що і

його тримач. Така ініціація складає основу відмежування самотужки інкорпорованого культурного капіталу від системи освіти застосування якої, за допомогою юридично гарантованих кваліфікацій, санкціонують державні установи.

За наявності академічної кваліфікації чи сертифікату про культурну компетенцію, яка відносно культури наділяє свого носія конвенціональною, незмінною та юридично гарантованою цінністю, виникає так зване соціальне таїнство, яке породжує унікальну форму культурного капіталу, що відносно незалежна від здобувача і самого культурного капіталу. Зокрема прийом на роботу за конкурсом, полягає в тому, що із всієї множини безкінечно малих відмінностей в якості виконання певної роботи виводяться жорсткі, абсолютні, стійкі відмінності, які відмежовують найгіршого із прийнятих кандидатів від найкращого з тих, що не пройшли відбір. Саме тому в країнах зі слабкими академічними інституціями диплом про освіту кандидата на посаду не може гарантувати працедавцю якість виконаної ним роботи, а на ринках праці розвинених країн взагалі не береться до уваги.

Надаючи інкорпорованому культурному капіталу інституційного визнання, державна кваліфікація уможлиблює порівняння якості його тримачів та їх ротацію. Більше того, вона через гарантовану прибутковість інституціоналізованого капіталу, встановлює пропорції обміну культурного капіталу на його економічний вираз. Метаморфоз економічного капіталу в культурний капітал встановлює цінність фахівця відносно інших та грошову вартість, на яку її можна обміняти на ринку праці. Так Л. Семів в [366] вказує, що трудова теорія вартості заміщається теорією «вартості, створюваної знаннями». В праці [463] зазначається, що матеріальний та символічний дохід, отримання якого гарантує академічна кваліфікація залежить від її дефіцитності і інвестиції можуть виявитися менш прибутковими ніж очікувалося в момент їх здійснення або навпаки. Стратегії конвертації економічного капіталу в культурний, які в короткостроковому періоді

виступають чинниками освітнього буму та знецінення кваліфікацій, визначаються змінами в структурі можливостей в отриманні прибутку, які пропонуються різними типами капіталу. Так згідно поглядів П. Бурдье соціальний капітал – це сукупність реальних або потенціальних ресурсів, пов'язаних із входженням до стійкої мережі (*durable networks*) більшою чи меншою мірою інституціоналізованих стосунків взаємовизнання. Величина соціального капіталу, яким володіє той чи інший агент залежить від масштабу мережі зв'язків, які він може ефективно використовувати та від сукупного капіталу пов'язаних із ним особами. Таким чином, інвестиційні стратегії спрямовані на встановлення та відтворення соціальних відносин трансформуються в мережу стійких стосунків між членами групи, що позбавляє його стосовно умов міжнародного руху еластичності та сприяє жорсткій стратифікації.

Водночас, вчений зазначає, що економічний капітал утворює основу всіх інших типів капіталу, які є його трансформованими, видозміненими типами і які справляють власний специфічний вплив лише тією мірою, якою вони можуть приховати факт присутності в своїй основі та у витоків свого впливу економічного капіталу. Реальну логіку функціонування капіталу, трансформацію одного його типу в інший та запущений ними закон збереження неможливо усвідомити без діалектичного поєднання економізму та семіологізму, які у змістовному значенні можуть накладатися на всі види капіталу, одночасно слугуючи їх основою (див. рис. 1.10). Можливість конвертації різних типів капіталу служить основою стратегій спрямованих на забезпечення відтворення капіталу завдяки перетворенням, які за існуючих відносин власності мінімізують трансакційні витрати на його метаморфоз [462]. Таким чином, маємо підстави констатувати що трансформовані типи економічного капіталу (інкорпорованого та об'єктивованого) спричиняють коливання продуктивності праці залежно від їх територіальної алокації.

Разом із тим, завдяки мірі інкорпорованого культурного капіталу особа (видатні спортсмени, шоумени, адвокати, провідні фінансові аналітики і консультанти, тощо) може отримувати дохід неспіввимірний із інвестиціями в себе. Отже, людський капітал це такий же феномен постіндустріального суспільства як і сфера послуг та середній клас. Дж. Гілбрейт відзначав, що «Долар, вкладений в інтелект людини, нерідко приносить більший приріст національного доходу, ніж долар, вкладений в залізниці, дамби, машини та інші капітальні блага. Освіта стає високопродуктивною формою капітальних вкладень» [71, С.49]. Результати досліджень О. Шилець також дали підстави їй вважати, що людський капітал підприємств слугує провідним чинником можливості одержати від впровадження передових технологій відчутний економічний ефект [434, С.383-385].

Таким чином, прояви інтелектуального капіталу виступають керуючою підсистемою економічної системи і характеризуються специфічними властивостями, обумовленими ментальною природою його компонент. Основою інтелектуального капіталу є здатність особи до творчої праці, яка на певному етапі свого розвитку дозволяє стійко створювати «надмірну» додану вартість. Особа працівника, її унікальність стає інтегральним показником якісного розвитку здатності до праці, як основи формування інтелектуального капіталу. Тобто, якщо в країні з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку неможливо набути освітньо-кваліфікаційний рівень, який би визнавався в більш розвиненій країні, то саме висока схильність до оволодіння знаннями (талант) стає критерієм участі інтелектуальномотивованих осіб в міжнародних освітньо-наукових програмах. З іншого боку міжнародна міграція інтелектуального капіталу відбувається у зустрічному напрямку як міжнародна передача технологій, ноу-хау, ліцензування певної діяльності, франчайзингу, ПІІ ТНК (створення робочих місць).

Масштаби та характер впливу трудовіміграційних потоків на економіку країни залежать не лише від їх якісно-кількісних характеристик, але й від умов соціально-культурної інтеграції іммігрантів до приймаючого суспільства. Соціально-економічні параметри розвитку країни, які формуються під тиском постійних загроз та цивілізаційних викликів, встановлюють допустимі межі використання праці іммігрантів. Найбільший економічний ефект від зовнішньої трудової міграції країна може отримати за умови відповідності динамічних і структурних параметрів її розвитку структурі іноземного людського капіталу, що залучається нею у сфері доцільної діяльності. Тобто мова йде про міжнародну трудову міграцію, яка адекватна якості розвитку країни-ремітента. Емпірика залучення рядом країн людського капіталу свідчить, що межі його використання визначає взаємодія наявних в країні протиріч. Потенціал імміграційної ємності економіки приймаючої країни завжди обмежений «відносним надлишком» її ресурсів. Розміри ресурсного потенціалу є тими об'єктивними межами, в яких протікає соціально-економічне функціонування країни, він також визначає максимально допустимі зміни параметрів її економічного ладу, які виникають під впливом динамічних та структурних характеристик міжнародних трудовіміграційних потоків. Дану ситуацію ускладнює той факт, що міжнародна трудова міграція нині живить не лише галузі традиційного працевлаштування іноземців, але й через запрошення на роботу висококваліфікованих іноземців новітні високотехнологічні сектори, що в перспективі гарантує їх випереджуючий розвиток [421, С.34].

Висновки до розділу 1

1. Теорії міжнародної торгівлі рефлексують, як різниця в продуктивності праці, змушує працenaдлишкові країни спеціалізуватися на діяльності, яку через високі витрати на оплату робочої сили просунутим країнам не вигідно в себе розвивати. Це в країнах-емуляторах в довгостроковому періоді переформатовує систему освіти у спосіб, який

гальмує їх незалежний розвиток. ПП в діяльність, якій властива зовнішня економія від масштабу призводять до того, що виробничий капітал поступає до капіталодефіцитної країни в більших обсягах, а його гранична продуктивність знижуватиметься повільніше ніж за інших обставин, встановивши нову рівновагу за вищої продуктивності праці, в цій ситуації дохідність факторів залежатиме від загального обсягу продукції, що йде на експорт і викличе в країні-реципієнті зростання реальної заробітної плати.

2. У кількісному виразі багатоманітність економічної природи міжнародної трудової міграції проявляється в зростанні в країні-ремітені чисельності економічноактивного населення та його зменшенні в країні-ремітері, що в обох випадках викликає зменшення коефіцієнту демографічного навантаження. Збільшення робочої сили в приймаючій країні в короткостроковому періоді знижує продуктивність праці, одночасно підвищуючи її в сегменті, який згортає діяльність через слабкий попит місцевої робочої сили на працю. Перманентне нашарування та сегментація іноземних трудових мігрантів в дестинаціях призводить до ускладнення системи міжнародної трудової міграції, компоненти якої, активізуючи через міжнародний науковий обмін поширення світовою економікою тектонічних зрушень, що виводить її на рівень вагомого чинника розвитку глобалізації.

3. Міжнародна трудова міграція – це складна світогосподарська система, яка об'єднує різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальну, правову, економічну, техногенну, політичну та демографічну підсистеми, що взаємодіють через потоки ресурсів та інформації в глобальному континуумі. Вона з одного боку, є сталим проявом етапів трудової міграції, а з іншого – виразом цілісності, з властивостями, що відсутні в її компонентах. Система наділяє кожного мігранта новими можливостями, не змінюючи при цьому його індивідуальних потреб, що виводить індивіда на кардинально вищий рівень буття та сприяє зміні його соціального статусу.

4. Якісним результатом міжнародної трудової міграції є соціальний ліфтинг особи через входження до протосереднього класу країни-донора, що проявляється як маргінальний соціальний прошарок, який володіє найбільшою кінетичною енергією, щодо векторів суспільної трансформації. Введення в науковий обіг поняття еміграційної лабільності, як процесу «вживлення» у свідомість трудового мігранта мотивації працевлаштування за кордоном та його адаптації в елементах системи міжнародної трудової міграції, що проявляється в еміграційному та рееміграційному виразах дозволило сформулювати модель пентастадійності міжнародної трудової міграції. Оцінка кількісно-якісних результатів міжнародної трудової міграції з аспекту їх синергії дала змогу вперше трактувати **міжнародну трудову міграцію як соціальний ліфт, що детермінує глобальну флуктуацію регіональної продуктивності праці.**

5. Геопросторова структура світового ринку праці формується двома сторонами ринку – ринок споживача, що формуючи попит, локалізує його в елементах систем зосередження ділової активності, на основі яких формується ринок попиту. З іншого боку ринок продавця, який відповідно до стану соціально-економічного розвитку формує пропозицію, що через міжнародну трудову міграцію локалізується в елементах систем розселення, тяжіючи до центрів концентрації попиту на основі яких формується ринок пропозиції.

6. Міжнародний ринок праці охоплює незначну частку світової робочої сили, яку складають висококваліфіковані професіонали сфери НДДКР, передової інженерії, фінансового менеджменту, просунутих бізнеспослуг і розваг та працівників, що мігрують між вузлами глобальних виробничих мереж створених ТНК. Його концептформа є малочисельною, проте міра впливу на вектори світового економічно розвитку прямує до глобального домінування. Водночас чітко простежуються три механізми посилення взаємозалежності робочої сили в глобальному масштабі: глобальна

зайнятість в ТНК та пов'язаних з ними транскордонними виробничими мережами; вплив міжнародної торгівлі на зайнятість та умови праці як в розвинутих так і в тих, що розвиваються країнах; вплив глобальної конкуренції та нового еластичного менеджменту на робочу силу окремовзятої країни.

7. Виробничий капітал має низку властивостей, які можна визначити лише стосовно людського капіталу, що має компетенцію його застосування. Зокрема виробничим капіталом можна володіти як матеріально за наявності фінансового капіталу, так і символічно, володіючи людським капіталом. Таким чином, продуктивність праці, яку мегатехнології делегують національній економіці, мірою зростання ваги професійної компетенції для «економіки знань» потрапляє у все більшу залежність від інституціональних умов розвитку суспільства, що робить їх в умовах зміни парадигми глобального розвитку надзвичайно важливим трансформаційним чинником.

Положення, викладені в розділі, висвітлено в таких наукових працях автора [79; 81; 82; 83; 87; 89; 99; 107].

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

2.1 Структуро-логічний апарат дослідження міжнародної трудової міграції

У вітчизняній науковій традиції методологію тлумачуть як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці, водночас розглядаючи її концептуальним викладом мети, змісту, методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [420]. Сформулювавши авторське бачення міжнародної трудової міграції ми надали рівню регіональної продуктивності праці значення чинника, який породжує процес, що рефлексується через заломлення на особисту зацікавленість соціальним ліфтом мігранта, делегувавши йому ознаки механізму реалізації причини. Це ставить перед дослідженням завдання виокремити генні причини міжнародної трудової міграції, умови (легальні і нелегальні, інституціональні і технологічні, національні та міжнародні) її перебігу та ідентифікувати організаційно-економічний механізм функціонування світової системи трудової міграції з метою виокремлення інструментарію його пришвидшення чи сповільнення.

Метод пізнання мусить спрямовувати наукову думку відповідно природи досліджуваного об'єкту, бути йому адекватним оскільки він сам визначається об'єктом пізнання. Так одним із найзагальніших законів об'єктивного світу є закон зв'язку і залежності між суспільно-економічними явищами, які формуються під дією чисельних, різноманітних і взаємопов'язаних факторів водночас є найскладнішими. Вони органічно пов'язані між собою, залежать одні від одних, обумовлюють одні одних, перебуваючи в постійному русі та розвитку. Лише розкриваючи

взаємозв'язки і взаємозалежності між явищами у їх діалектичній взаємодії можна пізнати їх сутність та закономірності розвитку. Міжнародний рух робочої сили за суттю рефлексує процес розвитку глобалізації, чутливо реагуючи на тектонічні зсуви світової економіки мімікрією компонентів міжнародної трудовіграційної системи, стає однією з умов процесу формування нового глобального економічного порядку.

Методологічний принцип детермінізму є фундаментальним принципом філософського вчення про буття. «Детермінізм – це відношення, що виражає залежність речей (властивостей речей, відносин між ними, подій, процесів, станів) в їх існуванні та зміні від будь-яких чинників» [13, С.44–45]. У повному обсязі сутність діалектичної концепції детермінізму розкривається опираючись на низку філософських категорій, до яких насамперед відносяться такі, як «причина» і «наслідок», «закон» і «закономірність», «суть» і «явище», «необхідність» і «випадковість», «свобода», «можливість», «дійсність» та ін [6].

Таким чином, вивчення взаємозв'язків стадій міжнародної трудової міграції та компонентів її системи є основним завданням дослідження трудовіграційних процесів. Детермінація міжнародної трудової міграції, поняття, що відбиває її зумовленість системою внутрішніх і зовнішніх, матеріальних та ідеальних, об'єктивних і суб'єктивних чинників. З рештою, міжнародна трудова міграція детермінована об'єктивними (рівнем соціально-економічного розвитку країни-донора, міграційним законодавством приймаючої країни, низкою показників її ефективності тощо), тобто незалежними від свідомості і волі мігранта умовами за яких вона протікає. Хоча дія об'єктивних умов має визначальне значення, вони починають відігравати свою роль лише з моменту заломлення у свідомості потенційного мігранта, набуваючи ознак суб'єктивних сил. Так рівень соціально-економічного розвитку через низку інституційних обмежень призводить до такого рівня бідності, який формує в особі еміграційну лабільність та небажання платника

податків фінансувати інституції, що не забезпечують йому гідної роботи та стають на заваді самореалізації. Без формування суб'єктивних причин еміграції вона взагалі не може виникнути, саме тому вони за наявності об'єктивних інституційних умов стають вирішальними у породженні міжнародної трудової міграції. Суб'єктивна сфера охоплює потреби і інтереси, цінності і настанови, стимули і мотиви, соціальні орієнтири, тобто чинники, які активно спонукають мігранта до працевлаштування за кордоном, постановки мети переїзду, до ухвалення рішень про еміграцію та реалізацію поставленої мети.

Якщо користуватися ланцюжком діяльності, що починається потребами індивіда та обов'язково містить у собі мету, то детермінація майбутнім надзвичайно чітко трактує процес міжнародної трудової міграції. Соціальні дії ніколи не здійснюються миттєво і це особливо стосується переїзду до іншої країни заради соціального ліфтингу. До його безпосередньої реалізації у свідомості громадянина мусить скластися мотивація працевлаштування за кордоном, яка становить сукупність чинників, механізмів і процесів, що забезпечують виникнення спонукання у досягненні необхідних індивідууму цілей [513, Р. 369]. Механізм процесу міжнародної трудової міграції, таким чином, містить потребу, мотивацію і власне циркуляційне міжкраїнне переміщення. Породження мети в часі співпадає з моментом усвідомлення індивідуумом ситуації, означаючи можливість розвитку суб'єктивної активності, яка в подальшому призведе до формування мотиваційної установки, що означатиме потенційну готовність особи здійснити соціальну дію [416], тобто те, що в роботі отримало назву еміграційна лабільність робочої сили.

Зазвичай поняття детермінізму і причинності розмежовують, оскільки детермінізм крім причинно-наслідкових зв'язків містить й інші види детермінації, він ширше за каузальність. У багатьох джерелах причинний зв'язок визначають як такий коли причина в часі передує наслідку, і з

невідворотністю породжує його. Таким чином, поряд ставляться породження причиною наслідку, передування причини наслідку та необхідний характер причинного зв'язку. Коло наукового пізнання міжнародної трудової міграції відштовхується від соціального становища людини, викликаного рівнем продуктивності праці, як причини процесу і на ньому замикається, проте вже на іншому, вищому рівні реалізації мети, що викликає зміну сукупної продуктивності праці територій поєднаних трудовіміграційним коридором (рис.2.1).

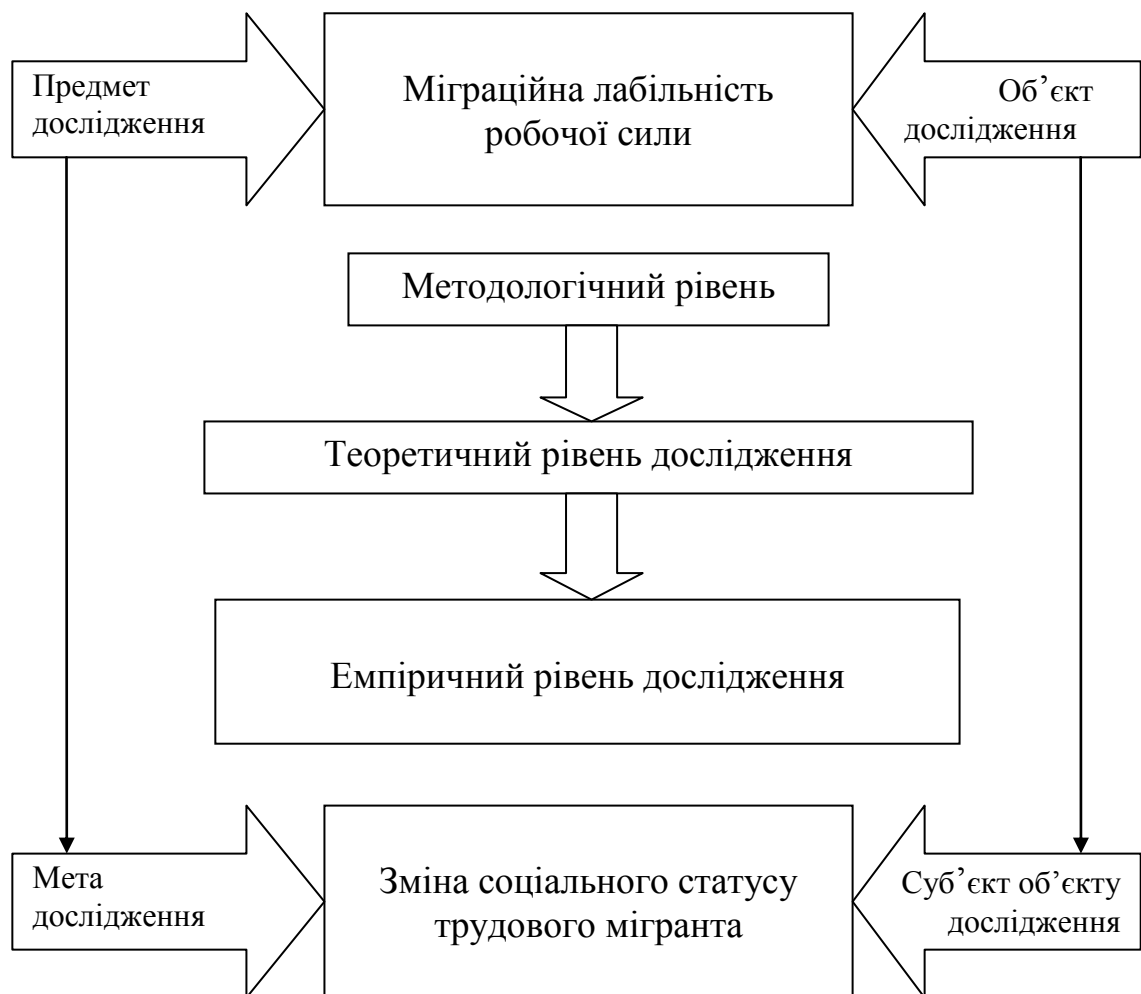

Рис.2.1. Схема наукових рівнів дослідження міжнародної трудової міграції як соціального ліфту

Онтологічною ознакою причинного зв'язку, на думку Н. Ярмиш, є породження причиною наслідку. Таким чином, онтологія міжнародної трудової міграції полягає в дослідженні щільності зв'язку «відносної

бідності» як стану найбільш схильної до пошуку роботи за кордоном страти населення та формування «протосереднього класу» як реалізації в країнах становлення ринку соціального ліфтингу мігранта та лагу коливання продуктивності праці в приймаючих і надсилаючих суспільствах. «Необхідність» – це гносеологічно-пізнавальна ознака причинного зв'язку, що характеризує алгоритм яким, досліджуючи міжнародну трудову міграцію, отримують докази наявності у ній каузального зв'язку. Однак вона не є сутністю причинного зв'язку, а швидше проявляється як результат пізнання великої кількості процесів, що його спричинюють. Так феномен «відносної бідності» спричинює нерівномірність розподілу ВВП та розвитку країн світу, який рефлексує регіональна продуктивність праці, як квінтесенція використання фізичного капіталу. Складність самореалізації спричинює висока корупційна компонента суспільства та низька транспарентність механізму прийняття кадрових рішень, відсутність гідної роботи пов'язана з технологічним станом національної економіки (низьким рівнем продуктивності праці), тощо. Водночас необхідність міжнародної трудової міграції не належить до конкретного, окремо взятого, причинно-наслідкового зв'язку, вона характеризує висновки дослідження про єство економічних причин зміни особою країни працевлаштування, які засновані на масових спостереженнях окремовзятих випадків еміграції. Це дослідна, емпірична категорія, очікування зміни країни працевлаштування на основі ймовірних уявлень про формування в особи еміграційної лабільності, її фінансових можливостей подолати паспортні бар'єри, та очікуваних доходів за кордоном, які характеризують міру перетворення можливості емігрувати у факт переїзду до іншої країни. Необхідність міжнародної трудової міграції не має однозначної форми вияву, вона не тотожна неминучості міжнародної трудової міграції, а протікає як її провідна тенденція, припускаючи досить високу ступінь імовірності настання трудової міграції в аналогічних випадках. Визнання факту «породження» міжнародної трудової міграції

вказує вектор відліку часу від нинішнього до майбутнього. Тому включенням у визначення причинного зв'язку ознаки передування причини трудової міграції її наслідку спотворюється породжуючий характер причини. Деформує його й думка, начебто входження особи до протосереднього класу може повпливати на її відносну бідність, оскільки таке бачення не відповідає уявленням про незворотність часу. Встановлення того, що відносна бідність особи передує в часі її входженню до протосереднього класу, це передумова виявлення причинного зв'язку між стадіями процесу міжнародної трудової міграції. Але називати ознакою причинного зв'язку «передування причини наслідку» некоректно [443].

Породжуючий характер спричинення – це і є тією квінтесенцією, що складає специфіку причинного зв'язку, відрізняючи його від всіх інших видів зв'язків. Так породження причиною наслідку є єдиною ознакою причинного зв'язку, яке відноситься до неї самої, – онтологічною ознакою. Натомість ознаки «необхідності» і «передування причини наслідку в часі» як етапи процесу мають значення для ідентифікації причинного зв'язку або констатації його відсутності. Причинний зв'язок Н. Ярмиш визначив, як такий зв'язок між двома явищами, за якого одне з них породило інше [443]. Саме тому відносна бідність є наслідком низької продуктивності фізичного капіталу, лаг глобального коливання якого розхитує міжнародна трудова міграція стаючи, в спосіб формування протосереднього класу країн становлення ринку, соціальним ліфтом.

У міжнародній трудовій міграції система зв'язків постає як складне, об'ємне переплетіння явищ, що взаємообумовлюють одне одного. Важливе місце в даному процесі належить інформації, проте, делегування науковцями інформації ознаки детермінанти розвитку призводить до гіперболізації цього ресурсу. Так інформація не спричинює зміни стану або поведінки особи, вона виступає лише носієм, тлом причини, яка формується в результаті взаємодії інформації із людською свідомістю. Особа усвідомлює, що вона бідна,

порівнюючи свої статки із членами етносоціуму і якщо в неї відсутня інформація про рівень доходів в інших країнах світу вона не буде змінювати країну працевлаштування. Проблема інформаційної причинності тісно переплітається з проблемою свободи волі, що є проявом проблеми можливості вибору особою варіанту поведінки. Так людина, отримавши інформацію про рівень зарплати, запитаної кваліфікації та витрат на переїзд, усвідомлює що за кордоном є можливість покращити своє матеріальне становище та відповідним чином реагує. Носієм причини працевлаштуватися за кордоном виступає не будь-яка інформація про сферу зайнятості країни-атракту а лише та, яка викликає в людини мимовольні реакції. Так працівник країни Б отримавши інформацію, що в країні А за виконання аналогічної роботи його дохід кратно збільшиться, відчуває, що недоотримує кошти і розпочне активну підготовку до переїзду. Разом із тим, інформація про ще більшу різницю в заробітній платі працівників країни А та Б іншої професії слабо впливає на його еміграційну лабільність. Тобто, в іншому випадку має місце не інформаційна причинність, а інформаційне зумовлення. Причиною зміни поведінки людини служить прийняття нею рішення на основі вибору з низки можливостей. Таким чином, рішення завжди приймається в результаті аналізу масиву конкретної інформації, якою також може бути вплив інших осіб, але інформація отримана від ремітера, не породжує відповідних дій з боку ремітента, а лише зумовлює їх.

В дослідженні перевага надається системному підходу, і водночас, часто застосовується для аналізу хронологічний виклад фактів. З іншого боку, обираючи системний підхід, важко уникнути деяких нашаровувань і повторів, проте переваги такого вибору перевершують його недоліки. Так останнім часом в сфері наукових досліджень робляться спроби подати мету ширше, у кібернетично-узагальненому виді, коли ціль трактується як певний кінцевий стан, до якого прагне система. Основоположник системного підходу Л. Берталанфі називав живі системи «еквіфінальними» саме через їх здатність

досягати, незалежно від вихідних умов, однакового результату. Причини міжнародної трудової міграції змінюються залежно від страти населення, рівня розвитку країни проте мета, яку перед собою ставлять мігранти, у більшості випадків, однакова – здійснити соціальний ліфтинг.

Н. Ярмиш вважає, що причинний зв'язок як явище сутнісного порядку, не маючи кількісних характеристик, ніколи і ніким не може бути формалізоване. Пошуки формули причинного зв'язку взагалі, а значить і стосовно до потреб конкретних наук, – безперспективні. Причинний зв'язок виступає як атрибут наслідку, оскільки таким може бути названа лише та подія, що перебуває з діянням у причинному зв'язку [443]. Причинно-наслідковий зв'язок трудової міграції виражається в тому, що одна її стадія за певних умов обов'язково викликає до життя наступну або інше соціально-економічне явище. Тобто наслідок є результатом дії певної причини. У детермінацію міжнародної трудової міграції, у систему її визначеності поряд із причиною також входять і умови – ті фактори, за відсутності яких причина не може породити наслідок. Це означає, що причина реалізовується лише за визначених умов, які поділяються на більш істотні та менш істотні. При цьому питома вага умови в загальній детермінації іноді настільки велика, що мотивує дослідника змішувати її із власне причиною явища. Так з СРСР переїхати до іншої країни з метою працевлаштування було надзвичайно складно і коли паспортні обмеження були зняті склалося враження, що це породило хвилю еміграції з країн СНД. Умови можуть бути тими стримуючими чинниками, які якщо їх усунути лише не заважають причині породжувати наслідок. Тобто, за всієї схожості умови і причини між ними є принципова відмінність, причина і наслідок пов'язані між собою генетично, тобто причина породжує наслідок, у той час як умова лише сприяє породженню.

У дослідженні міжнародної трудової міграції ми ведемо мову про дійсність у вузькому сенсі, співвідносячи її з парною для неї категорією

можливості, яка є закономірною тенденцією розвитку об'єкту, що за певних умов переходить в дійсність і в такий спосіб стає реалізованою можливістю. Можливість це такий стан у розвитку, коли «добірка» необхідних факторів, що детермінують процес ще не досягла критичної кількості для запуску процесу, або такий стан, коли «добірка» вже сформована, але її компоненти ще «не дозріли». Так спроби пояснити перехід від рабовласницького до феодального ладу, передуючою йому технічною революцією чи, принаймні, новим технічним рівнем виробництва були невдалими. Дослідження набуває чіткості лише коли до уваги беруться наступні обставини. Насамперед продуктивні сили суспільства містять у собі не тільки техніку, але і людину, причому в якості головної продуктивної сили і, по-друге, до поняття «ступінь розвитку продуктивних сил» поряд з характером і рівнем входять також потреби. Перехід до феодалізму став необхідністю, тому що раб, як виробник матеріальних благ вже не відповідав потребам розвитку продуктивних сил. Таким чином, у даній історичній ситуації принципова **зміна статусу працівника** було найпершою передумовою якісної зміни технічного рівня виробництва, а не навпаки. Причина тут діяла як би з майбутнього [346, С.289].

Водночас каузальність найістотніший і найзагальніший, проте не єдиний тип детермінації, поряд і у відносній єдності з нею проявляються такі надзвичайно важливі типи детермінації, як функціональний зв'язок, корелятивний зв'язок та зв'язок станів. В системі міжнародної трудової міграції існує, принаймні, два типи міжнародних відносин: її взаємодія з іншими системами глобальної економіки та відношення різних етапів її процесу. Це різні відносини, так взаємодія системи міжнародної трудової міграції з іншими глобальними системами носить динамічний (силовий) характер, викликає її зміни і тому є причиною. Натомість стан системи міжнародної трудової міграції на даний момент хоча і впливає на її стан в майбутньому, однак не має причинного характеру.

Так попередня стадія процесу міжнародної трудової міграції стосовно наступної стадії виражає елемент детермінації і виступає умовою, яка відображає сутність зв'язку станів. Таким чином, попередня стадія виступає як фактор, що визначає собою не тільки власне породження конкретними причинами наступної стадії процесу, але й низку його характеристик (вид, масштаби, тимчасові параметри і т. д.). Отже, множинність трактувань міжнародної трудової міграції не могло не трансформуватися у множинність теорій, що пояснювали її процес. Поряд із тим, фахівці констатують обмежені можливості конкуруючих підходів щодо пояснення сутності міжнародної міграції робочої сили. Таким чином, об'єднуюча парадигма лежить на комплексному міждисциплінарному рівні, що породжує необхідність дослідження їх синергії. Водночас складність у виробленні всеохоплюючої концепції інформує, що кількість гіпотез не досягла «критичної маси» і наразі не має підстав вважати можливою розробку теорії, яка б могла об'єктивно пояснити вплив наслідків міграції на розвиток національних економік та встановити причини їх позитиву чи негативу. Вирішення даної проблеми набуває особливої актуальності для країн, що через значні витоки робочої сили втрачають ресурс розвитку продуктивних сил, оскільки на цій основі стає можливим визначення пріоритетів, векторів розвитку та підвищення конкурентоздатності їх економіки. Таким чином, існує об'єктивна необхідність формування наукововиваженого погляду на синергію взаємозв'язків процесів структурної трансформації національної економіки та міжнародної трудової міграції, з окресленням місця системи останньої, що охоплює економічний ландшафт приймаючого та відсилаючого суспільств.

Так В. Рязанов вказує на потребу адекватного відображення всіх чинників, які впливають на формування економічного устрою. Він переконаний, що економічний устрій – це не лише формаційні, але й цивілізаційні особливості соціально-економічного ладу країни і їх синтез дозволяє провести більш чітку типологію економічної системи. Трактуючи в

такий спосіб економічний устрій важливо не обмежуватися лише економічними рамками і образом самодостатньої економічної системи, необхідно зважати на дію всього спектру реальних причин, внутрішніх та зовнішніх чинників способу його упорядкування [346, С.289].

Для розробки ефективної міграційної політики із врахуванням міри впливу міжнародної міграції робочої сили важливо, щоб конкуруючі теорії, які сформувалися в межах різних парадигм глобального розвитку, були структуровані та впорядковані. Дослідження взаємозв'язку соціально-економічної динаміки країни з міжнародною трудовою міграцією передбачає наявність чіткої методології, за допомогою якої можна визначити особливості структурної динаміки національної економіки з врахуванням впливу кількісно-якісних характеристик міжнародних міграційних потоків. Разом із тим, вона мусить описувати специфіку механізму даної архітекtonіки, пов'язуючи її з певними соціально-економічними та культурно-історичними умовами. Детермінуюча дія структуроутворюючих факторів, які опосередковано впливають на розвиток національної економіки мусить стати наріжним каменем такої методології. Так різні групи суб'єктів підприємницької діяльності та міжнародної трудової міграції, займаючи певні ніші в соціально-економічній структурі приймаючого та надсилаючого суспільств трансформуються у нові системні утворення. Такі системні утворення є складовими вузлами мережі соціально-економічних зв'язків міжнародної трудової міграції. Розробка універсальної теорії передбачає оцінку місця окремих структуроутворюючих факторів в соціально-економічній архітекtonіці, як результату складного процесу взаємодії різних детермінант. Корінні жителі та іммігранти, ведучи діяльність в умовах структурального розвитку національної економіки, відчують на собі вплив ускладнення системи міжнародної трудової міграції та наслідків поширення тектонічних зсувів світовою економікою. Разом із тим, в процесі продуктивної діяльності вони зі свого боку також впливають на існуючий економічний

устрій, його архітекtonіку, створюючи нові структурні умови для процесу доцільної діяльності. На цій основі подальші моделі взаємовпливу розвитку національної економіки та міжнародного руху робочої сили можуть бути пояснені попередньою продуктивною діяльністю її суб'єктів.

Економічний устрій – це за суттю регулятор залучення природних, виробничих та трудових ресурсів, які змінюються під впливом інтеграції міжнародних трудовіграційних потоків до процесу випуску валового внутрішнього продукту відповідно потребам глобалізованої економіки. Він відображає та характеризує складну сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей вітчизняних підприємців та резидентів. Економічний устрій визначає місце вітчизняних суб'єктів господарювання та іммігрантів в суспільному поділі праці та соціальній структурі населення їх правовий статус, умови трудових контрактів, що вкладаються ними тощо. Формування даних взаємозв'язків та взаємозалежностей визначається своєрідністю множини структурних умов розвитку національної економіки, які виражають дію сукупності прихованих детермінуючих факторів. Вірна ідентифікація детермінуючих факторів сприяє виявленню напрямків розвитку економічних процесів. Економічний лад, будучи синтезом внутрішніх та зовнішніх умов ведення економічної діяльності, вирізняється багатовимірністю та багатоманітністю, що суттєво ускладнює його системне дослідження. Це знаходить свій вираз у вивченні його окремих складових, які рефлексують цілісну специфічну якість та складають властиву ладу певну конфігурацію економічної структури.

Застосування багатовимірної системи координат у дослідженні економічного ладу дозволяє уникнути однобокості моделювання його системоутворюючих структур, захоплення інституційними, демографічними, технократичними, культурологічними, теократичними і хронократичними версіями соціально-економічної динаміки. Її коректна інтерпретація мусить брати до уваги взаємну детермінацію кожного виміру економічного ладу,

кожного його структурного утворення. Доцільно зазначити, що їх взаємозв'язок швидше еластичний, оскільки в реальній економіці через багатоманітність способів взаємодій місцевого населення та мігрантів виникають різні типи макроструктурних протиріч, деформацій та порушень рівноваги.

Так, з аспекту доктрини ліберальності, алгоритм розвитку економічної системи та динаміки потоків міжнародної трудової міграції розглядав культурно-історичні умови як другосортні, зосереджуючи основну увагу на інституціях, як генних чинниках. Г. Беккер переконаний, що економічний підхід за потужністю та здатністю інтегрувати різноманітні форми людської діяльності є унікальним, оскільки дає цілісну і уніфіковану схему розуміння людської поведінки, він власне – всеохоплюючий [454]. Максимізуюча поведінка, ринкова рівновага, та стабільність надання переваг разом утворюють серцевину його концепції. Водночас, Р. Коуз зазначав, що створений економічною теорією раціональний максимізатор корисності нічим не нагадує звичайну людину, Немає жодних підстав вважати, що більшість людей зосереджена на максимізації будь чого [204, С.9]. Ф. Найт також констатує дану невідповідність: «... твердження економістів ... що людина мислить і діє заради того, щоб позбутися неприємностей, принаймні, наполовину перекидає дійсність. «Негаразди» бувають метою наших прагнень не рідше, ніж «блага», а щоб потрапити в неприємності, ми демонструємо не менше винахідливості, ніж щоб виплутатися з них...» [509, Р.32].

Кризи традиційних концепцій повпливали на переконання значної кількості дослідників шукати вихід у створенні нового підходу, який би поєднував економічні та духовно-психологічні компоненти. Для нашого дослідження це означає відмову від логоцентричних концепцій на користь плюралізму, хоча на цій основі ми не заперечуємо існування складних відносин підпорядкованості окремих, відносно автономних, сфер соціально-

економічного буття. Міра інтегрованості різних сфер буття обумовлена спрямованістю певної системоутворюючої структури відносно змін складових економічного ладу та процесів взаємодії громадян країни та іммігрантів. Взаємодія етносоціальних груп в масштабах економічної системи, процеси їх міжнародної міграції в межах культурно-історичного контексту виражають єдність процесів цінносно-змістового сприйняття ними економічних реалій та розробки на основі накопиченого досвіду соціально-економічних заходів з реалізації усталених в суспільстві етико-економічних орієнтирів.

Розробка плюралістичної концепції міжнародної трудової міграції, як взаємодії та цілісності компонент системи міжнародної трудової міграції базується на необхідності врахування особливостей їх ролі в даному процесі. Система міжнародної трудової міграції формується під впливом втягнення різних етносоціальних груп в процес міжнародного розподілу праці, розвиваючись, як цілісна, діалектично облаштована система, що пристосовується до динаміки світогосподарських зв'язків. Завжди забезпечуючи реалізацію певної сукупності принципів організації господарської діяльності місцевого населення та іноземців, такий стан гарантує підтримку економічного порядку та мобільності людських ресурсів, обмежуючи розвиток дезінтеграційних процесів, що могли б викликати занепад суспільства, яке приймає мігрантів.

Конструювання теоретичних образів, які б відповідали економічній реальності, вимагає відмови від вад моністичних концепцій, які критерій відповідності вбачають у використанні рафінованих системних принципів, формуючи доктрини тотального регулювання економіки, і не суть важливо, державою чи ринком. Так, Н.Ф. Тофаль стверджує, що для компенсації вад досягнення ринкової рівноваги та створення системи протидії негативним ефектам, які при цьому виникають, необхідно формувати і застосовувати неринкові інструменти. Насамперед, це стосується можливості для малого і

середнього бізнесу, екології та охорони оточуючого середовища, соціальної сфери та безпеки життєдіяльності отримати капітал. З цього аспекту ринок перманентно формує етико-політичне завдання зрівноваження для тих, що діють на ринку та тих, хто несе відповідальність за втручання уряду в ринкову економіку. Водночас в економічній архітектоніці важливо брати до уваги ту обставину, що при прийнятті урядом рішень, які ґрунтуються на хибних аспектах економічної реальності, можуть відбуватися провали держави. Вони здатні справляти навіть більш значний вплив на економіку ніж провали ринку [363, С.87]. У розвиток цього погляду Г. Форд вказував, що «законодавство ніколи не буває конструктивним» і переважно спрямоване на ріст бідності та розширення привілеїв для багатих [415]. Н. Бердяєв, зазначаючи, що «держава підтримуючи мінімум добра і справедливості, ... робить це лише тому, що без мінімуму добра і справедливості наступить хаос» [18, С.172], по суті підсумував проблему. Щоб отримати від економічних суб'єктів легітимність, держава мусить використовувати методи, які формують в населення переконання того, що соціально-економічні та міграційні проблеми вирішуються в ефективний і справедливий спосіб, а дії влади відповідають морально-етичним цінностям титульної нації.

Водночас динаміка соціально-економічного розвитку та міжнародних потоків робочої сили значною мірою залежить від інституційного облаштування суспільства. Інституційна архітектоніка суспільства характеризується взаємозв'язком двох якостей – ефективності та справедливості, міра реалізації яких визначає рівень довіри населення до його інститутів. На основі взаємодії різних етносоціальних груп населення країни формується напрям трансформації суспільних інституцій та характер соціально-економічного розвитку країни. Культуро-ціннісні системи є тим неповторним чинником, який значною мірою впливає на формування унікальних особливостей підприємницької діяльності членів соціуму, самотутність економічного ладу та напрямків міжнародних міграційних

потоків. Зміни міграційних, технологічних, владно-структурних та інституційних параметрів у результаті використання державою тих чи інших організаційно-економічних механізмів регулювання, мусять перебувати в критичних межах, поза якими відбувається руйнування фундаментальних засад національної економіки.

Зміни в економічному устрої країни під впливом міжнародної міграції робочої сили доцільно розглядати з нормативного та позитивістського аспектів. У першому випадку вони знаходять вираз у просуванні до наперед заданої структури національної економіки, а в іншому, вивчаючи динаміку економічної активності місцевого населення та іммігрантів, дозволяють виявляти причини, фактори та обмеження економічних перетворень. Межі економічних перетворень визначаються стабільністю узагальнюючих характеристик розвитку, зокрема: заходи державної соціально-економічної політики, які не набрали «критичної маси», збереження національної шкали морально-етичних цінностей, тощо. Оцінка впливу міжнародної міграції робочої сили на динаміку розвитку економічної системи передбачає встановлення міри невідповідності запланованих та фактичних рівнів змін показників, які системно відображають процес соціально-економічної трансформації країни.

Граничні значення динамічних і структурних параметрів трудоміграційних потоків знаходяться у прямій залежності від потреб національної безпеки, захисту національних інтересів та етико-моральних цінностей, інституційного способу управління, від внутрішніх і зовнішніх загроз, підтримки процвітання країни та зростання добробуту її населення. В умовах сталого розвитку економіки визначення показників та граничних значень впливу міжнародної міграції робочої сили доцільно спрямовувати наступними методологічними положеннями:

- 1) граничні значення показників безпеки залежать від культурно-історичних та соціально-економічних умов розвитку країни, проте тектонічні зсуви світової економіки вносять корективи рівня толерантності;
- 2) внутрішні і зовнішні загрози набувають більшої кінетичної енергії в період криз та трансформацій економічної системи, відповідно цьому мусять корегуватися порогові значення показників і параметрів соціально-економічних, етико-культурних та інших сфер діяльності держави;
- 3) через відмінності у рівнях соціально-економічного та технологічного розвитку країн, їх географічному розташуванні, значення параметрів та критеріїв національної безпеки також мусять бути варіативними;
- 4) визначаючи граничні значення процесу міжнародної трудової міграції соціально-економічний стан доцільно оцінювати за сукупністю показників які рефлексують рівні продуктивності праці та демократії, розподіл національного доходу, що свідчатиме про адекватну інституціоналізацію розвитку країни;

Економічний лад набуває інерційності розвитку під впливом діалектики взаємодії громадян країни та іммігрантів за цілком конкретних внутрішніх та зовнішніх умов. Процеси міжнародної міграції робочої сили розширюють певні обмеження масштабних перетворень, змушуючи країни бути наготові дати відповіді на існуючі виклики та окреслюють межі участі їх населення у формуванні системи міжнародної трудової міграції. Так за мірою впливу на динаміку розвитку національної економіки структурні параметри міжнародних трідоміграційних потоків доцільно поділяти на значні і незначні, місцеві, мезо- і макроекономічні, позитивні, нейтральні і негативні тощо. Вони здатні у різний спосіб впливати на техніко-економічну структуру, галузевий і політекономічний розвиток країни, рівні продуктивності праці різних сегментів національної економіки, міжкультурну інтеграцію та викликані нею етнокультурні зміни, формальні і неформальні інститути,

ринки робочої сили і капіталу, структуру зайнятості населення, систему формування державного і місцевих бюджетів, різні за тривалістю соціально-економічні процеси, тощо.

Таким чином, відмінний рівень соціально-економічного розвитку країн, характеризується відповідним рівнем трудовіграційного потенціалу, оскільки згідно Дж. Кейнсу, межі сфери зайнятості визначає технологічний рівень організації виробництва країни. Відповідно держави володіють різними можливостями саморозвитку та мірою конкурентоздатності на світових ринках ресурсів, у різний спосіб вони готові до інплементації досягнень науково-технічного прогресу та менеджменту і різною мірою беруть участь у вирішенні глобальних проблем людства. Таким чином, відповіді країни на виклики цивілізаційного розвитку в межах загальнонаціонального бачення соціально-економічної перспективи будуть різними, що мусить відобразитись у перманентній трансформації моделей участі країни в процесах міжнародної міграції робочої сили та інструментів її регулювання.

Оцінки наслідків міжнародної трудової міграції та підходи, які застосовуються до її регулювання значною мірою залежать від особливостей процесу міждержавного переміщення робочої сили. По суті – це багатовимірний процес, який у різний спосіб впливає на структуру і параметри економіки як приймаючого, так і суспільства, яке виштовхує робочу силу. Спрямованість та інтенсивність даного впливу набувають рис варіативності залежно від кожного конкретного випадку.

2.2 Ретроспектива модернізації детермінант розвитку системи міжнародної трудової міграції

Трансформацією прийнято вважати якісні зміни внутрішніх сутнісних форм предмету, пов'язаних з переходом кількості у нову якість, які призводять до зміни змісту системи на рівні підсистем [33, С.30]. Таким чином, зміни сутнісних форм міжнародного ринку праці, викликані набуттям домінуючим видом критичної маси, по суті, призводить до утвердження

прогресивнішого ладу, в якому в свою чергу видозмінюється перебіг процесу міжнародної міграції робочої сили. Ринок праці еволюціонує в унісон розвитку економіки, стаючи найважливішою складовою соціально-економічної системи, яка утвердженням нових інституційних форм реагує на зміни, викликані розвитком науки і техніки. Ю. Семьонов переконаний, що історію людства доцільно розглядати не як просту суму історій соціумів, а суспільно-економічні формації – як подібні стадії еволюції соціумів, які кожен з них мусить пройти. Історія людства – це єдине ціле і суспільно-економічні формації – стадії її розвитку в цілому, а не окремих соціумів [356].

Так спільність соціально-економічних інтересів робітників та їх винаймачів поглиблюється мірою розвитку суспільства, трансформуючись в домінанту ринкової економіки. Саме під тиском зазначених обставин відбувається історико-перманентна трансформація ринку праці, і з гносеологічного аспекту комплекс цих чинників може сформувати теоретико-методологічні засади інтеграції та системної трансформації світових ринків робочої сили та робочих місць. Досліджуючи трансформаційні процеси у сфері зайнятості також доцільно брати до уваги зростання міри регулятивного впливу держави на кон'юнктуру ринку робочої сили.

Водночас мотиви міжнародної міграції робочої сили протягом розвитку людської цивілізації зазнавали докорінних змін, що суттєво ускладнює вироблення універсальної методології її протікання, налаштовуючи на пошук чинників які викликали трансформацію та сприяли її процесу. Синтез існуючих теорій економічної історії та міжнародної трудової міграції, в межах демографічного циклу, дозволяє сформувати альтернативний погляд на періоди підвищувальної тенденції попиту на робочу силу іноземців. Розглядаючи в розділі 1 відносну бідність мотивом міжнародної трудової міграції ми тим самим констатували факт особистої свободи людини, як наслідку науково-технічного прогресу. В період, коли результати впровадження досягнень науково-технічного прогресу були малопомітними

попит на робочу силу пред'являв пануючий клас, який репрезентував у суспільстві цілковиту приватну власність на землі сільськогосподарського призначення.

Потреба соціуму в іноземній робочій силі виникає за умови браку працездатного населення, викликаного його зосередженням на інших видах людської діяльності, престижність яких закріплюється в ментальній складовій етносу. Пропозиція іноземної робочої сили, як «надлишок» населення певних територій у періоди стулення та екосоціальної кризи, без зовнішнього втручання «розсмоктувалася» через закономірності розвитку демографічного циклу. Концепція демографічного циклу «Стулення-Розгортання» з'ясовує залежність чисельності населення від рівня економічного розвитку вираженого у споживанні сільськогосподарської продукції, що властиво для аграрних (традиційних) держав. Згідно даної концепції кожен демографічний цикл поділяється на:

1) період Розгортання (відновлення) або внутрішньої колонізації, для якого характерним є наявність вільних земель сільськогосподарського призначення, зростання чисельності населення, збільшення посівних площ, будівництво нових (чи відбудова зруйнованих) поселень, низькі ціни на хліб, висока вартість робочої сили, відносно високий рівень споживання, обмежений розвиток міст і ремесел, незначний рівень розвитку оренди і лихварства;

2) період Стулення, для якого характерним є високі ціни на землю, поширення лихварства і оренди, зростання великого землеволодіння, низький рівень споживання основної маси населення, падіння рівня реальної заробітної плати, дешевизна робочої сили, високі ціни на хліб, призупинення зростання населення, міграція розорених селян до міст, розвиток міст, ремесел і торгівлі, велика кількість безробітних та бідних, активізація народних рухів під гаслами переділу власності і соціальної справедливості, спроби проведення соціальних реформ з метою полегшення становища

народу, проведення заохочувальної політики колонізації та еміграції, завезення продуктів харчування з інших країн, загарбницькі війни та пониження демографічного тиску;

3) екоосоціальну кризу, яку викликає посилення диспропорції між чисельністю населення та обсягами наявних продовольчих ресурсів, що за збігу несприятливих обставин, приймає характер демографічної катастрофи, занепаду міст, кризи ремесел і торгівлі, високих цін на хліб, низьких цін на землю, ліквідації великих землевласників і перерозподілу власності, що за певних обставин набувають масштабів революції [259].

На період домінування селянства, як основної продуктивної сили суспільства, припали розвій та занепад трьох епох становлення людської цивілізації. Ці епохи характеризуються екстенсивним застосуванням примусової праці та низькими темпами соціально-економічного розвитку. Низький рівень технологічного розвитку античного суспільства став причиною того, що економічновигідною була лише проста рабська праця, на отримання навиків до якої потрібно мінімум часу, знань та умінь. Власне ринок робочої сили починає формуватися лише там, де робітника відчужено від знарядь праці. Це дає підстави розмежувати рабство (невільничий ринок) і ринок робочої сили вільного населення. Міжнародна міграція робочої сили з витоків формування людської цивілізації йшла в двох напрямках: силового примусу і, оскільки рабом торгували як товаром, вона не впливала на внутрішній ембріональний ринок робочої сили, та на основі ринкової кон'юнктури, коли чужоземні найманці посилювали конкуренцію в середовищі військового стану. Таким чином, в античну епоху саме ринок військових найманців набув ознак міжнародного ринку робочої сили, оскільки на ньому продається здатність людини до певної праці на певний період, а не купується її особа.

А. Дж. Тойнбі писав: «Ураженість рабів-іммігрантів складно собі уявити» [387, С.174-175]. За суттю, рабство – це примусове переселення

(міграція) робочої сили до місцевості, де вона приносить власнику факторів виробництва додану вартість. Оскільки рабство економічно доцільне лише за умови використання простої праці, його домінування обмежувало можливості розвитку стародавнього суспільства. Саме тому за розвитком рабовласницької держави перебували на приблизно одному рівні, що виключало економічні мотиви трудової міграції. Діалектика соціального розвитку полягала в тому, що на пізній стадії існування епохи Стародавнього світу одночасно і паралельно із остаточною консолідацією станів, відбувалося все більш інтенсивне переформатування їх складу на основі зміни майнового та правового становища окремих осіб та груп населення. Зокрема частині рабів були надані функції правочинності, з'явилися раби-торгівці, раби-вихователі, раби-ремісники тощо. В рабовласницькому суспільстві примус до праці, під впливом технічного прогресу, поступово ставав витратним і економічно недоцільним. Все це призвело до призупинення примусової міжнародної міграції робочої сили, на заміну якій прийшло так зване велике переселення народів, які перебувати на стадії стулення свого демографічного циклу.

Феодальний спосіб виробництва, як більш прогресивний лад став внаслідком ускладнення структури приватної власності. Оскільки «для забезпечення зростаючої суспільної природи продуктивних сил необхідний постійний процес еволюції власності, в т.ч. економічної та юридичної» [133, С.117]. Так, згідно наукової позиції Ю. Семьонова [356], приватна власність є цілковитою, якщо члени пануючого класу неподільно володіють засобами виробництва, а залежні члени суспільства категорично відчужені від них. Такою є рабовласницька і феодальна приватна власність, яка поділена на верховну приватну власність членів пануючого класу і підпорядковану, відособлену приватну власність залежного населення. Саме це визначило дворівневий вираз антагоністичного способу виробництва феодального суспільства. Так економічною основою феодального ладу був селянсько-общинний уклад. Верховна приватна власність передбачає власність не лише

на засоби виробництва, але й на особу безпосереднього виробника, який, в свою чергу, є одночасно підпорядкованим власником засобів виробництва та своєї особи. Приватна власність може розрізнятися за тим, в який конкретно спосіб панівний клас володіє засобами виробництва (а іноді й особами виробників), а приватними власниками можуть бути окремі члени панівного класу (персоніфікована приватна власність). Верховна приватна власність на землю завжди існує поряд із верховною приватною власністю на осіб, які її обробляють. Верховний власник землі – завжди одночасно і верховний власник особи підлеглого власника землі, а отже, і його робочої сили. Тут, як і у випадку з античним рабовласництвом, існує неекономічна залежність експлуатованого від експлуататора проте вже не цілковита, а лише верховна. Тому селянин на відміну від раба – власник своєї особи і своєї робочої сили, проте не цілковитий, а підлеглий. Таким чином, феодална власність роздвоєна не лише на землю, але й на особи селян, які її обробляють. Верховна власність на землю та селян виражається в тому, що власник привласнює частину результатів праці селян. Однією з форм такого привласнення була натуральна рента (оброк) – селянин віддавав пану частину продукту, створеного у своєму господарстві. Інша форма – відробіткова рента (панщина) – селянин за допомогою власних засобів праці обробляв землю пана.

Садиба селянина, таким чином, входила до двох різних господарських систем: до селянської общини і до феода – а отже, до двох різних суспільно-економічних ладів: селянсько-общинного та феодалного. З цим пов'язана двоїста природа виробника матеріальних благ, з одного боку, він – вільний селянин, а з іншого – підневільний робітник феодала. Таким чином, феодалний виробник є підневільним селянином, що відрізняє його від інших типів селян та челяді феодала. Так входячи до різних економічних ладів, селянська садиба проявляється в них у різних виразах. Як сота селянської общини вона є господарською одиницею з виробництва необхідного

продукту, а як елемент феоду – одиницею з виробництва додаткового продукту.

Інша економічна компонента феодального ладу – середньовічні міста часто ідентифікуються як феодальні міста, які за суттю, феодальними не були. Міста середньовічної Європи базувалися на купецько-бюргерському способі виробництва, господарськими сотами якого були ремісничі майстерні та цехи, а господарським організмом стала комуна. Виникнення купецько-бюргерського устрою стало найзначнішим переломом в розвитку людської цивілізації, що дало підставу вважати його комерційною революцією. Так володіючи відносно незначними засобами виробництва, ремісники своєю працею створювали економічний потенціал всієї держави. Про розвиток ремесла середньовічної Європи М.І. Туган-Барановський писав: «Дрібні товаровиробники володіють засобами виробництва і виробляють один одному продукти для вжитку. Виробництво в господарстві дрібних товаровиробників завжди залишається засобом для споживання, та ніколи не стає метою в собі. Людина – господар виробництва, та зовсім не його слуга, і навпаки, засоби праці залишаються слугами людини, а не її господарями ...» [392, С.36]. Саме з їх міжнародним рухом починається наступний етап процесу міжнародної міграції робочої сили відомий як «стара» міграція, для якої властивим є переміщення уособленого в ремісникові продуктивного ресурсу до територій, нобілітет яких акумулював значні запаси дорогоцінних металів.

З кінця XVI століття Європу охопила низка буржуазних революцій, основним результатом яких стала ліквідація верховної власності держави на особу та законодавче утвердження особистої свободи людини, що викликало трансформацію підданого короля у громадянина держави. Капіталістичний спосіб виробництва, який заснований на ринку виключає позаекономічний примус, потребує для свого розвитку особисто вільного працівника. Капіталістичне суспільство сформувалося одночасно як суспільство індустріальне та суспільство ринкове і хоча до нього існували економіки з

ринком, власне ринкова економіка почала формуватись лише у передкапіталістичних суспільствах. Капіталістична економіка – перша в історії людства насправді ринкова економіка, за якої ринок не лише є та функціонує, він набуває роль регулятора суспільного виробництва. «Ринок за капіталізму – це суспільна форма, здійснення процесу виробництва. Ринок управляє виробництвом, а не виробництво управляє ринком...» [392, С.35]. За капіталізму всі економічні відносини в суспільстві набули ринкових, товарно-грошових форм, все стало товаром і, насамперед, робоча сила. Саме з цього періоду доцільно вести мову про спричинений економічною мотивацією етап в розвитку міжнародної міграції робочої сили.

За капіталізму в суспільстві продовжує домінувати цілковитий власник засобів виробництва. Йому для здійснення процесу виробництва як і феодалу потрібна робоча сила, проте, якщо феодал володів особою виробника та його робочою силою, то капіталіст безпосередньо у власника купує лише використання робочої сили на певний час. Юридично працівник – вільна особа, яка на власний розсуд розпоряджається своєю робочою силою. Проте людина, позбавлена засобів виробництва, за для свого існування мусить продавати єдине, чим володіє – свою робочу силу, що обмежує свободу її вибору доцільної діяльності. Таким чином, економічний примус до праці як інститутція виявився значно ефективнішим за силовий. Водночас, розвиток капіталізму викликав революційні зрушення ментальної сфери населення. Обслуговування нової техніки потребувало значної кількості освічених робітників, що стимулювало поетапний розвиток системи загальної та професійно-технічної освіти.

Рекомендації меркантилістів щодо економічного розвитку спрацьовували лише до межі світового попиту на товари промисловості країн, що стали на шлях капіталістичного розвитку. Саме існування зовнішнього попиту відволікало увагу підприємців від створення національних ринків, де ефективний попит формували безпосередні виробники продукції. Показовим

з даного аспекту є одночасне існування в США плантаторського рабства, індустріального виробництва та формування внутрішнього ринку, як наслідку торговельних війн з Великобританією та її союзниками. Так в 1790 р. в США проживало лише 3,9 млн. осіб, в 1860 р. населення становило вже 31,4 млн. осіб, жодна країна світу до того не знала таких темпів зростання населення [178, С.423]. Збільшення чисельності населення відбувалося за рахунок ендо- (високий природній приріст у фазі розгортання) та екзогенних (притік іммігрантів з країн, населення яких перебувало у фазі стулення та ввезення рабів) чинників. Необхідно зазначити, що в ті часи переважно йшла незворотня імміграція, яка з одного боку стимулювалася урядом країни, а з іншого підтримувалася значною вартістю та високою небезпекою переїзду.

У XVIII — на початку XIX ст. муніципалітети багатьох міст США публікували в європейських (насамперед, англійських) газетах рекламні оголошення пропонуючи ремісникам, які погодяться на переїзд привабливі умови облаштування на новому місці. Так, уряд штату Массачусетс професійним мірошникам обіцяв надавати земельну ділянку і лісоматеріали на будівництво млину безкоштовно. Приватні підприємці також брали участь у цьому процесі зокрема, в 1784 р. балтіморський комерсант привіз із Німеччини та Голландії 68 та 14 складувів відповідно, що заклало підвалини скляної індустрії міста. В подібний спосіб американські підприємці запрошували фахівців з багатьох інших держав світу [408].

Водночас цей процес відбувався і за власної ініціативи мігрантів так протягом 1821-1860 рр. до США вїхало понад 5 млн. іноземців, що переважно походили із західноєвропейських країн [178, С.423], які заклали основу американського економічного дива. Зокрема англійський робітник-текстильник С. Слейтер став «батьком» американської промислової революції, француз І. Дюпонт привіз до США найновіші технології виготовлення пороху, а заснований ним E. I. du Pont de Nemours and Company, став одним з найбільших хімічних концернів у світі, інший іммігрант

шотландець Е. Карнегі заснував US Steel – найбільшу сталеливарну корпорацію світу. Проте в південних штатах раби все ще залишалися основною продуктивною силою і незважаючи на заборону 1808 р. ввозити у країну рабів, їх до 15 тис. осіб продовжували щорічно поставляти контрабандою.

Пришвидшений розвиток економіки був також викликаний відмінністю у формуванні міст, які в США заселяли іммігранти-ремісники, а не обезземелені селяни. Водночас США, завдячуючи значній протяжності території, не потерпали від перенаселення, іммігранти-селяни отримували від уряду земельні наділи і відразу починали займатися звичним для себе фермерським господарством. В країні починає активно розвиватися фермерський шлях розвитку сільського господарства із застосуванням найманої праці та передових видів техніки. Внаслідок цього склалася спеціалізація районів, обмін продукцією яких, потребував розвинутого товарно-грошового обігу.

Починаючи із 60-тих років XIX ст. і до початку Другої світової війни тривала третя хвиля міжнародної трудової міграції, яку характеризувала підвищена потреба національної економіки приймаючих країн у кваліфікованій робочій силі. В цей час ринок набуває домінуючого становища стосовно виробництва і проблема підприємця полягає вже не у власне змозі виробляти товар, а в тому, кому і де його продати. Капіталіст, особисто не беручи участі у виробництві, «працює» найманими робітниками. З точки зору капіталіста робітник – таке ж знаряддя праці, як й інструмент в руках цього робітника, або як машина, живим додатком якої є робітник. І робітник, і машина рівною мірою оцінюються підприємцем як капітал. Проте, виготовлення предметів споживання для робочого класу не стало метою капіталістичного виробництва [392, С.45], що суттєво обмежувало сукупний попит та розвиток ринку.

В зазначений період предмети споживання робітника виготовлялися в такій кількості та асортименті, щоб він лише мав змогу задовольняти потреби виробництва. Капіталістичне виробництво тоді безпосередньо не регулювалося споживанням, оскільки споживання більшої частини населення розглядалося лише як засіб виробництва. В період бурхливого розвитку індустріалізації капіталізація значної частини прибутку, стосувалася переважно інвестиційних товарів. Реалізація мети капіталіста максимізувати прибуток йшла в обхід випуску товарів широкого вжитку. Тому на даному етапі метою капіталістичного виробництва було не споживання, а самозростання капіталу. Технічний прогрес означав зростання ролі машини відносно живої праці, це був період емуляції капіталістичними країнами світу розвитку Великобританії, що наперед визначило ситуацію за якої засоби виробництва набували все більшого значення як у процесі виробництва, так і на товарному ринку. М. І. Туган-Барановський вказував: «Разом із робітником на задній план відступає, створений його споживанням ринок. Капіталістичне господарство набуває рис самодостатнього організму, в якому споживання робітника є простим моментом процесу виробництва та обороту капіталу» [392].

Як вважав вчений, основне протиріччя капіталістичного ладу полягало в тому, що виробництво одночасно є засобом задоволення людських потреб і як мети у собі, технічним моментом створення капіталу. Соціальним виразом цього протиріччя є повна приватна власність на засоби виробництва осіб, які в процесі праці не беруть безпосередню участь та правове відсторонення від них робочої сили, що надає послуги праці. Проте такий стан властивий не лише капіталізму, він спільний для базованих на наймі робочої сили та її командно-адміністративного застосування способів виробництва. Разом із тим, у всіх формаціях ця невідповідність триває лише доти, доки в безпосереднього виробника не з'явиться фінансова та правова можливість самому набути у приватну власність засоби виробництва. Потреба

перманентного розширення виробництва потребувала випереджувального зростання пропозиції за якої, капітал вкладений в будь яку сферу діяльності веде до перевиробництва. Через що індустріально розвинені країни акумулювали величезні обсяги некапіталізованого прибутку. Нерідко це призводило до промислових криз, за яких надлишок товарів існував поряд із бідністю та низьким рівнем споживання робітників. Як підсумував М. І. Туган-Барановський, утворення надлишкових капіталів та капіталізація переважної частки національного доходу безпосередньо викликається незначною часткою доходів людей праці в ньому [392].

Такий стан економіки викликав бурхливий розвиток зовнішньої меркантилістичної торгівлі. Прямування капіталістичної промисловості до безмежного розширення призвело до колосального переплетіння у єдине ціле країн світу, коли кожна з них стала ринком для іншої та заклало підвалини розвитку глобалізації. Теоретики першої хвилі глобалізації (Р. Кобден, Дж. Брайт) припускали, що вільна торгівля незворотно створить умови для світового економічного зростання, давши можливість народам на основі процвітання назавжди позбутися негативних проявів прогресу. Підставою такої гіпотези стала міра інтегрованості світового господарства, зростання якої суттєво загальмував в 1917 р. ідеологічний поділ світу. Так, ще «на початку 60-х років ХХ ст. вивезення з розвинених країн довгострокового капіталу у відсотках до величини їх ВВП було приблизно в три рази нижче, а в 1984 р. — в 1,5 рази нижче, ніж перед першою світовою війною, і лише на рубежі 80-90-х років частка ПІ до ВВП вперше досягла рівня 1913 р. Що стосується накопичених у світі прямих іноземних інвестицій, то відносно валового світового продукту їх розміри і в 1960 р., і в 1975 р. були вдвічі, а в 1985 р. — в 1,4 рази нижчими, ніж перед першою світовою війною, і лише в 1994 р. вони ледь перевищили рівень 1913 р.» [350].

Наприкінці ХІХ ст. відбувалась масова еміграція нацменшин, як найбільш соціально уражених, з Російської та Австро-Угорської імперій до

США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки і Аргентини. Водночас в США було зафіксовано зниження кількості іммігрантів з Великобританії, Іспанії, Нідерландів, Португалії та їх стрімке зростання – з Австро-Угорщини, Росії, Німеччини, Італії, Китаю. Внаслідок малої щільності заселення території, США постійно відчували брак робочої сили, що стимулювало механізацію виробничих процесів і розвиток технічної думки та обумовлювало вищу зарплатню ніж у європейських країнах, яка стала атрактом для трудових мігрантів. Так у 1864 р. в США був прийнятий проімміграційний закон, який дозволив країні з 1870 по 1914 рр. прийняти за спрощеною процедурою біля 30 млн. іммігрантів [178, С.480]. Першу хвилю іммігрантів, яку склали висококваліфіковані робітники та інженери з Великобританії та Німеччини, де на той час був найвищий рівень світового технічного розвитку, доцільно ідентифікувати як міграцію людського капіталу. Це дало змогу США отримати інкорпорований в іммігрантах європейський науково-технічний досвід, який вони об'єктивували в створенні великої кількості робочих місць. Наступна хвиля трудовіміграційного потоку вже відіграла роль наповнювача ринку праці робочою силою.

Скасування кріпосного права в Австро-Угорській імперії в 1848 р., а згодом у 1861 р. в Росії поряд із демографічним вибухом призвело до посилення еміграційної лабільності українців. Так чисельність населення на українських землях Російської імперії з 1861 по 1897 рр. зросла на 72 %, це повпливало на зменшення площ земельних наділів селян та призвело до формування чисельної армії найманої робочої сили, в 90-х роках ХІХ ст. наявна робоча сила на українських землях становила близько 11 млн. осіб, з них лише 3.4 млн. були зайняті [398, С.147]. Тобто населення імперій на території яких проживали етнічні українці опинилося у фазі стулення демографічного циклу, і якщо Росія володіла величезними незаселеними регіонами Сибіру та Далекого Сходу, то Австро-Угорщина таких ресурсів не мала, що повпливало на напрямки трудової міграції українців.

Трудоміграційний витік з українських земель Австро-Угорщини сформувався насамперед до США, Канади, згодом в Австралію та Аргентину. За період 1899-1914 рр. до США емігрувало більше 855 тис. осіб, до Канади та Аргентини відповідно близько 100 та 14 тис. етнічних українців [398]. Маючи за мету отримання заробітку, більшість з них вирушала за кордон без сімей, Б. Лановик характеризує типового українського емігранта того періоду, як самотнього, безграмотного молодого чоловіка, який міг виконувати лише просту роботу.

Короткий період стабілізації світової економіки у 1924-1929 рр. характеризувався лібералізацією господарської діяльності, зменшенням рівня безробіття та зростанням мобільності робочої сили. Перехід економіки на мирні рейки потребував робочої сили з новими виробничими навиками та кваліфікацією. Однак вже в 1929-1933 рр. Велика депресія призвела до значного скорочення виробництва та безпрецедентного зростання армії безробітних, лише в США падіння виробництва склало 46,2%, викликавши втрату робочих місць близько 17 млн. осіб [178, С.499-505]. Жорсткість дій адміністрації президента Г. Гувера з порятунку банківської системи, не лише не зуміла вивести США з кризи, але й призвела до ескалації соціальної напруги, що проявилось в посиленні антимиграційного законодавства та ксенофобських настроїв населення.

Натомість «Новий курс» Ф. Рузвельта ознаменував трансформацію США в соціально орієнтовану державу, а капіталізм став першим в історії, заснованим на експлуатації людини людиною суспільним ладом, що зміг забезпечити населенню високий життєвий рівень. Найважливішою умовою формування середнього класу стала висока продуктивність праці, яка дозволила виробляти безпрецедентно великий обсяг ВВП. Споживання вироблених обсягів суспільного продукту вже не покривалося світовим попитом, викликавши потребу переорієнтації національної економіки на внутрішніх споживачів. Перетворення більшості членів суспільства на

забезпечених громадян спричинило розбудову суспільства масового споживання, або так званого конс'юмеризму. Водночас мусимо констатувати, що світової розвиток відбувався в умовах асиметрії, ідеологічного протистояння та міліарної загрози з боку СРСР та Німеччини. Все це певною мірою призупинило процес міжнародної трудової міграції, яку майже звів на нівець початок другої світової війни, відродивши ганебне явище примусового переселення робочої сили.

Другу світову війну розв'язали держави, соціально-економічний розвиток яких обмежував встановлений Весальським договором світовий порядок. Економічна політика фашизму мала чітко виражений статистичний характер. Низка прийнятих законів про примусову картелізацію економіки, про підготовку до органічної будови німецького господарства, про оборону імперії сприяли встановленню жорсткого контролю держави над 2/3 промислового потенціалу країни. Так закон про організацію нацистської праці створив нормативну базу формування системи примусової праці, спрямованої передусім проти населення окупованих країн. Розпорядження господарських служб Рейху від 10–26 січня 1942 р. стосувалося широкомасштабного вербування іноземних робітників із «застосуванням всіх заходів». З 1 квітня по 24 липня 1941 р. до Німеччини примусово переселили 1 млн. 639 тис. 794 особи. До 24 липня 1942 р. було додатково переселено ще 5 млн. 124 тис. іноземних робітників. З квітня 1942 по 31 березня 1943 з окупованих територій було вивезено до «третього Рейху» на роботи 3 млн. 638 тис. 56 осіб з них: на шахти – 163 тис. 632, промисловість – 1 млн. 568 тис. 801, будівництво – 218 тис. 707, транспорт – 199 тис. 074, сільське і лісове господарство – 1 млн. 7 тис. 544, інші галузі – 480 тис. 298 особи [398, С.338-339].

Післявоєнний політично-територіальний переділ карти світу призвів до багатомільйонної міграції населення. Так репатріація з окупованих земель 5 млн. японців стала причиною багатьох проблем, пов'язаних з їх соціальною

адаптацією. В країнах Європи міграції торкнулися ще більшої кількості людей, породивши проблему «переміщених осіб», їх складну соціальну реінтеграцію. Починаючи з 50-х років ХХ ст. країни Західної Європи через причини економічного характеру вдалися до використання праці іноземних робітників, які на початках прибували із Східної та Південної Європи, а згодом і у все більших обсягах з Північної Африки (з Алжиру та Марокко) та Туреччини (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Тенденції імміграції (+) та еміграції (-) в країнах Європи у 1950-1980 рр.
[475; 545, P.85]**

Країни	Річна середня					
	1950-1954	1955-1959	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1980
Бельгія	+3200	+10600	+19200	+12200	+17200	+6000
Франція	+27800	+156000	+316400	+115400	+112600	+5000
ФРН	+221400	+297200	+312600	+229800	+342400	+72500
Люксембург	+900	+600	+21200	+900	+3800	+1400
Нідерланди	-20600	-3200	+6400	+106000	+26200	+40300
Швеція	+9200	+9800	+14000	+25600	+7600	+16300
Швейцарія	+22800	+32000	+564000	+17000	+6600	-22300
Великобританія	-33600	-1300*	+27000	-72200	-58600	-23600
Греція	-13800	-25000	-44200	-23800	-30700	+45500
Ірландія	-34800	-44400	-22200	-15200	+11000	+5000
Італія	-100800	-127400	-113200	-123800	+59800	+54100
Португалія	-64200	-68000	-60200	-130200	-52800	+39000
Іспанія	-52800	-104000	-80600	-42200	-28800	+29400***
Туреччина	н.д.	н.д.	+26900**	н.д.	н.д.	н.д.
Югославія	н.д.	н.д.	+34000**	н.д.	н.д.	н.д.

Примітки *1956-1959 рр. **мігранти, які покинули Європу ***1975-1979 рр.

Якщо в 1960 р. у Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Голандії та Люксембурзі іммігрантів налічувалося 1,5 млн. осіб, то в 1973 р їх кількість зростає до 4,5 млн. Загалом на території «Європи дев'яти» (входили окрім перелічених Великобританія, Ірландія і Данія) в 1973 р. перебувало 6,4 млн. іноземців, з яких 2,5 млн. у ФРН (табл. 2.2). Досягнувши в 1973-1974 рр. стабілізації економіки більшість європейських урядів прийняли рішення відмовитися від зовнішнього залучення робочої сили.

Таблиця 2.2

**Частки іммігрантів та трудових мігрантів в населенні та робочій силі
країн ЄЕС за станом на 01.01.1973 р. [539]**

Країна	Загальна чисельність населення	Кількість іммігрантів	Частка у %	Економічно-активне населення	Кількість трудових мігрантів	Частка у %
Бельгія	9695400	775632	8.00	3176000	220222	6.92
Франція	55487400	3608400	7.00	16443000	1770000	10.76
ФРН	61181000	2839400	4.64	22470000	2460000	10.94
Італія	54025200	151000	0.28	12797000	44030	0.34
Люксембург	345000	90900	26.35	122500	43000	35.10
Нідерланди	13296000	204000	1.53	3952000	121086	3.06
Данія	4953500	54000	1.09	1923000*	36000	1.87
Ірландія	2944400	86500	2.94	722000	32120	4.44
Великобританія	55812000	2579000	4.62	23008000	1665005	7.23
Разом:	253739900	10388832	4.09	84613500	6391241	7.47

Проте вже з 1977 р. чисельність робітників-іммігрантів в країнах ЄЕС знову почала збільшуватися, Г. Ван дер Веє аналізуючи в [40] міграційну ситуацію повоєнної Європи звертає увагу на її парадоксальність. Так уряди країн Західної Європи, заохочуючи в період економічного підйому зовнішній притік робочої сили, на початках розглядали іноземців як «тимчасових мігрантів». Проте через постійну потребу в робочій силі іноземці, займаючи незапитані місцевим населенням ніші сфери зайнятості, повністю інтегрувалися в економіку, а країна-реципієнт й надалі відчувала потребу в робітниках. Як вважає вчений європейська політика повної зайнятості та процвітання сприяла тому, що робітники, перейшовши з промисловості на більш кваліфіковану роботу, масово здійснили соціальний ліфтинг. В той же час вивільнені в традиційних галузях економіки робочі місця на ринках праці залишились незапитаними. Особливо гостро відчувався брак робочої сили на вугільних підприємствах Франції та Бельгії, в «третинному» секторі Швейцарії та аграрній сфері ФРН. Уряди західноєвропейських держав обрали політику тимчасової міграції оскільки не могли радикально модифікувати структуру зайнятості, будучи до того ж переконаними, що проблема кризи робочих місць в короткостроковому періоді буде вирішена і вони змінять

професійну спрямованість іммігрантів. Проте зовнішньо форсована «тимчасова» трудова міграція незабаром отримала свою внутрішню динаміку. Європейські робітники незворотно втрачали інтерес до «другосортної» роботи не лише в тих галузях, де була нестача робочої сили, а й у всіх галузях промисловості. Тобто відбувалася сепарація видів зайнятості за престижністю виконуваної роботи, поділившись на півсферу переважного працевлаштування іноземців та півсферу висококваліфікованої праці громадян. Іммігранти перестали бути для західноєвропейської економіки резервом робочої сили, який можна було використовувати в періоди росту і відправляти на батьківщину в період кризи та зростання безробіття. Таким чином, трудові мігранти, постійно займаючи нішу другосортної і низькооплачуваної праці, стали відповідати вимогам структурного характеру. Саме тому на початку 70-х років безробіття, викликане кризою попиту, більше зачепило місцевих робітників, а в кінці декади криза, вразивши традиційні галузі, зменшила кількість робочих місць вже іммігрантів.

Перехід країн ЄЕС від концепції тимчасової міграції до політики постійної міграції був пов'язаний не лише із зростаючою потребою індустриальної економіки в іноземній робочій силі, але й у зв'язку із поведінковим метаморфозом іммігрантів. Так на початках це були молоді неодружені люди, які швидко адаптувалися до норм і цінностей приймаючого суспільства, проте з наступною хвилею, середній вік іноземців збільшився, вони переїжджали сім'ями, що, за висловом Г. Ван дер Веє, прискорило постійну «фіксацію» іммігрантів. Уряди західних держав, намагаючись поліпшити житлові умови та доступ до соціальної інфраструктури іноземних робітників, вимушені були проводити політику мультикультуралізму. Проте згодом це призвело до імміграції в країни ЄЕС громадських та релігійних лідерів країн-донорів, що лише посилювало постійну «фіксацію» та національну ідентичність іноземців.

Трудова міграція іноземців до країн, так званої англо-саксонської культури (США, Канада, Австралія) відбувалася за схожою на європейську схемою. Так, між 1950 і 1959 рр. вона склала близько 10,8% від загального приросту населення США, (2 млн 420 тис. іммігрантів з країн Центральної Америки та Карибського басейну). В 60-х роках частка іммігрантів збільшилася до 15,8%, а в 70-х рр. склала вже 21 відсоток. В абсолютному виразі Канада прийняла незначну кількість іммігрантів, проте відносно загального збільшення населення їх частка була значно більшою, ніж у США: 26% в 50-х, 21% в 60-х і 30,7% в 70-х рр. [40]. Інший регіон економічного розвитку – Японія брак робочої сили надолужила прямими іноземними інвестиціями у розвиток виробництва в сусідніх праценадлишкових країнах, уникнувши всіх негативних наслідків соціальної адаптації іммігрантів.

Водночас з природним зростанням населення та міграційним процесом на післявоєнну пропозицію робочої сили також впливали її міжвікові та структурні зрушення. Посилення на Заході у цей період професійної активності жінок значною мірою сприяло збільшенню чисельності робочої сили. Проте під час рецесій безробіття серед жінок збільшувалося непропорційно, оскільки через низку причин роботодавці не вважали їх максимально адекватними робочими кадрами. На еластичність пропозиції робочої сили також значною мірою вплинуло скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві.

Проте процес відбувався в умовах асиметрії розвитку, так в США, Великобританія, ці зміни закінчилися на початку 50-х рр.. Зокрема, до 1950 р. в сільському господарстві Великобританії було зайнято не більше 5% економічноактивного населення, а в 1973 р. залишилося лише 2,9%, у США ці показники були, відповідно, 12% та 4,1%. У тих країнах, де кількість зайнятих у сільському господарстві була значною, скорочення набуло ще більшого розмаху. Так в аграрному секторі Японії в 1950 р. працювало 49% економічноактивного населення, а в 1973 р. цей показник вже не перевищував

13,4%. В той же період в Італії аналогічні показники склали 41% і 17,4%, у Франції – 32% і 12,2% відповідно [40]. Інакше кажучи, економічний розвиток західного світу освоїв не лише емансиповану жіночу робочу силу і той її сегмент, що був зайнятий в сільському господарстві, але й частину робочої сили держав, уряди яких залишалися нейтральними до модернізації.

Так Ф. Закарія переконаний, що у світі за останні п'ятьсот років сталося три потужних тектонічних зсуви, три основні зміни розподілу сили, які заново сформували міжнародне життя – його політику, економіку та культуру. Вчений ідентифікує тектонічні зсуви як підйом потужності. Так перший зсув ознаменував підйом західного світу, який тривав протягом 15-18 ст., другий зсув – підйом наприкінці XIX ст. США, в результаті якого країна стала найпотужнішим державним утворенням, сильнішим за союз будь-яких інших країн світу. Нині на думку дослідника світ переживає третій серйозний зсув сучасної епохи, який можна назвати «підйомом решти» [157]. Поряд із тим, простежується чітка залежність появи тектонічних зсувів із зміною ества міжнародної трудової міграції. Це закладає теоретичне підґрунтя ідентифікувати тектонічні зсуви світової економіки як причини, умови та наслідку міжкраїнного переливу робочої сили. Таким чином, в дослідженні доцільно звернути пристальну увагу на нинішній тектонічний зсув, як точку біфуркації розвитку системи глобалізації з виокремленням детермінуючої ролі міжнародної трудової міграції. Зі свого боку професор Корнельського університету, генеральний секретар Міжнародного союзу наукового вивчення населення (IUSSP) М. Кріц, переконана, що «Незважаючи на обмеженість нашого розуміння того, як змінюється міжнародна міграція, очевидно, що існуючі типи міжнародної міграції відрізняються від тих, які домінували в попередні століття... Насправді ера міжнародної міграції триває...» [211 С.112-113].

2.3 Тектонічні зсуви у світовій економіці: стратифікація країн та перевалочно-транзитна модель трудової міграції.

В 20-х рр. ХХ ст. російський вчений О. Богданов ввів в науковий обіг термін тектологія, визначивши її як загальну організаційну науку [26]. Згідно його поглядам прихильність організаційним засадам означає вивчення будь-якої системи як з ракурсу взаємовідносин її компонент, так і відносини як цілого із зовнішнім середовищем. Згідно організаційної точки зору навколишній світ трактується як такий, що перебуває в постійному розвитку, в якому немає нічого постійно-усталеного. Організаційний комплекс визначається на основі принципу не зведеності цілого до суми його частин і чим більша відмінність цілого від сукупності його частин, тим організованішою є система. О. Богданов вважав основними організаційними механізмами процеси формування (кон'югація, інгресія, дезінгресія) та регулювання систем (позитивний та негативний відбір), які охоплюють динаміку розвитку світу. Це дає підстави вважати провідним методологічним принципом дослідження причин та наслідків тектонічних зсувів світової економіки – основний принцип діалектики – розвиток. Так А. Філіпенко вважає, що економічний розвиток є фазою економічної еволюції, яка збігається у часі із стадією прогресу, що дає підстави розглядати його багатовимірним процесом, який увібрав глибоку модернізацію та переорієнтацію всієї економічної та соціальної системи [353, С.67].

В загальних рисах теорію економічного розвитку розробили А. Шпітгоф, Й. Шумпетер, Г. Кассель та Л. Кондратьєв, яку пристосували до конкретного предмету дослідження поглибили їх послідовники Дж. Гелбрейт, Е. Денісон, Ч. Джонс, Д. Друкер, Дж. Кейнс, Р. Коуз, Р.Е. Лукас, П.М. Ромер, Р. Соллоу, Е. Фелпс та багато ін.. Дефініція економічний розвиток – складний інтегральний показник, який включає багато індикаторів. Основними чинниками економічного розвитку є технічні, технологічні, екологічні, економічні, трудові, соціальні, політичні, духовні,

географічні, демографічні, соціально-економічні, правові, інформаційні, інтелектуальні та інші [131, С.468]. Я. Столярчук в [370] довела, що «асиметрія глобального економічного розвитку» полягає в усталеній відсутності структурної рівноваги глобальної економічної системи і проявляється у непропорційності розвитку підсистем і елементів світового господарства в силу об'єктивно існуючих суперечностей між ними. Асиметрія є не лише більш ємною, універсальною і загальною формою розвитку глобалізації, але й рушійною силою суспільного прогресу, оскільки, через кризи, одночасно виступає інструментом і виявлення, і тимчасового розв'язання його суперечностей. Розкриваючи природу глобальної економічної кризи та причини ланцюгової реакції її поширення у галузевому-територіальному розрізі дослідниця зазначила вирішальний вплив асиметрії на економічні тренди глобалізаційного розвитку, які проявлятимуться у прискореній зміні технологічних укладів, оновленні технологічної структури глобальної економіки, чимраз більшому перерозподілі глобального капіталу на користь інноваційних галузей, знеціненні капіталу у фінансовій сфері та у галузях, що базуються на моральнозастарілих технологіях, обмеженні споживання у провідних країнах світу, становленні нових форм організації виробництва та суспільних інститутів. Таким чином, у світовій економіці провідними вітчизняними та зарубіжними вченими констатовано кардинальні зміни, які на основі кристалізації нових центрів сили формують новий порядок її функціонування.

Г. Ванн Дер Веє зазначив, що на початку 70-х рр. минулого століття третій світ поділився на три категорії: країни багаті нафтою, де розвиток прискорився, країни, в яких процес економічного розвитку прискорився без нафтодоларових поступлень і країни так званого «четвертого світу», де економіка взагалі не розвивалася [40, С.266], що викликало перерозподіл регіональної продуктивності праці. У відповідь в кінці 70-х рр. провідні вчені та політики світу запропонували низку проектів, які теоретично

обґрунтовували необхідність переходу до нового економічного порядку. Так групою вчених під керівництвом Я. Тінбергена під егідою Римського клубу була підготовлена доповідь *Reshaping the International Order (RIO)* [597]. З цього приводу також доцільно зазначити звіт комісії Брандта [589] та дослідження Г. Зінгера і Дж. Ансарі [576].

Професор Гарвардського університету Д. Родрік вважає, що історія економіки – це здебільшого історія протистояння лібералізму та меркантилізму. Так ліберальна модель розглядає державу з аспекту її експропріаторських методів, а приватний сектор – з точки зору економічної діяльності, пов'язаної із створенням матеріальних цінностей. Таким чином, вона ґрунтується на чіткому розмежуванні держави і приватного бізнесу. Меркантилізм, навпаки, пропонує корпоративістський підхід, за якого держава і приватний бізнес є союзниками, які співпрацюють для досягнення спільних цілей: економічного зростання або посилення могутності держави. Ці різні за суттю моделі для міжнародної економічної політики мають абсолютно різні наслідки. Логіка ліберального підходу полягає в тому, що імпорт є квінтесенцією економічних вигод від торгівлі і що він дешевший, тим краще, навіть якщо зростатиме дефіцит торгового балансу. Натомість меркантилісти, віддаючи перевагу стимулюванню експорту, вважають торгівлю засобом підтримки національного виробництва та рівня зайнятості.

Так економічний підйом Китаю став можливий завдяки активістському уряду, який підтримує, стимулює і субсидує виробників промислової продукції не залежно від їх національної «прописки». З іншого боку ліберальна модель, у зв'язку з ростом нерівності та важким становищем на Заході середнього класу помноженого на породжену децентралізацією фінансову кризу, була скомпроментованою. У будь-якому разі, вважає Д. Родрік, світову економіку очікують серйозні зміни, напрямок яких мають визначати не лише ТНК, але й широкі верстви населення, що хочуть на собі відчувати наслідки економічного розвитку [341].

Французький вчений Ж. Атталі в [217] заклав основи концепції геоелектричних полюсів, згідно якої ділове життя обертається навколо трьох ядер – економічних просторів чи фінансово-промислових зон, означивши їх як Американський, Європейський і Азійсько-Тихоокеанський простори. Натомість російський дослідник Е. Кочетов акцентує увагу на єдності світової економічної системи, яка синтезує процеси інтернаціоналізації, мондіалізації і глобалізації [205]. На думку вчених видозміна процесу виробництва в середині системи перед національними економіками ставить вимогу знову «віднайти» свою спеціалізацію. Натомість головним елементом світогосподарської системи стає географічно розпорошене розширене відтворення, проявляючись у формуванні інтернаціоналізованими секторами виробництва і обігу інтернаціоналізованого відтворювального ядра. В умовах підйому потужності решти країн світу міжнародний поділ праці також трансформується у міжкорпоративний поділ праці. Відповідно, знижується роль державних кордонів та підвищується значення зон впливу територіально-виробничих мереж.

Доведено, що всі соціально-економічні явища і процеси, які є результатом взаємодії ринкових агентів, породжені змінами складу та характеру дії об'єктивних і суб'єктивних чинників. Умовами цих змін виступають інституційні механізми функціонування соціогуманітарного середовища, що наперед визначають ефективність суб'єктів економічної діяльності, яких мотивують особисті та суспільні потреби, конкретні обставини та можливості. З огляду на це, соціально-економічні системи міжнародного рівня доцільно розглядати через призму розвитку, як кількісно-якісного перетворення світової економічної системи, що детермінований відповідними екзогенними та ендегенними чинниками глобалізації. Таким чином, теорія суспільного розвитку найбільшою мірою відповідає потребам дослідження проявів та вимірів міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки. На рис. 2.2 наведено структуру видів

та підвидів розвитку світової економіки, як моторики тектонічних зсувів, що нині відбуваються у ній. Виділені види та підвиди розвитку характеризують його за змістом, за діяльністю, за цільовим спрямуванням, за ознакою, за типом, за масштабом, за типом тощо.

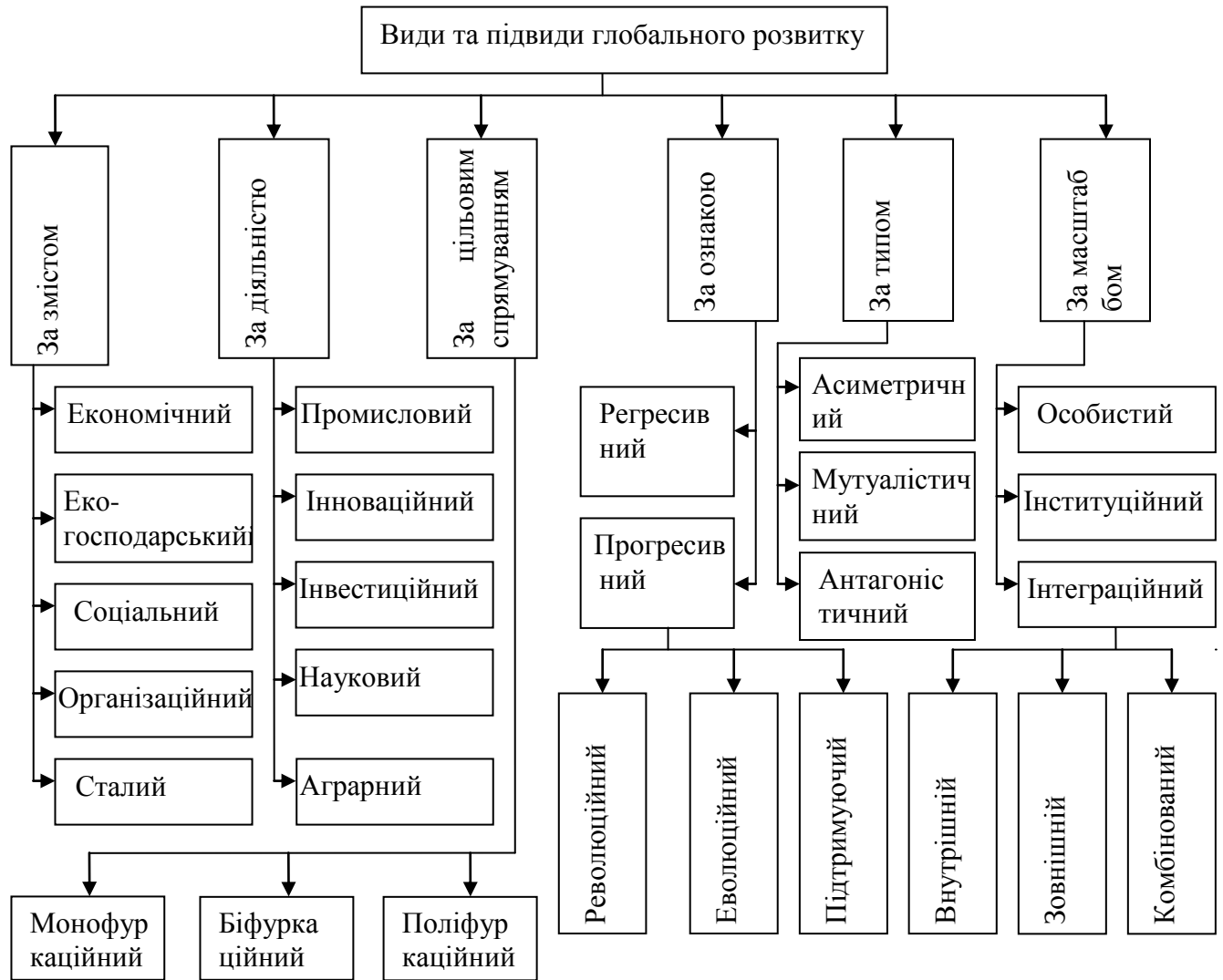

Рис. 2.2. Структура глобального економічного розвитку

Тектонічні зсуви світової економіки вчені ідентифікують у різний спосіб. Одні вважають їх зміною співвідношення сил між постіндустріальними та країнами фази пізньої індустріалізації, інші вбачають тектонічні зсуви у переході до п'ятого технологічного укладу, де основною продуктивною силою стає інформація. Є. Ясін трактує тектонічні зсуви як ситуацію, за якої територіальна структура світової економіки зазнає радикальних змін [444]. В монографії [445] вчений вказує, що нині у світовій

економіці відбуваються серйозні структурні зсуви, які доцільно трактувати як тектонічні. Вважаючи причиною зрушень зростання ролі країн БРІК у міжнародних відносинах та їх економічної потужності, дослідник водночас переконаний, що моторика процесу полягає у переході індустріальних країн до інноваційної економіки. Вчений надає вийняткової ваги процесам імплементації інституціонального середовища західного світу в можливості досягнення країнами БРІК технологічної межі світової економіки. Він переконаний, що економічні успіхи країн Східної Азії не є свідченням конкурентоспроможності так званої рисової культури, оскільки вона не продила техніко-технологічний підйом. Насправді успіхи Китаю, Індії та Бразилії насамперед пов'язані із сприйняттям технологічних досягнень Заходу, його правових та культурних норм.

Професор Нью-Йоркського університету Д. Харві також ототожнює тектонічні зсуви із збільшенням сили інших гравців на світовій арені, вважаючи що цей «безпрецедентний зсув» може потік добробуту, що йде зі Сходу, Південного Сходу та Південної Азії в Європу і Північну Америку розвернути у зворотньому напрямку. Зазначаючи, що подібні зсуви вже траплялися в історії людської цивілізації, вчений наділив їх характерними ознаками. Зокрема в минулому кожен зсув ставався за значного збільшення обсягів економіки країни-лідера. Він вважає, що зсуви можна ідентифікувати за появи на міжнародній арені нової сили, яка б не лише володіла достатніми для набуття ролі світового гегемона політичними, економічними і військовими ресурсами, але й сама прагнула до цього [417].

Дж. Ріфкін ввівши в науковий обіг поняття третя індустріальна революція, як комплексна та глибока трансформація систем, структур, інститутів, відносин і технологій, які радикально змінюють способи, механізми, сутність того, як люди організують виробництво, обмін, споживання, навчання, комунікації та дозвілля, надав їй значення генної причини сучасного тектонічного зсуву. Він вказував, що мірою того, як

виробництво стає цифровим третій великий зсув набирає темп [561]. Тобто тектонічні зсуви світової економіки вченими переважно трактуються як точка біфуркації її розвитку. Тобто є всі підстави трактувати тектонічні зсуви світової економіки, як глобальну зміну в довгостроковому періоді регіональної продуктивності праці, втягуючий імпульс якої спрямований на зустріч міграційним потокам робочої сили індустріальної кваліфікації.

Свідченням тектонічних зрушень у світовій економіці є так звані фінансові «гойдалки», які триватимуть доки не вичерпають свій потенціал процеси закладені ФРС США, що знизила у 2001 р. облікову ставку із 6 до 1 відсотка. Це було рівнозначо вкиданню у світову економіку величезної грошової маси, що наклалося в часі на інноваційну фазу розвитку, якій, зі свого боку, також властиві серйозні диспропорції. Так розвиваючись інноваційним шляхом економіка США може збільшувати обсяги ВВП лише завдяки впровадженню крупних інновацій, які на думку В. Козюка є збільшенням ефективності на одиницю ресурсів, що використовуються [171]. Водночас впровадження інновацій викликає структурні зміни, які є умовами активізації тектонічних зсувів світової економіки. Так до кінця ХХ ст. всі глобальні інновації були результатом діяльності американських НДДКР. Проте, далі настала інноваційна пауза і рівень доходів, який дозволяє здійснювати стимулюючу грошову емісію без шкоди економіці, в США перестав існувати. Водночас у світову економіку країнами, що спричинили її тектонічний зсув продовжувала нагнітатися, отримана від експорту, грошова маса в результаті чого борги економічно розвинених країн, ефективність яких залежала від впровадження інновацій безпрецедентно зросли. Проте вже в серпні 2013 р. керівництво ФРС США анонсувало згортання програми кількісного пом'якшення, що насамперед відбилося на падінні фондових ринків країн, що розвиваються, які підживлювалися з-за кордону дешевими грошима [168]. Інший бік протиріччя полягає у випереджуючому зростанні

країн становлення ринку фази пізньої індустріалізації, темпи якого більш ніж шестикратно перевищують розвиток інноваційних економік.

На початку 2009 р. К. Рогофф опублікував у *Financial Times* статтю, де переконує, що світова фінансова криза 2008 р., як аналог Великої депресії 1929 р. та друге в історії Велике Стулення, не має ознак рецесії. Такий погляд категорично заперечує Є. Ясін який переконаний що події, які розгорнулися у світовій економіці не просто ще одна Велика депресія, це насамперед значні структурні невідповідності, які утворилися внаслідок тектонічних зсувів [445]. Він вважає, що потрібно принаймні десятиліття, щоб в масштабі світової економіки більш-менш вирівнялися обсяги виробництва, розміри зарплат, продуктивність праці і лише після цього розвиток стане більш рівномірним. Західні фахівці також зазначають, що світова економіка зазнає тектонічних зсувів, а не перебуває у фазі ділового циклу. Так К. Лагард вважає, що структурні зміни, які відбуваються у світовій економіці призводять до дрейфу економічної потужності до ринків, що формуються. Ці зміни започаткували процес ліфтингу із злиднів мільйонів людей у всьому світі, і нині виклик полягає в тому, щоб використати реструктуризацію світової економіки для максимального сприяння розвинутих країнам у їх виході із фази спаду. Оскільки в майбутньому технологічні надбання розвинутих країн стануть основою науково-технічного прогресу людства [413].

Одним із результатів світової фінансової кризи стало усвідомлення того, що в інноваційно налаштованих економіках фокус монетарної політики змістився з управління інфляційними загрозами у сферу стимулювання попиту. Таким чином, актуальна інфляційна політика розвинених держав, мусить протягом декількох наступних років сприяти підвищенню рівня інфляції, за якого економічний дисбаланс знизиться. До тектонічних зсувів початок рецесії в індустріальному світі неминуче призвів би до зниження цін на сировину, що в такий спосіб мало полекшити процес відновлення

економіки. Проте, через потужне зростання попиту на сировинні ресурси з боку країн становлення ринку механізм автоматичної стабілізації у нинішній рецесії не спрацював. Тобто, відбувся процес сепаратизації груп країн за вектором економічного розвитку, що вже маємо підстави вважати наслідком тектонічних зсувів світової економіки. Водночас така стратифікація торкнеться міжнародного ринку праці, який зазнав серйозних структурних змін та посилення процесу його сегментації за рівнем кваліфікації робочої сили.

Структурні зміни сфери зайнятості, які проходять в інноваційно орієнтованих економіках суттєво відрізняються від тих, які відбулися в процесі сервісизації економіки. Д. Талбот в статті «Тектонічні зсуви у сфері зайнятості» зазначає, що інформаційні технології скорочують потребу в існуючих робочих місцях швидше ніж створюються нові [588]. Тобто випробуваний механізм мобільності робочої сили до сфери послуг в умовах тектонічних зсувів не спрацює. П. Кругман зазначає, що нині вдається машинізувати значну кількість виробничих операцій. Так «розумні» машини можуть забезпечити більш високий рівень ВВП, але вони одночасно понизять попит на живу працю, у т. ч. «білих комірців». Так що суспільство стане ще багатшим, але всі багатства опиняться в руках власників роботів [263]. Іншими словами, робочим місцем власника промислових роботів буде максимально капіталонасичене автоматизоване виробництво, результати якого всеціло належатимуть підприємцю.

Водночас, Д. Автор, Д. Дорн та Г. Брюкер досліджуючи ринки праці США та ЄС відзначають зростання низькокваліфікованої робочої сили у сфері послуг та посилення процесу поляризації. Оцінюючи стан економіки в першій половині нульових, вони вказують, що ріст чисельності робочих місць відбувається на полюсах спектру зайнятості. Натомість у середньому сегменті, куди входять робітники, помічники адміністраторів, працівники промисловості та торгові представники, кількість робочих місць зростала

значно повільніше, а за певними позиціями й скоротилася. Подальші спостереження засвідчили, що ситуація погіршилася після 2007 р., за час кризи зменшення рівня зайнятості торкнулося переважно середньої позиції спектру категорій робочих місць, які найпростіше повністю або частково замінити технологіями.

Д. Темніков вважає, що в експертному середовищі склалося бачення міжнародних відносин, як системи зв'язків між державами, що є результатом їх зовнішньоекономічної діяльності та своєрідним середовищем світової політики. М. Косолапов трактує міжнародні відносини як стосунки, зв'язки, взагалі будь-які взаємодії, що протікають в духовному, соціально-політичному і фізичному просторах хоч би мінімально внутрішньооформлених, організованих соціумах, в яких ще не вироблено і не склалося жодних стандартів, критеріїв, норм спільності, чи процесів їх продукування, а фактичні результати і продукти таких процесів якісно як мінімум на порядок відстають від досягнутих у внутрішньо соціальних відносинах [202, С.56.]. Таким чином, міжнародна трудова міграція, охоплюючи ринки праці різних країн світу та протікаючи під егідою ООН, МОП та МОМ, за впливами поступаються внутрішнім міграційним інституціям, є повноцінною компонентою міжнародних економічних відносин.

Вчені зазвичай рефлексують поняття системності через призму кібернетичної парадигми, яка передбачає аналізування об'єкту дослідження як системи, що через певні екзогенні та ендогенні канали обмінюється інформацією та енергією із зовнішнім середовищем. Так взаємодія і взаємообумовленість порядку та хаосу дослідниками тлумачиться як їх діалектика, що веде до появи нового. Водночас природа хаосу в теорії самоорганізації є контроверсійною. Так О. Неклеса [258, С.7] та А. Уткін [411, С.75.] вкладають у дефініцію хаос деструктивне начало, хоча за сприятливого збігу обставин він може стати однією з умов організації. Хаос

конструктивний через руйнування і руйнівний через конструктивність [190]. Хаос амбівалентний стосовно структур порядку, оскільки не зникає а продовжує існувати в упорядкованих системах. Так хаотичний на поверхні явища міжнародний рух робочої сили чітко накладається на структуру міжнародної трудовіміграційної системи, яку перманентно корегує. В. Василькова зазначає, що синергетика передбачає співіснування в системі а також в підсистемах різного рівня складності макроскопічного порядку та мікроскопічного хаосу [44, С.184.].

Так міжнародна нелегальна трудова міграція розвивається в умовах правового хаосу, оскільки її намагаються не помічати зацікавлені інституції як приймаючого, так і надсилаючого суспільств і за оцінками дослідників нині сягає 175 млн. осіб [345, С.64]. На перший погляд видається, що в системі міжнародної трудової міграції співвідношення між хаосом та упорядкованістю протилежне – мінімум порядку (легальна трудова міграція) та максимум хаосу (нелегальна трудова міграція). Проте насправді сумарні потоки світової нелегальної трудової міграції, за суттю, не дотичні до міжнародного ринку праці, оскільки особи, що їх складають не володіють інституціоналізованим інкорпорованим культурним капіталом, який би дозволив їм символічно володіти об'єктивованим культурним капіталом, і на такому ринку дійсно мінімально представлені. Ті ніші сфери зайнятості, які заповнюють нелегальні мігранти має мало спільного із процесом виробництва і у ВВП країни обліковується, як альтернатива використання часу резидентом на хатню роботу чи заняттям основною діяльністю.

Хаос, який пов'язаний із конструктивною роллю процесів синхронізації, нівелювання відмінностей, упорядкування елементів, веде до гармонізації розвитку системи. Він необхідний для виходу системи на одну із траєкторій її можливого руху, виступаючи перемикачем різних режимів [192] розвитку системи, переходу від однієї відносно стійкої структури до іншої. Таким чином, порядок постає процесом, що перебуває у розвитку, який становиться

але ще не встановився [44, С.179]. Отже світовим порядком доцільно вважати не якийсь певновпорядкований стаціонарний стан системи міжнародних відносин, а надзвичайно динамічний процес відтворення стану стабільності на мікро- та макрорівні. Процеси саморегулювання системи міжнародної трудової міграції, яка дестабілізується хаотичним рухом, не запитаної потребами економіки, іноземної робочої сили відбуваються в умовах посилення інституціонального регулювання та призводить до зміни режиму самоорганізації. Ця зміна характеризується завершенням процесу проходження системою точки біфуркації (тектонічні зсуви світової економіки) та її виходом на нову траєкторію еволюції. Вибір вектору розвитку відбувається під впливом флуктуацій, що визначають параметри та спрямовують траєкторію розвитку системи в гравітаційне поле одного з атрактів, після чого система вже розвивається згідно концепції детермінізму [383].

Такими атрактами в системі розвитку міжнародної трудової міграції є потреби, дуальність природи яких проявляється в розвитку продуктивних сил. На думку К. Менгера, людина зі своїми потребами і владою над засобами їх задоволення водночас є і вихідним, і кінцевим пунктом будь-якого господарства спільноти [234, С.79]. Це дало підстави розглядати природу людини в сукупності її потреб, бажань і сподівань, розвиток яких насамперед залежить від техніко-технологічного рівня економічної системи. Тектонічні зрушення системи глобальної економіки визначають залежність потреб як робочої сили, так і її винаймача від стану розвитку техніки, технології, системи продуктивних сил та техніко-економічних відносин, сприяючи переростанню відносин найму в партнерські стосунки. С. Мочерний вказує, що економічні потреби ... детермінують розвиток продуктивних сил. ... це ідеальний внутрішній спонукач людини до економічної діяльності з метою забезпечення ... добробуту ... своєї сім'ї [133, С.18]. Завдяки економічним

потребам з одного боку здійснюється взаємозв'язок інтересів та цілей людини, а з іншого доходів та умов її побуту [141].

Представники неоінституціоналізму вважають людину основою економічного розвитку постіндустріального суспільства, яка переформатовує мету економічної системи, що трансформується у всебічний розвиток людини. Проте людина є не лише елементом продуктивних сил так звана людина-працівник, але і суб'єктом економічних, насамперед, виробничих відносин так звана людина-власник [275]. Потреби людини-працівника виникають на виробництві та пов'язані з процесом праці. На постіндустріальному етапі розвитку людської цивілізації вирішальну роль в структурі потреб людини-працівника стають відігравати потреби у вільній та творчій праці, самовдосконаленні, розкритті всіх її здібностей і талантів. Водночас потреби людини-власника проявляються в отриманні, адекватного інвестованому в культурний капітал економічного капіталу, доходу. Потреби підприємця за суттю визначають потоки легальної міжнародної трудової міграції. Саме співпадання потреб власника та працівника породжують синергію, що сприяє реалізації потреб вищого рівня. Таким чином, потреби доцільно розглядати в процесі їх відтворення, що передбачає необхідність аналізування взаємозв'язку виробництва і споживання. Вважається, якщо у працівника сформувалася потреба в творчій, самостійній роботі, а рівень споживання низький, то відповідно деформується і потреба в такій праці [141]. Проте за можливості реалізувати зазначені потреби при отриманні вищих доходів за кордоном, в особи формуватиметься еміграційна лабільність.

Загальний закон зростання потреб виражає внутрішньо необхідні, стійкі і сутнісні зв'язки між розвитком продуктивних сил, суспільним виробництвом і кількісно-якісним ростом та вдосконаленням потреб суспільства. Так вважається, що від динаміки суспільно-економічного розвитку залежить формування ієрархії потреб в суспільстві. Проте потреби, зі свого боку, під

впливом поглиблення міжнародного розподілу праці та міжнародної торгівлі також втрачають взаємозорсткість стосовно розвитку національних продуктивних сил. Так внутрішні протиріччя між зростанням потреб і можливістю їх задоволення існуючими засобами виробництва; між виробництвом і насамперед особистим споживанням; між потребами і захопленнями індивідів вирішуються серед іншого трудовою міграцією з країн, що мають проблеми відповідності техніко-технологічного рівня та способу розподілу національного доходу до країн, в яких ці протиріччя, в глобальному вимірі, найменше проявляються.

Так закон зростання потреб в контексті еволюції відносин власності виражається в постійному зростанні потреби окремого працівника, їх сукупності бути власником засобів виробництва, інтелектуальної власності, створеного людською працею продукту, в управлінні цими видами власності [131, С.548]. Що серед іншого знаходить вираз у запропонованому нами поділі ринку праці на ринок робочих місць та ринок робочої сили. Одними із основних мотивів змінити країну працевлаштування (еміграційної лабільності робочої сили) в спеціалізованій літературі з міжнародної економіки називають соціально-економічні чинники (низька заробітна плата, невідповідність робочого місця рівню освіти, неможливість самореалізації, тощо), тобто перелічені потреби, що становлять надбудову ієрархії людських потреб за А. Маслоу. Згідно розробленої Г. О. Мюрреєм концепції людських потреб [539], потреби вищого рівня виникають мірою реалізації (на 60-80 %) потреб нижчого рівня. Це свідчить про те, що в одному суспільстві поряд існує різна мотивація еміграційної лабільності робочої сили різної кваліфікації.

Невдоволеність низькою заробітною платою, ускладнює потребу безпеки та реалізацію соціальних потреб і найбільше властива так званім «синім комірцям», невідповідність робочого місця рівню освіти мотивує переважно «білих комірців», а неможливість чи складність самореалізації – це проблема самовиразу працівників інтелектуальної праці, які формують

основи розвитку інформаціонального суспільства. А. Маслоу стверджує, що індивіду найскладніше досягти самоактуалізації, самовираження та отримати задоволення, перебуваючи у цих станах. Проте навіть досягаючи лише 40% рівня самоактуалізації, особа вже почувається щасливою, але цього досягає лише 1-4% населення світу [529].

Розмежування мотивацій дає підстави спробувати візуалізувати трудові міграційні потіки, як силовий кабель з багат шаровою ізоляцією. Досліджуючи міжнародну трудову міграцію важливо усвідомити, що є квінтесенцією процесу: безпека чи процедура передачі-отримання. Ізоляційні шари гарантують безпеку і тривалість процесу, а серцевина – його протікання. Рисами ізоляції володіють перші дві потреби, а ознаки останньої властиві серцевині – це трудова міграція майбутнього. Допоки міжнародна трудова міграція протікає в такий спосіб, приймаючому суспільству з економічного аспекту, загрози мінімальні, оскільки пріма-робоча сила рухається як би із «світою», яка в масштабах економіки приймаючої країни забезпечує для неї формування та споживання відповідних обсягів ВВП. Так чисельні дослідження однозначно не довели існування як прямого, так і оберненого зв'язку між чисельністю трудових мігрантів та рівнем безробіття у приймаючій країні. Таким чином, іноземні робітники нині вже не виконують ролі кон'юнктурного буферу, проте, як вважають певні дослідники, найбільшу загрозу вони складають для некваліфікованих робітників, молоді та жінок. Зокрема Ж. Файоль, досліджуючи взаємозалежність інтенсивності міжнародних трудові міграційних потоків та рівня заробітної плати, дійшов висновку, що іммігранти – це в основному некваліфіковані працівники, тому зростання їх кількості на вітчизняному ринку робочої сили призводить до посилення тенденції падіння оплати некваліфікованої праці відносно кваліфікованої, сприяючи збільшенню розриву в їх заробітках. Прилив іноземної некваліфікованої робочої сили сприяє перерозподілу доходів між факторами виробництва на користь

капіталу та кваліфікованої робочої сили, як виразу людського капіталу, а власне некваліфікована праця зазнаватиме збитків [483]. Соціально-економічний ефект участі іммігрантів у процесі виробництва, через зниження видатків на оплату праці відповідної кваліфікації, призводить до зростання дохідності комплементарних факторів, а отже, реальних доходів юридичних власників капіталу та середнього класу, як його економічних власників у приймаючій країні. Завдяки іноземним працівникам у ФРН в 60-70 рр. та у Франції в 90-і рр. минулого сторіччя місцеві кваліфіковані робітники та висококваліфіковані спеціалісти отримували вищі, ніж зазвичай, заробітки [483]. Таким чином, як не парадоксально, загроза приймаючому суспільству надходить саме від серцевини, яка під дією екзогенних чинників (міграційне законодавство приймаючої країни, механізація і автоматизація виробництва) втрачає ізоляцію, та чинить не амортизований (не компенсований) тиск на ринок інтелектуальної праці, насичуючи його пропозицією, що знижує ціну інкорпорованого культурного капіталу.

Ринкова економіка априорі не може розвиватися без невинного впровадження нових організаційних і технічних ідей, без перманентного задоволення зростаючих потреб населення. Поетапне задоволення ієрархії потреб в певному сенсі адекватне випереджувальним споживчим витратам, що з'ясовує інтенсивне використання фінустановами споживчого кредитування. Нині економіка, без зовнішніх запозичень інвестиційних коштів, не може розвиватися пришвидшеними темпами. Так з початку 90-х років минулого століття, фінансові інститути інноваційно спрямованих економік акумулювали кредитні ресурси в достатніх обсягах для застосування схеми випереджувального фінансування економічного розвитку, в яких забезпеченням кредиту ставали так звані «очікувані доходи». Схема кредитування під «заплановані майбутні доходи» дозволила підприємцям розвиваючи інноваційні напрямки більше ризикувати, а венчурний бізнес став основним механізмом технологічних впроваджень в наукомістких галузях

[50]. Саме в сфері венчурного бізнесу нині концентрується людський капітал іноземців, синергічна взаємодія якого формує проривний інтелектуальний капітал, що надає кумулятивної енергії світовому техніко-економічному розвитку.

Провідні вчені констатують, що розвиток науки перейшов межу, за якою отриманий результат коректно трактується і усвідомлюється лише колом вузьких спеціалістів. Категоричною умовою конкурентоспроможності постіндустріальних країн стає розвиток, нерозривно пов'язаної з виробництвом, науки. Вона функціонує і для, і внаслідок розвитку економічної системи, тобто значення науки обумовлюється її корисністю для суспільства, проявляючись у престижності видів занять. Так населення розвинених країн здебільшого зайняте високоспеціалізованими та науково місткими видами доцільної діяльності. Водночас у США та Об'єднаній Європі започаткували дискусію стосовно виведення частини наукових досліджень за кордон за аналогією із експортом робочих місць в країни Азії. В розвиток цього Європейський Союз створює єдиний науково-дослідний простір, призначенням якого є формування спільного ринку ідей, знань, досліджень, інновацій, тощо. Так дослідники, аналізуючи економічні вигоди від отримання країною-реципієнтом сформованого спеціаліста, акцентують увагу на економічних чинниках політики залучення іноземних наукових талантів та обдарованої молоді. Разом із тим, втрати креативного людського капіталу країною-донором досліджується не достатньою мірою, зокрема не встановлена так звана «точка неповернення» втечі людського капіталу після досягнення якої, науково-освітня компонента суспільства почне деградувати.

За умови існування країн з різною мірою державного втручання в економіку та соціальну сферу, мотиви змінити країну постійного проживання й надалі гарантуватимуть відтік умів в напрямку держав представницької демократії. Світ набуває обрисів багатополарної квазіекзистивної моделі з домінантним полюсом розвитку — групою держав демократичного типу.

Демократія (див. додатки Г, табл. Г.1; табл. Г.2) через економічну свободу суб'єктів господарювання сприяла створенню середнього класу, який існує в умовах повнопрофільного функціонування піраміди ієрархії потреб, рефлексуючи рівень капіталонасичення національної економіки. У цих умовах міжнародний бізнес й надалі переноситиме свою діяльність в капіталодефіцитні країни, що водночас збільшить й кількість прихованих загроз.

Нині в постіндустріальному суспільстві інтелектуальний капітал поєднав у собі фактори виробництва, ставши, по суті, однофакторною виробничою функцією, яка виробляє специфічний товар – знання, програмне забезпечення, ноу-хау, тощо. Інтелектуальний капітал вже мігрує світом у напрямку вищої норми прибутку, а самореалізація його носіїв знаходить вираз в утвердженні інноваційних організаційних форм бізнеспроцесів. Таким чином, в міжнародних економічних відносинах чітко простежуються зустрічні потоки висококваліфікованої робочої сили з різною інноваційною компонентою. Перейшовши до моделі однополюсного світу, глобалізація через тектонічні зсуви, набула обрису вертикальної стратифікації груп країн за рівнем розвитку та місцем у міжнародному розподілі праці (рис. 2.3).

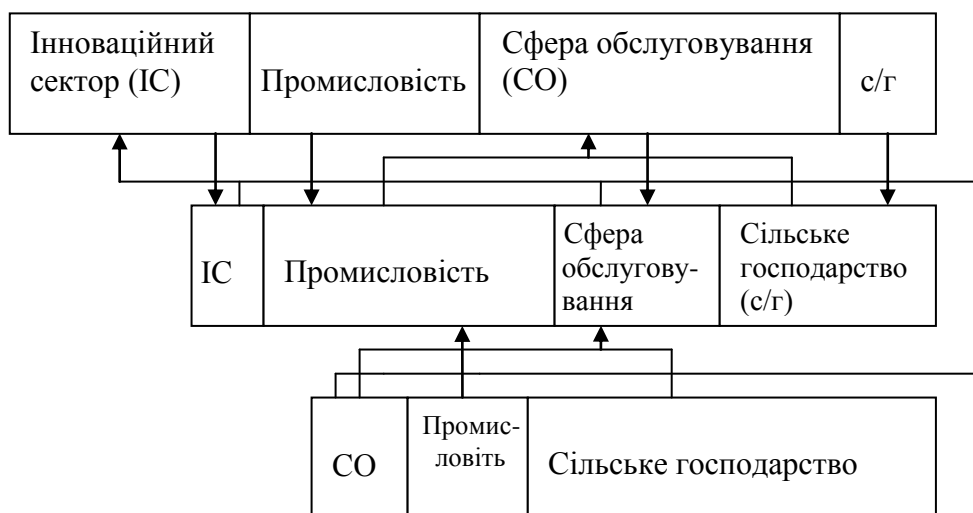

Рис. 2.3. Формування сегментально-стратових трудовіграційних зв'язків в умовах тектонічних зсувів світової економіки

Країни, що нагромадили інтелектуальний та промисловий капітал, стимулюючи імміграцію висококваліфікованої робочої сили, намагаються її селекціонувати ще на стадії прийняття потенційним емігрантом рішення про переїзд. Так вищу страту структури світової економіки, яку сформували тектонічні зсуви, складають країни-члени ОЕСР, національній економіці яких властива чітко виражена присутність чотирьох сегментів, зокрема інноваційного сектору, промисловості, сфери послуг та сільського господарства. Доцільно зазначити, що наразі ці країни володіють абсолютними перевагами у всіх зазначених видах діяльності. Для країн вищої страти властивий низький рівень безробіття, наявність вакансій переважно на вищому та нижньому сегментах ринку праці, зокрема інноваційних робочих місць та у сфері послуг. Ці сегменти є атрактом для робочої сили з країн середньої та нижчої страт, які мають унікальні таланти чи базову кваліфікацію для використання в зазначених сегментах. Країни вищої страти культивують так зване «полювання за головами», приваблюючи людський капітал із інноваційного та сервісного секторів економіки країн середньої страти та сфери просунутих послуг країн традиційної економіки. Зі свого боку зазначені країни виступають донорами висококваліфікованої робочої сили тих видів діяльності, які поступово втрачають ресурс розвитку в так званих старих галузях, проте діяльність яких емулюють країни середньої страти. Для країн вищої страти властивий процес деіндустріалізації, що полягає в скороченні частки зайнятих в промисловості, так в США вони становлять лише 3% робочої сили, у Великобританії менше 10% [496]. Однак мусимо зазначити, що процес втрати національними економіками бувших республік СРСР індустріальної компоненти детермінується чинниками деградаційного характеру, що в кращому випадку дає підстави помістити їх між індустріальною та традиційною стратою.

Так в статті «Небезпеки передчасної деіндустріалізації» Д. Родрік фіксує рівні доходу, з яких в промисловості розвинутих країн починалося

скорочення зайнятості. Якщо для них межі становили 9-11 тис. дол. США (в цінах 1990 р.) то в країнах БРІК вони вже опустилися до 2-5 тис. Вчений вважає оброблювальну промисловість «екскалатором» економіки оскільки продуктивність праці в ній невпинно зростає навіть в тих країнах, які намагаються пригальмувати соціально-економічний прогрес в інших сферах. Він вказує на зв'язок індустріалізації, рівня політичної боротьби між робітниками та капіталістами і розвинутим демократичним суспільством. Д. Родрік переконаний, що зменшення індустріальної компоненти обернеться в майбутньому мінімізацією випадків виникнення «економічних див» у світі [563]. На наш погляд зменшення доходу є наслідком ПП ТНК, які здійснюючи глобальну дефузію індустріалізації, послаблюють економічні та політичні позиції промислової робочої сили в країні походження.

Середню страту складають індустріальні країни, які через випереджувальне порівнянню з іншими видами діяльності фінансування, у галузевій структурі формують інноваційний сектор. Ці економіки опираються на потужний індустріальний сектор, що дає підстави ідентифікувати їх як світові майстерні. Вони зі свого боку володіють відносними перевагами в сфері послуг, а в промисловості та сільському господарстві наближаються до межі абсолютних переваг. Це отримало вираз у замкнутому вхідному потоку робочої сили з промислових секторів вищої та нижчої страти, в той час як між іншими секторами національних ринків робочої сили склалася циркуляційна трудова міграція. Ситуація наближена до володіння у сферах переважного використання розвинутих факторів виробництва абсолютними перевагами свідчить про їх мінімальну потребу в зовнішньому залученні ресурсів. Зокрема сільське господарство країн середньої страти потребує здатних організувати та налагодити високотехнологічне аграрне виробництво спеціалістів, яких готують лише в країнах вищої страти, що почали накладати мораторій на використання все більшого переліку своїх природних ресурсів.

Нижча страта сформована з країн із так званою традиційною економікою, де зосереджена найбільша кількість економічноактивного населення, яке одночасно є найбільш бідним населенням планети. Економіка країн нижчої страти є малопривабливою для інвесторів, а отже експатріатів, а сектори її економіки через нерозвиненість «витискують» свою найкращу робочу силу до країн середньої та вищої страт, що позбавляє перспектив розвитку. Транснаціональні компанії тут цікавляться лише покладами корисних копалин, які вони можуть видобувати до стану повного виснаження в обхід вимог сталого розвитку.

Водночас трудові міграційні зв'язки існують не лише між стратами, але й значною мірою в середині кожної із страт, проте в структурі спонукальних чинників у цьому випадку економічна мотивація не превалує. Отже, є підстави констатувати що в межах світової економіки існує регламентована рівнем соціально-економічного розвитку стратифікація націй, цивілізацій та суспільних моделей, одні з яких стрімко розвиваються, інші – навпаки деградують, а решта залишається на досягнутих позиціях, узгоджуючи темпи з вимогами концепції сталого розвитку. Водночас досвід країн-реципієнтів переконує, що характер і масштабність проблем, які виникають внаслідок використання іноземної робочої сили, проявляються лише з часом. Так мірою виникнення міжетнічних проблем, уряди починають усвідомлювати існування об'єктивних меж імміграційної місткості країни. Міжнародні трудові міграційні потоки в структурі яких переважає дешева, низько кваліфікована робоча сила в рази перевищують потребу індустріально розвинених країн у праці такого штибу. Ситуація нагнітається своєрідністю процесу адаптації трудовігрантів, які у своїй більшості є представниками етносів, що формувалися та існують в умовах доіндустріальної культури. Результатом соціогуманітарної інтеграції стає мімесис та проміскуїтет культурних традицій. Французький філософ А. Бергсон, досліджуючи «Як одна людина отримує вольовий імпульс від іншої» дійшов висновку, що

«існує два шляхи. Один шлях полягає в тренуванні... інший – у мімесисі... шляху. Перший метод передбачає поширення моральності через традицію; другий передбачає імітацію іншої особи і навіть духовний союз, більш менш повну ідентифікацію із нею» [457, Р. 251]. Натомість проміскуїтет є пасивною заміною відчуття стилю і проявляється у всіх сферах соціального життя в ході соціального розпаду [387, С.390].

Як зазначалося в п. 2.2 роботи уряди економічно розвинених країн через гостру потребу в людських ресурсах заохочували притік трудових мігрантів з-за кордону. Проте зміни характеру міграційної взаємодії країн-реципієнтів та країн-донорів, потребують переосмислення інструментів регулювання і механізму процесу міжнародної трудової міграції. Так після Другої світової війни їх визначав кращий стан економіки приймаючої країни, проте в результаті формування міжнародного міграційного потоку виникла набагато складніша мотиваційна структура, коли самі потоки стали заручниками ситуації, яка склалася в країні-донорі робочої сили.

Техніко-технологічні обмеження реального сектору економіки індустріально розвинених країн, нині вже не визначають обсяги та структуру сфери зайнятості. Філії ТНК, використовуючи дешевші фактори виробництва за кордоном, створюють для материнської країни можливість утримувати широко диференційований ринок праці. Проте об'єктивні трудові міграційні межі обумовлюють інституціональну необхідність стримування вхідних потоків робочої сили. В результаті державного регулювання імміграції ускладнюються форми легального працевлаштування, що починає жити нелегальну міжнародну трудову міграцію, яку у відкритих демократичних суспільствах надзвичайно складно контролювати. Зважаючи на зростання в майбутньому тиску іноземців на розподіл національного доходу та державний бюджет, проблема нелегальної міжнародної трудової міграції ускладнюється, стаючи пріоритетним напрямком міграційної політики країн-реципієнтів. Також очікується ускладнення контролю за структурою міграційних потоків

між країнами, ефективність якого нівелюватиме вдосконалення способів нелегального проникнення на територію країни-атракту [118].

Оцінюючи вплив міжнародної трудової міграції на національний ринок праці важливо зважати на його гнучкість. Політики, які стверджують, що трудові іммігранти позбавляють корінне населення робочих місць, загострюючи проблему безробіття, розглядають економіку і ринок праці статично, насправді ж вони динамічні та еластичні. Залежно від зміни в країні економічної політики чи демографічної ситуації попит на робочу силу може зростати чи навпаки скорочуватися [167, С.96]. Так, внаслідок зростання доходів домогосподарств приймаючої країни може змінитися структура їх споживчих витрат (виникає потреба в прислузі), скорочення чисельності населення також викличе зростання попиту на робочу силу, а кризові явища в економіці, навпаки його зменшать.

Також необхідно зважати на те, що соціально-економічний ефект зовнішньої трудової міграції залежить не лише від кількісно-якісних характеристик трудовіміграційного потоку, але й від політекономічної ситуації, що склалася в країні, структурних і динамічних показників функціонування економічного устрою із врахуванням загроз та епохальних викликів. Так вигоди і втрати від зовнішньої трудовіміграції можуть проявлятися у різний спосіб залежно від тривалості її періоду. В короткотерміновому періоді вплив іноземної робочої сили на національну економіку приймаючої країни значною мірою залежить від ситуації на ринку праці, яка через взаємодію попиту і пропозиції буває трьох типів: працедефіцитною, праценадлишковою та рівноважною. В довгостроковому періоді кон'юнктура ринку праці формується під впливом різноманітних чинників до низки яких доцільно зарахувати політику техніко-технологічного розвитку, кількісно-якісний склад іноземців тощо.

Вплив імміграції на державний бюджет також має неоднозначно-варіативний характер і зазвичай оцінюється як незначний. Він відрізняється

за тривалістю періодів, за рівнями формування бюджетів, за характером зовнішньої трудової міграції, її якісно-статеві-віковим складом та тривалістю перебування (роботи) у приймаючій країні. Дослідження проведені в США і Канаді засвідчили, що середньостатистичний іммігрант з фондів соціального страхування отримує менше виплат ніж середньостатистичний резидент, при цьому сплачуючи більше податків і внесків. Прямий ефект від їх працевлаштування для держбюджету має чітко позитивний характер оскільки доходи, які вони створюють в країні працевлаштування значно переважають витрати на їх «утримання». Зокрема трудові іммігранти не претендують на отримання освіти та пенсійне забезпечення. Трудові мігранти, як правило, фізично здорові молоді люди, які не користуються послугами медичних установ.

Таким чином, коректність висновків щодо впливу іноземної робочої сили на стан економіки країни залежить від усвідомлення обмеженості стандартного підходу, в основу якого покладений аналіз впливу міжнародних трудовіміграційних потоків на рівновагу, що склалася на національному ринку праці в короткостроковому періоді. Разом з тим оцінка зазначеного впливу на макроекономічний стан також передбачає використання підходу, в якому домінуючою є зміна взаємодії сукупного попиту і сукупної пропозиції з врахуванням імміграційної місткості країни. Проте розглядаючи ефекти міжнародної трудової міграції на дану обставину часто не зважають, що призводить до некоректних узагальнень та помилкових суджень, які абсолютизують або позитивні, або негативні сторони досліджуваного процесу.

Аналізуючи вплив трудової міграції на макроекономічну рівновагу в короткостроковому періоді необхідно брати до уваги чинники, які одночасно впливають і на сукупну пропозицію, і сукупний попит. Залучення дешевшої іноземної робочої сили викличе в національній економіці зниження рівня витрат на виробництво валового внутрішнього продукту (ВВП), що в

короткостроковому періоді призведе до зростання виробництва. Це явище відоме в економічній науці як сприятливе збурення сукупної пропозиції, яке із зменшенням витрат виробництва призводить, за незмінного сукупного попиту, до зменшення цін в довгостроковому періоді [230, С.279]. Разом з тим, працевлаштовані іноземці споживаючи в країні працевлаштування товари та послуги, збільшують споживчі, інвестиційні та державні витрати в економіці, що збурює сукупний попит. В короткостроковому періоді це призводить до збільшення обсягів виробництва, а у довгостроковому впливає лише на рівень цін. В такій ситуації важливим є співставлення міри впливу та результату відповідних збурень сукупного попиту і сукупної пропозиції. Висококваліфіковані іноземці, потрапляючи до середовища обігу місцевого соціального капіталу, адекватно збурюють сукупну пропозицію та сукупний попит. Натомість низько кваліфіковані мігранти, які тимчасово приїхали до приймаючої країни з метою заробітку, збурюють сукупну пропозицію, значно більшою мірою, ніж вони збурюють сукупний попит. Це можна стверджувати виходячи з тих міркувань що особа, яка заощаджує для входження до протосереднього класу батьківщини, обмежує себе у звичних для населення приймаючої країни витратах. Таким чином, економіка приймаючої країни-реципієнта іноземної робочої сили у довгостроковому періоді зменшить виробничі витрати та збільшить сукупний дохід, що посилить її конкурентоспроможність.

Так виділяють щонайменше чотири наслідки залучення іноземної робочої сили, які збільшують ВВП на одну особу:

1. Поліпшує якість наявного людського капіталу.
2. Поліпшує структуру зайнятості.
3. Підвищує професійну, територіальну і соціально-економічну мобільність трудових ресурсів та рівень конкуренції на ринку робочої сили.
4. Забезпечує трансфер позаринкових ефектів знань від країни еміграції до країни імміграції [223, С.441].

В п.1.4 доведено що людський капітал, як основа інтелектуального надбання організації є наріжним каменем формування та використання об'єктивованого культурного капіталу постіндустріального суспільства. Так державне регулювання в постіндустріальних країнах нині спрямоване на розширене відтворення інтелектуальної компоненти національного багатства. Доведено, що нехтування хоча б одним інтелектуальним активом різко зменшує ефективність компанії, що значно ускладнює комплексну міграцію за кордон інтелектуального капіталу. Дещо інша ситуація простежується у випадку міжнародної міграції людського (інкорпорованого культурного) капіталу, який будучи провідною компонентою інтелектуального капіталу водночас є імантною ознакою робочої сили країн розвинутого ринку. Щільний зв'язок інкорпорованого культурного та соціального капіталу зі свого боку також ускладнює процес їх міжкраїнного руху. З іншого боку тектонічні зсуви світової економіки певною мірою стирають різнокаліберні відмінності між країнами, що дає підстави прогнозувати сталий розвиток інтелектуальної інтеграції. Так в умовах конвергенції рівнів економічного розвитку іноземний інкорпорований культурний капітал у стислий період налагоджує соціальні зв'язки і вливається до, або слугує каталізатором формування, середовища інтелектуального капіталу. Зокрема у сфері інформаційних технологій США наприкінці минулого сторіччя працювало 640 тис. висококваліфікованих іноземних спеціалістів, що становило 18.3% від усіх зайнятих у сфері ІТ. Із 4.5 тис. вчених та інженерів вищого рангу іноземне походження мали 60% авторів найпопулярніших праць з фізики і 30% - з інших природничих наук. Близько 25% засновників та президентів біотехнологічних компаній також були вихідцями з інших країн [603, Р.71].

Позитивна динаміка використання праці міжнародних трудових мігрантів викликає диверсифікацію способів і видів їх залучення, які значно активізують господарські процеси. Так вплив трудової імміграції, як чинника інвестиційної діяльності у приймаючій країні, насамперед проявляється у

залученні активів іммігрантів. Процеси інвестиційної імміграції в основному властиві економічному ландшафту Канади, Австралії та частково США, проте, останнього часу вони поширилися на країни ЄС, РФ, ОАЕ та КНР. Трудящі мігранти також нерідко стають підприємцями та самозайнятими особами у приймаючій країні. В останні десятиліття у світовій економіці значне поширення отримав етнічний бізнес, витoki якого лежать в активному використанні іммігрантами етносоціальних зв'язків.

Етнічний бізнес найглибше проник у сферу надання послуг, легку промисловість, будівництво, видавничу справу і сферу комунікації та інформатики. Етнічні анклавні найчастіше формуються в бідних кварталах, які через складну криміногенну ситуацію, мають малу місткість та низьку прибутковість ринків і мало цікавлять підприємців титульної нації. Іммігранти розвивають ті види бізнесу, які, швидше за все, не з'явилися б у структурі ділової активності приймаючої країни. Лише представники певного етносу вміють задовольнити і повною мірою відчують потреби своїх співвітчизників на чужині, пропонуючи їм специфічні товари і послуги в місцях компактного проживання іммігрантів [421, С.33].

Таким чином, трудова імміграція видається нам діалектично-багатоградним процесом, соціально-економічні наслідки якого для країни-реципієнта іноземної робочої сили досить важко спрогнозувати. Проявляючись у різних параметрах соціально-економічного укладу та збурюючи короткострокове коливання продуктивності праці, вони стають чинниками його модернізації. Все це заклало теоретико-методологічне підґрунтя формування гіпотези перевалочно-транзитної міграції двох порядків. Ми вважаємо, що потребу в кваліфікованих кадрах інноваційної економіки суттєво ускладнює міграційна політика розвинутих держав і це повпливало на формування в міжнародному вимірі поетапної трудової міграції, яка трудовіміграційним коридором поєднує страти країн, що сформувалися під тиском тектонічних зсувів світової економіки (див. рис.

2.3). В рамках даної моделі домогосподарства (основа формування протосереднього класу країн становлення ринку) надсилають на навчання до ВНЗ вищих за рівнем розвитку (постсоціалістичних) країн членів своїх родин. За час навчання іноземні студенти ведуть активний пошук (легальних і нелегальних) каналів проникнення (продовжити навчання, працевлаштуватися) на територію економічно розвинених країн світу. Подібну міграційну поведінку також демонструють молоді особи, які усвідомлюють, що мають недостатній професійно-кваліфікаційний рівень для гідного працевлаштування в розвинених країнах. За для підняття рівня своєї кваліфікації вони працевлаштовуються на підприємствах країн, які досягли значних успіхів у системній трансформації. Таким чином, чітко простежується, що міжнародний капітал, рухаючись назустріч «дешевій» іноземній робочій силі та трудові мігранти, які бажають працювати на більш ефективних робочих місцях, як би за згодою сторін, зустрічаються в країнах перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва (КПТМфв). КПТМфв розташовуються на межі кумунікативної взаємодії груп країн вищих за рівнем соціально-економічного розвитку та країн, де процеси системної трансформації не дали очікуваних результатів і, оскільки володіють ефективнішим ринком та більш насичені виробничим капіталом, який представлений філіями ТНК, становлять вищий за них ієрархічний рівень. Натомість бувші соціалістичні країни, економіка яких в процесі невдалих реформ зазнала деформації, сформували групу країн перевалочно-транзитної міграції робочої сили (КПТМрс). КПТМфв зазнають зустрічних імпульсів зміни регіональної продуктивності праці, що йдуть від залучення іноземних факторів виробництва. Так ріст продуктивності праці КПТМфв в наслідок емуляції технологічного розвитку країн, що передають технології, які можна трактувати, як країни міграції капіталу (КМК), «затягує» громадян, які тимчасово працевлаштувались за кордоном назад та селекціонує за рівнем кваліфікації іноземців.

В. Цимбурский до низки наукових категорій геоекономіки ввів поняття «лімітрофів», як геополітично нестабільних просторів між цивілізаційними платформами [424], які певною мірою відповідають запропонованій в дослідженні гіпотезі перевалочно-транзитної міграції, проте містять низку відмінностей. Так, за висловом В. Цимбурського, політично нестабільні держави, які оповили цивілізаційні платформи не мають інституціональної змоги продуктивно використовувати ні національну, ні інкамінгову робочу силу (див. додаток Д). Таким чином, країни перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку – КПТМрс, слугують накопичувачем власних та іноземних трудових мігрантів, які за збігу слушних обставин намагаються потрапити на територію КПТМфв чи КМК (див. додаток Е).

Висновки до розділу 2.

1. Вивчення взаємозв'язків стадій міжнародної трудової міграції та компонент її системи є основним завданням дослідження процесу переїзду громадян до іншої країни з причин економічного характеру. Детермінація міжнародної трудової міграції, поняття, що відбиває її зумовленість системою внутрішніх і зовнішніх, матеріальних та ідеальних, об'єктивних і суб'єктивних чинників. Міжнародна трудова міграція детермінована не залежними від свідомості і волі мігранта умовами за яких вона набуває ознак доконаного явища. Хоча дія об'єктивних умов має визначальне значення, вони починають відігравати свою роль лише з моменту заломлення у свідомості потенційного мігранта, що дає підстави трактувати їх як суб'єктивні сили.

2. Необхідність міжнародної трудової міграції не належить до, окремознятого, причинно-наслідкового зв'язку, вона характеризує висновки дослідження про єство економічних причин зміни особою країни працевлаштування, які засновані на масових спостереженнях конкретних випадків еміграції. Це дослідна, емпірична категорія, очікування зміни країни працевлаштування на основі ймовірних уявлень про формування в особи еміграційної лабільності, її фінансових можливостей подолати паспортні

бар'єри, які характеризують міру перетворення можливості емігрувати у факт переїзду до іншої країни. Необхідність перетину кордону робочою силою не має однозначної форми вияву, вона не тотожна її неминучості, а проявляється як головна тенденція міжнародної трудової міграції, припускаючи досить високий ступінь імовірності її настання в аналогічних випадках.

3. Міжнародна трудова міграція можлива лише за умови особистої свободи мігранта, юридичного відокремлення особи людини від засобів виробництва та різниці у факторозабезпеченості економіки країн світу. В традиційних суспільствах демографічний цикл «Розгортання-Стулення» рефлексує забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та визначає міграційні настрої населення, що виливалися у зовнішню експансію. Проте накладання періодів Стулення в аграрних країнах Європи та індустріалізації територій Північної Америки у XIX ст. стало тією синергією, що породила сучасну інтерпретацію міжнародної трудової міграції.

4. Тектонічні зсуви світової економіки в роботі ідентифіковані, як підйом економічної потужності країн ринку, що формується. За такої ситуації територіальна структура компонент глобалізації зазнає радикальних змін, призводячи до сепаратизації економік провідних країн за індустріальною та інноваційною ознакою з різною мірою їх кумулятивних можливостей розвитку. Структурні зміни сфери зайнятості, які проходять в інноваційно орієнтованих економіках скорочують потребу в моральнозастарілих робочих місцях швидше ніж створюються нові, що доцільно розглядати економічним бар'єром міжнародного руху робочої сили в напрямку країн розвиненого ринку.

5. Тенденція заміни IT-робочих місць має глобальний характер і не залежить від рівня розвитку країни. Справа у тектонічних зсувах, які призвели до ситуації в якій значно більша кількість робочих місць, що потребували певної компетенції, була замінена меншою кількістю нових робочих місць з принципово іншою компетенцією. Таким чином, фахівці, які втратили роботу

матимуть небагато шансів працевлаштуватися з попереднім рівнем зарплати та будуть вимушені переміститися до сектору праці, що потребуватиме нижчої кваліфікації, оскільки професійні навички, які раніше дозволяли створювати значну частку сукупної цінності не будуть запитаними. Таким чином, інновації не лише сприяють ефективнішому використанню традиційних ресурсів, але й залучають у виробничий процес досі не запитані активи.

6. Потреба інноваційної економіки в кваліфікованих кадрах вплинула на формування поетапної трудової міграції, що відобразилося у новаторській моделі перевалочно-транзитної міграції, суть якої полягає в тому, що навколо ринковий простір оповитий двома ешелонами країн, різною мірою атрактивних для іноземних факторів виробництва. Згідно моделі іноземний капітал, який рухається в напрямку капіталодефіцитних територій та трудові мігранти, які бажають замістити робочі місця, що делегують виробництву високу продуктивність праці зосереджуються в КПТМфв, що становлять перший ешелон. Країни другого ешелону через псевдо трансформацію національної економіки у своєму економічному ландшафті спромоглися на симуляцію ринкових відносин і атрактивні лише для іноземної робочої сили як території, які країни розвиненого ринку розглядають своїми потенційними аплікантами. Сповільнення інституційних перетворень, існування якісної освіти та решток індустріального минулого в КПТМрс є тим виштовхуючим чинником, що втягує навну на їх території робочу силу в світові трудові міграційні потоки.

Положення, викладені в розділі, висвітлено в таких наукових працях автора [78 ; 89; 93; 94; 103; 104; 105; 109].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТРУДОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1 Порівняльна бідність як чинник еміграційної лабільності робочої сили

А. Дж. Тойнбі досліджуючи дію стимулу соціального ураження розглядав ураження бідністю, як постійну потребу індивіда долати труднощі соціального утвердження. Водночас вчений зазначає, що «кожен клас підтримує свою чисельну силу не лише природним ростом, але й рекрутуванням представників нижчих страт, ... постійно вивільнюючи місця для представників низів». Вчений окремо відзначав схильність іммігрантів, яких бідність примусила покинути батьківщину, підніматися соціальною драбиною у приймаючому суспільстві. Він вважав, що «Соціальне ураження – незмінний супутник імміграції» [387, С.173-174]. Вживши термін стимул соціального ураження, вчений надав йому значення генної причини, що породжує трудову міграцію, метою якої є поліпшення соціального статусу мігранта. Так якщо за сприятливої міграційної політики ліфтинг реалізовувався в країні імміграції, то з її ускладненням мігранти мусіли формувати середній клас на батьківщині.

Домінування, з початку хвилі нової міграції, економічних причин призвело на рубежі XIX-XX ст. до безпрецедентного зростання міжнародних потоків робочої сили, яке з 1920 р. призупинило міграційне законодавство країн-реципієнтів. Відмінності в доходах, отриманих в різних країнах від використання гомогенної праці й надалі живить міжнародний рух робочої сили. Так більше 75% міжнародних трудомігрантів прямують до країн із вищим рівнем людського розвитку ніж на батьківщині [126, С.2]. Нині, за даними ООН, близько 800 млн. осіб, тобто кожен третій працездатний у світі

без роботи, працевлаштований від випадку, або сезонно зайнятий. На прикінці минулого століття кількість бідних у світі перевищила 5 млрд. осіб, за оцінками Світового банку, на початку третього тисячоліття 1/4 населення світу проживала в умовах крайнього зубожіння, а кількість біженців досягла 45,2 млн. осіб [187]. Таким чином, 5 млрд. осіб в світі бідні, з них 800 млн. через безробіття і лише 185 млн. [429], (менше 4 відсотків незаможних), наважуються на пошук кращих побутових умов за кордоном. Отже маємо підстави констатувати, що в сегменті бідного населення існує певний рівень доходу, який сприяє формуванню в ментальному полі особи еміграційної лабільності. З іншого боку дослідники Кільського інституту світової економіки вважають, що некваліфіковані робітники (біднота) взагалі не схильні до еміграції та слабо інтегруються в чужий мовний та культурний простір [238].

В [132, С.102] бідність трактується як, спричинений рівнем розвитку продуктивних сил і характером економічної системи, граничний брак засобів для задоволення мінімальних матеріальних і духовних потреб, тобто для нормального життя і життєдіяльності людини, сім'ї, соціальних верств, тощо. Водночас, згідно моделі економічного зростання Р. Солоу, країна з високим темпом зростання чисельності населення матиме низький стаціонарний обсяг капіталу на працівника, а отже, і низький подушний дохід, тобто високі темпи народжуваності збіднюють країну [230, С.131]. Такий же ефект на рівень стаціонарного обсягу капіталу на одного працівника справляють вхідні потоки іноземної робочої сили, як і вихідні – сприяють його підвищенню. На це також вказував В. Абель вважаючи, що збільшення чисельності населення викликає в країні ріст цін та падіння рівня заробітної платні натомість скорочення населення призводить до обернених наслідків [446].

Поряд із тим, залежно від рівня соціально-економічного розвитку країни, у дефініції «бідність» закладена діалектика її конкретних проявів. Так рівень бідності в постіндустріальних країнах відповідає рівню доходів

середньої страти населення країн, що розвиваються. Таким чином, для викристалізації та дослідження генних причин, що формують еміграційну лабільність населення важливими є причини, через які домогосподарство опинилося в стані бідності. Якщо це чинники політекономічного характеру, то маємо підстави розглядати таку бідність динамізатором процесу міжнародної міграції робочої сили. Якщо особа бідна через пасивну життєву позицію, така бідність не мотивує пошук кращих умов праці та побуту за кордоном, водночас стаючи своєрідним бар'єром для вхідного трудовіграційного потоку.

Безробітні, які отримують допомогу з безробіття найбільшою мірою відчувають зі сторони некваліфікованих іммігрантів конкурентний тиск, живлячи ксенофобські настрої в приймаючому суспільстві. У цьому контексті мусимо зазначити, що лише блоки соціальних виплат з державних бюджетів економічно розвинутих країн можуть фінансувати звичний спосіб існування громадян, які тимчасово втратили роботу. В бідних країнах бути безробітним, означає бути позбавленим засобів до існування, оскільки розміри виплат допомоги з безробіття та їх тривалість мають символічний характер. Особа, не створюючи дохід, опиняється поза економічним життям суспільства, що в країнах, де відсутні дієві форми допомоги безробітним, знаходить вираз у її соціальному виключенні. В таблиці 3.1 з поміж основних макроекономічних показників функціонування національної економіки в дослідженні відібрали ті, що найбільшою мірою рефлексують стан еміграційної лабільності робочої сили. Групування їх за країнами з найбільшою кількістю емігрантів дало змогу відстежити значний витік робочої сили з індустріальних держав, що почали проводити в національних економіках деіндустріалізацію а саме: Мексики, Росії, України, Польщі, Марокко та Казахстану. Що доводить коректність обраного нами індикатора трудової міграції – так званої відносної бідності, рівень якої залежить від стану техніко-технологічної трансформації національної економіки та інституціональних особливостей кожної окремо

взятої країни, що знаходить вираз у рівні продуктивності праці певного регіону.

Таблиця 3.1

Основні макроекономічні показники провідних країн-донорів робочої сили за станом на 2011 р.¹

Країни	Рівні безробіття / інфляції (%)	Індекс Джині	ВВП на особу за ПКС (дол. США)	Рівень міграції населення	Чисельність робочої сили (тис. осіб)	Чисельність емігрантів (тис. осіб) / у % до населення
Мексика	5,6/3,5	48,2	15100	-3,24	47770	11859,2/10,7
Індія	10,8/6,8	36,8	3700	-0,05	487600	11357,5/0,9
Росія	7,6/8,9	42,3	16700	0,29	75410	11055,6/7,9
КНР	4,3/5,4	41,5	8400	-0,33	816200	8.343,6/0,6
Україна	8,4/9,0	31,0	7200	-0,09	22090	6563,1/14,4
Бангладеш	5,1/10,7	33,2	1700	-1,57	75420	5380,2/3,3
Пакистан	15,0/13,9	30,6	2800	-2,17	57890	4667,0/2,5
Великобританія	7,9/4,5	34,0	35900	2,6	32760	4668,3/7,5
Філіппіни	7,5/5,3	45,8	4100	-1,29	39810	4275,2/4,6
Туреччина	12,4/7,8	41,0	14600	0,51	26460	4261,6/5,6
АРС	9,7/13,3	34,4	6500	-0,21	27740	3739,1/4,4
Казахстан	5,5/8,3	28,8	13000	-3,27	8733	3717,3/23,6
Польща	11,8/4,0	34,9	20100	-0,47	17930	3102,6/8,2
Мароко	9,8/1,9	40,9	5100	-3,77	11600	3016,6/9,3
В світі	8,8/н.д.	н.о.	8740,5	н.о.	3100000	215800,0/3,2
ЄС	9,5/2,9	31,0	34000	н.д.	228400	н.д.

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [126; 127; 333; 338; 339; 372].

Дослідження процесу глобалізації свідчить, що вона неоднозначно впливає на соціальну сферу різних країн світу. Ф. Закарія в [157] констатує, що 2006-07 рр. знаменують найвищу точку щойно завершеного «Золотого віку», щорічне зростання в 124 країнах світу складало більше 4%. При цьому якість життя більшої частини населення світу покращилася внаслідок зростання доходів, збільшення тривалості життя і підвищення рівня освіти. Частка населення світу з середнім рівнем розвитку людського потенціалу зросла з 65 % в 1995 р. до 76 % в 2005 р., а з низьким — за цей період скоротилася з 20 % до 10 %.

Водночас швидке зростання обсягів міжнародної торгівлі та іноземних інвестицій, переважно, відповідає інтересам динамічних, економічно

потужних країн. Так співвідношення доходів 20% найбагатшої частини населення Землі до 20% найбіднішого в 1960 р. було 30:1, в 1980 – 45:1 і в 1989 – 60:1 (якщо ж брати до уваги внутрішню нерівномірність розподілу доходу в бідних країнах, то у 1988 р. цей показник вже становив 140:1). Розрахунки показують, що лише невидима вибірка вартості «першим світом» з «третього» щороку складала біля 400 млрд. дол. [183]. Про нерівномірність поширення особистого добробуту свідчить також те, що найбагатші 2% населення планети володіють понад 50% світових активів, тоді як його бідніша половина володіє лише одним відсотком глобального багатства. Водночас майже 90% світового багатства зосереджено на території Північної Америки, Західної Європи, Японії та Австралії, які найбільшою мірою притягують іноземні трудові міграційні потоки. В той час, як в Північній Америці проживає лише 6% дорослого населення Землі, вони володіють 34% світового багатства [188]. Тобто економічні системи зазначених країн володіють надзвичайно високим стаціонарним обсягом капіталу на працівника, який рефлексує високий рівень продуктивності праці і є атрактом іноземної робочої сили.

Проблема протиставлення в рівнях споживання є основною суперечністю глобальної економіки, шляхи вирішення якої економічною наукою поки що не розроблені. В постіндустріальних державах майнова нерівність також є наслідком нерівномірності розподілу національного багатства. Так в США діапазон нерівності у 2007 р. складав 15.9% за частки доходу 10% найбагатших – 29.9%, і 10% найбідніших – 1.9% [127, С.195]. Дослідники констатують, що багатство надзвичайно складно обчислити через це аналітична робота мусить базуватися на ретельній компіляції агрегатів і даних в країнах, де проводяться дослідження та статистичних моделях для решти світу.

Країни із середнім доходом та високими темпами економічного росту, перш ніж досягнути рівня споживання найбагатших країн світу, мусять

тривалий час існувати в трансформаційних умовах. За даними світового Інституту Досліджень Економічного Розвитку Університету ООН (UNU-Wider) дорослі жителі Землі, які володіють активами в розмірі 2 тис. 200 дол. США потрапляють до верхньої половини рейтингу світового багатства. Проте зазначена сума стосується власності з різною мірою ліквідності, і готівки зазвичай не вистачає, щоб, навіть нелегально, емігрувати з країни. Тобто, більша половина населення планети через бідність практично позбавлена можливості пошуку кращих умов застосування своєї робочої сили за кордоном [349]. Так за різними даними в 2010 р. величина подушового світового валового продукту була в межах від 10 тис. 992 дол. [614] до 11 тис. 200 дол. [594], яка за справедливого розподілу взагалі б усунула причини трудової міграції.

Водночас надзвичайно складно ідентифікувати країни з однаковою мірою концентрації та пропорціями розподілу багатства. Якщо в США 10% найзаможніших володіють 70 відсотками багатства країни, то у Франції їм належить 61 відсоток, у Великобританії – 56%, в Німеччині – 44%, а в Японії лише 39 відсотків [188]. Директор UNU-Wider Е. Шорокс вважає, що кількість багатих в країні залежить від кількості населення, середнього рівня багатства та нерівності розподілу національного багатства. З іншого боку, зазначені чинники визначають й кількість бідних і на поверхні простежується ще одна закономірність – із лібералізацією міграційного законодавства зростає частка бідних. Це обґрунтовує точку зору тих дослідників, які вважають, що мігрує переважно бідне населення, яке понижує рівень доходу нижчої страти населення країни імміграції. Таким чином, глибоко структурований ринок праці розвинутої країни ставить конкретні вимоги інституціонального штибу до іноземного інкорпорованого культурного капіталу. Домінуюча продуктивність праці у сфері працевлаштування іммігрантів, яку їй делегують інноваційні страти в результаті збільшення чисельності бажаючих отримати роботу починає знижуватися, внаслідок чого

втрачаються секторальні взаємовпливи рівнів продуктивності праці. Сегменти стають автономними і між ними припиняється дифузія продуктивності праці, що виливається у збільшення розривів в доходах бідного та заможного населення.

Теорія суспільного вибору, яку розробив лауреат премії Банку Швеції з економіки ім. А. Нобеля за 1998 р. А. Сен, враховуючи індивідуальні інтереси в національній стратегії, поглиблено аналізує економіку і те, які принципи розподілу суспільного продукту та механізми прийняття політико-економічних рішень переважають в державі чи окремих спільнотах. Загальноприйнятим макроекономічним показником бідності вважається частка у загальній чисельності населення осіб з доходом, нижчим за наперед визначену межу бідності. Однак з теоретичного аспекту такий показник є неточним, бо він не враховує стратифікацію зубожіння серед найбідніших. Так зростання доходів незаможних найнижчої страти, яке не перетинає встановленої межі бідності, не впливатиме на загальний розмір даного показника в країні. Для подолання зазначених дефектів А. Сен сформулював п'ять аксіом, що стали основою формули індексу бідності P :

$$P = H [I + (1 - I) G] \quad (3.1)$$

де H – частка людей за межею бідності, G – коефіцієнт Джині, I – міра розподілу доходу від 0 до 1. Відтак, чим більш нерівномірно серед бідних розподілені доходи, тим вищим буде індекс бідності.

Основна проблема традиційних показників вимірювання добробуту населення полягає у тому, що увага дослідника зосереджується на середніх значеннях. Для врахування розподілу доходів між різними прошарками суспільства А. Сен розробив альтернативні індекси (In). Один з них (Inn) виражає формула:

$$Inn = y (1 - G) \quad (3.2)$$

де y – дохід на душу населення, G – коефіцієнт Джині і чим менша нерівність розподілу доходів, тим вищий добробут нації. При цьому вчений наголошує,

що добробут не доцільно вимірювати лише фінансовими категоріями, необхідно також брати до уваги умови побуту. За такого підходу рівень добробуту залежить не настільки від доходу, як від можливостей, що він відкриває [573].

В іншій своїй праці вчений [574] спростував, що голод в країнах третього світу є результатом посухи чи паводків, натомість довівши, що під час голоду в країна має достатньо продуктів, а люди гинуть від недоїдання через відсутність у них «прав» (entitlements) на їжу. Дана концепція отримала подальший розвиток в праці [575] написаній у співавторстві з Дж. Друзом, що помітив взаємозв'язок зростання рівня доходів в суспільстві та зміни населенням способу заощаджень. Так у країнах, що розвиваються заощаджують у формі майна, об'єктів нерухомості та земель сільськогосподарського призначення, в країнах із середнім рівнем доходу домінують депозитні заощадження. І лише населення країн із розвиненим фінансовим сектором та верховенством права має можливість заощаджувати в акціях та інших цінних паперах, беручи участь в інвестуванні економічного розвитку.

Тобто сукупні внутрішні борги в бідних країнах є незначними, оскільки в них заледве функціонують кредитні установи, які пропонують дорогі продукти, що робить недоцільним отримання позики населенням через обмеженість прибуткових інвестиційних проектів. В [183] наводячи дані, що «бідним» країнам значно складніше отримати доступ до фінансового ринку Заходу: кредити для них не лише супроводжуються масою руйнівних політичних умов, але й дискримінаційно дорогі, так у 80-х роках кредити «бідним» країнам надавалися під 17% річних, натомість країни ОЕСР отримували їх сплачуючи лише 4%, проте дослідник не з'ясував, що маржа це лише плата за ризик неповернення коштів.

З іншого боку, механізм споживчого кредитування в країнах з високим доходом, ідентифікує значну частину населення як таких, що мають від'ємну

величину багатства, через що вони потрапляють в число найбідніших людей планети. Отже, визначення офіційної межі бідності ґрунтується не лише на розмірі доходу домогосподарства, вона також враховує величину споживчих витрат. З початку нового тисячоліття кількість бідних у найбагатшій країні світу – США збільшилася і невпинно зростає. Згідно звіту Американського бюро перепису населення, в 2004 р. за межею бідності проживали 37 млн. американців, що складало 12,7% населення, і було на 1,1 млн. осіб більше, ніж за попередній період. В тому ж році подружжя, річний дохід якого без сплати податків складав 12 тис. 649 дол., вважалось бідним. Для сім'ї з чотирьох осіб цей показник був у межах 19 тис. 157 дол., для однієї дорослої особи 9 тис. 645 дол., а для одиноких людей пенсійного віку – 9 тис. 060 дол. (подушовий ВВП в 2004 р. становив 44 тис. 389 дол.) [349]. Тобто зазначений рівень бідності громадян США є рівнем доходу середньої страти населення більшості країн світу. Таким чином, рівень бідності в країні імміграції для трудового мігранта є своєрідним орієнтиром рівня доходу, який він може одразу отримати, приступивши до роботи. Саме тому «мотиваційна сила» бідності до еміграції сходить нанівець мірою підвищення рівня розвитку країни-донора робочої сили.

Відомо, що абсолютна бідність визначає грань між заможною та бідною людиною, а відносна бідність є порівняльним показником неможливості стосовно офіційно визнаного в країні середнього доходу. У країнах ЄС використовують в основному відносні показники бідності, тоді як у США — абсолютні. В країнах Західної Європи до бідних відносять осіб, які існують на дохід, що становить 40 – 60% від ВВП на одну особу. В цілому частка бідних тут складає 7% населення, якщо за межу бідності береться нижній показник середнього медіанного доходу і 18% — якщо межа, відповідно – 60% [126]. Якщо абсолютна бідність в бідних країнах є причиною втечі від винищення, то для процесу трудової міграції відносна бідність є контроверсійною величиною. Один із розробників концепції нової економіки міграції О. Старк

генною причиною зміни країни працевлаштування розглядав рівень доходів оточення потенційного мігранта, проте з розвитком інформаційних технологій, віртуальний «ареал оточення» значно розширився. Нині особа має можливість порівнювати свій трудовий дохід не лише із звичним оточенням, а й з доходами колег у всьому світі та відповідно цьому приймати рішення про еміграцію. Таким чином, у дослідженні доцільно розмежувати відносну бідність на вираз її двох порядків. Так відносною бідністю першого порядку доцільно вважати її рівень в країнах-реципієнтах, що є міграційним атрактом, а відносною бідністю другого порядку – майновий стан особи порівняно із офіційним середнім доходом від доцільної діяльності в країні походження, що є чинником виштовхування людського капіталу. Якщо відносна бідність першого порядку лише мотивує еміграційну лабільність особи, то відносна бідність другого порядку закріплює у неї переконання щодо доцільності переїзду до іншої країни. Е. Лібанова вважає, що нині соціальна нерівність є найбільш небезпечною проблемою. Так можна скільки завгодно боротися з бідністю, допомогати бідним і захищати їх. Проте вони, усвідомлюючи що в чомусь уражені та ущербні, не будуть почуватися краще. Відносна бідність — результат нерівності [426].

Водночас ряд соціологів вважає, що бідні, не маючи потреби брати активну участь в житті суспільства, з власної волі стали аутсайдерами. В 50-х рр. минулого сторіччя О. Льюїс ввів в науковий обіг термін «культура бідності», який трактував як стан незаможних верств населення, що характеризується не лише матеріальною бідністю, але й соціальною, культурною та психологічною обмеженістю. Особи, які звикли до такого способу життя не мають бажання його долати, і відповідно не хочуть «припинити бути бідними». Це стало причиною того, що в дослідженні ознак бідності простежуються структурно-економічна та суб'єктивно-психологічна тенденції. За першої незаможні об'єктивно не в змозі подолати відмінність між собою та заможнішими верствами населення. Інша тенденція полягає у

прийнятті позиції, що особа сама винна у своїй бідності і безпорадності, оскільки не хоче змін [214]. Дослідники констатують, що особа, яка в проблемній ситуації може собі краще зарадити, стає заможнішою, а не навпаки. Так, більш заможні, піднімаючись соціальною драбиною, приділяють увагу особистій професійній ефективності, цінують освіту тощо. Особливістю людей, які здатні зарадити собі у скрутних ситуаціях є те, що вони більш чітко і на тривалішу перспективу планують особисте життя, наполегливо йдучи до поставленої мети. Натомість бідні віддають перевагу відрядній роботі, а щоденна потреба зводити кінці з кінцями, нівелювала їх здатність працювати на віддалену перспективу.

Відносно заможні та бідні суттєво відрізняються психологічно, перші більш інтернальні, які вбачають запорукою своїх досягнень чи поразок особисті здібності, інші – екстернальніші, які особисті невдачі пов'язують із дією зовнішніх чинників. Проте, в кланово-олігархічних суспільствах, досягнення мети не так залежить від психологічного типу особи, як від її родинно-бізнесових зв'язків. Такі державні утворення покидають саме інтернали, які здатні подолати труднощі еміграції, пошуку роботи за кордоном та інтегруватись в засноване на меритократичних засадах суспільство. Водночас торгівлю людьми живлять екстернальні особи, що покладаються в організації еміграції на псевдорекрутингові компанії. Таким чином, міжнародну трудову міграцію доцільно розглядати чинником поширення тотальної субкультури бідності в країні-донорі, а з іншого – бар'єром формування глобального соціогуманітарного середовища, в якому домінує культура бідності.

За період з 1990-го по 2010-й рік кількість тих, що живуть в умовах крайньої бідності у світі зменшилася на 700 млн. осіб – з 1,9 млрд. до 1,2 млрд. Керівництво СБ у 2020 р. запланувало через стимулятори розвитку досягнути 9% зниження кількості бідних, що означатиме ліфтинг 510 млн. осіб [352]. У [282] зазначається, що багато глобальних досягнень з подолання

бідності пояснюється різким зниженням її рівня в країнах Східної Азії. В інших регіонах прогрес був менш помітним. В країнах Африки на південь від Сахари в 2005 р. кількість тих, що жили в умовах крайньої бідності, була на 100 млн. осіб більше, ніж в 1990 р., при цьому рівень бідності тут надалі перевищував 50 відсотків. Тобто зміни в рівнях доходу торкнулися лише територій що зазнали підйому внаслідок тектонічних зрушень продуктивності праці, водночас населення територій уражених крайньою бідністю не генерує в напрямку країн з високим рівнем доходу трудові міграційні коридори.

Поряд із тим, доцільно зазначити, що в постіндустріальних та індустріально розвинутих країнах в умовах бідності живе, в основному, економічно пасивне населення (непрацездатні, немічні, особи похилого віку). Тобто, це та частка населення країни, яка априорі не може брати участь у міжнародній трудовій міграції. Натомість наслідком низької капіталонасиченості економіки, несправедливого розподілу національного доходу в країнах, що розвиваються стає бідність серед працюючого населення, його низька купівельна спроможність та спосіб заощаджень, що є «глухим кутом» інвестування.

Зміни на політичній мапі світу після розпаду світової соціалістичної системи полягали не лише у виникненні низки незалежних держав, але й переорієнтації їх економіки на ринкові відносини та зовнішньоекономічну відкритість. В результаті реформування економіки в зазначених країнах зросло безробіття, а реалізовані схеми приватизації призвели до поширення бідності та її крайніх форм суспільством. Ефект Ванека-Райнерта полягає в тому, що введена, після періоду автаркії вільна торгівля між різнорівневими за розвитком країнами відразу знищує найбільш просунуті галузі менш розвинутої, залишаючи незапитаними національною економікою висококваліфіковані кадри. Брак можливості знайти робоче місце, яке б відповідало освітньо-кваліфікаційному рівню, професійним навичкам, людському капіталу та заробітна плата на межі бідності, призводить до

активізації еміграційної лабільності населення в країнах, де, за суттю, відбувається деградація технологічної піраміди. Водночас факт володіння людським капіталом дає підстави вважати більшу частину їх населення представниками середнього класу. Проте побутово-майнове становище висококваліфікованих робітників відповідає стану бідності, яка виштовхує економічно людський капітал на міжнародний рівень.

Так, в СРСР індекс інтелектуального потенціалу (Ііп), який інформує про рівень освіти населення та стан науки в країні, був одним із найвищих у світі. Процес трансформації економічних систем колишніх республік вдвічі зменшив чисельність зайнятих в науковій сфері, питома вага бюджетних витрат на розвиток науки скоротилася з 0,5% ВВП в 1992 р. до 0,25% – в 1999 р., при цьому сам ВВП також значно скоротився. Через зазначені причини Ііп в більшості пострадянських республік понизився з 0,72 в 1989 р. до 0,47 в 1997 р., а на початку нового тисячоліття взагалі опустився нижче 0,4 пункту.

Згідно даних Звіту Програми розвитку ООН «Долання перешкод: людська мобільність та розвиток» за 2009 р., пострадянські як країни-члени ЄС, так і члени СНД потрапили до категорій «високий розвиток» та «середній рівень розвитку». Проте, Естонія із 40-го місця очолює першу категорію, Білорусь зайняла 68-ме місце, РФ опинилася на 71 місці, між Албанією та Македонією, натомість Україна (85-е місце) разом із Вірменією (84 позиція) відкривають наступну категорію, яку замикає Нігерія (158 місце). В категорії «дуже низький розвиток» – переважно бідні африканські країни. Дослідження показує, що різниця в середній тривалості життя між лідером рейтингу Норвегією та аутсайдером Нігером становить близько 30 років, а половина населення в найбідніших 24 країнах не вміють ні читати, ні писати [126].

Водночас міждержавне зіставлення бідності через неоднакову базу розрахунку мінімального прожиткового рівня, яка покладена в основу розрахунку порогу бідності носить відносний характер. Аналітична група дослідників, що в 2011 р. підготувала звіт ПР ООН обчислила індекс

багатомірної бідності (ІББ) для 187 країн за період 2000-2009 рр. ІББ це частка населення, яке відчуває на собі багатомірну бідність, що скорегована з врахуванням інтенсивності депривації та виражена у відсотках [128, С.145]. Так виділені нами світові лідери з еміграції перебували у рейтингу країн за ІЛР чітко посередині (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Індекс багатомірної бідності в країнах-лідерах за кількістю емігрантів за станом на 2011 р.[128]

Рейтинг країн за ІЛР	ІББ	Населення в умовах ББ		Населення вразливе до бідності (%)	Населення в стані важкої бідності (%)	Населення за межею бідності	
		%	тис. осіб			ПКС 1.25 дол. на день (%)	Національ на межа бідності (%)
39 Польща	-	-	-	-	-	-	16.6
57 Мексика	0.015	4.0	4313	5.8	0.5	3.4	47.4
66 Росія	0.005	1.3	1883	0.8	0.2	0.0	11.1
68 Казахстан	0.002	0.6	92	5.0	0.0	0.2	15.4
76 Україна	0.008	2.2	1018	1.0	0.2	0.1	7.9
92 Туреччина	0.028	6.6	4378	7.3	1.3	2.7	18.1
101 Китай	0.056	12.5	161675	6.3	4.5	15.9	2.8
112 Філіппіни	0.064	13.4	12083	9.1	5.7	22.6	26.5
113 Єгипет	0.024	6.0	4699	7.2	1.0	2.0	22.0
130 Мароко	0.048	10.6	3287	12.3	3.3	2.5	9.0
134 Індія	0.283	53.7	612203	16.4	28.6	41.6	27.5
145 Пакистан	0.264	49.4	81236	11.0	27.4	22.6	22.3
146 Бангладеш	0.292	57.8	83202	21.2	26.2	49.6	40.0

Водночас помічено, що ІББ не має лінійного зв'язку ні з ІЛР, ні з часткою емігрантів в населенні країни (див. табл. 3.1), що відповідає позиції дослідження щодо виділення показників відносної бідності першого та другого порядку, як індикаторів еміграційної лабільності робочої сили. Таким чином, доцільно відстежити взаємоположення країн за часткою еміграції населення, індексом багатомірної бідності, рівнем подушового доходу та індексом людського розвитку.

В таблиці 3.3 відібрані країни-лідери за часткою емігрантів в населенні, яку ми назвали критичним міграційним коридором (більше 30%) в межах якого може відбуватися кардинальна зміна етнічної структури населення.

Таблиця 3.3

Країни з найбільшою часткою емігрантів в структурі населення у 2011 р.¹

Країна	Еміграція (%)	Індекс багатомірної бідності	ВНД на одну особу (дол. США)	Рейтинг за ІЛР
Західний берег Йордану	68.3	0.005	н.д.	114
Самоа	67.3	н.д.	2840	н.д.
Гренада	65.5	н.д.	5550	н.д.
Сент-Кітс і Невіс	61.0	н.д.	10100	н.д.
Гайяна	56.8	0.053	3240	117
Монако	56.4	н.д.	н.д.	н.д.
Антигуа і Бербуда	48.3	н.д.	12070	н.д.
Тонга	45.4	н.д.	3260	н.д.
Албанія	45.4	0.005	3950	70
Барбадос	41.0	н.д.	н.д.	н.д.
Сурінам	39.0	0.039	н.д.	104
Боснія і Герцоговина	38.9	0.003	4700	74
Палау	38.8	н.д.	8940	н.д.
Сен-Вінсент і Гренадіни	37.6	н.д.	5110	н.д.
Кабо Верде	37.5	н.д.	3100	133
Ямайка	36.1	н.д.	4990	79

Примітка¹ Складено автором на основі даних [128; 372].

Таким чином, співставляючи данні ВНД на душу населення за методом Атласа та часткою населення, що емігрувало з країни можна відстежити величину доходу, який найбільшою мірою сприяє зміні країни працевлаштування. Визначений нами грошовий діапазон критичного міграційного коридору (більше 30% населення) лежить у межах від 2 тис. 840 дол. в Самоа, яку на 2009 р. покинуло 67,3 % населення до 12 тис. 070 дол. на Антигуа і Бербудах, з яких на той же період виїхало 48,3% населення. Водночас на коректність висновків впливає те, що країни лідери за часткою емігрантів в населенні за незначним виключенням – карликові, переважно острівні, держави. Саме в острівних державах із взятої вибірки найбільший дохід, який лише слугує фінансовим стартом до зміни, доволі складної з боку психіки (постійна загроза природних катаклізмів, відірваність від решти людства, обмеженість життєвого простору тощо), території проживання. Індекс людського розвитку інформує про якість робочої сили, даючи уявлення про її, запитаний світовою економікою, середній рівень. Із

запропонованої вибірки [372] цей показник розраховувався для семи країн [126], три з яких належать до першої сотні решта до наступної, що з одного боку свідчить про посередню якість робочої сили трудових мігрантів, а з іншого про її перелив переважно до однорівневих країн. Найвищий показник індексу багатомірної бідності згідно звіту ПР ООН за 2011 р. зафіксований в Нігері – 0,642, де лише 2,4 % мають змогу емігрувати, Ефіопії – 0,562, відповідно – 0,7 та Малі – 0,558 із 7,6% емігрантів в структурі населення. Зазначені країни перебувають в кінці рейтингу за ІЛР, займаючи 186-е, 174-е та 175-е місця відповідно та маючи 340, 330 і 680 дол. США ВНД на одну особу за методом Атласа. Тобто найбільш бідне населення світу немає ні фінансової змоги емігрувати з країни походження, ні кваліфікаційної підстави претендувати на робочі місця за кордоном. Беручи до уваги дані табл. 3.3 вважаємо, що середнім доходом з якого стає можливою реалізація еміграційної лабільності населення є 2 тис. 840 дол. в Самоа. Таким чином, для країн із середнім рівнем людського розвитку і нижче, величина доходу на особу є фінансовою можливістю інвестувати в людський капітал, який дає змогу зайняти робоче місце в країні з вищим рівнем розвитку. Насправді з метою працевлаштування емігрують не бідні, а фахівці, які за працю в капіталонасиченій країні можуть отримати більшу грошову винагороду ніж на батьківщині.

В якості інтегрального показника міждержавного співставлення розвитку людини у звітах ПР ООН серед низки інших використовують індекс розвитку людського потенціалу (Ірлп), що розраховується як:

$$I_{рлп} = 1/3 (I_{ж} + I_{о} + I_{ввп}) \quad (3.3)$$

де: $I_{ж}$ – очікувана тривалість життя, $I_{о}$ – рівень освіти та $I_{ввп}$ – ВВП на одну особу (в дол. за ПКС) [127, С.208]. Даний індекс коливається між країнами від 0,340 (Нігер) до 0,971 (Норвегія) і найбільшою мірою, серед перелічених, відповідає предмету дослідження, оскільки пов'язує матеріальний стан особи,

від якого залежить рівень її людського капіталу та тривалість його використання.

Так за останні 15 років ціни за навчання в США виросли на 234%, тоді як ціни на товари та інші послуги зросли лише на 74%, що є свідченням перманентного ускладнення та здорожчення об'єктивованого культурного капіталу. Диференціація оплати праці за зовнішніми ознаками чітко простежується у величині річного доходу найманих працівників однієї вікової категорії: зарплата випускника коледжу в 2-2,5 рази вища ніж у тих, хто закінчив початкову школу; зарплата фахівця з науковою ступінню магістра чи доктора, в 2-2,2 рази вища, ніж у випускників коледжів і в 1,2-1,5 рази вища, ніж у бакалаврів [168]. Водночас зазначені відмінності відображають й потреби економічно розвинених країн світу в додатковій кількості робочої сили, носії якої володіють людським капіталом відповідної якості, або ж мають потенційні можливості набути його протягом короткого періоду, тобто, мова йде про гомогенну працю. Лише 3% африканців проживають за межами країни походження [126]. Відсутність коштів необхідних для отримання людського капіталу та на власне міграцію до іншої країни, у переважної більшості населення планети, робить бідність одночасно фактором тиску на міжнародну мобільність населення та межею, поза якою еміграція стає нездійсненною.

Водночас економічна мотивація еміграційної лабільності робочої сили, на тлі стратифікації країн світу за рівнем економічного розвитку, слабшає від найбідніших до багатших, взагалі зникаючи між найбагатшими. Так медіанний показник еміграції в країнах з низьким рівнем розвитку людського потенціалу складає менше відсотка, в той же час в країнах з вищим рівнем – більше 8% [126, С.2]. Таким чином, відправною віхою процесу міжнародної міграції робочої сили може слугувати рівень доходу в країнах, що розвиваються не глобалізуючись, який дозволить реалізувати бажання емігрувати через економічні причини. Країни з вищим рівнем національного

багатства не лише розширюють коло потенційних емігрантів у світовій економіці, але й надають кращі можливості працевлаштування своїм громадянам, стабілізуючи систему міжнародної трудової міграції на рівні 3% населення планети. Таким чином, з боку країн-донорів рівень бідності в країнах, що розвиваються не глобалізуючись доцільно розглядати інструментом обмеження міжнародної трудової міграції. З боку країн-реципієнтів інструментом стримування потоку трудових іммігрантів стає потреба інституціоналізації людського капіталу іммігранта.

3.2 Метастабілізація системи міжнародної трудової міграції в контексті формування глобального середнього класу

В науковому обігу залежно від галузі знань, контексту та цілей дослідження використовується достатньо велика кількість тлумачень дефініції «система». Так згідно поглядів В. Сагатовського, система – це скінченна множина функціональних елементів й відношень між ними, що з певною метою виокремлена із середовища в межах визначеного інтервалу [348]. Об'єктивація системи є наслідком її виокремлення із середовища, як сукупності об'єктів, зміна властивостей яких впливає на систему, а також тих об'єктів, властивості яких змінюються внаслідок її функціонування. Таким чином, складові будь-якої системи функціонально пов'язані, а вона сама є елементом системи вищого порядку. В. Волкова розглядає систему як таку, що не розчленовується на автономні елементи, а репрезентується як сукупність укрупнених компонентів, принципово необхідних для існування й функціонування об'єкту дослідження [56]. У понятті система, як категорії теорії пізнання, об'єктивне й суб'єктивне становлять діалектичну єдність, тому доцільно вести мову про підхід до об'єктів дослідження як до систем, про їх різне подання на різних стадіях пізнання.

Термін «ціль» і пов'язані з ним поняття доцільності, цілеспрямованості лежать в основі уявлень про розвиток системи. Зокрема в ієрархічних структурах найважливіше виділити рівні підпорядкованості, оскільки між

ними й у межах рівнів між компонентами існують багатоманітні відносини. Відповідно до цього М. Месарович запропонував ввести в науковий обіг особливі класи багаторівневих ієрархічних структур типу «страт», «шарів», «ешелонів» та інші, які розрізняються принципами взаємодії елементів у межах рівня й правом втручання вищого рівня в організаційну структуру нижчого, а вузли, дуги та ребра в цих структурах існують одночасно [235]. Основною відмінною рисою багатоешелонних структур є надання підсистемам усіх рівнів свободи дій у прийнятті рішень, що підвищує ефективність її функціонування. Делегування підсистемам здатності формування цілей, в підсумку призводить до багатоцільовості системи. Це певною мірою впливає на стан її рівноваги, яку ідентифікують як здатність системи за відсутності зовнішнього збурення функціонувати як завгодно довго.

Відповідно міри реагування системи на зовнішній вплив розрізняють стабільну, нестійку та метастабільну рівноваги. Підсистеми, які формують систему міжнародної трудової міграції мають впродовж розвитку різну тривалість і входять до неї, як складові, що сприяють реалізації цілей системи міжнародної трудової міграції, надаючи їй стійкості. Водночас існує низка зовнішніх впливів політичного та інституціонального характеру, які руйнують соціальні та організаційні системи. Беручи до уваги це, систему міжнародної трудової міграції доцільно тлумачити як таку, що перебуває в стані метастабільної рівноваги, оскільки вона зберігає стійкість під впливом слабких зовнішніх чинників і втрачає її, якщо сила впливу перетинає критичну точку. Водночас система міжнародної трудової міграції перебуває в стані детальної рівноваги за якої для кожного процесу, що проходить всередині системи, існує зворотний процес, який повністю компенсує його впливи, залишаючи незмінними всі компоненти системи. Таким чином, є підстави вважати, що стан метастабільної рівноваги системи міжнародної трудової міграції досягається умовами її метастабілізації.

Динамічну рівновагу вчені трактують, як стан, коли взаємодія на межі системи та зовнішнього середовища відбувається, проте, процеси, які вона там викликає, урівноважують один одного [74]. Так активізація умов формування відносної бідності посилює еміграційну лабільність тієї частки населення, що за життєву позицію має потребу входження до протосереднього класу. Водночас чисельність середнього класу економічно розвинених країн є не лише своєрідним орієнтиром, що живить економічну міграцію, але й фактором, який утримує систему міжнародної трудової міграції в стані метастабільної рівноваги. Так Ж. Мок, беручи за основу провідну роль у виробництві середніх верств, сформулював всезагальний «закон про зростання середніх верств», згідно якого глобальне поширення середнього класу через втрату доцільності мейнстріму викличе згортання системи міжнародної трудової міграції. Натомість різке зменшення його чисельності також дезорганізує систему міжнародної трудової міграції, оскільки світова економіка втратить основного споживача, що також зменшить потребу не лише в додаткових, але й у тих трудових ресурсах, що вже використовуються та викличе драматичні зрушення на міжнародному ринку праці. Так в доповіді ФРС США про рівень споживчих фінансів за 2012 р. зазначалося, що найбільшого удару було завдано середньому класові. Зокрема в період 2007-2010 рр. середньостатистичне домогосподарство втратило майже 40% своїх доходів [450].

Дослідники в структурі міжнародного ринку праці виділяють два сегменти. Так, першому характерна постійна зайнятість, стабільність трудових навичок робочої сили, високорегламентований рівень її кваліфікації та висока зарплата. Інший, значно ширший сегмент, — робоча сила глобалізованих країн з посереднім рівнем соціально-економічного розвитку, яка живить нелегальну трудову міграцію до індустріальних та постіндустріальних країн, погоджуючись на мінімальний рівень зарплати. Водночас простежується й інша закономірність: попит на робочу силу

першого сегменту генерує великий бізнес, що сформував із неї споживача своїх продуктів, тобто середній клас, представники якого є основними винаймачами на ринку робочої сили другого сегменту.

Водночас міжнародні організації констатують, що не зважаючи на об'єктивну потребу країн розвинутого ринку в праці малокваліфікованих робітників з бідних країн, мігранти тут зазнають серйозних інституційних утисків. Зокрема уряди країн призначення намагаються проводити постійну ротацію іноземних низькокваліфікованих робітників, іноді регулюючи потік тимчасової та нелегальної робочої сили «як воду в крані», який можна за бажанням відкривати і перекривати. За оцінками фахівців у 2009 р. за кордоном проживали 50 млн. нелегальних трудових мігрантів [126, С.3]. Так міграційні інституції США й Таїланду помірковано ставляться до великої кількості незареєстрованих іноземних працівників на своїх територіях, уряди Іспанії та Італії визнали вклад у соціально-економічний розвиток некваліфікованих мігрантів, впорядкувавши їх трудовий статус. В Канаді та Новій Зеландії в контексті розвитку національного сільського господарства прийняли урядові програми сезонної трудової імміграції. Поряд із зміною продуктивності праці, наслідки трудової міграції також проявляються й в ментальній сфері у вигляді поведінкових змін викликаних привнесеними ззовні ідеями. Характер і поширеність цих наслідків насамперед залежать від того, хто і куди емігрує і як трудові мігранти за кордоном досягають успіху. В довгостроковому періоді екзогенний потік ідей, викликаний трудовою міграцією може впливати на соціальні норми та класову структуру населення, формуючи у разі повернення в країнах становлення ринку так званий протосередній клас.

В експертному середовищі вважається, що середній клас, на основі імплементації у ринковоорієнтований інституціональний простір викристалізованих національних підприємницьких рис, мусять формувати представники крупного капіталу. Так аналітики компанії Bloomberg вказують,

що безперервність процесу процвітання забезпечує клас, який має час та фінансові засоби, щоб від лідерів нації вимагати ще більшого процвітання та політичної свободи. За даними Інституту Брукінгса (*Brookings Institution*), у 20 найбільших країнах, що розвиваються, за останні 15 років середній клас у середньому виріс на 18 відсотків і тепер становить трохи більше половини населення. Вчені інституту визначають «середній клас» як осіб, що можуть витратити від 10 до 100 дол. США на добу [584]. Водночас оглядач Reuters Д. Род зазначає, що хоча економічне процвітання поширюється на багато країн, що розвиваються, проте політичні зміни в них відстають у часі. Зокрема науковець московського центру Карнегі М. Ліпман характеризує середній клас РФ як «тих, що звикли досягати результату» і «не поділяють традиційного російського менталітету про державний патерналізм». Водночас значна кількість середнього класу Москви все більше уваги приділяють еміграції нехтуючи змінами в країні. Тобто справжнім середнім класом, який стабілізує суспільство та надає йому кінетики соціально-економічного розвитку, таких осіб вважати не коректно. Дослідники зазначають, що допоки новий середній клас у країнах БРІК не зрозуміє, як користуватися політичними інструментами зміни корумпованості еліт не варто чекати [564].

В дослідженні також вжите поняття «протосередній клас» з метою його відмежування від нового та старого середнього класу. Рівень доходів осіб що формують протосередній клас є наслідком кон'юнктури міжнародного ринку робочої сили і відповідає критеріям середнього класу лише за низкою ознак. Перелік цих ознак залежать як від менталітету, так і від стану політекономії країни походження мігранта. Вперше поняття «середні прошарки» в структурі суспільства почав вживати Арістотель, висловивши в IV ст. до н. е. ідею, яка з тієї пори регулярно інтерпретується дослідниками: чим чисельніші середні прошарки, тим стабільніше суспільство.

Фундаментально дослідженням умов формування середнього класу займалися Д. Белл, Р. Блонер, М. Вебер, Е. Гідденс, Н. Еліас, Р. Дарендорф,

Л. Уорнер, Дж. Бернارد, Д. Голдторп та ін., проте в науковому середовищі тривають суперечки стосовно ознак його виділення та ролі в соціально-економічному розвитку. Поряд із тим, дослідники погоджуються стосовно стабілізуючого значення для демократичного суспільства середнього класу та вбачають в ньому основу майбутнього постіндустріального суспільства. З іншого боку середній клас — поняття менеджеріальної та стратифікаційної теорій, що використовується для позначення груп населення, які посідають проміжну позицію між власниками економічного капіталу і політичним керівництвом та індустріальною робочою силою. Поширення середнього класу лягло в основу гіпотези поступового зникнення класових відмінностей. Це відбувається у зв'язку із запровадженням інноваційних постіндустріальних технологій, посиленням міжкласової мобільності, поширенням соціальної рівності й дотриманням юридичних, політичних і соціальних прав населення. Середній клас зростає не лише вимиваючи вершки «нижчих», але й розмиваючи «вищий» клас, стаючи ланкою зчеплення громадянського суспільства.

Так робітників постіндустріального, автоматизованого виробництва Р. Блонер вже називає «новим середнім класом» [29]. Е. Гідденс в структурі середнього класу також виділяє старий та новий середні класи, вказуючи на перерозподіл їх чисельності на користь нового, джерелом доходу якого є особиста праця та кваліфікація, а не володіння активами [491, Р.26]. Д. Белл прогнозує класову структуру суспільства знань виділяє три страти: наукову еліту, середній клас професорів та викладачів-асистентів [458], що закріплює за нинішнім середнім класом домінанту суспільного розвитку. Г. Маркузе натомість вважає, що відбувається інтеграція представників різних класів та домінування референтної групи «одновимірної людини» [526]. Р. Дарендорф оцінює формування, утворені внаслідок розмивання класів як «сервісний клас» [476], Е. Тофлер вважає доцільною «соціальну диференціацію за статтю, віком і расовою належністю» та формування

«когнітаріату» [388], які А. Турен в [599] трактує, як «незалежний клас». Так основними об'єктивними критеріями середнього класу називають рівень освіти та доходів, стандарти споживання, володіння матеріальною або інтелектуальною власністю, а також здатність до висококваліфікованої праці. Крім цих об'єктивних ознак велику роль відіграє суб'єктивне сприйняття особою свого соціального становища – тобто її самоідентифікація як представника «соціальної середини». Чітких меж між цими категоріями не існує, оскільки, між ними постійно відбувається інтенсивна дифузія та збільшення завдяки притоку з-за кордону умів і економічних мігрантів чисельності «середніх» прошарків. Водночас стратифікована структура суспільства розвинутого ринку та ринку, що формується (рис. 3.1) відрізняється переважно за часткою середнього та нижчого класів [200].

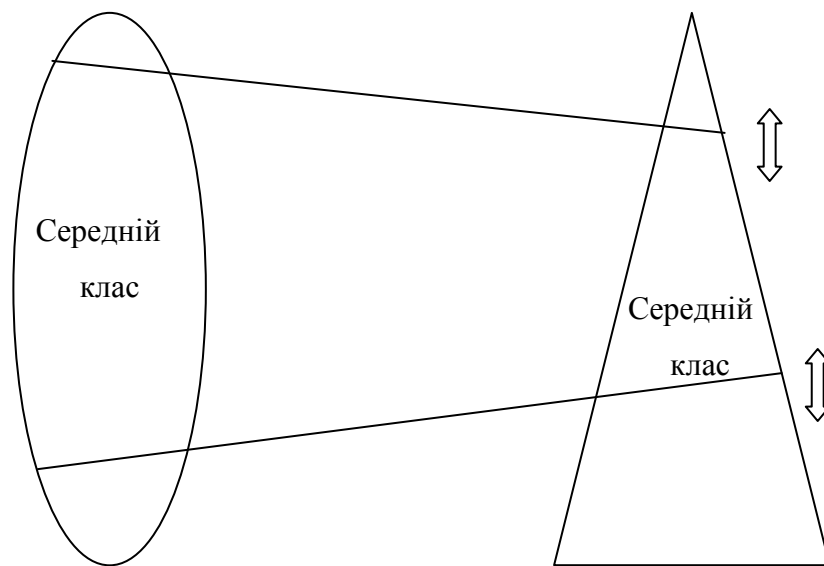

Рис. 3.1. Стратифікація суспільств розвинутого ринку (зліва) та ринку, що з'являється (справа)

Таким чином, більшість середнього класу складають особи, джерелом доходу яких стає інкорпорований культурний капітал, засвідчуючи дифузію між інкорпорованим та об'єктивованим культурним капіталом. В результаті такої синергії у світовій економіці формуються нові продуктивні сили, які спрямовують міграцію між країнами у внутрістратовий вимір (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Вектори міжнародної міграції у 2011 р. (млн. осіб) [372]

Мігранти з перелічених нижче країн:	Мігранти, які проживають у перелічених нижче країнах			
	Країни, що розвиваються	Країни з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР	Країни з високим рівнем доходів, що не входять в ОЕСР	Всього
Країни, що розвиваються	74.0	73.3	24.2	171.6
Країни з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР	5.1	31.1	1.2	37.3
Країни з високим рівнем доходів, що не входять в ОЕСР	1.4	5.1	0.3	6.9
Всього	80.5	109.5	25.7	215.8

Так понад 75% міжнародних мігрантів переїзджають до країн з вищим рівнем людського розвитку ніж на батьківщині. Дані світової трудовіміграційної динаміки дають підстави вважати, що розвиток та міграція йдуть поряд: медіанний показник еміграції з країн з низьким рівнем розвитку людського потенціалу становить менше 1%, в той час як з країн з вищим рівнем – понад 8% [126]. Країни розвинутих ринків атрактивні загалом для 135,2 млн. міжнародних мігрантів з яких 97,5 млн. жителі країн формування ринку, що становить 72,1% загальної кількості. Загалом еміграція з країн формування ринку становить 79,5% загального обсягу мігрантів світу. З розвинутих країн лише 13,6% емігрантів переїздить до нижчих за рівнем розвитку держав (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Обсяги світової міграції за станом на 2011 р. (% емігрантів) [372]

Мігранти з перелічених нижче країн:	Мігранти, які проживають у перелічених нижче країнах			
	Країни, що розвиваються	Країни з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР	Країни з високим рівнем доходів, що не входять в ОЕСР	Всього
Країни, що розвиваються	43,1	42,8	14,1	100
Країни з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР	13,6	83,3	3,1	100
Країни з високим рівнем доходів, що не входять в ОЕСР	20,9	74,1	5,0	100

Економічна міграція з розвинених до країн становлення ринку відбувається у формі міжнародного руху експатів, яким ТНК на ринках робочої сили країн базування не може знайти заміну та середнього бізнесу сфери діяльності що втрачає своє значення для інноваційної економіки. Завдяки впровадженню досягнень НТП продуктивність праці в економічно розвинених країнах постійно зростає (додаток Ж), що призводить до зростання дефіцитності інкорпорованого культурного капіталу та його частки в структурі доходу і тягне у сфері зайнятості зростання загального рівня зарплат.

Через західну систему високих податків та мит, покладених на продуктивну працю, вартість робочої сили для підприємців стає занадто високою. Раціоналізація відбувається через перенесення моральнозастарілих робочих місць в країни, де відчувається дефіцит виробничого капіталу, а отже його частка в структурі вартості ВВП є більшою. Структурне безробіття в країнах ОЕСР, як правило, «розсмоктується» через перекваліфікацію для зайнятості у сфері надання просунутих послуг, де оплата вища ніж у виведених за кордон видах доцільної діяльності. Помічено, що з поля економічних досліджень причин та наслідків глобальних розривів у рівнях доходів поступово втрачається факт міжнародного руху технологій, який стимулює різниця ставок рефінансування. Департамент бюджетно-фінансової політики МВФ в 2010 р. опублікував доповідь, лейтмотивом якої було стимулювання витрат. З іншого боку П. Кругман констатує, що «ми перейшли від економіки, у якій від фінансового сектору спочатку надходило 4%, потім 8% ВВП, і далі все більше й більше, так що на піку фінансовий сектор створював 41% доходу. І немає причин вважати, що в результаті цього у світі з'явилося щось реальне» [298]. Акумуляція національного багатства в обмеженому соціальному середовищі (страті) означає глобальне скорочення ефективного попиту, оскільки із збільшенням доходу схильність до споживання знижується. Водночас тектонічні зсуви світової економіки

сприяють дифузії світового сукупного попиту від країн ОЕСР до країн формування світової сукупної пропозиції реального сектору проте у спосіб, який дозволяє контролювати міжнародні фінансові трансакції. Так за прогнозом банку HSBC до 2050 р. більше 40% населення планети, або близько 3 млрд. осіб увійдуть до середнього класу. Зростання добробуту очікується в країнах, що розвиваються, споживчий ринок яких в 2050 р. складе майже 2/3 від світового обсягу споживання (зараз – приблизно 1/3) [361].

Так в експертному середовищі вважають, що залежність економічного зростання від перерозподілу доходів є незначною, оскільки одні найдинамічніші економіки останні півстоліття розвивалися базуючись на конвергенції, інші — на сегрегації рівня доходів. Проте ще Г. Форд вказував, що основним завданням промисловості є не лише постачання товарів, але й створення їх національного споживача. Населення стає платоспроможним за умови, коли промисловець встановивши, що йому потрібно, постачає товари за розумною ціною, а робітники отримують настільки високу зарплатню, що мають змогу їх купувати. Дешевий і, разом з тим, якісний товар не можна створити дешевою працею. Підприємець був переконаним, що праця висококваліфікованих робітників знижує вартість витрат виробництва [415]. Японія та «азійські тигри», які протягом 50-80 рр. ХХ ст. демонстрували високі темпи економічного зростання, починали із земельної реформи та рішучої протидії гігантським корпораціям, що дозволило стратегічно вирівняти розподіл доходів населення та консолидувати його для досягнення тривалого економічного розвитку.

Водночас ряд вчених переконані, що будь-яка країна потребує нерівності та зосередження капіталу в руках багатих, оскільки зростатимуть сукупні заощадження. Соціальні тенденції останніх десятиліть свідчать, що суспільство свободи наукового пошуку, яке ефективно використовує результати технологічного прогресу, провокує гіпернаростання майнової

нерівності. Даний парадокс цілком з'ясовний логікою розвитку соціальних систем, а природа такої нерівності та її поглиблення криється в невикорінних відмінностях людей за здібностями і талантами, отже, і за потенційною можливістю досягнення успіхів у сфері доцільної діяльності, заснованої на засвоєнні і використанні нових знань. Таким чином, свобода не забезпечує рівність, яку протягом сторіч вважали наслідком особистої незалежності.

З іншого боку під впливом темпів розвитку продуктивних сил в наукових та громадських колах ЄС розпочалася дискусія щодо доцільності та неминучості переходу до безумовного основного доходу (БОД) населення. Ініціатор німецької мережі БОД Р. Блашке в [22] переконує, що «спрямована на подолання бідності політика полягає не в просуванні умов, в яких мусять жити та працювати люди, звільнюючий почин насамперед стосується системи управління в цілому. Звільнення означає, що в приватному житті, діяльності та роботі люди надалі не відчуватимуть сторонній вплив, а будуть управляти ними власноруч». Вчені США та Великобританії підраховали, що людина почувається щасливою з моменту, коли її особистий дохід становить 35,5 тис. дол. США. Водночас нижчий дохід породжує відчуття невдоволеності, а вищий навпаки – зайві бажання, які не завжди видається можливим реалізувати [412]. За методикою Європейського товариства з вивчення громадської думки і маркетингових досліджень (ESOMAR) основними ознаками стратифікації суспільства розвиненого ринку є 16 соціально-професійних компонент. Згідно структурі ESOMAR (табл. 3.6) «середній клас» доцільно поділити на:

- «вищий середній клас» (до 15% населення), це носії інкорпорованого культурного капіталу та власники економічного капіталу, що належать до E-3, E-4, E-5, E-7;
- «середній-середній клас» так звані «білі комірці» (33% населення) фактично «середньо-статистичний» клас, який отримує дохід від доцільної діяльності за наймом E-6, E-8, E-9, E-12, E-14;

- «нижчий середній клас» – «сині комірці» (30% населення), переважно некваліфіковані робітники у E-11, E-13, E-15 сфері.

Таблиця 3.6

Соціально-професійні компоненти соціальних класів за ESOMAR [510]

Група	Класифікація ESOMAR
E 1	Генеральні директори або керівники вищої ланки з кількістю підлеглих 6 і більше осіб.
E 2	Професіонали, які мають власний бізнес.
E 3	Професіонали, які працюють за наймом.
E 4	Генеральні директори або керівники вищої ланки з кількістю підлеглих 5 і менше осіб.
E 5	Керівники середньої ланки
E 6	Керівники середньої ланки з кількістю підлеглих 5 і менше осіб.
E 7	Підприємці (власники магазинів, майстерень) з кількістю підлеглих 6 і більше осіб.
E 8	Конторські службовці
E 9	Підприємці (власники магазинів, майстерень) з кількістю підлеглих 5 і менше осіб.
E 10	Студенти
E 11	Обслуговуючий персонал
E 12	Фермери
E 13	Домогосподарки, тимчасово не працюючі
E 14	Майстри та кваліфіковані робітники
E 15	Некваліфіковані та підсобні робітники
E 16	Персіонери, інваліди, безробітні, волоцюги.

Згідно теоретико-методологічному підходу ідентифікація середнього класу здійснюється за допомогою таких основних ознак: рівень доходів; обсяг заощаджень; рівень майнової забезпеченості; рівень освіти, професійно-кваліфікаційний рівень, соціальний статус на ринку праці тощо [210]. У II-й половині XX ст. комунікаційна революція кардинально змінила особистісні взаємостосунки, які в постіндустріальному суспільстві стали провідним елементом соціально-економічної діяльності. Також завдяки формуванню «четверинного» інформаційного сектору змінилося співвідношення між основними підрозділами суспільного виробництва, результати діяльності якого володіють низкою специфічних рис властивих інтелектуальному товару. Ця ситуація впливає як на процеси глобального відтворення, так і на спрямованість механізмів збалансування економічного розвитку країн та їх інтеграційних угруповань. Крім того, на думку провідних західних вчених

поява нової соціальної групи – працівників індустрії обробки інформації істотно змінить ціннісні пріоритети та цивілізаційні орієнтири суспільства.

Згідно концепції соціального розвитку Д. Белла, різні сфери суспільного життя володіють незалежною логікою розвитку. В постіндустріальному суспільстві головне завдання полягає не в управлінні явищами, а в координуванні співпраці. Це суспільство, в якому якість життя індивідуумів визначається та переважно залежить від їх взаємовідносин. Роль сили, від якої залежить існування людини переходить від природи та технічного світу речей до соціум-світу [458]. Так громадянське суспільство ідентифікується як соціум-простір, в якому економічні мотивації, індивідуалізуючи та емансипуючи особистість, витіснили чи незворотно витісняють моделі поведінки, які визначають доіндустріальні форми буття та соціально-інституціональні зв'язки. Квінтесенцією діяльності демократичних політиків стало мистецтво опанування та втримання влади за рахунок консенсусного розподілу, серед політично вагомих класів та соціально-професійних груп суспільства, результатів економічного розвитку. Будучи недосконалим, такий механізм забезпечує висування на керівні позиції суспільно-політичних груп, діяльність яких не суперечить очікуванням основної маси виборців.

Водночас інституціональна міцність політичного представництва в західній цивілізації насамперед визначається наявністю потужного суб'єкта політики – середнього класу. А. Агліулова вважає, що середній клас складають інтелектуали, які не є власниками засобів виробництва, але які завдячуючи своїм професійним якостям і культурному капіталу, здійснюють функції контролю та наукової експертизи на сучасних підприємствах та в організаціях ринкового типу [1, С.16].

Середній клас в розвинених країнах охоплює від 60 до 80 відсотків економічноактивного населення, що апріорі делегує йому стабілізаційну функцію суспільства. Так в основу визначення належності до середнього

класу в стратифікаційних теоріях покладені статусні атрибути та соціостабілізаційна роль. Зокрема О. Крикун вважає, що середній клас в суспільстві виконує освітню, соціально-економічну, відновлювальну; соціально-правову, політичну та стабілізуючу функції, провадить соціальний контроль, управління суспільним розвитком [210].

Водночас теоретики постіндустріального суспільства наголошують на зростаючій ролі інтелектуальних ресурсів та інкорпорованого культурного капіталу. Так з аспекту політичних переваг середній клас виступає як гомогенне соціоутворення, оскільки групи, що його формують віддані основам демократії та сприймають суспільні трансформації лише в еволюційному контексті. Очевидно, що наявність середнього класу, його відносні розміри, характер та ідейні орієнтири мусять стати вихідним пунктом аналізу вірогідної інституціоналізації політичного представництва в незахідних суспільствах. В. Істомін в [177] з позицій відтворення властивих населенню розвинутих країн критеріїв життєвого успіху, виділяє чотири типи способу життя, що відповідають структурі середнього класу країн, що розвиваються. П. Бурдьє значення середнього класу визначає за спільним обсягом капіталу і за агрегуванням окремих капіталів. Він акцентує на особливому значенні інкорпорованого культурного капіталу, який гарантує своїм носіям можливість «зберігати соціальне лідерство, розпоряджатися різноманітними ресурсами та привласнювати дефіцитні блага» [36, С.56]. Водночас не зважаючи на розбіжності у визначенні категорії середній клас на всіх теоретичних напрямках склалося спільне усвідомлення ексклюзивної ролі інтелектуального ресурсу у формуванні соціальної позиції.

Соціальний світ формується наявним населенням країни, в процесі суспільних взаємодій і є результатом його життєдіяльності. Одним із напрямків вирішення проблеми дефіциту інтелектуалізованої робочої сили є запровадження в країнах ЄС її вільного пересування. Так у 2008 р. мігранти з десяти нових країн-членів, які працювали в ЄС-15 на ринку праці цих країн

складали менше 1% робочої сили за виключенням Австрії та Ірландії, де становили 1,4% та 3,8% відповідно. Також особлива увага буде надаватися професійній підготовці молоді, щоб не менше 85% молодих людей у віці до 22 років могли отримати доступ до вищої освіти [225].

Нині на ринку праці ЄС частка висококваліфікованих спеціалістів з країн, що розвиваються складає 1,7 %, натомість в США їх працює 3,2 %, в Канаді – 7,3 %, а в Австралії – 9,9 %. З метою скорочення відставання в розвитку нанотехнологій від США та поліпшення ефективності міграційного регулювання Радою Європи розроблено та у 2009 р. прийнято «блакитну карту-схему» (Blue Card Scheme) [139]. Ця схема спрямована на спрощення умов в'їзду і проживання висококваліфікованих спеціалістів з країн третього світу, а також безперешкодне пересування територією ЄС професіоналів. Так разом із документами, які посвідчують високу кваліфікацію, претенденти на отримання «блакитної карти» мусять надати контракт на роботу з обов'язковим зазначенням величини заробітної плати. З метою запобігання просочування на територію ЄС дешевої робочої сили, декларована зарплата мусить бути на 70% вище за середньоєвропейський рівень. Тобто мова йде про переформатування національного складу середнього класу економічно розвинених країн.

Існує низка країн, населення яких, через значні перекази коштів з-за кордону, формує значно ширший внутрішній попит (за світовими цінами) за національну сукупну пропозицію. Поступово в них складається хронічне негативне сальдо торгівельного балансу, яке фіксує техніко-економічну відсталість країни. По суті, країни-генератори трудові міграційних процесів ризикують перетворитися в «спальні райони» індустріально розвинених країн, а решта їх населення опиниться в ситуації, за якої надзвичайно складно сформувати повнопрофільний середній клас. Помічено, що ринок функціонує в умовах солідарного суспільства, оскільки без узгодження цінностей, закладених в основу суспільних інтересів немає ринку. Тобто, ринок – не

складова демократичного суспільства, а швидше його похідна, яка потребує демократії значно більше, ніж суспільство – ринку.

Аналітики констатують, що світова фінансова криза 2008 р. практично не зачепила низку транснаціональних компаній, діяльність яких заснована на глобальній стратегії. Зокрема Google, Apple, IBM, The Coca-Cola Company, основним споживачем продукції яких є середній клас за 2011 р. значно збільшили свої прибутки. За даними Бюро економічного аналізу (BEA) Міністерства торгівлі США їх прибуток у першому півріччі 2011 р. склав 1,93 трлн. дол., з яких 1,5 трлн. дол. було отримано на батьківщині. Скореговані на інфляцію ці показники вищі ніж у 2007 р. відповідно на 13 та 17 відсотків. Так чистий прибуток компаній через податкові послаблення збільшився приблизно на 30%, тоді як ВВП зріс лише на 0,7%, а споживчі витрати на 1,5%. Водночас бізнес різко скоротив питомі витрати на робочу силу, зокрема в структурі доданої вартості, створеної на території США у 2010 р. із 8,2 трлн. дол. її частка становила трохи менше 4 трлн. дол. тобто 48,4%. Це стало мінімумом за період статистичних спостережень, починаючи з 1929 р. З 1960 по 1996 рр. частка праці у національному доході становила приблизно 70% [173, С.104]. Це дає підстави вести мову про тренд скорочення доходів середнього класу, як ефективного сукупного попиту найрозвиненішої економіки світу. Проте структури ТНК, які опинились по обидва боки тектонічних зсувів світової економіки, зуміли отримати максимум вигод із ситуації, перерозподіливши вартість внутрішніх трансакції на користь ринків, що з'являються та формуючи в структурі їх населення середній клас. Це дає підстави в загальних рисах застосувати принцип Ле Шательє-Брауна до рівноважної системи глобального середнього класу, яка під впливом екзогенних збурень через дифузію переходить до стану метастабілізації.

Так на кінець 2010 р. в оброблювальній промисловості США працювало 11,6 млн. осіб, що склало 7,5% зайнятих. Реальний сектор США через впровадження високоефективного обладнання та, за словами Г. Пізано,

деструктивного аутсорсингу за останні 30 років скоротив 7 млн. робочих місць. Деіндустріалізація призводить до втрати інженерних шкіл, які є середовищем новаторів, а зосередження більшої частки робочої сили у сфері послуг, відсікає її від участі в глобальному технічному змаганні. Поряд з тим, даунсайзинг несе глобальні загрози розвиненим країнам, оскільки країни-емулятори піднімаються від копіювання продуктів до копіювання технологій і, беручи до уваги їх витрати на науку та освіту, невдовзі перетворяться на розробників власних технологій. Економіст Центру американського прогресу А. Херш переконаний, що США нині потрібна повнопрофільна реіндустріалізація, яка б ґрунтувалася на передових технологіях подвійного призначення [382].

Так М. Хазін вважає набір виробництв, технологій та ресурсів у фіксованих географічно межах «відтворювальним контуром», який дозволяє системі самовідтворюватися та забезпечує стабільний рівень життя населення. Таким чином, в сучасній моделі розвитку поглиблення розподілу праці активно використовується для стабілізації національного відтворювального контуру, або інакше: розробка інновацій є категоричною компонентою відтворювального контуру. Якщо країна не володіє «відтворювальним контуром» вона є складовою більш широкої економічної системи [194; 40]. В концепції «відтворювального контура» значення якості робочої сили набирає детермінуючої ознаки, оскільки поглиблення міжнародного розподілу праці потребує перманентного професійного перенавчання. Так частки зайнятих в національній економіці за видами заняття в країнах ОЕСР (табл. 3.7), які є характерними для півночі, півдня та англосаксонського простору засвідчують наявність в структурі економіки країн Півночі повнопрофільного відтворювального контуру, та певну його розмитість в Іспанії, Великобританії та Австралії, де технічний та допоміжний персонал за чисельністю тотожний керівникам та законодавцям. Натомість їм поступаються кваліфіковані робітники і оператори, складальники машин та обладнання і машиністи.

Таблиця 3.7

**Частки зайнятих в національній економіці країн-членів ОЕСР за
заняттям за станом на 2011 р. (вибірково у %) [311]**

Країни	Керів- ники та законо- давці	Спеціа- лісти	Техніч- ний та допоміж- ний персонал	Служ- бовці	Праців- ники сфери послуг і торгівлі	Спеціа- лісти, зайня- ті в с/г	Кваліфі- ковані робіт- ники	Оператори, складальни- ки облад- нання і машиністи	Неква- ліфіко- вані робіт- ники	Частка іммігр- антів в робочій силі
Німеччина	7,1	14,8	20,2	12,2	12,6	1,9	15,5	7,3	8,4	25,9
Великобританія	14,8	12,8	13,9	12,7	15,8	11,5	11,6	7,9	-	22,2
Франція	8,0	12,9	17,9	12,2	12,6	4,2	12,6	9,7	9,4	23,9
Австралія	13,1	19,0	13,5	12,7	13,8	2,8	12,0	7,3	6,0	50,7
Нідерланди	9,8	19,1	18,0	12,8	14,0	1,4	9,6	6,0	9,2	20,6
Іспанія	7,3	12,3	11,5	9,4	15,7	2,7	16,7	9,3	15,1	31,3
Італія	8,7	9,7	21,7	11,3	11,3	2,2	16,6	9,0	9,5	17,7

Однак доцільно зазначити, що ці країни були метрополією та колонією Британської імперії, економічна система якої ґрунтувалася на географічному поділі праці і нині лише її поглибила. Разом із тим, економічний розвиток гальмує значна частка іммігрантів в національній робочій силі від 17,7 в Італії до 50,7 відсотків в Австралії, які заповнюють на ринку сегменти некваліфікованої праці, сферу послуг і торгівлі, хатню роботу в домогосподарствах резидентів. Водночас частка непрацюючого населення в країнах світу досить велика і залежить від трудового законодавства та демографічної ситуації. Інституціональні рамки розвитку наперед визначили ситуацію складності взаємозалежності рівня людського розвитку від міри використання людських ресурсів національною економікою (табл. 3.8). Так високе значення ІЛР в США, ФРН, Франції та Ізраїлю дозволяє з метою здійснення доцільної діяльності використовувати практично таку ж частку населення як і в неблагополучних з даного аспекту Єгипту, Індії, Пакистану і Бангладеш.

Оцінки кореляційного зв'язку (додаток 3 матриця 3.1) між рівнем міграції та основними макроекономічними показниками ефективності суспільства, які б свідчили про детермінуючі чинники та умови протікання економічної міграції дала наступні результати: рівень міграції негативно

слабко залежить від частки непрацюючого населення (-0,2118) та від нерівномірності розподілу доходу в суспільстві (-0,1460).

Таблиця 3.8

**Використання людських ресурсів та міжнародна міграція населення
(вибірково по країнах) за станом на 2013 р.¹**

Рейтинг країн за ІЛР	категорії непрацюючого населення (%)	ВВП на душу населення (за ПКС в дол. США)	Рівень безробіття (у %)	Рівень міграції	Індекс Джині
4 США	50.1	45989	9.60	4.18	45.0
9 ФРН	51.5	36338	7.10	0.54	27.0
17 Ізраїль	61.0	27656	6.40	2.08	39.2
20 Франція	54.9	33674	9.50	1.46	32.7
24 Італія	53.1	32430	8.40	4.86	32.0
28 Великобританія	52.0	35155	7.90	2.6	34.0
37 Катар	17.7	91379	0.50	-4.94	н.д
45 Аргентина	54,7	14538	7,90	0.00	45.7
57 Мексика	54.1	14258	5.60	-3.24	48.2
66 РФ	39.1	18932	7,60	0.29	42.3
68 Казахстан	46.4	11510	5.50	-3.27	28.8
76 Україна	42.5	6318	8.40	-0.09	31.0
90 Тонга	76.4	4466	13.00	-17.94	н.д
92 Туреччина	47.3	13668	12.40	0.51	41.0
101 Китай	37.9	6828	4.30	-0.33	41.5
112 Філіппіни	63.2	3542	7.50	-1.29	45.8
113 Єгипет	57.4	5673	9.70	-0.21	34.4
131 Гватемала	83.4	4720	3.20	-2.12	55.1
134 Індія	54.4	3296	10.80	-0.05	36.8
145 Пакистан	64.7	2609	15.00	-2.17	30.6
146 Бангладеш	54.4	1416	2.50	-1.57	33.2
186 Нігер	104.9	690	н.д	0.00	50.5

Примітка¹ Складено автором з використанням [333; 338; 339; 372; 532; 615].

Натомість кореляційний зв'язок міграції з рівнем безробіття є середнім (0,2466) та щільним (0,7690) із величиною доходу на душу населення, що з аспекту реалізації потреби працевлаштування рефлексує привабливість робочого місця, як джерела продуктивності праці.

Е. Брінйолфсон та Е. Маккафі в [413] досліджуючи вплив інноваційних інформаційно-суперзаряджених робочих місць на загальну продуктивність праці зазначають, що тривожна тенденція у сфері зайнятості США простежувалася ще задовго до кризи 2008 р. коли в травні 2007 р. рівень

безробіття виріс з 4,4% до 10,1% у жовтні 2009 р.. Так з 2002 по 2007 рр. продуктивність праці та ВВП зростали швидше ніж будь-коли починаючи з 1960 р., проте зростання зайнятості було значно повільнішим. На думку дослідників це було викликано тим, що більшість робіт виконувалися машинами, або за їх допомогою. Так використання Amazon.com інтернет порталу зменшило потребу в продавцях, комп'ютеризовані кіоски замінили в готелях та аеропортах клерків, системи розпізнавання голосу та мови замінили персонал та операторів колл-центрів. Тобто впровадження великої кількості ІТ досягнень в економіку порушило рівновагу на ринку праці, стабілізація якого триватиме поряд з процесом створення нових робочих місць. Е. Брінйолфсон вважає, що тенденція заміни ІТ-робочих місць загрозлива, оскільки має викликаний тектонічними зсувами глобальний характер, що призвело до ситуації, в якій мільйони робочих місць були втрачені і натомість створено лише сотні тисяч принципово інших робочих місць. В короткостроковому періоді професійні навички, які раніше дозволяли створювати значну частку сукупної цінності економікою більше не будуть запитаними. Тобто інновації не лише дозволяють ефективніше використовувати традиційні ресурси, але й залучають у виробничий процес досі не задіяні активи. Таким чином, в довгостроковому періоді робітникам буде необхідно або набувати нових професійних навичків, або підприємці будуть вимушені розвивати сфери, в яких можна застосувати їх знання та кваліфікацію, або ж на ринку праці буде знижуватися заробітна плата.

Коли в економіці створюються нові робочі місця, які потребуватимуть вищої кваліфікації підвищується ризик того, що працівникам середнього сегменту зайнятості доведеться виконувати роботу, що потребує нижчої кваліфікації. Таким чином, на нижньому спектрі ринку праці через надмірний перехід до нього працівників середнього сегменту та притік трудових мігрантів з-за кордону посилиться напруга. Згодом ринок знову перейде до стану рівноваги, проте ця рівновага буде різною (деференційованою) для

кожного, за суттю, вже автономного сегменту. Тобто коли нижній сегмент ринку праці буде переповнений малокваліфікованою робочою силою, доходи висококваліфікованих працівників завдяки так званому мультиплікатору технологій продовжуватимуть зростати. Так у США з 2002 по 2007 рр. близько 60% зростання доходів домогосподарств припало на верхній відсоток громадян, більшість з яких є топ-менеджерами компаній, які нарощували активи через ІТ-впровадження, які в масштабах національної економіки завдають шкоди лише певним групам працівників. З моменту позбавлення інноваційною економікою моральнозастарілих робочих місць, розпочнеться пошук нових способів ефективного використання людських ресурсів. Складність проблеми адекватного скористання швидким розвитком та створення ще неіснуючих підприємницьких ніш полягає в обмеженій кількості високо освічених і технічно обізнаних спеціалістів. Таким чином, в системі освіти доцільно впроваджувати ті ж технології, що роблять галузі більш продуктивними.

Таким чином, ІТ-базоване підприємництво не лише потенціал технологічної керованості робочими місцями, воно також стимулює індустріальне пожвавлення. Водночас мусимо усвідомлювати, що автоматизація скоротивши чисельність робочої сили не гарантуватиме створення такої ж кількості робочих місць у відродженій промисловості. Також не виправдаються сподівання, що в результаті переходу на чисті джерела енергії буде створена достатня кількість робочих місць, оскільки сфера традиційної енергії буде ліквідована. Водночас виробництво та енергоресурси становлять лише незначну частку національної економіки США, основним видом діяльності населення якої є сфера послуг. Саме тому динамічна ІТ-сфера, поширюючись на нові види господарської діяльності та заповнення нових ринкових ніш може використати свій потенціал. Розширити сферу зайнятості за П. Даймондом може також втручання держави в розвиток інфраструктури та освіти. В стані кризи, через скорочення виробництва

розвинені ринки вимушено отримують значну кількість вільних ресурсів, і в цей період доцільно здійснювати запитані суспільством інвестиції.

Разом із тим, з боку ієрархічно побудованих організацій простежується чітка тенденція опору впровадженню інновацій. Зокрема COPA, PIPA, ACTA, CISPA та ін. через лобіювання імплементації в законодавство нормативних актів намагаються стримати поширення нових ідей та запобігти руйнуванню традиційних бізнес моделей в медіа, кіно- та музіндустрії. Так у Нью Йорку асоціація готельєрів протидіє поширенню Airbnb, таксисти протестують проти технології Uber, а видавничій діяльності загрожує e-book революція. Найбільшим системним ризиком тектонічних зсувів світової економіки є діалектика поколінь розвиненого ринку, що з одного боку проявляється в боротьбі за свободу інновацій, а з іншого – в намаганні зберегти статус кво. Глобальний розвиток нами тлумачиться, як використання знань та навичків старшого покоління розвинутих країн ринками, що виникають, оскільки вони лише переходять до технологічного укладу, який відмирає в інноваційній економіці. Світовій економіці необхідно знайти спосіб як примусити індустріальну робочу силу Заходу сприяти розвитку ринків, що формуються. Наразі країни-лідери з еміграції кваліфікованої робочої сили (табл. 3.9) належать або до групи країн, де формування ринку лише розпочалося, або до офшорних зон, які з посиленням контролю за фінансовими трансакціями ТНК та лібералізацією міжнародного руху капіталів для бізнесу втрачають атрактивність (див. додаток И). Так Гаїті, Гамбія, Сьєра-Леоне, Мозамбік та Ліберія входять за класифікацією ООН до найменш розвинутих держав світу, Тринідат і Тобаго, Барбадос, Багамські острови та Мальта за методикою СБ, навпаки становлять групу країн з високим рівнем доходу, решта належить до нижнього та верхнього сегменту країн із середнім рівнем доходу. Наведені дані з одного боку доводять коректність думки, що вигодами від міжнародного переливу людського капіталу переважно користуються країни розвинутих ринків, а з іншого спростовують візію, що громадяни з рівнем

сучасної освіти допоможуть країнам формування ринків освоїти передові технології, надавши поштовх соціально-економічному розвитку.

Таблиця 3.9

**Країни-донори емігрантів з рівнем освіти вище середньої
за станом на 2011 р.¹**

Країни-донори	Частка серед емігрантів (%)	ВНД на одну особу (дол. США)	Грошові перекази (+/-) / міграція (+/-)
Гайана	89	нчсрд	+280,0/-432,9
Гренада	85	5550	+59,0/-68,3
Ямайка	85	4990	+2020,0/-985,8
Сент-Вінсент і Гренадіни	85	5110	+33,0/-41,1
Гаїті	84	нрд	+1499,0/-1009,4
<i>Тринідад і Тобаго</i>	79	16490	+109,0/-358,6
Сент-Кітс і Невіс	78	10100	+44,0/31,9
Самоа	76	2840	+142,0/-120,4
Тонга	75	3260	+99,0/-47,2
Сент-Люсія	71	5170	+30,0/-40,4
Кабо-Верде	67	3100	+144,0/-192,5
Антигуа і Барбуда	67	12070	+24,0/-42,8
Беліз	65	нчсрд	+88,0/-50,2
Домініка	64	4870	+23,0/-69,3.
<i>Барбадос</i>	63	врд	+161,0/-105,0
Гамбія	63	440	+61,0/-64,9
Фіджі	62	3950	+128,0/-182,2
<i>Багамські Острови</i>	61	врд	-96,0/+33,4
<i>Мальта</i>	58	врд	-53,0/+15,5
Маврикій	56	7240	+220,0/-140,7
Сейшельські Острови	56	8480	+13,0/-12,3
Сьєра-Леоне	53	340	+48,0/-267,0
Сурінам	48	вчсрд	-8,0/+39,5
Гана	47	700	+119,0/-824,9
Мозамбік	45	440	+117,0/-1178,5
Ліберія	45	160	+57,0/-431,9
Маршалові Острови	39	3060	н.д./-10,5
Ліван	39	7970	+8177,0/-664,1
Кенія	38	770	+1758,0/-457,1
Федеративні Штати Мікронезії	38	2220	н.д./-21,9

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [372].

Так М. Кастельс довів, що виробництво в розвинених економіках спирається на працю освічених людей віком 25-40 років і непотрібною опиняється більше третини робочої сили. Разом із тим, вчений вважає, що наслідком цього стане не зростання рівня безробіття, а розширення граничної

гнучкості, мобільності праці та її індивідуалізація і, зрештою сформується високосегментована соціальна структура ринку праці [184]. Таким чином, для інноваційних економік необхідно залишити відкритими комунікаційні канали інтеграції молоді країн становлення ринку до найновіших наукових досягнень. Для громадян розвинутих ринків це означатиме пошук на ринках, що формуються втрачених на батьківщині робочих місць. Це значно розширить використання праці експатів, надавши трудовій міграції реверсної форми. Зростання цін на нерухомість в країнах, економіка яких орієнтована на фазу пізньої індустріалізації є свідченням того, що дане явище набирає силу. Так аналітична компанія Knight Frank протягом 12 місяців відстежувала динаміку темпів росту цін на нерухомість в різних країнах світу. Абсолютним лідером рейтингу стала Бразилія, де ціни на житло протягом року виросли на 25%, Індія посіла третє місце із 12 відсотковим зростанням. Топову десятку країн можна чітко поділити на країни фази пізньої індустріалізації та постіндустріальні країни, які зберегли потужну промисловість. Зокрема до першої групи належать Бразилія, Індія, Колумбія, Туреччина та Росія, а до іншої Естонія, Австрія, Німеччина, Ісландія та Канада. Разом з тим ціни на житло протягом останніх п'яти років найстрімкіше зростали в Китаї, сформувавши на ринку нерухомості величезну бульбашку [201].

Механізм тектонічних зсувів, який змінив світовий економічний ландшафт початку ХХІ ст., покладений в основу зростаючого для світової економіки та глобальних інвестиційних стратегій значення виникаючих ринків. Згідно даних СБ за станом на кінець 2010 р. в країнах появи ринку вироблялося близько половини світового ВВП за ПКС [413]. Проте, зосереджена виключно на ринки, що з'являються інвестиційна стратегія, не адекватна природі тектонічного зсуву, оскільки вона дозволить лише заповнити виробничу нішу, проте буде малокорисною тим підприємцям, що орієнтуються на глобальний ринок. Водночас маркери економічного розвитку за 2013 р. свідчать, що економіки багатьох ринків, що з'являються через

нехтування під час бурхливого росту необхідності вирішення структурних проблем сповільнюються. За даними агентства Bloomberg в II кварталі 2013 р. індекс MSCI BRIC знизився на 12%, валюти країн БРІК проти долара впали на 4,1%, а держоблігації втратили 0,6%. Якщо протягом 2005-2012 рр. сукупні іноземні інвестиції на ринках країн БРІК за даними EPFR Global становили 52 млрд. дол. то з початку 2013 р. 26,7% суми були відкликани інвесторами [168].

Так на переконання Є. Ясіна, ще принаймні два десятиліття через досягнення технологічної межі розвинені ринки за темпами економічного росту поступатимуться ринкам, що з'являються. Таким чином, світові лідери вимушені, генеруючи інновації, постійно збільшувати граничні можливості економіки знань. Я. Столярчук у [370] вказує, що завдяки міграційним процесам, насамперед розширенню сегменту висококваліфікованої робочої сили, розвинені країни світу концентрують на своїй території найцінніший вид ресурсу – людський, «знекровлюючи» у такий спосіб інтелектуальний потенціал переважної більшості країн світу.

Ріст ринків, що з'являються, мірою вичерпання потенціалу фази пізньої індустріалізації та запозичення технологій, буде загальмовуватися, а їх конкурентні переваги будуть поволі втрачатися. Р. Шарма зазначив, що нині відновлюється нормальний цикл: одні ринки, що з'являються опинилися у кризі, інші проводять реформи, якійсь перебувають на стадії буму чи в спокої. Розвинені країни завдяки перевазі горизонтальної мережевої структури ринкової економіки над ієрархічними структурами, що властиві економічним системам із сильними позиціями аграрних традицій, зберігатимуть свої переваги як джерело інновацій. Так зведений випереджувачий індикатор економічної активності (CLI) для 33 країн, що входять в ОЕСР, виріс у травні 2013 р. до 100,6 пункту. CLI вказує на помірне покращення росту в більшості крупних економіках ОЕСР, проте у великих економіках, що розвиваються CLI свідчить про стабілізацію та сповільнення імпульсу [270].

Водночас вихід національної економіки на технологічну межу означає її входження до співтовариства розвинених країн з інноваційною економікою та демократичною формою правління. Так від кількості країн, які не зможуть вийти на цей рубіж залежатиме рівень світової напруги і такий міжнародний розподіл праці, за якого в глобальній економіці збережуться аграрна, індустріальна та постіндустріальна стратифікація. За такої структури світової економіки міжнародні трудові міграційні потоки закріпляться між аграрними та індустріальними країнами (див. рис. 2.5). Циркулярна наукова міграція, втрачатиме ознаки циркулярності, трансформуючись в еміграцію талантів до інноваційно орієнтованих країн, що в перспективі значно послабить можливість настання нових тектонічних зсувів. В 2013 р. на замовлення Федерального банку Мінеаполісу Г. Капланом та С. Шульхофер-Вольфом було проведено дослідження географічної мобільності населення США. Аналізуючи дані за останні 20 років вчені дійшли висновку, що штати країни стали виробляти аналогічний асортимент продукції та пропонувати робочі місця приблизно однакової якості, що позбавляє внутрішню міграцію сенсу. Таким чином, нівелювання територіальних переваг, внаслідок глобальної дифузії технологій та видів доцільної діяльності, мінімізує потребу міжнародного руху робочої сили.

3.3 Економічна основа міграційної політики країн-ремітентів іноземної робочої сили

На лісабонській конференції (вересень 2007 року) з питань легальної імміграції було зазначено, що 85% працівників-мігрантів з низькою кваліфікацією, місцем працевлаштування обирають країни Європейського Союзу, тоді як США приймає лише 5% таких мігрантів. Водночас 55% робітників середньої і високої кваліфікації іммігрують до США, тоді як до ЄС потрапляють лише 5%. Європейська Комісія, яка зобов'язалася формувати спільну міграційну політику (МП) зважаючи на економічну й демографічну ситуацію визнала, що нині глобальний та узгоджений підхід до міграції є

обов'язковий [407]. Так в працях П. Болеса [460], Д. Ворони [59], В. Волеса, Г. Волеса [55], А. Геддеса [489], Р. Козловські [511], О. Краєвської [206], В. Шамраєвої [431], Н. Шмунь, Л. Сисюк [437], Б. Юськіва [441] та ін. розкрито питання формування спільної міграційної політики ЄС. Проте зазначені дослідження рефлексують МП ЄС фрагментарно, що пояснюється складністю проблеми та надзвичайно динамічним розвитком міжнародної трудової міграції.

Так визначення цілей і концепції МП є основою для розробки системи заходів або засобів, спрямованих на ефективне вирішення найактуальніших міграційних проблем соціально-економічного розвитку. Структура та ієрархія засобів здійснення МП має чітко виражену національну специфіку, пов'язану з розмаїтістю конкретно-історичних, політичних, соціальних, економічних і т.п. умов розвитку країни. Найважливішою метою МП є захист національного ринку праці від неконтрольованого притоку іноземної робочої сили, що вимагає широкого застосування заходів, які спрямовані на запобігання імміграції та скорочення кількості іноземної робочої сили в країні перебування [2].

С. Метельов вважає, що МП значною мірою пов'язана з процесами демографічного росту населення певних країн та світу в цілому [236]. Таким чином, МП мусить формуватися в результаті синергії внутрішньої та зовнішньої політики держави, що викликано специфічною особливістю трудових міграційних процесів, які залежать від комплексу соціально-економічних та природних чинників. Так директор Дублінського Інституту досліджень ринку праці Дж. Уїкхем зазначає, що залежність економіки Європи від мігрантів через очікування демографічного спаду більш ніж дивний аргумент. З огляду на загострення екологічних проблем та обмеженість ресурсів відповідальна політика багатих індустріальних держав мусить бути спрямована, швидше, на те, щоб навпаки, поступово зменшувати приріст населення [393].

Л. Мармора вважає, що МП ґрунтується на взаємовідносинах та поєднанні інтересів держави, суспільства і людини у вирішенні проблем, пов'язаних з перетином кордонів та співвідношенням прав мігрантів і корінного населення [231, С.39]. Лібералізація міжнародної торгівлі, обсяги якої постійно зростають, поглиблення міжнародного розподілу праці призводять до поляризації світового багатства. Так Е. Райнерт вважає, що розвиток насправді є заснованою на знаннях і технологіях рентаю, яку переважно підсилює вільна торгівля між країнами, що знаходяться на різних технологічних рівнях, а не навпаки. Тобто, одні країни спеціалізуються на багатстві, а інші відповідно своєї відносної переваги — на бідності. Таким чином, Е. Райнерт [332] та О. Неклеса [258] одностайні в тому, що встановлення системи, яка базується на капіталістичних цінностях законсервує світове розшарування країн за рівнем отриманого доходу, гарантуючи збереження між ними трудові міграційні коридори. Світова конкуренція насправді спостерігається не між різнорівневими за розвитком країнами, а однорівневими: США конкурують з ЄС, Індія з Китаєм, Мексика з Бразилією і т. д.. Для континентальної Європи важливим політичним питанням є те, як отримати користь від зростаючої мобільності кваліфікованих робочих кадрів [393].

В табл. 3.10 найефективніші країни світу подані відносно основних економічних маркерів атракту іноземної робочої сили. На основі кореляційного аналізу (додаток 3 матриця 3.2) факторних і результативних показників табл. 3.10 встановлено, що іммігрантів найбільше приваблює рівень продуктивності праці на очікуваному робочому місці (0,5299), значно слабше рівень демократії в приймаючому суспільстві (0,0616), про що свідчить негативний слабкий зв'язок із індексом Джині (-0,2176). Натомість середній зв'язок індексу втягнутості до міжнародної торгівлі та часткою іммігрантів у робочій силі (0,3473) свідчить про послаблення позицій тих

дослідників, які вважають що існують інструменти взаємозамінності міжнародного руху факторів виробництва та міжнародної торгівлі.

Таблиця 3.10

**Маркери трудовіграційної атрактивності найефективніших країн світу
за станом на 2012 р.¹**

Країни	Продуктивність праці (євро за годину)	Індекс Джині (значення / місце)	Чисельність іммігрантів тис. осіб. / % в робочій силі	Індекс демократії (значення / місце)	Індекс/місце втягнутості до міжнародної торгівлі
1. Норвегія	31.73	25,0/133	485,4/19,4	9,8/1	5,17/12
2. Люксембург	29.25	26,0/132	173,3/86,6	8,88/11	5,20/9
3. Франція	28.58	32,7/98	6684,8/23.8	7,77/29	5,03/20
4. США	28.23	45,0/42	42813,3/27,4	8,11/19	4,90/23
5. Ірландія	28.03	30,7/108	898,6/40,8	8,56/12	4,96/22
6. Бельгія	27.34	28,0/121	1465,7/31,9	8,05/23	4,96/21
7. Нідерланди	26.03	30,9/107	1752,9/20,6	8,99/10	5,32/7
8. Австрія	25.44	26,0/127	1310,2/31,2	8,49/13	5,12/15
9. Швеція	24.69	23,0/134	1306,0/26,7	9,50/4	5,39/4
10. Данія	24.53	29,0/118	483,7/16,7	9,52/3	5,41/3
11. Великобританія	24.10	34,0/92	6955,7/22,1	8,16/18	5,18/11
12. Німеччина	23.55	27,0/125	10758,1/26,0	8,34/14	5,13/13
13. Фінляндія	23.34	29,5/115	225,6/8,3	9,06/9	5,34/6
14. Італія	23.18	32,0/101	4463,4/17,7	7,74/31	4,36/50
15. Австралія	22.33	30,5/110	5522,4/50,6	9,22/6	5,08/17
16. Канада	22.32	32,1/100	7202,3/38,9	9,08/8	5,22/9
17. Швейцарія	21.95	33,7/93	1762,8/41.0	0,09/7	5,29/8
18. Японія	20.49	38,1/74	2176,2/3.3	8,08/21	5,08/18
19. Ісландія	19.68	28,0/123	37,2/18,6	9,65/2	5,08/16
20. Естонія	17.50	34,0/91	182,5/26,1	7,61/34	4,85/26
21. Іспанія	17.34	32,0/102	6900,5/31,4	8,02/25	4,79/31
22. Словенія	16.20	28,4/120	163,9/16,4	7,76/30	4,65/33
23. Нова Зеландія	16.08	36,2/83	962,1/41.8	9,26/5	5,34/5
24. Греція	15.53	33,0/96	1132,8/21,7	7,65/32	4,07/67
25. Мальта	15.41	26,0/128	15,5/7,8	8,28/15	н.д.
26. Кіпр	15.00	29,0/115	154,3/38,5	7,29/40	4,61/37
27. Португалія	13.80	38,5/72	918,6/16,4	7,81/27	4,63/35
28. Словаччина	12.85	26,0/130	130,7/4,8	7,35/38	4,29/55
29. Південна Корея	12.73	31,3/104	534,8/2,4	8,06/22	4,65/34
30. Латвія	12.11	36,0/84	335,0/27,9	7,05/48	4,39/45
31. Литва	10.74	36,0/85	128,9/8,1	7,24/41	4,31/52
32. Угорщина	10.50	28,0/122	368,1/8.4	7,04/49	4,39/47
33. Туреччина	10.49	41,0/56	1410,9/6,7	5,73/88	4,13/62
34. Чехія	9.62	26,0/131	453,0/8,7	8,19/16	4,42/41
35. Польща	9.46	34,9/87	827,5/4,7	7,12/45	4,37/48
36. Мексика	7.39	48,2/28	725,7/1,6	6,93/50	4,08/65

Примітка¹ Складено автором з використанням [283; 284; 285; 333; 372; 532].

Разом із тим, загальна продуктивність праці в економіці прямо пропорційно залежить від обсягу інвестицій як національного, так й іноземного капіталу. Якщо внутрішні інвестиції створюють робочі місця чи принаймні гарантують збереження їх кількості, то ПІІ експортують зайнятість і, щонайменше, гальмують капіталонасичення економіки та знецінення капіталу в країні походження. Загалом у 2008 р. обсяги ПІІ до бідних країн порівняно з 1995 р. зросли на 624 % (табл. 3.11), проте на тлі світових обсягів ПІІ вони залишаються надзвичайно низькими (див. додаток К), ледь перевищуючи обсяги грошових переказів трудових мігрантів до цих країн.

Таблиця 3.11

Потоки фінансових ресурсів, які спрямовуються до країн, що розвиваються 1995-2010 рр. (млрд. дол. США) [372]

Види фінресурсів	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ПІІ	95	149	208	276	346	514	593	359	-
Грошові перекази	55	81	159	192	227	278	325	307	325
ОДР	57	49	79	108	106	107	128	120	-
Приватні кредити і портфельні інвестиції	83	27	93	165	211	434	157	85	-

Так фахівці Міжнародного Фонду сільськогосподарського розвитку (IFAD) підрахували, що в 2006 р. приблизно 150 млн. мігрантів, які працювали в індустріально розвинених країнах, переказали на батьківщину більше 300 млрд. дол. Тоді як міжнародні донори, які допомагають країнам формування ринку витратили на програми міжнародної допомоги 104 млрд. дол., а об'єм прямих іноземних інвестицій в ці держави склав 167 млрд. дол. [408].

Найефективніші країни світу мають найвищі індекси демократії та найнижчі значення індексу Джині, найбільший показник якого через слабкий перерозподіл доходів зафіксований в США, Мексиці та Туреччині. Водночас, рівень бідності у США є рівнем доходу середнього класу Мексики і Туреччини, через що вони перебувають серед аутсайдерів атрактивності для іноземної робочої сили країн групи. Також помічено, що частка трудових мігрантів в робочій силі найефективніших країн світу коливається у межах

від 1,6% в Мексиці до 86,6% у Люксембурзі, спадаючи у напрямку менш ефективних, що обґрунтовує коректність обраних в дослідженні атрибутів. Низька атрактивність Японії та Південної Кореї пояснюється специфікою економічних відносин між обома країнами та їх географічним положенням. Натомість слабка привабливість ринку праці країн передостанньої хвилі розширення ЄС пояснюється їх вступом до Шенгенської групи та ускладненням їх МП щодо іноземців з-за меж інтеграційного угруповання.

Дані ООН свідчать, що в 2010 р. за межами батьківщини проживало близько 216 млн. осіб з яких 16,3 млн. мали статус біженців, які знаходили притулок у відносно бідних країнах, що не були спроможні запропонувати їм робочі місця, частка жінок серед мігрантів становила 48,4% [129]. Водночас із високою імовірністю можна стверджувати, що серед них не більше 10 млн. могли займатися за кордоном домашнім господарством. Тобто трудові мігранти становили близько 190 млн. осіб, або 6% світової робочої сили, проте відстежена СБ сума отриманих з-за кордону переказів у 2009 р. склала лише 0.7% світового ВВП. Це зокрема пояснюється результатами дослідження С. Спесером [582] та А. Гамленом [487] міжнародної трудової міграції, які констатують певні суперечності економічного ефекту використання праці іноземців. Так вони вважають, що насправді вплив трудової міграції на економіку приймаючої країни є «нейтральним або мінімально позитивним». Разом із тим, об'єми грошових переказів, які надходять до країн, що розвиваються через платіжні системи (табл. 3.6), значно перевищують об'єми офіційної допомоги і складають більше 10% їх валового внутрішнього продукту (ВВП) [372, С.2]. Тобто товарно-грошова маса, як еквівалент створеного працею трудових мігрантів доходу асиметрично рефлексується економічними системами країн походження та працевлаштування.

В табл. 3.12 нами згруповані провідні країни-ремітенти трудових мігрантів за їх часткою в населенні.

Таблиця 3.12

Провідні країни за показниками імміграції за станом на 2011 р. (у %)¹

Країни-реципієнти	Відсоток населення	Рейтинг процвітання	Індекс демократії (значення/ місце)
Катар	87	н.д.	3.18 а.р./138
Монако	72	н.д.	н.д.
ОАЕ	70	29	2.58 а.р./149
Кувейт	69	38	3.74 а.р./122
Андорра	64	н.д.	н.д.
Кайманові острови	63	н.д.	н.д.
Північні Маріанські острови	62	н.д.	н.д.
Віргінські острови (США)	57	н.д.	н.д.
Макао (КНР)	55	н.д.	н.д.
Острів Мен	55	н.д.	н.д.
Нормандські острови	50	н.д.	н.д.
Йорданія	46	77	3.89 а.р./118
Гуам	44	н.д.	н.д.
Західний Берег Йордану і сектор Газа	44	н.д.	н.д.
Американське Самоа	41	н.д.	н.д.
Сінгапур	41	19	5.89 г.р./81
Ізраїль	40	40	7.53 н.д/36
Бахрейн	39	н.д.	3.92 а.р./144
Гонконг, Китай	39	18	5.92 г.р/80
Сан-Маріно	37	н.д.	н.д.
Бруней-Даруссалам	36	н.д.	н.д.
Майотта	36	н.д.	н.д.
Люксембург	35	4	н.д.
Ліхтенштейн	35	н.д.	н.д.
Аруба	32	н.д.	н.д.
Бермудські Острови	31	н.д.	н.д.
Оман	28	н.д.	3.26 а.р./134
Палау	28	н.д.	н.д.
Саудівська Аравія	28	52	1.77 а.р/161
Нідерландські Антільські острови.	26	н.д.	н.д.

Примітка¹ Складено автором з використанням [312; 339; 372].

Спільною рисою більшості країн вибірки є мала територія та переважно авторитарні режими правління. Розпоряджаючись значними покладами корисних копалин при незначній чисельності населення чи слугуючи світовими податковими гаванями, уряди держав вибірки сприяють імміграції висококваліфікованих спеціалістів сфери просунутих послуг та обслуги так званої «еліти» країни. За методикою МВФ грошові перекази трудящих – це поточні приватні грошові перекази трудових мігрантів, які вважаються резидентами країни перебування, на адресу одержувачів в країні їх

походження. Загалом у 2010 р. було отримано переказів з-за кордону на суму 440,1 млрд. дол., з яких 73,96% потрапило до країн, що розвиваються, роком раніше, з них переказали лише 14,11% [372, С.33]. Водночас лідером провідних країн-ремітерів грошових переказів трудових мігрантів є США, з яких за кордон переказують лише 0,32% ВВП (табл. 3.13), в той же час 27,4 % доцільної діяльності в країні виконується іноземцями (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.13

Основні країни-відправники грошових переказів за станом на 2012 р.¹

Країни-ремітери	Переказано (млрд. дол. США)	Інвестиційно найпривабливіші країни світу (значення/місце)	Рейтинг країн за розміром ВВП (млрд. дол. США / місце)	Рейтинг країн за індексом інновацій (значення/місце)
США	48	1 095.24/12	15,094,000/1	57,7/10
Саудівська Аравія	26	1 029.26/72	576,824/20	39,3/48
Швейцарія	20	1 103.16/3	635,650/19	68,2/1
Росія	19	1 000.00/130	1,857,770/9	37,9/51
Німеччина	16	1 093.51/15	3,570,556/4	56,2/15
Італія	13	1 060.79/39	2,194,750/8	44,5/36
Іспанія	13	1 080.65/22	1,490,810/12	47,2/29
Люксембург	11	1 089.97/18	59,475/69	57,7/10
Кувейт	10	1 054.92/44	176,590/52	37,2/55
Нідерланди	8	1 100.63/9	836,257/17	60,5/6
Малайзія	7	1 044.75/57	278,671/35	45,9/32
Ліван	6	1 017.99/89	42,185/83	36,2/61
Оман	5	1 038.03/61	71,782/64	39,5/47
Франція	5	082.58/21	2,773,032/5	51,8/24
Китай	4	1 005.82/120	7,298,097/2	45,4/34
Бельгія	4	1 093.21/16	511,533/23	54,3/20
Норвегія	4	1 101.25/6	485,803/24	56,4/14
Японія	4	1 092.98/17	5,867,154/3	51,7/25
Індія	4	1 018.35/87	1,847,982/10	35,7/64
Великобританія	4	1 094.24/14	2,431,589/7	61,2/5
Данія	3	1 103.26/1	332,677/30	59,9/7
Австрія	3	1 094.82/13	418,484/26	53,1/22
Ізраїль	3	1 070.34/33	242,929/39	56,0/17
Казахстан	3	1 015.18/93	186,198/49	31,9/83
Республіка Корея	3	1 070.20/34	1,116,247/15	53,9/21
Австралія	3	1 100.51/10	1,371,764/13	51,9/23
Індонезія	3	1 013.74/95	846,832/16	28,1/100
Чеська Республіка	3	1 078.69/25	215,215/46	49,7/27
Ірландія	2	1 101.13/7	217,275/45	58,7/8
Греція	2	1 059.74/41	298,734/34	35,3/66

Примітка¹ Складено автором з використанням [290; 291; 315; 372].

Подібна ситуація простежується й у ФРН, де 0,44% її ВВП на батьківщину переказують іноземці, частка яких у робочій силі країни складає 26,0% та у Франції 0,18% та 23,8% відповідно. Аналіз кореляційної матриці (додаток 3 матриця 3.3) дав можливість встановити щільність зв'язків між показниками, які характеризують економічну систему основних країн-відправників грошових переказів. Помічено, що щільність зв'язку між обсягом переказаних мігрантами на батьківщину коштів та інвестиційною привабливістю країни є надзвичайно слабкою (0,0390), що викликано наявністю у вибірці країн-донорів міжнародного ринку позичкових капіталів, насамперед членів БРІК та ОПЕК. Зв'язок із рівнем продуктивності є значно вищим, проте гранично слабким (0,2215), що є свідченням низької кваліфікації, у своїй масі, іноземної робочої сили, яку також мало приваблює (0,1342) інноваційна компонента економіки приймаючої країни

Мірою зближення часток переказаного ВВП та трудових мігрантів у робочій силі, знижується рівень соціально-економічного розвитку країни-реципієнта трудових мігрантів (табл. 3.14) та зростають їх бали у рейтингу недієздатності держав. Лише в п'яти країнах з лідерів за часткою у ВВП переказаних трудовими мігрантами коштів, частка іноземців в робочій силі була меншою. З них Група Світового банку з оцінки перспектив розвитку зарахувала Мальдівські острови, Гайану, Тонгу та Монголію до нижньої частини сегменту країн із середнім рівнем доходу (н.ч.с.к.с.р.д.), а Гвінею-Бісау до країн з низьким рівнем доходу (к.н.р.д.). Зазначені співвідношення свідчать про те, що світом мігрує переважно низькокваліфікована та малополачувана робоча сила, яка адекватна лише рівню економіки нижньої частини сегменту країн із середнім рівнем доходу та країн з низьким рівнем доходу.

Вищі ж за розвитком країни, хоча і привабливіші для них та оплачують їх працю значно вище, проте сума виплат залишається для національної економіки незначною.

Таблиця 3.14

Основні країни-відправники грошових переказів за станом на 2011 р.

(% від ВВП)¹

Країни-ремітери	Частка ВВП	Відсоток іммігрантів у робочій силі	Рейтинг/ місце недієздатності держав	Категорії країн за рівнем доходу	Індекс/ місце Джині
Люксембург	20%	86,6	27,6/167	ОЕСР	26,0/132
Ліван	17%	50,5	93,5/29	В.ч.с.к.с.р.д.	н.д.
Оман	10%	82,6	47,2/146	К.в.р.д.	н.д.
Мальдівські Острови	9%	3,3	78,8/81	Н.ч.с.к.с.р.д.	н.д.
Кувейт	8%	212,5	63,4/125	К.в.р.д.	н.д.
Бахрейн	7%	105,1	59,0/133	К.в.р.д.	н.д.
Саудівська Аравія	6%	83,8	77,5/89	К.в.р.д.	н.д.
Гвінея-Бісау	5%	3,2	94,8/27	К.н.р.д.	н.д.
Гайана	5%	3,9	73,0/104	Н.ч.с.к.с.р.д.	43,2/47
Тонга	4%	1,9	Н.д.	Н.ч.с.к.с.р.д.	н.д.
Бруней-Даруссалам	4%	74,1	68,1/118	К.в.р.д.	н.д.
Швейцарія	4%	41,0	21,1/174	ОЕСР	33,7/93
Уганда	3%	4,8	96,9/21	К.н.р.д.	45,7/39
Киргизстан	3%	9,7	89,1/42	К.н.р.д.	30,3/111
Малайзія	3%	22,2	68,9/115	В.ч.с.к.с.р.д.	46,1/36
Казахстан	3%	37,6	72,5/105	В.ч.с.к.с.р.д.	28,8/119
Таджикистан	2%	10,9	90,3/37	К.н.р.д.	32,6/99
Сейшельські Острови	2%	29,0	67,7/120	В.ч.с.к.с.р.д.	н.д.
Ямайка	2%	2,5	68,6/117	В.ч.с.к.с.р.д.	45,5/40
Йорданія	2%	185,8	77,9/86	Н.ч.с.к.с.р.д.	39,7/63
Монголія	2%	0,9	61,9/127	Н.ч.с.к.с.р.д.	32,8/97
Молдова	2%	29,1	85,1/54	Н.ч.с.к.с.р.д.	33,2/95
Того	2%	7,1	87,2/50	К.н.р.д.	н.д.
Камбоджа	2%	4,4	87,3/49	К.н.р.д.	43,0/49
Кіпр	2%	38,5	68,9/114	К.в.р.д.	29,0/117
Вірменія	2%	22,6	74,3/101	Н.ч.с.к.с.р.д.	37,0/77
Ізраїль	2%	100,0	84,6/58	К.в.р.д.	39,2/67
Лівія	2%	29,7	69,4/112	В.ч.с.к.с.р.д.	н.д.
Росія	2%	16,7	80,8/71	В.ч.с.к.с.р.д.	42,3/53
Беліз	2%	46,8	69,5/111	Н.ч.с.к.с.р.д.	н.д.

Примітка¹ Складено автором з використанням [126; 310; 333; 372].

Так 25-и мільйонне населення Саудівської Аравії обслуговують 7,3 млн. трудових мігрантів з Індії (подушовий дохід у 2009 р. 1 тис. 180 дол.), Єгипту (2 тис. 070 дол.), Пакистану (1 тис. 20 дол.), Ємену (1 тис. 60 дол.), Філіппін (1 тис. 790 дол.), Бангладеш (1 тис. 416 дол.), Шрі-Ланки (1 тис. 990 дол.), Індонезії (2 тис. 230 дол.), Судану (1 тис. 220 дол.) та Йорданії (3 тис. 740 дол.) [323], переказуючи родинам лише 6% ВВП королівства, що становить

26 млрд. дол., або ж 3 тис. 561 дол. в середньому на мігранта протягом року і є значно вище за середній дохід на батьківщині. Оцінюючи основні країни-ремітенти грошових переказів (табл. 3.15), їх було сегреговано за рівнем життя населення, що дало змогу встановити наступні закономірності.

Таблиця 3.15

Основні країни-отримувачі грошових переказів за станом на 2011 р.¹

Країни-ремітенти	Грошові перекази в країну (млрд. дол. США / % у ВНД)	ВНД на душу населення за методом Атласа (дол. США)	Чисельність емігрантів (тис. осіб / % у населенні)	ВНД (млрд. дол. США)
<i>Індія*</i>	55/4.2	1180	11357,5/0,9	1304,8
<i>Китай*</i>	51/1,03	3590	8343,6/0,6	4938,0
<i>Мексика*</i>	22.6/2,62	8920	11859,2/10,7	860,8
<i>Філіппіни*</i>	21.3/13,27	1790	4275,2/4,6	160,4
Франція*	15.9/0.59	42680	1742,1/2,8	2674,8
ФРН*	11.6/0.34	42560	3540,6/4,3	3394,1
<i>Бангладеш*</i>	11.1/11.16	590	5380,2/3,3	99,4
Бельгія*	10.4/2.19	45310	455,0/4,3	474,7
Іспанія*	10.2/0.71	31870	1373/3,0	1419,2
<i>Нігерія*</i>	10/6,43	1140	1000,0/0,6	155,3
<i>Пакистан</i>	9.4/5,47	1020	4677,0/2,5	171,7
Польща	9.1/2,18	12260	3102,6/8,2	416,1
<i>Ліван</i>	8.2/23.03	7970	664,1/15,6	35,2
<i>АРЄ</i>	7.7/4,08	2070	3739,1/4,4	188,5
Великобританія	7.4/0.33	41520	4668,3/7,5	2226,2
<i>В'єтнам</i>	7.2/8,12	1010	2226,4/2,5	88,6
<i>Індонезія</i>	7.1/1,36	2230	2502,3/1.1	521,4
<i>Марокко</i>	6.4/7,11	2790	3016,6/9,3	89,9
<i>Росія</i>	5.6/0.46	9370	11055,6/7,9	1194,9
<i>Сербія</i>	5.6/13.36	5990	196,0/2,0	41,9
<i>Україна</i>	5.3/4.77	2800	6563,1/14,4	111,1
<i>Румунія</i>	4.5/2.73	8330	2769,4/13,1	164,4
Австралія	4.3/047	43770	442,8/2.1	900,7
<i>Бразилія</i>	4.3/0,27	8040	1367,1/0,7	1547,1
<i>Гватемала</i>	4.3/12.21	2620	871,9/6,1	35,2
Нідерланди	4.1/0.52	49350	993,4/6,0	788,1
<i>Колумбія</i>	3.9/1,76	4930	2122,1/4,6	221,2
<i>Йорданія</i>	3.8/16,23	3740	733,6/11,3	23,4
Португалія	3.7/1,70	20940	2230,0/20,8	216,7
<i>Сальвадор</i>	3.6/18.0	3370	1269,1/20,5	21,0

Примітка¹ Складено автором з використанням [200; 372].

Так виділено 9 країн членів ОЕСР (жирним шрифтом), Ліван з Румунією (жирним курсивом), які входять до верхньої частини сегменту країн із середнім рівнем доходу, провідні ринки, що з'являються (курсивом) крім

ПАР та Аргентини та решта, за класифікацією Світового банку, країни із середнім рівнем доходу. Помічено, що в багатших державах частка грошових переказів емігрантів у ВНД зменшується. Так, у проміжку від 590 дол. США в Бангладеш до 2 тис. 620 дол. США в Гватемалі, емігранти переказують на батьківщину таку кількість грошей, яка становить більшу частку у ВНД ніж вони в населенні. Тобто маємо справу з чітко вираженою циркуляційною трудовою міграцією, за якої в структурі доходів мігранта переважають видатки членів родини на батьківщині, заощадження з метою інвестування та мінімальні особисті видатки в країні працевлаштування. Це свідчить про низький рівень їх робочої сили та непевне (кон'юнктурне) становище на ринку праці країни-реципієнта. Переказані мігрантами кошти в розмірі від 2 тис. 790 дол. в Марокко до 9 тис. 370 дол. США в Росії швидше засвідчують ускладнення соціального ліфтингу трудового мігранта на батьківщині.

Водночас трудові мігранти, які становлять 14,4% населення України та 29,7% її робочої сили, переказують родинам лише 4,77% ВНД, формуючи враження, що за кордоном вони погоджуються на втричі меншу зарплатню від подушового ВВП батьківщини, що не відповідає дійсності. Натомість 2% населення Сербії, яке емігрувало в пошуках роботи щорічно переказує на батьківщину щонайменше 13,36% ВНД, що цілком співставно із доходом в 30 тис. дол. США робітників країн призначення. Тобто для середнього сегменту доцільно брати до уваги фіскальний тиск на доходи трудових мігрантів, умови міжнародного руху фінансового капіталу, криміногенну ситуацію на батьківщині, рееміграційні перспективи тощо. Разом із тим, в структурі доходів трудових мігрантів зростають особисті витрати, вони беруть за кордон сім'ї, нерідко залишаючись там назавжди. Починаючи з подушового доходу в 20 тис. 940 дол. США в Португалії простежується чітка тенденція мінімізації мігрантами суми грошових переказів на батьківщину, що рефлексує наближення структури їх витрат до способу життя місцевого населення, тобто вони реалізують соціальний ліфтинг за кордоном.

Таким чином, маркер загальної суми переказаних в країну коштів, маючи занадто різні частки у ВНД, не дає чіткого бачення специфіки міжнародної трудової міграції. Так серед основних країн отримувачів грошових переказів (табл. 3.16) в 2009 р. найбагатшим був Ліван, економіка якого постійно зазнає шоку військових конфліктів, що демонструє силу впливу політичної нестабільності на колись процвітаючу економіку. В такій же ситуації опинилися Сербія, Боснія і Герцоговина та Гренада, отже верхньою межею групи доцільно вважати подушовий дохід в розмірі 4 тис. 990 дол. США на Ямайці. Згідно класифікації Звіту з людського розвитку ПР ООН за 2011 р. до групи країн із високим рівнем людського розвитку потрапили держави з ІЛР від 0,783 – 48-е місце до 0,698 – 94-а позиція. З 95-го місця, що відповідає показнику ІЛР 0,698 по 141 – 0,522 країни складають групу із середнім рівнем людського розвитку і з 142 місця країни мають ІЛР 0,510 і менше та складають групу з низьким рівнем людського розвитку. Таким чином, для економіки основних країн-отримувачів грошових переказів за часткою від ВВП характерним є переважно середній та низький рівень людського розвитку, що наперед визначив загальний посередній рівень робочої сили, яка живить систему міжнародної трудової міграції.

В таблиці 3.16 чітко простежуються три групи країн-ремітентів коштів мігрантів. Для першої групи країн (виділені жирним шрифтом) характерна недооцінка робочої сили емігрантів, які переказують на батьківщину частку грошових коштів у ВВП, що значно перевищує їх частку в населенні. Вони пов'язують своє майбутнє із країною походження або усвідомлюючи тимчасовість економічних проблем, або існують механізми обов'язкового їх повернення чи суворого фіскального обліку зароблених за кордоном коштів, або ж батьківщина провадить сприятливу інвестиційну політику та з рештою через складність отримання виду на проживання. Робоча сила мігрантів, які переказують приблизно тотожні частки, також є недооціненою, оскільки грошові перекази становлять лише частину їх доходу.

Таблиця 3.16

**Основні країни-отримувачі грошових переказів за станом на 2011 р.
(у % від ВВП)¹**

Країни-ремітенти	Частка ВВП	ВНД на душу населення за методом Атласа (дол. США).	Частка емігрантів в населенні (у %).	Індекс людського розвитку (місце/значення)	Рейтинг інвестиційної привабливості країни (місце/значення)
Таджикистан*	35%	700	11.2	127/0,607	154/989,20
<i>Тонга*</i>	28%	3260	45.4	90/0,704	110/1008,80
<i>Лесото*</i>	25%	1030	20.5	<i>160/0,450</i>	121/1005,19
<i>Молдова*</i>	23%	1590	21.5	111/0,649	91/1015,59
Непал*	23%	440	3.3	<i>157/0,458</i>	146/992,19
<i>Ліван*</i>	22%	7970	15.6	71/0,739	89/1017,99
<i>Самоа*</i>	22%	2840	67,3	99/0,688	103/1011,21
Гондурас*	19%	1820	7.5	121/0,625	112/1008,46
<i>Гайана*</i>	17%	н.д.	56.8	117/0,633	102/1011,87
<i>Сальвадор*</i>	16%	3370	20.5	105/0,674	62/1037,99
Йорданія	16%	3740	11.3	95/0,698	67/1033,46
Киргизія	15%	870	11.2	126/0,615	131/999,36
<i>Гаїті</i>	15%	н.д.	83,6	<i>158/0,454</i>	151/990,02
<i>Ямайка</i>	14%	4990	36.1	79/0,727	50/1048,22
<i>Боснія і Герцеговина</i>	13%	4700	38.9	74/0,733	75/1027,08
Сербія	13%	5990	2.0	59/0,766	81/1021,97
Бангладеш	12%	590	3.3	н.д.	150/990,38
Філіппіни	12%	1790	4.6	112/0,644	109/1009,06
<i>Албанія</i>	11%	3950	45.4	70/0,739	69/1033,23
Того	10%	440	5.4	<i>162/0,435</i>	141/993,90
Нікарагуа	10%	1000	12.5	129/0,589	92/1015,28
Гватемала	10%	2620	6.1	131/0,574	85/1019,22
<i>Кабо-Верде</i>	9%	3010	37.5	133/0,568	58/1041,72
Гвінея-Бісау	9%	н.д.	6.8	<i>176/0,353</i>	174/980,17
Сенегал	9%	1030	4.9	<i>155/0,459</i>	106/1009,57
<i>Вірменія</i>	9%	3100	28.2	86/0,716	76/1026,53
<i>Гренада</i>	9%	5550	65.5	67/0,748	157/988,24
Шрі-Ланка	8%	1990	9.1	97/0,691	98/1013,07
Гамбія	8%	440	3.7	<i>168/0,420</i>	143/993,28
Домініканська р-ка	7%	4510	10.1	98/0,689	74/1027,60

Примітка¹ Складено автором з використанням [126; 372; 591].

Третя група країн, в яких частка трудових мігрантів в населенні значно переважає частку переказаних ними коштів у ВВП батьківщини, не зазнає суттєвого монетарного тиску проте незначні обсяги переказів сигналізують про наміри емігрантів ініціювати процес незворотної міграції. Водночас серед провідних країн за показниками еміграції у 2010 р. (табл. 3.17) п'ять країн

потрапили до групи нестабільних держав (додаток Д), вісім до групи стабільних країн, а решта до країн з помірним рівнем нестабільності.

Таблиця 3.17

Провідні країни за показниками еміграції за станом на 2011 р.¹

Країни-донори	Чисельність емігрантів (тис. осіб).	Рівень безробіття (%)	Коефіцієнт демографічного навантаження	Рейтинг слабкості держав (місце / значення)	Рейтинг недієздатних держав світу (місце / бал)
Мексика	11859,2	4,0	53,6	120/7.83	98/75.4
Індія	11357,5	н.д.	56,5	67/6.28	87/77.8
Росія	11055,6	6,2	38,6	65/6.20	71/80.8
Китай	8343,6	4,2	39,4	74/6.41	57/84,6
Україна	6563,1	6,4	42,0	107/7.38	110/69.7
<i>Бангладеш</i>	5380,2	н.д.	54,7	48/5.64	19/98.1
<i>Пакистан</i>	4677,0	н.д.	69,4	33/5.23	10/104.1
Великобританія	4668,3	5,6	51,2	н.д.	161/33.6
Філіппіни	4275,2	7,4	61,5	58/6.08	53/85.8
Туреччина	4261,6	9,4	48,6	98/7.18	85/78.2
АРС	3739,1	8,7	58,4	78/6.50	43/89.0
Казахстан	3717,3	н.д.	44,6	89/6.92	105/72.5
Німеччина	3540,6	7,5	51,0	н.д.	157/36.2
Італія	3481,6	6,7	52,5	н.д.	150/43.9
Польща	3102,6	7,1	39,5	135/9.01	142/49.6
Марокко	3016,6	9,6	50,9	96/7.11	93/77.1
Західний Берег Йордану	3013,7	26,0	91,5	н.д.	58/84.6
Румунія	2769,4	5,8	43,0	121/7.91	129/61.3
Індонезія	2502,3	8,4	49,2	77/6.49	62/84.1
США	2423,6	5,8	49,5	н.д.	159/34.0
<i>Афганістан</i>	2348,7	н.д.	93,5	2/1.65	7/108.2
Португалія	2230,0	7,6	49,1	н.д.	163/32.7
В'єтнам	2226,4	н.д.	47,2	83/6.66	94/76.9
Колумбія	2122,1	11,7	53,0	47/5.63	41/89.2
Республіка Корея	2078,7	3,2	37,9	н.д.	153/41.6
<i>Узбекистан</i>	1955,1	36,9	51,0	36/5.30	31/92,8
<i>Шрі-Ланка</i>	1847,5	5,2	46,5	56/5.94	22/96.7
Білорусь	1778,9	н.д.	39,5	81/6.63	66/82.3
Франція	1742,1	7,4	54,2	н.д.	158/35.3
Пуерто-Ріко	1706,0	11,6	51,5	н.д.	н.д.

Примітка¹ Складено автором з використанням [169; 291; 304; 372].

Саме перша половина групи країн з помірним рівнем нестабільності найбільше уразлива до екзогенних чинників, які послаблюють стійкість державних утворень. Разом із тим, якщо трудові мігранти КНР становлять заледве 1% її робочої сили, то в Україні це вже 30 відсотків, рееміграція яких

різко збільшила б коефіцієнт демографічного навантаження. Так в країнах, де мігранти становлять більше 20 відсотків населення (табл. 3.18) констатуємо помірний рівень нестабільності.

Таблиця 3.18

Провідні країни за показниками еміграції за станом на 2011 р.¹

Країни-донори	% населення	Індекс людського розвитку (місце/ значення)	Рейтинг недіездатних держав світу (місце / загальний бал)
Західний берег Йордану	68.3	114/0,641	58/84,6
Самоа	67.3	99/0,688	108/71.4
Гренада	65.5	67/0,748	119/67.9
Сент-Кітс і Невіс	61.0	72/0,735	н.д.
Гайана	56.8	117/0,633	104/73.0
Антигуа і Барбуда	48.3	60/0,764	126/62.8
Тонга	45.4	90/0,704	н.д.
Албанія	45.4	70/0,739	109/70.0
Барбадос	41.0	47/0,793	135/57.2
Сурінам	39.0	104/0,680	103/73.2
Боснія і Герцеговина	38.9	74/0,733	63/83.3
Палау	38.8	49/0,782	н.д.
Сент-Вінсент і Гренадіни	37.6	85/0,717	н.д.
Кабо-Верде	37.5	133/0,568	84/78.5
Ямайка	36.1	79/0,727	117/68.6
Вірменія	28.2	86/0,716	101/74,3
Тринідад і Тобаго	26.7	62/0,760	123/66.7
Мальта	26.2	36/0,832	143/48.8
Грузія	25.1	75/0,733	33/91.8
Казахстан	23.6	68/0,745	105/72.5
Сент-Люсія	23.2	82/0,723	н.д.
Македонія	21.9	78/0,728	100/74.4
Сан-Томе і Принсипі	21.9	144/0,509	95/76.7
Молдова	21.5	111/0,649	54/85.1
Фіджі	21.3	100/0,688	82/78.8
Португалія	20.8	41/0,809	163/32.7
Лесото	20.5	160/0,450	67/81.8
Сальвадор	20.5	105/0,674	91/77.2

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [127; 169; 372].

Саме фінансова і правова можливість реалізації населенням цих країн еміграційної лабільності за посереднього рівня людського розвитку, призводить до пониження тиску такого важливого для етатоспроможності соціального показника, як стійка та перманентна міграція людей, що стосується внутрішніх територіальних переміщень. Так Лесото за ІЛР

перебуває на 160 місці в світі, належачи до країн з низьким рівнем людського розвитку, її подушовий дохід у 2010 р. за ПКС складав 1 тис. 468 дол. США. Проте як держава вона відбулася більшою мірою за Китай, Іран, Ліван, Сирію чи Таджикистан історія яких налічує не одне тисячоліття.

В табл. 3.19 країни світу згруповані аналітиками СБ за критеріями, що відображають соціально-економічний розвиток, даючи можливість моніторингу чинників міграції.

Таблиця 3.19

Світова міграція у країнах, що формують ринок за станом на 2011 р. [372]

Категорії країн за регіоном (лише країни, що розвиваються), рівнем доходу та інші категорії країн	Кількість емігрантів млн. осіб / (%)	Кількість іммігрантів (млн. осіб) / (%)	Рівень безробіття (%)	ВНД на душу населення за методом Атласа (дол. США)	Ріст ВВП (середньорічний %, 2005-2009 рр.)
Східна Азія і Тихоокеанський Регіон (23)	21,7/1,1	5,4/0,3	4,7	3143,0	9,8
Європа і Центральна Азія (22)	43,1/10,7	27,3/1,4	6,9	6793,0	4,0
Латинська Америка і Карибський басейн (30)	30,2/5,2	6,6/1,1	7,3	6936,5	3,8
Близький Схід і Північна Африка (13)	18,1/5,3	12,0/3,5	9,5	3594,0	4,8
Південна Азія (8)	26,7/1,6	12,2/0,7	5,2	1096,0	7,6
Африка на південь від Сахари (47)	21,8/2,5	17,7/2,1	22,5	1096,0	5,0
Країни з низьким рівнем доходу (40)	27,7/3,2	13,4/1,5	н.д.	503,1	6,0
Країни із середнім рівнем доходів (103)	133,8/2,7	68,7/1,4	5,7	3373	6,5
Країни з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР (28)	37,3/3,6	109,5/10,7	5,9	39645	1,0
Країни з високим рівнем доходів, що не входять в ОЕСР (39)	6,0/8,7	25,7/32,5	5,6	н.д.	н.д.
Найменш розвинені країни(49)	27,5/3,2	11,5/1,3	н.д.	639	3,8
Нестабільні держави (32)	18,6/4,8	9,1/2,4	н.д.	1176	4,6
Малі держави (46)	4,8/14,5	3,6/10,8	10,2	5156	3,5

Так помічено, що найбільше емігрують з малих державних утворень та країн з високим рівнем доходу, що не входять до ОЕСР, які також переважно є територіально невеликими державами що свідчить про низьку комфортність для населення. Будучи переважно монархіями малі держави надають населенню значний рівень подушового доходу, що формує у нього потреби середнього класу представницьких демократій, які в умовах спадкової влади та географічної обмеженості ринку надзвичайно складно реалізувати.

Індикатори рейтингу недієздатних держав поряд з іншими складають соціальний маркер наявності невдоволених та мстиво налаштованих груп і політичний показник – посилення групових та кастових еліт, високе значення яких додають країні нестабільності. Разом із тим, нестабільні держави за показниками частки емігрантів у населенні, як не парадоксально, найближчі до країн з високим рівнем доходів, що входять в ОЕСР – 4,8% та 3,6 % відповідно.

На прикінці 2011 р. уряд ФРН прийняв рішення активізувати притягнення з-за меж ЄС висококваліфікованих спеціалістів, зокрема математиків, інженерів, програмістів, тощо. Передбачається, що іноземна робоча сила мусить генерувати дохід більше за 44 тис. євро. Таких високопродуктивних робочих місць економіка ФРН спроможна щорічно створювати близько 3,5 тис. для 60 найзапитаніших підприємствами професій. Спеціалісту, який отримуватиме дохід понад 48 тис. євро, пропонують спрощену, без внутрішнього моніторингу кандидатів, міграційну процедуру [261]. Так у 2009 р. подушовий ВВП ФРН становив 34 тис. 200 дол. США, роком раніше він був на 1,7 тис. дол. більшим, 48 тис. євро за курсом становить приблизно 63 тис. дол.. Тобто в країну, де 11,5 млн. осіб живе на межі бідності [60], з майже 9 відсотковим рівнем безробіття [572], запрошують трудових іммігрантів, яким на безальтернативній основі надається дохід, що вдвічі перевищує середньодушовий ВВП. Знаковим є те, що за станом на 2010 р. кількість іммігрантів у ФРН становила 10,8 млн. осіб [372]. Мігрантами при офіційних підрахунках вважаються всі ті, хто переселилися до Німеччини після 1950 р., та їх нащадки. Таким чином, близько третини німецьких мігрантів народилися на території ФРН [180].

Водночас Дж. Уїкхем зазначає, що міграція некваліфікованої робочої сили в Європу відбувається в умовах зовнішнього тиску, а не завдяки стимулам, які пропонують європейські країни. Вчений вважає такі потоки «постфордистськими» наголошуючи, що без зовнішнього залучення низько

кваліфікованих робітників на ринку праці країн ЄС взагалі б не виникло певного сегменту робочих місць [393]. З іншого боку дослідники з Мюнхенського університету вважають, що соціальна допомога уряду ФРН стала основою життя турецької громади, яка в країні становить переважну більшість іммігрантів. Лише близько 20% трудових мігрантів з Туреччини мають постійну роботу, решта живуть на так званій Hartz IV – державні соціальні допомоги, а 70% дітей мігрантів не мають бажання отримувати середню освіту взагалі [262].

Водночас уряд Великобританії має намір зменшувати щорічну квоту на прийом трудових мігрантів з-за меж Європейського Союзу, оскільки вважає, що система «Бальної міграції» (*Points Based System*) «повністю провалилася і вводить в оману». Так в 2010 р. була реформована візова політика відносно висококваліфікованих трудових мігрантів (*Tier 1 Exceptional Talent*) і трудових мігрантів запрошених працедавцями (*Tier 2*). Зокрема, до категорії *Tier 1 Exceptional Talent* увійшли визнані міжнародною спільнотою провідні чи потенційно провідні світові таланти в галузі науки та мистецтва, для яких надалі виділятиметься 1 тис. віз щороку. Річний ліміт віз по категорії *Tier 2* був знижений 20,7 тис., однак з моменту введення квота жодного разу не вичерпувалася [49]. В липні 2012 р. ВВС поінформувала, що більше 275 тис. емігрантів, які не знайшли роботу депортують з Великобританії [48].

Наслідки такої МП констатує Дж. Уїкхем зазначивши, що відбувається відносно мало переміщень населення між державами континентальної Європи, водночас багатьох мігрантів приваблює англосаксонський простір. Так за даними ОЕСР 23% осіб з початковою шкільною освітою народилися за межами Німеччини і лише 11% іммігрантів мають вищу освіту. Натомість у Великобританії ці частки діаметральнопротилежні: 8 та 16 відсотків відповідно [393]. Ряд дослідників міжнародних трудовіграційних процесів вважає, що загострення дефіциту національних науково-технічних кадрів, яке нині властиве практично всім розвинутим державам, призводить до

посилення їх боротьби за талановитих іноземних спеціалістів. Такий стан надзвичайно актуалізував проблему інтелектуальної міграції, потоки якої становлять вчені, викладачі ВНЗ, експерти міжнародних організацій, службовці ТНК та інші категорії висококваліфікованих кадрів, а також студенти і стажисти [423]. Водночас дефіцит науковців інформує про незапитані громадянами, через складність інкорпорації культурного капіталу, високопродуктивні робочі місця. Насправді відсоток робітників інтелектуальної праці в структурі зайнятого населення – мізерний, зокрема в 2004 р. в країнах ОЕСР кількість дослідників на 1000 зайнятих склала 6,9 особи [544], що становило 0,7% робочої сили.

Нині країни ОЕСР вибудували свої міграційні стратегії в спосіб, який дозволяє їм безперешкодно залучати талановитих осіб зі всього світу та обмежувати в'їзд ординарним особам. Так, уряд Великобританії заздалегідь розпочав серед громадян Румунії та Болгарії антирекламу національного ринку праці, хоча термін дії заборони на їх працевлаштування в ЄС-15 збігає лише в 2014 р. [242]. В Євросоюзі діє норма згідно якої кожен його член може ввести квоти на в'їзд іммігрантів, якщо кількість виданих видів на проживання на 10 відсотків перевищує показник за три попередні роки [381]. Затверджені спецквоти на залучення іноземних наукових фахівців у США становили 300 тис. вакансій, в країнах Європейського союзу – 500 тис., в Японії – більше 200 тис. Водночас зацікавленими інституціями, з метою ідентифікації генераторів найперспективніших наукових ідей, відстежуються наукові публікації та результати наукових робіт. Для цільового залучення таких фахівців виділяють спеціальні гранти і надають керівні посади у великих наукових центрах [494]. Зокрема міграційне законодавство США поділяє запрошених на роботу на п'ять категорій. Перша, найвища категорія поширюється на осіб, які володіють винятковими здібностями або на тих, що досягли унікальних наукових, мистецьких, бізнесових чи спортивних результатів і надає кандидату «робочий пріоритет», який зазвичай не

передбачає наявності трудового свідоцтва. Друга категорія охоплює фахівців з науковими ступенями та обдарованих осіб. Третя категорія об'єднує як кваліфікованих, так і некваліфікованих робітників. Четверта – «спеціальні іммігранти» – високопоставлені служителі культу, крупні релігійні діячі, співробітники міжнародних організацій та особи, які виконують доручення уряду США. П'ята категорія – інвестори, які можуть обґрунтувати свій в'їзд до США програмою створення робочих місць. Таким чином, пріоритет у працевлаштуванні іноземців США надають носіям інкорпорованого культурного капіталу вищого гатунку, закладаючи в такий спосіб основи інноваційної світової науково-технологічної гегемонії.

В таблиці 3.20 провідні країни світу за чисельністю іммігрантів оцінені за атрактом, який делегують ринку праці чинники процвітання, рівень демократії та продуктивність праці. Так дані дослідницької компанії PricewaterhouseCoopers (PwC) відображають ефективність використання людського капіталу в цілому і стосуються економічно розвинених країн, де робоча сила протягом години виробляє товари та надає послуги на 20 євро і більше. Компанією оцінювалося 36 найефективніших економік світу, з яких всі крім Італії, належать до країн «повної демократії». Дослідницька компанія The Economist Intelligence Unit щороку розраховує «Індекс демократії», який в державі вимірює рівень демократичних перетворень [283].

Загалом до категорії країн з «повною демократією» в 2011 та 2012 рр. увійшло 25 держав, в яких проживає лише 12% населення планети (див. додаток Г, табл. Г.1, Г.2). За підсумками дослідження, майже половина країн світу можуть вважатися демократичними, проте значна їх частина – 53 держави – оцінюються як країни з «недостатнім рівнем демократії». З решти списку в 37 державах сформувалися «гібридні режими», які поєднують елементи демократії та авторитаризму, а 52 країни мають «авторитарний режим», в умовах якого проживає близько 2,5 млрд. осіб, половина з яких у КНР.

Таблиця 3.20

Соціально-економічний розвиток провідних країн-реципієнтів робочої сили за станом на 2012 р.¹

Країни-реципієнти	Чисельність іммігрантів (млн. осіб).	Рейтинг процвітання	Індекс демократії (м/зн).	Продуктивність праці (євро/г//місце)
США	42.8133	12	19/8.11	28.23/4
<i>Росія</i>	12.2704	66	117/3.92	н.в.
Німеччина	10.7581	14	14/8.34	23.55/12
Саудівська Аравія	7.2889	52	161/1.77	н.в.
Канада	7.2023	6	8/9.08	22.32/16
Великобританія	6.9557	13	18/8.16	24.10/11
Іспанія	6.9003	23	25/8.02	21.34/17
Франція	6.6848	21	22/7.77	28.58/3
Австралія	5.5224	4	6/9.22	22.33/15
<i>Індія</i>	5.4360	101	39/7.30	н.в.
<i>Україна</i>	5.2575	71	79/5.94	н.в.
Італія	4.4634	33	31/7.74	23.18/14
Пакистан	4.2336	132	105/4.55	н.в.
ОАЕ	3.2933	29	149/2.58	н.в.
Казахстан	3.0795	46	137/3.24	н.в.
Йорданія	2.9730	77	118/3.89	н.в.
Ізраїль	2.9405	40	36/7.53	н.в.
Гонконг, Китай	2.7418	18	80/5.92	н.в.
<i>Кот д'Івуар</i>	2.4067	126	142/3.08	н.в.
Малайзія	2.3576	45	71/6.19	н.в.
Японія	2.1762	22	21/8.08	20.49/18
Іран	2.1287	102	159/1.98	н.в.
Кувейт	2.0975	38	122/3.74	н.в.
Сінгапур	1.9669	19	81/5.89	н.в.
Західний Берег Йордану	1.9238	н.д.	99/4.87	н.в.
ПАР	1.8629	74	28/7.79	н.в.
Гана	1.8518	87	78/6.02	н.в.
Швейцарія	1.7628	9	7/9.09	21.95/17
Нідерланди	1.7529	8	10/8.99	26.03/7

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [283; 284; 287; 372].

Таким чином, лише в соціальній структурі населення 25 країн світу чисельно домінує середній клас, громадсько-політична та економічна діяльність якого гарантує національній економіці високу продуктивність праці, цінність людського капіталу, високе значення індексу процвітання та міжнародну привабливість для трудових мігрантів. В 53 країнах з «недостатньою демократією» середній клас простежується чітко лише в країнах членах ОЕСР та ЄС, в решті держав групи він представлений

фрагментарно (протосередній клас). Так в Китаї за певними оцінками, середній клас вже налічує 350 млн. осіб, представниками якого вважають сім'ї з річним доходом від 6 до 15 тис. дол. США. Уряд КНР поставив завдання до 2020 р. двократно (до 600 млн. осіб) збільшити чисельність середнього класу [608]. Аналітики Boston Consulting Group (BCG) прогнозують, що до 2020 р. близько 1 млрд. громадян Китаю та Індії (320 млн. сімей), належатимуть до середнього класу [590].

Водночас у багатьох державах помічена тенденція до зниження демократичних процесів та посилення спроможності авторитарних режимів. І те що ісламісти чи популістські рухи із сумнівними демократичними реноме приходять до влади після років при владі авторитарних режимів, є наслідком відсутності громадянського суспільства, яке формує середній клас. Генною причиною виникнення середнього класу є зростання доходів населення, які нині в умовах майнової поляризації суспільства неухильно зменшуються. Так дані Євростату свідчать, що в 2011 р. 24 відсотки громадян Євросоюзу (120 млн. осіб) існували на межі бідності [60].

Провідні країни світу за кількістю прийнятих мігрантів в рейтингу процвітання представлені надзвичайно широко від 4 місця Австралії до 132-го Пакистану. Виділені курсивом країни в структурі іммігрантів приймають значну кількість біженців, одночасно належачи до категорії основних країн-притулків для біженців у світі. Так Пакистан серед загальної кількості іммігрантів примає 50% біженців, Йорданія – 85%, Іран – 45%, Західний берег Йордану та сектор Газа – 100%. Присутність на чільних позиціях серед провідних країн світу за показниками імміграції Росії, Індії, України, Казахстану та Кот д'Івуару за їх низького місця в рейтингу процвітання засвідчує існування міграційних коридорів, які збалансовують наслідки державотворчих політичних рішень минулого. Так в процесі розпаду СРСР Україна прийняла 3,7 млн. громадян Росії, яка майже стільки ж (3,6 млн. осіб) прийняла з України, Казахстан прийняв з Росії 2,2 млн. етнічних казахів,

віддавши 2,6 млн. росіян, з отриманням незалежності в Індію повернулося з Бангладеш 3,3 млн. індусів. Кот д'Івуар є атрактом для 1,3 млн. громадян Буркіна-Фасо, відсилаючи 800 тис. осіб у зворотному напрямку. Проте Буркіна-Фасо в рейтингу процвітання перебуває вище за приблизно однакового ВВП на одну особу [372]. Міграційна атрактивність Гани пояснюється її високим індексом демократії, значно нижчими позиціями сусідів в рейтингу процвітання та цілком пристойним для центральної Африки ВВП на одну особу у розмірі 3 тис. 100 дол. США. Проте, серед восьми категорій за якими розраховується індекс процвітання трудового мігранта найбільше стосується продуктивність праці, безпека та особисті свободи, а економічних мігрантів переважно цікавить рівень розвитку підприємництва (див. додаток Л). Так продуктивність праці на підприємствах Китаю можна розрахувати як відношення ВВП (9 трлн. 845 млрд. дол.) [371, С.53-55] до чисельності робочої сили (807,3 млн. осіб за вирахуванням рівня безробіття в 4% 775,0 млн. осіб.), що складе 12 тис. 703 дол. за 1996 роб. год. в році [342] і становитиме 6,36 дол. або за курсом 1,4078 – 4,5 євро. Із врахуванням прихованого безробіття та надлишкових трудових ресурсів в селі (280 млн. осіб) [190] показник зросте до 7,1 євро за годину. В Індії та Бразилії продуктивність праці приблизно відповідно 2,9 і 8,7 євро за годину. Згідно даним The Times Higher Education в рейтингу найкращих університетів світу за 2012 р. лише 7 ВНЗ з країн, що не входять до ОЕСР (Гонконг 35 і 65-е місця; Сінгапур – 29-е і 86-е; Китай – 46-а та 52-а позиція відповідно) [336]. Тобто, насправді ніякого масштабного переливу середнього класу не відбувається він і надалі інкорпорує культурний капітал у найкращих навчальних закладах світу, які розташовані в найрозвиненіших країнах, в такий спосіб інституалізуючи його.

Разом із тим, серед країн, що найдинамічніше розвиваються лише КНР становить серйозну конкуренцію науковому домінуванню Заходу. Десять найбільших економік Азійського регіону нині витрачають на дослідження та

розробки в сукупності близько 400 млрд. дол. щороку стільки як і США та на 25% більше за ЄС [494]. Водночас суми витрачених на науку коштів не є свідченням її ефективності, дослідження які ведуться на зростаючих ринках передусім спрямовані на маркетингові технології, які не можуть формувати вектор технологічного розвитку.

3.4 Проблеми приваблення іноземних факторів виробництва в економіку країн перевалочно-транзитної трудової міграції

Аналізуючи міграційний стан у Великобританії фахівці Інституту досліджень публічної політики (IPPR) вважають її одночасно ремітентом та ремітером робочої сили. Так в 2010 р. накопичена кількість емігрантів склала 4 млн. 668 тис. осіб, які місцем призначення обирали Австралію, Канаду, Нову Зеландію та ПАР. Тобто найбільш розвинені з бувших колоній, в яких слабший фіскальний тиск, кращі кліматичні умови і водночас традиційно запитані спеціалісти з метрополії. Так серед емігрантів частка осіб з рівнем освіти вище середньої склала 16,7%, натомість країна стала атрактом для 6 млн. 956 тис. осіб [372]. Поширеним явищем також стала еміграція пенсіонерів до країн південної Європи, де суми виплат з пенсійних фондів Великобританії вистачає на гідне проживання. Водночас в експертному середовищі відсутнє бачення потенціалу впливу імміграції на приймаючу країну [268]. Зокрема професор Гарвардського університету Дж. Борджес переконаний, що трудові мігранти посилюють конкуренцію на ринку робочої сили [461, P.221-258]. Водночас професор Каліфорнійського університету в Берклі Д. Кард навпаки переконаний у їх загалом незначній, проте позитивній ролі в динамічності, інноваціях та моториці економічного зростання [468].

Оцінюючи екзогенний вплив іноземної робочої сили різної кваліфікації на ринок праці Великобританії М. Вольф зазначив, що інкамінговий людський капітал змінює розподіл доходів на користь місцевої некваліфікованої робочої сили. І навпаки, притік низькокваліфікованої іноземної робочої сили сприятиме зростанню рівня доходу англійських

«білих комірців» [612]. Що свідчить про автономність капіталонасичення сегментів ринку праці, так П. Торнтон переконаний, що приплив робочої сили з нових країн-членів ЄС пожвавив економіку Великобританії, компенсувавши брак кваліфікованих робітників. Водночас зростання, завдяки притоку трудових мігрантів, пропозиції робочої сили дещо гальмує на національному ринку праці зростання рівня заробітних плат та інфляцію [596], заперечуючи фундаментальні пропорції між зарплатою та продуктивністю праці. Однак, як свідчать результати досліджень в країнах, які через брак робочої сили сприяють наперед якісно заданій імміграції робочої сили, місцеве населення не відчуває посилення конкурентного тиску, оскільки іноземці переважно займають не запитані резидентами робочі місця. Так встановлено, що іммігранти сплачують до казни Великобританії на 2,5 млрд. ф. ст. більше ніж отримують з неї через мережу системи соціальних дотацій. Будучи переважно молодими особами, вони не ускладнюють функціонування державної пенсійної системи [248] та системи охорони здоров'я.

Дані офіційної статистики, які в середовищі дослідників вважають заниженими, свідчать, що до Сполученого Королівства щороку прибуває близько 250 тис. іммігрантів, менше 10% з яких мають намір отримати політичний притулок, що потребуватиме бюджетного забезпечення їх побуту на території країни. На думку С. Бріттана економічні наслідки притоку іноземної робочої сили є нейтральними, оскільки більша кількість робітників обслуговує зріше, внаслідок імміграції наявне населення. Так впродовж останніх років величина ВВП на душу населення у Великобританії не змінилася, разом із тим, за 2005 і 2006 рр. економіка країни сумарно виросла на 5,3%, 0,9% зростання якої забезпечила праця іноземців [464]. Тобто іноземці, частка яких в населенні країни складає близько 10%, забезпечили 17% економічного зростання.

Згідно звіту консультативного комітету з міграції (МАС) при уряді Великобританії кількість робочих місць для громадян зменшується на 23

одиниці з прибуттям з-за меж ЄС наступної сотні мігрантів. Разом із тим, науковці Національного інституту економічних та соціальних досліджень (NIESR) запевняють, що міграція серйозно не впливає на кількість робочих місць в країні. В МАС підраховали, що в 1995-2010 рр. близько 160 тис. «англійських» робочих місць в результаті імміграції робочої сили з-за меж ЄС були «переміщені». Проте, мігранти, які перебувають на території Великобританії більше п'яти років не позбавляють праці громадян, на рівень зайнятості яких також не впливає трудова міграція з країн-членів ЄС. Відстежуючи вплив трудової міграції на величину заробітної плати комітет констатував, що доходи високооплачуваних працівників збільшуються за одночасного зменшення рівня зарплат низькооплачуваних верств населення [224], доводячи вірогідність гіпотези М. Вольфа.

З іншого боку є візія, що збільшення завдяки екзогенній міграції робочої сили наявного в країні населення, спричинює наростання тиску на соціальну та виробничу інфраструктуру країни-реципієнта. Не узгоджене з можливостями та потребами економіки збільшення населення, негативно відбивається на безперебійному функціонуванні транспортної системи, понижує пропускну здатність шляхопроводів, спричинює зростання цін на нерухомість та її оренду, зменшує ефективність публічних фінансів, тощо [124]. Таким чином, наслідки трудової міграції необхідно розглядати через призму тривалості роботи іммігранта. Якщо метою імміграції є бажання отримати вид на проживання з подальшою інтеграцією до приймаючого соціуму, екзогенне зростання населення буде в стислі терміни освоєно національною економікою. Також не додасть проблем циркуляційна міграція, оскільки ротація робочої сили буде перебігати в узгоджених межах чисельності трудових мігрантів. Проте кон'юнктурна тимчасова міграція призводитиме або до неприпустимо занижених побутових умов існування тимчасово зайнятих іноземців, що викличе ескалацію суспільної напруги, або

до неефективного використання соціальної інфраструктури та коштів на її експлуатаційну підтримку.

В результаті трансформації командно-адміністративних економік, які розвивалися в умовах групової автаркії, в структурі світової економіки склалася унікальна страта. Країни, що її складають слугують своєрідним буфером між розвинутим ринком та ринком, що формується, потрапляючи залежно від успішності реформ в зони їх притягання. Починаючи реформи однорідною групою безробіття в цих країнах, поряд із зuboжінням значної частки населення, зростанням злочинності, професійною деградацією робочої сили, викликало дренаж публічних фінансів на послаблення його наслідків. Це зробило бюджетні видатки надзвичайно неефективними та призвело до інфраструктурної стагнації національної економіки.

Так згідно даних Міністерства праці та соціальної політики Польщі національними рисами безробіття є:

- значна диференціація інтенсивності на різних територіях, від 27,2% до 13,6%;
- до 27,9% безробітних становить молодь;
- серед безробітних переважають особи з низьким рівнем освіти;
- 51,6% безробітних шукали роботу довше ніж 12 місяців;
- безробітні, які проживають в сільській місцевості складають 41,8 % загальної кількості безробітних [555].

Зазначені чинники вплинули на безпрецедентне зростання еміграції працездатного населення Польщі, особливо молоді. Міжнародне товариство студентів у 2006 р. в 46 польських ВНЗ провело моніторинг вибору старшокурсниками країни працевлаштування. Проте з опитаних 90% випускників економічних факультетів на той час вже шукали за кордоном робоче місце, загалом 60% респондентів бажали працювати в країнах ЄС-15. Водночас серед потенційних емігрантів також достатньо велика частка осіб середнього віку, за даними Інтерактивного інституту ринкових досліджень

49,3% працівників середніх і великих підприємств Польщі змінили б місце працевлаштування, якби не довелося змінювати професію [536]. Таким чином, простежується парадоксальна ситуація: в мотиваційній ієрархії все ще переважали економічні потреби, хоча імплементація Польщею пакету інституційних перетворень зробила самореалізацію транспарентною і доступною. Помічена проблематика настання потреб дозволяє зробити висновок, що привнесені зовні інституційні зміни здатні ефективно пришвидшити системну трансформацію лише за культурної близькості імплементаційного поля. Так за даними «European Citizen Action Service» (ECAS) з моменту вступу Польщі до ЄС 1 млн. 120 тис. громадян переїхали з метою працевлаштування до інших держав інтеграційного угруповання, що становило 5% економічноактивного населення країни [601]. Національні інституції, які обліковують міжнародний рух польської робочої сили оцінюють обсяги витоку від 0,5 до 2 млн. осіб.

Так фахівці ECAS вважають, що найбільшу схильність емігрувати демонструють молоді особи віком від 25 до 34 років, які мотиватором своєї міграційної лабільності обрали кращу професійну перспективу. З даних табл. 3.21 видно, що найсприятливішими країнами для працевлаштування громадяни Польщі вважають так звані індустриальні локомотиви Євросоюзу, на ринках праці яких запитана їх професійна кваліфікація.

Таблиця 3.21

Чисельність громадян Польщі, які працюють в інших країнах ЄС за станом на 2008 р. [535, С.41]

Країна	Чисельність осіб	Країна	Чисельність осіб
Німеччина	534.990	Іспанія	6.118
Великобританія	264.000	Швеція	3.838
Ірландія	100.000	Бельгія	3.086
Франція	90.000	Данія	2.656
Італія	72.229	Угорщина	1.575
Нідерланди	20.000	Португалія	434
Австрія	12.615	Словаччина	366
Чехія	6.664		

Водночас до країн близьких за рівнем ВВП на одну особу еміграція з Польщі була незначною. За даними досліджень кадрового агентства Джослін Роу, приріст працевлаштувань поляків за кордоном досяг найвищого рівня в Ірландії, де кількість бухгалтерів з Польщі, що зареєструвалися в центрах зайнятості, порівняно з 2005 р. збільшилася на 190 відсотків, тоді як у 2004 р. їх на ринку праці Ірландії взагалі не було. Водночас з найбільш атрактивних для польських емігрантів країн ЄС з початку світової фінансової кризи найгірша ситуація склалася саме на ринку праці Ірландії, де безробіття становило 15%. Так в 2010 р. з Ірландії емігрували 40 тис. громадян, а роком раніше країну покинули 27 тис. осіб [138].

Ще в 2007 р. Польща перебувала в групі країн-лідерів приймаючих та висилаючих трудових мігрантів, за кількістю іммігрантів Польща займала 10-те місце у світі [514]. Проте, в 2011 р. Польща за кількістю емігрантів опустилася на 15-е місце в світі з показником 3,1 млн.осіб., натомість прийнявши лише 827,5 тис. іноземців. На що безумовно повпливало зміцнення міграційних бар'єрів, через вступ країни до ЄС. Серед основних країн-реципієнтів лікарів-емігрантів у 2010 р. Польща займала 12-у позицію в світі, прийнявши 4 тис. дипломованих медпрацівників, які водночас менше ніж на половину компенсували втрату 8.5 тис. лікарів. За 2010 р. трудові мігранти переказали з-за кордону родинам у Польщі 9.1 млрд. дол., що було 12 результатом у світі [372].

Згідно парадигмі міжнародної трудової міграції люди емігрують через брак засобів існування, проте нові дані дають підстави запропонувати певні уточнення. Так звіт ПР ООН за 2008 р. констатував, що у найбідніших країнах світу вартість еміграції з метою працевлаштування співставна з доходами багатшої частини її населення. Тобто емігрують переважно ті, що піднялися пірамідою потреб над рівнем фізіологічного задоволення і їх у пошуку робочого місця за кордоном мотивують потреби вищого порядку.

Рівень ВВП на одну особу та спосіб його розподілу в країнах ЦСЄ не дають підстав вести мову про економічне витискування з країни населення. Навпаки ринок праці цих країн атрактивний для трудових мігрантів із країн Східної Європи та Центральної Азії, проте на ньому рівноважна ціна є недостатнім мотиватором для місцевого населення. К. Марковський вважає, що природа масового витоку робочої сили з Польщі в благополучніші країни ЄС має економічне підґрунтя і зумовлена відсутністю перспектив, можливостей кар'єрного зростання та покращення стандарту життя. Повсякденні труднощі, що виникають внаслідок незадовільного функціонування суспільних інституцій, подолання яких вимагає від особи додаткових фінансових та психологічних ресурсів, також мотивують емігрувати [536, С.43-44]. З іншого боку М. Дужчик переконаний, що на міграційні процеси в межах єдиного інтеграційного простору основний вплив справляють рівень економічного розвитку окремих країн та конвергенція рівня життя і цін. Співвідношення рівня зарплат за аналогічну виконану працю в Польщі та Німеччині різко відрізняється не на користь першої, що сприяє налагодженню між країнами стійкого трудовіграційного коридору. Так експерти МВФ підраховали що, за умови трьохкратного, порівняно із її західним сусідом, зростання ВВП Польща зможе щонайменше за 30 років досягти рівня розвитку ФРН [480, С.91-104].

Звільняючи робочі місця, емігранти активують посилення професійної мобільності решти національної робочої сили. Вакантні місця заміщують особи, яким для адекватного виконання трудових функцій потрібен час. В свою чергу, ті робочі місця, які через низький рівень оплати праці опинилися незапитаними серед місцевих жителів залишаються вакантними, оскільки різниця між зарплатою та допомогою через безробіття настільки мала, що слабо стимулює до працевлаштування тобто ринок праці мімікрує сферу зайнятості країни-емулятора. Так на промислових та аграрних підприємствах Польщі постійно відчувають складнощі пошуку робочої сили запитаної

кваліфікації. Водночас іноземні інвестори, на підприємствах яких бажають працювати більшість громадян, також починають відчувати нестачу робочої сили [460]. Таким чином, коли безробітні, не бажаючи працювати виходять з категорії робочої сили, трудова міграція на ринку праці батьківщини поглиблює кваліфікаційний розрив, утворюючи фахові прогалини.

Перед вступом до ЄС конкурентоспроможність підприємств країн ЦСЄ ґрунтувалася на низькій вартості робочої сили, рівень якої вдалося зберегти через скорочення, внаслідок реструктуризації та широкого застосування гнучких форм працевлаштування, пропозиції робочих місць. Зменшення чисельності робочої сили через еміграцію вплинуло на різке зростання попиту на неї через надходження в країну виробничого капіталу, що відразу підірвало основи конкурентоспроможності їх економіки, оскільки працедавці були вимушені підняти рівень заробітної плати. К. Марковський переконаний, що наслідком збільшення зарплат робітників буде зниження конкурентоздатності польських фірм, оскільки вони збільшать видатки за незмінних прибутків. Що в свою чергу загальмує темпи модернізації через зменшення надходжень до інноваційних фондів підприємств, проте вища зарплата не стане мотиваційним чинником [536]. Натомість ми переконані, що твердження про дешевизну робочої сили як чинник, що стимулює виробництво і підвищує конкурентоздатність, помилкове. Саме заробітна плата, яка нижча за вартість робочої сили гальмує технічний прогрес, оскільки менші витрати на оплату робочої сили розглядаються альтернативою впровадження інноваційних технологій [133, С.121]. Вища зарплата навпаки мотивуватиме кваліфіковану робочу силу залишатися на батьківщині а підприємства через впровадження нових технологій – підвищувати продуктивність праці. Теза, що підвищення фірмами винагород працівникам без збільшення ефективності в масштабах країни призведе до підвищення рівня інфляції, оскільки на ринку буде більше грошей за незмінного обсягу товарів та послуг, також не достатньо обґрунтована. Фірма не здійснює

грошову емісію, вона може лише переглянути внутрішній спосіб розподілу доходу, напрямки і обсяги реінвестування. Таким чином, грошова маса в країні залишиться незмінною, проте вона буде ефективніше обслуговувати обіг товарів і послуг та стимулювати економічне зростання, оскільки схильність до споживання вища саме в домогосподарствах найманих робітників. К. Марковський застерігає, що необхідність виплачувати вищі зарплати, може відсахнути від польської економіки іноземних інвесторів. Проте насичення економіки об'єктивованим культурним капіталом в умовах конкуренції незворотно тягне за собою зростання винагороди носіїв інкорпорованого культурного капіталу.

Поряд із тим, закони виробничого попиту Хігса-Маршала постулюють, що пряма еластичність попиту на працю конкретної категорії працівників по заробітній платі буде вищою за наступних ситуацій:

- 1) чим вищою є цінова еластичність попиту на вироблений продукт;
- 2) чим простіше замінити даний вид праці іншими факторами виробництва;
- 3) чим вищою є еластичність пропозиції інших факторів виробництва;
- 4) чим більшу частку складають видатки на даних працівників у сукупних видатках виробництва [500; 528].

Тобто, як стверджує Р. Дж. Еренберг, всі чотири закони дотичні або до ефекту заміщення, або до ефекту масштабу [147, С.121]. Так зростання рівня монополізації економіки чи її певного сектору призводить до зниження гнучкості попиту на працю, зокрема монополізованою вважається галузь, в якій індекс Херфіндаля-Хіршмана перевищує 1800 пунктів [170]. ТНК, переносючи до країн, що розвиваються свої виробничі підрозділи зазвичай опиняються в становищі найбільшого підприємства галузі, отримуючи всі вигоди від статусу монополіста, який дозволяє диктувати ціну як на місцевому ринку робочої сили, так і на місцевому ринку робочих місць.

Водночас дія зазначених законів стимулює великі фірми використовувати транснаціональну стратегію розвитку, за якої можна послабити необхідність заміни праці іншими факторами виробництва.

Так брак кваліфікованих робітників на ринку праці країн ЦСЄ дослідники пропонують перекривати активізацією мобільності безробітних та послабленням міграційних бар'єрів на східних коридорах. Водночас вони не мають певності щодо бажання громадян працювати, які через тривале безробіття практично вийшли із категорії робочої сили. Також є застереження щодо міри атрактивності для трудових мігрантів зі Сходу країн нових членів ЄС, які вони розглядають перевалочно-транзитною територією і прагнуть потрапити на ринок праці ЄС-15. Очікується, що на ринку праці Заходу вони посилять конкуренцію громадянам країн ЦСЄ, що спричинить зниження рівня оплати праці іммігрантів та стимулюватиме повертатись на батьківщину тих, кому незначна різниця в оплаті праці вже не покриватиме психологічних витрат.

Низка чинників, які позитивно впливають на якість людського потенціалу мігранта мають вищу ступінь реалізації на батьківщині, підприємствам якої, мірою соціально-економічного розвитку, також починає бракувати висококваліфікованих кадрів. У випадку, коли рееміграція не відбувається економіка зазнає збитків, що проявляються не лише у втраті бюджетних витрат на формування людського капіталу емігранта, але й недоотриманні приросту ВВП від його виходу із складу робочої сили та тиску на публічні фінанси. Польські дослідники міжнародної трудової міграції вважають, що зростання заробітних плат зменшить потік бажаних працевлаштуватися в благополучніших країнах ЄС лише досягнувши принаймні 50 відсотків західноєвропейських ставок, після чого зростуть стимули до рееміграції [470]. Так згідно статистичним даним за останнє десятиліття середня забезпеченість громадян Польщі досягла 64% забезпеченості громадян Великобританії [61]. Водночас повернення робочої

сили та очікуваний на тлі рецесії в ЄС реверс капіталу за для утримання рівня зайнятості та поновлення конкурентоздатності економіки країн-донорів, викличе суттєве зменшення продуктивності праці та падіння загального рівня заробітних плат в країнах-реципієнтах ПШ.

Запропонована в п. 2.3 роботи модель перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядку дозволяє розмежувати країни-лімітрофи на території, економічний ландшафт яких привабливий для іноземних інвестицій та робочої сили з різними вагами виробничих факторів. Так імплементація інституціональної бази вільного ринку трактує країни перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва, як атракти адекватного іноземного об'єктивованого та інкорпорованого культурного капіталу (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

Країни перевалочно-транзитної міграції вищого порядку – КПТМфв за станом на 2013 р.¹

Країна	Чисельність емігрантів (тис. осіб)	Чисельність іммігрантів (тис. осіб)	Перекази з-за кордону (млн. дол.)	Перекази за кордон (млн. дол.)	Частка емігрантів в робочій силі (%)	Частка іммігрантів в робочій силі (%)	Об'єми ПШ (млн. дол.)	ВВП на душу населення (дол.)
Естонія	169,5	182,5	325	81	24,2	26,1	18390	16880
Латвія	272,6	335,0	599	46	22,7	27,9	13070	12226
Литва	440,4	128,9	1168	620	27,5	8,1	15010	13190
Малайзія	1481,2	2357,6	1110	6800	12,7	20,3	82990	8617
Польща	3102,6	827,5	8816	1328	17,9	4,8	205100	13967
Сербія	196,0	525,4	5406	91	6,3	16,9	25420	6368
Словенія	132,0	163,9	279	191	13,2	16,3	15920	25939
Словаччина	520,1	130,7	1671	134	18,6	4,8	52790	17889
Угорщина	462,7	368,1	2277	1338	10,5	8,4	73930	14808
Хорватія	753,9	699,9	1476	99	37,6	34,9	33440	14529
Чехія	370,6	453,0	1201	2562	7,1	8,7	135400	20938

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [293;315; 372; 532; 615].

Негативний кореляційний зв'язок продуктивності праці національної економіки КПТМфв з показниками що моніторять обсяги міжнародної трудової міграції на території країн групи (див. додаток 3, матриця 3.4), насамперед є наслідком інституціонального обмеження імміграційного потоку та зростанням їх привабливості для національної робочої сили (

-0,2341) і об'ємів ПП з якими простежується слабкий позитивний зв'язок (0,0270), що є свідченням такої міри насичення виробничим капіталом за якої ціна на нього залишається в атрактивній для іноземних інвесторів зоні.

Водночас залежність від стратегії розвитку ТНК, робить національні економіки КППТМфв уразливими до зміни кон'юнктури світового ринку. Коли вони починають зростати внаслідок розширення сукупного попиту, то втрачають атракт (дешеву робочу силу) для ТНК, які або переміщують філії до ціносприятливіших країн, або припиняють їх модернізувати, або виробництво повертається до материнської країни. У будь-якому випадку урядам КППТМфв бракує важелів впливу на ситуацію, втрата ж робочих місць значно ускладнить їх політичні перспективи. В такій ситуації бачуться два виходи, за можливості створювати максимально незалежну національну індустрію, яку формує трансформація чинників економічного витиснення населення в детермінанти конкурентоспроможності або стримувати ріст зарплат, що навряд чи вдасться і з політекономічного аспекту безперспективно. Інститут досліджень ринків, що розвиваються (IEMS) у 2012 р. провів дослідження в серії «Індекс ринків, які швидко розвиваються» (додаток II). Так на просунутій стадії розвитку ринку перебувають десять держав, які мають схожі характеристики з економічно розвиненими країнами і з яких шість залічено ними до країн перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва, проте з групи дещо виділяються Чехія та Сербія, що дало підстави делегувати їм ознаки верхньої та нижньої межі [307].

У структурі економіки країн перевалочно-транзитної міграції вищого порядку (КППТМфв) частки промисловості та сфери, що об'єднала фінансову діяльність, операції з нерухомим майном, оренду і надання послуг приблизно однакові, як і однакові пари транспорт і зв'язок та торгівля, готелі і ресторани та будівництво і освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги. Представлені в таблиці 3.23 держави є типовими КППТМфв, в яких сформувалися умови розвитку повно профільного внутрішнього ринку.

Таблиця 3.23

**Галузева структура економіки країн перевалочно-транзитної міграції
вищого порядку - КІТМфв за станом на 2012 р.¹**

	ВВП	У тому числі в галузях							
		Сільське і лісове господарство і рибальство і мисливство	Промисловість	Будівництво	Транспорт і зв'язок	Торгівля готелі і ресторани	Фінансова діяльність, операції з нерухомим майном і надання послуг	Освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги	Інші послуги
Естонія	100	4,3	22,2	6,7	14,0	14,3	20,7	7,9	10,1
Латвія	100	4,1	15,8	6,3	15,5	22,1	18,0	7,8	10,3
Литва	100	5,9	25,5	7,2	12,8	19,5	12,4	8,4	8,4
Малайзія	100	9,5	50,4	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	40,1
Польща	100	4,3	24,8	6,5	7,2	20,3	18,2	8,7	10,2
Сербія	100	18,6	36,4	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	45,0
Словаччина	100	3,9	26,5	5,6	10,7	15,1	21,3	7,2	9,7
Словенія	100	2,6	30,2	5,7	7,1	13,9	20,2	10,6	9,8
Угорщина	100	4,3	25,3	4,8	7,6	12,5	22,0	10,3	13,2
Хорватія	100	8,2	30,1	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	61,7
Чехія	100	3,0	31,1	6,6	10,7	14,7	16,6	8,0	9,3

Примітка¹ Складено автором з використанням [311; 368].

Наразі баланс впливів еміграції для Польщі, Хорватії, Словаччини, Естонії, Латвії та Литви в яких економіка через брак робочої сили зазнає наростаючого тиску вимушеного підняття підприємцями зарплат, наблизився до критичної межі (див. табл. 3.22). Після перетину якої соціум зазнаватиме збитків, які надалі не зможуть компенсувати навіть значно більші суми грошових переказів з-за кордону. Випередження темпів зростання зарплати порівняно з темпами зростання продуктивності праці призведе до інфляції, яка ускладнить донорам прийняття рішення щодо довгострокових інвестицій. Зростання інфляції також викличе підвищення національними банками облікової процентної ставки, що зменшить попит на кредитні ресурси підприємців та населення. Відповідно споживання товарів довготривалого користування, купівля житлової нерухомості домогосподарствами, які не отримують переказів з-за кордону буде зменшуватися, тобто ділова активність буде згортатися. Це відповідає стану стагфляції і певною мірою збалансує потребу в робочій силі, ціна на яку опуститься до

економічнообґрунтованої, що зі свого боку знову посилить еміграційну лабільність населення. За такого перебігу тектонічних зсувів світової економіки КПТМфв потрапляють в перманентний цикл технологічного відставання та наростання стратових розривів у доходах населення.

Фахівці Світового Банку визнаючи проблему управління міграцією, радять урядам зацікавлених країн покращити координування напрямків реалізації МП. Вони переконані, що найефективнішим вирішенням проблеми міграції є перехід до циркуляційного міжкраїнного руху робочої сили. Натомість, норвежський економіст Е. Райнерт вважає емуляцію технологічного рівня багатшої держави основною стратегією економічного розвитку країни, яка за мету має наздогнати і випередити більш розвинену [332]. Така стратегія сприяє трансформації КПТМфв в країну міжнародного руху капіталу (КМРк), як реципієнта іноземної висококваліфікованої робочої сили та донора ПІ. З іншого боку в ринковому ландшафті, що формується існує низка країн, які стали атрактом для міжнародного капіталу і яких міжнародна трудова міграція торкнулася незначною мірою. В цілому є підстави констатувати, що провідні країни формування ринку (Бразилія, Індія, Китай) розвиваються без залучення іноземної робочої сили, покладаючись на внутрішні резерви.

Водночас китайські експерти та міжнародні інвестори визнають, що для орієнтованої на експорт економіки КНР проблемою колосальної економічної і політичної ваги стане її перехід на внутрішнє споживання. Так акцентуючи на складнощах консюмеризації експорто-інвестиційної економіки в умовах тектонічних зсувів світової економіки Дж. Сорос прогнозує занепад китайської моделі розвитку. Він зазначив, що частка внутрішнього споживання складає лише третину ВВП КНР і за існуючих пропорцій є межею припустимого [484]. З одного боку імплементовані ринкові відносини мусять сприяти зміцненню демократії і створенню більш справедливої системи, в якій суспільна вага правлячого прошарку буде зменшуватися.

Проте Дж. Нейсбіт переконаний, що Китай створив свою унікальну версію демократії – вертикальну, яка в умовах централізації управління за вигідної взаємодії уряду й суспільства може дати позитивні результати [257]. Проте за індексом демократії Китай належить до групи країн з авторитарним режимом. Уряд КНР застосувавши командно-адміністративні важелі здійснив територіальний перерозподіл населення на користь індустрії великих міст, яка отримала із сільської місцевості дешеву робочу силу. Зокрема була накладена заборона на видачу муніципалітетам та дрібним підприємцям кредитів, а безкоштовна за законом освіта та медицина стали доступними лише мешканцям міст.

У 2009 та 2010 роках Комерційні банки КНР збільшили об'єм внутрішнього кредитування на 9,6 трлн. юанів (1,5 трлн. дол.), що в двічі більше за об'єм банківської системи Індії. Проте значна частка кредитів була надана десяти тисячам інвестиційних компаній, яких підтримували муніципалітети, що не могли запозичувати від свого імені. Уряд для сприяння конкурентоспроможності експорту, обмеження імпорту та формування значного золотовалютного резерву штучно тримав заниженим курс юаня. Китай, накопичивши значні золото-валютні резерви, інвестував їх у розвиток інфраструктури, проте нині ці кредити додають 5 трлн. юанів до боргових зобов'язань місцевих органів влади, які в 2011 р. становили 10-14 трлн. юанів, або 25-36 відсотків ВВП країни. Значну частину цих проектів за Ф. фон Хайєком можна вважати поганими інвестиціями, які швидше за все не окупляться оскільки теперішній інвестиційний бум в майбутньому спровокує економічний провал.

Звіт про стан глобального ринку будівельної індустрії GCP за 2010 р., який підготували британські експерти засвідчив, що за об'ємом інвестованих у нові будівельні проекти коштів Китай минулого року вперше випередив США, які до цього незмінно перебували на чолі рейтингу. Так, в 2010 р. китайська влада вклала у будівництво 1 трлн. дол., тоді як в Америці цей

показник не перевищив 983 млрд. дол. що стало більш ніж на 50% менше за показник 2005 р. коли на розвиток галузі країна витратила 1,5 трлн. дол. Один із авторів доповіді GCP Г. Робінсон зазначає, що розклад гравців на цьому ринку кардинально змінюється і КНР за об'ємом коштів витрачених на спорудження нових об'єктів протягом наступних десятиліть утримуватиме провідні позиції. Якщо нині на Китай доводиться 14% світової будівельної індустрії, то в 2020 р. цей показник може досягти 20% позначки [201]. Таким чином, частка інвестицій в економіці КНР різко зросла, а ріст доходів домогосподарств суттєво відставав від динаміки ВВП. На наше переконання це робить економіку будь-якої країни залежною від зовнішнього попиту, а отже нестійкою системою. Вважаємо, що насичення країни дефіцитним фактором виробництва у ринковій економіці призводить до зменшення його частки в доході. Критикуючи класичну економічну теорію за те, що вона розглядала гнучкість реальної зарплатної плати, як інструмент досягнення повної зайнятості, Дж.М. Кейнс зазначав, що понизити для цього заробітну плату можливо лише дикретивно, тобто, в умовах командно-адміністративної економіки. Керівництво КНР провадить дикретивні ринкові реформи, які дозволяють утримувати високий рівень зайнятості за низької заробітної плати, що наразі є чинником високої конкурентоспроможності китайських товарів. Китай, що за висловом Дж. Нейсбіта побудував свій варіант ринкової економіки, через зростання доходів домогосподарств сприяє збільшенню чисельності середнього класу, який він також намагається наповнити специфічним китайським змістом.

Так загальний рівень освіти в КНР за останні десятиліття значно виріс і тепер система вищої освіти здатна забезпечити народне господарство власними висококваліфікованими кадрами. Китай, зайнявши третє місце у світі і перше серед країн, що розвиваються за об'ємом припливу прямих іноземних інвестицій, став провідним реципієнтом іноземного капіталу, водночас експортувавши у 2005 р. 64% ВВП [142, С.4]. Таким чином, Китай,

до пори залучаючи висококваліфікованих спеціалістів з-за кордону, надалі найбільш імовірно зосередиться на ефективному використанні власних трудових ресурсів. Разом із тим, інвестиційний бум в Китаї на світових ринках ресурсів спричинив різке здорожчання корисних копалин, збільшивши торговий дефіцит країн ОЕСР з країнами ОПЕК. З іншого боку торговельний дефіцит з Китаєм був одним із тих дисбалансів, що посилили велику рецесію 2008-10 рр. водночас ретроспектива торговельних взаємовідносин Заходу з Китаєм показує, що найбільшої шкоди від обмежень зазнавав саме Китай, керівництво якого нагромаджуючи кошти не розподіляло їх між населенням [160].

У 2010 р. уряд КНР запланував змінити в країні економічну структуру витрат на користь внутрішнього споживання. З її впровадженням, попит на продукцію ЄС, Японії та США, який поки що зосереджений в їх лакшері-індустрії збільшуватиметься, що мусить зменшити профіцит торгового балансу із Заходом. Так за 2012 рік юань відносно долара США укріпився на 2%, досягнувши 20-ти річного максимуму. Це насамперед знижує рівень інфляції, по-друге, стимулює внутрішнє споживання, по-третє, створює в інвесторів переконання, що номіновані в юанях активи є надійним вкладенням коштів [440].

В середині ХХ ст. країни становлення ринку мали з розвинутими державами дефіцит торговельного балансу, оскільки їм доводилося закуповувати необхідні для організації виробництва інвестиційні товари. Однак з 90-х рр. вони добилися значного позитивного сальдо та накопичили іноземні активи, що мало б убезпечити їх від наслідків фінансових криз в майбутньому. Інвестуючи значні кошти в активи та боргові зобов'язання урядів США, Великобританії та Іспанії, країни формування ринку експортували капітал, який на міжнародному ринку позичкових коштів роздув так звану фінансову бульбашку. Китай маючи одні з найбільших у світі валютних резервів зберігав їх або на депозитах у західних банках, або

купуючи облігації західних урядів кредитував їх. Заощадження КНР дали банкам та урядам розвинутих країн інструмент дешевого фінансування, що повпливало на зниження стандартів позички та спричинило падіння якості кредитного портфелю західних комерційних банків.

Водночас країни, що динамічно формують ринок володіють високим інвестиційним потенціалом, реалізацію якого обмежує брак фінансових ресурсів. Так очікується, що спрямовані до країн БРІК іноземні інвестиції принесуть значний прибуток лише за умови кваліфікаційного супроводу технологій. Експерти зазначають, що економіка Бразилії могла б пришвидшити темпи розвитку, якби система її освіти могла поставляти на ринок праці висококваліфіковані кадри. Структура зайнятих в національній економіці країн перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків за видами заняття (табл. 3.24) свідчить, що вони насамперед відчувають брак спеціалістів та технічного персоналу.

Таблиця 3.24

Частки зайнятих в країнах перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків за заняттями за станом на 2010 р. (у %) (вибірково)

[311].

Країни	Керівники та законодавці	Спеціалісти	Технічний і допоміжний персонал	Службовці	Працівники, зайняті у сфері послуг і торгівлі	Спеціалісти, зайняті в с/г	Кваліфіковані робітники	Оператори, складальники обладнання і машиністи	Некваліфіковані робітники
Росія	7,5	19,4	8,7	7,3	15,2	3,6	15,0	12,0	11,3
Угорщина	7,6	13,4	14,8	6,5	16,1	2,9	19,4	11,8	7,5
Латвія	9,8	11,7	13,0	5,9	14,3	6,2	16,0	10,8	12,3
Литва	8,6	17,0	8,9	3,8	12,5	9,1	19,5	9,8	10,8
Польща	6,4	15,4	11,1	7,2	11,5	14,4	16,2	10,2	7,6
Словаччина	5,8	11,0	18,8	6,3	14,1	1,1	18,4	14,8	9,7
Словенія	6,4	15,3	17,3	8,1	12,3	7,4	11,3	14,7	7,1
Чехія	6,6	10,8	22,0	7,0	12,1	1,5	18,3	14,3	7,3
Естонія	12,9	14,8	12,3	5,1	12,6	1,9	15,6	14,6	10,1
Туреччина	9,1	6,6	5,9	5,9	11,3	22,9	14,2	10,4	13,5
Бразилія	5,3	6,6	7,4	8,2	14,7	19,0	11,5	9,5	17,8
Мексика	2,1	6,7	9,9	6,6	17,8	13,8	15,7	9,2	18,2

Тобто проблема у відставанні системи освіти від рівня залучених ззовні (емульованих) технологій, яку в короткостроковому періоді може вирішити лише міжнародна міграція експатів. Водночас доведено, що національній

системі освіти надзвичайно складно вийти на рівень сприйняття іноземних технологій за відсутності власних НДДКР. Так технологіями ефективного нафтовидобування в екстремальних умовах у світі володіють лише *Royal Dutch Shell*, *British Petroleum* і декілька інших ТНК. Через брак висококваліфікованого персоналу Petrobras втратила найбільшу в світі нафтову платформу Petrobras 36 Oil Platform, яка через неналежну експлуатацію вибухнула і затонула в березні 2001 р. [31].

Водночас необхідно зазначити, що країни вибірки не однорідні, так ексоціалістичні країни, яким вдалося відновити індустріальний потенціал мають схожу структуру із розвинутими країнами, що становлять середовище міжнародного обігу різних форм капіталу і на цій основі атрактивні для іноземної робочої сили. Чехія, Словенія, Словаччина, Угорщина та Польща відрізняються від них (див. табл. 3.24) за частками технічного персоналу, кваліфікованими робітниками, які втім сумарно тотожні, що пояснюється використанням ними технологічних розробок провідних країн світу. Також різняться частки некваліфікованих робітників, засвідчуючи коректність запропонованої в дослідженні моделі перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків.

Висновки до розділу 3.

1. Відносну бідність ідентифіковано як стан домашнього господарства порівняно з офіційно визнаним середнім доходом у країні та, беручи до уваги значення інформаційного впливу, розмежовано на два порядки. Так відносною бідністю першого порядку вважається її рівень в країнах ОЕСР, що є міжнародним трудовіграційним атрактом. А відносною бідністю другого порядку – майновий стан домашнього господарства порівняно із офіційним середнім доходом на батьківщині, що є ендегенним пушером робочої сили. Розмежування спонукальної мотивації послідовно зміцнює її, формуючи в особи стійку еміграційну лабільність щодо доцільності працевлаштування в іншій країні. Динамічності процесу

міжнародної міграції робочої сили, яку доцільно трактувати як асиметрію розвитку системи міжнародної трудової міграції додає бідність в країнах, які розвиваються глобалізуючись та мають у структурі свого населення відносно вузьку страту, що за низкою ознак відповідає середньому класу країн розвиненого ринку (протосередній клас).

2. З аспекту теорії економічного зростання високі темпи приросту робочої сили внаслідок її зовнішнього залучення (імміграції) знижують в національній економіці стаціонарний обсяг капіталу на працівника, що тягне зниження подушового доходу в країні, тобто збільшення чисельності наявної робочої сили без адекватного збільшення капіталонасичення економічної системи збіднює країну призводячи, до зменшення продуктивності праці економічної системи.

3. Особи, які складають середній клас будучи інтелектуально пов'язаними з культурним капіталом, рефлексують географічну мобільність населення переважно в структурі економічного ландшафту адекватного рівня розвитку, які долучаючись до формування інтелектуального капіталу як би нагнітають в нього додаткову продуктивність праці. Мірою становлення середнього класу найпоширенішою стратою суспільства він стає генною причиною, гарантом і наслідком стабільного розвитку національної економіки, що в умовах тектонічних зсувів світової економіки делегує йому роль посередника поширення інституціональних умов вільного ринку та метастабілізатора процесу міждержавного переливу робочої сили.

4. Основною метою МП є захист національного ринку праці від пропозиції іноземної робочої сили, що не запитана бізнесом резидентів. В розвинутих країнах МП полягає в широкому застосуванні заходів, спрямованих на запобігання імміграції та скорочення кількості іноземної робочої сили в країні перебування. МП формується в результаті синергії внутрішньої та зовнішньої політики держави, що проявляється у специфічній

особливості трудових міграційних процесів, які залежать від усього комплексу соціально-економічних та природних чинників.

5. Відстежені співвідношення частки переказаного ВВП та частки іммігрантів в робочій силі свідчать про те, що світом мігрує переважно низькокваліфікована та малополачувана робоча сила, яка адекватна лише рівню економіки нижньої частини сегменту країн із середнім рівнем доходу та країн з низьким рівнем доходу. Вищі ж за розвитком країни, привабливіші для них і оплачують їх робочу силу за вищими розцінками, які делегує економічній системі продуктивність праці провідних сфер доцільної діяльності.

6. Міжнародна нелегальна трудова міграція розвивається в умовах правового хаосу, що чинить дезорганізаційний тиск на процеси її інституалізації. Водночас агреговані обсяги нелегально працевлаштованих іммігрантів, за суттю, не торкаються міжнародного ринку праці, оскільки такі особи не володіють інституціалізованим в країні призначення інкорпорованим культурним капіталом, який би дозволив їм символічно володіти об'єктивованим культурним капіталом. Ті трудові функції, які виконують іммігранти, що мають низьку чи не запитану кваліфікацію, у ВВП країни-реципієнта переважно обліковується, як альтернатива використання часу на хатню роботу резидентом та його зайняттям основною діяльністю.

7. Наслідки тектонічних зсувів світової економіки через емуляцію індустріальних технологій проявилися у можливості виробляти аналогічний асортимент продукції та пропонувати робочі місця приблизно однакової якості в країнах, що формують ринок. Країни стають пласкими, регіони поступово втрачають відмінності, під впливом глобальної конвергенції продуктивності праці вирівнюється економічний ландшафт світової економіки та зникають економічні причини перевозити товари та переїжджати до іншої країни.

8. Країни перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва (КПТМфв) розташовуються на межі кумунікативної взаємодії з групами країн, що слугують для них еталоном інституційної та технологічної емуляції. Згідно моделі перевалочно транзитної міграції КПТМфв становлять вищий ієрархічний рівень за країни перевалочно-транзитної міграції робочої сили КПТМрс, оскільки через насичення економіки іноземним об'єктивованим культурним капіталом (ПШ) заклали такий спосіб розподілу національного доходу, який сформував ефективний внутрішній ринок, залишаючи у світовій економіці за КПТМрс значення країн-лімітрофів.

Положення, викладені в розділі, висвітлено в таких наукових працях автора [78; 84; 85; 87; 89; 91; 100; 105; 107; 108]

РОЗДІЛ 4

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

4.1 Інституціональна сегментизація міжнародної трудової міграції

Сучасний стан методологічного обґрунтування концепції розвитку міжнародних організацій фахівці характеризують як інтелектуальний хаос [266, С.36-37]. Нині світова спільнота перебуває на етапі формування поліцентричного світопорядку, контури якого визначатимуть так звані центри сили. К. Калхун вважає, що в багатополюсному світі ефективне регулювання може здійснюватися лише багатосторонніми інститутами, функціонування яких нажалі ускладнює проблема конкуренції між центрами цього багатополюсного світу [181]. В теорії міжнародних організацій зазвичай актуальні теоретичні інтерпретації узагальнюються в кількох напрямках. Так професор Гельсінгського університету Я. Клаберс виділяє два основних типи узагальнень. До так званих «менеджерських концепцій» міжнародних організацій (МО) він зарахував погляди, якими вони трактуються як інститути співробітництва між суверенними державами, що сприяють вирішенню спільних проблем та поліпшують світовий устрій [508, Р.280]. Інший тип ґрунтується на так званій «концепції агори» чи публічного простору дискусії та вирішення міжнародних проблем [508, Р.282].

Натомість представники французької школи міжнародних відносин є прихильниками соціологічного підходу в тлумаченні МО. Вони вважають, що це структуроване об'єднання, в якому агенти, що репрезентують різні країни координують свої дії з метою досягнення спільних цілей. Таким чином, МО є наслідком здійснених з власної волі агентів дій, які окреслені та закріплені в установчому документі. Вона також наділена певними матеріальними

ознаками [477, P.404], що дає їм підстави вважати неурядові організації (НУО) та інтеграційні угруповання МО.

Нині в дослідженні МО конкурують три основні напрямки, кожен з яких увібрав низку теорій, а саме реалістичний, ідеалістичний та інституціоналістичний. Так наукову основу реалістичної школи складають дослідження реалістів та неореалістів, ідеалістичної – нормативний ідеалізм та соціальний конструктивізм [562, P.14]. До інституціоналістичної школи відносять федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм, транснаціоналізм, аналіз взаємозалежності та неоінституціоналізм.

Згідно постулатів реалістичної школи МО формують та підтримують у функціональному стані канали, якими постійно точиться міждержавна боротьба. Оскільки МО складно змінити анархічну структуру міжнародної системи їх вплив на вирішення глобальних проблем є незначним. Зазвичай центри сили використовують МО з метою ефективнішого проведення своєї зовнішньої політики та за для досягнення власних інтересів. Таким чином, успішність діяльності МО залежить від ресурсів центру сили під який вона створювалася. До цих положень класичного реалізму неореалізм додає терію гегемоністичної стабільності, згідно якої МО дієва лише у разі фінансування її діяльності державою-гегемоном [562, P.16].

Інституціоналістська школа увібрала низку теорій, виходячи з яких вважається, що держави діють раціонально, але на відміну від реалістів її представники переконані, що така раціональність не обмежена потужністю. Найважливіші постулати інституціоналізму полягають у тому, що в міжнародних відносинах є можливим співпадання інтересів різних за мірою глобального впливу держав, більше за те, міжнародна політика визначається толерантністю інтересів сторін. Прихильники ідеалістичної школи, припускаючи, що МО в умовах відмінності внутрішніх норм та зовнішньої конкуренції, сприяє різним цивілізаціям зафіксувати спільні ідеали та цінності, застосовують іншу методологію. Так з аспекту концепції

соціального конструктивізму створення МО, як окремого міжнародного інституту відбувається за умови досягнення сторонами консенсусу стосовно цінностей та норм на які ментально орієнтовані представники різних народів. Соціальний конструктивізм у формуванні МО більше зважає на детермінуючу роль когнітивної компоненти. Так Дж. Певхаус, Т. Нордстрьом та К. Ворнке з аспекту аналізу *ex post* в [592] пропонують оригінальну авторську методологію формування, функціонування та обліку МО. Тоді як К. Ебот та Д. Снідал в тій же колективній монографії [592] намагаються з'ясувати сенс просування державами своїх інтересів через формальні МО, нехтуючи конфіденційні та значно стійкіші дипломатичні канали.

З іншого боку авторський колектив дослідників в [570], на основі «соціо-інституціоналістського» підходу, аналізує міру впливу МО на уряди суверенних держав. Так країни, сподіваючись отримати статус постійного члена організації, погоджуються імплементувати у свій внутрішній соціогуманітарний простір певні, можливо й невластиві для них, норми поведінки на яких надалі ґрунтуватиметься їх функціонування. МО, реалізуючи завдання соціалізації, формують сприятливе міжкраїнне середовище, надаючи, протягом так званого випробувального терміну, аплікантам можливість самим з'ясувати, чи для них принциповим є членство.

В умовах тектонічних зсувів світової економіки дослідники вимушені приділяти більше уваги проблемам криз та нових цивілізаційних викликів, на вирішення яких покликана трансформація світового інституціонального середовища. Е. Ньюман в [542] дослідив МО з аспекту багатосторонності, розкривши генні причини реалізації загроз та формування слабких сторін. Він зазначив, що нинішні виклики багатосторонності зосереджені у сферах структурних змін, які провокуються появою на міжнародній арені нових неурядових агентів, нормативних змін та намаганням США утриматись на домінуючих позиціях в світі. Водночас дослідник переконаний, що часткова

втрата багатосторонністю ваги аж ніяк не свідчить про кризу міжнародної системи [542, Р.3-4].

В дисертаційній роботі доведено, що міжнародна трудова міграція явище, яке спричинює впливи соціально-економічного характеру на країни, що приймають та надсилають робочу силу. Населення країн світу, яке близько контактує з особами, що наповнюють міграційні коридори між країнами за суттю формують базу системи міжнародної трудової міграції. Проте країни-ремітери та країни-ремітенти тут мають різні цілі, антагоністичність яких насамперед залежить від напрямку трансформації інституційного середовища країни-ремітера робочої сили. Саме тому серед основних цілей МО та інструментів, якими регулюють міжнародну трудову міграцію превалюють ті, що обмежують географічну мобільність та сприяють через внутрішнє використання ресурсів пониженню еміграційної лабільності. Однак наразі діалектика розвитку МО, які регулюють міжнародну трудову міграцію не досягла того рівня синергії, який би дав поштовх вирішенню спільних проблем всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, в дослідженнях діяльності МО домінує юридичний характер, в якому простежується відхід від ідеальних правових норм в бік вивчення реального існування наддержавних інституцій, усвідомлення мінливості основ міжнародного права, відмова від догм у тлумаченні правових актів та перехід до ситуативних пояснень. Водночас російський дослідник О. Троїцька зазначає, що в сфері міжнародного регулювання міграції наразі не існує жодної всеохоплюючої угоди або єдиної організації на кшталт СОТ чи МВФ, які б встановлювали спільні правила взаємодії та примушували підписантів до їх виконання. Вона констатує, що міжнародні переміщення людей досі залишаються переважно внутрішньою справою держави. Разом з тим на початку десятих років у сфері інституціонального розвитку сформувався комплекс міжнародно-правових норм, які почали впливати на окремі напрямки МП, заклавши для міжнародного

співробітництва нормативну базу. Який проте не вдалося реалізувати, оскільки провідною тенденцією в МП країн, стало нехтування багатосторонніми діями та користь більш прагматичної політики дотримання національних інтересів, що робить проблемним становлення міжнародного міграційного режиму. На думку вченого актуальна трудовіміграційна ситуація знижує і без того сумнівний позитивний ефект міжнародної міграції [390].

Так принципи, які містяться в Конвенції про трудових мігрантів (№ 97) від 1949 р. є переглядом Конвенції МОП С66 про трудових мігрантів від 1939 р., яка не була ратифікована жодною країною світу. Водночас загальна декларація прав людини є основним установчим документом ООН, яка стала основою для всіх пактів та конвенцій стосовно умов міжнародної трудової міграції прийнятих глобальною міграційною групою (GMG) (табл. 4.1). Таким чином, простежується надзвичайно міцний взаємозв'язок між глобальним управлінням трудовою міграцією та дотриманням основних прав людини.

Водночас помічено, що міжнародні правові інструменти, які стосуються захисту прав трудових мігрантів ратифікує переважно законодавче поле країни-донора робочої сили. Щорічно починаючи з 2007 р. проводиться Глобальний форум з міграції та розвитку, який покликаний стати для представників громадянського суспільства, урядових та недержавних організацій своєрідним дискусійним майданчиком пошуку в регулюванні міжнародної міграції шляхів вирішення міжцивілізаційних викликів. З іншого боку подібні проблеми також вирішуються в рамках реалізації низки крупних академічних проектів, зокрема під науковим керівництвом головного радника МОМ Б. Гоша «Новий міжнародний режим для упорядкованого переміщення людей» [523], А. Бетса «Глобальне управління міграцією» [492], Р. Хансена «Міжнародне співробітництво та міграція» [534] та Р. Козловські «Режими глобальної мобільності» [493] тощо.

Таблиця 4.1

**Міжнародні легальні інструменти, які регулюють трудову міграцію за
станом на 2013 р.¹**

	Назва регуляторного інструменту міжнародної трудової міграції	Рік прийняття	К-ть ратифікантів
	Загальна декларація прав людини	1948	
Основні міжнародні документи з прав людини	Міжнародний пакт про цивільні та політичні права	1966	174
	Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права	1966	167
	Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	1965	27
	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок	1979	20
	Конвенція проти тортур та інших жорстоких нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження та покарання	1984	20
	Конвенція про права дитини	1989	20
	Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей	1990	67
	Конвенція про права інвалідів	2006	20
	Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень	2006	32
	Конвенції МОП, що стосуються трудової міграції	Конвенція про примусову працю (№ 29)	1930
Конвенція про інспекцію праці (№ 81)		1947	144
Конвенція про свободу об'єднань і захисту права на організацію (№ 87)		1948	152
Конвенція прав на організацію і ведення колективних переговорів (№ 98)		1949	162
Конвенція про рівну винагороду чоловіків та жінок за працю однакової цінності (№ 100)		1951	172
Конвенція про відміну примусової праці (№ 105)		1957	2
Конвенція про дискримінацію в сфері праці та заняття (№ 111)		1958	172
Конвенція про мінімальний вік (№ 138)		1973	166
Конвенція про приватні агентства зайнятості (№ 181)		1997	27
Конвенція про заборону найгірших форм дитячої праці (№ 182)		1999	2
Конвенція про гідну працю для хатніх працівників (№ 189)		2011	2
Конвенція про трудових мігрантів (№ 97)		1949	49
Конвенція про зловживання у сфері міграції та про забезпечення рівності можливостей та поводження з трудовими мігрантами (№ 143)		1975	23
Конвенція про статус біженця		1951	145
Протокол, що стосується статусу біженця		1967	146
Конвенція про статус апатридів		1954	79
Конвенція про скорочення безгромадянства		1961	54
Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності		2000	40
Протокол про запобігання та прісичення торгівлі людьми особливо жінками та дітьми;		2000	40
Протокол проти незаконного ввезення мігрантів сушею, морем та повітрям		2000	40
Загально-міграційні інструменти	Міжнародне гуманітарне право. Женевська конвенція	1949	194
	Віденська конвенція про консульські відносини	1963	176
	Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі;	1974	159
	Міжнародна конвенція про пошук в морі та рятування	1979	159
	Конвенція ООН з морського права	1982	60
	Римський статус міжнародного кримінального суду	1998	60

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [200; 247; 248; 280; 309; 310; 314; 615]

Кейнсіанська теорія зайнятості <http://www.intertrends.ru/seventeenth/006.htm> - 1#13’ясовує, що кількість робочих місць в економічній системі залежить від рівня її соціально-економічного розвитку (величини облікової процентної ставки, схильності до споживання і заощадження, способу розподілу національного доходу і т. п.) [186]. Таким чином, рівень глобальної зайнятості знаходиться у прямій залежності від реалізації світовою економікою стимулів технологічного розвитку. Оскільки в ринковій економіці не існує механізму який би забезпечував повну зайнятість в окремо взятій країні, ще менша імовірність сформуванню його в глобальних масштабах. Все це дає підстави розглядати МО через інституціоналізацію переспрямування трудовіграційних потоків інструментом регулювання рівня зайнятості у світовій економіці.

В дисертаційній роботі доведено, що за умови дотримання певних селективних вимог, міжнародна міграція робочої сили містить як для країн-ремітерів та -ремітентів робочої сили, так і власне трудових мігрантів низку позитивних моментів. Проте в країнах-ремітентах робочої сили зустрічаються численні випадки надання гірших умов працевлаштування та дискримінації мігранта на гендерній, расовій чи статусній основі. Таким чином, дана проблема змушує світову спільноту зосередити увагу безпосередньо на потребі прийняття узгоджених і всеохоплюючих заходів з ефективного управління міжнародним рухом робочої сили та захисту прав трудових мігрантів. Так способи перетину державних кордонів трудовими мігрантами в умовах самоізоляції країн нині ефективно не вирішуються, що потребує посилення міжнародної співпраці у сфері регулювання міграції робочої сили. З іншого боку, посилення бар’єрів міжнародного руху робочої сили лише поглиблює проблему захисту прав людини та трудових прав мігрантів. Все це призводить до росту обсягів нелегальної трудової міграції та торгівлі людьми, що стали сферами отримання криміналізованих надприбутків. Таким чином, Міжнародні договори, які моніторять трудову міграцію нині не відповідають тенденціям перманентного ускладнення та розширення масштабів

міжкраїнного руху робочої сили та ставлять перед дослідниками вимогу прикладного обґрунтування їх переформатування.

Міжнародна організація праці (МОП) завдяки трьохсторонній структурі, мандату з питань робочої сили, високим компетенціям у розробці стандартів, досвіду сприяння встановленню соціальної справедливості у сфері трудових відносин, й надалі мусить відігравати виїняткову роль у вдосконаленні глобальної інституалізації руху робочої сили. Зокрема Світова комісія із соціальних аспектів глобалізації зазначила, що відсутність багатосторонньої основи регулювання міжнародної міграції дозволило поширитися таким негативним явищам, як експлуатація трудових мігрантів, нелегальній міграції, торгівлі людьми та «витоку інтелекту» з країн, що розвиваються. Насамперед необхідно зазначити, що в даному напрямку вже організована діяльність ряду авторитетних МО, зокрема: програми гідної праці та створення робочих місць за місцем проживання; програми та діяльність з питань міграції ООН, відповідних спеціалізованих установ та Міжнародної організації з міграції (МОМ); Світової комісії з соціальних аспектів глобалізації та Світової комісії з міжнародної міграції, тощо.

Восени 2005 р. МОП провела трьохсторонню нараду експертів на якій в результаті дискусії були прийняті «Багатосторонні основи МОП з питань міграції робочої сили, необов'язкові у правовому відношенні норми та керівні принципи заснованого на дотриманні прав людини підходу до міграції робочої сили». В їх основу лягли результати досліджень та досвід організації та регулювання трудової міграції у регіонах світу. Вони розроблені із врахуванням рекомендацій, викладених у відповідних міжнародних документах, керівних принципах міжнародної та регіональної політики, в т.ч. у Міжнародній повістці дня з регулювання міграції. Положення основ не обмежують і жодним чином не впливають на зобов'язання, які виникають через ратифікацію будь-якої з Конвенцій МОП. Вони покликані надати урядам та організаціям працедавців і трудящих з питань розвитку, зміцнення

та здійснення національної і міжнародної політики практичні орієнтири щодо умов протікання міграції робочої сили. Багатосторонні основи з аспекту визнання та підтримки умов забезпечення всіх гідною працею, спрямовані на активізацію співробітництва та проведення консультацій між трьохсторонніми учасниками МОП і Бюро. Вони також мусять посилити співпрацю з іншими МО, які сприяють проведенню ефективнішої політики у сфері регулювання міжнародної трудової міграції [254].

Водночас доцільно сприяти розширенню можливості отримати гідну і продуктивну працю трудовими мігрантами незалежно статі в стані особистої свободи, за умов справедливості, безпеки та поваги людської гідності. Програма гідної праці для всіх сприяє вільному доступу до вибору виду роботи, визнанню основних прав на робочому місці, отриманню такого доходу, який гарантуватиме мігранту забезпечення та виконання ним основних матеріальних, соціальних та родинних потреб і обов'язків, а також належний рівень соціального захисту їх родин. За для досягнення даного принципу доцільно провести розробку та реалізацію соціально-економічної політики, яка б делегувала високу продуктивність новим робочим місцям. Необхідно також сприяти реалізації заходів передбачених Глобальною повісткою дня з питань зайнятості на національному рівні.

Зокрема у Франції застосовується підхід паралельного розвитку, який пов'язує МП та політику розвитку в країнах походження трудових мігрантів, сприяючи поширенню циркуляційної міграції. Він спрямований на підтримку соціально-економічного розвитку країн Магрибу з метою зниження еміграційного тиску на країну-реципієнт. Аналогічні програми також існують між ФРН та Туреччиною, Італією та Сенегалом, Іспанією та Еквадором. Бенефіціарами реалізації цих програм є всі учасники міжкраїнної трудовіміграційної системи. Країнам-реципієнтам вони сприяють у задоволенні потреби в робочій силі, в послабленні демографічних проблем та посиленні контролю за нелегальною міграцією. Країни-ремітери, за умови організації та

гарантування безперервної циркуляції робочої сили, отримують доступ до віз, через зростання інсайдерського потоку грошових переказів покращують стан платіжного балансу. Трудові мігранти, в свою чергу, отримують кошти, кредити та інвестиційні перспективи [527].

В 1989 р. МОП та міністерство праці Японії розробили Міжкраїнний проект стратегічних підходів сприянню зайнятості (PEP) в країнах Азії. Одним із його завдань було послаблення еміграційного тиску з боку населення окремих азійських країн, які вважаються основним джерелом притоку нелегальних мігрантів в розвинуті країни Східної Азії. Перший етап PEP розпочався в 1993 р. в Таїланді та на Філіппінах, наступний етап поширився на Бангладеш та Пакистан, останній етап, що проходив у 1996-2004 рр. охопив КНР. Основна мета проекту полягала в розробці та пропаганді стратегії у сфері зайнятості, яка дозволяла окремим країнам на основі активної політики на ринку праці вирішити проблеми мікро- та макрорівня. Водночас найбільша увага приділяється розширенню можливостей отримання гідної праці в сільських та міських районах, де проживає біднота, безробітні та частково безробітні. В результаті реалізації проекту на базі місцевих громад були впроваджені маловитратні схеми отримання доходу. На цій основі пропонувалися варіанти еміграції, надавалася підтримка співпраці НУО та державних органів, також був посилений потенціал міністерств праці в розробці та здійсненні мікроінтервенції з метою створення робочих місць [520].

Барселонська декларація та Програма дій, які були прийняті на Європейсько-середземноморській конференції у 1995 р. передбачають широкий спектр сумісних дій та стратегій. Так заходи, що мусять призвести до скорочення міграційних потоків, включають сприяння торгівлі, економічному росту та зайнятості в країнах походження. Водночас пріоритетними формами міжнародної співпраці у сфері міграції робочої сили (табл. 4.2) доцільно вважати консультації урядів з організаціями працедавців

та трудящих стосовно підтримки регульованої трудової міграції. З іншого боку урядам та організаціям працедавців і трудящих за для поліпшення узгодженості положень МП на внутрішньому та міжнародному рівнях доцільно взаємодіяти з МОП.

Таблиця 4.2

Форми міжнародної співпраці у сфері трудової міграції (вибірково)¹

Назва організації	Засновники	Мета	Слабкі сторони
Субрегіональний семінар для трудових мігрантів	Малайський конгрес профспілок	Роз'яснення та популяризація статусу іноземних робітників в Малайзії та їх захисту	Рекомендації мають необов'язковий характер
Зелена книга	Країни ЄС	Поліпшити управління міграцією, викликану економічними чинниками	Не містить чітку систему прав трудових мігрантів з третіх країн
Глобальна комісія з міжнародної міграції	Уряди Швеції, Швейцарії за підтримки урядів Бразилії, Марокко та Філіппін	Формування основи узгодженого, всеосяжного та глобального реагування на проблеми міграції	Рекомендації мають необов'язковий характер
Міжнародна професійна мережа UNI	Міжнародна організація профспілок	Надання професійних послуг та обслуговування трудових мігрантів, які є членами профспілок в країні походження.	Рекомендації мають необов'язковий характер
Глобальна повістка дня у сфері зайнятості (GEA)	МОП	Розробки узгодженої та скоординованої міжнародної стратегії сприяння вільнообраному продуктивному працевлаштуванню	Рекомендації мають необов'язковий характер

Примітка¹ розроблено автором з використанням [163; 253; 303].

Дотримання низки керівних принципів сприятиме практичній реалізації міжнародної співпраці у сфері трудової міграції. Зокрема потребує вдосконалення процес обміну інформацією з питань міграції робочої сили між урядами на основі діалогу і співробітництва. Необхідно також сприяти укладанню двох- та багатосторонніх угод між країнами-ремітерами та країним-реципієнтами робочої сили, які торкатимуться процедури адаптації, можливості возз'єднання родин, політики інтеграції та рееміграції. Сприяти

укладанню двох- та багатосторонніх угод з обміну інформацією та переказу членських внесків між організаціями трудящих в країнах походження та в приймаючих країнах. Сприяти зростанню ролі МОП як найавторитетнішої міжнародної інституції з питань міграції робочої сили, в т.ч. у взаємодії з іншими регіональними і міжнародними органами, напряду чи опосередковано пов'язаними з питаннями трудової міграції.

Оскільки знання та інформація для розробки, здійснення та оцінки політики і практики стосовно міжнародної міграції робочої сили мають вирішальне значення, доцільно визнати пріоритетність їх генерування та застосування. За для цього необхідно вдосконалювати потенціал урядів та їх структур зі збору та аналізу даних, які стосуються трудової міграції. Також доцільно сприяти міжкраїнному обміну даними стосовно міграції робочої сили між ними та підтримувати дослідження видів впливу трудової міграції на їх розвиток та міжнародну дистрибуцію отриманих результатів (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Основні міжнародні проекти, що моніторять умови та наслідки трудової міграції в світі¹

Назва проекту	Зміст бази даних
Міжнародна програма з питань міграції	Містить часові ряди статистичних даних з міграції робочої сили у 86 країнах світу та показники, які характеризують міграційний стан низки країн, що розвиваються
«Статистичний щорічник платіжного балансу» МВФ	Дані про обсяги грошових переказів трудових мігрантів.
«Доповідь про стан міграції у світі» МОП	Інформація про останні тенденції у сфері міжнародної міграції та аналіз огляду трудовіграційної ситуації за регіонами
Джерело інформації з питань міграції (MIS)	Аналіз постійних дебатів з питань міграції та перспективи розв'язку проблем сфери міжнародної трудової міграції.
Система постійного спостереження за міжнародною міграцією (SOPEMI)	Аналіз тенденцій трудової міграції по регіонам і країнам світу.
Комплексна система інформації про міграцію (IMIS)	База даних у міністерстві зі справ робочої сили та міграції для єгиптян, які бажають емігрувати до Італії з метою працевлаштування

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [299; 300; 585; 603]

Розвиток багатостороннього обміну інформацією про ринки праці, збір та обмін на постійній основі отримання інформації про позитивну практику трудової міграції також сприятиме переведенню перебігу нелегальної трудової міграції в цивілізоване русло. Так в масштабах світової економіки важливо здійснювати формулювання позицій та проведення національної МП на основі міжнародних трудових норм та інших міжнародних документів, які стосуються прав людини трудових мігрантів. Водночас також необхідно розглядати питання розширення каналів легальної трудової міграції із врахуванням потреб ринків робочої сили і праці та демографічних тенденцій в країнах-реципієнтах (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Організації сприяння легальної трудової міграції¹

Назва	Засновник	Заходи підтримки мігрантів
Форум соціальної інтеграції іммігрантів, Міжміністерська комісія зі справ імміграції, Управління з міграції робочої сили	Уряд Іспанії	Сприяння інтеграції іммігрантських громад, акцент уваги на внеску іммігрантів в економічне зростання Іспанії.
Адміністрація з працевлаштування за кордоном (РОЕА)	Уряд Філіппін	Видає ліцензії резидентам приватним агентствам зайнятості, які зобов'язані вкладати із громадянами угоди про працю за кордоном згідно філіппінського трудового законодавства.
Програма із селекції іноземних сезонних робітників	Державна служба зайнятості ФРН	Відстежує угоди про найм іноземця, які мусять містити відповідний рівень оплати та умов праці, в т.ч. проживання, харчування та за потреби відрядження.
Демократична конфедерація праці та профспілковий центр «Форс уврієр»	Французька конфедерація профспілок	Надає трудовим мігрантам інформацію про порядок найму, типові трудові угоди, тривалість робочого часу, питання гігієни та безпеки праці, соціальному забезпеченні.
Декларація з проблем іноземних трудових мігрантів, зайнятих у домогосподарствах (Коломбо)	НУО	Визнала право на гідне перебування і пересування територією країни працевлаштування, те що трудові мігранти, які виконують функції домашньої прислуги вносять свою частку в її соціально-економічний розвиток.

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [301; 302; 548; 560; 602]

Уряди та їх соціальні партнери мусять проводити консультації з організаціями громадянського суспільства та об'єднаннями мігрантів з питань

МП, яка мала б ґрунтуватися на дотриманні прав та благополуччі трудових мігрантів. Зокрема на всіх іноземних працівників мусять поширюватися принципи та права, які передбачені Декларацією МОП про основоположні принципи та права у сфері праці від 1998 р. та протоколами до неї, які отримали відображення у восьми основних конвенціях МОП, та відповідних конвенціях ООН про права людини. Необхідно провести процедуру прийняття, здійснення та забезпечення застосування законодавства і політики спрямованих на захист трудових мігрантів від примусу до праці, включаючи боргову залежність та торгівлю людьми. Дане положення переважно стосується груп осіб, які в країні працевлаштування не мають легального статусу. У сфері виробництва та надання послуг передбачається ліквідація всіх форм дискримінації трудових мігрантів.

Необхідно створити умови забезпечення вирішення конкретних проблем незахищеності певних груп трудових мігрантів, в т.ч. тих, які працюють нелегально. Так необхідно брати до уваги гендерні фактори та запобігати конкретним формам жорстокого поводження з мігрантами жіночої статі. Надати структурам міністерств, установ та організацій, які займаються питаннями регулювання міжнародного руху робочої сили необхідні повноваження та можливості розробки, формування та проведення МП і визначення джерел її фінансування. Водночас національне законодавство і МП мусять також узгоджуватися із стандартами МОП у сфері зайнятості, контролю за умовами праці, соціального забезпечення, охорони материнства, заробітної платні, безпеки та гігієни праці в секторах де переважно працевлаштовуються трудові мігранти. За для реалізації зазначеного принципу легальним трудовим мігрантам доцільно надавати можливість користуватися положеннями таких міжнародних норм, як гарантування доступу до соціального захисту, рівного режиму працевлаштування, можливість професійної перепідготовки та пошуку роботи у випадку її втрати. Важливим залишається вкладання багатосторонніх угод, стосовно

надання соціального забезпечення та допомоги як легальним, так і, за певних обставин, нелегальним трудовим мігрантам, прийняття заходів щодо надання їм режиму рівного доступу до медичного обслуговування. Необхідним є проведення дій спрямованих на трансформацію неформальної економічної діяльності в офіційну діяльність (табл.4.5).

Таблиця 4.5

Провідні міжнародні організації з допомоги нелегальним трудовим мігрантам¹

Назва	Засновник	Заходи підтримки мігрантів
Платформа міжнародної співпраці стосовно мігрантів, які перебувають на території країни без потрібних документів (PICUM)	Країни ЄС	Збір інформації про законодавство та практику стосовно соціальних прав нелегальних трудових мігрантів, накопичує досвід та знання в цій сфері, зміцнює контакти між організаціями, які займаються проблемами нелегальних мігрантів в країнах Європи
Балійський процес	Міністри 40 країн Азійсько-Тихоокеанського регіону	Обмін інформацією та проводять консультації з питань запобігання торгівлі людьми та нелегального їх ввезення
Форум із справ мігрантів в Азії (MFA)	Основні НУО Азії	Захищає права трудових мігрантів та членів їх родин незалежно від статусу в приймаючій азійській країні

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [303; 296; 449; 505; 535; 541].

Права всіх трудових мігрантів мусять бути захищені у спосіб ефективного застосування та забезпечення виконання національних законодавчих та нормативних актів у відповідності з міжнародними трудовими угодами. Реалізації зазначеного принципу сприятиме надання трудовим мігрантам послуг з перекладу, юридичного супроводу під час адміністративних чи судових впроваджень стосовно умов зайнятості та міграції. Поширення інспекції праці на всі робочі місця де працюють іноземці, з метою ефективного моніторингу умов праці та нагляду за дотриманням умов угод найму. Так лише Боснія і Герцеговина та Буркіна-Фасо ратифікували всі три міжнародні конвенції, які безпосередньо

стосуються трудових мігрантів. Разом із тим, Трудовий кодекс Франції констатує, що всі трудові мігранти, включаючи тих, які працевлаштувалися нелегально мають право на оплату праці у відповідності з законами. В Італії втрата роботи чи звільнення за власним бажанням легальних трудових мігрантів не з країн ЄС автоматично не тягне за собою позбавлення їх права на проживання. Вони мають право на реєстрацію в списках на працевлаштування до закінчення терміну дії дозволу на проживання. Водночас в 2013 р. Адміністрацією Президента США був переданий до Конгресу закон про надання нелегальним іммігрантам виду на проживання.

За для безпроблемного розвитку системи міжнародної трудової міграції доцільно активізувати діяльність спрямовану на виявлення та встановлення зловживань стосовно трудових мігрантів в т. ч. фізичного насильства чи сексуального домагання, обмеження свободи пересування, боргової залежності, примусової праці, затримки оплати праці, затримання паспортів, посвідчень особи чи проїзних документів та погроз доносу в органи влади, особливо в секторах, які перебувають за межами ординарних каналів регулювання та захисту. Країни-донори мусять застосувати механізми, спрямовані на вирішення проблем кореневих причин та наслідків торгівлі людьми, сприяння припиненню пропаганди, яка дезорієнтує у прийнятті рішення про трудову еміграцію.

Таким чином, світове інституціональне трудовіграційне середовище потрапляє в ситуацію алогічності розвитку, коли його стимулюють країни, в яких демократичні інститути перебувають на стадії становлення. Так згідно методики СБ провідні за показниками імміграції країни в основному належать до демократичних країн, інституції яких є світовим еталоном, рівня якого намагається досягнути політекономія країн, що стали на шлях формування ринкового середовища, натомість найбільше емігрують з країн з переважно низьким рівнем свободи праці і особистісних свобод та високим рівнем корумпованості держапарату (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

**Рівень інституціонального розвитку провідних країн за показниками
імміграції та еміграції за станом на 2012 р.¹**

		Млн. осіб	Індекс сприй- няття корупції	Індекс демократії	Свобода праці	Особисті свободи
Провідні країни за показниками імміграції	США	43	19/73	19/8,11	70,0	14
	Росія	12	133/28	117/3,92	40,0	119
	Німеччина	11	13/79	14/8,34	60,0	12
	Саудівська Аравія	7	66/44	161/1,77	50,0	130
	Канада	7	9/84	8/9,08	80,0	1
	Великобританія	7	17/74	18/8,16	80,0	11
	Іспанія	7	30/65	25/8,02	80,0	18
	Франція	7	22/71	29/7,77	70,0	16
	Австралія	6	7/85	6/9,22	90,0	3
	Італія	4	72/42	31/7,74	60,0	57
	ОАЄ	3	27/68	149/2,58	50,0	66
	Ізраїль	3	39/60	36/7,53	70,0	118
	Гонконг, Китай	3	14/77	80/5,92	90,0	23
	Малайзія	2	54/49	71/6,19	50,0	111
	Японія	2	17/74	21/8,08	50,0	42
	Кувейт	2	66/44	122/3,74	50,0	73
	Сінгапур	2	5/87	81/5,89	70,0	54
	ПАР	2	69/43	28/7,79	н.д.	48
Швейцарія	2	6/86	7/9,09	80,0	22	
Нідерланди	2	9/84	10/8,99	80,0	9	
Провідні країни за показниками еміграції	Мексика	11.9	105/34	50/6,93	60,0	78
	Індія	11.4	84/36	39/7,30	40,0	67
	Китай	8.3	80/39	141/3,14	30,0	128
	Україна	6.6	144/26	79/5,94	30,0	108
	Бангладеш	5.4	144/26	83/5,87	20,0	32
	Пакистан	4.7	139/27	105/4,55	40,0	132
	Філіппіни	4.3	105/34	75/6,12	50,0	55
	Туреччина	4.3	54/49	88/5,73	60,0	127
	АРЄ	3.7	118/32	115/3,95	40,0	140
	Казахстан	3.7	133/28	137/3,24	50,0	43
	Польща	3.1	41/58	45/7,12	60,0	37
	Марокко	3	88/37	119/3,89	60,0	103
	Румунія	2.8	66/44	59/6,54	50,0	81
	Індонезія	2.5	118/32	60/6,53	40,0	80
	Афганістан	2.3	174/8	152/2,48	н.д.	135
	Португалія	2.2	33/63	27/7,81	60,0	13
	В'єтнам	2.2	123/31	143/2,96	30,0	99
	Колумбія	2.1	94/36	55/6,63	60,0	61
	Республіка Корея	2.1	45/56	22/8,06	70,0	56
	Узбекистан	2	170/17	164/1,74	10,0	70
Шрі-Ланка	1.8	79/40	57/6,58	40,0	58	
Білорусь	1.8	123/31	139/3,16	10,0	102	

Примітка¹ Складено автором з використанням даних [283; 286; 287; 288; 372].

Серед провідних країн за показниками імміграції нелогічна присутність Росії, яка за рівнем розвитку інституційного середовища мала б належати до провідних країн за показниками еміграції і навпаки присутність Португалії та Південної Кореї серед країн, територію яких в значних кількостях залишає місцеве населення проте ці випадки виключення, які лише підкреслюють закономірність. Так громадяни Португалії, подолавши диктатуру, долучилися до європейської спільноти вільних народів завдяки відразу інституційно імplementованому високому рівню свобод, від якого поки що відстає рівень економічного розвитку і саме тому відносна бідність громадян Португалії, як члена ЄС-15 спонукає їх емігрувати до країн з вищою концентрацією об'єктивованого культурного капіталу. Основними країнами призначення південно-корейських емігрантів стали інші члени ОЕСР: США, Японія, Канада, Австралія, Німеччина, Нова Зеландія, Франція, Великобританія, Данія та Швеція. Понад два мільйони (2078,7 тис.) корейців переказують на батьківщину 2 млрд. 532 млн. дол. що значно менше за 3 млрд. 120 млн. дол., які з території Південної Кореї переказують 534,8 тис. іммігрантів [372, С.163]. Поряд з тим до Португалії та Південної Кореї іммігрують переважно громадяни країн, які разом із ними входять до групи провідних країн за показниками еміграції та мають спільні історичне та мовно-ментальне коріння (Анголи, Мозамбіку, Кабо-Верде, Бразилії та Венесуели, КНР, В'єтнаму, Філіппін, Індонезії та Шрі-Ланки).

Натомість економіка Росії за суттю вражена так званою «голандською хворобою», перебуваючи серед аутсайдерів світового технологічного розвитку, вона в структурі населення сформувала клас рантьє, доходи якого складають зовнішні валютні надходження від експорту енергоносіїв та корупційні схеми торгівлі регулятивними механізмами. Цей клас зосереджений в декількох агломераціях та потребує приватного обслуговування (хатня прислуга, прибирання вулиць, будівництво), яке інші жителі агломерації вважають за принизливу працю, а громадяни з решти

території Росії через недорозвиненість ринку оренди житлової нерухомості та її дороговизну низькомобільні. Агломерації, які контролюють розподіл доходу від міжнародної торгівлі сировиною стають подібними у всьому світі, проживання в них надзвичайно дороге і їх населення обслуговують трудові емігранти з країн, які донедавна були на однаковому з ними рівні соціально-економічного розвитку.

Економіка Саудівської Аравії, Кувейту та ОАЕ ще більшою мірою залежна від експорту вуглеводнів проте значно менша чисельність їх населення та міцні родо-племенні зв'язки дозволили сформувати суспільство, яке за рівнем споживання значно перевищує середній клас західної цивілізації, а за рівнем розвитку громадянського суспільства не піднялося вище прошарку інтелігенції КНР. Лише в 2005 р. міністерство праці Саудівської Аравії під тиском урядів країн-ремітерів робочої сили створило спецвідомство із захисту прав трудових мігрантів, зайнятих прислугою в приватних помешканнях та покарання працедавців, які порушують їхні права [504]. Аналітики трудовіміграційних процесів The Wall Street Journal повідомляють, що вимога урядів Індонезії, Філіппін та інших країн, формування ринку щодо розширення прав та надання вищої заробітної плати їхнім громадянам, що працюють як некваліфіковані робітники в багатьох країнах світу, може викликати на світовому ринку праці шок. МОП зі свого боку також сприяє просуванню кампанії з надання гідних умов праці. Так в 2011 р. організація ініціювала прийняття міжнародної конвенції про захист хатньої прислуги, забезпечення їх фундаментальних прав, фіксований робочий день та щотижневі вихідні.

Проте, вимоги іноземних малокваліфікованих робітників щодо збільшення оплати праці спонукає країни-ремітери робочої сили шукати їм альтернативу. Помічено, що маловибаглива та терпляча прислуга походить з країн з низьким рівнем особистих свобод (див. табл. 4.6). На думку провідного економіста та експерта Світового банку з міграції Д. Рата, жорсткі

стандарти щодо заробітної плати та захисту цивільних прав домашньої прислуги можуть зменшити попит на їх послуги та спонукатимуть людей в розвинутих країнах працювати менше, щоб самим піклуватися про затишок у своїх оселях [207].

Водночас доцільно сприяти впровадженню в систему освіти просвітницьких програм щодо міри вкладу іноземної робочої сили в економічний розвиток та полегшення процесу соціальної інтеграції іммігрантів. Необхідним є визнання та максимальне збільшення вкладу, який вносить у вирішення проблем зайнятості, економічного зростання, соціально-економічного розвитку та зниження рівня бідності трудова міграція в країнах, між якими циркулює робоча сила. За для цього доцільна інтеграція та включення питань трудової міграції до національної політики зайнятості, ринку праці та розвитку. Доцільно також сприяти позитивному впливові міграції робочої сили на укріплення та поглиблення регіональної інтеграції. Сприяти продуктивному інвестуванню переказаних трудовими мігрантами коштів через формування стимулів створення та розвитку транснаціональних підприємницьких ініціатив та малого бізнесу. Запровадити політику сприяння циклічній, повторній міграції та рееміграції, шляхом підтримки схем тимчасової міграції та візової політики лояльної до циркуляційної міграції. Сприяти через систему стимулів, налагодження зв'язків з транснаціональними громадами та підприємницькими ініціативами передачі трудовим мігрантам капіталу, кваліфікації та технологій.

Водночас у Глобальному звіті з міграції за 2011 рік констатується, що трудова міграція залишається явищем суперечним, негативно забарвленим і абсолютно незрозумілим. Парадокс у тому, що сучасний світ, який характеризує стан безпрецедентної мобільності, лише нині починає усвідомлювати глибинне значення міграційних процесів у світовій економіці, особливо ті їх сторони, які часто замовчуються. МОМ підкреслює, що за часів кризи, коли політичні кола, засоби масової інформації та громадська думка

про природу і соціально-економічні наслідки міграції часто спотворюють дійсність, особливо важливою є радикальна зміна соціального бачення цього суперечливого феномену. Помічено, що в країнах-ремітерах мігрантів, населення іноді майже в тричі завищує реальну чисельність іноземців [163].

В процесі дослідження встановлено, що відношення до іммігрантів переважно визначається професійними перспективами і застереженнями місцевих жителів серед яких доволі поширена думка, ніби то мігранти відбирають у них роботу та виснажують ресурси країни. Водночас, встановлено, що така інформація переважно вкидається політиками та ЗМІ, і часто не зважає на думку працедавців, які насправді приводять у рух ключові важелі механізму міжнародної трудової міграції. Головний рушійний елемент легальних трудовіграційних потоків – це створення нових робочих місць підприємцями. Проблеми і суперечки про статус та реальні наслідки міграції можна буде вирішити лише інтегрувавши у відкритий діалог рівень мобільності, який характеризує сучасне суспільство та культурну різноманітність народів світу. Дуже часто в уяві населення приймаючих країн мігранти є пасивними, знедоленими маргінальними особами, проте вклад мігрантів у розвиток приймаючого суспільства, як показано в дослідженні, є переважно позитивним. Таким чином, необхідно надавати достовірну інформацію про міграцію, оскільки в умовах представницької демократії інструментарій регулювання міграційними потоками багато в чому залежить від громадської думки. Такі проекти МОМ, як *Migrants in the Spotlight*, що фінансуються Європейською комісією, дозволяють вести діалог, необхідний для усвідомлення того, що нині міжнародна трудова міграція стала реальністю і необхідністю. Якщо управляти нею виважено, поважаючи людську гідність іноземців, вона сприятиме розвитку суспільств країн між якими встановилися трудовіграційні коридори.

Разом із тим, доцільно зазначити, що практика, яка стосується реалізації рекомендацій МОП, МОМ та інших МО, які опікуються питаннями

міжнародної трудової міграції, чітко розмежовується. Країни, що формують ринок в умовах стійкого трудовіграційного витоку, намагаються ускладнити громіздку структуру держапарату додатковими інституціями, які фінансуються за кошти емігрантів та платників податків. Мета переважної більшості таких інституцій – отримати відрахування з доходів громадян, які вимушені через неефективність вітчизняних економік емігрувати з метою працевлаштування. Можливості ж їх контролю за умовами праці громадян за кордоном викликають щонайменше сумнів, оскільки жодна з країн-членів ОЕСР не ратифікувала всі Конвенції МОП.

З іншого боку, економічно розвинені країни-реципієнти іноземної робочої сили спрямовують свою діяльність на адаптацію трудових мігрантів та їх рееміграцію, як носіїв капіталістичної економічної культури та транспарентного законодавства. Вони сприяють створенню ринку в країнах-донорах не лише через наповнення його грошовою масою, але й через розширення пропозиції з аспекту ототожнення переказів з інвестиційним капіталом. І саме від міри насичення країн економічним капіталом, який за відповідної стратегії соціально-економічного розвитку трансформується в об'єктивований культурний капітал, залежать вектори переорієнтації трудовіграційних потоків та розвитку продуктивних сил.

4.2 Вектори розвитку міжнародної трудової міграції вищого порядку

Вчені вважають, що на основі спрямованості актуальних економічних процесів можна сформулювати висновки про їх перебіг у майбутньому. Проблеми виснаження надр нині стають найбільш небезпечними для довготривалого та забезпеченого існування населення планети. Якби нині все населення світу споживало як громадяни США, то людству була би потрібна чотирикратно більша планета [425]. Таким чином, перед інституціями, які мають впливи на управління глобалізацією постає проблема пошуку такого способу розвитку, який би принаймні не зменшував досягнуті рівні

споживання, та ширив їх світом мірою економічної доцільності. Поява концепції сталого розвитку (КСР) та згорання міжнародної технічної допомоги країнам, що формують ринок збіглися в часі, що дає підстави для більш пристального аналізування тенденцій технологічного розвитку.

Відповідно прогнозів ООН, чисельність населення світу, досягнувши 8,5 млрд. осіб стабілізується. Згідно результатів досліджень ЦРУ США світових демографічних тенденцій, відносна частка населення країн Європи в структурі населення планети зменшуватиметься і до 2050 р. вона буде становити 7,5%. До 2020 р. в топ-10 країн із найчисельнішим населенням з розвинених країн залишаться лише США [385]. Таким чином, бідні країни через зростання чисельності населення ставатимуть ще біднішими, а розвинені через його скорочення – багатшими, що в подальшому загострить проблему перерозподілу глобального доходу.

Так парадигма підтримуючого розвитку увібрала вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації, що визначило п'ять основних принципів КСР:

1) країни світу мають можливість спрямувати розвиток у стале і довготривале русло, з метою відповідності потребам нинішніх поколінь, не відмовляючи в майбутньому прийдешнім задовольняти свої потреби;

2) обмеження, які існують у сфері експлуатації природних ресурсів відносні, оскільки пов'язані з мінливим потенціалом техніко-технологічного рівня, способом організації суспільства та здатністю біосфери до самовідновлення;

3) однією з основних причин виникнення екогенних, антропогенних, техногенних та інших катастроф є бідність, необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей планети і надати їм можливість реалізувати соціальний ліфтинг;

4) необхідно узгодити спосіб життя тих, хто користується надмірними грошовими і матеріальними засобами, з екопотенціалом оточуючого середовища;

5) розміри і темпи росту населення мусять бути узгодженими з перманентно мінливим індустріальним потенціалом глобальної екосистеми [117].

Доведено, що доки господарська діяльність проходить в межах поновлюваної здатності біосфери, планета в стані задовольняти потреби людини. Обчисленням екологічного сліду (Ecological Footprint) [312] займається міжнародна неурядова організація Global Footprint Network, визначаючи міру впливу на навколишнє середовище різних способів життя. Це дає змогу отримати, з огляду на забезпечення населення товарами й послугами, певний еталон, відповідно якому екологічні вимоги до світової економіки залишаються в межах, або перевершують можливості біосфери. Так екологічний еталон орієнтує інші міжнародні неурядові організації та уряди країн у створенні стратегії розвитку, визначає цілі та забезпечує прогрес згідно вимог сталого розвитку. Екологічно порушена територія визначає, яка її частина, згідно з поточним рівнем споживання, рівнем технологічного розвитку й ефективністю використання природних ресурсів потрібна для утримання наявного населення. Так, у 2001 р. біоможливості планети Земля становили приблизно 11,2 млрд. га або 1,8 глобальних гектарів на людину, натомість глобальний Ecological Footprint становив 14,1 млрд. гл. га або 2,12 гл. га на людину. Водночас співвідношення між «екологічним відбитком» громадянина США у 9 га. на громадянина ФРН у 4 га. становить 2,25 до 1 [425]. Рівень цієї загрози із зміною демографічної структури населення планети має значний ступінь кореляції. Так найбільший приріст населення протягом найближчих 50 років очікується в найбільш бідніших регіонах світу. Зокрема в Африці воно подвоїться, у Латинській Америці й Карибському басейні – зросте в 1,5 рази, в той час як у Європі очікується

зменшення населення на 0,8 пункту. Істотну загрозу навколишньому середовищу становить також неконтрольована урбанізація слаборозвинених країн світу [389]. Нині 70% населення країн, що формують ринок практично повністю залежать від продуктивності природного середовища, оскільки 90% їх побутових потреб задовольняється природою. Більше 3 млрд. осіб повністю залежать від біологічної різноманітності водних ресурсів; 1,6 мільярдів користуються дарами лісу; близько 1 млрд. осіб проживають на пустельних та посушливих територіях [593].

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупної пропозиції, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) культурного капіталу (інкорпорованого та об'єктивованого). Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури (органічної будови) культурного капіталу на користь інкорпорованого, збільшуючи «нематеріальні» потоки, як от фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Розвиток нової, «невагомої» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають ознак високозапитаного товару. Водночас стале, за суттю, нульове економічне зростання не потребує як в межах окремої країни, так і світового співтовариства в цілому, додаткового залучення робочої сили, а «не зменшення» культурного капіталу означатиме, що його світовий перерозподіл на користь країн, що формують ринок відбуватиметься у наперед визначених розвиненими країнами масштабах.

Другий основний принцип передбачає, що НТР змінить не лише індустріальні технології, але й в майбутньому дозволить в процесі економічного освоєння залучити досі незапитані природні ресурси. Проте рівень споживання досягнутий країнами ОЕСР наразі відповідає запитам великого бізнесу, який зазнаючи збитків від швидкоплинності впроваджень

досягнення НТП, насамперед зацікавлений в окупності та прибутковості запущених інвестиційних проектів. Натомість науково обґрунтовані плани інноваційно-інтенсивного економічного розвитку, роблять його фінансово не підйомним для країн, що формують ринок. Нині жодна країна, що формує ринок не може за вимогами КСР самотужки здійснити індустріалізацію. Таким чином, ТНК отримують можливість диктувати менш розвиненим країнам умови функціонування їхньої економіки. Визнання сталого розвитку альтернативою екстенсивному економічному зростанню також ставить обмеження на залученні додаткової кількості робочої сили, відносний надлишок якої зосереджений в країнах, що розвиваються.

Так уповільнення після 2008 р. розвитку світової економіки налаштовує на кілька важливих висновків. Насамперед, невизначеність з цінами на нафту і асиметрії зростання економік, що формують ринок залишають за США роль генератора розвитку глобальної економіки, каталізатором якого доцільно вважати залучення світових талантів та умів. По-друге, очікування посилення протекціонізму змушує країни, що розвиваються приділяти більше уваги внутрішньому попиту порівняно із збільшенням обсягів експорту. По-третє, зростання надалі збережуть не так ті ринки що формуються, які привабили іноземні інвестиції у високотехнологічні сектори, як ті, що зуміють ефективно використовувати власні природні ресурси. Це обґрунтовує наукову позицію дослідження щодо перспектив перебігу основних потоків міжнародної трудової міграції між однорівневими за розвитком країнами.

Реалізацію третього основного принципу ускладнює високе значення світового індексу Джині (0,804), що навряд чи дасть у результаті глобального консенсусу рівномірно перерозподілити світове багатство. Економічно розвинені країни зосередили і продовжують нарощувати на своїй території концентрацію діяльності щодо продукування знань і надання високоякісної освіти. Цінність знання визначається законами цін монопольних благ і його творці — окремі дослідники або групи науковців —

по відношенню до решти опиняються у виїнятковому становищі. У цьому контексті особливої уваги заслуговує той факт, що окремі індивіди, соціальні групи та нації, які нині користуються перевагами технологічного прогресу, розпоряджаються багатством, яке вони привласнили не завдяки експлуатації решти населення, а створили самі своєю творчою діяльністю, не відібрали силоміць, а отримали в результаті ринкового обміну. Водночас соціальні тенденції останніх десятиліть свідчать, що суспільство свободи наукового пошуку та ефективного використання результатів технологічного прогресу, породжує наростання майнової нерівності в масштабах, яких не знала історія. Даний парадокс цілком з'ясовний логікою розвитку соціальних систем, а природа такої нерівності та її поглиблення криється у невикорінюваних відмінностях людей за рівнем їх здібностей і талантів, отже, і за потенційною можливістю досягнення успіхів у сфері підприємництва, ґрунтованого на засвоєнні і використанні нових знань.

Дотримання четвертого основного принципу КСР – ще складніше завдання. Сконцентрувавши в своїх руках соціально-політичну та фінансову владу великий капітал способом свого існування довів, що олігархат стосовно використання надмірних матеріальних ресурсів та активів не відчуває жодних докорів сумління.

П'ятий принцип КСР можна трактувати у різний спосіб: нині виробничий потенціал екосистеми залежить від чисельності населення планети, а отже не може визначати темпи його росту та обсяги. Якою б не була домінуюча залежність виробничого потенціалу чи від обсягів корисних копалин, чи від якості та швидкості впроваджень досягнень НТП в довгостроковій перспективі населення планети мусить зменшитися. Розширення сфери зайнятості рефлексує економічний розвиток, коли він протікає в межах і згідно КСР і ринок праці заздалегідь формує умови зміни кон'юнктури. Якщо найближчого майбутнього узгодити чисельність населення планети з виробничим потенціалом її екосистеми, воно мусить

зменшитись, оскільки сам потенціал буде зменшуватися, використання якого людство вже перевищило. Як не парадоксально, але єдиний спосіб в який може відбутися ненасильницьке скорочення народжуваності в країнах третього світу це – зростання добробуту їх населення, яке в свою чергу є наслідком економічного розвитку.

Реальна картина розвитку світової спільноти засвідчує різновекторні демографічно-економічні тенденції. Так на високу смертність біологічний вид відповідає високою народжуваністю, найвищі показники яких ООН фіксує в країнах Африки південніше Сахари. Населення Африки у 2009 р. перевищило 1 млрд. осіб і зміна його чисельності залежатиме переважно від демографічного циклу «Стулення-Розгортання» властивого для аграрних країн. Уряд КНР припинив жорстко контролювати дотримання принципу «одна сім'я – одна дитина», оскільки тенденції народжуваності в країні стали набувати ознак розвинутого світу. Населення Індії навпаки наздоганяє за чисельністю Китай, в умовах домінування в структурі національної економіки аграрного сектору. Натомість складна демографічна ситуація в країнах ЄС не викликає серйозне занепокоєння в європейців, оскільки в результаті екстенсивного розширення населення інтеграційного угруповання збільшилося до понад 500 млн. осіб. Дж. Уікмен переконаний, що з огляду на екологічні проблеми та обмеженість ресурсів відповідальна політика розвинутих країн має бути спрямованою на поступове зниження приросту населення [393].

О. Динкін в [123] прогнозує, що інновації які ґрунтуються на якісних змінах основ технологічного розвитку в десяти роки стануть важливим стимулом світового економічного розвитку. Водночас завдяки використанню потенціалу тектонічних зсувів світової економіки сировина, робоча сила, капітал і технології стануть більш доступними. Також в цей період очікується посилення тенденції до глобалізації НДДКР та підвищення наукомісткості ВВП в більшості країнах світу. Вчений вважає, що перспективи світового

економічного розвитку на пряму залежатимуть від швидкості появи, впровадження та подальшої глобальної дифузії інновацій. На цій основі відбудеться формування нових галузей та модернізація менш капіталонасичених галузей промисловості та сфери послуг.

Водночас на тлі, сформованому технологічними пріоритетами оптимізації державної науково-технічної політики, посиляться диференціація стратегій великого наукомісткого бізнесу. Провідні західні ТНК намагатимуться сконцентруватися на найприбутковіших сегментах ринку та стадіях інноваційного процесу. З іншого боку посилення правового захисту інтелектуальної власності значною мірою стимулюватиме країни, що формують ринок перейти від копіювання іноземних технологій та перебування на позиціях найпростіших ланок створення доданої вартості до формування власного інноваційно-технічного циклу. Так трансформацію світових корпоративних досліджень буде супроводжувати пошук географічної мобільності наукових кадрів, значне поширення дисперсних глобальних команд з розробки продуктів і технологій. Разом із тим, ТНК й надалі зберігатимуть з країною походження міцні зв'язки, що насамперед пояснюється її інноваційними, інституційними та іншими конкурентними перевагами. Власне географічна мобільність наукових кадрів відбуватиметься переважно в спосіб «відтоку умів» з країн, інституційне середовище яких не в змозі забезпечити комфортні умови зайнятості та проживання представникам протосереднього класу.

Нині, насамперед в індустріально розвинених країнах вже не можна чітко і вичерпно пояснити зростання ВВП лише використанням праці, капіталу і землі. Значна частка ВВП, іноді понад половину, створюється якимось іншим, четвертим фактором (або групою факторів). В економічних дослідженнях останніх років він отримав назву загального фактора виробництва (total factor productivity). Проте його внесок у результат доцільної діяльності достатньо високий лише в індустріально розвинених

країнах, в країнах, що формують ринок він все ще мало помітний. Внаслідок чого, фінансові потоки нині спрямовуються переважно в північноатлантичний ареал де, не зважаючи на порівняно високі затрати виробництва гарантовано приносять високу норму прибутку. Частково цим фактором є науково-технічний прогрес, високі технології, ноу-хау, нові зразки техніки, весь комплекс наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Проте в такому разі дія четвертого фактору мусила б охопити весь світ та значною мірою проявитися в країнах БРІК, проте тут вона навпаки є незначною. Інша, більш імовірна, версія ототожнює четвертий фактор із сприятливим впливом на економічний процес національної інфраструктури. В загальних рисах це — високий рівень соціально-політичного та економічного захисту від багатоманітних ризиків, розвинена соціальна і виробнича інфраструктура, сучасна комунікація, ефективна державна підтримка національного виробника тощо. Це також державне сприяння зарубіжній промоції товарів, захисту від демпінгу, сучасна індустрія послуг, оперативний і легкий доступ до багатоманітних допоміжних виробництв і служб, інакше кажучи все те, що складає специфіку північноатлантичного геоекономічного ареалу.

Поряд з тим, в сучасному глобалізованому світі складається нова конструкція — метаінфраструктура, функціонування якої певною мірою дублює зазначений механізм. Проте масштаб її є невимірно ширшим, оскільки між тісно пов'язаними з різними видами господарської діяльності геоекономічними суб'єктами перерозподіляється весь сукупний світовий дохід. Саме на базі метаінфраструктури формується домінуюча глобальна інфраструктура, суть якої не виробництво, а розподіл і перерозподіл ресурсів, доходу і прибутку. Г. Дейлі вважає, що існує природне обмеження матеріального виробництва, яке може підтримувати глобальна екосистема, і було би несправедливим, якби 99% обмеженого загального продукту йшло одній особі. Таким чином, гостро постає потреба інституалізації певного

розміру максимального доходу на одну особу. «Десятикратний коефіцієнт нерівності як наслідок реальної різниці в зусиллях і старанності був би виправданий й створив би достатній стимул для прояву цих якостей. Але коли коефіцієнт наближається до сотні, узи спільноти розриваються. /.../ Принциповим є перехід від необмеженої до обмеженої нерівності. /.../ і найкращим інститутом обмеження нерівності є встановлення максимального та мінімального рівнів доходу» [117, С.239-268].

Міжнародні трудові потоки, як аспект світової економічної інтеграції є рефлексією населення країн, що формують ринок на існуючий економічний порядок. Саме тому, внаслідок викликаних тектонічними зсувами світової економіки, змін глобального співвідношення сили сьогодні з метою працевлаштуватися емігрують не так активно, як у минулому, проте стали значно більше подорожувати заради відпочинку і розваг. Якщо в період 1870–1910 рр. постійно мігрували близько 10% населення планети, то за останні 25 років частка мігрантів скоротилася до 1–2% [603], що цілком узгоджується з просуванням розвиненими країнами КСР. Водночас інший вид міжнародної міграції набирає економічної потужності та справляє вагомий вплив на формування напрямків розвитку глобалізації. Зростання доходів та збільшення вільного часу в населення в умовах ефективною правоохоронної системи створили синергію функціонування на територіях країн, втягнутих у формування світового ринку міжнародного туризму. Ці ж фактори стали атрактами для трудових мігрантів з країн, де економіка регулюється переважно адміністративними інструментами. У даному контексті чітко простежуються процеси зустрічного міжнародного руху факторів виробництва. Так розвиток глобалізації призвів до покращення особистої безпеки іноземців та захищеності закордонних інвестицій. З іншого боку, індустрія міжнародного туризму поволі охоплює високоатрактивні рекреаційні території з низьким рівнем ВВП на одну особу, цей процес супроводжується прямими іноземними інвестиціями (ПІІ) транснаціональних

туристичних компаній (ТНтК), тобто є підстави вважати, що «освоєння» міжнародним туризмом нових територій під час туристичного сезону також спричинює коливання регіональної продуктивності праці. Проте створення значної кількості високодоходних робочих місць для місцевого населення не відбувається, ТНтК зазвичай застосовують в управлінні людськими ресурсами етноцентричну та геоцентричну політику найму, використовуючи менеджерів-експатріантів [69, С.688-710]. Також до таких країн імпортуються продукти харчової та переробної промисловості, алкогольні напої, сантехніка та мебельна фарнітура, якість яких відповідає запитам населення економічно розвинених країн.

Специфіка в'їзного туризму полягає в тому, що витрати іноземних туристів обліковуються в активі торговельного балансу, що ототожнює його із експортом послуг, які споживаються в момент надання. Тобто особа, яка надає не «прив'язані» до території послуги, за для безпосереднього контакту із споживачем мусить перетнути кордон. Натомість туризм – сфера, де послуга «прив'язана» до території, отже її працівники надаючи іноземцям послуги на час роботи, за суттю, стають трудовими емігрантами без факту перетину державного кордону, що робить їх своєрідним субституттом трудового мігранта. Один із так званих міграційних законів Е. Равенстайна [558] постулює, що кожен потік мігрантів спричинює компенсаційний контрпотік населення. У 2011 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів становила 980 млн. випадків, у яких туристи витратили більше 1 трлн. дол. [5605], а в 2010 р. переїжджали до інших країн з різною метою лише 215.8 млн. осіб, переказуючи на батьківщину 440 млрд. дол. [372]. Так туристи подорожують переважно під час відпусток, а мігранти працюють протягом року і законодавством певних країн нерідко тлумачаться як особи, що стали громадяни після імміграції. Водночас іноземці, які проживають і працюють на території іншої країни нелегально, за методологією Світової організації з туризму до року вважаються туристами. Відомо, що туристична

індустрія потребує низько кваліфіковану працю, яку за специфікою виконуваної роботи технологічно складно механізувати. Таким чином, готельний та ресторанний бізнес в країнах-ремітентах іноземної робочої сили опиняється серед сфер-лідерів працевлаштування трудових мігрантів.

З іншого боку програма з міжнародного обміну студентами Work and Travel USA поєднала два види міграції: туризм та роботу в місці призначення. Проте її тривалість обмежується трьома місяцями вказаного у формі DS-2019 офіційного періоду, коли іноземний студент має право на працю в США, а також 30-денний термін після дати закінчення офіційного періоду, протягом якого учасникам програми міжнародного обміну дозволяється подорожувати територією країни, проте він не може бути використаним для інших цілей.

Учасники програми переважно працюють у сфері послуг, на курортах, в готелях, ресторанах, тематичних парках розваг тощо. Вони також мають право працювати в архітектурних бюро, науково-дослідних організаціях, рекламних агентствах, фірмах пов'язаних з програмним забезпеченням і електронікою, юридичних конторах і т. д., отримуючи заробітну плату еквівалентну окладу американських робітників. Водночас учасникам програми заборонено найматися домашньою прислугою (покоївки, няні, прибиральниці т. д.). Вони не можуть працювати на посадах, які потребують інвестування власних заощаджень, для проведення інвентаризації та доглядати за хворими чи літніми людьми [277].

В процесах міжнародного руху факторів виробництва простежується закономірність, згідно якої перешкоди усуваються на шляху високопродуктивного культурного капіталу і виникають мірою зменшення його рівня. Так виважена МП країн-лідерів світового розвитку спрямована на обмеження в'їзду малоквалікованої робочої сили та заохочення приїзду фахівців високої кваліфікації. Виважену МП мають переважно держави, економічна та наукова діяльність яких спрямована на вдосконалення форм і видів об'єктивованого культурного капіталу та його ефективне

використання, які своєю взаємодією делегують країні високий загальний рівень середньої продуктивності праці. Тобто результатом МП мусить стати зведення в просторі та часі об'єктивованого, який є в надлишку та інкорпорованого, в якому відчувається дефіцит, культурного капіталів. Таким чином, виявляється, що найвищою мірою запитаної міжнародної мобільності (за відсутності професійної) володіють ті суб'єкти економічної діяльності, які в результаті синергії поєднали якості об'єктивованого та інкорпорованого культурного капіталу.

В розділі 1 доведено, що рівень людського (інкорпорованого культурного) капіталу переважно залежить від способу інкорпорування. Якщо праця фахівця високої кваліфікації потребує фундаментальної базової підготовки та є результатом освітянської діяльності професорсько-викладацького складу навчальних закладів, то професійний спорт і шоу-бізнес – ринок талантів, які надзвичайно складно підготувати на замовлення. Разом із тим, простежується закономірність: на рівень запитаний шоу індустрією західних країн виходять професіонали з відсталих країн, вид заняття спортом яких не потребує сучасної інфраструктури і значних витрат на інкорпорування потрібних навичків. Футбол, легка атлетика, бокс – це види спорту де домінують вихідці з бідних країн Африки, Латинської Америки та Східної Європи, проте таких трудових мігрантів немає серед пілотів Формули 1, в авіа- чи водомоторному спорті, в тенісі, гольфі, хокеї на льоду, тощо. Ринок професійного спорту – це не лише клуби чи промоутери, це армія юристів, які отримують відсотки від укладених за їх юридичним супроводом контрактів, медиків, які моніторять стан здоров'я спортсмена та проводять курси реабілітації, фахівців прямих продаж, які торгують ексклюзивною нерухомістю, ювелірними виробами, предметами старовини, фірми, які використовують відомі обличчя у своїх рекламних компаніях, телемедіа компанії, які висвітлюють спортивні події та решта, що разом складають інфраструктуру шоу-бізнесу.

Так видатки провідних футбольних клубів світу на придбання футболістів вважають компенсацією клубу, який підготував футболіста. Проте, жодна лабораторія чи конструкторські бюро, в яких працюють іноземні фахівці не сплатили жодної компенсації країні чи ВНЗ, які підготували їх. Ще однією особливістю, яка характерна для світового ринку шоу-бізнесу є та, що ціна на ньому максимально наближена до рівня національних так, запитані публікою естрадні артисти в РФ отримують за свою працю не менше за популярних співаків США чи Великобританії. Цей факт споріднює унікальні здібності людини та капітал, даючи підстави розглядати їх людським капіталом, який проте не переростає в інтелектуальний. Також немає підстав вважати гру будь-якої футбольної команди інтелектуальним активом, оскільки насправді талановиті футболісти не одноразово протягом кар'єри змінюють клуб, не втрачаючи при переході майстерності, яка натомість втрачається з віком. Хоча є випадки коли команда індивідуально посередніх гравців демонструє раціональний футбол, вигравши змагання найвищого гатунку, що дає підстави ототожнення взаємодії індивідуумів в середині групи із процесом синергії. Проте, раціональність у футболі як і в інших видах спорту позбавлена видовищного атракту і не популярна серед глядачів. Футбольні клуби РФ і України нині нерідко платять футболістам більше за європейські, стаючи місцем працевлаштування трудових іммігрантів, при тому, що українські та російські громадяни через низькі зарплати беруть активну участь у міжнародній трудовій міграції. Німецький футбольний портал transfermarkt.de, проаналізувавши підсумки зимового трансферного вікна, яке закрилося 1 лютого 2013 р. визначив список «найдорожчих» національних чемпіонатів з футболу за трансферною сумою гравців. Так до чільної трійки з першого місця увійшли: англійська Прем'єр-ліга, де в 20 клубах виступає 512 гравців, сумарна вартість яких склала 3,396 млрд. євро, з другого іспанська Прімера у 20 клубах якої виступає 497 гравців, чия сумарна вартість становить 2,646

млрд. євро та з третього італійська Серія А, де у 20 клубах виступає 560 гравців, чия сумарна вартість – 2,139 млрд. євро. В 16 клубах української Прем'єр-ліги, яка посідає десяте місце в цьому списку, грають 399 футболістів загальною вартістю 606 млн. 575 тис. євро. Також було складено рейтинг чемпіонатів, клуби з яких найбільше витратили фінансових ресурсів на трансфери у зимове міжсезоння 2012/2013 рр. (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Рейтинг національних чемпіонатів з футболу за обсягами трансферів у зимове міжсезоння 2012/2013 [295]

	Покупок на млн. євро	Продажів на млн. євро
1. Англійська Premier League	146,200	60,570
2. Італійська Serie A	100,750	75,200
3. Російська Premier Liga	95,235	40,960
4. Французька Ligue 1	61,300	62,400
5. Бразильська Série A	40,460	76,745
6. Німецька 1.Bundesliga:	38,600	23,580
7. Українська Premier Liga	27,340	55,140
8. Китайська Super League	26,645	11,370
9. Турецька Süper Lig	23,074	9,789
10. Бельгійська Jupiler Pro League	13,840	13,650

Лише футбольна індустрія двох чемпіонатів продемонструвала чітку орієнтацію на отримання прибутку, проте якщо Бразилія є батьківщиною футбольних талантів то Україна переважно їх перепродує, слугуючи перевалочно-транзитною країною для міграції спортивних талантів. Зокрема керівництво донецького «Шахтаря» вказавши в контракті Вілліана клаузулу в 35 млн. євро продало його махачкалинській «Аджі» незважаючи на те, що футболіст бажав грати в команді англійської Прем'єр-ліги, два провідних клуби якої «Челсі» та «Тотенгем» також виказували наміри отримати гравця, проте не погоджувалися із сумою клаузули. Таким чином, за умови інституціоналізації перебування талантів на території країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку не вони визначають подальший напрямок трудової міграції, а власник їхніх здібностей на час дії контракту.

Фінансові активи не залежно від національного походження шукають не лише найвищої норми прибутку, але й стабільності та гарантії повернення. Те, що на міжнародному ринку унікальної робочої сили з'являється все більше представників великого бізнесу з країн, що розвиваються йде в контексті глобалізації. Бізнесмени з цих країн нагромадили статки в реальному секторі економіки, сплачуючи своїм робітникам незначну частку доданої вартості, а доходи витрачають переважно у сфері послуг постіндустріальних країн. Таким чином, існує висока ймовірність того, що становлення ринку унікальної робочої сили в країнах, що формують ринок буде ланкою зчеплення, через яку відбуватиметься конвергенція доходів населення. Так в 1997 р. американський баскетболіст М. Джордан за рекламу фірми «Найк» отримав більше за сумарну річну зарплату робітників її філії в Малайзії [252], що проте значно збільшило продажі та доходи малайців.

Існує думка, що економічне зростання постіндустріалізованих країн є наслідком експлуатації ресурсів країн, що розвиваються [183]. Проте на наше переконання вона в продуктивності праці, високий технологічний рівень постіндустріалізованої економіки дозволяє випускати непропорційно великі обсяги товарів порівняно із задіяною у процесі виробництва чисельністю робочої сили. З формули фордизму «масовий випуск – масовий виробник – масовий споживач» випала ланка «масовий виробник», якого бізнес знайшов за кордоном і як довго буде функціонувати усічена формула на одному національному ринку чи на спільному (світовому) у географічно розтягнутому вигляді, нині складно прогнозувати. Ноу-хау відомої постіндустріальної економіки – сфера послуг та її квінтесенція шоу-бізнес, саме туди перемістився «масовий виробник», вивільнений впровадженням досягнень НТП у виробництво, потягнувши за собою «масового споживача». М. Редер зазначав, що економічне підвищення частки найманих працівників переважно є наслідком збільшення їх відносної кількості в галузях, які характеризуються вищими за середні частками праці [559].

Разом із тим, Європейський футбол, як і світовий футбол зокрема, нині є збитковим видом господарської діяльності. Лише кілька національних чемпіонатів, зокрема в Англії та Іспанії, можна назвати умовно рентабельними. Футбол настільки витратний вид бізнесу, що навіть національні чемпіонати таких провідних футбольних держав, як Німеччина, Франція та Італія – збиткові. Якщо прискіпливо провести дослідження, то виявиться, що провідні клуби працюють з нульовою рентабельністю. Так в 2010 р. міжнародна аудиторська фірма Deloitte в результаті аудиту фінансового стану європейського футболу констатувала, що постійне збільшення розмірів зарплат гравців може призвести до банкрутства багатьох ФК континенту. Сумарний прибуток всіх клубів першості Прем'єр-ліги в сезоні 2008/2009 рр. впав вдвічі – з 185 до 79 млн. ф. ст. Тоді ж, прибуток німецьких клубів становить 172 млн. ф. ст. і хоча валовий дохід клубів Прем'єр-ліги досяг 2 млрд. ф. ст., проте з нього 67% становили зарплати футболістам. Подібна проблема спостерігається не тільки в Англії – аналогічна ситуація у Франції, Німеччині, Італії та Іспанії [393].

Таким чином, на загальнозбитковому фінансовому тлі виділяються лише провідні клуби європейських чемпіонатів, що є постійними учасниками континентальних клубних турнірів. Водночас протягом останніх 15 років у конкурентній боротьбі між клубами п'яти найбільших європейських футбольних ліг помітні ознаки різкого розмежування. При цьому група провідних клубів завдяки великим прибуткам збільшує відрив від решти. Тобто тренди розвитку світового шоу-бізнесу рефлектують тренди асиметрії глобального розвитку. Для культури це становлення мультикультуралізму і формування загальної інтегральної рамки, так званої, культури світу як найважливішого засобу культурного розвитку. Для економіки це використання нових ресурсів розвитку знань або, ширше, неординарних здібностей і умінь. В. Хмелько вважає, що середній клас формують наймані працівники, робоча сила яких цінується на ринку праці – це професура,

артисти, митці, окремі ж діячі мистецтва, які користуються великою популярністю переходять до так званого «вищого» середнього класу [359]. Тобто особи з країн несформованої демократії, які працевлаштувалися на ринку праці унікальної робочої сили постіндустріалізованих країн традиційної демократії за суттю розчинюють ментальне середовище суспільної стабілізації. В даному контексті важливим стає величина тієї критичної маси, яка зможе загальмувати демократичні процеси. Теза про те, що носії унікальної робочої сили стимулюватимуть демократичні процеси в країні походження малоімовірна, оскільки, якщо вони повертаються на батьківщину, то в основному через неспроможність інкорпорації західних цінностей. Середовище середнього класу за П. Бурдьє складає соціальний капітал, що належить лише соціуму певної країни, якому надзвичайно складно здійснювати міжнародний рух. Вперше соціальний капітал поширився територіями світу, як середовище особистісних зв'язків представників вищих станів колоніальних імперій. Нині, талановиті трудомігранти формують маргінальне середовище високої кінетичної соціальної енергії, яка за суттю може започаткувати формування глобального соціального капіталу, що торкнеться різних за розвитком країн та їх соціальних прошарків.

Так, спільність інтересів формується через узгодженість МП країн, пов'язаних трудоміграційними коридорами, як тривалий процес інституціонального консенсусу різних культур, що стане усвідомленням прийнятної для всіх необхідності. Таким чином модель керованості міжнародної трудової міграції мусить ґрунтуватися на консенсусі МП країн світу, що пришвидшить синергію та виробить стійку систему міжнародного регулювання трудової міграції, в якій функції контролю за потреби зведуться до самоконтролю. Так національний спосіб розподілу ВВП нам бачиться універсальним інструментом регулювання сфери глобальної зайнятості, граничні можливості якої визначає атомістичний національній економіці

культурний капітал в палітрі своїх проявів. Таким чином, концептуальна модель регулювання світової системи міжнародної трудової міграції (рис.4.1) рефлексує орієнтацію національної економіки на внутрішній чи зовнішній потенціал розвитку.

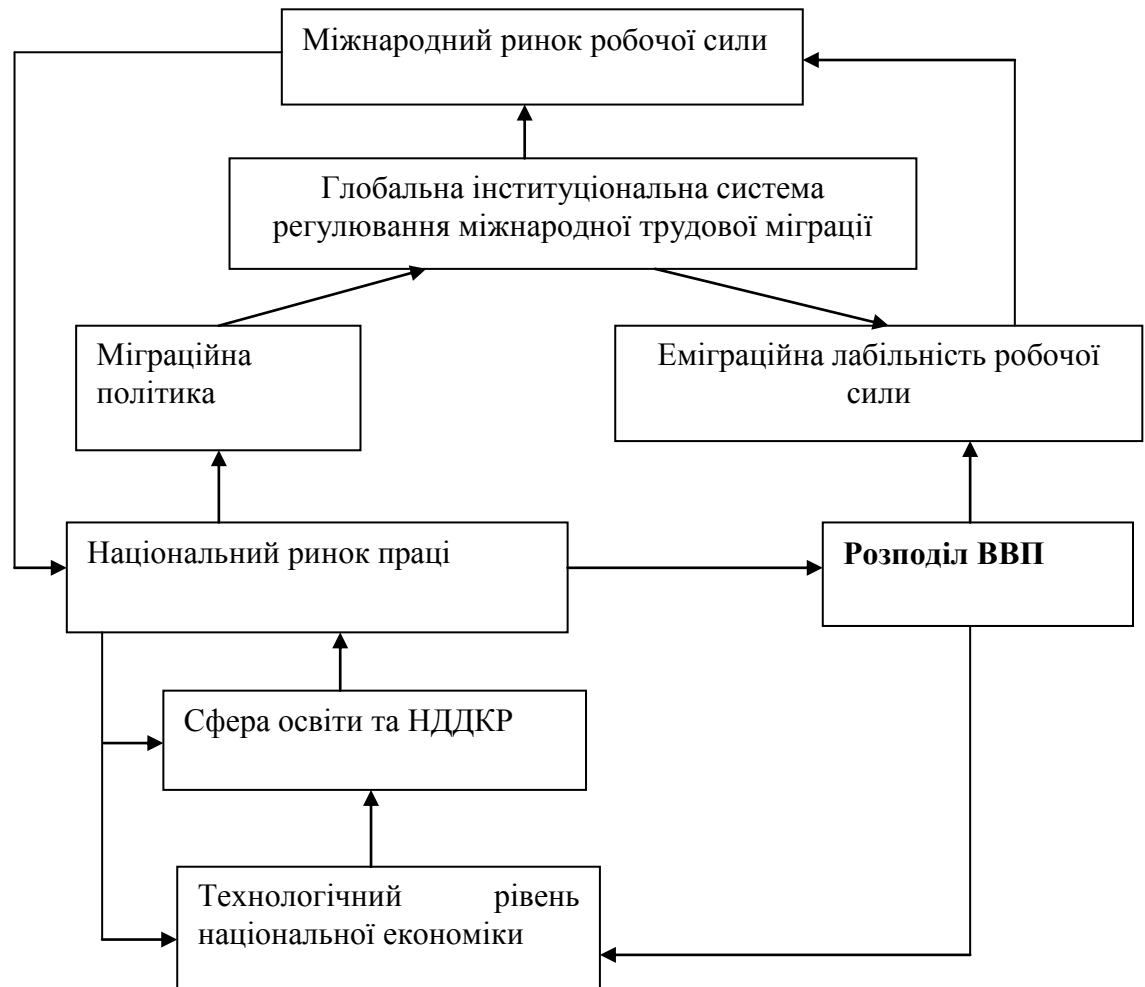

Рис. 4.1. Концептуальна модель глобального регулювання міжнародної трудової міграції.

Водночас глобальна інституційна система регулювання міжнародної трудової міграції може ідентифікуватися лише як запорука дотримання загальних правил гри всіма учасниками світової трудовіміграційної системи. Домінування традиційних поглядів обумовлює поширеність уявлень, згідно яким глобальна керованість припускає формування певного центру, що здійснюватиме функції держави в планетарному масштабі. Подібна точка зору ґрунтується на принципі управління світом з боку певного керівного

суб'єкту. Проте керованість світу (global governance) не адекватна управлінню світом (world government). Керованість світу це – контрольований або керований розвиток, а не регламентація способів функціонування міжнародних інститутів чи поведінки окремих індивідів або соціальних груп [10].

Визнання керованості як основного критерію глобалізації категорично не означає її зміщення до виключно політичної проблематики. Керованість присутня у всіх сферах людського буття тією мірою, якою досягши поставлених політичних цілей враховується економічна, культурна та інша специфіка. Разом із тим, для кожної з решти проєкцій можуть бути виділені свої імперативи і підстави розвитку. Так, для соцієтальності – це формування нових спільнот, включаючи багатоукладні мережеві утворення і як квітесенція поява нового типу суб'єктності. Е. Тофлер зазначав, коли «все міняється», змінюється інституціональна система суспільства загалом, не лише його функціональні, але й світоглядні основи. Йдеться про обумовлену всім ходом історичного розвитку зростаючу самодостатність особи, яка більше не може оцінюватися лише як «суб'єкт виробництва» і все більшою мірою стає безпосередньо метою економічного процесу [388]. Тут необхідно враховувати і доміанти постматеріальних потреб, пріоритетність принципу «бути», а не «мати» та низку інших чинників, можливості реалізації яких в межах капіталізму звужуються. Нині кінетичний потенціал економіки визначається енергетичними можливостями людини, механізми яких розміщуються на просторах свободи, в площині самоствердження індивідуальності [11]. Міжнародний туризм сфера діяльності, яка набула глобальних ознак в період активізації тектонічних зсувів світової економіки, коли бажання все більшої кількості індивідуумів реалізовуючись самозростати почало переважати їх потребу в речах та послугах. Саме подорожі значною мірою сприяють розширенню параметрів свободи вибору людини, оскільки вона саме в індустрії гостинності, стала метою процесу.

Системна реалізація трансформації розвинутих країн світу на постіндустріальний рівень, за суттю мусить змінити економічне значення продуктивних сил та відносин власності. Основною продуктивною силою постіндустріального суспільства стає інтелектуальний капітал, що спроможний миттєво обробляти граничний масив інформації, видаючи максимальноефективне рішення. Відносини власності також мусять змінитися, оскільки інтелект окремо від особи неможливо ні купити, ні продати також складно очікувати на повну його віддачу за оренди. Рекреація здатності до праці, за суттю, стане альтернативою енергетичних витрат механізації виробництва. Це мінімізує міжнародний рух некваліфікованої робочої сили, який нині становить основну його частку та утримуватиме на стабільному рівні інтелектуальну міграцію, яка також кардинально зміниться. Так у особи, яка виконує в рамках аутсорсингу ІТ-замовлення чи інші види інтелектуальних послуг зникне потреба перетинати державні кордони. Таким чином, набагато вірогіднішою видається запропонована гіпотеза спадної міжнародної трудової міграції за одночасного наростання обсягів міжнародного туризму.

4.3 Концептуальні засади факторного регулювання світового ринку праці в умовах тектонічних зсувів світової економіки

В дисертаційній роботі встановлено, що національний спосіб розподілу ВВП є не лише універсальним інструментом регулювання сукупної світової робочої сили, але й наслідком ефективності виробничої функції. М. Редер вказував, що будь-яка теорія про господарство в цілому буде містити висновки, які стосуватимуться розподілу доходу [559]. Так помічено, що національні економіки країн насичених об'єктивованим культурним капіталом розвиваються через розподіл ВВП на користь робочої сили, яка в свою чергу має всі підстави трактуватися як інкорпорований культурний капітал. П. Друкер з цього приводу зазначав, що «розумова праця, якщо ми хочемо зробити її продуктивною, мусить вважатися (основним) капіталом»

[129]. Поєднання інкорпорованого та об'єктивованого культурного капіталів проявляється у відповідно високому рівні продуктивності праці економічної системи. Аналітики МОП продуктивність трактують як ментальну характеристику, як відношення до світу, що означає безперервне удосконалення всього існуючого та передбачає через продукування нових теорій та методів перманентне пристосування економічної діяльності до мінливих умов [253].

Так на світовому ринку праці існує попит на понад 40 тис. професій та спеціальностей проте немає національних ринків, де вони були б запитані всі одразу. Глобалізація виробництва призвела до рівномірного поширення у більшості країн світу певних професій, проте оплата праці за них залежно від рівня розвитку їх економіки суттєво відрізняється. Разом із тим, теза про дешеву робочу силу за однакової її якості є науково вразливою. Так критикуючи класичну школу А. Маршалл вказував на нечіткість позиції Д. Рікардо – «було би краще, якби він час від часу повторював положення про те, що вартість двох товарів в довготривалому аспекті доцільно вважати пропорційними сумами затраченої на їх виробництво праці лише за всіх інших рівних умов, тобто що в обох випадках використовується праця однакової кваліфікації, і вона оплачується однаковою мірою тому, що їй асистують рівнопропорційні обсяги капіталу – із врахуванням тривалості їх інвестування і що норми прибутку рівні» [21, С.277].

Факторна теорія визнає, що виробничі послуги може надавати одна особа у випадку, коли вона одночасно володіє економічними рисами власника землі, капіталу, підприємця та робітника. У всіх інших випадках використання факторів виробництва згідно технологічному процесу організовує підприємець, що й становить цінність його праці. Таким чином, всі учасники виробничого процесу, які беруть участь у формуванні ціни товару, кореспондують йому корисність, за що отримують частку доданої вартості. Так робітник отримує її у вигляді заробітної плати, що поділяється

на плату за працю простого (некваліфікованого) працівника та кваліфікованого працівника, яка додатково включає витрати на приватне інкорпорування культурного капіталу. З іншого боку величина проценту на капітал залежить від можливості використовувати його у різних сферах підприємницької діяльності (мобільності) та від обсягу його пропозиції на ринку. Виробничі послуги, як предмет ринку обмінюються у формі заробітної плати, проценту або ренти, на них існує попит з боку підприємців, які в процесі виробництва комбінуючи їх використання задовольняють попит споживачів. З іншого боку виробничі агенти (робітники, підприємці, капітал, земля) пропонуючи свої послуги, формують інше обґрунтування цінностей для цих самих послуг. Тобто закон попиту і пропозиції регулює ціну кожного виду виробничих послуг (факторів виробництва) і в підсумку – ціну товару.

Застосування підприємцями певного технологічного рівня розподіляє цінність товару між різними виробничими послугами і є рівнем капіталонасиченості економічної системи. Ми вважаємо, що через різний рівень капіталонасиченості при виконанні схожих робіт в країнах світу різна зарплата та різний процент на застосування рівновеликого капіталу. Так за даними дослідження рекрутингової компанії Nau Group, в Україні спеціаліст з вищою освітою та мінімальним досвідом роботи в середньому отримує в 2,5 разу менше за своїх колег з Польщі та Угорщини, шести кратно менше за аналогічно виконану роботу в США і Великобританії та дев'яти кратно менше ніж у ФРН. Беручи до уваги те, що продуктивність праці в США вища ніж у ФРН (див. додаток Ж, табл. Ж.1), зазначена рефлексія сприйняття економічним середовищем інституалізованого інкорпорованого культурного капіталу свідчить про різні частки інноваційних компонент на ринках праці. Разом із тим, частково завуальованою залишається роль підприємців, які пред'являють попит на виробничі послуг, одночасно надаючи їх. Також складно з'ясувати хто пред'являє попит на їхні послуги: власники капіталу,

земельних ділянок чи робітники, що ускладнює розуміння механізму ринку праці, який замикається на колі відносин суб'єкт – об'єкт ринку.

У своїх працях Ж.-Б. Сей довів, що виробляти означає лише створювати корисності, поліпшуючи в такий спосіб здатності речей відповідати потребам та задовольняти бажання людини. Якщо прихильники класичної економічної школи в основу визначення вартості клали затрати праці чи витрати виробництва, то представники маржиналістської течії сформулювали теорію граничної корисності продукту, згідно якої ціна одиниці залежить від зміни потреби у ній за надходження на ринок наступного продукту. А. Маршалл в [232; 528] та Дж.Б. Кларк в [191] відмовившись від суб'єктивних оцінок корисності далі розвинули факторну теорію вартості Ж.-Б. Сея та його послідовників К. Менгера [234] і Е. фон Бем-Баверка [20]. Так для характеристики економічних процесів та показників ефективності вони зосередились на розвитку теорії граничних величин. Зокрема ціну, що встановлюється на вільному конкурентному ринку А. Маршалл вважав результатом взаємодії ціни попиту, яка визначається граничною корисністю речі та ціни пропозиції, що залежить від величини граничних витрат [232, С.273-284]. Проте така ситуація можлива лише за функціонування економічної системи на межі граничних можливостей.

Разом із тим, намагаючись з'ясувати до яких меж відбувається приріст факторів виробництва теорія граничної корисності не дає відповіді на запитання, як розподіляється дохід, коли на макрорівні використання фактору не досягло граничної ефективності, оскільки мова тут йде про її нижню границю, коли в країні внутрішній ринок лише становиться, а реальний коефіцієнт Джині наближається до одиниці. Насамперед ця теорія застосовна до ринку вільної конкуренції, проте у світі за таких умов проживає лише так званий золотий мільярд. Процеси лібералізації міжнародного руху капіталу та наслідки тектонічних зсувів у світовій економіці призвели до переформатування структури об'єктивованого капіталу в інноваційних

економіках. Зокрема у найрозвиненіших країнах світу зменшується пропозиція індустріального капіталу, а глобальний надлишок позичкових капіталів сприяє формуванню їх міжнародного ринку, де рівноважний відсоток значно нижчий за національні рівні в країнах, що формують ринок. Також помічено, що міжнародний рух капіталу здійснюється в поступально-реверсному напрямку, якщо спочатку ПІ йшли від більш розвинених країн до менш розвинених, то нині спостерігається зворотній рух, проте дещо іншого характеру оскільки до розвинених країн переважно йде фінансовий капітал, власники якого не мають певності його збереження на батьківщині.

Потреба максимізації прибутку в ринковій економіці стимулює підприємців використовувати всі наявні в країні виробничі фактори. Згідно закону попиту пропозиції вони розподіляються між секторами національної економіки, що за для свого розвитку не потребують іноземної робочої сили, яка не відповідає інноваційним вимогам. Власник фінансового капіталу формуючи робочі місця з метою отримання прибутку вищого за облікову ставку продає їх (здає в оренду) тому хто володіє компетенцією їх використання. Коли пропозиція робочих місць в масштабах економіки незначна, капіталісти можуть виконувати функції підприємця, коли економіка ними насичуються постає проблема продажу робочих місць за ціною граничного продукту капіталу. Тобто, виникає потреба у притягненні ефективних менеджерів-підприємців, які б завдяки інноваційним організаційним заходам підняли ефективність використання робочих місць.

Д. Рікардо вважав, що «на ранніх щаблях суспільного розвитку мінова вартість ... товарів, що зазвичай, визначала, яка кількість одного товару повинна обмінюватися на інший, майже виключно залежала від порівняльної кількості праці, затраченої на кожен із них» [340, С.34]. Проте в подальшому це припущення частково втратило актуальність. Вчений стверджував, що в обліку витрат на виробництво товару доцільно брати до уваги не лише працю, яку застосували безпосередньо у його виробництві, але й уречевлену працю,

яка бере участь в процесі живої праці. Якщо час, на який праця інвестована у виробництво необхідних для виготовлення товару машин довготривалий, виробничі витрати будуть більшими і він буде «дорожчим, щоб компенсувати більший час який мусить пройти раніше, ніж вони будуть поставлені на ринок» [355, С.147]. Тобто мірою технологічного розвитку у виробничому процесі все помітнішу роль відіграє уречевлена праця, інакше, індустріалізовані робочі місця.

Так Г. Завіновська бачить особливість ринку праці в тому, що він охоплює не тільки сферу обігу товару «робоча сила», а й сферу виробництва, де найманий працівник працює. ... У ринковій економіці ринок праці охоплює всіх здатних працювати: як зайнятих, так і не зайнятих найманою працею, що визначають пропозицію праці. Отже, ринок праці — це ринок найманої праці, який охоплює відносини від моменту прийняття працівників на роботу до їх звільнення [153]. Оскільки працівник від моменту найму до звільнення «вплетений» у виробничий процес, дослідник ототожнює ринок праці та сферу зайнятості, делегуючи значення об'єкту ринку праці або робочій силі, або робочому місцю. Досліджуючи ринок праці В. Павленков зазначає, що в сучасній ринковій економіці вже недостатньо вести мову про ринок праці лише як про ринок живої праці. Згідно точки зору дослідника, існують вагомі докази потреби включення до ринку праці ринку робочих місць, оскільки в реальності постійно є попит на робочі місця та надається їх пропозиція [316]. В. Петюх в [324] також вважає, що ринок робочих місць існує, водночас акцентуючи на труднощах з визначенням ринкової ціни робочих місць, які прямо ніхто не купує. На його переконання така ситуація формує враження, що на практиці робочі місця безкоштовно надаються працівникам. Робочі місця — засоби виробництва — виступають на ринку засобів виробництва як товари, але на ринку праці вони видимих ознак товару не мають. Отже, на думку дослідника це дає підстави вважати, що ринок робочих місць є відносно уособленим типом ринку, щільно пов'язаним з

іншими типами ринків, зокрема з ринком праці, що може викликати лише теоретичний інтерес.

Російські вчені трактують ринок робочих місць як соціально-економічне відношення між власниками робочих місць з приводу руху капіталу у формі робочих місць та поєднання з робочою силою на основі попиту та пропозиції. Проте вони не наважились на його визнання як повноправного учасника ринкової економіки, намагаючись поєднати суб'єктів, які рідко зустрічаються на ринку, оскільки повнопрофільні робочі місця купуються-продаються лише у випадку здачі підприємства «під ключ». За всіх інших випадків – це ринок промислового обладнання. Тобто, вважаючи його поряд із ринком робочої сили рівноцінним елементом ринку праці, суб'єкти якого здійснюючи купівлю-продаж робочої сили укладають угоду найму, вчені прагнуть уникнути конфлікту із усталеними поглядами прихильників трудової теорії створення цінності. Зокрема, Г. Альохіна в [7] зазначає, що в класичній політекономії дослідження відносин, які виникають в процесі виробництва між працею та капіталом виходять з того, що попит на ринку праці визначається тією часткою капіталу, яку працедавець використовує для підтримки виробництва і утримання робочої сили. Тому одним із головних аспектів функціонування ринку праці є динаміка руху робочих місць. Дослідник вважає, що суб'єктами ринку робочих місць виступають власники засобів виробництва, оскільки обіг робочих місць здійснюється лише між ними. Водночас припускаючи, що коли б у носіїв робочої сили була можливість купівлі засобів виробництва, вони б не продавали свою робочу силу. Як нам видається, переконання, що в «носіїв робочої сили» немає можливості купити засоби виробництва, зупинило розвиток перспективного наукового напрямку. Вірно зазначаючи, що зайняті на виробництві особи не задовольняють конкретні потреби споживачів, Г. Альохіна для тлумачення особистої точки зору використовує термін породжений попит на працю, який трактує, як попит на товари, що

створюються працею. Водночас у створенні цінності значною мірою беруть участь робочі місця, проте попит на них прямий, а не породжений.

Насправді, складність із визначенням ціни робочого місця є незначною, оскільки процеси поширення малого та середнього бізнесу відбуваються саме через появу в «робочій сили» можливості придбати автономне робоче місце, яке через систему кооперації праці є ланкою певного технологічного процесу. Проте, навіть у випадку, коли робоче місце складно технологічно виділити воно все одно має чітко визначену ціну, так звані витрати на одиницю капіталу. Інформацію про прибутковість робочого місця дає модель економічного зростання Р. Солоу, в якій обсяг продукції на працівника є функцією капіталу на одного працівника, нахил якої показує величину додатково виробленого працівником продукту при зростанні обсягу капіталу на одиницю. Так із збільшенням капіталоозброєності працівника функція, відображаючи спадання граничного продукту капіталу стає пологішою. Р. Солоу припустив, що попит на товари та послуги залежить від споживання та інвестицій на одного працівника, розподіл яких визначає рівень заощаджень. Стаціонарний обсяг капіталу на працівника відображає ситуацію, в якій інвестиції дорівнюють амортизації і лише збільшення заощаджень змушує економіку прямувати до нового стаціонарного стану, гарантуючи її економічне зростання. Таким чином, якщо рівень заощадження в країні високий, то економіка матиме великий обсяг капіталу та високий рівень виробництва і навпаки заощадження та інвестиції здебільшого низькі в країнах, де слабкі політичні інституції, процвітають корупція та хабарництво [230, С.109-119].

Теза про те, що суб'єктами ринку робочих місць є капіталісти також містить слабкі сторони, оскільки «готове» робоче місце на ринку ресурсів не продають, його формує купленим виробничим обладнанням власник фінансового капіталу, яке стає робочим місцем лише в структурі підприємства і є капіталоозброєністю на одного працівника.

В [12] зазначається, що кожен працівник по-своєму унікальний, незважаючи не те, що формальні ознаки якості робочої сили (професія, спеціальність, кваліфікація, стаж тощо) однакові, на відміну від інших товарів, вироблених за одним стандартом. Кожне робоче місце також відрізняється від інших і має особливі вимоги до працівників. Більше того, найчастіше унікальність робочого місця і особливо працівника розпізнається не під час укладання контракту на працю, а значно пізніше, в процесі праці. Марксизм розглядає живу працю на виробництві кредитом, який робітник надає працедавцеві до отримання від нього плати за виконану роботу. За укладання контракту на працю відбувається обмін робочої сили на гроші, тобто у працедавця мусять виникати зобов'язання оплатити робочу силу. Процес праці марксизмом розглядається, як споживання робочої сили на виробництві та її матеріалізація в товарі, що належить працедавцеві. Е. фон Бем-Баверк навпаки працедавця вважав кредитором працівника, оскільки дохід від праці робітника він отримував лише після реалізації виготовлених працівником товарів [20]. Ми також вважаємо працедавця кредитором робітника, але на тій підставі, що він надає йому товарний кредит робочим місцем.

Вчені ідентифікують кредит як позику в грошовій або товарній формі на умовах повернення у певний термін з виплатою відсотка [132, С.93]. Тобто в результаті отримання кредиту в товарній формі не відбувається зміна права власності, а за його користування необхідно сплатити відсоток. Водночас в експертному середовищі є сумніви щодо можливості ототожнення грошового капіталу та дрібних заощаджень найманих працівників, оскільки вони менші за обсяги початкового капіталу, необхідного для започаткування підприємницької діяльності. Так основними функціями кредиту вважається прискорення концентрації та централізації капіталу завдяки чому здійснюється процес трансформації одних, менш розвинутих форм капіталістичної власності в інші – більш розвинуті, якими дослідники

вважають народні підприємства. Такі підприємства викупувалися через отримання кредиту, що протягом 25 років погашався робітниками (сукупним власником) із отриманого прибутку за пільговими податковими ставками [132, С.95]. Тут слід зазначити, що в кінці ХХ ст. в розвинених країнах максимальні нормативні строки списання машин та обладнання складала 5-7 років [12, С.253]. Таким чином, після виплати кредиту робітники у власність отримали моральностарий, зношений, низькоконкурентоздатний об'єктивований культурний капітал, який використовували і до того, насправді двічі купивши своє робоче місце. Процес формування народних підприємств не отримав поширення саме через те, що працівники не відчули різниці в умовах роботи за одночасного зменшення особистого використовуваного доходу. Величина відсотків за користування кредитом залежить від його обсягів та міри ризику неповернення, у випадку товарного кредиту робочим місцем ризик мінімальний, також відсутня потреба залучення банку-посередника, а робоче місце трактується як частка великого активу низької ліквідності. Тобто величина відсотка за користування робочим місцем залежить від величини їх пропозиції в національній економіці.

Водночас товарною формою кредиту є поставка товару із відтермінуванням його оплати, продаж в розстрочку, оренда (прокат) майна, лізинг обладнання, товарна позика, тощо. У низці випадків повертати належить те ж саме чи аналогічне майно з додатковою оплатою або без неї. Якщо повертати належить грошовий еквівалент, отриманого в кредит товару, то маємо змішану форму кредиту [121]. Таким чином, надаючи робітнику товарний кредит робочим місцем власник підприємства, отримує його ціну (облікову процентну ставку) та вартість користування кредитом, що становить його сумарний прибуток і є змішаною формою кредиту. Разом із тим, і власники виробничого капіталу, і робітники, які отримують від них товарний кредит зацікавлені в найефективнішому використанні робочих місць і за для цього винаймають підприємця (топ-менеджера) та поліпшують

свою кваліфікацію. Застосування теорії граничної цінності факторів виробництва до праці підприємця непереконливе, оскільки в такому разі вони б отримували не різко диференційовані компенсаційні пакети, а приблизно однакову винагороду. Більш вірогідним є те, що сукупні власники робочих місць виплачують підприємцю частку тієї доданої вартості, яка збільшується через застосування його менеджерських здібностей. Оскільки таких посад відносно небагато, а їх компенсаційний пакет є сумою відрахувань кожного працівника велетенської компанії, вони набувають нині значних обсягів та відмінностей. В реальній економіці є низка прикладів того, як ефективний, успішний менеджер реанімував господарську діяльність безнадійної компанії, як, втім, і навпаки. Таке трактування доводить вірогідність наукової позиції Дж. Мілля щодо участі робітників у прибутках, про об'єднання робітників на умовах рівності в процесі володіння капіталом, про винаймання робітниками управляючих і звільнення їх за необхідності тощо [249]. У дефініції лізинг фахівцями Світового банку зазначається, що це «контрактні відносини між двома сторонами, які дають змогу одній стороні використовувати майно, що є власністю іншої сторони, в обмін на обумовлені контрактом періодичні платежі. ... лізинг – поєднання оренди і кредиту, розстрочки й прокату. ... Переваги лізингу: не потребує значних одноразових витрат, дає змогу швидко переходити на нову технологічну базу і постійно вдосконалювати її з допомогою лізингодавця, звільнитися від обслуговування та зосередитися на ефективному використанні нової техніки. ... Основний вид лізингу – фінансовий. У лізинговому контракті ... термін оренди засобів праці збігається з термінами їх повної амортизації. Особливість фінансового лізингу – ... наявність трьох сторін, які беруть участь в орендній угоді, – орендаря, орендодавця і постачальника (виробника) обладнання. Лізинг бруто передбачає, що обов'язок обслуговування обладнання покладається на орендодавця. За компенсаційного лізингу орендар поставляє лізинговій фірмі товар, вироблений з використанням орендованого ним обладнання, як

орендну плату [132, С.184]. Таким чином, простежується подібність контракту на працю (використання робочого місця) з фінансовим бруто лізингом та компенсаційним лізингом.

Так за контрактом працедавець зобов'язується обслуговувати робочі місця та постійно вдосконалювати технологічну базу. Повна вартість амортизованих засобів праці і відсотки за їх використання, для робітника за суттю, є реальною позичковою ціною капіталу та витратами на одиницю капіталу для лізингодавця. І в результаті використання орендованого робочого місця його орендар, як орендну плату передає орендодавцю для нього ж вироблений товар. На цій основі ми припускаємо, що ринок праці не лише охоплює ринок робочої сили та ринок робочих місць, а через синергію ускладнення виробничих відносин трансформується в нову якість. Таким чином, на актуальному нині етапі розвитку глобалізації всі три ринки співіснують в межах закладених тектонічними зсувами світової економіки (рис.4.2).

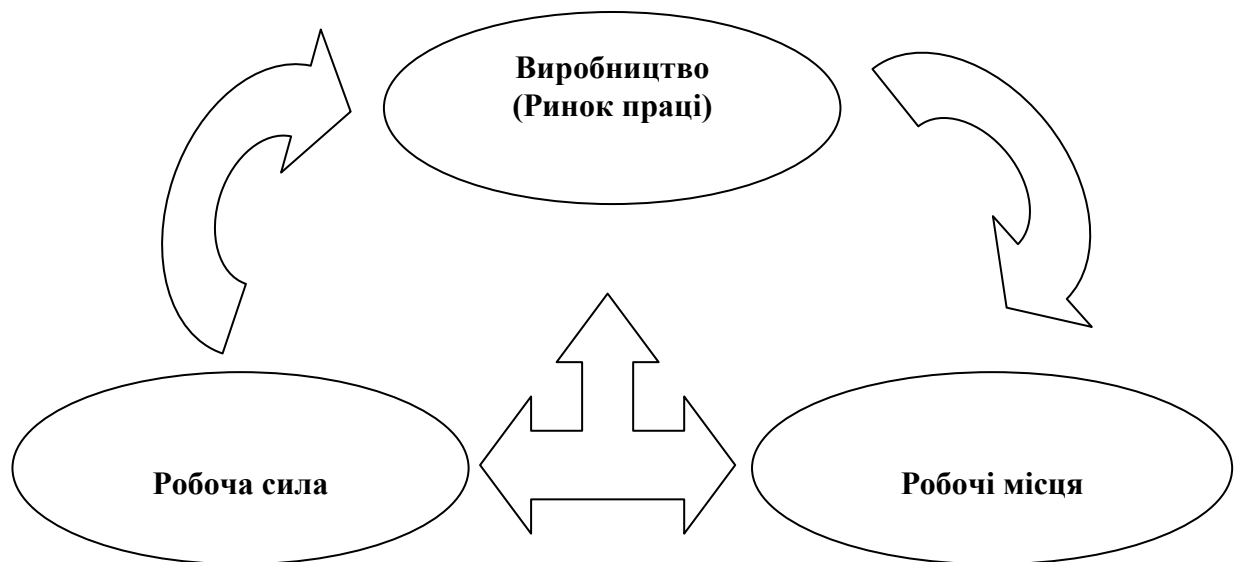

Рис. 4.2. Взаємопереходи ринків праці.

Так найнятий підприємець виступає в ролі працедавця, не володіючи предметом торгівлі – робочим місцем, яке в індустріальному суспільстві складно продати, проте із розширенням міри сервісизації економіки процес стає відстежуватися більш чітко. Так в 1974 р. турбізнес з метою розширення

ринку міжнародного туризму застосував систему власності на частки об'єкту рекреаційної нерухомості на певний період року: таймшер (англ. *timeshare*, «розподіл часу») [195]. Права на відпочинок купуються на кілька років також передбачена можливість обміну та отримання активу в спадок [196].

Подібна трансформація відносин власності мірою насичення економічної системи об'єктивованим культурним капіталом простежується й у сфері суспільного виробництва. Так досліджуючи попит фірми на працю марджиналісти вважають, що він залежить від граничного продукту праці, як кількості виробленої додатково найнятим працівником продукції за незмінного обсягу капіталу. Складається враження, що рішення про найм залежить лише від величини заробітної плати і якщо робітники погодяться на її зменшення, капіталіст зможе найняти їх більшу кількість. Тобто гіпотетично на робоче місце, яке технологічно протягом зміни використовується лише одним працівником, можна найняти двох і більше осіб. З іншого боку конкурентна фірма максимізуючи прибуток капітал набуватиме до тих пір його граничний продукт не зрівняється із реальною позичковою ціною капіталу, яка також вимірюється в одиницях продукції. Проте, залучаючи додаткову кількість робочої сили за незмінного обсягу капіталу фірма збільшує дохід екстенсивним шляхом, який властивий відсталим економікам, коли ж вона зосереджена на технічному вдосконаленні виробництва, то переходить на шлях економічного розвитку, що веде до властивої постіндустріального суспільства тотальної автоматизації. Разом із тим, інтенсифікація (фондозберігаюча, працевзберігаюча та всебічна форми) виробництва зазвичай супроводжується скороченням чисельності робочої сили, про що Г. Манків в [230, С.81] не вказує, отже можна припустити, що він розглядає лише матеріало- та ресурсозберігаючі форми інтенсифікації виробництва, які нині становлять незначну частину виробництв у розвинених країнах. Застосовуючи теорему Ейлера вчений зазначає, що «весь дохід

розподіляється на платежі за капітал і платежі за працю відповідно до їх граничної продуктивності» [230, С.84].

Тобто, якщо виробничій функції властива постійна віддача від масштабу, економічний прибуток підприємця прямує до нуля. З цих позицій складно обґрунтувати суми винагороди топ-менеджерам найбільших американських компаній, на що також у [559] вказував М. Редер. Підприємець, організовуючи найбільш ефективну взаємодію робочих місць фірми та пошук ринків збуту її продукції, яку сам безпосередньо не виробляє. Нинішні технології апріорі спрямовані на максимальну ефективність, яку організаційними заходами складно суттєво поліпшити, проте вибір вірної маркетингової стратегії гарантує фірмі збільшення обсягів продажу. Чисельність персоналу компанії, який випускає певний товар регламентується кількістю робочих місць, які делегують виробничому процесу певну продуктивність і в такому випадку всі фактори отримують граничні продукти. За умови зростання попиту на товар фірма розширює виробництво. Кожен з додатково найнятих робітників надалі отримує сталий граничний продукт праці, проте капітал, хоча його частка також не змінюється, агреговано зростає і не в останню чергу завдяки економії від масштабу. Тобто розширюючи ринки збуту підприємець мультиплікує дохід фірми, стаючи у сенсі зростання доходу капіталом.

Неокласична модель інвестицій передбачає існування в економіці двох видів фірм: виробничих, які використовуючи орендований капітал продукують товари і послуги та позичкових, які купують основний капітал та здають його в оренду. Фірма орендує капітал за позичковою ставкою R і продає свою продукцію за ціною P , тобто реальні витрати на одиницю капіталу для виробничої фірми становлять R/P . Граничний продукт капіталу фірми знижується мірою збільшення обсягу капіталу, доки не зрівнюється із його граничним продуктом, який для виробничої функції Коба-Дугласа в стані рівноваги записується як:

$$MPK = \alpha A \left(\frac{L}{K} \right)^{1-\alpha} = \frac{R}{P} \quad (4.1)$$

Цей вираз вказує на змінні, які визначають реальну позичкову ціну капіталу, показуючи, що чим менший обсяг капіталу, чим більша кількість використовуваної живої праці, чим краща техніка і технологія, тим вища реальна позичкова ціна капіталу. Таким чином, події, які зменшують обсяги капіталу, підвищують рівень зайнятості, або наукові відкриття, що покращують технологію підвищують рівноважну реальну позичкову ціну капіталу [230, С.483-485]. Визнання того факту, що збільшення сукупного попиту підвищує рівноважну реальну позичкову ціну капіталу свідчить про існування ринку робочих місць, оскільки сукупний попит є сумою доходів домогосподарств, витрати яких за Кейнсом стимулюють виробництво товарів, які набуваються за заробітну плату. Таким чином, пропозиція капіталу у вигляді агрегованих робочих місць є об'єктом економічного інтересу домогосподарств.

З аспекту об'єкту та предмету дослідження реальна позичкова ціна капіталу регулює міжнародний ринок праці та структуру стратифікації світової економіки у спосіб здійснення ПІІ. Так перенесення морально застарілого виробництва до нижчої за рівнем розвитку країни, робить його в країні-реципієнті провідним техніко-технологічним капіталом за одночасного пониження обсягу капіталу на батьківщині. Наукові відкриття знецінюють існуючий виробничий капітал, що також стимулює його рух до країн-емуляторів. Натомість рівень зайнятості піднімає зовнішня трудова міграція, таким чином, міжнародний рух виробничих факторів у зазначений спосіб стимулює зростання реальної позичкової ціни економічного капіталу а отже доходу його власників.

Поряд із тим, обсяг інвестицій позичкових фірм залежить від витрат та вигод, пов'язаних із володінням капіталом. Так фірма намагається отримати найбільшу реальну позичкову ціну капіталу за найменших витратах на одиницю капіталу. Витрати компанії, яка надає робочі місця в оренду залежать

від ціни робочого місця P_k , процентної ставки i , темпу зміни ціни капіталу ΔP_k та норми амортизації δ , або:

$$\text{Витрати на одиницю капіталу} = iP_k - \Delta P_k + \delta P_k = P_k \left(i - \frac{\Delta P_k}{P_k} + \delta \right) \quad (4.2)$$

Якщо припустити, що ціни на капітальні блага зростають разом із цінами на інші товари, то $\frac{\Delta P_k}{P_k}$ дорівнює загальному рівню інфляції π і оскільки $i - \pi$ є не чим іншим як реальною процентною ставкою r , то витрати на одиницю капіталу можна записати як: $P_k(r + \delta)$. Щоб виразити витрати на капітал щодо інших товарів в економіці необхідно їх виміряти в одиницях продукції, тобто:

$$\text{Реальні витрати на одиницю капіталу} = \left(\frac{P_k}{P} \right) (r + \delta) \quad (4.3)$$

Фірма збільшує свій обсяг капіталу, якщо граничний продукт капіталу перевищує витрати на одиницю капіталу, тобто:

$$\Delta K = I_n \left[MPK - \left(\frac{P_k}{P} \right) (r + \delta) \right] \quad (4.4)$$

Де I_n - функція, що показує як інтенсивно величина чистих інвестицій реагує на стимули до інвестування. Оскільки загальний обсяг видатків на інвестиції в основний капітал дорівнює сумі чистих інвестицій та інвестицій, які поновлюють зношений капітал, то функцією інвестицій є:

$$I = I_n \left[MPK - \left(\frac{P_k}{P} \right) (r + \delta) \right] + \delta K \quad (4.5)$$

Транснаціональна компанія в результаті ПП поєднує вигоди, які впливають на зростання ціни одиниці капіталу та зменшує її витрати на одиницю капіталу чи робочого місця. Насамперед процентна ставка для ТНК вітчизняна, а отже низька, а для орендаря зарубіжна, отже висока. Норма амортизації δ в капіталодефіцитних економіках низька, що зменшує витрати фірми, інфляція тут як правило випереджає темпи знецінення світових резервних валют, отже значення π зростає, що також понижує реальну процентну ставку для ТНК, які до того ж продають продукцію на іноземних

ринках нерідко за цінами вищими ніж на батьківщині і за незмінної для них ціни капіталу. Саме норма амортизації δ є тим індикатором, який показує привабливість робочого місця: і чим вона більша, тим привабливішою для іноземців є країна. Так чим більше капіталонасичена економіка, тим «дешевше» робоче місце, оскільки зміна його ціни стосується лише структури розподілу доданої вартості. Гіпотетично автоматизоване виробництво може вважатися робочим місцем свого власника, воно аж ніяк не дешеве хоча вся вироблена на ньому додана вартість належить власнику. Доцільно зазначити, що в капіталонадлишковій економіці купуючи автономне робоче місце особа, якій бракує власних коштів бере кредит переважно у фінустановах, а в праценадлишкових – переважно товарний кредит у власника виробничого капіталу. Саме тому «ПП як поточна величина є результатом періодичного трансферу капіталу у ... формах: ... експорту активів ... основних фондів; ... кредитів та позик;» [246, С.350-351].

Таким чином, мірою насиченості економічної системи капіталом, відбувається трансформація світового ринку пов'язаного із обігом факторів виробництва, які протягом процесу незмінно залишаються в межах сфери зайнятості (рис. 4.3). Виробничі фактори – робоча сила та капітал під впливом НТП трансформуються з одного боку в людський капітал, а з іншого в автономне робоче місце, які «окремо не спроможні виготовляти переважну більшість економічних благ, і лише їхнє поєднання зумовлює появу нової продуктивної сили, що значно перевищує продуктивність окремо кожного з них, так званої синергії» [132, С.359]. Оскільки робочу силу складно купити-продати окремо від особи її власника, то домінант-предметом торгівлі на ринку виробничих факторів стає робоче місце. Цінність застосування на виробництві робочої сили (праці) проявляється у її корисному ефектові, тобто у кількості одиниць товару, який можна виготовити лише поєднавши робочу силу із виробничим капіталом, цінність якого також виражається у кількості виготовленого з його застосуванням товару.

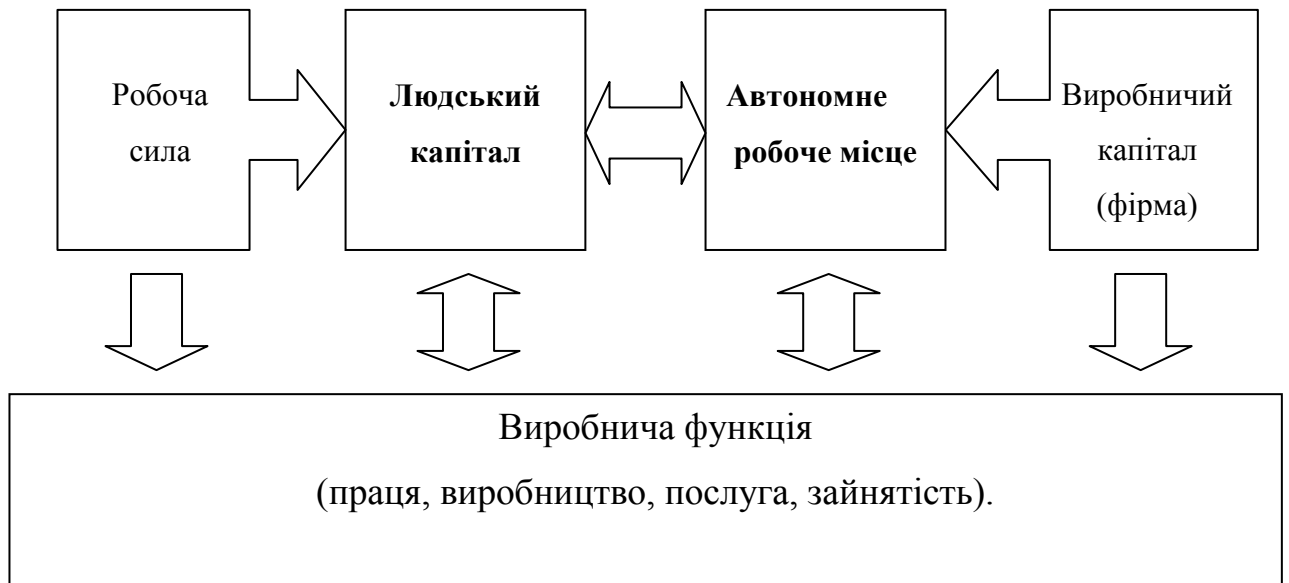

Рис. 4.3. Трансформація світового ринку праці

Проте ця цінність, залежно від технологічного укладу національної економіки, є різною. Оскільки в структурі національної економіки країн світу одночасно присутні декілька укладів помічено, що усереднене значення цінності виробничого капіталу зменшується в напрямку до прогресивнішого. Чим менше відсталих укладів в економічній системі, тим вищою є цінність інкорпорованого культурного капіталу. На постіндустріальній фазі цивілізаційного розвитку відбулася трансформація виробничих відносин, праця без відносин найму стала характерною рисою інформаційного суспільства тобто сталася заміна найманої праці самозайнятістю, яку М. Редер в [559] назвав функціональною часткою праці. Самозайняті – не капіталісти і не наймані працівники, вони органічно поєднують риси раніше антагоністично налаштованих соціальних категорій. Нині понад 80% американських сімей здійснюють ту чи іншу форму самостійної виробничої діяльності. Від 50 до 70 відсотків ВВП розвинених країн виробляється в секторі малого та середнього бізнесу (МСБ). Так в Італії мікро-бізнес складає 95% всіх зареєстрованих підприємств, підтримуючи у функціональному стані 17 млн. робочих місць [391, С.259].

Тобто в даному випадку власне праця, як доцільна виробнича діяльність відбувається, але протікає без ортодоксального ринку праці, оскільки

самозайнятий сам себе не винаймає. Дана зміна змушує поглянути на ринок праці з іншого кута зору, як на ринок де винаймають, орендують чи купують в кредит робоче місце з метою подальшої приватної доцільної діяльності. Без відносин найму зникає потреба в існуванні ринків, пов'язаних із обігом робочої сили і виробничу функцію забезпечує виробниче обладнання, що належить виробнику. Тобто синергія посилюється в результаті ускладнення системи продуктивних сил, виникнення якісно та істотно нових типів і форм власності, їх взаємодії з існуючими формами, розвитку досконаліших форм господарського механізму і техніко-економічних відносин за наявності досконалої системи правових відносин [133, С.359]. Разом із тим, для функціонування систем, які засновані на зростаючій віддачі та синергічно-системних ефектах, необхідний певний критичний рівень продуктивності. Потреба у крупному масштабі та великому обсягу виробництва задає мінімальний розмір, якого необхідно досягнути за для ефективності системи

В статті «Природа фірми» Р. Коуз показав, що за відсутності трансакційних витрат втрачається економічне підґрунтя існування фірми. В іншій своїй праці «Проблема соціальних витрат» він довів, що без них правова система також втрачає впливи, оскільки люди, не зазнаючи жодних витрат на купівлю, групування та комбінування прав, завжди можуть домовитися у спосіб, який би збільшував цінність виробництва. В такому світі інститути, які утворюють економічну систему зайві. Разом із тим, Р. Коуз вказував на інший наслідок припущення про нульові трансакційні витрати, які призводять до прискорення трансакцій такою мірою, що вічність була би прожита миттєво [204]. Т. Маккена розробив математичну фрактальну функцію – «часову хвилю», повторювальна природа якої вказує на патерн, коли у кожному наступному разі зміни відбуваються 64-кратно швидше [334]. В березні 2011 р. компанія Microsoft опублікувала звіт, згідно якому до 2014 р. біля 40% компаній МСБ перейдуть на хмарні технології, найзапитанішими з яких є послуги SaaS (Software as a Service) та IaaS

(Infrastructure as a Service). SaaS дозволяють використовувати програмне забезпечення як послугу, а IaaS полягають в наданні через інтернет апаратних засобів клієнту, які він використовує на власний розсуд. За даними компанії Parallels, основним споживачем ринку хмарних технологій є МСБ-сегмент, який економить до 60% витрат на інформаційне забезпечення бізнесу. Тобто процес інституціональної технологічної дезінтеграції через здешевлення трансакцій обміну набирає динаміку, призводячи до формування нової інтеграційної технологічної мережі, проте вже з іншими відносинами власності. Дезінтеграція на певному етапі розвитку за змістом є діяльністю із освоєння, індивідуалізації соціального, накопичення особливого для збагачення індивідуального, тобто початковим етапом наповнення індивідуального змістом всезагального в процесі індивідуалізації соціального – усупільнення індивідуального [25].

Якщо прихильники нової інституціональної теорії (сер. 60-х рр. ХХ ст.) однією із причин існування фірми вбачали потребу зниження трансакційних витрат, що було організаційно-управлінською функцією, то нині це зниження через використання інтернету, перетнуло границю ефективності менеджменту, що й вилилося у деструктуризацію фірми та залучення через аутсорсинг МСБ (автономних робочих місць) до виконання непрофільних робіт, які не потребують адресної технологічної інтеграції. Кооперація із МСБ, де створення автономного робочого місця (організація технологічного способу) відповідає фінансовим можливостям (через гнучку систему кредитування) приватної особи, що відображає взаємодію нових з існуючими формами власності. З іншого боку фахівці переконані, що 3D-друк знімає обмеження, які існували за традиційного виробництва: нині все що можна зобразити на ПК можна надрукувати без використання живої праці. Так компанія Siemens для прискорення ремонтних робіт та зниження виробничих витрат у 2014 р. почне використовувати 3D-друк. Очікується, що застосування інновації в обслуговуванні силових пристроїв скоротить час

ремонту від 44 до 4 робочих тижнів, що означатиме 10-кратне підвищення продуктивності праці [319].

Таким чином, поєднання людського капіталу та автономного робочого місця є реперною точкою появи синергічного ефекту, який виражається в утвердженні нових форм власності, розвитку досконалішого господарського механізму, що охоплює світ, посилюючи інтеграційну сутність світової економіки, як цілісного організму, де нівелюється роль державних кордонів та посилюється вплив міжнародного права. Таким чином, отримані ex ante результати складають наукове підґрунтя формування концептуальної моделі міжнародного руху робочої сили та капіталу, як ринкових агентів (рис. 4.4).

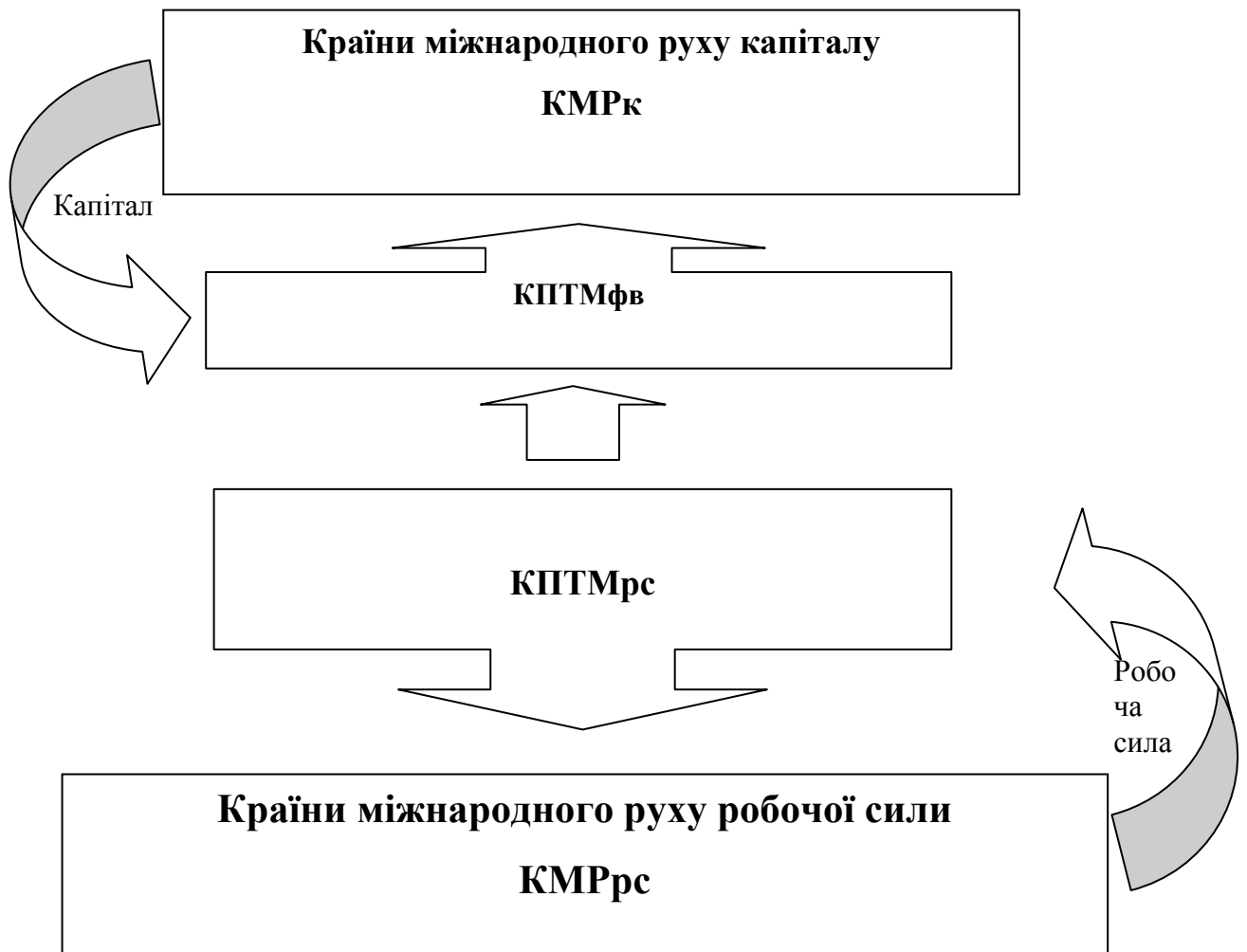

Рис. 4.4. Концептуальна модель міжнародного ринку праці

Так система, наведених М. Кастельсом в [184] даних підтверджує, що виробництво в розвинених економіках опирається на працю

висококваліфікованих спеціалістів у віці 25-40 років, і більше третини робочої сили опиняється практично непотрібною. Водночас він вважає, що наслідком цієї надзвичайно динамічної тенденції, найшвидше, стане не зростання рівня безробіття, а розширення граничної гнучкості, мобільності роботи, індивідуалізація праці і, зрештою, високосегментована соціальна структура ринку праці. Зокрема стратифікацію країн світу за рівнем економічного розвитку рефлексує міжнародний рух факторів виробництва, що проявляється у співіснуванні міжнародного ринку робочих місць та міжнародного ринку робочої сили. Так міжнародний ринок робочих місць переважно формують ТНК на ринках праці КПТМфв та країн міжнародного руху капіталу (КМРк). Виробниче застосування робочих місць потребує від робочої сили інкорпорації культурного капіталу, який може здійснити лише система освіти країн МРк та ПТМфв. Таким чином, міжнародний обіг робочих місць «втягує» в свою орбіту носіїв адекватного інкорпорованого культурного капіталу. Натомість міжнародний ринок робочої сили формує населення країн міжнародного руху робочої сили (КМРрс) та КПТМрс і лише мізерна його частина (талановиті спортсмени) потрапляє на VIP-сегмент ринку праці розвинутих країн.

Таким чином, міжнародний рух факторів виробництва в геопросторовому виразі відбувається у вигляді їх циклічного руху, що незначною мірою обмінюються ресурсами на межі комунікативної взаємодії КПТМфв та КПТМрс. Існування у світовій економіці двох кіл, якими здійснюють міжнародний рух фактори виробництва призводить до поглиблення розривів у регіональній продуктивності праці та звуження меж її глобального коливання, що доцільно трактувати як протидію поширенню наслідків тектонічних зсувів світової економіки. Є. Ясін аналізуючи впливи тектонічних зсувів світової економіки на перспективи глобалізаційного розвитку вказує, що в країнах становлення ринку провідним процесом й надалі залишиться пізня індустріалізація із запозиченням західних технологій

та залученням додаткових трудових та природних ресурсів. Водночас ці країни розділяться на дві основні групи, першу з яких складуть більш успішні країни, що завдяки демонстрації вищих інноваційних та адаптаційних якостей будуть розвиватися випереджуючими темпами, наздоганяючи розвинені країни. Друга група, яку сформують країни з більш ригідною чи архаїчною культурою, постійно відставатиме від першої групи [445].

Сумарна величина інвестицій в людський капітал зазвичай вища за вартість капіталоозброєності робочого місця. Інтелектуальний капітал у сфері інформаційних технологій ще більшою мірою перевищує вартість виробничих фондів, ІТ компанії понад усе цінують персонал та провадять активну політику глобального пошуку висококваліфікованих працівників. Основною рисою такого пошуку є укладання угоди про співпрацю, а не про найм. Так компанія і працівник співпрацюючи, разом становлять інтелектуальний капітал організації. Тобто мова йде про продукт, де частка споживання на працівника наближаються до 100%, оскільки величина амортизаційних витрат є незначною в структурі собівартості продукту та, за законом Мура, відбувається прискореними темпами. Цілком природно, що в таких умовах, жодному власнику капіталу не вистачить коштів на найм таких «дорогих» працівників, тому він, надаючи в оренду за суттю віртуальні робочі місця, лише забезпечує процес створення цінності. Високий рівень технологій призвів до того, що бізнес нині шукає ринки збуту товарів та послуг у масштабах планети, що становить суть глобалізації. Це стосується всіх видів товарів, включаючи робочі місця, переносячи які у праценадлишкові країни ТНК надають їх місцевій робочій силі в оренду дорожче до того зменшуючи витрати на одиницю капіталу. Такий міжнародний рух виробничого капіталу з одного боку зменшує міграційний тиск на розвинуті країни, а з іншого посилює його на країни, де з'являються нові робочі місця та піднімається рівень ділової активності тобто на ринки, що формуються.

Висновки до розділу 4

1. Міжнародні договори, які регулюють міграцію робочої сили нині не відповідають тенденціям перманентного ускладнення та розширення масштабів міжкраїнного обміну робочої сили. Зважаючи на еkleктичність економічних маркерів трудовіміграційних атрактів захист прав іноземців потребує формування та функціонування стійкої, щодо впливів традиційних інституцій, національної правової основи, яка б з одного боку увібрала положення міжнародного права та міжнародних угод і документів стосовно регулювання міжнародного руху робочої сили а, з іншого сама стала б основою розвитку МО.

2. З огляду на екологічні проблеми та обмеженість природних ресурсів світової економіки, стратегія розвинених країн мусить бути спрямованою на зниження приросту населення, що збільшить капіталонасиченість економіки та підвищить ціну людського капіталу, рівні яких стабілізують систему міжнародної трудової міграції. Рівновага переформатує її на дві автономні сфери обігу людських ресурсів, між якими відбуватиметься обмін, інтенсивність якого залежатиме від активності тектонічних зсувів світової економіки, яку значно посилить перехід країн-емуляторів технологічного розвитку до генерування власних НДДКР.

3. Зростання цінності людського капіталу формуватиме економічне середовище споживачів туристичних послуг, наданням яких в межах КСР, займатимуться країни становлення ринків, що розташовані в сприятливих географічних поясах. Населення задіяне в міжнародній туріндустрії країн формування ринку, по суті, стане субституттом трудових мігрантів, що з одного боку понизить рівень еміграційної лабільності населення країни-реципієнта ПШ, а з іншого географічно розширить світовий ринок подорожей з рекреаційною метою. Водночас реалізована мета трудової міграції сприятиме глобальній дифузії доходів середнього класу та призведе до

перерозподілу часток структури міжнародної міграції на користь міжнародних туристичних подорожей.

4. Середовищем міжнародного обігу людського капіталу став сегмент світового ринку праці, в якому виділяються міжнародний суб-ринок шоу бізнесу та міжнародний суб-ринок НДДКР. Тобто сфери доцільної діяльності інкорпорованого культурного капіталу глобальної інституалізації, які делегують постіндустріальній економічній системі безпрецедентно високу продуктивність праці, що забезпечена функціонуванням тотально автоматизованого виробництва.

5. Наративи міжнародної трудової міграції нині вже не рефлексують реальні причини та умови формування системи міжнародної трудової міграції, оскільки актуальна інституалізація процесу обмежує потенціал трудової міграції як соціального ліфту. Водночас не доцільно змішувати соціальний ліфт із доходом особи за кордоном без прив'язки до способу його отримання. Так проживання на бюджетні виплати в рамках програм допомоги іммігрантам країн-ремітерів соціальним ліфтом вважатися не можуть. З іншого боку протидія правової системи так званій «бюджетній» імміграції накладається на обмежувальні заходи щодо потрібних економіці фахівців, нівелюючи економічну дію відповідності робочих місць кваліфікації іноземців.

6. Тектонічні зсуви світової економіки призвели до активізації формування нових продуктивних сил в інноваціонолаштованих економічних системах, *ex ante* аналіз способу розподілу доходу яких, дає підстави трактувати його гальмом перерозподілу глобального впливу від світового ринку праці до міжнародного ринку робочих місць, алокація яких делегує національній економічній системі відповідний рівень продуктивності праці.

Положення, викладені в розділі, висвітлено в таких наукових працях автора [78; 90; 92; 97; 99; 101; 109; 110;111;112; 504].

РОЗДІЛ 5

ТРУДОМІГРАЦІЙНІ ВИМІРИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ТЕКТОНІЧНИХ ЗСУВІВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

5.1 Деформація галузевої структури країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку, як чинник виштовхування людського капіталу.

Системна трансформація постсоціалістичного простору, за суттю призвела до його розмежування на країни перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків, закріпивши за останніми значення міжцивілізаційних країн-лімітрофів. Так Д. Богиня зазначив, що проєкція загальноекономічної кризи на проблему ринку праці в Україні дає підстави зробити висновок, що зрушення які відбувалися у цій сфері наприкінці ХХ ст. детермінувалися зовнішніми і позаекономічними причинами. Як наслідок – глибока деформація структур ринку праці, нестабільність трудових відносин, втрата авторитету освіти і кваліфікації, розквіт тіньових форм зайнятості, підірив трудової моралі і мотивації і т. п. Вчений вважає, що ситуація на ринку праці погіршувалася через відсутність державної концепції міграційної політики. В результаті країна поступово розгублює трудовий потенціал найвищої кваліфікації та високого інтелекту [27, С.152-154]. Водночас Україна входить до групи держав, які розташовані на мейнстрімі міжнародної трудової міграції, до потоків якої додають відносно висококваліфіковану робочу силу, що втратила через деградацію структури національної економіки робочі місця. Це закладає наукове підґрунтя розглядати її економічний ландшафт в рамках запропонованої в п. 2.3 моделі перевалочно-транзитної міграції в частині нижчого порядку. Так економічним системам країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку (табл. 5.1) складно економічно освоїти заощадження громадян та інвестиції іноземних компаній.

Таблиця 5.1

Міграційні маркери країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку за станом на 2013 р.¹

Країна	Чисельність емігрантів (тис. осіб)	Кількість іммігрантів (тис. осіб)	Перекази з-за кордону (млн. дол.)	Перекази за кордон (млн. дол.)	Частка емігрантів в робочій силі (%)	Частка іммігрантів в робочій силі (%)	Об'єми ПІІ (млн. дол.)	ВВП на душу населення (дол.)
Албанія	1438,3	89,1	1317	10	99,8	8,1	4355	4131
Білорусь	1778,9	1090,4	352	112	36,3	22,3	1126	6118
Болгарія	1200,6	107,2	1558	101	35,3	3,2	52950	7243
Індія	11357,5	5436,0	49256	4000	2,5	1,2	225000	1527
Казахстан	3717,3	3079,5	124	3138	45,3	37,6	91980	10951
Македонія	447,1	129,7	401	26	49,7	14,4	3739	5012
Мексика	11859,2	725,7	22153	н.д.	26,7	1,6	321500	10803
Молдова	770,3	408,3	1211	103	55,0	29,2	2649	2021
Росія	11055,6	12270,4	5359	18613	14,6	16,2	343400	13236
Румунія	2769,4	132,8	4928	310	28,6	1,3	72260	8666
Туреччина	4261,6	1410,9	970	141	20,3	5,6	98980	10576
Україна	6563,1	5157,5	5073	25	28,7	22,4	59300	3575

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [293; 310; 315; 372; 532; 615].

В групі КПТМрс (додаток 3, матриця 3.5) середній кореляційний зв'язок продуктивності праці із переказами іммігрантів за кордон (0,5446), їх кількістю (0,3700) та об'ємами ПІІ (0,4514) свідчать про сегментарну привабливість їх внутрішнього ринку, який, через слабку інституалізацію, насичують товарами сумнівної якості вихідці із світових виробничих майданчиків (Китаю, В'єтнаму), а обсяги переказаних коштів найімовірніше рефлексують розміри ринку товарів широко вжитку азійського виробництва та реінвестування прибутків крупного вітчизняного бізнесу зареєстрованого у світових офшорних зонах (Кіпр, Австрія, Нідерланди), що в такий спосіб з одного боку уникає тягаря оподаткування, а з іншого забезпечує власні активи від рейдерських захоплень. Поряд із тим, слабка кореляція продуктивності праці й кількості емігрантів (0,1652) та практична її відсутність із часткою іммігрантів в робочій силі (0,0647) на наше переконання засвідчують слабку привабливість ринку праці для вітчизняної та іноземної робочої сили, що опосередковано обґрунтовує негативний середній кореляційний зв'язок із переказами емігрантів на батьківщину (-0,4103) та негативний слабкий з їх

часткою в робочій силі (-0,2577). КППТМрс, через інституційну недорозвиненість втрачають наявний людський капітал, що в перспективі призведе до пониження їх статусу в світовій економіці. Характерною міграційною рисою даних країн є переважання частки емігрантів над часткою іммігрантів в структурі робочої сили, що свідчить про брак капіталу в національній економіці. Так для Румунії це співвідношення склало 22 рази та 0.9 разу для РФ, що є межами групи. Високі значення цього співвідношення в Румунії, Албанії, Болгарії, Македонії, Мексиці та Туреччині пояснюються їх жорстким міграційним законодавством та статусом країн-лімітрофів ОЕСР. З іншого боку для КППТМрс типовим є співвідношення емігрантів та іммігрантів в робочій силі в межах від 1 до 2, що свідчить про їх слабку атрактивність для власної та іноземної робочої сили. Для КППТМрс також властиво значне переважання обсягу переказаних з-за кордону трудовими мігрантами коштів над сумою переказів за кордон у платіжному балансі країни. Водночас інкамінгові фінансові надходження ремітенти та іноземні мігранти, які пересуваються транзитом територією країни переважно витрачають на споживчий імпорт. Так стан зовнішньоторгівельного балансу (ЗТБ) України з 2006 по 2013 рр. засвідчує постійне переважання імпорту над експортом (табл. 5.2), який значною мірою покривається грошовими переказами трудових мігрантів (див. табл. 5.1).

Таблиця 5.2

Зовнішньоторгівельний баланс України у 2005-13 рр. (млн. грн.) [292]

Рік	Номінальний ВВП за рік	Експорт товарів і послуг		Імпорт товарів і послуг		Сальдо (експорт – імпорт)	
			% ВВП		% ВВП		% ВВП
2005	441452	227252	+51,5%	-223555	-50,6%	+3697	+0,8%
2006	544153	253707	+46,6%	-269200	-49,5%	-15493	-2,8%
2007	720731	323205	+44,8%	-364373	-50,6%	-41168	-5,7%
2008	948056	444859	+46,9%	-520588	-54,9%	-75729	-8,0%
2009	913345	423564	+46,4%	-438860	-48,0%	-15296	-1,7%
2010	1082569	549365	+50,7%	-580944	-53,7%	-31579	-2,9%
2011	1316600	707953	+53,8%	-779028	-59,2%	-71075	-5,4%
2012	1408889	717347	+50,9%	-835394	-59,3%	-118047	-8,4%
2013	1454931	681899	+46,9%	-805662	-55,4%	-123763	-8,5%

У 2008 р., на піку споживчих настроїв населення, негативне сальдо ЗТБ сягнуло 8% ВВП, тренд повторився у 2012-2013 рр. з часткою 0,084-0,085 доходу країни. Водночас держави, які експортують та імпортують більше половини свого ВВП надзвичайно залежні від міжнародної торгівлі і за логікою економічного розвитку мусіли б сприяти їй всіма засобами. Проте у рейтингу втягнутості до міжнародної торгівлі Україна зайняла 86 місце із 132 (додаток М). Зазначимо, що частка імпорту/експорту в структурі ВВП аналітиками СЕФ взагалі не береться до уваги, натомість моніторяться інституціональні умови ведення бізнесу, як детермінант економічного розвитку. Разом із тим, група вибірки не однорідна за своїм складом, до її верхнього сегменту увійшли Болгарія, Румунія, Мексика і Туреччина, які за багатьма параметрами можна віднести до країн перевалочно-транзитного руху факторів виробництва та Білорусь, Росія, Україна і Казахстан так звані БРУК, що склали нижню страту.

На рубежі тисячоліть на постсоціалістичному просторі Європи лише урядам Чехії та Польщі вдалося досягти рівня зарплати 1989 р. (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

ВВП і реальна зарплата КПТМ (1989 р. – 100%)¹

Країна	ВВП			Зарплата		
	1995	2000	2003	1995	2000	2003
Росія	56	59	70	46	44	68
Болгарія	76	73	83	51	49	53
Угорщина	86	105	115	78	84	110
Латвія	55	71	81	57	68	75
Литва	56	66	74	34	44	50
Польща	99	127	135	74	110	118
Румунія	85	77	90	79	72	84
Словаччина	84	102	115	76	81	85
Словенія	93	115	124	76	87	93
Чехія	93	99	105	96	114	136
Естонія	66	84	93	54	70	78

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [467, Р.15; 477, Р.93].

Натомість Україна залишилася єдиною із постсоціалістичних країн Європи, яка й до нині не досягла рівня ВВП 1990 р. [34]. Так переважна більшість країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку потрапили

до групи проміжного етапу розвитку ринку, які мають ознаки активного розвитку ринку, що є характерним для країн з перехідною економікою (додаток II). В структурі економіки країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку (табл. 5.4) значно помітнішою за КПТМфв (див. табл. 3.23) є частка сільського господарства, проте суттєво менші частки фінансової діяльності, операцій з нерухомим майном, оренди і надання послуг та освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, які рефлексують міру розвитку ринку та рівня людського потенціалу.

Таблиця 5.4

**Галузева структура економіки країн перевалочно-транзитної міграції
нижчого порядку за станом на 2012 р. (у %)¹**

	ВВП	У тому числі в галузях							
		Сільське і лісове господарство, рибальство і мисливство	Промисловість	Будівництво	Транспорт і зв'язок	Торгівля готелі, ресторани	Фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда і надання послуг	Освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги	Інші послуги
Росія	100	4,7	31,6	5,7	9,2	21,1	14,7	6,0	7,0
Білорусь	100	9,2	31,6	9,9	9,9	12,3	7,8	9,1	10,2
Болгарія	100	9,4	25,0	5,5	10,7	14,1	19,6	6,6	9,2
Македонія	100	13,1	24,0	6,2	9,6	15,1	12,9	8,8	10,3
Молдова	100	11,6	17,2	5,6	14,1	15,3	16,2	11,3	8,7
Румунія	100	14,3	28,2	6,7	10,8	12,3	15,8	5,7	6,2
Україна	100	7,3	31,0	4,9	10,6	14,1	14,9	9,0	8,2
Індія	100	22,8	20,3	6,2	8,0	14,9	13,5	14,3	н.д.
Казахстан	100	5,8	29,0	9,7	11,8	13,6	21,2	5,0	3,9
Мексика	100	3,8	20,6	5,4	10,3	20,6	12,8	10,1	16,4
Туреччина	100	12,0	28,0	6,0	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	54,0
Албанія	100	27,4	19,1	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	53,5

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [145; 311].

Стан ринку нерухомості та її оренди дослідники внутрішньої міграції розглядають, як основні індикатори її цивілізованого розвитку. Оскільки економічно недоцільно одночасно утримувати за місцем постійної реєстрації та орендувати за місцем працевлаштування житло. За для сприяння територіальному перерозподілу населення, в країні мусить існувати

структурований ринок житлової нерухомості. Тобто житловий об'єкт мусить мати високу ступінь ліквідності, яка з рештою залежить від рівня господарського освоєння регіонів країни. Разом із тим, в ситуації, коли вартість оренди об'єкту житлової нерухомості значно нижча за капіталізацію банківською системою суми коштів витрачених на його придбання, обсяг ринку оренди свідчить лише про міру недовіри населення до економічної політики держави, яка також проявляється у трудовій міграції населення за межі країни. Натомість економічно доцільно тимчасово вільне житло трудових мігрантів об'єднати в базу оренди нерухомості, отриманий за кордоном дохід також може інвестуватися в будівництво житла на батьківщині з метою надання його в оренду, проте в цьому випадку в своїй інвестиційній поведінці особа психологічно орієнтується вже на облікову ставку країни працевлаштування (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Облікові процентні ставки країн світу (вибірково) [185]

Країна	Назва облікової ставки	Валюта	Значення	Дата зміни
Чехія	Bank Rate	CZK	0.75%	04/30/2010
Єврозона	Main Refinancing Rate	EUR	0.75%	05.07.2012
Угорщина	Base Rate	HUF	7.00%	12/21/2011
Індія	Repo Rate	INR	8.00%	05/15/2012
Латвія	Refinancing Rate	LVL	3.50%	03/19/2010
Литва	Overnight Repo Rate	LTL	1.75%	05/08/2009
Мексика	Overnight Rate	MXN	4.50%	07/10/2009
Польща	Reference Rate	PLN	4.50%	06/09/2011
Росія	Refinance Rate	RUB	8.25%	15.01.2013
Туреччина	IBOR Overnight	TRY	5.75%	08/04/2011
Україна	Refinance Rate		7,50%	23.03.2012

Відомо, що зниження процентних ставок збільшує ділову активність та рівень інфляції. Разом із тим, низькі ставки рефінансування опосередковано свідчать про наявність в країні структурованого ринку оренди житла, доступного для трудових мігрантів різних категорій, які заміщують новостворені чи викантні робочі місця. Зазвичай, комерційні банки встановлюють процентні ставки по депозитах нижче, а по кредитах – вище за облікову ставку центрального банку. Проте не у всіх країнах фінсектор

дотримується таких пропорцій, так в Україні на кінець 2013 р. комерційні банки залучали в населення кошти під 20-26%, кредити надавалися під 30-35% річних, натомість облікова відсоткова ставка була кратно меншою, лише 7,5%.

За даними «Science and engineering indicators 2012», в 2009 р. рівень продуктивності праці суб'єктів економічної діяльності України був нижчим за відповідний показник в країнах ЄС в 4,6 рази, Канади в 4,7 рази, США в 5,8 разу (табл.5.6).

Таблиця 5.6

Продуктивність праці в країнах світу за 1990-2009 рр. (в дол. за ПКС на одного зайнятого у перерахунку на 2009 р.) [569]

Країни	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Україна	22,687	11,541	11,647	16,452	18,859	19,230	16,938
ЄС:	57,767	65,158	72,083	77,146	79,014	78,899	77,111
Росія	31,435	22,137	24,668	32,068	36,640	38,435	36,180
Білорусь	17,113	13,022	17,572	25,743	29,686	32,093	31,951
Казахстан	23,397	14,209	16,977	23,740	27,231	27,349	25,782
Китай	3,523	5,340	6,283	10,238	12,668	13,760	14,864
Бразилія	16,525	18,389	19,090	19,025	20,088	20,751	21,130
Канада	66,173	70,988	78,381	81,163	82,006	81,097	80,210
США	72,106	77,631	88,240	96,015	97,567	98,005	99,113

Таким чином, надзвичайно складно ідентифікувати атракти, які на територію України приваблюють іноземну робочу силу. Станом на 2011 р. за розміром ВВП за ПКС економіка України знаходилася на тридцять сьомому місці у світі (ВВП на одну особу становив 7,8 тис. дол. США.), з показником росту у 5,2%. На 1 травня 2012 р. сукупний борг держави і бізнесу України склав 36% від ВВП [374]. Разом з тим, за показником абсолютної величини ВВП Україна зайняла лише 54 місце в світі виробивши у 2011 р. продукції на 165 млрд. 245 млн. дол.. За даними консалтингової компанії McKinsey, загальна продуктивність праці в українській економіці, розрахована як об'єм ВВП з врахуванням купівельної спроможності на одного зайнятого, становила у 2009 р. лише 16% рівня США [327]. Такий рівень був забезпечений 22,4%

переробної промисловості в структурі національної економіки, проте вже наступного року її частка зменшилася до 17,9 відсотка (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Структура ВВП України у 2008 - 2020 рр. (%)¹

Галузь	2008 р.	2009 р.	2010*	2015*	2020*
Сільське господарство	7,8	8,2	8,1	8,1	7,9
Видобувна промисловість	6,2	4,7	5,8	5,2	4,3
Переробна промисловість	22,4	17,9	21,4	21,7	21,8
Виробництво і розподіл електроенергії, газу і води	3,6	4,0	4,9	4,3	3,9
Будівництво	4,0	2,9	3,5	4,6	5,8
Торгівля	15,7	15,4	10,5	10,7	10,8
Транспорт і зв'язок	10,5	12,9	9,0	9,1	9,3
Освіта	5,7	6,1	н.д.	н.д.	н.д.
Охорона здоров'я	3,5	4,0	н.д.	н.д.	н.д.
Інші види економічної діяльності	25,0	30,3	36,8	36,3	36,2
Оплата послуг фінансових посередників	4,4	6,4	н.д.	н.д.	н.д.

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [213*; 377]

Частка торгівлі, ремонту автомобілів і предметів особистого споживання у 2008 р. сягнула 15,7% ВВП, також втративши наступного року 3 пункти. Питома вага транспорту і зв'язку склала 10,5%, додавши у 2009 р. 2,4%. Менше за все доводиться на виробництво і розподіл електроенергії, газу і води та на охорону здоров'я – по 3,6 та 3,5 % ВВП відповідно. На інші види економічної діяльності припадає частка у 25% ВВП України, які у 2009 р. зросли до 30,3%. Порівняно з 1990 р. в обсязі промислового виробництва частка металургії зросла майже в 1,6 рази. Таким чином, в національній економіці України робоча сила зосереджена в низько капіталізованих сферах доцільної діяльності, що потребує відповідно її низької кваліфікації. Насамперед нинішня ситуація визначається тим, що за багатьма показниками соціально-економічного розвитку Україна була відкинута назад на десятиліття. Так в 2009 р. її ВВП склав 63% від рівня 1990 р., продукція сільського господарства – 57%, промисловості – 80,4%, а ріст ВВП був зафіксований лише наприкінці 1990-х років. За цей час була завершена приватизація та відбулася переорієнтація промисловості з внутрішнього на зовнішні ринки. Якщо в 1993 р. частка експорту в структурі ВВП становила

26%, то в 2003-му вона сягнула 57,6%, що позбавило економіку кумулятивної енергії розвитку, міцно прив'язавши її до кон'юнктури світового ринку ресурсів. Нині промислові підприємства України виробляють продукцію переважно низьких стадій ефективності та переробки. Питома вага високотехнологічної продукції машинобудування знизилася майже в 2,9 разу – до 10,6%. Легка промисловість в країні взагалі на межі зникнення: частка галузі в промисловому виробництві в 2010 р. склала лише 0,7% порівняно з 10,5% у 1990 р.. Виробництво тканини знизилося більш ніж вдвічі, її випускається менше 2 кв. м. на особу. Виробництво взуття порівняно з 1990 р. знизилося в 9,5 разу, на жителя країни у 2010 р. вироблялося менше однієї пари. Так в 2012 р. було випущено 27 млн. 544 тис. пар взуття на 45,6 млн. громадян України [397]. За період 2001—2011 рр. на 20% знизилася питома вага високих технологій проте спостерігався незначний ріст середніх технологій при статус кво низько технологічного сектору виробництва [4]. За підрахунками В. Денисенко лише протягом останніх трьох років із структури національної економіки України зникло чотири галузі і на черзі призупинення доцільної діяльності ще в чотирьох [375].

Також на дуже низькому рівні інноваційна діяльність: частка фірм, які впроваджували інновації, в 2008 р. склала лише 10,8% до загальної кількості фірм, а частка інноваційної продукції в загальному об'ємі реалізованої продукції ледь досягла 5,9%. Це все призводить до посилення залежності від зовнішніх техніко-організаційних запозичень (спостерігається ріст залежності промисловості від імпорту високотехнологічної продукції та реінжинірингу) та критичної залежності національної економіки України від екзогенних чинників. Так характерними ознаками депресивності є: стійкість кризових процесів; їх порівняно велика глибина та інтенсивність; стагнація традиційних галузей; різке зростання рівня безробіття, погіршення екологічної ситуації; чітко виражена локалізація [439]. З. Герасимчук вважає, що депресивний регіон – це частина території країни, яка характеризується

низькими показниками соціально-економічного розвитку, негативною їх динамікою, недосконалою структурою економіки, низьким рівнем життя населення та неспроможністю забезпечити самовідтворення [68, С.95-101]. На основі аналізу даних Держкомстату І. Ховрак та Я. Єгорова запропонували авторське виділення рівнів депресивності регіонів України (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Ранжування депресивності регіонів України за станом на 2011 р. ¹

Регіон	Валовий регіональний продукт на душу		Подушові доходи населення		Зайнятість населення		Рівень безробіття		Інвестиції в основний капітал		Середній бал
	тис. грн.	ранг	тис. грн.	ранг	%	ранг	%	ранг	млн. грн.	ранг	
Україна	19,8	-	24,1	-	58,5	-	8,1	-	150667	-	-
АР Крим	13,9	14	20,0	19	60,5	3	6,2	4	6781	10	10
Вінницька	12,1	20	20,4	15	57,5	19	10,0	23	3754	14	18,2
Волинська	11,8	21	18,5	24	58,2	15	8,5	15	1740	25	20
Дніпропетровська	27,7	2	26,7	3	60,3	4	7,1	5	12570	2	3,2
Донецька	23,1	3	26,7	2	58,3	14	8,4	12	11072	4	7
Житомирська	11,4	24	20,3	16	59,5	6	9,8	21	3019	15	16,4
Закарпатська	10,1	26	16,7	27	57,7	17	8,7	18	2170	21	21,8
Запорізька	20,6	7	25,2	4	59,5	5	7,5	9	7336	7	6,4
Івано-Франківська	12,5	18	19,2	22	52,3	27	8,2	11	4262	11	17,8
Київська	21,8	5	24,7	5	58,6	12	7,3	8	11263	3	6,6
Кіровоградська	13,1	17	19,9	20	56,9	23	8,9	19	2440	18	19,4
Луганська	16,6	11	22,5	9	57,1	22	7,2	7	4706	12	12,2
Львівська	14,1	13	21,7	12	58,0	16	7,8	10	8061	5	11,2
Миколаївська	17,1	9	21,7	11	59,1	9	8,4	13	3775	13	11
Одеська	20,3	8	22,1	10	57,5	18	6,1	3	8009	6	9
Полтавська	22,3	4	23,2	8	57,3	21	9,7	20	7317	8	12,2
Рівненська	11,7	23	19,2	21	56,7	24	11,4	27	2316	19	22,8
Сумська	13,6	15	21,3	13	56,0	25	10,6	26	2223	20	19,8
Тернопільська	10,2	25	17,9	25	54,2	26	10,5	24	2109	22	24,4
Харківська	21,2	6	24,5	6	59,3	7	7,2	6	7302	9	6,8
Херсонська	12,3	19	19,1	23	58,9	11	8,6	16	1684	26	19
Хмельницька	11,8	22	20,1	18	59,1	10	8,6	17	2912	16	16,6
Черкаська	14,4	12	20,1	17	58,4	13	9,9	22	2798	17	16,2
Чернівецька	9,4	27	17,6	26	57,4	20	8,5	14	1817	23	22
Чернігівська	13,1	16	21,0	14	59,2	8	10,5	25	1756	24	17,4
м. Київ	61,1	1	52,1	1	63,6	1	5,8	1	25822	1	1
м. Севастополь	17,0	10	23,5	7	62,0	2	6,0	2	1653	27	9,6

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [366; 367]

Згідно їхній методиці найвищий рівень депресивності мають регіони із середнім балом ранжування від 21,0 до 27,0. Наступний рівень формують області з балами 16,0 – 20,9, третій рівень склали області з середнім балом від 10,0 до 15,9, а четвертий сформували промислово найрозвиненіші регіони [419]. Наслідком депресивного стану економіки певної території також вважають переважання бюджетних витрат на її утримання над податковими відрахуваннями до Держбюджету суб'єктами господарювання з юридичною адресою даної території. Так фінансування науково-освітньої діяльності з державного бюджету України значною мірою нівелює відмінності в соціальній сфері, а депресивні території нерідко стають осередком надання широкого спектру освітніх послуг. Проте географічна відірваність закладів освіти від техніко-економічної бази поступово знецінює їх рівень. Таким чином, ознакою депресивності адміністративних територій КППТМрс також може вважатися значна невідповідність між рівнем людського та об'єктивованого капіталу, що нами трактується як виштовхуючий чинник локальної робочої сили (високої та низької кваліфікації).

За оцінками О. Позняка чисельність українських «заробітчанин» перебуває в межах 1,4-1,8 млн. осіб, або 7,8%-10% від працездатного населення країни. За даними НБУ, у 2011 р. приватні перекази з-за кордону склали близько 7 млрд. дол., або 4,3% ВВП, натомість Світовий банк цей показник відстежив на рівні 3% ВВП. На думку вченого трудова міграція дає додаткові робочі місця жителям депресивних регіонів, для яких не знайшлося місця в столиці та інших більш розвинених частинах країни. Так в [135] О. Позняк зазначав, що для громадян України серед регіонів лідерами-атракторами є Київ (1 бал депресивності), Донецька (7 балів), Дніпропетровська (3,2 бали) та Харківська (6,8 бала) область, що водночас є регіонами з яких населення найменше виїжджає за кордон з метою працевлаштування [533]. Натомість А. Гайдуцький вказує, що за експертними оцінками повні обсяги грошових переказів в Україну в 2012 р. склали більше

25 млрд. дол. [64; 66], що тотожно 15% ВВП країни [397]. Тобто якщо вони переказують хоча би половину заробленого, то результат їх праці стає тотожним третині ВВП. І якщо зважити на те, що за диними Державної прикордонної служби з України в 2012 р. за кордон виїжджало 22 млн. осіб, цей показник міг бути ще й більшим [114]. Приблизно половина, тобто 600-900 тис. українських «заробітчани» походять із Західного регіону, що складає 10-15% локальної робочої сили, ще 300-400 тис. - з центральних регіонів України. Трудові мігранти в Луганській області становлять 15% працездатного населення та більшу частину українських «заробітчани» в Росії [401].

Таким чином, депресивні області першої категорії (Тернопільська, Рівненська, Чернівецька та Закарпатська) водночас є територіями на яких генерується еміграційна лабільність населення. Так за часткою промислових підприємств, які протягом трьох років впроваджували інновації за типами (табл. 5.9) регіон на середньо-статистичному рівні, а за певними характеристиками його випереджує. Зокрема підприємці даних територій у своїй діяльності значну увагу приділяють впровадженню інноваційної продукції, водночас ігноруючи інноваційне маркетингове просування. З іншого боку частка промислових підприємств, які протягом трьох років впроваджували інновації за типами економічно найблагополучніших територій України ще менша. Так підприємці м. Севастополя, Донецької, Одеської, Запорізької, Київської та Дніпропетровської областей впроваджують переважно менше інновацій різного спрямування за решту регіонів України, хоча традиційно м. Київ та Харківська область вигідно виділяються на тлі показників регіонів України, оскільки в Києві та Харкові зосереджена більша частка освітньо-наукового потенціалу держави (див. додаток Н). Згідно маркетингової стратегії захоплення ринку найнижчий рівень експансії у 10% займають так звані фірми-«нішери», які орієнтують свою діяльність на обслуговування одного або кількох сегментів ринку. Поле

їхніх дій – сегменти, які залишилися поза увагою лідера. Саме ця стратегія є найефективнішою для невеликих фірм [233, С.164-167]. Таким чином, відсутність в промислових підприємствах України потреби впроваджувати маркетингові інновації може трактуватися, як недоцільність такої діяльності через відсутність ринку, як такого.

Таблиця 5.9

Частка промислових підприємств, які в 2007-11 рр. впроваджували інновації за типами у регіонах (у %) [255, С.166]

Регіони	Підприємства, які впроваджували							
	Інноваційну продукцію		Інноваційні процеси		Організаційні інновації		Маркетингові інновації	
	2007-2009	2009-2011	2007-2009	2009-2011	2007-2009	2009-2011	2007-2009	2009-2011
Україна	10,8	11,4	10,7	11,5	4,2	3,8	4,1	3,7
АР Крим	8,0	10,0	8,0	11,5	3,3	2,8	3,6	4,4
Вінницька	16,3	12,8	16,0	11,1	6,9	4,7	4,7	3,4
Волинська	7,4	8,4	17,0	11,6	1,3	1,3	2,6	1,3
Дніпропетровська	7,8	6,9	7,5	6,0	4,0	2,1	2,5	1,1
Донецька	8,5	8,7	7,6	8,7	3,6	2,0	4,4	2,7
Житомирська	8,2	9,3	11,0	13,2	2,8	3,9	3,1	6,3
Закарпатська	11,3	9,8	11,7	5,1	3,0	1,7	4,5	3,4
Запорізька	9,1	16,2	5,9	14,5	2,3	5,5	2,3	5,0
Івано-Франківська	16,9	17,0	20,5	12,2	8,8	4,8	9,0	6,3
Київська	10,4	7,8	7,8	6,1	3,9	1,7	3,5	1,9
Кіровоградська	8,7	11,0	9,4	11,7	3,7	3,0	3,4	3,0
Луганська	8,4	7,1	11,7	11,9	4,0	3,4	2,4	2,0
Львівська	8,6	8,9	10,4	11,2	3,2	3,0	3,2	2,8
Миколаївська	7,2	9,4	6,1	9,2	2,7	6,9	3,8	5,4
Одеська	10,0	11,5	8,1	10,7	3,2	2,6	3,9	4,4
Полтавська	9,1	6,9	10,3	6,9	1,9	2,7	3,1	2,4
Рівненська	11,0	10,5	9,0	10,1	0,8	0,8	3,3	1,2
Сумська	15,0	16,9	12,3	10,4	7,5	6,1	5,9	3,5
Тернопільська	14,8	16,0	8,6	9,9	3,5	4,2	4,3	6,1
Харківська	10,2	10,9	16,7	23,6	4,5	4,3	4,6	3,1
Херсонська	15,2	14,2	10,0	6,8	4,3	1,8	3,5	2,7
Хмельницька	4,8	14,4	5,1	18,6	1,6	9,9	2,1	6,5
Черкаська	11,2	15,7	8,7	11,5	3,2	2,6	5,1	6,7
Чернівецька	10,2	10,5	6,5	7,1	4,7	4,3	5,1	4,3
Чернігівська	13,4	12,3	10,9	8,5	3,4	1,7	2,1	0,8
м. Київ	27,7	25,3	20,8	18,5	14,2	10,7	11,7	9,2
м. Севастополь	6,5	12,3	4,3	6,8	—	1,4	—	1,4

Так дослідники суспільних трансформацій зазначають, що роль ринку в Україні мінімізована безпрецедентним державним втручанням в економіку.

Натомість П. Кругман зазначав, що втручання держави може використовуватися для проведення змін, в основному завдяки спонукальним стимулам [267]. Поряд із тим, генеральний директор проекту «Глобальний індекс інновацій» Ч. Банерджі вважає, що будь-яка країна може створити інноваційну економіку. Чим обмеженішими ресурсами маніпулює економіка, тим у неї може бути більше стимулів для розвитку інновацій. Важливо зазначити, що метою інновації насамперед є підвищення рівня життя кожної людини і вони спрямовані на пришвидшений та більш стійкий розвиток в інтересах суспільства. Поряд із збереженням між різними країнами і регіонами глибокої та стійкої нерівності в інноваційній сфері у світі виникає нова динаміка інновацій. Найбільший розрив в інноваціях існує між країнами, що перебувають на різних етапах економічного розвитку, країни з високим рівнем доходу на душу населення за всіма інноваційними параметрами значно випереджують країни з нижчим доходом [172].

Структуру зайнятості в Україні характеризує диспропорція між такими показниками, як вартість виробленої в різних галузях продукції та чисельністю зайнятої в них робочої сили. Найяскравіше ця диспропорція проявляється в сільському господарстві, продукція якого складає близько 13% ВВП за 22% зайнятого в галузі працездатного населення [366; 367], що поряд з тим, є ознакою країни перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку. Питома вага аграрного сектору, який в 1990 р. складав 18,7% економіки країни у 2009 р. знизилася до 8,2%, що втім було на чотири пункти краще за результат роком раніше. Фахівці зазначають, що в сільському господарстві відбулися псевдоринкові трансформації, які звелися до перетворення державної власності на землю у приватну [374].

Аналітики часопису Financial Times на початку 2013 р. з огляду на повторне за чотири роки входження економіки України в рецесію прогнозували, що зі спадом зростання та зменшенням доходів бюджету, вона навряд чи зможе в 2013 р. виплатити близько 10 млрд. дол. на обслуговування

зовнішнього суверенного боргу [15]. Водночас трудові мігранти переказують в Україну кошти сумарно співставні з обсягами ПІІ, які могли б значно поживити економічну ситуацію в країні. А. Гайдуцький констатує, що обсяги міграційного капіталу в третьому світі перевищують портфельні інвестиції, міжбанківські кредити, міжнародну технічну допомогу і складають дві третини надходжень ПІІ [65]. Водночас в дослідженні [533] вказується, що у 2010 р. грошові перекази до України в сумі 5,2 млрд. дол. США дорівнювали обсягу ПІІ у 5,5 млрд. дол. США та майже 8-кратно перевищували зовнішню допомогу розвитку України, яка у 2009 р. становила лише 667 млн. дол. США [544]. Згідно припущенням фахівців, українська економіка втратила б приблизно 7% свого потенціалу без стимулюючого впливу грошових переказів трудових мігрантів, а 10-відсоткове збільшення грошових переказів на душу населення призведе до зменшення на 3,5% частки населення, яке проживає у злиднях. Проте найбільша частка грошових переказів витрачається на харчування і житлово-комунальні послуги (73%) та товари широкого вжитку (26%) і лише 3,3% йде на фінансування власної справи [149]. Водночас зниження вартості переказу коштів на 1% сприятиме підвищенню їх загального обсягу на 14-23%.

А. Гайдуцький у [63; 64; 65] потенційно позитивним наслідком трудової міграції для економіки країни-ремітера вважає переказ частини заробленої мігрантами валюти на батьківщину. Проте використання заробленої за кордоном валюти на споживання імпортованих товарів, по суті, отожднює територію країни із «спальним районом» світових промислово-ділових центрів. Водночас зовнішнє надходження валюти спричинює здорожчення національної грошової одиниці, послаблюючи конкурентоспроможність експортних товарів. В [67] вчений вказує, що значно більшу користь ці кошти можуть принести у разі їх інвестування в розвиток національної економіки. Проте, за для цього бізнес мусить отримати від влади чіткий сигнал підтримки розвитку, насамперед з боку правового забезпечення. Натомість

фінансовий моніторинг засвідчує, що паралельно еміграційному потоку з країн-ремітерів робочої сили йде не менш потужний витік грошового капіталу. Грошові перекази йдуть у рамках мейнстріму міжнародної трудової міграції, а вивіз капіталу за кордон у рамках циркуляційної космополітичної міграції. За обсягами фінресурсів вони зрівноважуються, а іноді останні значно переважають, проте за чисельністю респондентів їх обсяги не до порівняння.

За даними Світового фінансового товариства (GFI), з України за останнє десятиліття було незаконно виведено 95,8 млрд. дол. США. Так у 2009 р. економіка України втратила 9,8 млрд. дол., у 2010-11 рр. українські банки перерахували у світові офшорні зони 53 млрд. 397 млн. дол. Проте, це загальний тренд, так дослідження міжнародної НУО Tax Justice Network показали, що найбагатші люди світу переходять у податкових оазах від 21 до 32 трлн. дол., і в особливо загрозливих масштабах капітал «утікав» із 139 країн, що формують ринок [406]. Загалом, за даними GFI економіки країн, що формують ринок через «незаконні фінансові витоки протягом 2000-09 рр.» втратили 8 трлн. 440 млрд. дол. Так за десятиліття з Китаю було виведено 2 трлн. 740 млрд. дол., Росії – 501 млрд. дол., Нігерії – 182 млрд. дол., Польщі – 162 млрд. дол., Казахстану – 131 млрд. дол. і Туреччини 79,1 млрд. дол. США [406]. З іншого боку фінансова непевність в країнах єврозони додає кумулятивну енергію процесу посилення ренаціоналізації капіталів [486]. Таким чином, навіть представники вищого класу країн з домінуючою роллю держави у всіх соціально-економічних сферах, не можуть на власний розсуд розвивати бізнес та віддають перевагу помешканню за кордоном. Так протягом 2005-09 рр. 219 тис. громадян РФ купили житло у Великобританії. Російський та український бізнес, переправляючи за кордон легальними та напівлегальними схемами кошти, демонструє відверте нехтування внутрішнього ринку. Підприємці вважають, що їх економічна референтна група перебуває за межами РФ і України. Так опитування експертів

швейцарського банку UBS AG та аналітичного центру Campden Media показало, що 90% російських бізнесменів не мають наміру передавати дітям бізнес.

Гіперроздутий чиновницько-бюрократичний апарат, через мережу контролюючих інституцій вкрай неефективно моніторить економічний стан країни, що гранично ускладнює інноваційні процеси. Так в РФ існує понад 160 контролюючих органів, які перевіряють бізнес, частина з них (прокуратура, ФСБ, МВС, митниця), має право порушувати і розслідувати кримінальні справи та займатися оперативно-розшуковою діяльністю. За всіма ознаками РФ є типовою КПТМрс проте, величезні запаси нафти (8-е місце в світі) та газу (1-е місце в світі), роблять її атрактом для низько кваліфікованих трудових мігрантів з країн ближнього зарубіжжя та висококваліфікованих експатів з країн ОЕСР. Так міграційні коридори РФ – Україна та Україна – РФ з показниками в 3,7 та 3,6 млн. мігрантів займають за чисельністю втягнутого у міжкраїнний рух населення відповідно друге та третє місце в світі [372, С.18]. Так основною сферою застосування праці українських гастарбайтерів у Росії є будівництво, ЖКГ та хатня робота.

Водночас думка про «дешеву» робочу силу спотворює дійсність, позаяк вона може бути дешева лише, коли на її формування не затрачені кошти. Сенс «золотого правила» інвестування полягає в тому, що мірою підвищення ризику інвестиційного проекту, мусить збільшуватися його прибутковість. Інвестиція в освіту особи в сучасному динамічному світі, є ризикованим і перманентним процесом, нині не має певності, як довго та чи інша професія буде «морально адекватна» структурі економіки. Разом із тим, «дешева робоча сила» для підприємця означає відсутність внутрішнього ринку та заощаджень на рівні «золотого правила» моделі економічного зростання Р. Солоу. Так короткий період кредитного буму 2007-08 рр. засвідчив, що в економічно найактивнішої частки українського суспільства гіпертрофовані споживчі настрої. Проте кредитування економічно ефективно тоді, коли через

зовнішні запозичення стимулює розвиток національної економіки, а не споживання імпорту. Так Е. Лібанова вважає, що підвищення доходів бідних громадян викликає підвищення попиту на товари національного виробництва, тоді як представники заможних верств частіше орієнтуються на імпорт або взагалі купують речі за кордоном. Отже, саме зростання попиту з боку бідних верств населення найбільше стимулює розвиток національної економіки, що, у свою чергу, спричинює збільшення попиту на робочу силу, надходження до бюджету та Пенсійного фонду і відповідно, зростання зайнятості та доходів працівників [222, С.13].

Співставляючи структуру економіки країни та працевлаштування населення за сферою діяльності з високою вірогідністю можна встановити рівень її соціально-економічного розвитку. За суттю галузева структура рефлексує стан розвитку ієрархії потреб та міри їх задоволення. Потреба харчування є базовою потребою людини, мірою задоволення якої в неї виникають потреби вищого розряду. Сільське господарство, лісництво та рибальство лише постачають сировину для харчової промисловості, тобто реально в Україні за для задоволення базової потреби населення задіяно більше п'ятої частини робочої сили, десята частина безробітних та близько третини трудові мігранти. Таким чином, економіка України наразі не потребує не лише працівників високої кваліфікації, але й робочу силу взагалі.

В умовах деіндустріалізації національної економіки через відсутність впроваджень НТП у виробництво деградує органічна будова капіталу, як видно з даних табл. 5.10 і табл. 5.11 погіршується його технічна будова, все це разом ставить серйозні бар'єри на шляху підвищення продуктивності праці та середнього рівня оплати праці в Україні. За суттю, зазначений витік фінансового, моральне старіння без розширеного відтворення виробничого капіталу в економіці призводить до падіння продуктивності праці, капіталодефіциту та підвищення рівноважної ціни капіталу. Так протягом періоду 1990-2013 рр. Україна втратила позиції в найбільш капіталомістких

галузях, що негативно відбилося як на рівні доходів населення та чисельності робочих місць, так і на станові ЗТБ країни (див. табл. 5.2).

Таблиця 5.10

Структура промисловості України в 1990-2020 рр. [179; 378]

Галузь	1990	2009	2020
Машинобудування	30,5	12,9	18,4
Харчова	18,6	14,8	19,5
Металургія	12,1	24,4	15,9
Легка	10,8	1,0	1,7
Паливна	5,7	8,6	6,5
Хімічна	5,5	6,7	8,0
Виробництво будматеріалів	3,4	0,1	0,1
Електроенергетика	3,2	15,1	14,3
Деревообробна	2,9	0,7	0,8
Інші	7,3	15,7	14,8

В розділі 1 роботи доведено, що рівень продуктивності праці визначає капіталоозброєність робочого місця, зайняти яке особа може лише інкорпорувавши адекватний об'єктивованому культурний капітал. Водночас розподіл результату живої праці залежить від обсягу використаної в її процесі уречевленої праці, чим він більший, тим більше отримує працівник, вищий рівень його людського капіталу і навпаки. За роки незалежності єдина галузь, частка якої в структурі промисловості України різко збільшилася, була металургія з 12,1 у 1990 р. до 24,0% у 2010 р. (табл. 5.11).

Таблиця 5.11

Структура промисловості України в 2010 р. [378]

Галузь	%
Машинобудування	11,1
Харчова	11,8
Металургія	24,0
Легка	0,7
Видобувна	11,8
Хімічна	6,6
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	9,1
Виробництво і розподіл газу, води, електрики	12,5
Деревообробна	2,9
Інші	3,8

Разом із тим, виділилися та сформувалися сфери пов'язані із виробництвом коксу, газу, електрики, сумарно охопивши у 2010 р. 21,6% промисловості, очікується що до 2020 р. їх частка дещо впаде до рівня 20,8%

(див. табл. 5.10). Так С. Кораблін констатує: «На початку 90-х лише одиниці вказували на ризик сировинного перепрофілювання України. Сьогодні це вже ... факт. <.> Тоді як провідні країни пов'язують своє майбутнє з нанотехнологіями, в Україні воно знову залежить від кам'яновугільних і залізородних пластів Донбасу та Криворіжжя. <.> Вітчизняна економіка, схоже, повністю адаптувалася до нового статусу сировинної периферії. При цьому її динаміка досить жорстко прив'язана до руху світових цін на сталь, хімікати, зерно і соняшник» [146]. За оцінкою дослідника частка сировинної продукції в структурі промисловості України, напередодні світової фінансово-економічної кризи 2008 р. складала 70 %.

На такий стан в економіці країни миттєво зрефлексувала соціогуманітарна сфера, якщо в 1990 р. УРСР займала 25 місце у світовому рейтингу людського розвитку ПР ООН, то в 2007 р. Україна змістилася на 82 місце, опинившись між Колумбією та Вірменією [127]. Населення України з 1990 р. зменшилося на, рекордні серед країн БРУК, 10% і продовжує скорочуватися високими темпами. Якщо в 1990 р. за показником ВВП на душу населення Україна займала 2-е місце (після Росії), через 17 років вона перемістилася на останнє місце серед країн БРУК, при цьому добробут населення знизився лише в Україні [34] (див. табл. 5.6).

Так за даними Державної служби статистики України у 2011 р. суб'єктами господарської діяльності України було вивільнено майже вдвічі більше працівників ніж вони потребували за для свого функціонування (табл. 5.12). Лише дві сфери діяльності – «Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку» та «Діяльність готелів та ресторанів» потребували більше робочої сили ніж вивільнили, що проте лише відобразило світовий тренд скорочення у цих сферах низькопродуктивних, за суттю зайвих, службовців. Залежність решток промисловості України від кон'юнктури світового ринку ресурсів, слабкий внутрішній ринок, змушує бізнес вести пошук гарантованих сфер діяльності. Гарантованими сферами є

такі, на результати діяльності яких завжди існуватиме, принаймні, внутрішній попит. Так витрати українських домогосподарств на продукти харчування, складаючи до 56% сімейного доходу, нині найвищі в Європі, решта йде на оплату комунальних послуг [598].

Таблиця 5.12

Вивільнення працівників та попит на робочу силу за видами економічної діяльності у 2011 р. (тис. осіб)¹

Види економічної діяльності	Зміни у зайнятості		У т.ч. за робочими місцями					
	Вивільнено (-)	Потреба (+)	Кваліфіковані робітники		Службовці		Некваліфікована робоча сила	
			(-)	(+)	(-)	(+)	(-)	(+)
Усього	104,4	59,3	34,2	27,7	57,8	23,1	12,4	8,5
Сільське та лісове господарство, мисливство	5,1	2,9	2,2	1,5	1,7	0,7	1,2	0,7
Промисловість	29,5	16,6	16,1	10,8	9,5	2,5	3,9	3,3
добувна промисловість	3,4	1,3	2,1	0,9	0,9	0,2	0,4	0,2
переробна промисловість	20,2	13,0	10,8	8,3	6,8	2,0	2,6	2,7
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	5,9	2,3	3,2	1,6	1,8	0,3	0,9	0,4
Будівництво	5,5	3,5	2,7	2,5	2,2	0,7	0,6	0,3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	5,4	7,1	1,9	4,0	2,9	2,3	0,6	0,8
Діяльність готелів та ресторанів	0,7	1,1	0,2	0,8	0,4	0,1	0,1	0,2
Діяльність транспорту та зв'язку	7,4	5,0	2,3	3,2	4,4	1,2	0,7	0,6
Фінансова діяльність	7,0	0,9	0,5	0,0	6,1	0,9	0,4	0,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	8,5	4,8	1,5	1,6	5,9	1,6	1,1	1,6
Державне управління	20,8	7,7	2,4	1,2	16,8	6,3	1,6	0,2
Освіта	4,8	2,1	0,7	0,4	3,0	1,4	1,1	0,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	6,9	5,9	2,8	0,9	3,4	4,8	0,7	0,2
Інші види економічної діяльності	2,8	1,7	0,9	0,8	1,5	0,6	0,4	0,3

Примітка¹ Розроблено автором з використанням даних [397, С.182,183].

Тобто в Україні існує внутрішній ринок двох сегментів: продуктовий та послуг ЖКГ. Водночас частка експорту в структурі ВВП України нині займає

від 50 до 40% [395]. Так діяльність основних експортних галузей (металургія, машинобудування, хімічна промисловість та АПК) у 2009 р. сумарно склала 82 відсотки загального експорту країни. Чисельність штатних працівників у еквіваленті повної зайнятості в промисловості України за оцінками фахівців у 2012 р. становила 2 млн. 700 тис. осіб, що було менше на 567 тис. порівняно із 2007 р. [272, С.107] і становило ледь більше 10% робочої сили країни.

Поряд із тим, жодній державі світу не вдалося реалізувати інноваційну модель розвитку в умовах деіндустріалізації, послідовного і стійкого руйнування технологічної піраміди. Так в 2007 р. в Україні вперше за півстоліття припинився серійний випуск літаків. Технологічна піраміда зруйнована і опустилася на рівень 30-х років минулого століття [122].

Україна практично припинила експортувати промислову продукцію і вивозить лише низькотехнологічну продукцію первинної обробки. У 2013 р. вітчизняні сільгоспвиробники зібрали рекордний урожай зернових, що дало аграрному лобі нагоду вести мову про Україну як розвинену аграрну державу [3]. Разом із тим, Е. Райнерт зазначив, що поширення багатства відбувається лише там, де сільського господарства немає взагалі, або воно відіграє малопомітну роль [332]. Так світовий ринок пшениці (15% глобального урожаю) контролюють США, Канада, Австралія, Аргентина та ЄС, конкурувати з якими Україні, через деградацію індустріальної бази розвитку сільського господарства, надзвичайно складно. Розвинутих аграрних держав насправді не існує, розвинутий АПК є наслідком високого рівня індустріального розвитку країни.

Авторський колектив дослідників [399] вважає, що Україна через високі регуляторні ризики не зможе стати для іноземних інвесторів високоатрактивною територією. Таким чином, в національну економіку надзвичайно повільно впроваджуватимуться нові технології та організаційні інновації (див. табл. 4.8), посилюватиметься обмеження конкуренції та

зростатимуть додаткові адміністративні витрати бізнесу. Все це відкидає Україну в арсєргард світового економічного розвитку.

Разом із тим, подальша автоматизація, комп'ютеризація, а також зміни в практиці ділових відносин, піднімаючи продуктивність робочого місця, неухильно зменшують потребу в робочій силі. Так за розрахунками В. Онікієнка та Д. Наумова, у металургійній галузі в найближчі 10 років очікується зменшення на 60 тис. осіб чисельності зайнятих. Водночас інноваційні робочі місця вимагатимуть більш високого рівня освіти та професійної підготовки працівників [272, С.113]. Це ставить перед освітньо-науковою сферою національної економіки вимогу реагування не лише на викликані тектонічними зрушеннями зміни способу організації НДДКР, але й випереджувального розвитку найбільш просунутих секторів доцільної діяльності.

5.2 Освітньо-науковий потенціал України в структурі міжнародного руху людського капіталу

Вивчення базових складових геополітичних переваг – демографічної ситуації, покладів корисних копалини, обороноздатності – більшу частину ХХ ст. залишалося панівним напрямом порівняльного аналізу могутності держав та їх регіонально-інтеграційних угруповань. Наукові дослідження Дж. Бола, З. Бзежинського, С. Коена У. Кірка, Д. Мейнінга, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, та іш. були спрямовані на розвиток геополітичної моделі Х. Д. Маккіндера [522] та Н. Спайкмена [583] «Хартленд-Римленд». Завдяки адекватній імплементації нових даних модель суттєво поповнилася новими парадигмами інтерпретації геополітичного простору, в основу яких були покладені фактори і феномени нового світового порядку, які було складно з'ясувати термінами існуючих наукових теорій та класичної геополітики.

Так з геоекономічного аспекту найважливішими маркерами аналізу глобального балансу сил були розмір і темпи росту ВВП, стан торгового балансу, золото-валютні резерви та обсяги іноземних інвестицій. Проте,

навіть доповнюючи одна одну геополітика та геоekonomіка не дають змоги чітко відстежити каталізатори актуальних змін в міжнародних економічних відносинах. В. Конобеев вважає, що реалії інформаціонального суспільства висунули перед геополітикою та геоekonomікою надскладне завдання: здійснити аналіз інформаційних впливів на вирішення проблеми світового лідерства. Вчений вважає, що інформаційні впливи здатні трансформувати основний геополітичний ресурс нації – менталітет, культуру та морально-вольовий стан населення [198]. Таким чином, в інформаційному суспільстві питання ваги та ролі інкорпорованого культурного капіталу переходить з абстрактно-теоретичної площини безпосередньо в стратегічне геополітичне планування.

Водночас на думку американських вчених М. Гудмана та Х. Параг третьою сферою досліджень розвитку глобалізації нині стала геотехнологія, яка стрімкою комерціалізацією досягнень інформаціональної економіки викликає зміни в геоekonomічних перевагах. Візія перспективи, яку дає методологія геотехнологічного розвитку, розширює уявлення про світодинаміку з двох важливих аспектів. Насамперед, вона ставить технологію поряд з економічною потужністю, військовими альянсами, дипломатією та ефективністю державного управління, які є рушійними силами історії. По-друге, якщо геополітика ігнорує приватних агентів, а геоekonomіка трактує їх маргіналами, то геотехнологія визнає за ними організацію тектонічних зсувів, які формують новий світовий економічний порядок.

Так усвідомлюючи ускладнення в майбутньому торгівельної конкуренції з КНР уряд США оголосив державним пріоритетом подвоєння американського експорту, який частково має забезпечити держпрограма з розвитку робототехніки (NRI). Реалізація програми покликана збільшити продуктивність праці та поліпшити конкурентоспроможність робочої сили американців. Водночас технологічна конкуренція в сфері робототехніки

приведе до скорочення живої праці на виробництві. Тобто міжнародна трудова міграція практично зведеться до мінімального рівня та циркулюватиме в сегменті інтелектуального капіталу, який сформує глобальну антропоцентричну виробничу систему. Так Л. Семів вважає, що антропоцентрична система виробництва характеризується: інтеграцією в систему виробництва висококваліфікованих та ініціативних працівників; неперервністю процесу збагачення знаннями і кваліфікації; делегуванням відповідальності зверху вниз; партнерськими відносинами між учасниками виробництва [357].

У звіті Атлантичної ради йдеться про можливі наслідки розвитку 3D-друку для мереж постачання, складальних платформ, інтелектуальної власності та перспектив росту експорту КНР і США. Так очікується, що 3D-технологія дасть змогу організувати промислове виробництво там, де для цього існуватимуть сприятливі умови (відповідний культурний капітал) проте вже за кардинально інших виробничих відносинах та на базі інших продуктивних сил. Так відродження індустріальної складової економіки зменшить потребу населення США в китайському експорті та призведе до зменшення вкладень уряду КНР у цінні папери держказначества США та підвищить облікову ставку. Ціну також підвищить високий попит на капітал з боку підприємців коло яких, із спрощенням реалізації інвестиційного 3D-проекту, значно розшириться. За суттю 3D-пристрої стануть новими робочими місцями нової робочої сили – підприємців. Водночас за умови стримування поширення 3D-технологій світом, норма підприємницького прибутку в країнах, що ними володіють залишатиметься високою і він повністю належатиме власнику тотально автоматизованого 3D-виробництва.

Так вчені констатують, що витрати на дослідження і устаткування в світі різко знижуються, технології, якими раніше володіли лише найвпливовіші і найпотужніші країни, сьогодні стають доступні навіть недержавним агентам. Сукупність зусиль галузей сучасних технологій, що

бурхливо розвиваються, стане важливою рушійною силою геотехнології та призведе до загострення конкуренції в геоekonomіці та геополітичних змін. Боротьба за першість в провідних технологічних сферах посилюється як серед держав, так і серед недержавних агентів, а геоekonomічні маневри можуть викликати стрімку передачу геотехнологій. Нині швидкість передачі технологій ринкам, що формуються надвисока, тоді як ціна праці робітника аналогічної кваліфікації в країнах третього світу залишається низькою. Все це з одного боку робить території країн, що формують ринки інвестиційно атрактивними, а з іншого може бути свідченням того, що інноваційні економіки на порозі 3D-революції намагаються продати країнам-емуляторам капіталомісткі виробництва. Це позбавить країни, які формують ринок економічного капіталу та надовго прив'яже їх до індустріальних технологій, оскільки через потребу реалізації глобального технологічного переходу економічний капітал стане дорогим. Х. Параг вважає, що в майбутньому очікується загострення суперництва між державами та недержавними акторами у розвитку та контролі над інноваційними технологіями.

Економісти Е. Менсфілд та Р. Фогель дослідили, що значні інвестиції в освіту в поєднанні з освоєнням складних технологій в подальшому дадуть величезний економічний та геополітичний ефекти. Відповідно, посилення співпраці між органами державної влади, приватним сектором та університетами надзвичайно важливо для швидкого розвитку інновацій в найважливіших технологічних кластерах. Так ВНЗ мусять, переформатувавши навчальні програми у сфері технологій, інженерії та математики, сприяти налагодженню довгострокової співпраці студентів у альтернативній енергетиці, робототехніці, нанотехнологіях та синтетичній біології. М. Гудман та Х. Параг вважають, що сприяючи національним інноваціям, державі доцільно посилювати заходи з контролю над поширенням технологій [496], що в подальшому спорудить бар'єри світової дифузії знань. Зокрема В. Конобеєв переконаний, що сучасний етап регіонально-

цивілізаційних інтеграційних процесів характеризується високим ступенем їх просунотості лише для західної цивілізації, яка в прагненні зберегти світове панування, об'єктивно не зацікавлена в реалізації решти спільнот ефективних інтеграційних моделей розвитку [198].

Лібералізація міжнародного руху капіталу в другій половині ХХ ст. призвела до загасання легальної міграції робочої сили та розгортання її нелегального міжкраїнного руху. Вважається, що ПІІ, привносячи капітал, технології та управлінські ресурси, які в іншому разі були б недоступними країні-реципієнту в такий спосіб стимулюють її економічний розвиток [70, С.279]. Проте сумнівно, що економічний розвиток може відбуватися через передачу країні моральнозастарілих технологій, які залишаються конкурентними лише через дешевизну місцевих ресурсів. Натомість представники бізнесу КІІТМрс переконані, що лише розвиток науки і нових технологій вигідний та прибутковий, оскільки він нескінчений, а ресурси обмежені. Іноземці інвестують у країну лише тоді, коли приносять свої технології і дуже складно реалізувати тандем «місцеві технології – іноземний капітал» [330].

Так у 2011 р. світовою економікою було витрачено 1,2 трлн. дол. на НДДКР, що на 3,6% більше за рівень попереднього року. Серед технологічних трендів НДДКР у 2011 р. акцент був зроблений на просуванні нанотехнологій (вуглецевих нанотрубках) та виробництві гнучких друкованих плат і дисплеїв, у сфері розробки програмного забезпечення (ПЗ) лідирували дослідження вбудовуваних систем управління та інтерфейсне ПЗ. Агентство Battelle Research зазначає, що в глобальних НДДКР й надалі попереду США, які в 2011 р. витратили на дослідження і розробки 405,3 млрд. дол., що на 2,4% більше, ніж у 2010 р. У звіті, підготовленому експертами видання «R&D Magazine», вказується, що серед НДДКР-інвестицій в США попереду промислові дослідження і розробки, на які

припало 70,8% витрат у розмірі 286,9 млрд. дол. Ріст витрат на НДДКР у промисловій сфері в США минулого року склав 3% [23].

Натомість на пострадянському просторі (КПТМрс) відбулася втрата цілих наукових шкіл та дослідницьких напрямків. На думку експертів, країни СНД втратили статус провідних наукових держав світу і скотилися на рівень другорозрядного гравця. Автори дослідження трактують політичну нестабільність, масову еміграцію науковців та відсутність у них зацікавленості в науковому зростанні, як головні причини підриву наукового потенціалу [41]. Так загальні асигнування на розвиток науки в Україні у постійних цінах 1991 р. з 5 млрд. 331,1 млн. крб. в 1991 р. скоротилися до 2 млрд. 132,9 млн. крб. у 2001 р. Це означає, що реальні витрати на НДДКР, навіть виходячи з не достатньо надійних офіційних даних, становили лише 40% від рівня 1991 р. При цьому темпи падіння витрат на НДДКР у 1990-ті роки перевищували темпи падіння ВВП країни. Водночас скорочення чисельності науково-технічного персоналу відбувалось повільніше за згортання загальних витрат на НДДКР, тобто, «зарплатне навантаження» на решту коштів, які залишалися у сфері досліджень і розробок, постійно зростало. За таких умов деградація матеріальної основи проведення досліджень відбувалася швидше, ніж йшло скорочення наукових кадрів [150]. Разом із тим, дослідження вченими Мельбурнського університету 48 країн, які пропонують найякіснішу вищу освіту засвідчили, що в 2011 р. Україна була на 25 позиції, залишивши позаду не лише всі постсоціалістичні країни, але й члена G7 – Італію та ЄС15 – Грецію [402].

Загальновідомо, що використання новизни безпосередньо пов'язане з процесами її отримання, відтворення та реалізації. Інноваційний процес зароджується в окремих сферах науки, а завершується у сфері виробництва. Він – метаморфоз наукового знання в інновацію, або ланцюжок послідовних дій, під час яких інновація пронизує трансформацію ідеї в конкретний продукт, технологію (інтелектуальний товар) чи послугу, яким властива

виробнича дифузія. О. Волков та М. Денисенко трактують інноваційний процес як «...послідовне перетворення ідеї на товар» [58]. Інноваційний процес увібрав фундаментальні та прикладні дослідження, конструкторські розробки, маркетинг, виробництво та збут і нині через модель глобалізації ринків та виробництва поширився територією техноекзогенних країн. Найсучасніша модель інноваційного процесу пов'язана через інтеграцію та встановлення зв'язків між інституціями, що мають спільні цілі з моделлю стратегічних мереж. У даній моделі інновація породжується міжфункціональними взаємозв'язками та інтеграцією, як видом партнерства із зовнішніми контрагентами ринку. Так модель інноваційного процесу має дуальну природу: мережеву і стратегічну, в ній інноваційні процеси для реалізації стратегічних проектів складнішого рівня об'єднуються у мережі. Інтеграція фірм або спеціалізованих одиниць складають мережу, діяльність сот якої координується ринковими механізмами. До мережевих організацій сучасного типу наближаються консорціуми та стратегічні альянси, які є угодами між організаціями щодо спільної роботи з метою отримання доступу до нових знань, технологій, ринків та виконання взаємовигідних завдань [362].

Водночас наука це – специфічна сфера доцільної діяльності, яка не визнає державних кордонів та пришвидшено розвивається в результаті міжнародного обміну знаннями. Так експерти мають застереження щодо доцільності державної підтримки лише обмеженого кола інноваційних проектів, які мають економічний потенціал реалізації. Оскільки це може знищити ефективне академічне середовище, яке підживлюють «проривні» напрямки [145]. Нині, таким середовищем стає циркуляційна міжнародна міграція науковців та глобальне кооперування розробок і досліджень, що узгоджується з моделлю стратегічних мереж [264].

На початку 2000-х рр. безумовними лідерами у виробництві світової наукомісткої продукції були США та Японія, певні дослідники пов'язували

це із сумами їх витрат на НДДКР, які на той час займали перше і друге місце відповідно, що вірно лише частково. Так вважається, що близько 80% інновацій світу створюється в США, де продається 90% нових товарів і лише 10% таких, що на ринку більше 5 років [42]. Проте теорія життєвого циклу товару Вернона [51] пояснює появу інновацій на ринку США, його обсягами та постійно зростаючими потребами населення, які стимулюють та реалізують НДДКР в яких більшу частку витрат оплачує приватний бізнес. Проте різниця у трактуванні спонукального моменту інновацій полягає не у фінансуванні розробок, а в реалізованих потребах населення (рівні розвитку людського потенціалу).

Економічне існування України співпало із деіндустріалізацією національної економіки, внаслідок чого вітчизняні вчені опинилися у стані ізоляції від проблем світового технологічного розвитку, що значно ускладнило самореалізацію та стимулювало їх еміграційну лабільність. Так у 1990 р. чисельність науковців, які виконували науково-технічні роботи становила 313 тис. осіб, у т. ч. з науковими ступенями – 32,5 тис. вчених. У 2001 р. ці показники склали 113 тис. осіб, серед яких 21,4 тис. мали науковий ступінь. Тобто, протягом перших десяти років незалежності чисельність зайнятих в науковій сфері скоротилась в тричі, а вчених найвищої кваліфікації – на третину. Так за даними Держкомстату в період 1991-2002 рр. емігрували 574 доктори наук та у період з 1996 по 2002 рр. 907 кандидатів наук. За даними Президії НАН України, лише з її установ протягом 1994-2001 рр. за кордон переїхали 3 тис. 838 наукових співробітників, в т. ч. 3 тис. 399 на тимчасову роботу і стажування, з них – 842 доктори і 2 тис. 358 кандидатів наук. У 1992-2001 рр. на постійне місце проживання виїхали 3 тис. 439 осіб, з них 101 доктори наук та 275 кандидати наук. Крім того, за цей період, на тимчасовій роботі за кордоном перебували 3 тис. 544 науковців, у т. ч. 778 докторів та 2 тис. 226 кандидатів наук [318]. Разом із тим, для повнопрофільного залучення наукового потенціалу до НДДКР необхідна

орієнтація тематики досліджень на пріоритетні напрями технологічного розвитку, які для низькотехнологічних решток національної економіки не на часі.

Водночас якісний брак кадрів у вітчизняній науці та секторі високих технологій все чіткіше усвідомлюється на державному рівні як найбільша проблема розвитку інноваційної компоненти національної економіки. Державні структури, відповідальні за формування і реалізацію наукової та інноваційної політики України вимушені шукати атракти повернення науковців діаспори. Водночас рееміграція науковців для України є венчурним проектом, оскільки ризики реалізації базових витрат на оплату праці та обладнання для вчених дуже великі. По суті, це реверс процесу «втечі умів» без прив'язки до технологічного розвитку національної економіки. З іншого боку глобалізація формує міжнародний ринок інтелектуальної праці, і науковцям надзвичайно важливою є діяльність на різних його сегментах, що забезпечує можливість обміну знаннями та сприяє їх пришвидшеному приросту. Таким чином, тимчасова, або циркулярна, міграція науковців справляє безперечні позитивні впливи на соціогуманітарну сферу втягнутих в її обіг країн.

Зважаючи на актуальний стан освітньо-наукової системи до України доцільно запрошувати вчених згідно індексу цитування, які результатами особистої діяльності довели власний науковий статус. Кількість публікацій і рівень цитування в галузі фундаментальної науки є загальновизнаною характеристикою результативності наукової діяльності вченого. Наукова діаспора мусить сформувати експертне середовище та взяти участь у підготовці наукових кадрів для національної економіки. І. Цапенко вважає, що розмір очікуваної вигоди від переселення до іншої країни залежить від рівня освіти мігранта [423]. Так результати дослідження робочої сили, проведеного в 47 країнах-донорах засвідчують, що тривалість освіти емігрантів в середньому на 7,2 роки довше ніж в решти громадян країни. Для

країн Африки південніше Сахари цей показник склав 10,8 року, для Азії 8,6 і для Південної Америки – 6,6 [613]. Що є свідченням невідповідності потреб, що виникають в тримачів інкорпорованого культурного капіталу від рівня соціально-економічного розвитку країни походження. Оскільки культурний капітал у світовому вимірі поширюється в результаті емуляції системи освіти розвинутішої країни, він опосередковано стимулює в стані особи пришвидшений розвиток її потреб, реалізувати які можна переважно в країні, що стала еталоном емуляції.

Разом із тим, наразі складно спрогнозувати спосіб в який можна повернути на батьківщину вчених. Так в Україні не спостерігається бодай поліпшення умов та оплати праці, оскільки працедавці, створюючи низькотехнологічні робочі місця не відчують серйозного браку робочої сили запитаної ними кваліфікації. В будь-якому разі, конкуренція українських працедавців з іноземними виникне лише після посилення конкуренції на внутрішньому ринку робочої сили. З іншого боку, так звані експерти з питань зайнятості вважають, що не варто переоцінювати значення нинішніх масштабів трудової міграції з країни. Вони запевняють, що робочі місця, які вивільняються у більшості випадків, займають фахівці, які можливо, гірше підготовлені для виконання потрібних обов'язків, але достатньо швидко опанують необхідні навички. Проте «достатньо швидко опанувати необхідні навички» можна або будучи так званою «людиною-портфелем», спеціалістом-носієм унікального пакета знань та навичків, здатним опановувати нові та суміжні професії, або виконуючи лише низькокваліфіковану роботу. Водночас нашарування менш компетентних працівників на робочі місця, які об'єктивно потребують перманентного удосконалення лише констатує факт деградації економіки, надаючи процесу кумулятивної енергії. У тих сферах господарської діяльності, де «підмінити робоче місце» через контроль з боку міжнародних організацій не вдається, підготовку фахівців доводиться здійснювати в розвинених країнах.

Зокрема надзвичайно складна ситуація склалася у сфері вітчизняного авіабудування та пасажирських авіаперевезень, де Україна стрімко втрачає позиції. Так однією з вимог Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) є, незалежно від віку та стажу пілотів, складання ними що півроку іспиту на флайсимуляторах, які вітчизняні авіакомпанії орендують в тренувальних центрах Західної Європи. Країна, яка випускає літаки, мусить володіти знаннями та обладнанням для підготовки льотного складу. Проте висока швидкість впровадження техніко-технологічних змін у літакобудуванні нині ускладнює не втягнутим у авіаційні НДДКР країнам встигати готувати власні кадри.

Згідно дослідженню Forbes Україна зайняла четверте місце в списку гірших економік світу незважаючи на те, що країна, багата мінеральними ресурсами та родючою землею і могла б стати лідером економічного розвитку в Європі. За даними Держдепартаменту США, Україна не розвивається через корупцію, не ефективне державне управління та слабку судову систему, яка не забезпечує дотримання законів [400]. Так у 2006 р. фахівці встановили, що здійсненню інноваційної діяльності в Україні перешкоджали: брак власних коштів (вказали 80,1% підприємств); значні витрати на інновації (55,5%); недостатня фінансова підтримка з боку держави (53,7%); високий економічний ризик (41,0%); тривалий період окупності нововведень (38,7%); відсутність коштів у замовників (33,3%) тощо. Також впливали й інші фактори, серед яких необхідно відзначити такі як, не досконалість нормативно-правової бази (40,4%); відсутність попиту на продукцію (16,0%), брак висококваліфікованих фахівців (20,0%) та можливостей для кооперації з іншими підприємствами й науковими організаціями (19,7%); брак інформації про ринки збуту (17,4%); обмеженість інформації про нові технології (17,3%); несприйняття нововведень (15,5%) [28].

За даними Державного комітету статистики України, протягом 2006 р. інноваційну діяльність у промисловості України здійснювали 1 тис. 118

підприємств або 11,2 % від загальної кількості обстежених промислових підприємств (у 2005 р. відповідно 1193 або 11,9 %, у 2004 р. – 1180 або 12,3 %; у 2003 р. – 1238 або 12,7%) [17], і хоча в 2011 р. ситуація почала поліпшуватися проте їх частка у загальній кількості промислових підприємств залишається стабільно низькою (табл. 5.13).

Таблиця 5.13

**Інноваційна активність промислових підприємств за напрямками
проведених інновацій за 2005-11 рр. [255, С.175]**

	2005		2010		2011	
	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств
Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю	1193	11,9	1462	13,8	1679	16,2
у тому числі витрачали кошти на дослідження і розробки	317	3,2	307	2,9	332	3,2

В США та Японії, цей показник складав 70–80 % а в середньому по країнах Європейського Союзу за 2002-04 рр. він становив 42 %, зокрема в Німеччині – 65 %, Франції – 50%. Витрати на НДДКР в Україні в розрахунку на душу населення в 2009 р. становили 23 дол., для порівняння у Великій Британії ще станом на 2001 р. вони досягли позначки у 427,6 дол.; Канаді – 439,9; Німеччині – 580,2; Франції – 478,1; США – 892,1 дол. США [8, 75], тобто мова йде про 20-40 кратне відставання фінансування. Так серед країн Європи лише в Україні чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників в розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15-70 років) впродовж останнього десятиліття зменшувалася [249, С.168].

Результати дослідження консалтингової компанії Booz&Co дають підстави констатувати, що фірми, які заощаджують на фінансуванні розробок, переважно не продукують інноваційні рішення і, навпаки, організації, що інвестують значні кошти в інноваційну компоненту свого бізнесу, схильні

досягати серйозних ділових успіхів. Наразі в Україні технологічної політики у чітко структурованому вигляді немає. Таку ситуацію пов'язують з успадкованими від СРСР величезними запасами основних фондів, які впродовж років незалежності Україна лише витратила, і для цього взагалі не була потрібна технологічна політика. Наразі те, що залишилося гарантує утримання у сфері космічних досліджень та атомній енергетиці чільних позицій. Разом із тим, все більш очевидним стає усвідомлення, що нагромаджені попередніми поколіннями ресурси закінчуються і для розвитку необхідні проривні НДДКР.

Водночас вітчизняні компанії перевантажені величезними площами, зношеною інфраструктурою, неефективними параметрами теплоносіїв і електроенергії та персоналом, кваліфікація якого не відповідає сучасним вимогам. Для міжнародних інвесторів в такій ситуації більш привабливими стають грінфілди – підприємства, які зводяться «під ключ» на вільних площах. Тому швидше за все запит на технологічну політику визначатиметься параметрами технологічної модернізації підприємств, яка безпосередньо пов'язана з проблемою безробіття та міграцією населення, що потребує формування чіткої державної стратегії напрямків модернізації. Особливість сучасних високотехнологічних виробництв полягає в тому, що, окрім декількох фахівців з найвищим рівнем підготовки, всі інші види робіт виконують працівники з посереднім рівнем кваліфікації [253].

Країни-члени ОЕСР та індустріальні держави південно-азійського регіону, користуючись складною ситуацією в освітній сфері деіндустріалізованих країн, ведуть агресивну політику залучення найталановитіших і найперспективніших вчених для роботи в своїх наукових та високотехнологічних секторах. З метою приваблення іноземних наукових талантів в цих країнах прийняті та реалізуються спеціальні державні програми, якими передбачається створення значної кількості високооплачуваних робочих місць для іноземних фахівців. Так,

висококваліфікованим іноземцям надаються пільгові умови адаптації та отримання громадянства, широка соціальна підтримка, тощо.

У багатьох розвинених країнах затверджені спеціальні квоти на працевлаштування іноземних науковців, які стали частиною стратегічних доктрин їх соціально-економічного розвитку. Зокрема в США цей показник складає 300 тис. вакансій, в країнах Європейського союзу – 500 тис., в Японії – більше 200 тис. При західних наукових центрах працюють скаутські команди, які ведуть глобальний пошук перспективних дослідників. Так в японських НДІ, для зручності іноземців, співробітників зобов'язують спілкуватися англійською. Водночас на постійній основі здійснюється глобальний моніторинг наукових публікацій і розробок з метою визначення осіб-генераторів найперспективніших та найбільш революційних наукових ідей. З метою цільового залучення таких фахівців для них виділяються спеціальні гранти та надаються керівні посади в крупних наукових центрах країни, витрати на які, кратно переважають отримані іноземцями результати. Так в США іноземні вчені складають основу комерційного успіху країни в технологічній сфері, їм належить 25 відсотків всіх нових технологічних розробок і 28 відсотків від загальної кількості технологічних компаній з сумарним доходом більше 55 млрд. дол. [41]. У США 40 відсотків патентів на винаходи отримано іноземцями, а у сфері високих технологій цей показник досягнув 75 відсотків.

Водночас на спроби держави на загальних підставах регулювати сферу міжнародного наукового обміну, миттєво реагує зацікавлена сторона. Так у 2005 р. ІТ-бізнес занепокоївся різким скороченням чисельності іноземних студентів-програмістів у ВНЗ США. За словами голови правління Microsoft Б.Гейтса ситуація, що склалася загрожує підірвати провідні позиції США у сфері виробництва програмного забезпечення. Він зазначив, що кількість програмістів з країн Азії, які приїжджають до США на навчання скоротилася на 35%, тоді як в Індії та Китаї до 40% молоді навчаються за технічними

спеціальностями, що десятикратно більше ніж в США [259]. Водночас фахівці інформують: для того, щоб стати економічним центром регіону, Індія протягом наступного десятиліття мусить звести більше 50 тис. навчальних закладів, що дасть змогу 100 тис. молодим людям отримати освіту [125]. Так за даними Global R&D Fund у 2012 р. світові лідери за сферами НДДКР одні й ті ж, лише очікується певна ротація між країнами ЄС (табл. 5.14).

Таблиця 5.14

Світові топ-5 країни за сферами НДДКР у 2012 р. [494, Р.35]

С/г та харчова промисловість	Автомобілебудування	Комерційний аерокосмічний, залізничний та інші види транспорту	Військовий аерокосмічний, оборона та безпека	Композитні, нанотехнічні та інші просунуті матеріали	Енергозабезпечення	Сталий розвиток	Охорона здоров'я та біотехнології	Інформаційно-комунікаційні системи	Інша електроніка
США КНР ФРН Бразилія Японія	Японія ФРН США КНР Південна Корея	США КНР Франція ФРН Японія	США КНР РФ Велика Британія Франція	США Японія ФРН КНР Велика Британія	США ФРН КНР Японія Велика Британія	ФРН США Японія Велика Британія КНР	США Велика Британія ФРН Японія КНР	США Японія КНР Індія ФРН	США Японія ФРН КНР Велика Британія

Разом з тим, необхідно зазначити одиничну присутність в топ-рейтингу країн БРІК, з яких лише КНР представлена на всіх напрямках розробок та досліджень та майже цілковиту відсутність країн СНД. Такий стан найкраще рефлексує міжнародна інституалізація визнання результатів наукової діяльності. Так лауреатами Нобелівської премії, станом на 2008 р., ставали дослідники із США – 295 разів (45 відсотків від всіх нагород), Великобританії – 94, ФРН – 76, Франції – 45, Швеції – 24, Росії – 17, Італії та Нідерландів по 15 і Канади 12. При цьому лише науковці США, Великобританії, ФРН та Франції представлені у всіх номінаціях [41].

Водночас у 1999-2009 рр. частка США у світових витратах на НДДКР знизилася з 38 до 31%, тоді як частка країн Азії зростає з 24 до 35 відсотків. Десять найбільших економік азійського континенту у 2011 р. інвестували в розробки та дослідження близько 400 млрд. дол., наздогнавши за цим показником США та випередивши на 100 млрд. дол. країни ЄС. Згідно звіту

Національного наукового фонду США, серед країн Азії виділяються Японія та КНР. Витрати на науку в Китаї щорічно зростають на 25 відсотків, що аналітиками фонду трактується як «тривожна тенденція» [494]. Дослідники називають три основні причини підриву наукового потенціалу країни: політичну нестабільність, масова «втеча умів» та відсутність у вчених зацікавленості [410]. Згідно засад детермінізму зазначені причини перебувають в каузальному зв'язку, породжуючи та живлячи процес «втечі умів». Так політична нестабільність проявляється в корупції, яка визнана найбільшою проблемою соціальної трансформації, відсутність зацікавленості є наслідком ускладнення самореалізації в умовах корупції. Тобто причини підриву наукового потенціалу країни одночасно є причинами еміграції робочої сили вищої категорії, яка самотужки вимушена шукати сферу і спосіб застосування своєї праці.

Однією з форм кооперації наукових пріоритетних розробок на теренах Європи є рамкові програми (РП) з досліджень та технологічного розвитку. Вчені України з перших рамкових програм, на засадах особистих стосунків, залучались до співпраці з європейськими дослідниками. Проте лише в період виконання спільних проектів РПб участь українських вчених почала відповідати організаційним вимогам програми. Проте технологічна відсталість галузей національної економіки, не може слугувати полігоном наукових досліджень українських вчених, і цілком імовірно, що їх доробки поглинаються виробничо-орієнтованими науковими системами країн-партнерів. Так на тлі зниження питомої ваги виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП з 1,36% в 1996 р. до 0,90 % в 2010 р. спостерігається істотний ріст з 7,6% в 2000 р. до 30% в 2010 р частки коштів іноземних інвесторів у загальній сумі витрат на інноваційну діяльність [256]. Водночас мусимо зазначити, що на даному етапі розробки інновацій, кошти на наукові і науково-технічні роботи вже більш ніж наполовину витрачені, таким чином, іноземний інвестор з мінімальним ризиком вкладає в проекти, які

перебувають на стадії виробничого впровадження. Що все ж має позитивний момент оскільки засвідчує міжнародне визнання адекватності знань вітчизняних вчених технологічному розвитку світової економіки.

Водночас для підвищення ефективності української науки і реальної інтеграції вітчизняної освітньо-наукової системи в загальноєвропейський науковий простір необхідно розробити організаційний інструментарій адаптації до європейської системи управління науковою діяльністю. Це, насамперед, організаційна система сприяння дослідженням з переліку проектів РП7. Якщо в РП 6 (2002-2006 рр.) вчені України брали участь у 89 успішних проектах і отримали від Європейської комісії 6,84 млн. євро, то за попередніми результатами РП7 (2007-2013 рр.) на кінець 2010 р. ЄК було відібрано до фінансування 148 проектів, з участю українських вчених, з сумарним бюджетом для української сторони в 11,7 млн. євро. Крім того, в результаті конкурсів ERA – WIDE, де згідно положення координаторами мають бути країни-партнери ЄС, збільшилася кількість проектів, в яких координатором є українська сторона [256]. Разом із тим, Україні буде надана можливість отримувати великі гранти (бюджет РП7 — 60 млрд. євро) лише після сплати щорічних внесків (20-80 млн. євро) до бюджету програми. І немає жодних гарантій, що сума отриманих грантів буде більшою за «членські внески». В той же час, окрім відкриття інформаційного центру і кількох інших локальних акцій, насправді широкомасштабна підготовка до повнопрофільної участі України в європейському дослідницькому просторі по суті ще не починалася [75].

Водночас в Україні актуальною залишається проблема відсутності міцних зв'язків науки з бізнесом. Поки що українська наука може значно більше дати національній економіці ніж та потребує для свого «низкоукладного» існування. Зокрема частка інноваційного продукту в національному ВВП не перевищує восьми відсотків. Проте ресурс інерційного розвитку української науки в умовах тектонічних зсувів світової

економіки буде нівелюватися і сподіватися, що згодом науковий рівень пощастить відродити до адекватного глобальним викликам безпідставно. Нині Туреччина, Ірландія, Бразилія, КНР вкладають в розвиток національної науки величезні кошти проте вони, ще навіть не досягли вже деградованого, українського рівня. Так Л. Каденюк констатує, що у сфері дослідження космосу китайські вчені поки що не здатні наздогнати вітчизняних науковців. Вони перебувають лише на стадії освоєння радянських технологій, а Україна через складнощі забезпечення розвитку не використовує свій величезний потенціал [189].

Серед країн-учасниць РП7 не членів ЄС, Україна посідає 9 позицію, проте, за оцінками експертів вже в РП8 українські вчені мають шанси увійти до трійки лідерів. За даними Держінформнауки у 2011 р. обсяги коштів на фінансування відібраних на конкурсній основі наукових проектів в рамках виконання державних цільових науково-технічних програм збільшилися до 23,1 млн. грн. та зросло до 34,8 млн. грн. держзамовлення на розробку нових технологій [75]. З іншого боку навіть деіндустріалізована структура національної економіки України все ж потребує співпраці бізнесу й науки, що проявилось у розробці спільної програми виконання технологічних проектів у сфері видобутку та збагачення корисних копалин. В рамках даної програми науковці НАН України будуть вирішувати низку найважливіших проблем, які стосуються безпеки праці шахтарів, екології та ефективності видобутку вугілля [30].

Разом із тим, невважене копіювання організаційних та структурних принципів ЄК є низькоефективним шляхом досягнення мети. Зокрема, необхідно зважати, що пріоритети досліджень в ЄС постійно змінюються. Таким чином, адекватно усвідомити європейську політику спільних досліджень та зосередитись на важливих для ЄС проектах українській науці з «асистентських» позицій буде надзвичайно складно, що може збільшити кількість відхилених ЄК заявок українських вчених. Так у 2000 р. ЄС

постановив до 2010 р. досягнути фінансування науки у розмірі 3% ВВП. Проте у 2009 р. цей показник був 1,9%, майже не змінившись з 2000 р. коли складав 1,85%. Водночас фінансування науки на рівні 3% дозволить створити в європейській економіці 3,7 млн. робочих місць за одночасного збільшення на 1 млн. осіб чисельності наукових кадрів [256]. Тобто економіка країн-членів ЄС неухильно розвивається в напрямку зростання наукоємності ВВП та накопичення об'єктивованого культурного капіталу. Натомість в Україні тривалий час спостерігається зменшення чисельності зайнятих в науці та науковому обслуговуванні. Зокрема, протягом останніх років в Україні спостерігається спадна динаміка питомої ваги дослідників на 100 тис. економічно активного населення, зокрема в 1995 р. їх було 578 осіб, у 2000 р. – 391 особа, в 2005 р. – 383 особи, 2008 р. – 345 осіб і в 2009 р. – 344 особи [409].

Разом із тим, адаптація науково-технічної політики до європейських принципів в Україні планується за напрямками, на яких Західна Європа не досягла очікуваного результату і від яких в ЄС відмовилися, що в подальшому може ускладнити успішну інтеграцію наукової системи України в європейський дослідницький простір. Нинішня деградація структури національної економіки України, призвела до ситуації за якої наука стала зайвою, в країні переважно занедбані виробництва, які могли б впроваджувати наукові відкриття. Освітньо-наукова сфера не може тривалий час функціонувати відірваною від технологічного рівня національної економіки. Показник величини освітньо-наукового потенціалу нації мусить корелювати з часткою наукоємної продукції в структурі ВВП. По суті вчені та винахідники створюють робочі місця, а підвищення продуктивності праці – реалізовані інновації. Взаємовідношення науково-технічного персоналу та економічно активного населення має прямопропорційну функціональну залежність, чим більша частка вчених тим більшу кількість робочих місць у світовій економіці вони створюють. Таким чином, в масштабах національної

економіки їх діяльність в структурі тектонічних зсувів світової економіки не відображає міру реалізації інновацій певною країною. В [357] Л. Семів констатує, що процеси створення нового знання за етапами виробництва і передачі знань, розповсюдження та їхнього використання неоднаково впливають на суспільну продуктивність праці. Так індикатори етапів виробництва та розповсюдження знань відносно у більшій мірі впливають на продуктивність праці. Тоді як передача знань та їх використання у національній економіці практично не чинять вплив на продуктивність праці, що підтверджує позицію нашого дослідження стосовно відірваності наукової та виробничої компонент національної економіки.

На думку Е. Лібанової, трудовий потенціал держави нині визначає не загальна чисельність робочої сили, а його освітня, професійно-кваліфікаційна підготовка, стан здоров'я, мобільність, здатність до соціальної та науково-технологічної адаптації. Згідно даних Звіту про розвиток людини за 2010 р. ПР ООН Україна піднялася порівняно із 2008 р. до групи країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу, індекс якого становив 0,710, що дозволило країні зайняти цілком пристойне 69 місце в оточенні країн, подушове ВВП яких значно переважає українську планку в 6 тис. 535 дол. та на 20 позицій випереджає КНР [127]. У 2008 р. із значенням індексу розвитку людського потенціалу, який становив 0,796 Україна потрапила до групи країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу опинившись на 85 місці що, проте, на 7 пунктів випереджало КНР [126]. У звіті за 2011 р. Україна залишилася в групі країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу, індекс якого дещо зріс і становив 0,729, проте це гарантувало лише 76 рядок рейтингу і знову попереду КНР з якою її вже розділяє 25 позицій [128].

5.3 Інституалізація інкорпорованого культурного капіталу трудових мігрантів в умовах тектонічних зрушень світової економіки

Розкриваючи концепцію інформаційної асиметрії Дж. Акелроф довів, що існує велика кількість ринків, де покупці для формування особистої точки

зору щодо якості товарів, які вони хотіли би придбати вимушені аналізувати статистику. На ринках висока якість торгових товарів створює репутацію, не окремому продавцю, а сукупності на ринку і у певних торговців з'являється спокуса виставляти товари низької якості. В результаті виникає тенденція до зниження на ринку середньої якості товарів та його згортання. Водночас доцільно зазначити, що на таких ринках суспільні вигоди не співпадають з особистими, тому втручання держави за певних обставин може підвищити вигоди сторін укладання комерційних угод. Водночас на ринку можуть виникати приватні інститути, які намагатимуться перерозподілити зростаючі доходи ринкових агентів. Проте щодо ринку за своєю природою вони будуть неатомістичні, оскільки приховуватимуть загрозу концентрації економічної влади зі всіма небажаними від цього наслідками [448].

Для населення України та інших так званих трансформаційних країн проблема низької оплати праці в системі національної економіки, яка функціонує за світовими цінами є мотивуючою стосовно зміни країни працевлаштування. Бажання самотужки потрапити на ринки праці економічно розвинених країн, спровокували їх сегментарну трансформацію, коли працедавець припинив шукати робочу силу певної якості, отримавши натомість її надлишкову пропозицію. В даному випадку йдеться про трудових іммігрантів, які самостійно прийняли рішення про переїзд до індустріально розвиненої країни, на територію якої вони потрапляють цілком легально (туристична чи гостьова віза), проте працевлаштовуються вже з порушенням міграційного законодавства. Так у світових ЗМІ набув поширення термін гастарбайтер, що ідентифікував робітника із слаборозвинутої країни, який працює в промислово розвиненій [331] і є аналогом українського поняття заробітчанин.

Українські трудові мігранти майже всі відповідають ознакам гастарбайтера. Вони зазвичай беруть участь в циркулярній міграції, яку розглядають першим кроком до незворотньої еміграції. Так у 2010 р. 750 тис.

громадян України заповнили анкети міграційної лотореї США «Грін карт», яка дає можливість отримати вид на проживання та працевлаштування. Подібні міграційні настрої для суспільства є тривожним сигналом, проте уряд країни за складної демографічної ситуації збільшує пенсійний вік, що виштовхує молодь, якій бракує досвіду роботи за кордон.

Разом із тим, приїхавши до високорозвиненої країни, українські громадяни не можуть влаштуватися на робоче місце згідно отриманої кваліфікації, погоджуючись на некваліфіковану роботу. Невизнання працедавцями країн-призначення інкорпорованого в закладах освіти України культурного капіталу трудових мігрантів спонукає вирішити дослідницьку проблему порівнюваності механізмів його інституалізації. Так можна припустити, що або інкорпорований культурний капітал інституалізований в Україні не належним чином, або в її економічній системі є невідповідність між наявним об'єктивованим культурним капіталом та інкорпорованим культурним капіталом. Система освіти менш розвиненої країни, яка емулює технології більш розвинутої ризикує інкорпорувати в особу привнесений ззовні культурний капітал випереджувальними порівняно із входженням об'єктивованого культурного капіталу темпами. Тобто вітчизняним ринком праці такий капітал ще не запитаний і єдиним способом його застосування для особи стає переїзд до країн емуляції. Водночас на ринку праці більш розвиненої країни трудовий мігрант мусить повторно інституалізувати інкорпорований неатомістичний для країни походження культурний капітал, або погодитись на виконання простої праці.

Кожна країна має законодавчо закріплену процедуру нострифікації дипломів, що здійснюється шляхом встановлення відповідності академічних, професійних прав та освітніх, освітньо-кваліфікаційних рівнів іноземних документів про освіту (кваліфікацій) державним стандартам освіти країни-реципієнта трудового мігранта з метою забезпечення його прав на продовження освіти та професійну діяльність в країні прийняття та

здійснюється в індивідуальному порядку. Тобто проблема взаємовизнання полягає у відповідності рівня транспарентності інституалізації адекватно інкорпорованого культурного капіталу різними системами освіти. Проблема зайнятості населення нині набуває значення вибору вектора розвитку моделі світової економіки. Працемісткі види економічної діяльності поступово автоматизуються, нові робочі місця, які з'являються внаслідок впровадження досягнень науково-технічного прогресу потребують високого рівня освіти та спеціальної підготовки, які також поступово замінюються ІТ продукцією. Л. Семів аналізуючи у [357] стан економіки України зазначає, що невисокий рівень «знаннєвої продуктивність праці» засвідчує, що у трудовій діяльності знаннєвого типу інноваційна активність працівників належно не використовується.

На початку 2011 р. *New York Times* поінформувала, що підготовка судових позовів, яку раніше проводила чисельна команда високооплачуваних юристів, нині значно скоротилася і складає лише малу частку попередніх витрат. Це стало можливо завдяки впровадженню програмного забезпечення на базі e-discovery технології, яка незабаром може дозволити комп'ютерам виконувати функції кредитних менеджерів, бухгалтерів, розробників електронних чіпів тощо. За даним дослідження, проведеного економістами Масачусетського технологічного інституту Д. Отором та Д. Акемоглу, вплив нових технологій на інноваційну економіку є визначальним. Так за останні двадцять років нові робочі місця створювалися переважно в секторах, які не потребували робочої сили особливої кваліфікації, одночасно через автоматизацію виробничих процесів призупинився ріст кількості робочих місць для осіб із середньою та високою кваліфікацією.

В часописі *American Prospect* президент *Economic Policy Institute* Л. Мішель опублікував дані про «перевиробництво» випускників ВНЗ. Він зазначив, тенденцію зниження доплати працівникам в США за вищу освіту, яка натомість в 80–90-і рр. зростала стрімкими темпами. Так в 70-і роки,

представники інтелегенції, могли розраховувати на високу зарплату, оскільки в американських працедавців не було ефективною альтернативи їхнім навичкам [306]. Нині завдячуючи Інтернету, тектонічним зсувам світової економіки та поширенню глобалізації, працівники з вищою освітою країн ОЕСР вимушені змагатися за робоче місце з громадянами країн формування ринків, де витрати на навчання становлять незначну частку потрібної в США суми. Так в Китаї ТНК, які в політиці найму персоналу використовують поліцентричний підхід, набирають випускників університетів Цинхуа та Пекіну. В Англії вони на роботу беруть випускників Кембріджу, в США – Масачусетського технологічного інституту, університетів Стенфорду чи Берклі. Таким чином, можливості працевлаштуватися у випускників престижних університетів завжди більші, ніж не лише в осіб без освіти, але й у випускників решти ВНЗ країни.

В статті «Білі комерці синіють» П. Кругман ще в 1996 р. передбачав, що всупереч очікуванням більшості, створення інформаційного суспільства буде супроводжуватися зниженням попиту на високо освічених працівників, оскільки багатьох з них можна буде замінити інноваційними системами обробки інформації. Причому зробити це буде легше, ніж знайти заміну багатьом видам ручної праці [306]. Інший бік проблеми полягає в тому, що країни становлення ринків попадають згідно рейтингу впливової міжнародної організації Transparency International у топ-перелік найкорумпованіших держав світу. Таким чином, будь-який державний документ несе у собі загрозу невідповідності, а його тримач схильний до опортуністичної поведінки. Якщо використати алгоритм застосований Дж. Акелрофом в статті «Ринок лимонів: невизначеність якості та ринковий механізм» [448] алгоритм до пояснення ситуації, коли висококваліфіковані іммігранти з пострадянських країн не можуть за кордоном знайти роботу за фахом дійдемо висновку, що переважно саме через намагання приховати вади та недостовірність інформації.

В умовах біполярного світу зовнішньополітичне відомство США вело цілеспрямовану роботу на залучення спеціалістів з СРСР, рівень професійної підготовки яких ні в кого не викликав сумнів. Цінність диплому в СРСР відображав рівень ВНЗ так, випускники МФТІ, Вищого технічного училища ім. Баумана, МДУ, КПІ в будь-якому виші чи КБ Заходу були бажаними співробітниками. В СРСР як супердержави, важка промисловість та НДДКР були на найвищому світовому рівні, відомо що в освоєнні космосу людство не пішло далі розробок 60-х рр. Нині ці позиції втрачені, система освіти видає дипломи про рівень кваліфікації особам, які насправді їм не відповідають, поширилася практика фальшування дипломів. Вищі ешелони влади України регулярно струшує інформація про відсутність у того чи іншого високопосадовця диплому про вищу освіту, або його фальшування.

Очевидно, що отримуючи таку інформацію працедавець з країн ОЕСР навряд чи винайматиме трудового мігранта з інкорпорованим системою освіти неатомістичним для економічного поля України культурним капіталом. Пропонуючи іноземцю робоче місце працедавець наперед не знає кого він винаймає: чи висококваліфікованого фахівця згідно диплому, чи особу, яка купила сфальшований. Сфальшованим диплом є у випадках, коли його виготовляють правопорушники та коли він цілком легітимний, проте не відображає рівень кваліфікації, що дає підстави вважати його видом опортунізму *ex ante*. Таким чином, винаймачу відомо, що з імовірністю q дана особа виявиться хорошим спеціалістом і з імовірністю $(1-q)$, що поганим; вважаємо, що q – це частка висококваліфікованих іммігрантів серед всіх дипломованих трудових мігрантів, а $(1-q)$ – частка осіб із сфальшованими дипломами.

Разом із тим, лише власник диплому має адекватну інформацію стосовно справжнього рівня особистої кваліфікації. Зокрема навіть в середині України суттєво відрізняються думки працедавців, експертів та випускників щодо рейтингу ВНЗ. Так думка випускників завжди вище точки зору

працедавців та експертів щонайменше в 1,5-2 рази, і мірою зниження місця ВНЗ такий розрив лише зростає. Так випускники оцінюють КНУ ім. Т. Шевченка, який перебуває на другому місці загальнонаціонального рейтингу у 97,2 пункту, працедавці та експерти у 56,7 та 67,4 пункту відповідно. Проте вже три ВНЗ, що займають 6 позицію оцінюються із значно більшими розбіжностями. Зокрема якість навчання в Національному транспортному університеті випускники оцінюють у 68,8 балу, працедавці оцінюють їх кваліфікацію у 27,7 балу, а експерти ставлять освітньому закладу 7,5 балу [335, С. 74-77]. Ще більша розбіжність в оцінюванні спостерігається за порівняння позицій в національних та міжнародних рейтингах (табл. 5.15).

Таблиця 5.15

Місця провідних ВНЗ України в освітніх рейтингах у 2013 р. [335, С.43]

ВНЗ	Компас	ЮНЕСКО «top 200»	Webometrics	qs world university rankings*	scimago institutions rankings*
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	1	1	1	2	5
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2	2	2	1	2
Національний університет "Києво-Могилянська академія"	3	4	24	-	-
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	3	10	35	-	-
Національний університет "Львівська політехніка"	4	11	5	-	6
Київський національний університет будівництва і архітектури	5	48	61	-	-
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	6	6	14	-	-
Національний гірничий університет	6	7	83	-	-
Донецький національний технічний університет	6	16	3	-	-

Примітка * місце в Україні

Водночас за кордоном асиметрія достовірності доступної інформації лише посилюється, оскільки висококваліфіковані іммігранти хоча і знають про якість свого диплому більше за місцевих працедавців, проте, їх самооцінка як правило є завищеною, а поведінка опортуністичною. В той же час і хороших, і поганих кваліфікованих трудовігрантів працедавець мусить винаймати за однакову платню оскільки наперед не може визначити їх кваліфікаційний рівень. Так з високою імовірністю можна вважати, що дипломовані іноземці погодяться працювати за найнижчу в даному

професійному сегменті, зарплату. В такому разі носій насправді високої кваліфікації опиняється у не вигідному становищі, оскільки він не лише не може продати за справжню ціну свої послуги, але й не може сподіватися навіть на середньоочікувану оплату. Таким чином, дипломовані іммігранти з низьким рівнем інкорпорування культурного капіталу можуть витіснити з ринку іммігрантів, дипломи яких відповідають зазначеній кваліфікації. Зазвичай процес іде наростаючою прогресією: на ринок прямує все більше осіб з фальшованими дипломами, що в майбутньому може призвести до припинення його існування.

Можна передбачити, що попит на працю висококваліфікованих іммігрантів Q^d найбільшою мірою залежить від двох змінних – зарплати w та середньої якості диплома іммігранта μ , тобто $Q^d = D(w, \mu)$. Як пропозиція дипломованих іммігрантів S , так і середня якість їх кваліфікації також залежать від зарплати, інакше, $\mu = \mu(w)$ і $S = S(w)$. В точці рівноваги пропозиція мусить дорівнювати попиту за даної середньої якості кваліфікації тобто $S(w) = D(w, \mu(w))$. При зниженні зарплати працювати погоджуються, як правило, особи із нижчою якістю кваліфікації, які не потрібні працедавцю і цілком можливо, що за будь-якого рівня зарплати кількість укладених угод про найм дорівнюватиме нулю. Проілюструвати таку ситуацію можна за допомогою теорії корисності. Задамо, що є лише дві групи ринкових агентів, тоді функція корисності першої групи матиме такий вигляд:

$$U_1 = M + \sum_{i=1}^n X_i \quad (5.1)$$

де M – найм місцевих кваліфікованих робітників, без іммігрантів, x_i – якість диплому i -ого іммігранта, i змінюється від 1 до n , де n – кількість іммігрантів, які проанонсували відповідний рівень своєї кваліфікації. Аналогічно, нехай

$$U_2 = M + \sum_{i=1}^n \frac{3}{2} X_i \quad (5.2)$$

де M , X_i та n визначаються так, як і вище.

Відносно цих функцій корисності необхідно зробити три застереження.

1) Вибір нелінійної (наприклад, логарифмічної) функції корисності призвів би до зайвого математичного ускладнення.

2) Використання лінійної функції корисності дозволяє зосередитися на наслідках асиметричності інформації; якби була використана ввігнута функція корисності, то довелося б одночасно мати справу і з звичайними ефектами варіації рівня ризику (risk-variance effects), які виникають в умовах невизначеності і з тими особливими ефектами, які досліджуються у нашому випадку

3) Функції U_1 і U_2 мають таку особливість, що наступний чи навіть k -й трудовий мігрант забезпечує аналогічний приріст корисності, що й перший. Тут доводиться відійти від реальності за для можливості розгляду проблеми під вірним кутом зору.

Далі, будемо вважати, що:

1) ринкові агенти як першої, так і другої групи максимізують функцію очікуваної корисності у відповідності з теорією фон Неймана-Моргенштерна;

2) першою групою працевлаштовано N іммігрантів, які володіють однаковим рівнем кваліфікації x ($0 \leq x \leq 2$), а друга група іммігрантів не винаймає;

3) зарплати місцевих робітників (M) дорівнюють одиниці.

Позначивши дохід (включаючи дохід від найму іммігрантів) всіх ринкових агентів першого типу Y_1 , а дохід всіх ринкових агентів другого типу – Y_2 , попит на працю кваліфікованих іммігрантів буде дорівнювати сумарному попиту, з боку обох груп. Якщо знехтувати властивістю неподільності, попит на працю кваліфікованих іммігрантів ринкових агентів першого типу буде дорівнювати

$$D_1 = Y_1 / w \quad (4.3)$$

при $\mu/w > 1$, $D_1 = 0$ при $\mu/w < 1$, а пропозиція послуг праці з боку іммігрантів –

$$S_1 = wN/2 \quad (5.4)$$

$w < 2$ (1) за середньої якості кваліфікації $\mu = w/2$. (2) (Для висновку (1) і (2) використовується умова про однорідний розподіл якості кваліфікації іммігрантів) Аналогічно, попит ринкових агентів другого типу дорівнює:

$$D_2 = Y_2/w \quad (5.5)$$

при $3\mu/2 > w$, $D_2 = 0$ при $3\mu/2 < w$, а пропозиція іммігрантами виробничих послуг – $S_2 = 0$. Таким чином, сукупний попит $D(w, \mu)$ складає:

$$D(w, \mu) = (Y_1 + Y_2)/w \quad (5.6)$$

при $w < \mu$; $D(w, \mu) = Y_2/w$ при $m < w < 3\mu/2$; $D(w, \mu) = 0$ при $w > 3\mu/2$.

Однак за зарплати w середня якість рівня кваліфікації дорівнює $w/2$, і відповідно за будь-якого рівня зарплати жодна угода про найм не буде укладена, не зважаючи на те, за будь-якої зарплати від 0 до 3 знайдуться ринкові агенти першого типу, які погодяться на зарплату, яку готові заплатити ринкові агенти другого типу [448].

Принцип «лимонів» допомагає усвідомлено моніторити проблему зайнятості гастарбайтерів, що мають дипломи про освіту країни походження. Працедавці розвинених країн зазвичай не пропонують робочі місця (об'єктивованій культурний капітал) особам, які інкорпорували не атомістичний (розвиненіший) економічному полю батьківщини культурний капітал та самостійно дісталися країни-реципієнта. Доцільно зазначити, що це пояснюється не ірраціональними мотивами чи ксенофобією, причина насправді полягає в потребі максимізації прибутку. Так статус гастарбайтера є достатньо надійним статистичним показником якості його професійно-освітньої підготовки та відсутності у ньому як працівника потреби.

Субституттом індикатора такого штибу нині стає загальний рівень якості освіти в країні отримання диплому; моніторинг виписки до диплому також дає більш достовірну інформацію про якість освіти іммігранта. Так трудовий іммігрант може мати значні вроджені здібності, проте перш ніж компанія захоче прийняти його на роботу, їх якість мусить бути іституалізована «освітнім закладом» країни імміграції. Водночас такий заклад мусить мати

високий міжнародний авторитет; ненадійність процедури інституалізації рівня знань (дипломів) університетів в країнах становлення ринку звужує на міжнародному ринку праці економічні перспективи їх випускників.

Ця проблема може бути особливо чутливою для іммігрантів, які походять з країн нищих за рівнем економічного розвитку і апріорі перебувають в гіршому становищі. Працедавець може економічно обгрунтовано для виконання певних видів робіт не винаймати іммігрантів, оскільки інституціонально надзвичайно складно відрізнити потенційно «хороших» від потенційно «поганих» іноземних працівників. Так Г. Брюкер, узагальнюючи характеристики людського капіталу мігрантів в країнах ЄС, зазначає, що їх професійний статус нижче статусу місцевих жителів, що мають аналогічну кваліфікацію. Зокрема в провідних країнах-ремітентах робочої сили ЄС та ЄЕЗ більше 70% трудових мігрантів зайняті фізичною працею в промисловості, сільському господарстві або секторах низькоукладних послуг [268, С.142-143]. Водночас вважаємо, що успіхи окремих випускників ВНЗ КПТМрс, які працевлаштовані в компаніях КМК та КПТМфв поступово екстраполюються через зростання середньої оцінки якості освіти на всіх випускників цього вишу. Стимул до сумлінного навчання виникає лише у разі, коли поряд із фактом іноземного походження розглядається й інша інформація про кандидата на робоче місце.

Разом із тим, в царині вищої освіти КПТМрс складно надолужити втрачене, особливо зважаючи на те, що економіка пострадянських країн зростає лише завдяки екстенсивним чинникам. Так усвідомлюючи загрози в РФ в 2010 р. розпочали реалізацію проекту «інноград Сколково», що фінансується через надання Фондом розвитку Центру розробки та комерціалізації нових технологій грантів. Проте це лише один проект такого типу на території колишнього СРСР. Водночас за обсягами виконаного ІТ-аутсорсингу, Україна разом із Білоруссю належить до країн-лідерів кластеру ЦСЄ та могли б «закласти» свою Силіконову долину. Зокрема Україна –

єдина держава кластеру ЦСЄ, в якій оцінка економічної престижності ІТ галузі в двічі вища за середньогрупову. Це означає, що праця в даній сфері суспільноатрактивна і в Україні нею легше зацікавити талановиту молодь, на противагу скажімо Польщі, де й в інших галузях не менш привабливо працювати. Таким чином, в найближчі роки Україна має всі шанси збільшити обсяги послуг на 20–25% лише завдяки підвищенню якості та зростанню тарифів, а порівняно низьке співвідношення частки спеціалістів до населення, на фоні високої оцінки престижності та найбільшої абсолютної чисельності населення, дають підстави сподіватися на значно вищі прирости [3].

В 1971 р. П. Даймонд опублікував результати дослідження про впливи ускладнень пошуку на ринку виявивши парадокс, який був названий його іменем. Вчений довів, що на ринках покупців проблеми пошуку призводять до встановлення вищих цін за ціни на ринках, де витрати на пошук відсутні. Якщо ринок пропонує широкий вибір, то зростає ризик придбання неякісного товару, і покупець віддає перевагу лідеру ринку занедбуючи стосунки з дрібними продавцями. Внаслідок цього торгові агенти, нехтуючи більш справедливі ринкові ціни, починають орієнтуватися на вищу монопольну ціну. Парадоксальним у цьому випадку є те, що на заміщення справедливих ринкових цін монопольними не впливає величина витрат на пошук. Таким чином, незначні складнощі пошуку можуть призвести до суттєвого зростання цін на ринку, що в подальшому викличе зростання рівня інфляції, який в принципі мусить визначати держава.

Даючи оцінку ефектам ускладнень пошуку на ринку праці Д. Мортенсен і К. Піссарідес, застосувавши алгоритм П. Даймонда, створили модель DMP, яка пояснила, чому за пропозиції на ринку праці вільних робочих місць існує високий рівень безробіття, та як економічна політика впливає на стан ринку робочої сили. Працедавці та безробітні не можуть укласти договір про працевлаштування відразу після входу на ринок, оскільки їх пошук ускладнює наявність значної кількості вакансій та брак інформації

про реальну заробітну плату. Тобто, на пошук прийняттого для обох сторін варіанту потрібні додаткові час і ресурси, що породжує економічні «сили тертя», які гальмують процес працевлаштування. Особа тривалий час залишається безробітною, а високі розміри виплат в економічно розвинених країнах на допомогу з безробіття лише сприяють цьому. Допомога з безробіття, згідно моделі DMP, підвищує в психіці безробітних очікуваний рівень мінімальної зарплати, за яку вони згодні знову працювати. Працедавці ж в умовах кризи, коли можливості для росту доходів мінімальні не мають змоги винаймати працівників, послуги яких в такий спосіб стають дорожчими.

Внаслідок техніко-соціальної політики держав-добробуту, поряд із зростанням рівня продуктивності праці зменшується пропозиція нових робочих місць та зростає рівень безробіття, що в умовах тектонічних зсувів світової економіки стало зустрічним компенсатором глобального розвитку. На думку ряду вчених, безробіття неможливо подолати підвищенням розміру соціальних виплат, оскільки це сприятиме добровільному виходу із стану робочої сили працездатних осіб [549]. Таким чином, адекватним ситуації способом зниження рівня безробіття буде одночасне зменшення зарплати у всіх сферах зайнятості економічно розвинених країн та розмірів соціальних дотацій. Разом із тим, саме високі соціальні виплати нерідко є атрактом для іноземців, рівень кваліфікації яких не дає їм змоги бути конкурентними на ринку робочих місць дестинації. З іншого боку вимоги організованого робочого руху до винаймання іммігрантів лише за відсутності серед резидентів кандидатів на вакантні робочі місця та законодавчо закріпленого рівня мінімальної заробітної плати не дозволяють навіть в умовах сприятливої кон'юнктури винаймати «дешевших» іноземців.

Водночас дослідники зазначають, що навіть за нинішнього високого рівня безробіття, багато фірм у США та Великобританії створюють нові робочі місця, зайняти які безробітним бракує кваліфікації. Так спеціалістам,

які після закінчення університету декілька років не змогли за фахом працевлаштуватися буде важко конкурувати із випускниками вишів, коли ринок почне зростати. Держави, які не створили політекономічних умов для розвитку ринкової економіки, найбільшою мірою страждають від високого безробіття, рівень якого іноді перевищує 50 % економічноактивного населення. Уряди таких країн намагаються не створювати на своїй території серйозних перепон еміграційним витокам. З огляду на електоральні настрої населення «національна еліта», симулюючи турботу про своїх громадян за кордоном, ініціює міжнародні дискусії щодо уникнення подвійного оподаткування та взаємовизнання дипломів.

Вирішення проблеми взаємовизнання дипломів дасть можливість тримачам інкорпорованого культурного капіталу претендувати на адекватні дивіденти від його застосування в країнах-підписантах. Проте сумнівно, щоб вчений більш розвиненої країни мав бажання працювати за меншу оплату в науково-освітніх закладах менш розвиненої, якщо ж його праця оплачуватиметься вище за місцевих фахівців це породить зайву соціальну напругу. ВНЗ країн-аплікантів ЄС, долучаючись до болонського процесу, інформують світову спільноту про «високий» національний рівень освіти та її готовність до реформування. У методиці, запропонованій кафедрою ЮНЕСКО, діяльність ВНЗ визначається з допомогою інтегрованого індексу рейтингової оцінки – I_z , який увібрав три комплексні складові:

$$I_z = I_{np} + I_n + I_{mv} \quad (5.7)$$

де: I_{np} — індекс якості науково-педагогічного потенціалу, I_n — індекс якості навчання, I_{mv} — індекс міжнародного визнання.

Загалом, для формування зазначених індексів використовують 20 індикаторів прямого вимірювання і дві експертні оцінки. Дані про індикатори отримують з ВНЗ, МОН України, Комітету з питань державних премій України і премій ім. Т. Шевченка, дані міжнародних асоціацій університетів,

та інших відомств. У 2010 р. до комплексного оцінювання діяльності вишів ще додали:

- експертне оцінювання якості науково-педагогічного потенціалу і якості навчання з вагою 15%;
- показник інформаційних ресурсів (якість та функціональна повнота веб-сайтів університетів) — 5% [336].

Разом із тим, рівні зарплат професорсько-викладацького складу в Україні є неприпустимо низькими, що не створює у ВНЗ стимулюючого тиску надавати освітні послуги європейського рівня. Лише навчальні заклади, де кратно доплачують викладачам із спецфондів готують висококваліфікованих спеціалістів. Випускники ВНЗ з чільної шістки рейтингу «Компас 2013» конкурентні не лише на ринках праці України [335, С.74], але й за кордоном, що стало результатом праці професорсько-викладацького складу вишів, статті яких широко представлені в провідних міжнародних наукометричних базах (див. додаток Н, табл. Н.1).

ВНЗ України в умовах трансформації перейшли до практики надання платних освітніх послуг абітурієнтам, яким забракло знань навчатися за кошти державного бюджету. Однак, на нашу думку, ця практика не відображає вимог часу, оскільки навчатися за додаткову платню мали б студенти, які бажають отримати ґрунтовніші знання, надавати які держава, що перебуває в категорії нижньої частини сегменту країн із середнім рівнем доходів не має змоги. Контингент таких академічних груп мусів би формуватися із врахуванням потреби приватного навчання, тобто не перевищувати 10 осіб. Навчальний процес в них забезпечували би лише висококваліфіковані викладачі, переважно доктори наук та авторитетні гост-професори з провідних ВНЗ України та країн ЄС. По суті така викладацька діяльність є своєрідним аутстафінгом персоналу, оскільки послуги надаються згідно зовнішнього рівня якості, і відповідно мусять оплачуватися за вищими тарифами. Особа, інвестувавши в такий спосіб в особистісний

капітал, не заборгувала би державі, а її висока фахова підготовка за кордоном сигналізувала б про рівень української освіти загалом. Вигоди від впровадження платних програм також можуть мати екстернальний характер. Корисний ефект від високоякісного платного навчання в Україні може надходити як від підвищення якості освіти конкретного студента, так і від підвищення середньої якості освіти у ВНЗ, а отже всі випускники та викладачі вишу стануть бенефіціарами процесу. Так вчені НАН України, на порядок випереджаючи інші науково-дослідницькі установи, по суті репрезентують вітчизняну науку в світі (табл. 5.16).

Таблиця 5.16

Науково-дослідницькі установи України у рейтингу Scimago Institutions Rankings-2012 (місце за кількістю публікацій) [336, С.37]

Місце в світі	Місце в регіоні	Місце в Україні	Назва установи	Продуктивність	Міжнародна співпраця	Публікації в провідних виданнях	Вплив	Спеціалізація	Частота публікацій	Лідерство
106 ▼	5 ▼	1 ►	Національна академія наук України	19074 ▼	42.1 ▲	25.9 ▲	0.5 ▲	0.8	4.1 ▲	13138 ▼
1149 ▼	55 ▼	2 ►	Київський національний університет ім. Тараса Шевченка	2643 ▲	38.5 ▲	20.1 ▼	0.5 ▲	0.8	3.7 ▼	1603 ▲
1747 ▼	89 ▼	3 ►	Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна	1520 ▲	38.6 ▼	26.0 ►	0.6 ▲	0.9	3.7 ▼	1016 ▲
2178 ▼	122 ▼	4 ►	Львівський національний університет ім. Івана Франка	1105 ▼	53.7 ▲	28.6 ▲	0.5 ▼	0.9	2.7 ▼	646 ▼
2337 ▼	135 ►	5 ▼	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	984 ▲	26.7 ▼	10.1 ▼	0.3 ▼	0.9	2.2 ▼	684 ▲
2342 ▼	136 ▼	6 ▼	Національний університет "Львівська політехніка"	982 ▲	28.3 ▼	11.2 ▼	0.4 ▲	0.9	0.7 ▲	741 ▲
2904	183	7	Харківський національний університет радіоелектроніки	640 (н.д.)	25.0 (н.д.)	8.6 (н.д.)	0.3 (н.д.)	0.9	3.5 (н.д.)	512 (н.д.)
2971 ▼	186 ▼	8 ▼	Чернівецький національний університет	599 ▲	21.5 ▲	14.5 ▼	0.4 ▼	0.9	2.1 ▼	502 ▲

Проте їх зв'язок із освітніми закладами вимірюється роботою за сумісництвом незначної кількості докторів наук. Так четверте місце в Україні Львівського національного університету ім. Івана Франка відділяє від НАНУ 2072 позиції у світі та 117 у Східній Європі. Всі представлені у вибірці

науково-дослідницькі установи розташовані в великих містах поряд з потужними центрами НАНУ і між ними відбувається інтенсивний обмін результатами наукової діяльності, що стало запорукою їх високих позицій у рейтингах. Проте кваліфікаційний рівень спеціалістові присвоюється в ВНЗ і було б доцільніше, щоб їх вченні інтенсивніше використовували освітянські канали для міжнародного просування своїх наукових результатів.

На думку Ю. Ковбасюка нині вітчизняна освіта перестає грати роль реально працюючого соціального «ліфту». Він констатує, що диплом про вищу освіту перестав бути конкурентною перевагою на ринку праці, оскільки потрібен досвід роботи за фахом. Так соціальний ліфтинг пов'язаний з багатьма сторонами життя індивіда, що впливає на неоднозначність оцінки соціальної мобільності і життєвих шансів людини серед представників різних соціальних груп [405].

Розмаїття стратегій поведінки разом з природною неповною інформованістю учасників та варіаціями правил проведення торгів ускладнює прогнозування рівня цін на реальних ринках. Важливе значення має також персоналізація відносин, бо ціна відрізнятиметься залежно від того, чи знайомі учасники угоди. За В. Смітом, правила ринкової гри та право власності оформилися ще до появи держави, вона лише юридично їх закріпила. Тобто закони навряд чи здатні кардинально змінити реальність, вони насправді лише відображують існуючі відносини між людьми і не спроможні змінити людську природу. Захист прав інтелектуальної власності, ринкової конкуренції, об'єктивного оцінювання рівня кваліфікації так і залишаться абстрактними формулюваннями, допоки суспільство не сприйме їх як необхідність. Брак інформації нівелюється світовою павутиною Інтернет за допомогою якої можна отримати відносно об'єктивну інформацію про особу та рівень її кваліфікації.

5.4 Міграційні пріоритети України в контексті трансформування міжнародного ринку праці

Різні бази статистичних даних інформують, що в Україні працює щонайменше 2 млн. іноземців, а близько 7 млн. українців, попередньо отримавши освіту та досвід роботи в національній економіці, працевлаштувалися за кордоном. За оцінками фахівців кожен українець за кордоном створив в середньому на 10 тис. євро ВВП країни перебування [240], що є втричі більше за ВВП на одну особу в Україні. За даними МОП [533] близько 90 відсотків українських трудових мігрантів, з яких 67% становлять особи чоловічої та 33% жіночої статі, обирають місцем працевлаштування РФ та країни ЄС (рис. 5.1).

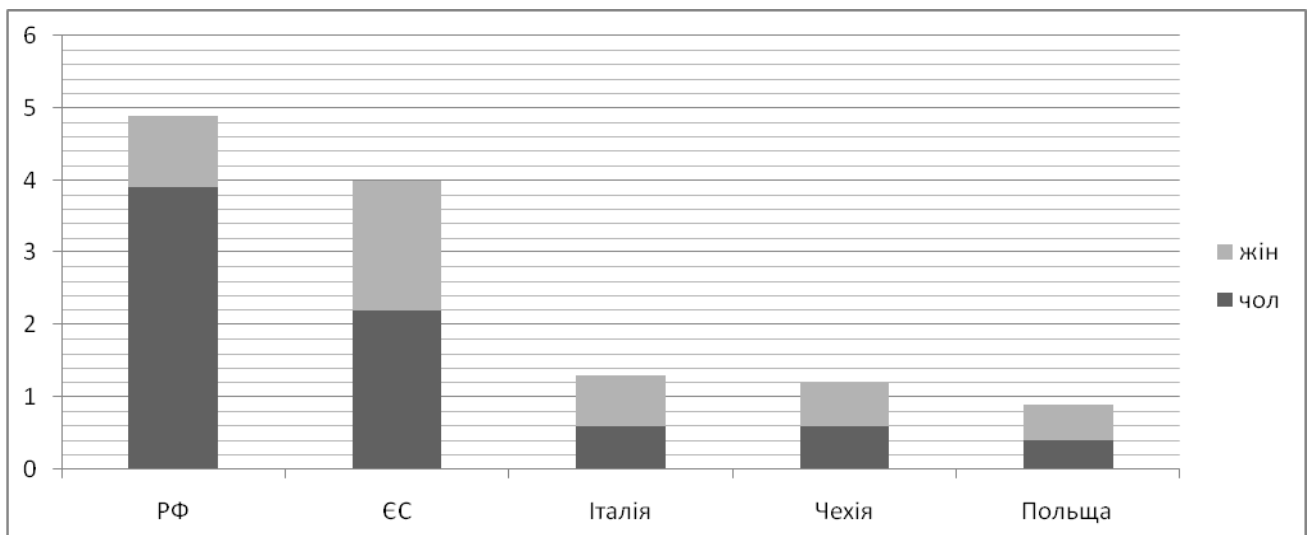

Рис. 5.1. Основні країни призначення трудових емігрантів (за гендерним поділом) станом на 2012 р. [533]

При тому, що лише 14% українських трудових мігрантів мають закінчену вищу освіту, а 27 відсотків середню спеціальну та незакінчену вищу освіту. Лише в Італії та Польщі за гендерним поділом трудових мігрантів з України незначно переважають жінки, що викликано специфікою їх працелаштування та організації місцевого ринку праці. Якщо для виконання хатньої роботи, працювати в сільському господарстві, на будівництві чи у сфері торгівлі не потрібно володіти інкорпорованим

культурним капіталом, то робота на робочих місцях в промисловості перед трудовим мігрантом висуває такі вимоги (рис. 5.2).

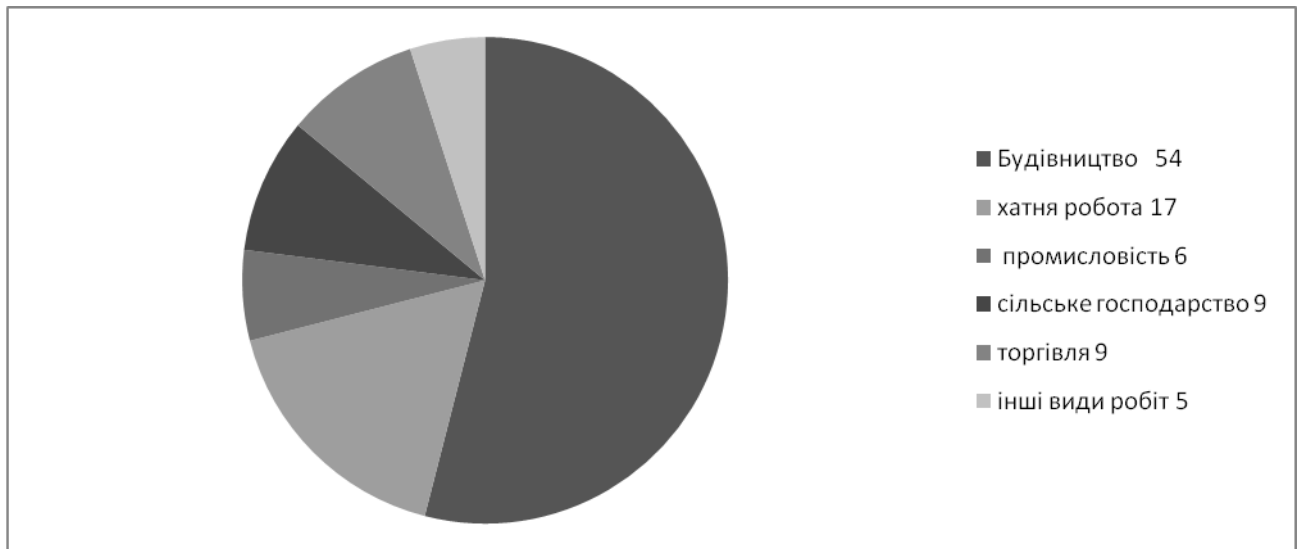

Рис. 5.2. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів на іноземних ринках праці станом на 2012 р. [533]

Фактично, «заробітчани» доцільно розглядати працівниками віртуальних експортно-орієнтованих підприємств країни походження. Таким чином, трудова міграція є індикатором більш глибокої проблеми – нездатності української економіки об'єктивувати віртуальні експортно-орієнтовані підприємства коштом внутрішніх або зовнішніх інвестицій. Зокрема Федеральна міграційна служба РФ в 2010 р. видала громадянам України 3,5 млн. тимчасових дозволів на перебування на території країни [46], що становило 50% трудових мігрантів. Таким чином, показник 7 млн. трудових мігрантів, який для України обчислив СБ та 6,5 млн. згідно методики МОП є економічно обґрунтованим показником неспроможності національної економіки використати трудові ресурси країни.

Так згідно даним Державної служби статистики України у 2011 р. (див. дод. П) кількість зайнятих за видами економічної діяльності становила 7 млн. 793,1 тис. працівників. З них у сільському господарстві працювало 706 тис., на будівництві 417,1 тис. в промисловості 3 млн. 031,7 тис. осіб [279]. Разом із тим, за кордоном у той же період на будівництві працювало 3,8 млн. громадян

України, у сільському господарстві 630 тис. і лише 420 тис. на промислових робочих місцях. Такий значний ауткамінговий рух працівників будівельних спеціальностей спричинив на вітчизняному ринку праці асиметричне здорожчення їх послуг та посилив в напрямку низько технологічних укладів професійну мобільність робочої сили. Разом із тим, у разі їхнього повернення на батьківщину не варто очікувати значних прорвів у розвитку підприємництва, яке наразі більшою мірою гальмує інституціональний стан, а не брак досвіду чи стартового капіталу.

З іншого боку розвиток світової науки та техніки насамперед загрожує сегменту переважного працевлаштування українців за кордоном. Очікується, що на будівництві просту працю замінить автоматика та потужні машини з комп'ютерним управлінням. Так в КНР створили 3D-прінтер, який протягом доби друкує 10 будинків площею 200 кв. м. кожен. Роботу з догляду за немічними та хатніх прибиральників незабаром замінить робототехніка, корпорація Google Inc. вже запатентувала програмне забезпечення автономного керування автомобілем, що незабаром може позбавити робочих місць водіїв та машиністів [228].

Водночас за прогнозами спеціалістів через 10 років на планеті будуть мігрувати близько 450 млн. осіб. Цілком очевидно, що відносно бідне населення країн, що формують ринок намагатиметься потрапити до країн розвиненого ринку. Боротися з цим явищем надзвичайно складно і уряди багатьох країн бачуть вихід у формуванні виваженої МП та біометричному обліку іммігрантів. Зокрема Інтерпол планує створити для мігрантів глобальну E-ID карту. Так робоча група ІА «Наш продукт», дослідивши міграційну ситуацію в Україні, дійшла висновку, що ті 5-7 млн. іноземних громадян, які проживають на її території генерують значну соціальну напругу та посилюють конкуренцію на ринку праці. Проте, за словами інших експертів іммігранти не поспішають працювати на заводах та шахтах, зосереджуючись переважно на торгівельній діяльності, від якої щороку

переказують та вивозять за кордон 40-45 млрд. грн. Чинovníки Державної міграційної служби України зазначають, що впровадження бази даних з використанням біометричних характеристик осіб, що пересуваються територією України дозволить сформувати ефективне управління міграційними потоками та контролювати ситуацію [115]. Водночас групою народних депутатів був розроблений законопроект № 8507, яким, з метою забезпечення мігрантів сучасними та захищеними від підробки документами, передбачається впровадити у внутрішній документообіг карту мігранта та посвідчення біженця.

10 січня 2012 р. вступив у дію Закон № 4207-VI «Про ратифікацію Конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав». Дія положень Конвенції поширюється на всіх трудових-мігрантів та членів їх сімей, які на законних підставах перебувають на території приймаючої Сторони, незалежно від статевих, національних, релігійних, політичних та будь-яких інших ознак. Зокрема, згідно Конвенції, трудові мігранти на території приймаючої Сторони користуються тими ж правами, що й громадяни приймаючої Сторони, крім пенсійного забезпечення з урахуванням обмежень, передбачених статтею 4 Конвенції. Вона також визначає, що права трудових мігрантів, які стосуються здійснення ними трудової діяльності на території приймаючої Сторони, регулюються законодавством та міжнародними договорами, учасницею яких є ця Сторона. Очікується, що приєднання України до Конвенції допоможе ефективніше регулювати трудові міграційні потоки між Україною та державами-членами СНД з метою приведення їх обсягів, напрямів та складу у відповідність з інтересами соціально-економічного розвитку України [396].

За Г. Щедровицьким стратегія – це спосіб мислення, дії та управління процесами і відносинами в перспективному масштабі відомого часу та простору [386]. Так соціогуманітарна стратегія держави мусить бути

спрямована на стимулювання трендів, в результаті яких покращуватиметься соціально-економічний розвиток та запобігати тим, що погіршуватимуть досягнутий рівень добробуту. На думку О. Пищуліної нині «найменш адекватним є ставлення влади до зовнішньої трудової міграції – найважливішого за своїми масштабами і соціально-економічним значенням міграційного потоку. Регулювання трудової міграції, власне, обмежується ліцензуванням приватних фірм-посередників і тривалими переговорами з країнами-реципієнтами, які зрідка завершувалися підписанням відповідних угод, що мало сприяли поліпшенню становища українських громад, котрі працюють за кордоном» [325, С.123]. І. Марков вважає, що МП України має формуватися системою послідовних нормотворчих кроків, інституційних розв'язок, виконавчих рішень та дій держави у сфері міграції, які були б відповіддю на поточні та прогнозовані міграційні виклики, упереджували б одні з них і вказували на стратегію перетворення на ресурс майбутнього розвитку країни – інші [199].

В ринковій економіці посилення конкурентної боротьби завжди йде на користь споживачеві, в результаті він отримує або дешевший, або якісніший товар, або і те й інше разом. Видається, що всі запропоновані інновації мають за мету послабити конкуренцію у сфері торгівлі через підвищення вартості перебування іммігрантів в Україні. Разом із тим, очевидно, що не може у сфері торгівлі, країни із 45 млн. населення, працювати від 5 до 7 млн. іммігрантів, які, в такому разі, становитимуть третину її робочої сили, і якщо в інших сферах господарської діяльності присутність іноземців непомітна, отже вони на території України лише очікують нагоду потрапити до країн ЄС.

Проте є інший бік справи, так за даними Міжнародної організації з міграції Україна очолила список країн, населення яких страждає від торгівлі людьми. Так протягом 2011 р. до МОМ з цього питання за допомогою звернулися 835 резидентів України. Загалом за оцінкою представництва МОМ в Україні з 1991 р. понад 120 тис. її громадян постраждали від торгівлі

людьми [403]. Чиновники МОМ зазначають, оскільки трудова експлуатація в світі останніми роками випередила сексуальну – більшість з тих, які постраждали від работоргівців в Україні особи чоловічої статі. За даними НУО, в той час як МОМ надала допомогу 9 тис. українських громадян, новостворені державні міграційні органи спромоглися допомогти лише кільком особам, що потрапили у рабство. Так в 2013 р. Україна зайняла 86-е місце в рейтингу світового рабства (див. дод. Р). Водночас укладачі рейтингу з правозахисної організації Walk Free Foundation розширили традиційне визначення рабства і трактують його як «положення або стан особи, стосовно якої здійснюються вибіркові або всі повноваження, що властиві праву власності». Поняття «сучасного рабства», на думку дослідників, також містить залежність від кредиторів та примус до одруження [495].

Провідні українські фахівці, громадські діячі та політики вважають, що в Україні й надалі не має МП. Насамперед, відсутнє стратегічне бачення державними органами розвитку міграційних процесів та їхнього регулювання. На думку А. Супруновського в інституційному середовищі країни бракує концептуальної правової бази з питань трудової міграційної політики та управління міграційними процесами. Програмні документи, що існують у сфері трудової міграції в Україні, мають декларативний характер, задовольняють формальні вимоги, проте не створюють чітких механізмів та інструментарію для реалізації міграційної політики в галузі трудових відносин. Аналітики та громадські діячі також вказують на відсутність єдиного закону про трудову міграцію в Україні та необхідність ухвалення закону про імміграцію, який би об'єднав, розпорошені у багатьох сферах чинного законодавства, правові норми. Окремо ними наголошується на потребі прийняття закону України, який визначить правовий статус українських трудових мігрантів і членів їх родин, встановить правові й соціальні гарантії їхнього перебування за кордоном. Фахівці сходяться у тому, що міграційні процеси мусять стати чинником соціально-економічного

розвитку України [199], а не сумнівним джерелом наповнення бюджету та середовищем ескалації соціальної напруги.

Питаннями формування МП держави займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як В. Андрієнко, Л. Браун, С. Бритченко, В. Валкенбург, А. Гетьман, Р. Грант, Д. Джохар, К. Джоунз-Паулі, О. Джужі, П. ван Дюйн, Б. Елдер, Н. Кауфман-Гевенер, О. Кузьменко, О. Краєвська, К. Левченко, О. Леоненко, Я. Лизогуб, О. Малиновська, І. Марков, С. Науменко, В. Новикова, Н. Нижник, Дж. Оккіптіні, В. Олефір, С. Пирожкова, Т. Петрова, Б. Плонг, І. Прибиткова, Р. Рамф, В. Руджієро, Л. Семів, П. Чалий, С. Чехович, В. Шамраєва, М. Шейност, О. Хомра, Н. Юзікова та ін. Проте вони акцентували увагу на національних особливостях та вигодах, які, нехтуючи наслідками тектонічних зсувів світової економіки, нині надзвичайно складно отримати.

Так С. Чехович МП вважає систему концептуально об'єднаних засобів, за допомогою яких держава, дотримуючись визначених принципів, прагне досягнути цілей, що мусять відповідати і сучасному, і майбутньому етапові розвитку даного суспільства, зокрема таких як:

1) активізація іммобільної міграційної рухливості населення, що швидко зростає, щоб на цій основі істотно підвищити ступінь реалізації спроможності до переселення;

2) підвищення рівня адаптації новоселів у районах інтенсивного економічного освоєння, де ще не здійснений процес формування постійного складу населення;

3) раціоналізація напрямків і масштабів територіального переміщення населення з метою досягнення раціональних співвідношень у джерелах демографічної динаміки [427, С.188.].

Так в концепції державної МП декларується потреба посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном і протидії проявам расизму, ксенофобії та релігійної нетерпимості.

Передбачається формування толерантного ставлення українського населення до іммігрантів, забезпечення реалізації загальновідомих міжнародних принципів і норм міжнародного права щодо захисту прав біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту або притулку в Україні, враховуючи принцип невислання; потребу розробки і виконання плану заходів щодо протидії різним формам торгівлі людьми та надання допомоги особам, зокрема жінкам і дітям, які стали її жертвами [394].

Проте, як переконаний І. Марков, всі відзначені Концепцією сторони і аспекти міграційних проблем без окреслення перспектив їх реального розв'язання «зависають» на рівні абстрактних фраз [199]. Водночас за індексом сприйняття корупції Україна перебуває на 144 місці в світі, і як би чітко не були окреслені перспективи реального розв'язання міграційних проблем, вони навряд чи були б реалізовані за такої ситуації. Доведено, що законодавство ефективно лише тоді, коли легалізує існуючі інституції, якщо ж їх імплементувати в правове поле під тиском екзогенних чинників, закони будуть неатомістичними, а отже виконуватимуть зовсім інші функції як те передбачалося.

Разом із тим, в законодавчих актах доцільно розмежовувати міжнародну міграцію населення та міграцію робочої сили, як міжнародний рух фактора виробництва. Так африканські іммігранти, нелегально потрапивши до країн ЄС і не володіючи запитаним працедавцями інкорпорованим культурним капіталом, яких легалізують відповідні інституції, існують на кошти соціальної допомоги, або виконують некваліфіковану роботу. Ситуацію ускладнює збій так званої економіки цінних паперів, що викликало рецесію та значне зростання рівня безробіття в середовищі середнього класу провідних державах світу. Зростання безробіття серед «білих комерційців» насамперед зменшує сукупний попит та ту його частину, яка живила сегмент хатнього обслуговування на ринку робочої сили.

Тектонічні зсуви світової економіки піднявши економічну потужність Індії та Китаю, розчинили сукупну капіталонасиченість індустріалізованих держав, завдяки чому її рівень понизився і залишатиметься таким ще довго, що гарантуватиме власникам об'єктивованого культурного капіталу вищу норму прибутку. З одного боку до індустріалізованих країн входять ті, що лише розбудовують промисловість, з іншого – з них ще не вийшли ті, що вже вважаються інформаційними чи постіндустріальними країнами. Таким чином, світова ціна на товари реального сектору економіки складається в результаті взаємодії понижувального та підвищувального трендів різних за мірою насичення об'єктивованим культурним капіталом економічних систем. Логіка індустріального розвитку йшла від простої праці через об'єктивованій культурний капітал до інкорпорованого культурного капіталу, використання якого стало виробничою функцією і в такій же послідовності зростає його ціна. Тобто інформаційна економіка перейшла до визнання домінанти цінності інкорпорованого культурного капіталу, відповідно цінність об'єктивованого культурного капіталу падає, а проста робоча сила взагалі стає незапитаною. Причина тут не в тому, що інкорпорований культурний капітал складніше надається до інституалізації і через те цінніший за об'єктивованій культурний капітал, а тому, що він створюючи інноваційні види об'єктивованого культурного капіталу (винаходи НТП та НТР), тим самим обезцінює попередній. Через це ціни на просунуті послуги, які надаються інкорпорованим культурним капіталом вищі за товари реального сектору економік недостатньою мірою насичених об'єктивованим культурним капіталом.

Об'єктивованій культурний капітал є наслідком розвитку інкорпорованого культурно капіталу та одночасно основою його розвитку. Досягнення певної міри насичення економіки об'єктивованим культурним капіталом означає її перехід до постіндустріального розвитку, коли швидкість реалізації інтелектуального продукту знецінює не лише товари, але й

технології їх виготовлення. Водночас інкорпорований культурний капітал знецінюється без прив'язки до рівня об'єктивованого культурного капіталу та не впливаючи на його вдосконалення. Саме тому в умовах деіндустріалізації економіки України (107-е місце в світі), носії інкорпорованого культурного капіталу (25-е місце в світі), працюють якби «в себе» і, не створюючи інноваційних видів об'єктивованого культурного капіталу, отримують неприпустимо низький рівень оплати праці, який проте є економічно обгрунтованим. Ті ж вчені, які через систему грантів чи аутсорсинг мають змогу реалізовувати набутий інкорпорований капітал, відповідно долучаються до розподілу вищого порядку, який ґрунтується на тісному поєднанні та відповідності рівнів інкорпорованого і об'єктивованого культурних капіталів у рамках доцільної діяльності.

Відомо, що національній економіці бракує додаткових факторів виробництва, лише за потреби розширення виробничої функції за межі її актуально-адекватних можливостей. Це відбувається за відбудови (реіндустріалізації) або експортної стратегії розвитку країн, які повністю використовують наявні фактори виробництва. Разом з тим таку стратегію обирають країни, що розвиваються згідно доктрини меркантилізму, яка максимально нейтральна до внутрішнього ринку. Тобто в них процеси формування сукупного попиту відбуваються в умовах значного зовнішньокон'юнктурного тиску. Таким чином, факт формування внутрішнього ринку на засадах меркантилізму є своєрідним міграційним бар'єром, оскільки ринок праці таких країн трудовіміграційно мало привабливий і тому навіть маючи потребу в іноземній робочій силі вони не отримують її в потрібній кількості.

В. Мунтіян вказує на чинники через які Україна залишилася поза процесами глобалізації хоча країна у 1990-х рр. мала непоганий на те шанс. Так на його думку економічна система глобалізованої країни мусить відповідати певним параметрам: зокрема 75% її ділової активності

зосереджено у сфері послуг, вона виробляє не менше 3% світового ВВП (Україна – 0,2%). Глобалізована країна також мусить володіти мінімум трьома макротехнологіями, що використовуються у світовому масштабі. У рамках СРСР Україна володіла лише у військовій сфері 17-ма з 23-х таких технологій, які розгубила за останні десятиліття [39]. На початку XXI ст. Україна опинилася в ситуації, коли її зовнішньоекономічний вплив залежить від продукції металургії, де працюють лише декілька десятків підприємств, які проте генерують більшу частку валютних надходжень. Згідно даним Світової асоціації виробників сталі (WSA) у 2012 р виплавка сталі в Україні становила 32,911 млн. т., що, попри зниження виробництва на 6,9% до рівня 2011 р., все ж залишило за Україною десяте місце у світовому рейтингу виробників сталі. Водночас загальний обсяг виробництва сталі у світі в 2012 р. порівняно з 2011 р. виріс на 1,2% – до 1,517 млрд. т. За підсумками минулого року, світовим лідером з виробництва сталі з показником 716,5 млн. тонн (ріст на 3,1% рівня 2011 р.) залишився Китай. Разом з ним до чільної десятки виробників увійшли: Японія (107,2 млн т. за 2012 р., спад на 0,3% до 2011 р.), США (88,6 млн. т., +2,5%), Індія (76,7 млн. т., +4,3%), Росія (70,6 млн. т., +2,5%), Південна Корея (69,3 млн. т., +1,2%), Німеччина (42,7 млн. т., –3,7%), Туреччина (35,9 млн. т., +5,2%), Бразилія (34,7 млн. т., –1,5%) і Україна (32,9 млн. т., –6,9%) [404]. Тобто Україна має потенціал зрівнятися із традиційною «кузнею» Європи Німеччиною. В іншій експортній галузі України через світове падіння цін також виникли виробничо-маркетингові проблеми. Так в 2013 р. урожай зернових сягнув рекордних 60 млн. т., проте згідно даних УКАБ ціни на зернові у світі впали на 24,1% [3]. Тобто орієнтація України на експорт металопрокату та зернових, світові ринки яких надто залежні від впливів кон'юнктурних асиметрій, слабкоперспективна.

Суть ефекту Ванека-Райнерта полягає у тому, що пришвидшена лібералізація міжнародної торгівлі у менш розвинених країнах насамперед знищує їх найбільш розвинені сектори економіки. Коли спіраль багатства

кумулятивної каузації, що заснована на зростаючій віддачі починає розкручуватися у зворотньому напрямку на задвірках світу відбувається деіндустріалізація, розвал сільського господарства та скорочення населення. Для населення цих країн **еміграція до країн, де можлива діяльність із зростаючою віддачею** видається єдиноможливим порятунком (виділено мною – Ю.П.) [332, С.198]. Так Україна в складі СРСР мала засновану на зростаючій діяльності індустріальну економіку. Проте, потрапивши на початку 90-х рр. з великою пропозицією неконкурентних товарів та відсутністю ефективного попиту населення, в ринкові умови вона настільки стрімко згорнула виробництво, що за рівнем ВВП прирівнялася до країн, що розвиваються. Тобто її виробничий капітал враз став вилученим із доцільної діяльності, що обвалило загальну капіталоначеність національної економіки і різко знизило продуктивність праці. Хоча робоча сила втрачала свої якісні характеристики значно повільніше в країні виявилися незапитаними мільйони висококваліфікованих працівників, які, утримуючи критичний рівень знань, все ще становлять базу для професійного навчання молоді.

Нині з огляду на несприятливу демографічну ситуацію в Україні, урядовцями прогнозується гостра потреба в іноземній робочій силі [385]. Однак дослідники механізму використання праці іноземців переконують, що скорочення населення саме по собі не може стати причиною масового імпорту робочої сили. Так І. Безруков вказує, що основою для визначення обсягів імпорту робочої сили мусить стати кількість вакантних робочих місць, які працедавці можуть запропонувати іноземцям [21, С.37]. Таким чином, проривні очікування, які пов'язуються із орієнтацією національної економіки на аграрний розвиток швидше за все не мають економічного підґрунтя. Так помічено, якщо сільське господарство не працює на одному ринку робочої сили з виробничим сектором, воно ніколи не отримає синергічного ефекту розвитку [332, С.166]. У рейтингу найбільш інноваційних країн світу, складеному агентством Bloomberg, Україна

опинилася на 42-ій позиції з 50 можливих. За методикою дослідження інноваційність національної економіки визначалася за сімома критеріями: інтенсивність дослідницьких і конструкторських робіт (R&D); рівень розвитку високих технологій; кількість дослідників на 10 тис. населення; рівень продуктивності праці; рівень освіти; ефективність промисловості; патентна активність тощо. За рівнем інтенсивності досліджень Україна на 37 позиції, концентрації високих технологій – 47, кількості вчених – 39, продуктивності промисловості – 34, рівню освіти – 6, а патентній активності – 17, а за таким основним показником для перспектив трудової міграції – продуктивністю праці, який рефлексує капіталонасиченість економіки Україна на 69 місці з 50 країн вибірки [284], що фіксує критичний розрив між якістю робочої сили – 6 позиція та її використанням підприємцями – 69 місце.

В експертному середовищі добре відомий факт, що в умовах росту економіки темпами, які перевершують швидкість і якість підготовки фахівців попит на висококваліфіковані кадри перевищує існуючі в країні можливості з їх підготовки та навчання. Коли ж відбувається згортання економічного розвитку висококваліфіковані кадри опиняються незапитаними «декласованими» суб'єктами господарської діяльності. Рейтинги провідних міжнародних НУО, які моніторять стан соціально-економічного розвитку країн світу з відповідного аспекту рефлексують їх трудові міграційне «притягнення-виштовхування» (додаток С), орієнтуючи дослідника до країн якого рівня належить обрана для аналізу територія. Багато рейтингів є консолідованими показниками, що складаються на основі незалежних рейтингів, які, водночас, є компонентами різних індексів і в результаті суттєво відрізняються один від одного. Таким чином, на кінцеве значення індексу впливають інші ваги та різна методика обчислення, яку у своїй практиці застосовують відповідні міжнародні НУО. Орієнтиром тут доцільно обрати 34 позицію, яка відповідає кількості країн членів ОЕСР (табл. 5.17).

Таблиця 5.17

Рейтинги України, з аспекту трудовіграційного «притягнення-виштовхування» за станом на 2013 р.¹

Рейтинг	Рік	Місце	Значення
залученості країн в міжнародну торгівлю	2012	86	3,79
ринків, що швидко розвиваються	2012	26	Проміжковий етап
інвестиційної привабливості	2011	107	1009,54
економіки знань	2005	49	5,37
за кількістю патентних заявок	2012	24	5253
за інноваціями	2012	63	36,1
недієдатних держав світу	2009	110	69,7
за мірою глобалізації	2007	42	
глобальної конкурентоздатності	2012-2013	73	4,14
процвітання	2012	71	
свободи преси	2012	130	59 – частково вільна
економічної свободи	2012	163	скована економіка
за сприйняттям корупції	2012	144	26
за кваліфікацією спеціалістів	2007	19	33
за рівнем інфляції	2011	185	9
за рівнем безробіття	2010	98	8,4
за чисельністю працездатного населення	2011	30	22 млн. 90тис.
за чисельністю трудовігрантів	2010	5	6.6 млн.
за чисельністю іммігрантів	2010	11	5,3
за ВВП на душу населення	2011	131	7,2 тис. дол.

Примітка¹ Складено автором на основі даних [285; 286; 287; 288; 291; 304; 307; 315; 372; 378; 615]

Так з даних табл. 5.17 видно, що за кількістю патентних заявок та за кваліфікацією спеціалістів Україна серед світових лідерів, що відзеркалює її індустріальне минуле, проте щодо їх застосування та дистрибуції вона серед аутсайдерів. За сприйняттям корупції Україна найгірша в Європі та 144-а в світі, з рівнем економічної свободи, одним з інтеграційних показників якої є розмір бюрократичного апарату і міра захисту від корупції ситуація ще гірше – 163 місце в світі. На думку спеціалістів Transparency International корупція, послабляючи систему демократичних інститутів, й надалі залишається однією з основних проблем багатьох держав світу. Ці дослідження показують, що уряди слабких країн не можуть захистити своїх громадян від корупції, будь то зловживання у сфері розподілу державних ресурсів, хабарництво посадовців,

недобросовісне використання бюджетних коштів або ухвалення рішень без відома громадськості [288]. Це впливає на непродуктивні бізнесові витрати, які не можливо офіційно обліковувати та які проте суттєво впливають на вартість результату господарської діяльності. Президент ЄБРР С. Чакрабарті зазначив, що корупція стримує іноземні інвестиції в Україну [137].

Аналітична група Світового банку констатує, що в 2010 р., за кордоном перебувало 6,6 млн. громадян України. За кількістю емігрантів Україна поступається лише Мексиці (11,9 млн.), Індії (11,4 млн.), Росії та Китаю (11,1 та 8,3 млн. відповідно). Вона замикає десятку світових лідерів з кількості мігрантів до розвинених країн світу, першу трійку якої за оцінкою експертів ОЕСР становлять китайці, румуни та індуси. В той же час Україна займає 11-е місце з імміграції. За даними СБ за 2010 рік, в Україні зареєструвалося 5,3 млн. іноземців (з РФ, Білорусії та Казахстану) [372]. Дещо різняться дані ООН, згідно яких Україна знаходиться на четвертому місці за кількістю іммігрантів після США, Росії та Німеччини. Нині в Україні, за оцінками ООН, перебуває 6,7 млн. іммігрантів, і за попередні десять років потік іммігрантів зріс майже в 20 разів [13].

Разом із тим, чиновники управління Верховного комісара ООН зі справ біженців (УВКБ ООН) зазначають, що Україна не належним чином ставиться до проблем біженців, за їх словами, не надаючи їм статусу та фінансування, в країні гальмується розвиток демократичного суспільства. В УВКБ ООН переконані, що успішне врегулювання питань мігрантів сприяє формуванню позитивного іміджу країни і дозволяє реалізовувати інтелектуальний потенціал, який несуть африканці [271]. Разом із тим, з провідних країн-притулків для біженців (табл. 5.18), які приймають переважно африканських емігрантів (*позначено**), жодна не досягла кращих результатів економічної діяльності за Україну. В країнах, що розвиваються частка біженців серед мігрантів у 2010 р. склала 13,8% світовий показник – 7,6%, в Європі та центральній Азії лише 0,8% на Близькому Сході та Північній Африці – 65,3%. В країнах з низьким рівнем доходу їх 15,7%, із середнім – 17,3% в країнах з високим рівнем доходу, що входять до ОЕСР – 2,1%, що не входять до ОЕСР

лише 1,1. найменш розвинуті країни за класифікацією ООН приймають 18,6%, а нестабільні держави 32,7% [372].

Таблиця 5.18

Провідні країни-притулки біженців у світі за станом на 2013 р¹

	Чисель- ність біженців млн. осіб	Відсоток у мігрантах	ВВП на душу населення, (місце/дол.)	Впроваджен- ня іннова- цій (місце /значення)	Економічна свобода (місце/значе- ння)
Йорданія	2.5	85,0	138/5900	56/37,1	32/69,9
Пакистан	2.1	50,0	172/2800	132/23,1	122/54,7
Західний берег	1.9	100,0	н.д.	н.д.	н.д.
Сирія	1.6	72,0	145/5100	132/23,1	139/51,2
Іран	1,0	45,0	97/12200	104/27,3	171/42,3
Німеччина	0.6	5,5	28/37900	15/56,2	26/71,0
США	0.6	1,3	11/48100	10/57,7	10/76,3
Ліван	0.5	61,0	76/15600	61/36,2	90/60,1
Танзанія*	0.5	70,0	197/1500	127/23,9	110/57,0
Китай	0.3	44,0	117/8400	34/45,4	138/51,2
Великобританія	0.3	4,3	33/35900	5/61,2	14/74,1
Чад*	0.3	75,0	190/1900	н.д.	166/44,8
Кенія*	0.3	33,0	192/1700	96/28,9	103/57,5
Екватор	0.3	67,0	120/8300	98/28,5	156/48,3
Уганда*	0.3	39,0	204/1300	117/25,6	78/61,9
Саудівська Аравія	0.2	3,3	55/24000	48/39,3	74/62,5
Судан*	0.2	28,0	170/3000	141/16,8	невизначено
Венесуела	0.2	20,0	95/12400	118/25,4	174/38,1
Д. Р. Конго*	0.2	43,0	224/300	н.д.	172/41,1
Канада	0.2	2,3	21/40300	12/56,9	6/79,9
Індія	0.2	2,9	160/3700	64/35,7	123/54,6
Франція	0.1	2,2	35/35000	24/51,8	67/63,2
Непал	0.1	13,8	201/1300	113/26,0	147/50,2
Таїланд	0.1	11,2	11/9700	57/36,9	60/64,9
Замбія*	0.1	50,0	195/1700	107/26,4	96/58,3
Йемен*	0.1	21,0	177/2500	139/19,2	121/55,3
Сербія	0.1	19,0	105/10700	46/40,0	98/58,0
Алжир*	0.1	39,0	130/7200	124/24,4	140/51,0
Нідерланди	0.1	5,3	16/42300	6/60,5	15/73,3
Єгипет*	0.1	38,0	133/6500	101/27,9	100/57,9
Україна	0,003	0,1	131/7200	63/36,1	163/46,1

Примітка¹ Складено автором на основі даних [286; 290; 291; 372; 532; 615]

Що є свідченням бажання МО залучати до такої міжнародної діяльності поліцейські держави, які здатні утримувати біженців у межах таборів та обмежувати їх проникнення на територію розвинених країн, які є основними фінансовими донорами ООН.

За результатами отриманими в рамках проекту «Міграційний потенціал України в контексті встановлення безвізового режиму з ЄС» констатується, якщо ситуація в країні не зміниться або погіршиться 7% населення України мають наміри виїхати на заробітки або постійне проживання до іншої країни. Постійно чи переважно замислюються про можливість переїхати до країн Євросоюзу 11% громадян України, а ніколи або дуже рідко розмірковують про можливість переїзду до країн Євросоюзу – 69 %. Конкретні плани виїхати за кордон на тривалий термін (більше півроку) мають 5% громадян України. Українці прагнуть виїжджати, передусім, в ті країни, культура яких їм близька і де живуть їх родичі чи знайомі, – в країни ЄС (40%), в Росію (19%) і в США та Канаду (14%). З європейських країн найбільше бажають виїхати до Німеччини та Італії (по 22%) а також до Франції (17%). Водночас абсолютна більшість опитаних не вважає візовий режим з ЄС суттєвим бар'єром для трудової міграції. Ключовим чинником, що впливає на прагнення українців виїхати за кордон, є соціально-економічна ситуація в Україні, так 36% опитаних негативно оцінюють її зміни за останній рік [239]. Таким чином, 70% громадян, які ніколи або дуже рідко розмірковують про еміграцію доцільно вважати рівнем природної обмеженості еміграційного потенціалу населення.

Так встановлено, що трудові міграційні потоки переважно складають особи найкращого працездатного віку, мігранти у віці 30-55 років становлять 70,2% їх загальної чисельності, а ще 17,7% не досягли 30 років. Середній вік українського трудового мігранта складає 41-42 роки, тоді як середній вік стаціонарного населення України – 46 років. Водночас освітній рівень трудових мігрантів нижчий, ніж зайнятого населення. Проте, результати опитування, проведеного в першій половині листопада 2012 р. міжнародним кадровим порталом hh.ua свідчать, що 91% висококваліфікованих фахівців з вищою освітою замислюються про працевлаштування за кордоном [116], що засвідчує критичну складність самореалізації особи в Україні. Також

зовнішню трудову міграцію живить різниця у доходах мігрантів і решти населення: середня заробітна плата мігрантів за кордоном у 2008 р. становила 820 дол. США [533], що було майже втричі вище за середню заробітну плату в Україні у розмірі 281 дол. США [366]. Вважається, що основними спонукаючими чинниками до міграції українських заробітчан є підвищення їх життєвого рівня та перспективи підвищення заробітної плати (понад 56%); тоді як безробіття є незначним (менше 7%) виштовхуючим фактором [149]. Разом із тим, різниця в доходах не є єдиним мотиваційним чинником міграції; процес прийняття рішень про яку включає такі некомерційні змінні, як соціальні переваги та культурні цінності [525].

У рейтингу країн світу за рівнем міграції, від'ємне значення якого вказує на перевищення рівня еміграції на рівнем імміграції і навпаки у 2008 р. лише РФ та Індія мали показники кращі за Україну (92-ге місце; $-0,12$), $0,28$ та $0,05$ – відповідно, Китай та Мексика – $0,39$ та $-3,84$ [339]. Зазначене свідчить про неоднозначність процесу та багатогранність світової трудовіміграційної системи. Третина робочої сили України, беручи участь у світовій циркулярній трудовій міграції, переказує родинам на батьківщину за різними підрахунками лише від 2 до 4 відсотків її ВВП, замість 30-40%. Низка досліджень показує, що частка заробітної плати в структурі собівартості українських товарів у межах 6% тому, ті 2-4 відсотки, які відстежує світовий банк та кошти, що переказують мігранти в обхід офіційних каналів, сумарно значно перевищують 6 відсотків ВВП країни, які формують її «ефективний» сукупний попит. Так на початку XXI ст. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України оцінює обсяги заробітків українських громадян за кордоном сумою 4,7-7,6 млрд. дол. США щорічно або 7-11% ВВП України [442]. Таким чином, сума переказаних мігрантами коштів свідчить про недовикористання людського потенціалу підприємцями країни.

Інкамінгові та ауткамінгові трудові міграційні потоки, їх обсяги та структура насамперед залежать від стратегії економічного розвитку країни, базовими засадами якої мусять бути збільшення капіталоємності, ефективний спосіб розподілу національного доходу та вимога дотримання національних інтересів. Згідно опитуванню 17,1% трудових мігрантів впродовж подальших двох-трьох років мають намір створити або розширити власний бізнес (з тих хто нікуди не виїжджав на заробітки це ж планують зробити 7,2%). Крім того, 60,1% трудових мігрантів оцінюють для себе таку перспективу як важливу або дуже важливу, серед решти українців – лише 40% притримуються такої думки [116]. Водночас серед статичного населення ці настрої значно скромніші, так в Україні бізнесом нині готові займатися лише 6% населення, у Західній Європі це 10-12%, у США – 20%, а в Центральній Африці лише 2% [27], що частково спростовує тезу чиновників УВКБ ООН про підприємницький хист африканців.

Так всі успішні модернізації за останнє століття були здійснені через розвиток малого і середнього бізнесу, який є сферою переважного працевлаштування робочої сили країни. Із соціологічного аспекту трудові мігранти – це місіонери ринкових ідей, які володіють високим рівнем адаптації до ринкових умов. Саме мігранти повернувшись, реалізують стратегії самозайнятості та підприємницької діяльності, готові ризикувати і орієнтуються на власні сили та ресурси, культивують цінності, притаманні середньому класу. Вони, виходячи з наявних і доступних соціально-економічних ресурсів, відрізняються раціоналізмом вибору життєвих стратегій, мотивовано долають життєві труднощі та володіють новими стандартами і типами поведінки на ринку праці, мають достатню практику соціальної поведінки за європейськими зразками, володіють досвідом інноваційної праці.

Висновки до розділу 5

1. Україна належить до групи країн перевалочно-транзитної міграції нижчого порядку для яких характерним є тривалість процесу деіндустріалізації національної економіки в умовах квазіринкових реформ, що проявилось в обвалі провідних галузей та її експортно-ресурсній орієнтації. Таким державам властиво переважання частки емігрантів у структурі робочої сили над часткою у ній іммігрантів, що свідчить про брак капіталу в національній економіці та її слабку атрактивність для власної та іноземної робочої сили. У платіжному балансі країн групи помічено значне переважання обсягу переказаних трудовими мігрантами з-за кордону коштів над сумою переказів за кордон.

2. З аспекту вальрасівської рівноваги трудових мігрантів доцільно розглядати працівниками віртуальних експортно-орієнтованих підприємств країни походження, а їх чисельність стає індикатором неспроможності через слабку імплементацію ринкових інституцій національної економіки об'єктивувати віртуальні експортно-орієнтовані підприємства за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень.

3. Найсучасніша модель інноваційного процесу пов'язана через інтеграцію та встановлення зв'язків між інституціями, що мають спільні цілі з моделлю стратегічних мереж. Дуальна природа такої моделі полягає в об'єднанні інноваційних процесів у мережі для реалізації стратегічних проектів складнішого рівня. Інтеграція компонент протікає у формі угод між ними щодо спільної роботи з метою отримання доступу до нових знань, технологій, ринків та виконання взаємовигідних задач. Таким чином, середовищем, яке підживлює «проривні» напрями економічного розвитку стає циркуляційна міжнародна міграція науковців та кооперування розробок і досліджень в глобальних масштабах у вигляді аутсорсингової діяльності. В таких умовах держава мусить зосередитися на підтримці обмеженої кількості робіт, які мають економічний потенціал реалізації в інноваційних проектах,

що активізують тектонічні зсуви світової економіки, призводячи до підйому економічної потужності ринку, що формується.

4. Ассиметричність інформації про рівень інституалізованого системою освіти неатомістичного для економічного поля країни інкорпорованого культурного капіталу призводить до його знецінення на ринках праці країн, що є еталонами емуляції соціально-економічного розвитку. Розв'язання даної проблеми доцільно вести в руслі наукової інтеграції через входження в освітній простір країн ОЕСР на засадах імплементації інституціональних умов розвитку.

5. Поняття насиченості економіки об'єктивованим капіталом відображає рівень продуктивності праці, добробуту та освітнього потенціалу населення. Таким чином, в основу міграційної стратегії мусить бути покладена потреба підвищення рівня концентрації економікою України об'єктивованого культурного капіталу інноваційного спрямування і за для цього необхідно провести інвестиційну мобілізацію всього наявного економічного капіталу резидентів, залучити адресні зовнішні запозичення та провести податково-правове реформування.

6. Зосередження держави на контролі пересування та діяльності іммігрантів у сфері моніторингу міграції в Україні призведе до посилення поліцейських функцій потрібних країнам ЄС, до яких насправді прямують транзитом її територією трудові мігранти з країн, що формують ринок. Міграційна стратегія України мусить бути спрямована на мінімізацію зовнішнього витоку робочої сили, через створення інституціональних умов професійної мобільності від низько кваліфікованих заробітчан до високооплачуваних експатріатів.

Положення, викладені в розділі, висвітлено в таких наукових працях автора [78; 79; 80; 83; 95; 96; 102; 109; 497].

ВИСНОВКИ.

У дисертації на основі виявлення та концептуалізації новітніх проявів соціально-економічного розвитку системи міжнародної трудової міграції, які викликані еволюцією глобальної економіки, та інституалізації процесу міжнародної трудової міграції запропоновано нове бачення й вирішення актуальної та важливої наукової проблеми – формування теоретичних і методологічних засад трансформації організаційно-економічного механізму розвитку міжнародної трудової міграції в системі тектонічних зсувів світової економіки. Результати дослідження зумовили формулювання висновків концептуального, методологічного та науково-практичного спрямування:

1. Провідні теорії міжнародного руху факторів виробництва пояснюють їх зустрічний рух та взаємозамінність з аспекту вигод від міжнародної торгівлі товарами з різним вмістом капіталу та праці. З метою розроблення систематизованих методологічних та методико-прикладних положень щодо формування системи міжнародної трудової міграції розвинуто категоріально-понятійний апарат у сфері міжкраїнного переливу робочої сили, зокрема вперше введено в науковий обіг поняття «міграційна лабільність». Синергія компонент системи міжнародної трудової міграції проявляється в об'єктивізації механізму соціального ліфтингу особи через працевлаштування на міжнародному ринку праці. Таким чином, міжнародний ринок праці одночасно ідентифікується як компонента системи міжнародної трудової міграції і як стадія процесу міжнародної трудової міграції.

2. Формування людського капіталу – це процес інкорпорування культурного капіталу в особу, в результаті чого робоча сила, як здатність до простої праці, трансформується в актив, що дозволяє символічно володіти об'єктивованим капіталом поряд із глобальним розвитком продуктивних сил, які детермінують зміну перерозподілу доходу, отриманого від виробничої функції, на користь людини, що уособлює робочу силу та частку капіталу. Водночас цінність людського капіталу підвищує переїзд особи до територій,

економічному ландшафту яких властивий максимально адекватний об'єктивований культурний капітал, що є міжнародним атрактом для висококваліфікованої робочої сили. Таким чином, до часу, затраченого на інкорпорування в особу культурного капіталу, доцільно додати час, затрачений на еміграцію.

3. Методологія дослідження міжнародної трудової міграції в дисертаційній роботі базується на детермінації процесу економічними чинниками, що проявляється в соціально-економічних зрушеннях приймаючого і відсилаючого суспільств та формуванні системи міжнародної трудової міграції. Проведене ретроспективне дослідження процесів міжнародної трудової міграції дало підстави вважати особисту свободу відокремленої від засобів праці особи умовою формування сучасної парадигми міжнародної трудової міграції та безперебійного функціонування механізму її процесу. Помічено, що повнопрофільне функціонування міжнародного інституціонального середовища сприяє легалізації міжкраїнних трудовіграційних коридорів, які згортаються мірою дистанціонування законодавчого поля країн-атрактів від міжнародних угод з регулювання міграції.

4. Діалектика тектонічних зсувів світової економіки полягає, з одного боку, в підйомі економічної потужності країн світу, які успішно імплементували в структуру свого економічно-інституціонального ландшафту засадничі цінності ринкового розвитку, а з іншого – в потребі пошуку розвинутими країнами інноваційних чинників глобального розвитку, які б гарантували для них перманентне науково-технічне домінування. Тектонічні зсуви світової економіки порушили процес стратифікації країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку, детермінуючи в системі міжнародної трудової міграції формування чітко виражених трудовіграційних коридорів, якими здійснює міжнародний рух робоча сила певної кваліфікації. Поряд із цим, наповнюваність міжкраїнних трудовіграційних коридорів мотивує різна

міра реалізації населенням поєднаних країн ієрархії піраміди людських потреб. Загроза ринку праці приймаючого суспільства надходить від висококваліфікованих мігрантів, які під дією екзогенних чинників (міграційне законодавство приймаючої країни, НТП) стають міграційним домінант-потокотом та чинять неамортизований (некомпенсований) тиск на сегмент інтелектуальної праці, насичуючи його пропозицією, що знижує ціну інкорпорованого культурного капіталу. На цій основі розроблена модель перевалочно-транзитної міграції двох порядків.

5. Дуальна природа відносної бідності в системі міжнародної трудової міграції проявляється у її показниках різних за рівнем розвитку груп країн світу. В країнах, що становлять деіндустріальну та традиційно-ресурсну страту, це стан особи, який рефлексує складність умов її самореалізації і є чинником «виштовхування» інкорпорованого культурного капіталу, носії якого на ринках праці дистинації переважно використовуються як малокваліфікована робоча сила, отримуючи дохід, співставний із доходом бідних прошарків. Синергія рівнів відносної бідності країни-ремітера та країни-ремітента робочої сили формує потужну кінетику розвитку нелегальних трудовіграційних міжкраїнних потоків. Водночас середній клас трактується, як соціальний результат способу розподілу ВВП, що гарантує економіко-технологічний, демократичний та науково-технічний розвиток. З одного боку, це є атрактивним чинником для іноземної висококваліфікованої робочої сили, а з іншого боку, як результат процесу – бар'єром для його поширення, наростання якого також підсилюється актуальними тектонічними зсувами світової економіки, які серед іншого проявляються у зростанні чисельності середнього класу в країнах перевалочно-транзитної міграції вищого порядку.

6. Маркерами міжнародного атракту трудових мігрантів, які володіють людським капіталом, є показники соціально-економічного розвитку держави, що насамперед рефлектують сукупну продуктивність праці, спосіб розподілу

національного доходу, рівень демократизації суспільства, інвестиційну привабливість, які водночас становлять економічну базу формування середнього класу і є інституціональним підґрунтям активізації тектонічних зсувів світової економіки. Національна економіка по мірі розвитку делегує та інституалізує механізм соціального ліфтингу, мінімізуючи виникнення еміграційної лабільності в психологічному стані особи.

7. На основі експертних оцінок та аналізу актуального стану системи міжнародної трудової міграції моделі перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва двох порядків делегується роль з'єднувальних ланок, які поєднують розвинуті та ринки, що з'являються, і одночасно перебувають в зоні їх впливу. Країни перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва через імплементацію в законодавче поле інституційних механізмів, властивих розвиненому ринку, атрактивні для його капіталу через значно нижчий рівень капіталонасичення економіки. Водночас дані країни також атрактивні для робочої сили як з країн становлення ринку, так і країн емуляції, вхідні потоки якої вбираються зростаючим економічним полем завдяки зазначеним імплементованим нормам.

8. Діалектика інституалізації механізму функціонування системи міжнародної трудової міграції проявляється, з одного боку, в площині правового обмеження вхідних потоків іноземної робочої сили країнами, які задають тон процесу глобалізації, що сприяє поширенню нелегальної міжнародної трудової міграції та криміналізації сфери її обігу, а з іншого – в намаганні урядів країн, що генерують міжнародний рух робочої сили, моніторити способи працевлаштування громадян за кордоном з метою отримання відрахувань з доходів мігрантів. Тектонічні зсуви світової економіки певною мірою послабили позиції країн-ремітерів робочої сили у виробленні нової міжнародної політики, яка би більшою мірою зважала на потреби мігрантів у працевлаштуванні за кордоном та способи компенсації бюджетних витрат на формування в них людського капіталу.

9. Дотримання низки вимог концепції сталого розвитку світової економіки в дослідженні тлумачиться як чинник обмеження функціонування глобальної трудовіграційної системи. На основі експертних оцінок динаміки міжнародних туристичних прибуттів та міжнародної трудової міграції запропонована гіпотеза їх взаємокомпенсаторності із розширенням сфери надання туристичних послуг іноземцям та поступовим загасанням процесу працевлаштування за кордоном економічно активного населення. Доведено, що сукупності ринкових ознак відповідає сегмент міжнародного ринку праці, де зосереджені таланти, запитані шоу-бізнесом розвинених країн. Також високий попит на робочу силу, в яку інкорпорований культурний капітал проривних напрямків, мають заклади сфери НДДКР (розвинених держава та провідних ТНК).

10. Формування й реалізацію розвитку глобальної економічної системи необхідно розглядати крізь призму наслідків тектонічних зсувів світової економіки та ускладнення її продуктивних сил, що в дисертаційній роботі обумовило розробку концепції трансформації міжнародного ринку праці, основу якого складають світові ринки робочої сили та робочих місць. Запропоновано міжнародний ринок робочих місць ідентифікувати як середовище обігу об'єктивованого культурного капіталу, що проявляється у виразі сегмента, на якому національній робочій силі бракує компетенції символічного володіння ним (встановлюється на конкурентній основі високого рівня транспарентності), та сегмента іноземного ринку, що є привабливим для власника з аспекту локальної вартості його активів.

11. Україна належить до страти країн ПТМрс, які в контексті трансформації робочої сили в людський капітал інерційно залишаються привабливими для іноземців і які, незважаючи на брак економічного капіталу через сповільнення процесу імплементації ринкових інституцій, відштовхують від свого економічного ландшафту прямі іноземні інвестиції, спричинюючи тиск на ауткамінгові потоки робочої сили високої кваліфікації.

Орієнтація національної економіки на низькотехнологічні сфери доцільної діяльності та експорт їх результатів ставить надзвичайно міцний бар'єр подальшому економічному розвитку України та сприяє зниженню якості її людських ресурсів.

12. Освітньо-наукова компонента національної економіки України в умовах деформації її структури перестає відігравати роль соціального ліфта, що «виштовхує» його реалізацію на міжнародний рівень. Водночас деградаційні чинники нівелюють інституалізацію інкорпорованого в закладах освіти культурного капіталу, базованого на емуляційних засадах західних цінностей, що в контексті науково-технічного розвитку активізує потребу перманентної співпраці вітчизняних вчених із науковцями країн розвиненого ринку без потреби територіальної прив'язки.

13. Міграційну політику України доцільно формувати згідно з вимогами стратегії економічного розвитку, базованого на широкому використанні наявного людського капіталу, до рівня котрого має «підтягнутися» техніко-виробнича складова національної економічної системи. Створення інноваційних робочих місць знижуватиме еміграційну лабільність громадян України через зростання сукупної продуктивності праці, що в короткостроковому періоді відобразиться на підвищенні загального рівня заробітної плати. Синергічний ефект поєднання інкорпорованого та об'єктивованого культурного капіталу стане економічним підґрунтям глобального визнання вітчизняного механізму інституалізації інкорпорованого культурного капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аглиуллова А.Х. К вопросу о дефиниции термина «средний класс» / А.Х. Аглиуллова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2009. – № 4 (16). – С. 12–17.
2. Адміністративно–правове регулювання міграційних процесів [Електронний ресурс].: навч. посібник. – 2003. – 309 с. – Режим доступу: <http://lib.istu.edu.ua/index.php?p=23&id=626>
3. Азаров прочит Украине рекордный урожай зерновых [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1607788-azarov-prochit-ukraine-rekordnyj-urozhaj-zernovyh>
4. Академик Владимир Семиноженко: «Успех страны на 50 процентов зависит от того, какими технологиями она владеет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/science/akademik-vladimir-seminozhenko-uspeh-strany-na-50-procentov-zavisit-ot-togo-kakimi-tehnologiyami-ona-vladeet_.html
5. Алексеев И.В. Гроші та кредит [Електронний ресурс].: навч. посібник / И.В. Алексеев, М.К. Колісник. – К.: Знання, 2009. – 253 с. – Режим доступу: http://www.studmed.ru/alyeksyeyev-v-kolsnik-mk-grosh-ta-kredit_fb13187.html
6. Алексеев П.В. Философия: учебник / П.В. Алексеев, А.В. Панин – М.: 2005. – 608 с.
7. Алехина Г.А. Рынок рабочих мест в структуре рынка труда: дис. канд. экон. наук: 08.00.01. / Г.А. Алехина. – Томск, 2000. – 138 с.
8. Америка должна стать нормальной страной [Електронний ресурс]. / Крэйг Калхун / Российская газета – 2006. – № 3986.– Режим доступу: <http://www.rg.ru/2006/02/02/politolog-usa.html>
9. Аналіз співвідношення попиту підприємств на робочі послуги та їх пропозиції на ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kneu.dp.ua/.../0/UPER_6.601_MPV_3.pdf.

10. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: у 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. – К.: НТУУ КПІ, 2009. – Ч. 1. (Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей). – 280 с.
11. Анатолий Гальчинский «Конец капитализма можно с полным основанием трактовать как его триумф» [Электронный ресурс]. // Зеркало недели. Украина. – 2012. – №4 – Режим доступа: http://zn.ua/ECONOMICS/anatoliy_galchinskiy_konets_kapitalizma_mozhno_s_p_olnym_osnovaniem_traktovat_kak_ego_triumf-96778.html.
12. Андреев Б.Ф. Системный курс экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика :учебное пособие / Б.Ф. Андреев; под ред. акад. В.А. Петрищева. – СПб.: Лениздат, 1998. – 574 с.
13. Аскин Я.Ф. К вопросу о категориях детерминизма / Я.Ф. Аскин // Современный детерминизм и наука. –1975. – Т. 1.– С. 44–45.
14. Ахиезер А.С. Диалектика урбанизации и миграции в России // Общественные науки и современность. – 2000. – №1.– С.78–89.
15. Без МВФ Україна не нашкребе грошей [Електронний ресурс]. // Financial Times. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/02/6/360231/>.
16. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; пер. с англ.– М.: Academia, 2004. – 940 с.
17. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход / Гарри Беккер; пер. с англ. // Избранные труды поэкономической теории. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
18. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
19. Берталанфи Л. Общая теория систем – критический обзор / Людвиг фон Берталанфи // Исследования по общей теории систем: сборник переводов; общ.ред. и вст. ст. В.Н. Садовского и Э.Г. Юдина. – М.: Прогресс, 1969. – С. 23-24

20. Бём–Баверк О. Основы теории ценности хозяйственных благ / Ойген фон Бём–Баверк // Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, О. Бем–Баверк, Ф. Визер / Пер. с нем. Предисл., коммент., сост. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1992. – Часть I (Величина ценности). – 708 с.
21. Безруков И.С. Перспективы использования азиатской рабочей силы в экономике Дальнего востока России: монография. / И.С. Безруков, Е.В. Горбенкова.– Владивосток: ВГУЭС, 2006. – 208 с.
22. Блашке Р. Безумовний основний дохід, мінімальна заробітна платня та скорочення робочого часу [Електронний ресурс]. / Рональд Блашке. – Дрезден, 2006. – Режим доступу: <http://www.labournet.de/diskussion/arbeit/existenz/blaschke3.pdf>
23. Блинкова О. R&D в странах мира в 2011 году [Електронний ресурс]. / О. Блинкова. – Режим доступу: <http://www.it-world.ru/news/itnews/180873.html>
24. Блэк Дж. Экономика. Толковый словарь. / Дж. Блэк. Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М. — М.: «ИНФРА-М», Издательство «Весь Мир». 2000. – 608 с.
25. Богачев Р. Феномен форми перетвореної в інтеграційних та дезінтеграційних процесах [Електронний ресурс]. / Р. Богачев. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11382.html>
26. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука. В 2-х книгах. / А.А. Богданов. – Под ред. акад. Л. И. Абалкина, акад. А. Г. Аганбегяна, акад. Д. М. Гвишиани, акад. А. Л. Тахтаджяна, докт. биол. наук А. А. Малиновского. М.: Экономика. 1989. Кн. 1 — 304 с., Кн. 2 — 351 с.
27. Богиня Д.П. Економічні аспекти державного та територіального регулювання зайнятості населення в структурі механізму мотивації праці / Д.П. Богиня // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: зб. наук. праць. – Львів, 1998. – Ч.2. – С. 151–156.
28. Бойко О.М. Методологічні підходи щодо визначення сутності інноваційних процесів узабезпеченні сталого розвитку України. [Електронний ресурс]. / О.М. Бойко // Проблемы и перспективы

инновационного развития экономики: материалы тринадцатой международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. Киев–Симферополь – Севастополь 2008. – Режим доступа: <lib.znate.ru/pars_docs/refs/37/36695/36695.pdf.

29. Бойченко І. В. Філософія історії: підруч. для вищ. навч. закл. / І.В. Бойченко. – К.: Знання, 2000. – 724 с.

30. Борис Патон: Наконец-то в Украине наша наука кому-то нужна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.segodnya.ua/news/14341694.html>.

31. Бразилия: копейное жилье, самые большие пробки в мире и целующиеся старики-геи на улицах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/world/brazilija-kopechnoe-zhile-samyje-bolshie-probki-v-mire-i-tselujushchiesja-stariki-hei-na-ulitsakh.html>

32. Брич В.Я. Концептуальні засади дослідження ринку праці / В.Я. Брич // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: зб. наук. праць. – Львів, 1998. – Ч.2. – С. 227–230.

33. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення: методологія, практика, шляхи вирішення / В.Я. Брич. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 375 с.

34. БРУК – Беларусь, Россия, Украина и Казахстан: экономический рост с 1990 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://flime.ru/articles/51>.

35. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Эдвин Брукинг; пер. с англ, под ред. Л. Н. Ковачин.– Питер, 2001 – 288 с.

36. Бурдьє П. Соціологія політики / П'єр Бурдьє. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.

37. Бурдьє П. Форми капітала. Економічна соціологія / П'єр Бурдьє; пер. М.С. Добрякової. – 2005. – Том 6. – № 3. – С. 60–74.

38. Бутнік–Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік–Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002.–№ 1. – С.16–27.

39. Валерій Мунтіян: Олігархічна економіка неефективна та історично тупикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/5/413080/>.
40. Ван дер Вее Г. История мировой экономики / Герман Ван дер Вее; пер. с фр. А.И. Тихонова. – М.: Наука, 1994. – 413 с.
41. Вартанян Р. Покушение на миражи или анатомия бездействия (или как делают науку в США и странах гибнущего мира) [Електронний ресурс]. / Рубен Вартанян. – Режим доступу: journal.nationalidea.am/articles.php?j=17&l=R.
42. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент. / В.О. Василенко, В.Г. Шматько. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 440 с.
43. Василенко О.О. Міжнародні відносини. [Електронний ресурс]. / О.О. Василенко. – Режим доступу: http://lubbook.net/book_468.html.
44. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: Синергетика и теория социальной самоорганизации. / В.В. Василькова. – СПб.: Лань, 1999. – 480 с.
45. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості [Електронний ресурс]. / В.С. Васильченко. – К.: 2003. – с.157 – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/108/7280.html>.
46. В 2010 году в России легально работало более 3,5 млн. украинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/world/v-2010-godu-v-rossii-legalno-154473/>.
47. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; пер. с нем. Ю.Н. Давыдова. – М.: Прогресс, 1990.–808 с.
48. Великобританія не може дати раду емігрантам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/velykobrytaniya_ne_mozhe_daty_radu_emigrantam_5030.html.

49. Великобритания уменьшит квоту на трудовых мигрантов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2011/0481/mir01.php#8>.
50. Венчурный бизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://abc.informbureau.com/html/aaixodiue_aecian.html.
51. Вернон Р. Гипотеза продуктового цикла в новом международном окружении [Электронный ресурс]. / Раймонд Вернон. – Режим доступа: www.seinstitute.ru/Files/Veh6-32_Vernon.pdf.
52. Височин М.Ю. Суспільно-географічні особливості міграції в регіональній соціогеосистемі (на прикладі Харківської області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук): 11.00.02 / Максим Юрійович Височин. – Чернівці – 2007 – 20 с.
53. Відякіна М.М. Трансформація імміграційної політики країн-членів ЄС: виклики для України / М.М. Відякіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2008. – Вип. 72 (у двох частинах). – Ч. I. – С. 56–62.
54. Відякіна М.М. Трансформація міграційної політики країн Західної Європи в умовах розширення ЄС: автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / М. М. Відякіна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 21 с.
55. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес; пер. з англ. Р. Ткачук. – К.: Основи, 2004. – 871 с.
56. Волкова В.Н. Теория систем. / В.Н. Волкова, А.А. Денисов. – М.: Высшая школа, 2006. – 511 с.
57. Волкова О.В. Ринок праці: навч. посіб. / О.В. Волкова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
58. Волков О.І. Економіка й організація інноваційної діяльності / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін. – К. : Професіонал, 2004. – 960 с.

59. Ворона Д.М. Концепція державної міграційної політики України. [Електронний ресурс]. / Д.М. Ворона. – Режим доступу: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/3063/%C2>
60. В 2011 году 24% населения Европы оказались у черты бедности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korrespondent.net/business/economics/1433109-v-2011-godu-24-naseleniya-evropy-okazalis-u-cherty-bednosti?utm_source=pravda.com.ua&utm_medium=infpravda.com.ua&utm_content=inf_link&utm_campaign=pravda.com.ua_to_korrespondent.net.
61. В составе ЕС поляки стали втрое богаче украинцев – исследование [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/3357095-v-sostave-es-poliaky-staly-vtroe-bohache-ukrayntsev-yssledovanye>.
62. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
63. Гайдущий А.П. Банки и миграционный капитал /А.П. Гайдущий. – К.: Информационные системы, 2013. – 460 с.
64. Гайдущий А.П. Міграційний капітал: теорія, методологія, практика / А.П. Гайдущий. – К.: Інфосистем, 2010. – 445 с.
65. Гайдущий А.П. Міграційний капітал в Україні / А.П. Гайдущий. – К.: Інфосистем, 2009. – 243 с.
66. Гайдущий А. Облигации для мигрантов: незадействованные возможности [Електронний ресурс]. / Андрей Гайдущий. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/obligatsii_dlya_migrantov_nezadeystvovannye_vozmozhnosti.html
67. Гайдущий А. Миграционный клондайк для Украины [Електронний ресурс]. / Андрей Гайдущий. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/international/migracionnyu-klondayk-dlya-ukrainy-ukraina-mozhet-v-pyat-raz-velichit-denezhnye-perevody-migrantov-esli-vo spolzuetsya-opytom-filippin-.html>

68. Гальперин В.М. Микроэкономика / Гальперин В.М., Игнатьев С.М., Моргунов В.И. – Спб., 2004. – 622 с.
69. Герасимчук З.В. Депресивні території: підходи до трактування. / Герасимчук З.В., Новосад І.Г. // Економічні науки. – Серія „Регіональна економіка”. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 8(31). Частина 1. – Луцьк, 2011, – С.95–101
70. Гіл Ч. Міжнародний бізнес: конкуренція наглобальному ринку / Чарлз В.Л. Гіл; пер. з англ. А. Олійник, Р. Ткачук. – К.: Основи, 2001. – 856 с.
71. Гилбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Д. Гилбрейт; под ред. акад. Н.Н. Иноземцева. – М.: Прогресс, 1979. – 406 с.
72. Глушко О. Активізація НДДКР у корпораціях: світовий досвід і Україна / О. Глушко // Економіка і прогнозування. – 2005. – №4, – С. 67–81.
73. Голікова Н.В. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Н. В. Голікова.– Київ, 2004. – 23 с.
74. Горбань О.М. Основи теорії систем та системного аналізу/ О.М. Горбань, В.Є. Бахрушин. – Запоріжжя, ГУ ЗІДМУ, – 204 с.
75. Гранды идут! Или уходят? [Електронний ресурс] // Зеркало недели. Украина. – №48. – 29 декабря 2011. – Режим доступа: http://zn.ua/SCIENCE/grandy_idut_ili_uhodyat-94855.html.
76. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
77. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник / О.А. Грішнова. — 5-те вид., оновлене. — К. : Знання, 2011. — 390 с.
78. Гуменюк Ю.П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: моногр. / Ю.П. Гуменюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 619 с.
79. Гуменюк Ю.П. Проблеми міжнародної трудової міграції України з аспекту розвитку глобалізації / Ю.П. Гуменюк // Теоретичні і прикладні

проблеми моделювання сталого розвитку економічних систем: колективна монографія / під заг. ред. Т. В. Орехової; відповід. ред. О. Л. Некрасова. – Донецьк: «Сучасний друк», 2013. – С. 460-462

80. Гуменюк Ю.П. Мімесис та проміскуїтет, як наслідки розвитку міжнародного туризму та механізми їх регулювання / Ю.П. Гуменюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкові перетворення в Україні в умовах світових інтеграційних процесів. – 2005. – Випуск 6. – С. 627-634

81. Гуменюк Ю.П. Роль та місце туризму в структурі національної економіки України / Ю.П. Гуменюк, Г. П. Гоголь // Науковий вісник Ужгородського національного університету. (Серія «Економіка».) – 2006. – Вип. 19. – С. 69-74.

82. Гуменюк Ю.П. Пізнавальна та економічна цінність фольклорного туризму України / Ю.П. Гуменюк, Г.П. Гоголь // Економіка промисловості. – 2006. – № 4. – С. 39-46.

83. Гуменюк Ю.П. Перспективи і наслідки участі України у процесах глобалізації зайнятості / Ю.П. Гуменюк, Г.П. Гоголь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – №15 (599). – С. 228-235.

84. Гуменюк Ю.П. Євразійська трудовіміграція: проблеми та перспективи / Ю.П. Гуменюк, Г.П. Гоголь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – №606. – С. 440-445

85. Гуменюк Ю.П. Торгівельний баланс і зайнятість: проблеми країн Євразії / Ю.П. Гуменюк, Г.П. Гоголь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – №635. – С. 239-245.

86. Гуменюк Ю.П. Теоретичні аспекти впливу міжнародної міграції робочої сили на розвиток економічної системи / Ю.П. Гуменюк, Г.П. Гоголь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – №657. – С. 484-497.

87. Гуменюк Ю.П. Чинники динамізації процесу міжнародної міграції робочої сили / Ю.П. Гуменюк // Науковий вісник Ужгородського

національного університету. (Серія «Економіка».) – 2010. – Вип. 30. – С. 244-252.

88. Гуменюк Ю.П. Людський капітал та вплив його глобального переливу на соціально-економічний розвиток / Ю.П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 259-270.

89. Гуменюк Ю.П. Рух робочої сили з аспекту змін у демографії євразійської економіки / Ю.П. Гуменюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – №5-1. – С. 407-414.

90. Гуменюк Ю.П. Міжнародний ринок унікальної робочої сили: перспективи мігрантів / Ю.П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – №691. – С.321-327.

91. Гуменюк Ю.П. Стабілізація міжнародної міграції робочої сили: передумови та перспективи / Ю.П. Гуменюк // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 27. – С. 96-103.

92. Гуменюк Ю.П. Всебічно збалансований розвиток та міжнародна міграція робочої сили: проблеми взаємовпливу / Ю.П. Гуменюк // Економіка промисловості. – 2011. – №2-3 (54) – С. 295-307.

93. Гуменюк Ю. П. Розвиток міжнародного руху робочої сили в індустріальних та постіндустріальних суспільствах / Ю. П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – №724. – С. 479-486.

94. Гуменюк Ю.П. Світова прототрудова міграція в доіндустріальних економічних системах: методологічний аспект / Ю.П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – №727. – С. 416-425.

95. Гуменюк Ю.П. Ретроспективна рефлексія перспективи України: від експорту металу до торгівлі зерновими / Ю.П. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2012. – №1/(27). – С. 24-29.

96. Гуменюк Ю.П. Ринок гастарбайтерів: невизначеність рівня кваліфікації та ринковий механізм / Ю.П. Гуменюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – №3. – С. 42-52 .

97. Гуменюк Ю. П. Міжнародна міграція робочої сили: попури на тему економічного розвитку / Ю. П. Гуменюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – №5-2. – С. 58-68.

98. Гуменюк Ю. П. Теоретичні рефлексії формування міжнародного ринку робочої сили / Ю.П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 748. – С. 295-310

99. Гуменюк Ю. П. Міграція робочої сили й туризм з аспекту міжнародної компенсаторності / Ю.П. Гуменюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. (Серія «Економіка».) – 2012. – № 37. – С. 123-128.

100. Гуменюк Ю.П. Польща в системі перевалочно-транзитної трудової міграції: імперативи розвитку / Ю.П. Гуменюк // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – випуск 3 (46), частина 2. – С. 56-65.

101. Гуменюк Ю.П. Інституційна рефлексія трансформації міжнародної трудової міграції / Ю.П. Гуменюк // Вісник Донецького національного університету (Серія В економіка і право). – 2012. – №1. – С. 25-31.

102. Гуменюк Ю.П. Освітньо-науковий потенціал України в аспекті міжнародного руху робочої сили / Ю.П. Гуменюк // Економіка промисловості. – 2013. – № 4. – С. 174-180.

103. Гуменюк Ю.П. Методологічна рефлексія дослідження системи міжнародної трудової міграції / Ю.П. Гуменюк // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2013. – Т.2. – С. 73-80.

104. Гуменюк Ю.П. Ієрархія потреб в системі міжнародної трудової міграції / Ю.П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – №769. – С. 362-372.

105. Гуменюк Ю.П. Вплив тектонічних зсувів світової економіки на розвиток системи міжнародної трудової міграції. / Ю.П. Гуменюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – №5. – С. 64-75.

106. Гуменюк Ю.П. Міжнародний рух факторів виробництва, як рефлексія формування глобальної економічної системи. / Ю.П. Гуменюк // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2014. – Т.1. – С. 99-102.

107. Гуменюк Ю. П. Торгівельний баланс і зайнятість: глобальні проблеми / Ю.П. Гуменюк // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 22-24 жовтня 2008 р.) – Тернопіль, Економічна думка, 2008. – 616. с. – С. 47-49.

108. Гуменюк Ю.П. Передумови стабілізації процесу міжнародної міграції робочої сили / Ю.П. Гуменюк // Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються: зб. тез доп. Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 17-18 червня 2010 р.) – Тернопіль: СПД-ФО Шпак В.Б., 2010. – 185 с. – С. 159-162.

109. Гуменюк Ю.П. Перспективи міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки / Ю.П. Гуменюк // Євроінтеграційні процеси в суспільстві: трансформація та розвиток: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 22-23 квітня 2012 р.) – Тернопіль ТІСІТ, 2012. – 256 с. – С. 116-119.

110. Гуменюк Ю.П. Трудоміграційна рефлексія постіндустріальної архітектоники/ Ю.П. Гуменюк // Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 26-27 квітня 2012 р.) – Тернопіль-Чортків: ФО-П Атаманчук В.В., 2012. – 512 с. – С. 104-106 .

111. Гуменюк Ю.П. Взаємокомпенсаторність трудової міграції та туризму в умовах активізації світових інтеграційних процесів / Ю.П. Гуменюк //

Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів: зб. тез доп. Міжнародної науково-практичної конференції (Форос, 16-18 квітня 2013 р.) – Тернопіль–Форос: СПД-ФО Шпак В.Б., 2013. – 318 с. – С. 103-105.

112. Гуменюк Ю.П. Інформаціональна економіка в системі тектонічних зсувів глобалізації / Ю.П. Гуменюк // Прикладна наука та інноваційний шлях розвитку національного виробництва: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 17-18 жовтня 2013 р.) – Тернопіль, 2013. – 147 с. – С. 104-108.

113. Дахно І.І. Міжнародна торгівля :навч. посіб. / І.І. Дахно.– К.: МАУП, 2003. – 296 с.

114. Держприкордонслужба: 22 млн. українців торік виїзджали за кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1194458-22-mln-ukrayintsiv-torik-viyizdzhali-za-kordon-derzhprikordonsluzhba>.

115. Двенадцать миллионов жителей планеты не имеют гражданства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bagnet.org/news/summaries/one_day_of_planet/2011-08-26/152721.

116. Дев'яносто один відсоток фахівців з вищою освітою думають про роботу за кордоном: опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2012/11/26/116444/>.

117. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Герман Дейлі: пер. з англ. ін-т сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 234 с.

118. Демографическая модернизация России, 1900–2000 / под ред. А.Г. Вишневого. – М.: 2006. – 529 с.

119. Денисенко М.Б. Детерминанты международной миграции в России / М.Б. Денисенко // Новейшие изменения во внешней и внутренней миграции населения в России и их экономическое значение. – М.,1994. – 276 с.

120. Денисон Э. Исследование различия в темпах экономического роста / Эдвард Денисон: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1971. – 654 с.
121. Деньги, кредит, банки: учебник / Под ред. О.И. Лаврушина.– М.: Финансы и статистика, 2000.– 464с.
122. Дергачев В.А. Геоэкономика Украины (теоретические и прикладные основы): монография. / В.А. Дергачев. – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2002. – 244 с.
123. Дынкин А. Россия в глобальной экономике. [Электронный ресурс]. / А. Дынкин. – Режим доступа: <http://www.espol.ru/2012-04-05-13-42-46/2012-04-05-13-43-37/644-rossiya-v-globalnoj-ekonomike.html>.
124. Длугопольський О.В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій: моногр. / О.В. Длугопольський. – Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2011. – 632 с.
125. Для стрімкого економічного розвитку Індії потрібно побудувати 50 тис. навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://tyzhden.ua/News/39733>
126. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / Пер. с англ. ПР ООН – М.: Весь Мир, 2009. – 232 с.
127. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ. ПР ООН. – М.: Весь Мир, 2010. – 244 с.
128. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / Пер. с англ. ПР ООН. – М.: Весь Мир, 2011. – 188 с.
129. Друкер П. Новые реальности. В правительстве и политике. В экономике и бизнесе. В обществе и мировоззрении/ Питер Ф. Друкер; пер. с англ. – М.: Бук Чембер Интер–НЕШНЛ, 1994. – 379 с.
130. Дятлов С.А. Интеллектуальный капитал: полифункциональная природа, формы проявления, оценка / С.А. Дятлов, С.Б Смирнов. – М.: НИУ ГИТМО, 2013. – 379 с.

131. Економічна енциклопедія: у трьох томах/ Відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2000. – Т. 1 – 864 с.
132. Економічна енциклопедія: у трьох томах/ Відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2001. – Т.2 – 848 с.
133. Економічна енциклопедія: у трьох томах/ Відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2002. – Т.3– 952 с.
134. Економіка сарани [Електронний ресурс]. / П. Жебрівський.– Режим доступу:<http://www.pravda.com.ua/columns/2012/11/29/6978338/>.
135. Експерт: офіційна статистика не відображає реальних масштабів внутрішньої міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://tyzhden.ua/News/79200>.
136. Емоційна лабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://inno-health.com/ua/lkuvannja/hvorobi-lik/376-nestabilynisty>.
137. ЕБРР: Корупція сдерживает инвестиции в Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/news/050213-ebrr-korruptsiya-sderzhivaet-investicii-v-ukrainu>.
138. Европейцы меняют место жительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kp.ru/daily/25809/2789167/>.
139. Евросоюз ввел «голубую карту» [Електронний ресурс]. // Новые новости. – Режим доступу: <http://infox.ru/>.
140. Есть ли средний класс на Манхэттене? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.ru/society/how/29-01-2013/1143156-manhattan-0/>.
141. Экономическая теория [Електронний ресурс]: учебник для вузов/ С.В. Мочерный, В.Н. Некрасов, В.Н. Овчинников, В.В. Секретарюк. – 2000. – Режим доступу: <http://economy.info/2009-01-16-17-03-26/57-2009-01-19-20-41-50.html?start=2>.
142. Экономика и управление в зарубежных странах // Ежемесячный информационный бюллетень. – М.: РАН, ВИНТИ, 2008. – № 1 – С. 7-12.
143. Экономика Турции бурно развивается [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.cri.cn/841/2012/02/22/1s416090.htm>.

144. Эксперт: ВВП Украины на уровне 65% 1990 года, о какой Европе речь? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.from-ua.com/news/b1f1ede89a286.html>.
145. Эксперт: из-за «утечки мозгов» в Украине некому будет учить будущих специалистов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/ukraine/ekspert-iz-za-utechki-mozgov-v-ukraine-nekomu-budet-uchit-budu-164920/>.
146. Эксперт: отечественная экономика полностью адаптировалась к статусу сырьевой периферии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/ekspert_otechestvennaya_ekonomika_polnostyu_adaptirovalas_k_statusu_syrievoy_periferii.html.
147. Эренберг Р. Современная экономика труда. Теория и государственная политика/ Р.Дж. Эренберг, Р.С. Смит; пер. с англ. под науч. ред. проф. Р.П. Колосовой. – М.: МГУ, 1996. – 777 с.
148. Эскиндаров М.А. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике. / М.А. Эскиндаров. – М.: Республика, 1999. – 368 с.
149. Європейський фонд освіти (ETF), 2009
150. Єгоров Ю. Академічна наука в Україні: аналіз деяких статистичних характеристик [Електронний ресурс]. / Ю. Єгоров.– Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/all/.../a2-10.pdf.
151. Єременко В. Соціальна економіка. Видання друге, адаптоване й доповнене / В. Єременко – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату. – 2003. – 351 с.
152. Журавлева Г.П. Экономика. / Г.П. Журавлева – М.: Юристъ, 2002. – 574 с.
153. Завіновська Г.Т. Економіка праці [Електронний ресурс].: навч. посіб./ Г.Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с. Режим доступу: kneu.ucoz.ua/load/knigi/...g...praci...kneu_2003.../2-1-0-121.

154. Загородній А.Г. Фінансово–економічний словник [Електронний ресурс]. / А.Г. Загородній. – Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/1579/1/1/51/>.
155. Задоя А.О. Мікроекономіка: курс лекцій і вправ:навч. посіб. / А.О. Задоя. – К.: Знання, 2002. – 211 с.
156. Зайнятість населення: поняття та види [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekotrud.com/on-lajn-lekcz-pdruchniki/rinok-pracz/179-zajnyatist-naselennya-ponyattya-ta-vidi.html>.
157. Закария Ф. Постамериканский мир будущего / Фарид Закария. – М.: Европа, 2009. – 280 с.
158. Заславская Т.И. Процессы миграции и их регулирование в социалистическом обществе / Т.И. Заславская, Л.Л. Рыбаковский // Социологические исследования.– 1978. –№1. – С.57-72.
159. Заславская Т.И. Социетальная трансформация российского общества: деятельностно–структурная концепция / Т.И. Заславская. – М.: Дело, 2002. – 567 с.
160. Захід і Китай: три ери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/12/3/348288/>.
161. За два роки 1,2 мільйона українців виїхали на заробітки за кордон. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/31/7001120/>.
162. За рік кількість туристичних поїздок у світі перевищила 1,035 мільярда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cheap-trip.eu/2013/05/za-rik-kilkist-turystichnyh-pojizdok-u-sviti-perevyschyla-1035-milyarda/>.
163. Звіт міграційних процесів за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emigrant.name/novosti-immigracii/otchet-migracionnyh-processov.html>

164. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку. [Електронний ресурс]. / М. Згуровський. – Режим доступу: www.dt.ua/3000/3100/53397/.
165. Зорин И.В. Туризм как вид деятельности :учебник. / И.В. Зорин, Т.П. Каверина, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 288с.
166. Зуев А. Интеллектуальный капитал [Електронний ресурс]. / А. Зуев, Л. Мясникова // Труд, капитал, энергия. – 2004. – Вып. 2(14) – Режим доступу: www.situation.ru/app/j_artp_355.htm
167. Ивахнюк И.В. Международная трудовая миграция: учеб.пособие / И.В. Ивахнюк. – М.: ТЕИС, 2005. – 286 с.
168. Инвесторы разлюбили БРИК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vedomosti.ru/finance/news/14062951/proschanie-s-brik#ixzz2cUZEtzaj>.
169. Индекс слабкості країн, що розвиваються [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brookings.edu/research/reports/2008/02/weak-states-index>
170. Индекс Херфиндаля-Хіршмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/student/ekonomicheskaya-teoriya/indeks-herfindalya-hirshmana.html>
171. Історія економіки та економічної думки: ХХ – початок ХХІ ст.: навч. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. – К.: Знання, 2011. – 582 с.
172. Инновации и образование – единство противоположностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mint.gov.kz/upload/50.kz07-08.pdf>.
173. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества / В.Л. Иноземцев. – М. : Academia– Наука, 1998.– 640с.
174. Иноземцев В. Перспективы постиндустриальной теории в изменяющемся мире / В. Иноземцев// Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под. ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.lib.ru/ECONOMY/inozemcew.txt>

175. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения / В.А. Ионцев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 370 с.

176. Исследование ВЭФ: индекс вовлеченности стран в международную торговлю в 2012 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://gtmarket.ru/news/2012/05/24/4419>

177. Истомин В.Ю. Образ жизни среднего класса в условиях модернизации российского общества: дис. канд. социологических наук код специальности ВАК 22.00.04 / Вилен Юрьевич Истомин. – Волгоград, 2011. – 171 с.

178. История мировой экономики: учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 727с.

179. Кабінет Міністрів України. Україна 2020. Стратегія національної модернізації, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://uchebnik-besplatno.com/mirovaya-ekonomika-uchebnik/stsenariji-rozvitku-ekonomiki.html>.

180. Каждый пятый житель Германии мигрант [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gastrobaiter.com/ru/news/1-latest-news/85-kajdyi-piatyi-jitel-germanyi-migrant.html>.

181. Калхун К. Общие ресурсы и глобальные институты [Электронный ресурс] / Крейг Калхун. – 2009. – Том 7. – №3 (21). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-first/009.htm>

182. Кальман О.Г. Правова статистика: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти/ О.Г. Кальман, І.О. Христич – Харків: Право, 2004. – 304 с.

183. Кара-Мурза С. Концепция «золотого миллиарда» и Новый мировой порядок [Электронный ресурс]. / Сергей Кара-Мурза. – Режим доступа : http://www.thewalls.ru/kara/oro_1.htm.

184. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануель Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
185. Календарь процентных ставок валют мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kurs-dollar.net/news-analytics/stavki.html>.
186. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег/ Джон Мейнард Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
187. Кількість біженців у світі досягла максимуму за 18 років [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/kilkist-bizhenciv-u-sviti-dosyagla-maksimumu-za-18-rokiv-123826_.html.
188. Киселев И. Хозяева мира [Электронный ресурс]. / И. Киселев. – Режим доступа: <http://www.gipp.ru/openarticle.php?id=15403>.
189. Китай высадился на Луну, но Украину ему пока не догнать [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/world/kitay-vysadilsya-na-lunu-no-ukrainu-emu-poka-ne-dognat-483196.html>.
190. Китаю не вистачає робочої сили [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/02/23/188233>.
191. Кларк Дж.Б. Распределение богатства/ Джон Бейтс Кларк.– М.: Гелиос АРВ. – 2000. – 367 с.
192. Князева Е.Н. Мыслить синергетически значит мыслить диалектически [Электронный ресурс]. / Е.Н.Князева. – Режим доступа:<http://spkurdyumov.narod.ru/MISLSIN.htm>.
193. Князева Е.Н. Синергетика как новое мировидение: диалог с С.И. Пригожиным / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // Вопросы философии.– 1992. –№ 12. – С. 3–20.
194. Кобяков А.Б. Закат империи доллара и конец «Рах Americana» / А.Б. Кобяков, М.Л. Хазин. – М.: Вече, 2003. – 368 с.
195. Ковалев Д.А. Развитие таймшера в России / Д.А. Ковалев. – М.: Научная книга, 1999. – 320 с.

196. Ковалев Д.А. Мировая индустрия владения отдыхом/ Д.А. Ковалев. – М.: Университетская книга, 2003. – 608 с.
197. Колосницына М.Г. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования / М.Г. Колосницына, И.К. Суворова // Эконом. журн. ВШЭ. – 2005. – № 4. – С. 543–564.
198. Конобеев В. Геостратегия США в Евразии: новые смыслы геополитики / В. Конобеев // Проблемы управления. – 2008. – №1(26). – С. 87–97.
199. Концепція міграційної політики України: гол у власні ворота [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24332368.html>.
200. Конвенція про працюючих мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0:::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C097,/Document
201. Корреспондент: Догнали и перегнали. Китай превращается в строительную площадку №1 в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/realestate/1266215-korrespondent-dognali-i-peregnali-kitaj-prevrashchaetsya-v-stroitelnyu-ploshchadku-1-v-mire>
202. Косолапов Н.А. Теория международных отношений: предмет анализа и предмет теории (Введение в теорию) / Н.А. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11. – С. 53–61.
203. Котлер Ф. Основы маркетинга/ Филлип Котлер; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. –736 с.
204. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Рональд Коуз; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с.
205. Кочетов Э.Г. Глобальная трансформация: её реальные проявления и новые возможности / Э.Г. Кочетов. – М.: Новый век, 2001, – С. 67–100.

206. Краєвська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: політико–правовий аспект / О.А. Краєвська // Грані. Науково–теоретичний громадсько–політичний альманах. – 2011 – № 5. – С.143–148.
207. Країни, що розвиваються, активізують захист прав своїх громадян за кордоном [Електронний ресурс]. // The Wall Street Journal. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/41536>.
208. Кремень В. Образование: ценностные ориентиры сетевого общества [Електронний ресурс]. / В. Кремень. – Режим доступу:http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/obrazovanie–cennostnye–orientiry–setevogo–obschestva–_.html
209. Кривенко С.В. Трансформація національного ринку праці в сучасних умовах: автореф. дис. канд. екон. наук. за спеціальністю 08.01.01 // С.В. Кривенко. – Донецький національний університет. – 2006. – 20 с.
210. Крикун О.І. Розвиток середнього класу в Україні: оцінка параметрів та тенденцій: автореф. дис. канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.07 // О.І. Крикун. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – 2009. – 20 с.
211. Критц М. Международная миграция при множественности стран назначения / М. Критц // Мир в зеркале международной миграции: Научная серия. – М.: МАКС – Пресс, 2002. – Вып. 10. – С. 112–119.
212. Кругман П.Р. Международная экономика. Теория и политика :ученик для вузов / Пол Р. Кругман, М. Обствельд; пер. с англ. под.ред. В.П. Колесова, М.В. Кулакова. – М.:Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ. – 1997. – 779 с.
213. Куда и с кем? Оценки макроэкономического эффекта участия Украины в процессах региональной экономической интеграции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/ekonomika/77342>.
214. Культура бедности или социальная изолированность? [Електронний ресурс]. // Зеркало недели. Украина. –27 января 2012. – №3. – Режим доступу: http://zn.ua/SOCIETY/kultura_bednosti_ili_sotsialnaya_izolirovannost–96283.htm.

215. Купалова Г.І. Соціально–економічна сутність форми та функції ринку робочої сили / Г.І. Купалова // Зайнятість та ринок праці. – 1994. – № 2. – С. 12–19.
216. Лабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vupor.com/hunting/reference>.
217. Левалуа К. Сочти число Зверя: замечания о книге Жака Аттали «Линии горизонта» / Кристоф Левалуа // Элементы. – 1992 – № 2. – С.3–8.
218. Леонтенко О.М. Интеграція України у міжнародний ринок праці: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / О.М. Леонтенко; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 1999. — 19 с.
219. Леонтьев В. Экономическое эссе. Теории, исследования, факты и политика / О.М Леонтенко : пер. с англ. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
220. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М.: Акционер, 2002. – 364 с..
221. Либанова Э.М. Рынок рабочей силы (Методы анализа и возможности регулирования) / Э.М. Либанова. – К.: ИПК гос. службы занятости, 1993. – 129 с.
222. Лібанова Е. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства / Е. Лібанова // Вісник НАН України. – 2010. – № 8. – С. 3–14.
223. Линдерт П.Х. Экономикамирохозяйственныхсвязей / П.Х. Линдерт: пер. с англ. – М.: Республика, 2003. – 420 с.
224. Лондон озабочен притоком иммигрантов из–за пределов ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1306918-london-ozabochen-pritokom-immigrantov-iz-za-predelov-es>.
225. Лиссабонская стратегия Евросоюза: разочарования и надежды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspectivy.info/oykumena/europe/lissabonskaja_strategija_jevrosoju_za_razocharovaniya_i_nadezhdy_2007-09-26.htm.

226. Ломакин В.К. Мировая экономика: учебник для вузов / В.К. Ломакин. – М. : ЮНИТИ, 2004. – 735 с.
227. Лукашевич В.М. Глобалистика: учебное пособие / В.М. Лукашевич. – Львов: Новий Світ – 2000, 2004. – 392 с.
228. Люди каких специальностей рискуют остаться без работы из-за роботов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.segodnya.ua/life/work/Lyudi-kakih-specialnostey-riskuyut-ostatsya-bez-raboty-471213.html>>.
229. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
230. Манків Н.Г. Макроекономіка / Грегори Манків; пер. з англ.; наук. ред. пер. С. Панчишина. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
231. Мармора Л. Миграция в контексте социально-экономической политики / Л. Мармора // Миграция и миграционная политика: матер. науч. семинара, Москва, 13 – 17 июля 2007 г. – М.: МОМ, 2007. – С. 37–41.
232. Маршалл А. Принципы политической экономии III. / Альфред Маршалл; пер. с англ. общая ред. д.э.н. С.М.Никитина. – М.: Прогресс, 1984. – 351 с.
233. Матвіїв М.Я. Методологія та організація маркетингового менеджменту в сфері вищої освіти: монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 560 с.
234. Менгер К. Избранные работы / Карл Менгер. – М.: Территория будущего, 2005. – С. 59–288.
235. Месарович М. Общая теория систем: математические основы. / М. Месарович, Я. Такахара – М.: Мир, 1978. – 311 с.
236. Метелёв С.Е. Международная трудовая миграция и ее роль в современном мире / С.Е. Метелёв. – Омск, 2005. – 93 с.
237. Методология и методы изучения миграционных процессов / Под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Муковеля. – М.: Центр миграционных исследований, 2007. – 370 с.

238. Мигрант в Германии уже не тот... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gastrobaiter.com/ru/news/1-latest-news/76-migrant-v-germanii.html>.
239. Миграционные настроения населения Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emigrant.name/novosti-ukrainy/migracionnye-nastroeniya-naseleniya.html>.
240. Міграційна політика і розвиток України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kievrus.kiev.ua/?page_id=312.
241. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): енциклопедія / Упоряд. Ю. Римаренко. – К.: Довіра, 1998. – 764 с.
242. Миграционная стратегия Великобритании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gastrobaiter.com/ru/news/1-latest-news/129-migration-strategi.html>.
243. Міжнародна економіка: підручник / За ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
244. Міжнародна економіка: підручник / [В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня, В.К. Лебедєва та ін.]; за ред. А.О. Задой, В.М. Тарасевича. – К.: ЦУЛ, 2012. – 416 с.
245. Міжнародна економіка: конспект лекцій КНЕУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/614.
246. Міжнародні фінанси: підручник / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет та ін.; за ред. О.І. Рогача. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.
247. Міжнародна конвенція про захист прав працюючих мігрантів і членів їх сімей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>
248. Міжнародна конвенція про захист людей від насильницьких зникнень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org/docid/47fdfaeb0.html>,

249. Милль Дж. О свободе / Джон Милль; пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. – 1993. – № 11. – С. 10–15.
250. Мировая экономика: конспектлекций [Электронный ресурс]. – Режимдоступу: <http://books.efaculty.kiev.ua/mek/2/g5/3.html>.
251. Міжнародний ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakony.com.ua/econom.html?catid=52600>.
252. Многоборье Nike против Adidas [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.armi-marketing.com/library/Nike_Adidas.pdf
253. Многосторонние основы МОТ по вопросам миграции рабочей силы. Необязательные в правовом отношении нормы и руководящие принципы подхода к миграции рабочей силы, основаного на соблюдении прав человека, Международное бюро труда, 2008. – 95 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/multilateral_framework_all.pdf
254. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 р. – К.: Державний комітет статистики України. – 2007. – 275 с.
255. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 р. – К.: Державний комітет статистики України. – 2012. – 301 с.
256. Научная интеграция: парадокс буриданова осла [Электронный ресурс] // Зеркало недели. Украина. – 04 ноября 2011. – №40. – Режим доступу: http://zn.ua/SCIENCE/nauchnaya_integratsiya_paradoks_buridanova_osla-90947.html.
257. Нейсбит Дж. «Вертикальная демократия» в Китае [Электронный ресурс]. / Джон Нейсбит // Международные процессы.– Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty-first/008.htm>.
258. Неклесса А.И. Реквием XX века / А. И. Неклесса // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 1. – С. 3–13.

259. Нефедов С.А. Теория демографических циклов и социальная эволюция древних и средневековых обществ Востока/ С.А. Нефедов // Восток –Oriens. – 2003. –№ 3. – С. 5–22.

260. Немець Л.М. Соціально–географічні основи стратегії переходу України на модель стійкого розвитку: автореф. дис. д–ра геогр. наук: 11.00.02 / Людмила Миколаївна Немець; Київ. нац. ун–т ім. Т.Шевченка. – К.: [б. и.], 2004. – 33 с.

261. Німеччина вводить Blue Card для висококваліфікованих фахівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/nimechchyna_vvodyt_blue_card_dlya_vysokokvalifikovanyh_fahivtsiv_5460.html

262. Німецькі вчені: мігранти – це бомба сповільненої дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoslavnews.com.ua/news/nimecki_migranty_vcheni/.

263. Новая промышленная революция: восстание роботов [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ng.ru/krugman/2013-01-16/5_robots.html.

264. Новые аргонавты не возвращаются [Електронний ресурс]. / Андрей Морозов. – Режим доступу: http://www.ng.ru/science/2008-12-10/11_argonavty.html.

265. Новый визовый режим оставит Гейтса без программистов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lenta.ru/economy/2005/01/31/gates/>.

266. Нешатаева Т.А. Международные организации и право. Новые тенденции в международно–правовом регулировании / Т.А. Нешатаева.– М.: Дело. – 1999. – 272 с.

267. Обама не нужен руководитель компании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/krugman/2010-10-04/5_obama.html.

268. Обзор экономического положения Европы. Организация объединенных наций. – Нью–Йорк, Женева, –2002. –№ 2 –308 с.

269. Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1976. – 479 с.
270. ОЭСР: Экономика развитых стран восстанавливаются активнее, чем развивающихся [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/finance/news/13933401/oesr-ekonomiki-razvityh-stran-obgonyayut-razvivayuschiesya#ixzz2cUYuvfD5>
271. ООН считает, что Украине не хватает африканского интеллекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://comments.ua/life/259852-oon-schitaet-ukraine.html>.
272. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці провідних галузей промисловості України: сучасні тенденції та довгострокові перспективи [Електронний ресурс]. / В.В. Онікієнко, Д.Ю. Наумов. – С. 104–115. – Режим доступа: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2010_1/104-116.pdf.
273. Орфографічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=34542>
274. Основы экономической науки: курс лекций / В.С. Савчук, О.О. Беляев, К.Т. Кривенко та ін.; за ред. В.С. Савчука, О.О. Беляева, К.Т. Кривенка – К.: КНЕУ, 2010. – 372 с.
275. Основы экономической теории: политекономический аспект: підруч. / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Каніщенко та ін. – К.: Вища школа, 1999. – 743 с.
276. Основы экономической теории: підручник / О.О. Мамалуй, О.А. Гриценко, Л.В. Гриценко, Г.Ю. Дарнопих, В.В. Довбня. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.
277. Официальный сайт Государственного департамента США. Summer Work/Travel: Some Information about the Exchange Visitor Program [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.state.gov/>.
278. Офіційний сайт групи Світового банку з оцінки перспектив розвитку [Електронний ресурс] – UNPD, 2009.– Режим доступа: www.undp.org.

279. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. / Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності у 2011 році – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/kp_ed/kp_ed_u/kzp_ed_u_2011.htm

280. Офіційний сайт Організації об'єднаних націй: Конвенція про права інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

281. Офіційний сайт світового економічного форуму: міжнародна торгівля та інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/getr>.

282. Офіційний сайт Організації об'єднаних націй: цілі у сфері розвитку після 2015 р. [Електронний ресурс]. /– Режим доступу: <http://www.un.org/millenniumgoals>

283. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: Economist Intelligence Unit: індекс демократії країн світу 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/12/19/3768>

284. Офіційний сайт «РБК Україна»: найефективніші країни світу [Електронний ресурс]. / – Режим доступу: http://rating.rbc.ru/articles/2008/08/19/32073825_tbl.shtml?2008/08/19/32073791

285. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: індекс залучення країн в міжнародну торгівлю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2012/05/24/4419>

286. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: рейтинг економічної свободи країн світу 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2012/01/13/3839>

287. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: рейтинг країн світу по рівню процвітання – інформації про дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/legatum-prosperity-index/info>

288. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: індекс сприйняття корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2012/12/05/5198>

289. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: Росія залишиться на 18 місці світу із залучення і підготовки кваліфікованих кадрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2007/09/29/1430>

290. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: глобальний рейтинг країн світу за показником валового внутрішнього продукту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info>

291. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: глобальний індекс інновацій 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2012/07/06/4531>

292. Офіційний сайт Міністерства фінансів України: експорт та імпорт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/eximp.php>

293. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>

294. Офіційний сайт індійської діаспори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://indiandiaspora.nic.in/>

295. Офіційний сайт он-лайн порталу NEWSru.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/sport/06feb2013/premiere_league.html

296. Офіційний сайт Міграційного форуму Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfasia.org>

297. Офіційний сайт «РБК Україна»: номінальний ВВП України 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/nominalnyu-vvp-ukrainy-po-itogam-2012-g-sostavil-1-409-trln-11032013132600>

298. Офіційний сайт газети «Независимая»: ми надовго стали біднішими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ng.ru/krugman/2010-05-24/5_poor.html 246
299. Офіційний сайт Інституту міграційної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrationinformation.org>
300. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>
301. Офіційний сайт Адміністрації Філіппін зайнятості іноземців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poea.gov.ph>
302. Офіційний сайт Федерального агентства з працевлаштування Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Arbeitsagentur.de/vam/vamController/CMSConversation/anzeigeContent>
303. Офіційний сайт платформи з міжнародного співробітництва незареєстрованих мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.picum.org>
304. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: індекс банкрутства країн світу 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/files/research/failed-states-index-2009.html>
305. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
306. Офіційний сайт газети «Независимая»: цінність освіти в високотехнологічному світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/krugman/2011-03-28/5_education.html
307. Офіційний сайт центру гуманітарних технологій: Індекс ринків, що швидко розвиваються [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2012/08/27/4915>
308. Офіційний сайт Універсальна науково-популярної онлайн – енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/SREDNI_KLASS.html?page=0,3

309. Офіційний сайт Організації об'єднаних націй прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

310. Офіційний сайт бібліотеки аудіовізуальних матеріалів по міжнародному праву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legal.un.org/avl/ha/vccr/vccr.html>.

311. Офіційний сайт федерального порталу protown.ru [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://protown.ru/information/hide/3497.html>

312. Офіційний сайт некомерційної організації Global Footprint Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/>.

313. Офіційний сайт Чебоксарського філіалу російської академії народного господарства та державної служби при Президентові РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gmu-countries.ru/europa/germany/index.html>

314. Офіційний сайт Міжнародної організації праці: про право на організацію та ведення колективних переговорів, 1949 (№ 98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C098

315. Офіційний сайт рейтингового агентства «РБК Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2011/07/14/33356430>.

316. Павленков В.А. Рынок труда/ В.А. Павленков – М.: Анкил, 1992. – 112 с.

317. Паренти М. Тайна: как богатство создает бедность во всем мире / Майкл Паренти // Россия в глобальной политике. – 2004. – С. 109–113.

318. Пархоменко Н. Міграція висококваліфікованих спеціалістів з України: поточна ситуація та виклики на майбутнє [Електронний ресурс]. / Н.

Пархоменко. – Режим доступу:
<http://www.cpcfrpu.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/306/>.

319. Паули Т. Siemens с января будет делать детали для газовых турбин с помощью 3D-печати [Электронный ресурс]. /Таня Паули // Financial Times. – Режим доступу: <http://www.vedomosti.ru/companies/news/20891431/siemens-s-yanvaryu-budet-delat#ixzz2osJyKanE>.

320. Передрий О.С. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / О.С. Передрий. – К. : Знання, 2008. – 264 с.

321. Петрова Т.П. Концепція державної міграційної політики: цільова орієнтація і основні напрямки / Т.П.Петрова – К.: НЦЗРП, 1996. – 41 с.

322. Петрова І.Л. Ринок праці: процес сегментації: монографія / І.Л. Петрова. – К.: УДПУ, 1996. – 178 с.

323. Петрова І.Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання / І. Л. Петрова. – К.: Аванпост, 1997. – 240 с.

324. Петюх В.М. Ринок праці :навч. посібник / В.М. Петюх – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с.

325. Пищуліна О.М. Зовнішні міграційні потоки та їхній вплив на ринок праці України / О.М. Пищуліна // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (м. Київ, 16 жовтня 2007 р.) / За заг. ред. О.С. Власюка. – К. : Фоліант, 2008. – С. 115–128.

326. Потуданская В.Ф. Трудовая миграция как фактор трансформации регионального рынка труда / В.Ф. Потуданская, Г.Н. Бояркин, Ю.С. Юсова. – Омск: изд-во ОмГТУ, 2004. – 248 с.

327. Производительность труда в Украине составляет 16% от уровня США [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/education/proizvoditelnost-truda-v-ukrai-132587/>.

328. Производство [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://tolkslovar.ru/p21755.html>.

329. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти: навч. посібник / О.Г. Пуригіна. – К.: ЦУЛ, 2008. – 280 с.
330. Разработки на полке – деньгина ветер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bigness.ru/articles/2012-03-07/russian_innovation/133527/
331. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А.Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева–М.: ИНФРА–М, 1999. –479 с.
332. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Эрик С. Райнерт; пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова. – М.: НИУ ВШЭ, 2011. – 288 с.
333. Распределение семейного дохода в странах мира (индекс Gini) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iformatsiya.ru/tab1/464-raspredelenie-semejnego-doxoda-v-stranax-mira-indeks-gini.html>.
334. Рассел П. Сингулярность во времени [Електронний ресурс]. / Питер Рассел. – Режим доступу: lenta2012.ru/.../35567_singulyarnost-vo-vremeni-piter-rassel.aspx.
335. Рейтинг вищих навчальних закладів України «Компас 2013» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bestuniversities.com.ua/sites/default/files/c2013.pdf>.
336. Рейтинг лучших университетов мира по версии Times Higher Education - информация об исследовании [Электронный ресурс]. // Центр гуманитарных технологий. URL. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/the-world-university-rankings/info>.
337. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л.М. Черенько. – К.: Консультант, 2006. – 428 с.
338. Рівень безробіття в країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iformatsiya.ru/tab1/569-uroven-bezroboticy-v-stranax-mira.html>.
339. Рівень міграції населення за 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iformatsiya.ru/tab1/616-uroven-migracii-naseleniya-2011.html>.

340. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Соч. в 3 т. / Давид Рикардо. – М, 1955. – Т. 1. – 684 с.
341. Родрік Д. Меркантилізм проти лібералізму [Електронний ресурс]. / Денні Родрік. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2013/01/29/358880/>.
342. Розрахунок норм тривалості робочого часу на 2011 та 2012 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/1756>.
343. Рост заработной платы угрожает будущему футбола [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sport.tochka.net/ua/8172-rost-zarabotnoy-platy-ugrozhaet-budushchemu-futbola>
344. Рофе А.И. Экономика труда: учебник [Електронний ресурс]. / А.И. Рофе.– М.: КНОРУС, 2010. – 400 с. – Режим доступу: institutiones.com/download/books/1754-ekonomika-truda-rofe.html.
345. Руденко О.В. Нелегальна міграція з метою працевлаштування та її нормативно-правове регулювання/ О.В. Руденко, І.І. Ліньова // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. –Вип. 538. Правознавство. – С. 63–67.
346. Рязанов В.Т. Экономическое развитие России. Реформы и российское хозяйство в XIX–XX вв./ В.Т. Рязанов. – М., 1998. – 796 с.
347. Рязанцев С.В. Мировой рынок труда и международная миграция: учебное пособие / С.В. Рязанцев – М. : Экономика, 2010. – 303 с.
348. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В.Н. Сагатовский. – Томск, 1973. – 432 с.
349. США – страна бедняков и нищих [Електронний ресурс]. / Imperiya. – Режим доступу: <http://www.newsland.ru/News/Detail/id/412117/>.
350. Синцеров Л. Мирохозяйственные связи: мифы и реальность / Л.М. Синцеров // География. – 2004. – № 38. – С. 5-8.
351. Саруханов Э.Р. Управление занятостью населения / Э.Р.Саруханов. – СПб.: Изд-во СПб УЭФ, 1993. –164 с.

352. Світовий банк взяв за мету скоротити крайню бідність до 9% у 2020 році [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/svitoviy_bank_vzyav_za_metu_skorotiti_kraynyu_bidnist_do_9_u_2020_rotsi_1871424
353. Світова економіка : підручник / А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2001. – 582 с.
354. Світова економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/27024/>
355. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Б. Селигмен. – М.: Прогресс, 1968. – 600 с.
356. Семенов Ю.И. Введение во всемирную историю. Выпуск 3. История цивилизованного общества (XXX в. до н. э. – XX в. н. э.). / Ю.И. Семенов. – М.: МФТИ. 2001. – 208 с.
357. Семів Л.К. Теоретичні та прикладні аспекти впливу знань та інновацій на продуктивність праці [Електронний ресурс]. / Л.К. Семів // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – 2013. – №9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2317>.
358. Семів Л.К. Освітня міграція як фактор розвитку територіальних міграційних систем: національний та європейський контекст / Л.К. Семів // Сучасно–економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні міграційні системи: зб. наук. пр. НАН України. Ін–т регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 3(101). – С. 244–253.
359. Середній клас в Україні: майбутнє народжується сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=3&op_id=84.
360. Середній клас – Історія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/s/serednij-klas>.
361. Середній клас становитиме 3 млрд населення Землі до 2050 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ipress.ua/news/krainy_shcho_rozvyvayutsya_stanovytymut_23_spozhyvchog_o_rynku_svitu_9890.html.

362. Соколенко В. А. Сучасні погляди на еволюцію систем формування моделей інноваційних процесів [Електронний ресурс]. // В.А. Соколенко, Н.В. Віхляєва. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2011_26/statiya/Sokolenk.pdf.

363. Социальное рыночное хозяйство. Теория и этика экономического порядка в России и Германии. – Спб.: Экономическая школа, 1999. – 368 с

364. Социально–экономическое положение России: стат. сб. – М.: Госкомстат, 2001. – 109 с.

365. Скуратовський В. Соціальна політика / В. Скуратовський, О. Палій, Е. Лібанова. – К.: УАДУ, 1997. – 360 с.

366. Статистичний збірник: Регіони України. Частина I/ За ред. О.Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 358 с.

367. Статистичний збірник: Регіони України. Частина II/ За ред. О.Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 783 с.

368. Статистика країн світу. Австралія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iformatsiya.ru/australia/657–ekonomika–tonga.html>.

369. Столярчук Я.М. Развитие человеческого ресурса в глобальных координатах: монография / Я.М. Столярчук // Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование [Под науч. ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова]. – К.: КНЭУ, 2013. – 466 с.

370. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я. М. Столярчук.– К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.

371. Страны мира в цифрах – 2011 / А. П. Олейник // Электронное издание. – 2011. – 62 с.

372. Статистичний довідник «Міграція і грошові перекази» 2011 року [Електронний ресурс]. // Режим доступу: www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances.

373. Статистика международной миграции: рекомендации по совершенствованию систем сбора данных / Р.Е. Билсборроу, Г. Хьюго, А.С. Обераи, Х. Злотник: пер. с англ.// Междунар. бюро труда. – М.:Akademia, 1999. – 262 с.
374. Структура экономики Украины до 2012 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://finliga.com/news/764.html>.
375. С 2010 года в Украине исчезли четыре отрасли экономики — эксперт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/global/112/economics/15034092/?frommail=1>.
376. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / За ред. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. –538 с.
377. Структура ВВП Украины в 2008–2009 годах // Коммерсантъ Украина. – №36 (1084)
378. Структура промышленности Украины 1990 и 2010 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zet.in.ua/state/ussr-ekonomika/struktura-promyshlennosti-ukrainy-1990-i-2010-gg/>
379. Ступницький О.І. Міжнародна міграція робочої сили та механізми її регулювання :підручник / О.І. Ступницький. – К., 2008. – 272 с.
380. Сутність, функції та особливості виникнення ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,67/id,360
381. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента [Электронный ресурс]. / Фредерик Уинслоу Тейлор. – Режим доступа: www.improvement.ru/bibliot/taylor.
382. Тектонический сдвиг мировой экономики [Электронный ресурс]. / SPEAR'S Russia Third Rome Outlook 2011. – Режим доступа: <http://pbwm.ru/articles/tektonicheskiy-sdvig-mirovoy-ekonomiki>.
383. Темников Д. Синергетический подход к анализу международной политики: опыт адаптации понятий [Электронный ресурс]. / Д. Темников.– Режим доступа:<http://www.intertrends.ru/twenty/008.htm>.

384. Теория международной торговли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mirovaya-eko-ru.1gb.ru/megdunarodniy-torgovlya-1.shtml>.

385. Тіньові міграційні потоки та їх вплив на економічну безпеку країни (аспект трудової імміграції) [Електронний ресурс]. // Режим доступа: <http://old.niss.gov.ua/monitor/marrch/13.htm>.

386. Типология ситуаций проведения изысканий. / Г.П. Щедровицкий // Программирование научных исследований и разработок. – Т.1. – М., 1999. – — 286 с.

387. Тойнби А.Дж. Постыжение истории / Арнольд Дж. Тойнби.– М. : Айрис Пресс, 2004. – 390 с.

388. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века/ Элвин Тоффлер: пер. с англ. науч. ред., предисл. П.С. Гуревича. – М.: АСТ, 2002. – 670 с.

389. Тренди народонаселення [Электронный ресурс]. / Ю. Онишків.– Режим доступа: http://ukrrudprom.ua/digest/Trendi_narodonaselennya.html.

390. Троицкая О. Международный миграционный режим: вызовы и перспективы становления / О. Троицкая // Международные процессы. – 2012. – Т.10. – № 3. – С. 44–48.

391. Трудова міграція як інструмент інтернаціоналізації / Збірка матеріалів комплексного дослідження трудової міграції та ринків праці. – Львів.: Друкарські куншти, 2010. – 380 с.

392. Туган–Барановський М.И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / М.И. Туган–Барановський. – К.: Наук. Думка, 2004. – 368 с.

393. Уикхэм Д. Будьте как дома, но не забывайте, что вы в гостях [Электронный ресурс]. / Джеймс Уикхэм: IP сентябрь-октябрь 2008. – Режим доступа:

<http://www.moskau.diplo.de/contentblob/2157452/Daten/329991/IP520083Wickham.pdf>.

394. Указ Президента України Про Концепцію державної міграційної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13642.html>.

395. Україна зменшила експортну залежність на 10% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/news/34827.html>.

396. Україна приєдналась до Конвенції держав-учасниць СНД про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dmsu.gov.ua/uk/home/644-ukrajina-prijednalas-do-konvenciji-derzhav-uchasnic-snd-pro-pravovij-status-trudashhih-migrantiv-i-chleniv-jihnih-simej-.html>.

397. Україна у цифрах у 2011 році: статистичний збірник / За ред. Осауленка О.Г. – Київ. – 2012. сторінки

398. Українська еміграція: від минушини до сьогодення: навчальний посібник / Б.Д. Лановик, М.В. Трафяк та ін.; за ред. проф. Б.Д. Лановика. – Тернопіль: Чарівниця, 1999. – 512 с.

399. Украина-2020: воз изавтра там? / В. Чумак, С. Донской, О. Львова, И. Пресняков // Зеркало недели. Украина. – 12 августа 2011. – №28.

400. Украина вошла в пятерку стран мира с самой плохой экономикой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/news/14265260.html>.

401. Українська трудова міграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/22/24725.html>

402. Украина попала в список стран с лучшим высшим образованием [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/news/14376681.html>

403. Украина стала лидером по уровню торговли людьми – МОМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/events/1503421-ukraina-stala-liderom-po-urovnyu-torgovli-lyudmi-mom>.

404. Україна сумела удержатися в топ-10 мировых производителей стали [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1482479-ukraina-sumela-uderzhatsya-v-top-10-mirovyh-proizvoditelej-stali>

405. Українська освіта сьогодні перестав грати роль реально працюючого соціального «ліфта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ogoloshennja/koment-inter_prezident/2012_11_07_inter_Dialog_ua.pdf

406. У офшорах сховано понад 21 трильйон доларів. Україна – серед лідерів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/07/23/6969332/>

407. Управління міграцією в Чорноморському регіоні: поліпшення реалізації національних політик в Україні, Молдові та Румунії через регіональне співробітництво НУО [Електронний ресурс]. / Інститут публічної політики 2008.–24с. – Режим доступу: lubbook.net/book_335_glava_18_2.3._Migrac.

408. «Утечка мозгов» как глобальное явление. Причины и последствия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2008/1653>.

409. Ускова О. Россия может практически полностью лишиться креативного кадрового слоя [Електронний ресурс]. / О.А. Ускова. – Режим доступу: www.prometeus.nsc.ru/science/digest/2011-216.ssi.

410. Ускова О.А. Политика научной интервенции [Електронний ресурс]. / О.А. Ускова. – Режим доступу: http://www.ng.ru/nauka/2010-12-22/11_intervention.html.

411. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века/ А.И. Уткин. – М., 2002. – 513 с.

412. Ученые подсчитали, сколько денег нужно человеку для счастья [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/global/112/society/15864580/?frommail=1>.

413. Финансовые тревоги как проявление тектонических сдвигов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echo.msk.ru/programs/tectonic/802004–echo/http://www.liberal.ru/articles/cat/5352>.
414. Форд Г. Сегодня и завтра/ Генри Форд. – М–Л.: Государственное издательство, 1927. –XXIII.–216 с.
415. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения/ Генри Форд. – М., Попурри, 2011. – 352 с.
416. Фролов С.С. Социология: учебник / С.С. Фролов. – М.: Гардарики, 2009. – 344 с.
417. Харви Д. Крах мировой капиталистической системы неизбежен. Почему “Пакет стимулов” США обречен на провал [Электронный ресурс]. / Дэвид Харви. – Режим доступа: <http://www.socialistinfo.ru/adveritas/169.html>.
418. Хаффнер Ф. Ринок праці та державна політика щодо стимулювання зайнятості та підтримки безробітних: німецький досвід / Ф. Хоффнер // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник. – 1995. – Вип. 3.– С. 51–59.
419. Ховрак І.В. Депресивні регіони: сутність та аналіз розвитку [Електронний ресурс]. / І.В. Ховрак, Я.І. Єгорова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2012/Economics/13_113706.doc.htm.
420. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / Г.С. Цехмістрова. – К.: Слово, 2003. – 240 с.
421. Цапенко И. Роль иммиграции в экономике развитых стран / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №5. – С. 32–36.
422. Цапенко И. Движущие силы международной миграции населения. / И. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – №3. – С. 3–14.

423. Цапенко И.П. Интеллектуальная миграция в развитых странах [Электронный ресурс]. / И.П. Цапенко. – Режим доступа: eu/LexUriServ/site/en/oj/2004/l_375/l_37520041223en00120018.pdf.

424. Цымбурский В.Л. Россия – Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и её геополитика / В.Л. Цымбурский. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 144 с.

425. Чанчулло А. Земля растратила свой капитал, ресурсы закончились раньше времени [Электронный ресурс]. / Антонио Чанчулло. – Режим доступа: <http://www.inopressa.ru/article/17Aug2010/repubblica/Earth.html>.

426. Человеческое развитие: иллюзии и векторы движения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/socium/chelovecheskoe-razvitie-illyuzii-i-vektory-dvizheniya-.html>.

427. Чехович С.Б. Питання вдосконалення порядку нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні / С.Б. Чехович // Державно-правова реформа в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (листоп. 1997 р.). – К. – 1997. – 415с.

428. Чехович С.Б. Удосконалення засад регулювання міграційних процесів в контексті конституційної реформи [Электронный ресурс]. / С.Б. Чехович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №2 (7). – Режим доступа: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/7/31.pdf>

429. Число мигрантов превысило 230 млн. в мире – ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.swissinfo.ch/rus/detail/content.html?cid=36877888>

430. Шамраева В.М. Основні етапи формування спільної міграційної політики ЄС. [Электронный ресурс]. / В.М. Шамраева. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2009-1/zmist/R_2/Shamraeva.pdf.

431. Шамраева В.М. Спільна міграційна політика ЄС у контексті євроінтеграційних устремлень України [Электронный ресурс]. / В.М. Шамраева // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2

(36) – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/4/05.pdf>.

432. Швейцарія ogranicит приток мигрантов из Восточной Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comments.ua/world/334595-shveysariya-ogranichit-pritok.html>.

433. Шевченко Л. Ринок праці: аналіз економічних концепцій / Л.Шевченко // Економіка України. – 1994. – №4. – С.18–22.

434. Шилець О.С. Стратегія управління людськими ресурсами як засіб забезпечення конкурентної переваги на міжнародному ринку/ О.С. Шилець // Экономика Крыма. – 2011. – № 1(34) – С.266–271.

435. Шилець О.С. Теорія та практика стратегічного управління міжнародними людськими ресурсами в умовах глобальної конкуренції: монографія / О.С. Шилець. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 399 с. – ISBN978–966–639–494–4.

436. Шилець О.С. Міжнародна конкурентоспроможність людських ресурсів в умовах глобалізації: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Шилець Олена Станіславівна. – Донецьк, 2012. – 498 с.

437. Шмунь Н.В. Міграційна політика: Україна та ЄС [Електронний ресурс]. / Н.В. Шмунь, Л.П. Сисюк.– Режим доступу: <http://intkonf.org/shmun-nv-sisyuk-lp-migratsiyna-politika-ukrayina-ta-es/>.

438. Шнітцер М. Порівняння економічних систем / М. Шнітцер; пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 519 с.

439. Штульберг Б.М. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации / Б.М. Штульберг, В.Г. Введенский. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 208 с.

440. Юань взлетел до максимума за 20 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://world.comments.ua/2012/10/13/365285/yuan-vzletel-maksimuma-20.html>.

441. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія / Б.М. Юськів. – Рівне: видавець О. М. Зень, 2009. – 476 с.

442. Юськив Б. Десять мифов о международной трудовой миграции [Электронный ресурс]. / Б. Юськив // Зеркало недели. Украина. – №7.– Режим доступа:

http://zn.ua/SOCIETY/desyat_mifov_o_mezhdunarodnoy_trudovoy_migratsii__97777.html.

443. Ярмиш Н.М. Теоретичні проблеми причинно–наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько–правовий аналіз): автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Наталія Миколаївна Ярмиш. – Х., 2003. – 40 с.

444. Ясин Е.Г. Тектонические сдвиги в мировой экономике: что скажет фактор культуры / Е.Г. Ясин, М.В. Снеговая. – М.: ГУ-ВШЭ, 2009. – 138 с.

445. Ясин Е. Тектонические сдвиги в мировой экономике, или Подъем на новый технологический уровень [Электронный ресурс]. / Е. Ясин, М. Снеговая. – 2009. – Режим доступа: <http://www.politekonomika.ru/000008/?p=32>.

446. Abel W. Bevölkerungsgang und Landwirtschaft im ausgehenden Mittelalter im Lichte der Preis – und Lohnbewegung / W. Abel // Schmollers Jahrbuch. 1934; Bd. 58; Idem. Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa – Vom. 13. bis zum 19. Jahrhundert. Berlin, 1935.

447. Agazzi E. The Idea of a Knowledge–Based Society [Electronic Resource] – Mode of access : <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5270>.

448. Akerlof G. A. The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism / George Akerlof //The Quarterly Journal of Economics. –V.84, August 1970, – P. 488–500.

449. Asian migrant yearbook 2002–2003: Migration facts, analysis and issues // Hong Kong, Asian Migrant Centre, 2004.

450. Baker D. Why middle class has taken a big hit [Electronic Resource] / Dean Baker – Mode of access: http://edition.cnn.com/2012/06/13/opinion/baker-family-worth/index.html?hpt=ibu_t3.

451. Bartram D. International Labor Migration: Foreign Workers and Public Policy / D. Bartram. – New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 199 p.

452. Bauer O. Das Weltbild des Kapitalismus /O. Bauer.Wien. – 1924.
453. Bauer T. Do immigrants reduce native wages? Evidence from Germany / Bauer Müncher T. – Wirtschaftswissenschaftliche Beiträge 97 (Munich), 1997.
454. Becker G.S. The Economic Approach to Human Behavior / Gary S. Becker. – Chicago: University of Chicago Press, 1976.
455. Becker G.S. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / Gary S. Becker. – N.Y.: National Bureau of Economic Research, 1964.
456. Becker G.S. Human Capital / Gary S. Becker. – N.Y.: Columbia University Press, 1964.
457. Bergson H. Les Deux Sources de la Morale et de la religion / H. Bergson. – Paris, 1932. – 251 p.
458. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting / Bell D. – N.Y.: Basic Books, 1973.
459. Bhagwati J.N. The brain drain tax proposal and the issues / J.N. Bhagwati // Taxing the Brain Drain. A Proposal. – Amsterdam New York. Oxford, North Holland Publishing Co., 1976.
460. Boeles P. Fair immigration proceeding in Europe / P. Boeles. – Hague, 2004. – XVIII. – 647 p.
461. Borjas G. Native Internal Migration and the Labor Market Impact of Immigration / G. Borjas // Journal of Human Resources. – 2006. – Vol. 41. – № 2. – P. 221–258.
462. Bourdieu P. Les rites d'institution, Actes de la recherche en sciences sociales / Pierre Bourdieu. – Vol. 43 (1982). – P. 58–63.
463. Bourdieu P. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital, in: Kreckel, Reinhard (ed.) Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, Sonderheft 2)/ Pierre Bourdieu.– Güttingen: Otto Schwartz & Co., 1983. – P. 183–198.
464. Brittan S.: A few home truths on immigration / S. Brittan. – The Financial Times. – 2006. – 17.11.

465. Brücker H. Managing migration in the European welfare state/ H. Brücker, B. McCormick, G. Epstein, G. St. Paul, A. Venturini, K. Zimmermann // T. Boeri, G. Hanson, B. McCormick (eds.). –Immigration Policy and the Welfare System (Oxford, Oxford University Press, 2002). – P. 1–167.
466. Brücker H. Trade and Migration: Impact on Wages, Employment and Labour Mobility in Western Germany / H. Brücker, M. Kreyenfeld, J. Schräpler. – German Institute for Economic Research (Berlin), 1999.
467. Canstat. Statistical bulletin. – Budapest, 2004. – No. 4.
468. Card D. Is the New Immigration Really So Bad? [Electronic Resource]. / D. Card. – January 2005, Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2005. – Mode of access: <http://www.phil.frb.org/econ/conf/immigration/card.pdf> (20.10.2006).
469. Centre for Social and Economic Research (CASE), 2008.
470. Cienski J. Europe: Employers struggle to fill factories as Polish workers go west / J. Cienski // Financial Times. 25.10. 2006.
471. Clover Ch. Russia's missing billions revealed / Charles Clover // The Financial Times. 20.02.2013.
472. Coase R. The Nature of the Firm / Ronald Coase // *Economica*. – Vol. 4. – №16. – November, 1937. – P. 386–405.
473. Coase R. The Problem of Social Cost / Ronald Coase // *Journal of Law and Economics*. – 1960. – V.3. – №1. – P. 1–44.
474. Coase Ronald. The Institutional Structure of Production // *The American Economic Review*. – 1992. – Vol.82. – №4. – P. 713–719.
475. Cornwall J. Postwar Growth in Western Europe: A Re-Evaluation / John Cornwall // *The Review of Economics and Statistics*. – Vol. 50. – №. 3 (Aug., 1968). – P. 361–368.
476. Dahrendorf R. Elemente einer Theorie des sozialen Konflikts / Dahrendorf R. // *Gesellschaft und Freiheit* München, 1965.
477. Dictionnaire des relations internationales. P., 2005.

478. DeNew J. Native wage impacts of foreign labor: a random effects panel analysis / J. DeNew, K. Zimmermann // *Journal of Population Economics*. – Vol. 7. – 1994. – P. 177–192.
479. DeNew J. Blue-collar labor vulnerability: wage impacts of migration/ J. DeNew, K. Zimmermann G. Steinmann, R. Ulrich (eds.) // *The Economic Consequences of Immigration to Germany*. – Heidelberg, Physica, 1994. – P. 81–89.
480. Duszczyk M. Swoboda przepływu pracowników – dylematy związane z integracją Polski z Unią Europejską / M. Duszczyk. – *Studia Europejskie*. – №2. – 1999.
481. Eisner R. Extended Accounts for National Income and Product / R. Eisner // *Journal of Economic Literature*. – 26 December, 1988. – P. 1611–1684.
482. Europaeische Kommission. Vorschlag fuer eine Richtlinie des Rates ueber die Umsetzung einer Verstaerkten Zusammenarbeit im Bereich der Finanztransaktionssteuer. – S. 9. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/com_2013_71_de.pdf.
483. Fayolle J. Commentaire / J. Fayolle // *Revue d'economie politique*. – 2001. – № 4. – P. 587-594.
484. Freeland Ch. The Imperfect World of George Soros [Electronic Resource]. / Chrystia Freeland. – Mode of access: http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/11/26/the_imperfect_world_of_george_soros.
485. Frobel F. The new international division of labour: Structural unemployment in industrialised countries and industrialisation in developing countries / Frobel Folker, Heinrichs Jorgen, Kreye Otto. – Cambridge University Press, 1980.
486. Fubini F. Eurolandia, capitali in fuga verso il Nord/ Federico Fubini // *Corriere Della Sera*. – 14 giugno, 2012.

487. Gamlen A. COMPAS Annual Conference Report «International Labour Migration: In Whose Interests?/ A. Gamlen. –University of Oxford,2006.
488. Gavasto A. Do immigrants compete with natives? / A. Gavasto, A. Venturin, C. Villosio // Labour. – 1999. – Vol.13. – P. 603–622.
489. Geddes A. The Politic of Migration and Immigration in Europe / A. Geddes. – L. – 2006. – 346 p.
490. Gianaris N.V. Contemporary Economic Systems: A Regional and Country Approach / N.V. Gianaris. –Westport; London: Praeger, 1993.– 196 p.
491. Giddens A. Capitalism and modern social theory: an analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber / A. Giddens. – Cambridge University Press, 2002 – 261 p.
492. Global Migration Governance. – Edited by A. Betts, Oxford University Press, 2011. – 368 p.
493. Global Mobility Regimes. – Edited by R. Kozlowski, Palgrave Macmillan, 2011. – 298 p.
494. Global R&D Funding Forecast 2012// Battelle Magazine. – 35 p.
495. The Global Slavery Index: [[Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.globalslaveryindex.org/findings/#overview>
496. Goodman M. The Power of Moore's Law in a World of Geotechnology/ Marc Goodman, Parag Khanna // The National Interest. – January 2, 2013.
497. Gumenjuk J. Positionen der Ukraine im Bereich der internationalen Arbeitsmigration / Jury Gumenjuk // The world economy. Global andcountry-specificaspects. – Berlin, 2014. – P. 45–57.
498. Heckscher–Ohlin trade theory / Eli F. Heckscher and Bertil Ohlin:translated, edited, and introduced by Harry Flam and M. June Flanders. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1991.
499. Helpman E.A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations // The Journal of Political Economy. – 1984. – Vol. 92. – № 3. Jun. – P. 451–471.

500. Hicks J.R. *The Theory of Wages* / J.R. Hicks. – New York: St. Martin's Press, 1966.
501. Hofner G. *Unemployment and diseases* / G. Hofner. –Stockholm, 1987.
502. Hofstede G. *Allemaal andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen*/ G. Hofstede // Gert Jan Hofstede, 1983.
503. Holesovsky V. *Economic Systems: Analysis and Comparison* / V. Holesovsky – N.Y.: McGraw–Hill, 1977. – 495p.
504. Humeniuk Yu. *Labor Migration In the System of Tectonic Shifts of World Economy: Methodological Aspect* / Yuri Humeniuk // Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции, перспективи: сборник доклада. – Том 3. – 2013. – С. 145–154.
505. International Organization for Migration [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.baliprocess.net/>
506. ILO migration survey 2003: Country summaries. – Geneva, ILO, 2004.
507. Jones C.I. *Introduction to Economic Growth* / Charles I. Jones// New York: Norton, 1998.
508. Klabbers J. *Two Concepts of International Organization* / J. Klabbers // *International Organizations Law Review*, 2005. – № 2. – P. 277–293.
509. Knight F.H. *The Ethics of Competition* / F.H. Knight. – N.Y.: Harper & Bros., 1936.
510. Knowledge & Standards [Electronic Resource] – Mode of access: <http://www.esomar.org/knowledge-and-standards.php>.
511. Koslowski R. *European Union Migration Regime* / R. Koslowski. – Oxford: Oxford Univ. press, 2007. – 425 p.
512. Krugman P.R. *Increasing returns, monopolistic competition, and International trade* / P.R. Krugman // *Journal of International Economics*. – 1979. – P. 469–479.
513. Kuper A. *The social science encyclopedia* / A. Kuper – L., 1989.
514. *Labor Migration Likely to Grow in Europe and Central Asia* [Electronic Resource] – World Bank. – News, 2007, 16.01.– Mode of access:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21183561~menuPK:34457~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html>,
26.11.2007

515. Labour mobility [Electronic Resource]. – Mode of access: http://economy_en_ru.academic.ru/36019/labour_mobility.

516. Lee Everett S. A Theory of Migration / Everett S. Lee // Demography. – 1966. – Vol. 3.–No. 1. – P. 47–57.

517. Lewis W.A. The Theory of Economic Growth / W.A. Lewis N.Y. –1959. – P. 402.

518. Levitt T. The Globalization of Markets / T. Levitt // Harvard Business Review. – May–June 1983. – P. 92–102.

519. Liberalizing International Transactions in Services: a Handbook / UNCTAD. World Bank. – Geneva, 1994.

520. Lonroth K.J. Active labor market policies in labor–sending countries: What role in reducing the need for emigration?: International Migration Papers / K.J. Lonroth. – Geneva, ILO. –1995. – №5.

521. Lucas Jr. On the Mechanics of Economic Development / Jr. Lucas, E. Robert // Journal of Monetary Economics. – 22 (1988). – P. 3–42.

522. Mackinder H.J. Democratic Ideals and Reality / H.J. Mackinder. – N.Y, 1942.

523. Managing Migration: Time for a New International Regime? / Edited by B. Ghosh. – Oxford University Press, 2000. – 258 p.

524. Mankiw N.G. A Contribution to the Empirics of Economic Growth / N. Gregory Mankiw, David Romer, and David N. Weil // Quarterly Journal of Economics. – May, 1992. – P. 407–437.

525. Mansoor A. Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union / Mansoor A. – Washington: World bank, 2006. – 213 p.

526. Marcuse H. One–dimensional Man: studies in ideology of advanced industrial society / H.Marcuse. – London: Routledge, 1991.

527. Martin S. Fostering cooperation between source and destination countries / S. Martin, P. Martin, P. Weil. – Migration Information Source. – 1 October, 2002.
528. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. – 8th ed. London: MacMillan, 1923.
529. Maslow A.H. A Theory of Human Motivation / A.H. Maslow // Psychological Review. – 50(1943). – P. 370–396.
530. Massey D. Economic development and international migration in comparative perspective / D. Massey // Population and development review. – 1988, September. – Vol.14. – № 3. – P. 383–409.
531. Migrants mean money // The Financial Times. 2006, 31.07.
532. Migration and human rights. Improving human rights–based governance of international migration. Office of the High Commissioner for Human Rights. Palais des Nations. Geneva. – 2013.– 45 p. [Electronic Resource] – Mode of access: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/MigrationHR_improvingHR_Report.pdf.
533. Migration in Ukraine. Facts and Figures [Electronic Resource]. // For the Benefit of All / International Organization for Migration. Mission in Ukraine. – 2011. – 6 p. – Mode of access: http://iom.org.ua/en/pdf/Facts&Figures_b5_en_f.pdf.
534. Migration, Nation States and International Cooperation / Edited by R. Hansen, J. Koehler. – Money, Routledge, 2011. – 250 p.
535. Migration facts, analysis and issues. – Hong Kong, Asian Migrant Centre, 2004.
536. Migracja – wyzwanie XXI wieku. Redakcja Maciej St. Zięba // Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Lublin, 2008.
537. Moolaert Frank. De Gastarbeid in de Europese Gemeenschap(1) / Frank Moolaert // Tijdschrift voor diplomatie. – Vol.1. – №9. – mai, 1975. – P. 343–364.
538. Mundell R.A. International Trade and Factor Mobility / R. Mundell // The American Economic Review. – 1957. – Vol. 47. – №3. – P. 321–335.

539. Murray H.A. *Explorations in Personality* / H.A. Murray. – New York: Oxford University Press, 1938.
540. Myrdal G. *Asian Drama: an Inquiry into the Poverty of Nations* / G. Myrdal. – N.Y., 1968. – P. 1868.
541. M.L.L. Alcid: The multilevel approach to promoting Asian migrant workers` rights: The MFA experience // *International Migration*. – December, 2004. –Vol.42. –№5.
542. Newman E.A *Crisis of Global Institutions? Multilateralisme and international security* / E. Newman.– London; New York, 2007.
543. Ohlin B. *Interregional and International Trade* / B. Ohlin. – Cambridge: Harvard University Press, 1933.
544. Organization for Economic Co–operation and Development (OECD), 2011.
545. OCDE, *Statistiques de la population active, 1969–1980*.
546. *Oxford Paperback Encyclopedia*. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
547. Parsons D.O. *The Employment Relationship: Job Attachment, Work Effort and the Nature of Contracts* / D.O. Parsons. – Vol. 2. – New York: North Holland, 1986. – P.789–848.
548. Peres N.Ortega: *Forging an immigration policy* [Electronic Resource]. / N.Ortega Peres. *Migration Information Source*, 2003. – Mode of access: www.migrationinformation.org; <http://www.mtas.es/migraciones/>.
549. Pissarides Christopher Antoniou. *Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment* / Christopher AntoniouPissarides // *Review of Economic Studies*. – 1994. – 61 (3). – P. 397–415.
550. Phelps E. *The Golden Rule of Accumulation: A Fable for Growthmen* / Edmund Phelps // *American Economic Review*. – 51 (September 1961). – P. 638–643.
551. Piore M. *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies* / M. Piore. – UK: Cambridge University Press, 1979. – 240 p.

552. Piński A. Desant liberałów [Electronic Resource] / A. Piński, K. Trębski // Polish Express – Polski tygodnik w Wielkiej Brytanii. – 2006. – №94. – Mode of access: <http://www.polishexpress.co.uk/artukul.aspx?id=296>
553. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M.E. Porter. – New York: The Free Press, 1985– 592 p.
554. Posner M.V. Technical Change and International Trade / M.V. Posner // Oxford Economic Papers. – 1961. – Vol. 13, 3. – P. 323–341.
555. Praca, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej [Electronic Resource] – Mode of access : <http://www.mps.gov.pl/index.php?gid=438>.
556. Prebisch R. Commercial Policy in the Underdeveloped Countries / Raúl Prebisch // American Economic Review. – 49 (May 1959). – P. 251–273.
557. Raid Q. Arab News:”Ministry cracks down on maid abuses”/ Qusti Raid, 25 July, 2005
558. Ravenstein E.G. The Laws of Migration / Ernest George Ravenstein // Journal of the Royal Statistical Society. – 1885. – V. 48. – P. 167–235.
559. Reder M.W. Alternative Theories of Labor's Share / M.W. Reder // The Allocation of Economic Resources. – Moses Abramovitz, 1959.
560. Report of the Regional Summit on Foreign Migrant Domestic Workers 26–28 August 2002, Colombo, Sri Lanka [Electronic Resource] – Mode of access: http://caramasia.gn.apc.org/page_type_2.php?page=regional_summit/Regional_Summit–MainPage&title=CARAMASIA.ORG%20Regional%20Summit%20Main%20Page
561. Rifkin Jeremy. The End Of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post–Market Era / Jeremy Rifkin. – New York: G. P. Putnam’s Sons, 1996. –350 p.
562. Rittberger V. International Organization. Polity, Politics and Policies / V. Rittberger, B. Zangl // Staisch Basingstoke. – New York, 2006.
563. Rodrik D. The Perils of Premature Deindustrialization [Electronic Resource]. / Dani Rodrik. – Mode of access: <http://www.project–>

syndicate.org/commentary/dani-rodrikdeveloping-economies—missing—
manufacturing

564. Rohde D. Prosperity without power [Electronic Resource]. / David Rohde. – Mode of access: <http://blogs.reuters.com/david-rohde/2013/05/22/prosperity-without-power/>

565. Romer Paul M. Increasing Returns and Long-Run Growth / Paul M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 94 (October 1986). – PP. 1002–1037.

566. Rostow Walt W. Politics and the Stages of Growth / Walt W. Rostow. – Cambridge : At the University Press. – 1971. – P. 410,.

567. Salt J. The Business of International Migration / J. Salt // *International Migration into the 21st Century: Essays in Honour of Reginald Appleyard*, 2001. – P. 86–108.

568. Samuelson P.A. Ohlin Was Right / P.A. Samuelson // *Swedish Journal of Economics* 73. –1971. – P. 365–384.

569. Science and engineering indicators 2012 [Electronic Resource]. / Arlington VA/National Science Board. – Mode of access: <http://www.nsf.gov/statistics/seind12.pdf>

570. Schimmelfennig F. International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change / F. Schimmelfennig, S. Engert, H. Knobel. – Basingstoke, 2006.

571. Schultz Th. Transforming Traditional Agriculture / Th. Schultz. – New Haven, CT: Yale University Press, 1964. – 212 p.

572. Semiv L. The intellectual migration of the youth in Ukraine: the backgrounds for «brain circulation»” / Lubov Semiv, Yulia Hvozdoych // *Journal of International Studies*. –2012. – Vol. 5. – № 2. – P.72–81.

573. Sen Amartya. On Economic Inequality /Amartya Sen. – W.W. Norton, Oxford University Press, 1973.

574. Sen Amartya. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation/ Amartya Sen. – Oxford University Press, 1981.

575. Sen Amartya. *Hunger and Public Action* / Amartya Sen, J. Dreuze. – Clarendon Press, 1989.
576. Singer H. *Rich and Poor Countries: Consequences of International Disorder* / H. Singer, J. Ansari. – London: Unwin Hyman, 1988.
577. Sjaastad L.A. *The Costs and Returns of Human Migration* / L.A. Sjaastad // *Journal of Political Economy*. – 1962. – Vol. 70. – Is. 5. – Part 2. D. – 80–93.
578. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* / A. Smith. – W. B. Todd, Oxford, 1976. – Vol. 1. – 267p.
579. *Social Monitor*. 2003 [Electronic Resource]. – Mode of access: www.unicef-irc.org/.../monitor03/monitor2003
580. Solow Robert M. *Technical Change and the Aggregate Production function* / Robert M. Solow // *Review of Economics and Statistics*. – No. 39 (1957). – P. 312–320.
581. Sorokin P.A. *Social and cultural mobility* / P.A. Sorokin. – N. Y., 1964. – 133p.
582. Spencer S. *Introduction to Special Issue on Migration* / S. Spencer // *The Political Quarterly*. – 2003. – Vol. 74. – P. 1–24.
583. Spykman N.J. *The Geography of the Peace* / John Nicholas Spykman. – New York, Harcourt, Brace and Company, 1944.
584. Sharma R. *What the World's Middle Classes Are Really Protesting* / Ruchir Sharma [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.bloomberg.com/news/2013-07-28/what-the-world-s-middle-classes-are-really-protesting.html>
585. Stocchiero A. *Fostering Egyptian local development through diasporic networks in Italy* [Electronic Resource]. / A. Stocchiero // *CeSPI Policy Paper on the Integrated Migration Information System (IMIS) Project*. – Rome, 2004. – Mode of access : http://www.emigration.gov.eg/StaticFiles/Abstract_e.asp
586. Stark O. *Rural-to-urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach* / O. Stark // *Economic Development and Cultural Change*. – 1984. – Vol. 32. 3.D. – P. 475–486.

587. Stark O. The New Economics of Labor Migration /O. Stark, D.E. Bloom // The American Economic Review. –1985. –Vol. 75. –Is. 2. –P. 173–178.
588. Tectonic shift in [Elektronik resourse]. – Mode of access: <http://www.technologyreview.com/computing/39319/>
589. The Brandt Report[Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.stwr.org/special-features/the-brandt-report.html>.
590. The emerging-world consumer is king [Electronic Resource]. – Mode of access:<http://www.economist.com/news/business/21569016-emerging-world-consumer-king-mammons-new-monarchs>.
591. The Global Innovation Index 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://gtmarket.ru/news/2012/07/06/4531>.
592. The Politics of Global Governance. International Organizations in an Interdependent World: 3rd ed. / Ed. by P. F. Diehl. Boulder. – London, 2005.
593. The World Bank: World Development Indicators, 2012. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info>.
594. The World Factbook – Central Intelligence Agency [Electronic Resource]. – Accessed on July 9, 2011. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/.../mz.html>.
595. Theories of international Migration: a review and appraisal // Population and development review. – 1993, September. – Vol. 19. – №3. – P. 431–465.
596. Thornton P. Polish builders filling skills gap and helping to hold down inflation [Electronic Resource]. // The Independent. – 2006, 24.05. – Mode of access: // news.independent.co.uk/business/news/article570969.ece, 20.11.2007.
597. Tinbergen J. Reshaping the International Order / Jan Tinbergen. – New York: E.P. Dutton,1976.
598. Todaro M.P. A Model of Labour Migration and Urban Employment in Less Developed Countries / M.P. Todaro // American Economic Review. – 1969. 59. D. – P. 138–148.

599. Touraine A. *La voix et le regard: sociologie des mouvements sociaux* / Alain Touraine. – Publisher: Paris: Ed. du Seuil, 1993. – Series: Livre de poche, 4174.
600. Trabold H. *Schätzung der Beschäftigungs – und Lohneffekte der Zuwanderung* / H. Trabold, P. Trübswetter // *Migration: Potential und Effekte für den deutschen Arbeitsmarkt: Final Report for the Hans-Böckler-Foundation, DIW (Berlin), 2001.*
601. Traser J. *Who's Still Afraid of EU Enlargement*, ECAS [Electronic Resource] / Traser J. – European Citizen Action Service, 2004. – Mode of access: http://www.euractiv.com/29/images/Who's%20still%20afraid%20of%20EU%20enlargement_Sept06_tcm29-157485.pdf, 20.11.2006.
602. Trade Union World, Briefing, – №7 – (ICFTU, Dec.2003).
603. *Trends in international migration – SOPEMI, 2004 edition Paris, OECD*
604. Thomas Dunlop. *The theory of wage determination*, L. — N. Y., 1957.
605. Thomas Dunlop. *Wage determination under trade unions*, 2 ed., Oxf., 1950;
606. Thomas Dunlop. *Collective bargaining: principles and cases*, Homewood (Ill.), 1953;
607. UNWTO *World Tourism Barometer March 2012* [Electronic Resource]. – Mode of access: www.unwto.org/facts/eng/barometer.htm.
608. Voigt K. *Will Chinese consumers lead the world?* [Electronic Resource]/ Kevin Voigt. – Mode of access: http://edition.cnn.com/2012/11/12/business/china-consumer-economy/index.html?hpt=hp_c1
609. Wallerstein I. *World-Systems Analysis* / I.Wallerstein// *Social Theory Today*. – Ed. by A.Giddens & J.H.Turner.– Cambridge: Polity Press,1987.– P.309–324.
610. Wallerstein I. *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World – System/ I. M. Wallerstein*. – Cambridge, England: Cambridge University Press, 2001. – P. 21.

611. Winter–Ebmer R. East–west trade and migration: the Austro–German case / R. Winter–Ebmer, K. Zimmermann // *The Controversies and the Evidence*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 296–328.
612. Wolf M. Immigration can no longer be ignored / M. Wolf // *The Financial Times*, 28.09. 2006.
613. *World Economic and Social Survey 2004: International Migration* // United Nations (January 28, 2005) . – N.Y.–276 p. ISBN–10: 9211091470.
614. *World Economic Outlook Database September 2011* [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>.
615. *World Migration Report 2013. Migrant Well–being and Development 2013*. International Organization for Migration (IOM) ISBN 978–92–9068–668–2 ISSN 1561–5502.
616. Zimbalist A. *Comparing Economic Systems: A Political–Economic Approach* / Zimbalist A., Sherman H.J., Brown S. – N.Y. etc.: Harcourt Brace Jovanovich, 1989. – 480 p.

Додаток А

Таблиця А.1

Стисла характеристика основних теорій формування глобальної економічної системи¹

Теорія	Розробники теорії та період	Сутність теорії	Формування теоретичних засад розвитку міжнародної трудової міграції	Слабкі сторони теорії
1	2	3	4	5
Теорії імперіалізму та нео-колоніалізму	О.Бауер, Р.Гільфердінг, В.Ленін, Дж.Гобсон II-га половина XIX ст.	Трактують структуру світу як боротьбу між провідними державами за нові ринки, джерела сировини, сфери застосування капіталу, за посилення їх політичного та культурного впливу. Оскільки імперіалізм – прояв експансії капіталу, то деякі форми економічного імперіалізму можуть існувати й після розпаду колоніальних імперій.	Вплинула на формування багатьох світових концепцій трудової міграції.	Після краху колоніальних імперій популярність теорії імперіалізму зменшилася.
Теорія модернізації	М. Вебер, Т. Пірсон, Ш. Ейзенштад (Німеччина), кінець XIX ст. Г.Мюрдаль	Виходить з того, що всі відомі в історії людські суспільства біполярні. Теорія базується на відмінностях у розумінні традиційного і сучасного. Вона пов'язує перехід до сучасного економічного зростання з духовними цінностями, а не лише з матеріальною зацікавленістю, з переходом соціальної структури суспільства до її мобілізаційного типу.	Обумовлює модернізацію як створення такого соціального клімату, в якому збільшення виробництва на душу населення стає нормою. Розглядає середовище модернізації, як атракт трудової міграції.	Занижує роль класів, які сприяють чи гальмують розвиток, не враховує низку протиріч. Містить непослідовності, властиві поясненням, що ґрунтуються на індивідуальних характеристиках
Теорія неоеволюції	60-70 рр XX ст.	Виходить з того, що сучасне суспільство розвивається від традиційного через процес соціальної диференціації. Сучасні суспільства соціально та інституційно диференційовані по аналогії з біологічними організмами, які розвиваються від найпростіших до відносно складних, від «нижчого» полюсу до «вищого».	Припускає, що капіталістичний шлях через плюралістичну демократію є кращою і найефективнішою з альтернатив, тобто ототожнює модернізацію і вестернізацію.	Схеми модернізації стали викликати зростаючий скептицизм, оскільки сильно розходилися з реаліями в колоніальних країнах, що отримали незалежність.

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5
Метатеорія залежності.	Р.Пребіш (Аргентина), А. Франк 60-70 рр. XX ст.	Метатеорія ділиться на три напрямки: залежної нерозвиненості, залежного розвитку та відтворення залежності. Її вихідний постулат: що капіталістична система у світовому масштабі одночасно породжує економічний розвиток і слаборозвиненість на міжнародному, національному і локальному рівнях. Прихильники концепцій залежної нерозвиненості стверджують, що капіталістична система активно сприяє недорозвиненості країн, становлення ринку.	Відтворення залежності припускає, що деякі країни світової периферії або залежні сектори їхнього господарства можуть вийти з цього стану. Розглядає стратегії розвитку як ті, що підтримуються іноземними субсидіями. Доводить можливість формування нових центрів-трудоатракторів	Схема «сателізації» закривала теоретичну сферу для пояснення навіть обмеженого зростання та розвитку, які відбувалися у низці країн, що розвиваються.
Теорія світо-системи	І. Валерстайн 70-і рр. XX ст	Поділяє світ на центральні (світові ядра), периферійні та напівферійні країни. Визначає залежний розвиток країн напівферії всередині орбіти світової системи на підставі МПП. Аналіз світо-систем підмінює ідею прогресу як сприйняття траєкторії, розкриваючи його як аналітичну змінну. Деталізує процес трансформації в напрямку неминучої кінцевої точки.	Обґрунтовує можливості для міжнародної фрагментації виробничого процесу. У напівферійні країни зазвичай переміщуються ті виробничі процеси, які обслуговуються дешевою, малокваліфікованою робочою силою.	Містить положення про державну залежність, відповідно до якої розрив між центром і периферією визначає основне протиріччя світової системи.
Теорія нового міжнародного поділу праці (НМПП)	Ф.Фробель Ю.Хайнріг кінець XX ст.	Акцентує увагу на наслідках змін у глобальній виробничій стратегії ТНК за останні десятиліття. Прихильники НМРТ також поділяють світову систему на центр, периферію та напівферію, в яких поділ праці включає максималізації прибутку ТНК та вирішення проблем провідних промислових країн.	Визнає, що світовий ринок праці формується під домінуванням стратегій розвитку ТНК	Не має візії перспектив розвитку країн, що розвиваються, акцентуючи увагу на вивчення інтересів різних груп країн.

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5
Прагматична теоретична модель	Б. Гаврилишин	В основу покладена абсолютна цінність – людина та її життя. Усі інші явища розглядаються через призму людини та її потреб. Економічна система – елемент архітектури суспільного ладу який, включає відповідні компоненти: 1) цінності – переконання, що впливають на стосунки між індивідами або групами, на відносини всередині суспільства; 2) політичне правління – сукупність політичних інституцій та процедур; 3) економічна система – спосіб організації виробництва і розподілу створеного у суспільстві багатства.	Індивідуалістсько-конкурентні цінності зясовують причини та механізм міжнародної економічної міграції. Групово-кооперативні цінності навпаки гальмують розвиток в особисті бажання емігрувати.	Розглядає світову економіку диференційовано, а отже шляхи конвергенції та інтегрування в глобальну економічну систему вказані не чітко
Теорія взаємозалежності національних господарств	С.Хофман, Р. Купер 50-60 рр. XX ст.	Грунтується на інтернаціоналізації виробництва, на диференційованому впливі НТП на структурну перебудову національної економіки. Проблема взаємозалежності та партнерства розглядається на різних рівнях, що пересікаються – глобальному, між центрами та периферією, всередині підсистем.	Враховує потребу регулювання зовнішньої міграції з позицій впливу грошових переказів мігрантів на ПБ країни.	Зростання взаємозалежності впливає на ПБ, отже уряди зосередитися на проблемі збереження зовнішньої рівноваги, координувати використання фіскального інструментарію
Теорія стадій росту	У. Росту, Д. Белл 70-і рр. XX ст.	Суспільство за рівнем економічного розвитку ділиться на кілька категорій: традиційне суспільство; перехідне суспільство, в якому закладаються основи перетворень; суспільство підйому; індустріальне як суспільство високого рівня масового споживання. Зводить соціальний прогрес до переходу від відсталого традиційного суспільства до промислового суспільства.	Міжнародні трудові потоки йдуть у напрямку від традиційного суспільства до індустріального.	Механістична не показує приховані рушійні сили змін. Розглядає лише країни з великим населенням, обширною територією та значними природними ресурсами.

Продовження таблиці А.1

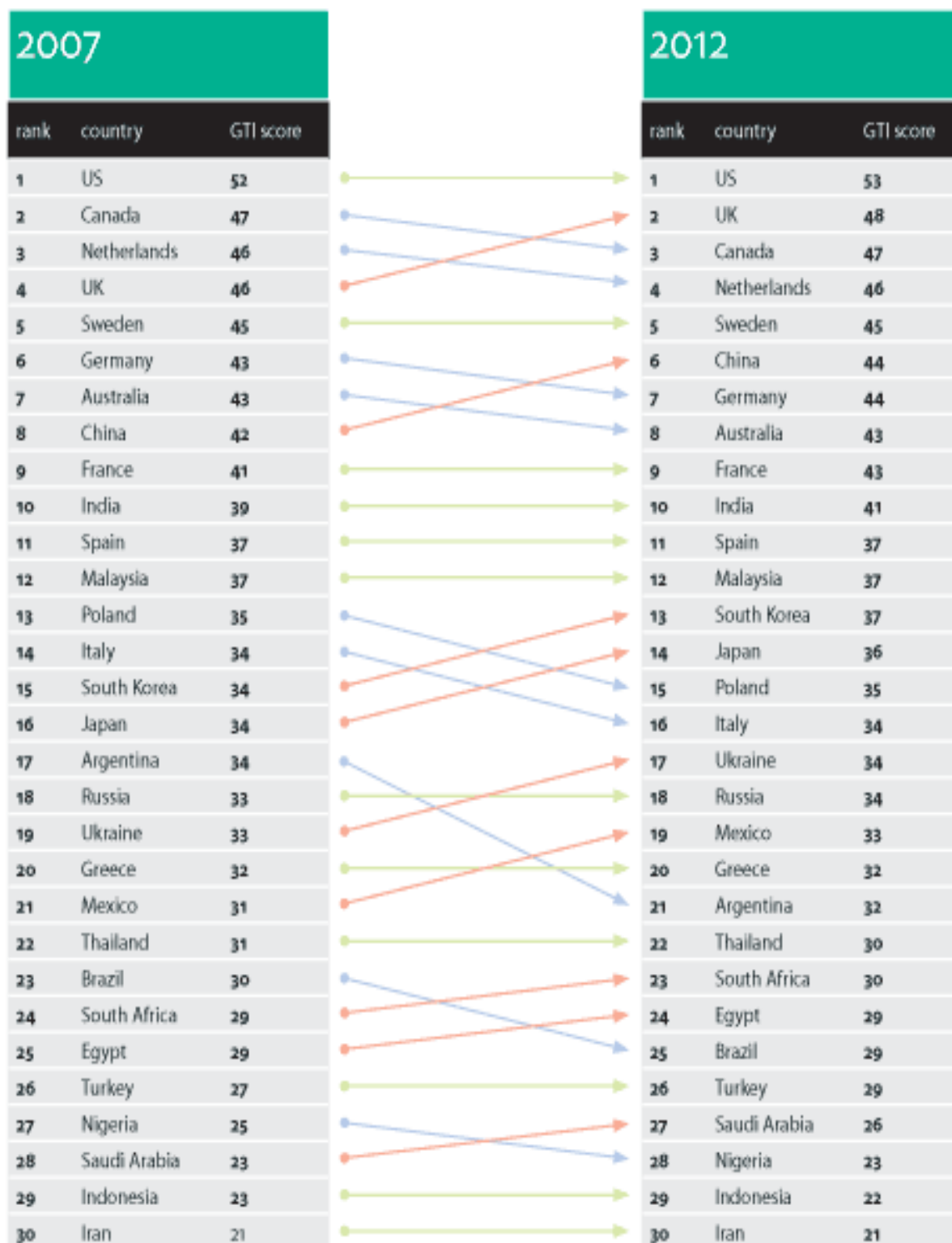
1	2	3	4	5
Теорія рівно-правного партнерства	Л. Пірсон друга пол.. ХХ ст.	Обґрунтовує створення системи паритетної взаємозалежності країн, що розвиваються і західних країн. Вказує, що розбалансоване і роз'єднане зростання економіки приводить до гострих проблем світового розвитку. Основний вихід - в органічному зростанні світового господарства, у вирішенні проблем взаємозалежності підсистем і країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку.	Визначає необхідність створення глобальної системи управління виробничими ресурсами.	Регушує існуючий значний розрив у рівні розвитку двох підсистем світового господарства.

Примітка¹: Розроблено автором з використанням [16, 47; 61; 274; 446; 447; 485; 528; 556; 566; 609; 610].

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Глобальний індекс кваліфікованих спеціалістів
(Global Talent Index) 2007 — 2012**

Джерело: <http://gtmarket.ru/news/state/2007/09/29/1430>

Додаток В

Таблиця В.1

Ключові характеристики основних концепцій міжнародної трудової міграції¹

Теорія	Сутність концепції	Внесок до теоретичного обґрунтування міжнародної трудової міграції	Слабкі сторони концепції та критичні моменти
Неокласична концепція міграції Дж.Хікса	Причиною міграції вважається диференціація в рівнях оплати праці між країнами, яка викликана нерівномірним розподілом факторів виробництва праці і капіталу. Міграційне переміщення сприяє конвергенції рівнів заробітної плати та стабілізації світового ринку праці за двома напрямками: 1) прямо через зменшення пропозиції на ринку праці країни-донора та її збільшення в країні-реципієнті; 2) опосередковано через грошові перекази мігрантів	Трудова міграція вперше розглянута, як свідоме рішення індивіда, який завдяки переїзду до іншої країни хоче максимізувати свої доходи	Вихідні умови теорії занадто спрощували дійсність, зокрема приймалася умова взаємозамінності трудових ресурсів та підтримки ринковими механізмами повної зайнятості за міграції. Не пояснювала міграції жителів однорівневих за розвитком країн.
Концепція нової економіки міграції Дж.Мінсера О.Старка	Міграція розглянута як стратегія домогосподарства, що спрямована на мінімізацію ризику різкого коливання доходів диверсифікацією джерел їх походження та подолання монетарних обмежень виробничих можливостей. Предметом зацікавленості мігрантів виступають ринки праці різних країн світу. Ризики мінімізуються коли члени сім'ї зайняті в різних секторах економіки та на різних національних ринках праці а неспівпадання бізнес-циклів дозволить домогосподарству забезпечити себе від наслідків рецесії на батьківщині. Міграція відіграє роль інструмента вирішення проблеми незадоволення особи своїм соціальним статусом: результатом переїзду є соціальний ліфтинг в рамках однієї соціальної групи, або перехід до вищої страти. Рішення про міграцію приймається в тих країнах і тими особами, які найбільше потерпають від деференціації доходів. З цього аспекту міграція стає перманентно циклічним процесом. Мігранти використовуючи відмінності у рівнях доходів між країнами перетворюють світову нерівність в джерело особистої вигоди.	З аспекту мікрорівня врахувала елементи реакції економіки на раціональні очікування мігруючого населення. Був здійснений перехід до групової взаємозалежності у прийнятті рішення про міграцію, яка вигідна для всіх членів домогосподарства. Акцентується на особливій значимості рівня доходів оточення сім'ї мігранта.	Не змогла розкрити комплексний взаємозв'язок між країною-реципієнтом і країною-донором робочої сили.

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4
<p>Концепція дуальності економіки А.Льюїса</p> <p>Т.Шульца</p>	<p>Розглядає економіку типової країни становлення ринку, як поєднання двох секторів традиційного і сучасного. В традиційному секторі працює надмірна кількість працівників через що низькі зарплати, а в сучасному високі продуктивність праці, зарплати та брак робочої сили певної кваліфікації. Країни, що розвиваються можуть впливати на економічний розвиток, спрямовуючи надлишок некваліфікованої робочої сили до країн з розвинутим індустріальним сектором.</p> <p>Оскільки міграція зменшує пропозицію робочої сили в традиційному секторі, то рівень зарплат в промисловості мусить збільшуватися, щоб й надалі приваблювати с/г працівників.</p>	<p>Трудова міграція – це відповідь на попит у робочій силі, яка не впливає на продуктивність праці в традиційному секторі, а отже і на величину зарплат в с/г.</p> <p>Міжсекторний розподіл рівнів заробітних плат є чинником трудової міграції до тих пір, поки вони не зрівноважаться.</p>	<p>Не поширюється на господарську діяльність, які властива постійна віддача від масштабу.</p>
<p>Концепція дуальності ринку праці або сегментованого ринку праці М.Піоре</p>	<p>Ринок праці атрактивної для трудових мігрантів країни поділений на два сектори: первинний з високим рівнем зарплати та кваліфікації, де працевлаштована місцева робоча сила та вторинний з низьким рівнем зарплати для некваліфікованих іноземних робітників. Потреба заповнити вторинний сектор іноземцями викликана:</p> <ul style="list-style-type: none"> - існуванням в економічно розвинених країнах ієрархії зарплат, згідно якої підвищення базових зарплат детермінує підвищення доходів верхніх сегментів; - проблемами мотивації, які відсутні на базовому рівні; - економічним дуалізмом праці та капіталу, який сприяє сегментації ринку праці; - демографією пропозиції робочої сили оскільки через гендерну рівність та заборону дитячої праці населення розвинутих країн працемотивоване, робота на нижньому сегменті залишається в суспільстві незапитаною. 	<p>Міжнародна трудова міграція спричинена не виштовхуючими чинниками країни-донора та атрактивними країни-реципієнта а постійною потребою нижнього сегменту ринку праці розвинених країн в іноземній робочій силі, готовій працювати за низьку заробітну плату.</p>	<p>Не пояснює нинішню міграцію працівників первинної сфери.</p> <p>У зв'язку із зростанням величини оплати праці на базовому сегменті та призупинення росту на верхньому не адекватна актуальному стану на ринках праці розвинених країн.</p>

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4
<p>Концепція загальносвітової міграційної системи І.Валерстайна</p>	<p>Розглядає світову систему як полікультурний територіальний розподіл праці, в результаті якого виділяється ядро, напівпериферія і периферія. Ядро спеціалізуючись на капіталомістких виробництвах, контролює темпи та якість розвитку як периферії, діяльність якої зосереджена на традиційній економіці так і напівпериферії, що має змішаний тип структури економіки. Разом із тим, кількісний і якісний розвиток ядра переміщує певні технології на периферію, що скорочує у виробництві частку використання праці, породжуючи готову до переїзду в інші країни робочу силу.</p>	<p>Причиною трудової міграції є не просто різниця у рівнях оплати праці, а загальні умови економічної нерівності країн світу та кризовий стан економіки в країнах периферії.</p>	<p>Надмірно песимістична щодо майбутнього людської цивілізації та за переконаннями антиглобалістів штучна і ґрунтується на бажанні окремих держав експлуатувати інші країни.</p>
<p>Концепція людського капіталу або індивідуального вибору Л.Сжаастада</p>	<p>Трудову міграцію спричинює не відмінність у рівні зарплат чи раціональні очікування вигод від неї. Її спричинюють особистісні інвестиційні потреби. Через це трудова міграція розглядається як інвестиція, що проявляється у затратах та надходженнях як грошових так і не монетарних. Виділено три фактори, які впливають на рішення про міграцію: умови зайнятості на батьківщині та країні призначення, вік і витрати на переїзд.</p>	<p>Пояснила чисельні емпіричні факти у сфері міжнародного переміщення трудових мігрантів та їх адаптації</p>	<p>Простота моделі та штучна реалістичність її передумов не задовольняли дослідників, які модифікували її імплементацією різноманітних умов.</p>
<p>Концепція зворотного зв'язку економічних циклів Б. Томаса</p>	<p>Представлена, як макрорівневий аналіз міжнародної трудової міграції, згідно з яким міграційні потоки робочої сили з однієї країни в іншу визначаються чергуванням циклічних фаз економічного розвитку тих чи інших країн.</p>	<p>Міжнародне переміщення трудових ресурсів з однієї країни в іншу викликано, насамперед, різницею позитивних чи негативних економічних умов, що існують на цей момент у цих країнах.</p>	<p>Не брав до уваги впливи незворотньої міграції населення.</p>

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4
<p>Концепція економіки світогосподарських зв'язків П.Ліндєрта</p>	<p>Підкреслює роль розвитку світогосподарських зв'язків та міжнародних економічних відносин, а також міжнародної економічної інтеграції і розподілу праці в сучасному світовому розвитку. У межах цього підходу розробляються різноманітні концепції використання трудових ресурсів не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках, світового об'єднання зусиль для задоволення потреб у робочій силі певних країн. Унаслідок міжнародного поділу праці та посилення міжнародних економічних відносин повноцінний економічний розвиток світової системи неможливий без міжнародної трудової міграції.</p>	<p>Міжнародна трудова міграція є важливою категоріальною одиницею, яка виконує функцію регулятора міжнародних економічних відносин.</p>	<p>Доводить необхідність посилення внутрішньої трудової міграції та послаблення міжстратової.</p>
<p>Концепція нового міжнародно-економічного порядку</p>	<p>Економічно розвинені країни-реципієнти робочої сили мусять компенсувати країнам-донорам витрати на підготовку висококваліфікованої робочої сили, втягнутої у процес міжнародної міграції.</p>	<p>Акцентує увагу на якісних характеристиках іноземної робочої сили та наслідках її еміграції для батьківщини.</p>	<p>Складність визначення суб'єкту та об'єкту відшкодування витрат.</p>
<p>Концепція притягнення-виштовхування. Е.Лі Ю. Арутюнян, Л. Дробіжева</p>	<p>Згідно економетричної Push/Pull factors моделі фактори притягування мотивують до переїзду носіїв людського капітала, а фактори виштовхування стосуються переважно низько кваліфікованої робочої сили.</p>	<p>Вказав на чинники, які викликають міграційні процеси. Обмеженням міжнародних міграційних процесів вважаються міжкраїнні бар'єри.</p>	<p>Не брала до уваги нерациональні і особисті причини міграції та фінансові можливості населення країн виштовхування.</p>
<p>Концепція міграційних мереж Ф. Хьюго, Е. Тайлора, Д. Массея</p>	<p>Доводить, що особистісні стосунки потенціальних, нинішніх і бувших мігрантів трансформуються у «спільноту мігрантів». Формування «міграційної мережі» базується на міжнародному міграційному потоку, полегшуючи та стабілізуючи його перебіг. Розвитком теорії міграційних мереж вважається теорія кумулятивної причинності, яка розглядає як самовідтворюваний, процес розповсюдження міграційних мереж. В наслідок чого, міжнародні міграційні потоки набувають потужної «кінетичної» енергії та успішно опираються несприятливій міграційній політиці країни-реципієнта.</p>	<p>Увібрала різні концепції пояснення процесу міжнародної трудової міграції, маючи за мету довести, що міжнародні міграційні потоки детерміновані значною кількістю чинників. Перебіг стійких міжнародних міграційних потоків формує світову міграційну систему, при чому географічна близькість нині не відіграє суттєвої ролі.</p>	<p>Базована на концепції міграційних мереж політика мультикультуралізму на дала очікуваного результату.</p>

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4
Етнометричний підхід до вивчення міграційних процесів. Г. Хофстеде	Проблема етнічної компліментарності - це проблема близькості культурних цінностей «корінних» і «сторонніх». Оптимальною є ситуація ідентичності цінностей місцевого населення та мігрантів. Чим вище зазначена різниця, тим вища ймовірність конфліктів між ними.	Акцентується увага на особливій цінності культури ведення бізнесу.	Консервує цивілізаційний поділ країн світу

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [223; 452; 500; 502; 517; 530; 577; 586; 587; 595; 598; 603; 609].

Додаток Г

Таблиця Г.1

Індекс демократії країн світу 2012 року

Рейтинг	Країна	Індекс	Категорія
1	2	3	4
1	Норвегія	9.93	Повна демократія
2	Швеція	9.73	Повна демократія
3	Ісландія	9.65	Повна демократія
4	Данія	9.52	Повна демократія
5	Нова Зеландія	9.26	Повна демократія
6	Австралія	9.22	Повна демократія
7	Швейцарія	9.09	Повна демократія
8	Канада	9.08	Повна демократія
9	Фінляндія	9.06	Повна демократія
10	Нідерланди	8.99	Повна демократія
11	Люксембург	8.88	Повна демократія
12	Австрія	8.62	Повна демократія
13	Ірландія	8.56	Повна демократія
14	Німеччина	8.34	Повна демократія
15	Мальта	8.28	Повна демократія
16	Великобританія	8.21	Повна демократія
17	Чехія	8.19	Повна демократія
18	Уругвай	8.17	Повна демократія
18	Маврикій	8.17	Повна демократія
20	Південна Корея	8.13	Повна демократія
21	США	8.11	Повна демократія
22	Коста Ріка	8.10	Повна демократія
23	Японія	8.08	Повна демократія
24	Бельгія	8.05	Повна демократія
25	Іспанія	8.02	Повна демократія
26	Кабо-Верде	7.92	Недостатня демократія
26	Португалія	7.92	Недостатня демократія
28	Франція	7.88	Недостатня демократія
28	Словенія	7.88	Недостатня демократія
30	Ботсвана	7.85	Недостатня демократія
31	ПАР	7.79	Недостатня демократія
32	Італія	7.74	Недостатня демократія
33	Греція	7.65	Недостатня демократія
34	Естонія	7.61	Недостатня демократія
35	Тайвань	7.57	Недостатня демократія
36	Чілі	7.54	Недостатня демократія
37	Ізраїль	7.53	Недостатня демократія
38	Індія	7.52	Недостатня демократія
39	Ямайка	7.39	Недостатня демократія
40	Словаччина	7.35	Недостатня демократія
41	Кіпр	7.29	Недостатня демократія
42	Латвія	7.24	Недостатня демократія
43	Тімор-Лешті	7.16	Недостатня демократія
44	Польща	7.12	Недостатня демократія

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4
45	Бразилія	7.12	Недостатня демократія
46	Панама	7.08	Недостатня демократія
47	Литва	7.05	Недостатня демократія
48	Тринідад і Тобаго	6.99	Недостатня демократія
49	Угорщина	6.96	Недостатня демократія
50	Хорватія	6.93	Недостатня демократія
51	Мексика	6.90	Недостатня демократія
52	Аргентина	6.84	Недостатня демократія
53	Індонезія	6.76	Недостатня демократія
54	Болгарія	6.72	Недостатня демократія
55	Лесото	6.66	Недостатня демократія
56	Сурінам	6.65	Недостатня демократія
57	Колумбія	6.63	Недостатня демократія
58	Таїланд	6.55	Недостатня демократія
59	Румунія	6.54	Недостатня демократія
60	Домінікана	6.49	Недостатня демократія
61	Сальвадор	6.47	Недостатня демократія
61	Перу	6.47	Недостатня демократія
63	Гонконг	6.42	Недостатня демократія
64	Малайзія	6.41	Недостатня демократія
65	Монголія	6.35	Недостатня демократія
66	Сербія	6.33	Недостатня демократія
67	Молдова	6.32	Недостатня демократія
67	Папуа-Нова Гвінея	6.32	Недостатня демократія
69	Філіппіни	6.30	Недостатня демократія
70	Замбія	6.26	Недостатня демократія
70	Парагвай	6.26	Недостатня демократія
72	Намібія	6.24	Недостатня демократія
73	Македонія	6.16	Недостатня демократія
74	Сенегал	6.09	Недостатня демократія
75	Малаві	6.08	Недостатня демократія
76	Чорногорія	6.05	Недостатня демократія
76	Гайана	6.05	Недостатня демократія
78	Гана	6.02	Недостатня демократія
79	Бенін	6.00	Недостатня демократія
80	Україна	5.91	Гібридний режим
81	Гватемала	5.88	Гібридний режим
81	Сінгапур	5.88	Гібридний режим
81	Танзанія	5.88	Гібридний режим
84	Бангладеш	5.86	Гібридний режим
85	Болівія	5.84	Гібридний режим
85	Гондурас	5.84	Гібридний режим
87	Еквадор	5.78	Гібридний режим
88	Туреччина	5.76	Гібридний режим
89	Шрі-Ланка	5.75	Гібридний режим
90	Туніс	5.67	Гібридний режим
90	Албанія	5.67	Гібридний режим
92	Нікарагуа	5.56	Гібридний режим
93	Грузія	5.53	Гібридний режим

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4
94	Уганда	5.16	Гібридний режим
95	Лівія	5.15	Гібридний режим
95	Венесуела	5.15	Гібридний режим
97	Малі	5.12	Гібридний режим
98	Боснія і Герцоговина	5.11	Гібридний режим
99	Ліван	5.05	Гібридний режим
100	Камбоджа	4.96	Гібридний режим
101	Ліберія	4.95	Гібридний режим
102	Мозамбік	4.88	Гібридний режим
103	Палестина	4.80	Гібридний режим
104	Кенія	4.71	Гібридний режим
104	Сьєрра-Леоне	4.71	Гібридний режим
106	Киргизстан	4.69	Гібридний режим
107	Бутан	4.65	Гібридний режим
108	Пакистан	4.57	Гібридний режим
109	Єгипет	4.56	Гібридний режим
110	Мавританія	4.17	Гібридний режим
111	Непал	4.16	Гібридний режим
111	Нігер	4.16	Гібридний режим
113	Ірак	4.10	Гібридний режим
114	Вірменія	4.09	Гібридний режим
115	Марокко	4.07	Гібридний режим
116	Гаїті	3.96	Гібридний режим
117	Мадагаскар	3.93	Авторитарний режим
118	Алжир	3.83	Авторитарний режим
119	Кувейт	3.78	Авторитарний режим
120	Нігерія	3.77	Авторитарний режим
121	Йорданія	3.76	Авторитарний режим
122	Росія	3.74	Авторитарний режим
123	Ефіопія	3.72	Авторитарний режим
124	Фіджі	3.67	Авторитарний режим
125	Бурунді	3.60	Авторитарний режим
126	Габон	3.56	Авторитарний режим
127	Буркіна Фасо	3.52	Авторитарний режим
127	Куба	3.52	Авторитарний режим
127	Коморські Острови	3.52	Авторитарний режим
130	Того	3.45	Авторитарний режим
131	Камерун	3.44	Авторитарний режим
132	Руанда	3.36	Авторитарний режим
133	Ангола	3.35	Авторитарний режим
134	Гамбія	3.31	Авторитарний режим
135	Оман	3.26	Авторитарний режим
136	Кот-д'Івуар	3.25	Авторитарний режим
137	Свазіленд	3.20	Авторитарний режим
138	Катар	3.18	Авторитарний режим
139	Азербайджан	3.15	Авторитарний режим
140	Ємен	3.12	Авторитарний режим
141	Білорусь	3.04	Авторитарний режим
142	Китай	3.00	Авторитарний режим

Продовження таблиці Г.1

1	2	3	4
143	Казахстан	2.95	Авторитарний режим
144	В'єтнам	2.89	Авторитарний режим
144	Конго	2.89	Авторитарний режим
146	Гвінея	2.79	Авторитарний режим
147	Джибуті	2.74	Авторитарний режим
148	Зімбабве	2.67	Авторитарний режим
149	ОАЕ	2.58	Авторитарний режим
150	Бахрейн	2.53	Авторитарний режим
151	Таджикистан	2.51	Авторитарний режим
152	Афганістан	2.48	Авторитарний режим
153	Еритрея	2.40	Авторитарний режим
154	Судан	2.38	Авторитарний режим
155	М'янма	2.35	Авторитарний режим
156	Лаос	2.32	Авторитарний режим
157	ЦАР	1.99	Авторитарний режим
158	Іран	1.98	Авторитарний режим
159	ДР Конго	1.92	Авторитарний режим
160	Екваторіальна Гвінея	1.83	Авторитарний режим
161	Узбекистан	1.72	Авторитарний режим
161	Туркменістан	1.72	Авторитарний режим
163	Саудівська Аравія	1.71	Авторитарний режим
164	Сирія	1.63	Авторитарний режим
165	Чад	1.62	Авторитарний режим
166	Гвінея-Бісау	1.43	Авторитарний режим
167	Північна Корея	1.08	Авторитарний режим

Джерело: <http://gtmarket.ru/news/2013/03/19/5679>

Таблиця Г.2

Індекс демократії країн світу 2011 р.

Рейтинг	Країна	Індекс	Категорія
1	2	3	4
1	Норвегія	9.80	Повна демократія
2	Ісландія	9.65	Повна демократія
3	Данія	9.52	Повна демократія
4	Швеція	9.50	Повна демократія
5	Нова Зеландія	9.26	Повна демократія
6	Австралія	9.22	Повна демократія
7	Швейцарія	9.09	Повна демократія
8	Канада	9.08	Повна демократія
9	Фінляндія	9.06	Повна демократія
10	Нідерланди	8.99	Повна демократія
11	Люксембург	8.88	Повна демократія
12	Ірландія	8.56	Повна демократія
13	Австрія	8.49	Повна демократія
14	Німеччина	8.34	Повна демократія
15	Мальта	8.28	Повна демократія
16	Чехія	8.19	Повна демократія
17	Уругвай	8.17	Повна демократія
18	Великобританія	8.16	Повна демократія
19	США	8.11	Повна демократія
20	Коста-Ріка	8.10	Повна демократія
21	Японія	8.08	Повна демократія
22	Південна Корея	8.06	Повна демократія
23	Бельгія	8.05	Повна демократія
24	Маврикій	8.04	Повна демократія
25	Іспанія	8.02	Повна демократія
26	Кабо-Верде	7.92	Недостатня демократія
27	Португалія	7.81	Недостатня демократія
28	Південна Африка	7.79	Недостатня демократія
29	Франція	7.77	Недостатня демократія
30	Словенія	7.76	Недостатня демократія
31	Італія	7.74	Недостатня демократія
32	Греція	7.65	Недостатня демократія
33	Ботсвана	7.63	Недостатня демократія
34	Естонія	7.61	Недостатня демократія
35	Чилі	7.54	Недостатня демократія
36	Ізраїль	7.53	Недостатня демократія
37	Тайвань	7.46	Недостатня демократія
38	Словаччина	7.35	Недостатня демократія
39	Індія	7.30	Недостатня демократія
40	Кіпр	7.29	Недостатня демократія
41	Литва	7.24	Недостатня демократія
42	Тімор-Лешті	7.22	Недостатня демократія
43	Тринідад і Тобаго	7.16	Недостатня демократія
44	Ямайка	7.13	Недостатня демократія
45	Польща	7.12	Недостатня демократія
45	Бразилія	7.12	Недостатня демократія
47	Панама	7.08	Недостатня демократія

Продовження таблиці Г.2

1	2	3	4
48	Латвія	7.05	Недостатня демократія
49	Угорщина	7.04	Недостатня демократія
50	Мексика	6.93	Недостатня демократія
51	Аргентина	6.84	Недостатня демократія
52	Болгарія	6.78	Недостатня демократія
53	Хорватія	6.73	Недостатня демократія
54	Сурінам	6.65	Недостатня демократія
55	Колумбія	6.63	Недостатня демократія
56	Перу	6.59	Недостатня демократія
57	Шрі-Ланка	6.58	Недостатня демократія
58	Таїланд	6.55	Недостатня демократія
59	Румунія	6.54	Недостатня демократія
60	Індонезія	6.53	Недостатня демократія
61	Сальвадор	6.47	Недостатня демократія
62	Парагвай	6.40	Недостатня демократія
63	Малі	6.36	Недостатня демократія
64	Сербія	6.33	Недостатня демократія
64	Лесото	6.33	Недостатня демократія
64	Молдова	6.33	Недостатня демократія
67	Папуа — Нова Гвінея	6.32	Недостатня демократія
68	Намібія	6.24	Недостатня демократія
69	Монголія	6.23	Недостатня демократія
70	Домініканська Республіка	6.20	Недостатня демократія
71	Малайзія	6.19	Недостатня демократія
71	Замбія	6.19	Недостатня демократія
73	Македонія	6.16	Недостатня демократія
74	Чорногорія	6.15	Недостатня демократія
75	Філіппіни	6.12	Недостатня демократія
76	Бенін	6.06	Недостатня демократія
77	Гайана	6.05	Недостатня демократія
78	Гана	6.02	Недостатня демократія
79	Україна	5.94	Гібридний режим
80	Гонконг (Китай)	5.92	Гібридний режим
81	Сінгапур	5.89	Гібридний режим
82	Гватемала	5.88	Гібридний режим
83	Бангладеш	5.87	Гібридний режим
84	Болівія	5.84	Гібридний режим
84	Гондурас	5.84	Гібридний режим
84	Малаві	5.84	Гібридний режим
87	Албанія	5.81	Гібридний режим
88	Туреччина	5.73	Гібридний режим
89	Еквадор	5.72	Гібридний режим
90	Танзанія	5.64	Гібридний режим
91	Нікарагуа	5.56	Гібридний режим
92	Туніс	5.53	Гібридний режим
93	Сенегал	5.51	Гібридний режим
94	Ліван	5.32	Гібридний режим
95	Боснія і Герцеговина	5.24	Гібридний режим
96	Уганда	5.13	Гібридний режим

Продовження таблиці Г.2

1	2	3	4
97	Венесуела	5.08	Гібридний режим
98	Ліберія	5.07	Гібридний режим
99	Палестина	4.97	Гібридний режим
100	Мозамбік	4.90	Гібридний режим
101	Камбоджа	4.87	Гібридний режим
102	Грузія	4.74	Гібридний режим
103	Кенія	4.71	Гібридний режим
104	Бутан	4.57	Гібридний режим
105	Пакистан	4.55	Гібридний режим
106	Сьєрра-Леоне	4.51	Гібридний режим
107	Киргизстан	4.34	Гібридний режим
108	Непал	4.24	Гібридний режим
109	Мавританія	4.17	Гібридний режим
110	Нігер	4.16	Гібридний режим
111	Вірменія	4.09	Гібридний режим
112	Ірак	4.03	Гібридний режим
113	Бурунді	4.01	Гібридний режим
114	Гаїті	4.00	Гібридний режим
115	Єгипет	3.95	Авторитарний режим
116	Мадагаскар	3.93	Авторитарний режим
117	Росія	3.92	Авторитарний режим
118	Йорданія	3.89	Авторитарний режим
119	Нігерія	3.83	Авторитарний режим
119	Марокко	3.83	Авторитарний режим
121	Ефіопія	3.79	Авторитарний режим
122	Кувейт	3.74	Авторитарний режим
123	Фіджі	3.67	Авторитарний режим
124	Буркіна-Фасо	3.59	Авторитарний режим
125	Лівія	3.55	Авторитарний режим
126	Куба	3.52	Авторитарний режим
126	Коморські Острови	3.52	Авторитарний режим
128	Габон	3.48	Авторитарний режим
129	Того	3.45	Авторитарний режим
130	Алжир	3.44	Авторитарний режим
131	Камерун	3.41	Авторитарний режим
132	Гамбія	3.38	Авторитарний режим
133	Ангола	3.32	Авторитарний режим
134	Оман	3.26	Авторитарний режим
134	Свазіленд	3.26	Авторитарний режим
136	Руанда	3.25	Авторитарний режим
137	Казахстан	3.24	Авторитарний режим
138	Катар	3.18	Авторитарний режим
139	Білорусь	3.16	Авторитарний режим
140	Азербайджан	3.15	Авторитарний режим
141	Китай	3.14	Авторитарний режим
142	Кот-д-Івуар	3.08	Авторитарний режим
143	В'єтнам	2.96	Авторитарний режим
144	Бахрейн	3.92	Авторитарний режим
145	Конго	2.89	Авторитарний режим

Продовження таблиці Г.2

1	2	3	4
146	Гвінея	2.79	Авторитарний режим
147	Зімбабве	2.68	Авторитарний режим
148	Джибуті	2.68	Авторитарний режим
149	ОАЕ	2.58	Авторитарний режим
150	Йемен	2.57	Авторитарний режим
151	Таджикистан	2.51	Авторитарний режим
152	Афганістан	2.48	Авторитарний режим
153	Судан	2.38	Авторитарний режим
154	Еритрея	2.34	Авторитарний режим
155	ДР Конго	2.15	Авторитарний режим
156	Лаос	2.10	Авторитарний режим
157	Гвінея-Бісау	1.99	Авторитарний режим
157	Сирія	1.99	Авторитарний режим
159	Іран	1.98	Авторитарний режим
160	ЦАР	1.82	Авторитарний режим
161	Саудівська Аравія	1.77	Авторитарний режим
161	Екваторіальна Гвінея	1.77	Авторитарний режим
161	М'янма	1.77	Авторитарний режим
164	Узбекистан	1.74	Авторитарний режим
165	Туркменістан	1.72	Авторитарний режим
166	Чад	1.62	Авторитарний режим
167	Південна Корея	1.08	Авторитарний режим

Джерело: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/12/19/3768>

Додаток Д

Таблиця Д.1

Рейтинг недієздатних держав світу (Failed States Index) 2009 року

№ п/п	Країна	I - 1	I - 2	I - 3	I - 4	I - 5	I - 6	I - 7	I - 8	I - 9	I - 10	I - 11	I - 12	Бал
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Сомалі	9.8	9.9	9.7	8.5	7.7	9.5	10.0	9.9	9.9	10.0	10.0	9.8	114.7
2	Зімбабве	9.8	9.1	9.1	10.0	9.7	10.0	9.8	9.8	9.9	9.7	9.5	7.6	114.0
3	Судан	9.0	9.8	9.9	9.0	9.6	7.0	9.8	9.5	9.8	9.7	9.5	9.8	112.4
4	Чад	9.3	9.4	9.8	7.8	9.3	8.3	9.8	9.6	9.5	9.9	9.8	9.7	112.2
5	ДР Конго	9.7	9.6	8.9	8.1	9.3	8.3	8.6	9.2	9.0	9.7	8.7	9.6	108.7
6	Ірак	8.7	8.9	9.7	9.1	8.6	7.6	9.0	8.4	9.3	9.7	9.6	10.0	108.6
7	Афганістан	9.3	8.9	9.6	7.2	8.4	8.3	9.8	8.9	8.8	9.9	9.1	10.0	108.2
8	ЦАР	8.9	9.0	8.6	5.7	9.1	8.4	9.3	9.3	8.9	9.6	9.5	9.1	105.4
9	Гвінея	8.5	7.1	8.2	8.6	8.9	8.7	9.8	9.2	9.0	9.4	9.2	8.0	104.6
10	Пакистан	8.3	8.6	9.6	8.3	8.8	6.4	9.1	7.5	8.9	9.5	9.6	9.5	104.1
11	Кот д'Івуар	8.6	7.8	9.0	8.4	8.1	8.3	9.1	8.0	8.5	8.5	8.5	9.7	102.5
12	Гаїті	9.3	5.8	7.3	8.6	8.2	8.9	9.2	9.5	8.5	8.4	8.3	9.8	101.8
13	Бірма	9.0	8.8	8.9	6.0	9.5	8.2	9.5	9.0	9.0	8.4	8.7	6.5	101.5
14	Кенія	9.0	9.0	8.6	8.3	8.8	7.5	9.0	8.0	8.2	8.0	8.8	8.2	101.4
15	Нігерія	8.5	5.3	9.7	8.3	9.5	6.6	9.2	9.0	8.6	9.4	9.6	6.1	99.8
16	Ефіопія	9.4	8.0	8.2	7.7	8.8	8.3	7.9	8.2	8.5	7.5	8.8	7.6	98.9
17	Північна Корея	8.5	6.0	7.2	5.0	8.8	9.6	9.8	9.6	9.5	8.3	7.8	8.2	98.3
18	Ємен	8.8	7.9	7.7	7.4	8.9	8.2	8.3	8.5	7.7	8.4	9.0	7.3	98.1
19	Бангладеш	8.9	6.9	9.4	8.4	9.0	8.0	8.5	8.0	7.6	8.0	8.9	6.5	98.1
20	Східний Тимор	8.4	9.0	7.3	5.7	6.8	8.4	9.4	8.4	7.0	9.0	8.8	9.0	97.2
21	Уганда	8.7	9.3	8.0	6.5	8.7	7.6	8.0	8.0	7.7	8.2	8.2	8.0	96.9
22	Шрі-Ланка	7.5	9.3	9.8	6.9	8.5	6.1	9.0	6.6	8.5	9.2	9.2	6.1	96.7
23	Нігер	9.5	6.4	8.5	6.3	7.6	9.2	8.7	9.5	8.2	7.4	7.1	8.1	96.5
24	Бурунді	9.2	8.1	7.5	6.5	8.4	8.0	7.5	9.0	7.6	7.3	7.7	8.9	95.7
25	Непал	8.3	6.8	8.7	6.0	9.3	8.5	8.0	7.4	8.7	8.1	8.4	7.2	95.4
26	Камерун	8.0	7.5	7.2	8.0	8.9	6.9	9.2	8.0	8.0	7.8	8.7	7.1	95.3
27	Гвінея-Бісау	8.6	6.5	5.8	7.0	8.5	8.5	8.6	8.7	8.0	8.5	8.0	8.1	94.8
28	Малаві	9.3	6.3	5.9	8.3	8.5	9.1	8.3	8.8	7.5	5.6	7.8	8.4	93.8
29	Ліван	7.0	9.0	9.2	7.2	7.4	6.3	7.8	6.2	6.9	9.1	9.1	8.3	93.5
30	Конго	8.9	7.8	6.5	6.1	8.0	8.0	8.6	8.8	7.9	7.8	7.1	7.6	93.1
31	Узбекистан	7.9	5.3	7.4	7.0	8.7	7.2	9.0	6.6	9.2	9.0	9.0	6.5	92.8
32	Сьєрра-Леоне	8.9	6.9	6.6	8.5	8.4	8.6	7.4	8.7	7.0	6.1	7.7	7.3	92.1
33	Грузія	6.4	8.3	8.5	6.0	7.5	6.0	9.0	6.3	7.5	7.9	8.9	9.5	91.8
34	Ліберія	8.6	8.0	6.1	6.8	8.5	8.2	7.0	8.5	6.7	6.9	7.9	8.6	91.8
35	Буркіна-Фасо	9.0	6.0	6.1	6.5	9.0	8.2	7.9	9.0	6.5	7.5	7.6	8.0	91.3
36	Еритрея	8.6	7.0	5.8	6.5	6.0	8.6	8.6	8.6	7.9	7.4	7.7	7.6	90.3
37	Таджикистан	8.2	6.4	6.9	6.5	7.3	7.5	8.9	7.6	8.6	7.5	8.4	6.5	90.3
38	Іран	6.5	8.5	7.6	6.8	7.4	5.5	8.3	6.0	8.9	8.6	9.1	6.8	90.0
39	Сирія	6.1	9.2	8.2	6.8	8.0	6.8	8.8	5.7	8.6	7.8	7.8	6.0	89.8
40	Соломонові о-ви	8.0	5.0	7.5	5.0	8.0	8.3	8.3	8.4	7.0	7.2	8.0	8.9	89.6
41	Колумбія	6.9	9.2	7.2	8.5	8.5	4.3	7.9	6.0	7.2	7.5	8.0	8.0	89.2
42	Киргизстан	8.0	5.3	7.2	7.5	8.3	7.6	8.3	6.5	7.6	7.7	7.3	7.8	89.1

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
43	Єгипет	7.6	6.9	8.0	6.2	7.6	7.0	8.6	6.4	8.4	6.2	8.1	8.0	89.0
44	Лаос	8.2	5.9	7.0	6.6	6.0	7.5	8.2	8.0	8.5	7.6	8.3	7.2	89.0
45	Руанда	9.3	6.9	8.7	7.2	7.3	7.5	7.9	7.3	7.3	4.6	8.0	7.0	89.0
46	Мавританія	8.7	6.2	8.2	5.0	7.0	7.8	7.0	8.5	7.1	7.9	8.0	7.3	88.7
47	Екваторіальна Гвінея	8.3	2.0	6.8	7.4	9.0	4.4	9.4	8.6	9.2	8.6	8.6	6.0	88.3
48	Бутан	6.5	7.5	7.9	6.8	8.7	7.5	7.4	7.2	8.4	5.5	7.7	6.2	87.3
49	Камбоджа	7.9	5.2	7.0	8.0	7.2	7.5	8.5	7.9	7.4	6.5	7.5	6.7	87.3
50	Того	7.9	6.0	5.8	6.9	7.5	8.2	7.5	8.3	7.6	7.4	7.3	6.8	87.2
51	Болівія	7.8	4.9	7.5	6.9	8.7	7.0	7.6	7.7	6.8	6.4	8.2	6.8	86.3
52	Коморські о-ви	7.4	3.7	5.5	6.0	6.3	7.8	8.7	8.7	7.0	7.5	7.9	9.8	86.3
53	Філіппіни	7.2	6.3	7.5	7.2	7.6	6.0	8.5	6.1	7.0	7.7	7.9	6.8	85.8
54	Молдова	6.6	4.2	7.1	8.0	7.0	6.8	8.1	6.7	7.0	8.0	8.0	7.6	85.1
55	Ангола	8.6	7.0	6.1	5.5	9.4	4.5	8.0	8.0	7.2	6.2	7.3	7.2	85.0
56	Азербайджан	6.4	8.2	7.9	5.7	7.4	6.1	8.2	5.5	7.0	7.3	7.9	7.0	84.6
57	Китай	9.0	6.8	7.9	6.1	9.2	4.5	8.5	7.2	8.9	6.0	7.2	3.3	84.6
58	Західний берег	7.2	8.0	9.3	4.0	7.5	4.1	7.5	7.0	8.0	6.0	8.0	8.0	84.6
59	Туркменістан	7.0	4.8	6.5	5.6	7.6	6.9	8.5	7.2	8.9	7.6	7.7	6.0	84.3
60	Замбія	9.0	7.1	5.3	7.0	7.1	8.5	7.8	8.4	5.6	5.2	5.7	7.5	84.2
61	Папуа-Нова Гвінея	7.5	4.0	7.3	7.6	8.9	6.8	7.7	8.1	6.5	6.7	7.1	5.9	84.1
62	Індонезія	7.3	6.7	6.3	7.2	8.1	6.9	6.7	6.7	6.7	7.3	7.3	6.9	84.1
63	Боснія	5.5	7.2	8.2	5.8	7.3	5.5	8.2	5.6	5.4	7.4	8.7	8.5	83.3
64	Нікарагуа	7.4	5.2	6.3	6.9	8.1	7.7	7.1	7.8	5.8	6.5	7.2	6.6	82.6
65	Свазиленд	9.2	4.0	4.0	6.0	6.0	8.0	8.8	7.8	7.5	6.8	6.9	7.4	82.4
66	Білорусь	7.2	4.1	6.9	5.0	7.2	6.6	8.9	6.6	8.0	6.6	8.1	7.1	82.3
67	Лесото	9.4	4.7	5.2	6.5	5.6	8.4	7.4	8.7	6.5	5.5	6.9	7.0	81.8
68	Мадагаскар	8.9	5.0	5.6	5.0	7.6	7.4	6.6	8.8	5.9	5.9	7.1	7.8	81.6
69	Еквадор	6.5	6.3	6.3	7.3	8.0	6.4	7.0	6.8	6.0	6.8	7.8	6.0	81.2
70	Танзанія	8.0	7.1	6.6	6.0	6.9	7.5	6.7	8.0	5.8	5.4	6.3	6.8	81.1
71	Росія	7.0	5.9	7.5	6.2	8.1	4.6	8.0	5.7	8.3	6.9	8.0	4.6	80.8
72	Мозамбік	8.7	3.2	4.8	7.6	7.4	8.0	7.3	8.9	7.2	6.0	5.6	6.0	80.7
73	Алжир	6.7	6.7	7.7	6.2	7.3	4.6	7.7	6.7	7.6	7.0	6.7	5.7	80.6
74	Джібуті	8.0	6.4	5.7	5.2	6.3	6.6	7.4	7.5	6.2	6.2	6.9	8.2	80.6
75	Гватемала	7.0	5.8	6.7	6.7	8.2	6.6	7.1	6.6	7.0	7.1	6.3	5.5	80.6
76	Куба	6.9	5.9	5.5	7.2	6.8	6.3	7.5	5.0	7.4	7.5	7.1	7.5	80.6
77	Венесуела	6.8	5.0	7.0	6.9	8.0	5.3	7.2	5.9	7.3	6.9	7.7	5.5	79.5
78	Сербія	5.8	7.3	7.9	5.5	7.4	5.9	7.3	5.2	5.8	6.3	7.9	6.9	79.2
79	Таїланд	6.9	6.5	8.0	4.5	7.7	3.8	8.2	5.4	6.9	7.5	8.0	5.8	79.2
80	Гамбія	7.2	5.7	4.4	6.4	7.0	7.4	7.8	7.1	6.9	6.0	6.2	6.9	79.0
81	Мальдіви	6.5	6.5	5.2	7.0	5.2	6.7	7.2	7.3	7.5	6.3	7.4	6.0	78.8
82	Фіджі	6.1	4.3	7.3	6.5	7.7	6.3	8.6	5.0	6.1	6.7	8.2	6.0	78.8
83	Малі	8.7	4.6	6.5	7.4	6.9	8.3	5.3	8.4	5.2	6.5	4.0	6.9	78.7
84	Кабо-Верде	7.9	4.0	4.4	8.2	6.2	7.2	7.4	7.6	6.2	5.7	6.1	7.6	78.5
85	Туреччина	6.8	6.6	7.7	5.0	8.0	5.3	6.5	5.3	6.0	7.0	7.8	6.2	78.2
86	Йорданія	6.7	7.9	6.8	5.0	7.4	6.5	6.0	5.4	6.9	6.0	6.5	6.8	77.9
87	Індія	8.3	4.9	7.3	6.7	8.9	5.0	5.5	7.0	6.0	7.1	6.0	5.1	77.8

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
88	Домініканська Республіка	6.7	5.3	6.0	8.5	8.0	5.6	5.8	6.7	6.7	5.8	6.8	5.8	77.7
89	Саудівська Аравія	6.5	6.0	8.0	3.4	7.0	2.7	8.4	4.3	8.9	8.0	7.8	6.5	77.5
90	Гондурас	7.8	4.0	5.0	6.3	8.5	7.2	7.0	7.1	6.3	6.0	6.1	5.9	77.2
91	Сальвадор	7.6	5.7	6.2	6.9	7.8	6.3	7.0	6.6	6.9	6.4	4.5	5.3	77.2
92	Перу	6.6	4.5	6.4	7.3	8.2	5.6	6.9	6.3	5.5	7.2	6.9	5.7	77.1
93	Марокко	7.0	6.7	6.8	6.2	7.8	6.5	7.4	6.5	6.7	5.1	6.2	4.2	77.1
94	В'єтнам	6.8	5.3	5.5	6.0	6.5	6.7	7.3	6.3	7.2	6.2	7.1	6.0	76.9
95	Сан-Томе	8.0	4.0	5.0	7.3	6.1	7.9	7.3	7.5	5.3	5.6	6.3	6.4	76.7
96	Намібія	7.7	5.5	5.8	7.7	9.1	6.1	5.0	7.1	6.0	5.8	3.6	6.2	75.6
97	Бенін	7.5	6.2	4.1	7.0	7.4	6.9	6.6	8.0	5.6	5.2	4.3	6.7	75.5
98	Мексика	7.0	4.3	5.9	7.0	8.2	6.1	6.8	6.0	5.5	7.0	5.0	6.6	75.4
99	Габон	7.2	5.7	3.0	6.0	7.8	5.5	7.3	6.8	6.3	5.9	7.2	5.7	74.4
100	Македонія	5.0	4.6	7.5	6.9	7.3	6.3	7.4	4.8	5.3	5.8	6.7	6.8	74.4
101	Вірменія	5.9	7.2	6.0	6.7	6.5	5.3	7.1	5.4	6.1	5.3	6.9	5.9	74.3
102	Сенегал	7.4	6.0	6.3	5.6	7.5	6.5	6.0	7.3	6.0	5.9	4.0	5.7	74.2
103	Сурінам	6.2	3.9	6.2	6.9	7.9	6.3	6.7	5.0	6.0	6.2	5.8	6.1	73.2
104	Гайана	6.3	3.5	6.1	7.9	7.9	6.6	6.7	5.5	5.4	6.8	5.1	5.2	73.0
105	Казахстан	6.0	3.9	5.5	4.0	6.4	6.4	7.7	5.3	6.8	6.5	7.6	6.4	72.5
106	Парагвай	6.4	1.3	6.5	6.0	7.9	5.9	7.9	6.0	6.9	5.3	7.5	4.4	72.0
107	Мікронезія	7.2	3.1	4.5	8.3	7.0	6.6	6.6	6.8	3.0	5.3	5.5	8.0	71.9
108	Самоа	6.5	3.0	5.2	8.2	6.8	5.8	6.6	5.0	4.7	6.0	5.5	8.1	71.4
109	Албанія	6.4	2.6	5.4	7.2	5.9	6.5	7.3	5.8	5.8	5.5	5.9	5.7	70.0
110	Україна	6.1	3.0	6.9	7.1	6.4	5.5	7.2	4.2	5.5	3.3	7.9	6.6	69.7
111	Беліз	7.0	5.0	4.9	6.9	7.3	6.0	6.2	5.7	4.0	5.9	4.6	6.0	69.5
112	Лівія	5.9	4.2	5.8	4.0	7.1	5.5	7.1	4.2	8.1	5.4	7.1	5.0	69.4
113	Бразилія	6.4	3.9	6.4	5.0	8.9	4.1	6.4	6.0	5.6	6.9	5.1	4.4	69.1
114	Кіпр	5.0	4.5	7.5	5.2	7.8	4.0	5.4	3.6	3.8	5.2	7.9	9.0	68.9
115	Малайзія	6.5	5.2	6.2	3.8	6.9	4.7	6.1	5.2	6.5	6.1	6.1	5.6	68.9
116	Ботсвана	9.2	6.7	4.3	6.0	7.2	5.6	5.8	6.4	5.0	4.0	2.8	5.8	68.8
117	Ямайка	6.4	2.7	4.5	6.3	6.7	6.6	7.0	6.4	5.7	6.0	4.0	6.3	68.6
118	Бруней	5.4	4.4	6.6	4.0	7.8	3.4	7.9	3.6	6.8	6.1	7.4	4.7	68.1
119	Гренада	5.9	2.9	4.5	7.8	6.9	5.9	6.3	4.1	4.7	5.5	5.8	7.6	67.9
120	Сейшельські о-ви	6.3	4.4	5.0	4.7	6.8	4.8	7.1	4.6	5.9	5.6	6.0	6.5	67.7
121	Туніс	5.9	3.2	5.4	5.3	7.2	4.9	6.6	6.1	7.4	6.2	6.0	3.4	67.6
122	ПАР	8.4	7.4	5.3	4.3	8.5	4.6	5.5	5.7	4.5	4.3	5.9	3.0	67.4
123	Тринідад	5.8	3.1	4.9	7.1	7.6	4.5	6.1	5.4	5.6	5.7	5.6	5.3	66.7
124	Гана	7.0	5.1	5.4	8.1	6.6	5.5	5.3	7.2	4.7	2.4	4.2	4.7	66.2
125	Кувейт	5.7	4.2	5.1	4.3	6.1	3.5	6.5	3.5	6.9	5.1	7.2	5.3	63.4
126	Антигуа і Барбуда	4.7	3.6	4.3	7.8	6.5	4.8	5.8	5.0	5.0	5.0	4.4	5.9	62.8
127	Монголія	5.8	1.2	4.3	2.3	5.8	5.9	6.7	5.5	6.6	5.0	5.7	7.1	61.9
128	Болгарія	4.7	3.8	4.4	6.0	6.3	5.0	6.0	5.0	4.8	5.3	4.6	5.6	61.5
129	Румунія	5.6	3.4	5.5	5.1	5.8	5.3	6.2	5.0	4.5	4.3	5.1	5.5	61.3
130	Багами	6.7	3.7	5.0	5.7	6.9	4.4	5.5	4.6	3.0	5.3	4.8	5.3	60.9

Продовження таблиці Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
131	Хорватія	4.9	6.1	5.4	4.8	5.5	5.9	4.5	3.9	4.7	4.3	4.3	5.8	60.1
132	Панама	6.6	3.4	4.6	5.0	7.3	5.6	4.7	5.5	4.7	5.1	3.0	4.2	59.7
133	Бахрейн	5.0	3.1	6.4	3.7	5.9	3.5	6.9	3.1	5.0	4.4	6.1	5.9	59.0
134	Чорногорія	5.1	4.1	6.4	2.5	4.6	4.6	4.7	4.0	5.5	4.7	6.0	5.8	58.0
135	Барбадос	4.1	3.3	5.3	7.0	7.1	5.2	4.5	2.8	3.0	5.0	4.5	5.4	57.2
136	Латвія	4.5	4.5	4.5	5.0	6.2	5.5	5.1	4.4	3.7	2.9	4.3	4.0	54.6
137	Коста-Ріка	5.7	4.5	4.1	4.7	6.7	5.0	4.1	4.0	3.5	2.2	3.2	4.8	52.5
138	Катар	4.7	3.2	5.2	3.3	5.3	4.4	6.5	2.6	4.5	2.5	5.0	4.7	51.9
139	ОАЕ	4.6	3.4	4.7	3.3	5.7	3.2	6.7	3.6	5.8	2.3	4.0	4.5	51.8
140	Естонія	4.7	4.4	4.9	4.0	5.4	4.4	4.7	3.5	3.5	2.5	5.5	3.7	51.2
141	Угорщина	3.5	3.0	3.4	5.0	6.1	5.0	5.5	3.8	3.5	2.1	5.0	4.8	50.7
142	Польща	4.9	3.0	3.2	6.1	4.9	4.8	4.4	3.9	4.0	2.3	3.7	4.4	49.6
143	Мальта	3.9	6.0	4.0	4.3	4.6	3.9	4.3	3.5	3.6	4.0	1.7	5.0	48.8
144	Словаччина	4.3	2.0	4.3	5.4	5.8	4.6	3.9	4.0	4.0	2.0	3.9	4.4	48.6
145	Литва	4.5	2.8	4.2	5.2	6.2	4.7	4.1	3.4	3.5	2.1	3.0	4.3	48.0
146	Оман	4.5	1.0	3.0	1.3	2.3	4.4	6.0	4.5	6.4	5.0	6.6	2.2	47.2
147	Греція	4.5	2.7	4.4	4.7	4.8	4.0	4.5	3.9	3.6	3.5	2.0	3.5	46.1
148	Маврикій	3.9	1.0	3.5	2.4	5.9	4.3	5.3	4.4	3.9	3.6	3.3	3.2	44.7
149	Аргентина	4.1	2.0	4.5	4.0	5.5	4.8	3.4	4.2	4.0	2.1	3.1	3.0	44.7
150	Італія	3.8	3.7	4.5	3.0	4.7	4.4	4.3	2.8	2.6	4.0	3.7	2.4	43.9
151	Іспанія	3.9	2.6	6.2	1.7	5.2	4.0	1.3	2.6	2.7	5.2	5.7	2.2	43.3
152	Чехія	3.5	2.7	3.6	4.5	4.3	4.1	3.6	3.8	3.5	2.0	3.3	3.7	42.6
153	Південна Корея	4.0	3.5	4.1	5.0	2.4	2.1	4.1	2.2	2.7	1.4	3.6	6.5	41.6
154	Уругвай	4.7	1.0	2.0	5.8	5.2	4.1	2.8	3.6	2.5	3.3	2.5	3.7	41.2
155	Чилі	4.0	2.5	3.6	2.1	4.4	4.3	2.0	4.2	3.6	2.0	1.5	3.3	37.5
156	Словенія	3.6	1.3	3.4	3.5	5.2	3.6	3.0	3.2	3.2	2.7	1.3	2.3	36.3
157	Німеччина	3.5	3.9	4.9	2.8	4.9	3.2	2.3	1.9	2.5	2.1	1.8	2.4	36.2
158	Франція	3.9	3.0	5.8	2.0	5.5	3.3	1.8	1.5	2.9	1.2	2.0	2.4	35.3
159	США	3.1	3.7	3.3	1.0	5.3	2.9	3.0	2.3	4.0	1.4	2.5	1.5	34.0
160	Сінгапур	3.0	1.1	3.1	2.7	3.0	3.2	4.0	1.5	4.3	1.0	4.1	2.8	33.8
161	Великобританія	3.2	2.8	4.3	1.9	4.7	2.5	1.8	2.2	2.3	2.6	2.9	2.4	33.6
162	Бельгія	2.8	1.7	4.9	1.3	4.9	3.2	2.8	2.0	1.7	1.7	3.5	3.0	33.5
163	Португалія	3.9	1.4	2.6	2.3	3.9	4.2	1.6	3.8	3.7	1.1	1.2	3.0	32.7
164	Японія	4.2	1.1	3.8	2.0	2.5	3.1	2.0	1.2	3.4	2.0	2.0	3.9	31.2
165	Ісландія	1.0	0.9	1.0	3.2	2.5	6.7	2.2	1.4	2.1	1.0	2.0	5.0	29.0
166	Канада	3.3	2.4	3.0	2.1	4.7	2.0	1.7	1.2	2.1	1.1	2.4	1.7	27.7
167	Люксембург	2.1	1.5	3.2	1.2	2.5	2.2	2.9	2.4	1.5	2.0	3.6	2.5	27.6
168	Австрія	2.9	2.2	3.6	1.1	4.9	2.3	1.6	1.4	1.6	1.0	2.4	2.6	27.6
169	Нідерланди	2.9	3.1	4.7	2.1	3.3	2.5	1.4	1.4	1.2	1.0	1.4	2.0	27.0
170	Австралія	3.1	2.2	3.4	1.1	4.4	2.8	1.4	1.4	2.5	1.0	1.5	1.1	25.9
171	Нова Зеландія	1.3	1.2	3.2	2.3	4.2	3.6	1.1	1.4	1.7	1.0	1.2	1.1	23.3
172	Данія	3.0	1.6	3.0	2.0	2.2	2.7	1.3	1.5	1.5	1.3	1.0	2.1	23.2
173	Ірландія	1.9	1.5	1.0	2.0	3.0	2.7	1.8	2.3	1.5	1.1	1.3	1.5	21.6
174	Швейцарія	2.6	1.3	2.9	2.0	2.6	2.1	1.2	1.6	1.7	1.0	1.0	1.2	21.2
175	Швеція	2.8	2.6	1.3	2.0	2.3	1.6	1.0	1.2	1.6	1.1	1.3	1.8	20.6
176	Фінляндія	2.5	1.6	1.2	2.1	1.9	2.4	0.9	1.1	1.7	0.9	0.9	2.0	19.2
177	Норвегія	1.9	1.6	1.3	1.1	2.2	2.3	1.0	1.3	1.5	1.1	1.1	1.9	18.3

Індикатори:**Соціальні показники:**

- I – 3. Зростаючий демографічний тиск;
- I – 4. Масова міграція біженців і/або інтернованих осіб;
- I – 5. Наявність невдоволених і мстиво налаштованих груп;
- I – 6. Стійка та перманентна міграція населення.

Економічні показники:

- I - 7. Нерівномірність економічного розвитку;
- I - 8. Різне погіршення стану економіки;

Політичні показники:

- I - 9. Беззаконня і криміналізація держави;
- I - 10. Прогресуюче погіршення якості громадських послуг;
- I - 11. Порушення прав людини;
- I - 12. Апарат безпеки діє як «держава в державі»;
- I - 13. Посилення групових і/або кланових еліт;
- I - 14. Втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів;

Джерело: <http://gtmarket.ru/files/research/failed-states-index-2009.html>

Додаток Е

Таблиця Е.1

Інвестиційно найпривабливіші країни світу

№ п / п	Країна	Підсумковий бал (умовні одиниці)	Кількість балів (умовні одиниці) в 2010 р.	Кількість балів (умовні одиниці) в 2009 р.	Кількість балів (умовні одиниці) в 2008 р.
1	2	3	4	5	6
1	Данія	1 103.26	1 107.56	1 101.43	1 100.81
2	Фінляндія	1 103.18	1 107.11	1 100.88	1 101.56
3	Швейцарія	1 103.16	1 105.89	1 101.07	1 102.53
4	Швеція	1 102.80	1 107.89	1 100.02	1 100.50
5	Нова Зеландія	1 102.65	1 107.78	1 098.62	1 101.56
6	Норвегія	1 101.25	1 106.56	1 098.76	1 098.44
7	Ірландія	1 101.13	1 102.78	1 099.10	1 101.53
8	Канада	1 100.94	1 103.56	1 098.69	1 100.58
9	Нідерланди	1 100.63	1 103.89	1 099.50	1 098.50
10	Австралія	1 100.51	1 103.22	1 099.50	1 098.81
11	Ісландія	1 096.51	1 102.78	1 084.64	1 102.11
12	США	1 095.24	1 102.11	1 092.02	1 091.58
13	Австрія	1 094.82	1 095.00	1 093.10	1 096.36
14	Великобританія	1 094.24	1 098.11	1 091.02	1 093.58
15	Німеччина	1 093.51	1 099.22	1 090.31	1 091.00
16	Бельгія	1 093.21	1 095.56	1 091.14	1 092.94
17	Японія	1 092.98	1 097.67	1 090.71	1 090.56
18	Люксембург	1 089.97	1 087.56	1 082.57	1 099.78
19	Гонконг (Китай)	1 088.18	1 086.56	1 088.07	1 089.92
20	Естонія	1 087.38	1 090.11	1 084.48	1 087.56
21	Франція	1 082.58	1 083.89	1 079.76	1 084.08
22	Іспанія	1 080.65	1 081.00	1 079.26	1 081.69
23	Чилі	1 079.97	1 079.78	1 079.36	1 080.78
24	Португалія	1 078.81	1 079.33	1 076.48	1 080.61
25	Чехія	1 078.69	1 081.33	1 075.67	1 079.06
26	Словенія	1 075.05	1 075.33	1 074.79	1 075.03
27	Кіпр	1 074.82	1 070.89	1 070.26	1 083.31
28	Угорщина	1 073.57	1 073.11	1 072.29	1 075.31
29	Словаччина	1 073.05	1 072.67	1 068.45	1 078.03
30	Сінгапур	1 072.99	1 068.11	1 076.19	1 074.67
31	Литва	1 072.63	1 079.78	1 063.40	1 074.69
32	Уругвай	1 071.14	1 066.44	1 073.98	1 073.00
33	Ізраїль	1 070.34	1 074.33	1 064.05	1 072.64
34	Південна Корея	1 070.20	1 067.78	1 069.45	1 073.36
35	Латвія	1 069.84	1 066.89	1 068.88	1 073.75
36	Коста-Ріка	1 067.02	1 064.78	1 067.76	1 068.53
37	Польща	1 065.01	1 068.33	1 064.93	1 061.78
38	Маврикій	1 063.95	1 064.22	1 056.12	1 071.50
39	Італія	1 060.79	1 050.44	1 064.52	1 067.39
40	Мальта	1 059.85	1 056.22	1 067.38	1 055.94

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6
41	Греція	1 059.74	1 052.00	1 061.10	1 066.14
42	ОАЕ	1 057.13	1 049.33	1 060.07	1 061.97
43	Тайвань, Китай	1 056.80	1 067.22	1 050.81	1 052.36
44	Кувейт	1 054.92	1 048.22	1 056.31	1 060.22
45	Ботсвана	1 054.38	1 056.67	1 052.48	1 054.00
46	Тринідад і Тобаго	1 054.19	1 044.11	1 057.24	1 061.22
47	Катар	1 053.13	1 039.56	1 055.52	1 064.31
48	Південна Африка	1 051.05	1 056.11	1 047.10	1 049.94
49	Хорватія	1 048.34	1 047.67	1 047.17	1 050.19
50	Ямайка	1 048.22	1 054.89	1 044.10	1 045.67
51	Румунія	1 048.19	1 041.22	1 051.29	1 052.06
52	Болгарія	1 048.13	1 039.56	1 051.24	1 053.61
53	Бахрейн	1 047.90	1 037.67	1 046.76	1 059.28
54	Панама	1 047.06	1 039.56	1 050.90	1 050.72
55	Намібія	1 046.82	1 046.11	1 044.38	1 049.97
56	Барбадос	1 045.74	1 025.22	1 050.26	1 061.75
57	Малайзія	1 044.75	1 046.44	1 043.19	1 044.61
58	Кабо-Верде	1 041.72	1 035.56	1 039.67	1 049.94
59	Перу	1 038.31	1 044.67	1 036.93	1 033.33
60	Мексика	1 038.28	1 040.89	1 036.83	1 037.11
61	Оман	1 038.03	1 017.67	1 045.31	1 051.11
62	Сальвадор	1 037.99	1 031.78	1 038.40	1 043.78
63	Македонія	1 037.77	1 035.78	1 030.45	1 047.08
64	Гана	1 035.42	1 036.11	1 032.24	1 037.92
65	Бразилія	1 034.41	1 027.22	1 040.24	1 035.78
66	Туреччина	1 033.86	1 032.00	1 033.21	1 036.36
67	Йорданія	1 033.46	1 024.67	1 036.12	1 039.58
68	Таїланд	1 033.32	1 039.33	1 030.55	1 030.08
69	Албанія	1 033.23	1 031.44	1 029.83	1 038.42
70	Аргентина	1 032.55	1 033.11	1 033.07	1 031.47
71	Грузія	1 032.39	1 023.44	1 037.14	1 036.58
72	Саудівська Аравія	1 029.26	1 031.89	1 028.50	1 027.39
73	Колумбія	1 027.77	1 023.67	1 028.86	1 030.78
74	Домініканська республіка	1 027.60	1 027.67	1 026.88	1 028.25
75	Боснія і Герцеговина	1 027.08	1 022.67	1 023.71	1 034.86
76	Вірменія	1 026.53	1 020.44	1 025.12	1 034.03
77	Сурінам	1 025.93	1 009.67	1 027.10	1 041.03
78	Чорногорія	1 025.35	1 028.89	1 034.17	1 013.00
79	Монголія	1 024.57	1 023.56	1 023.95	1 026.19
80	Туніс	1 023.01	1 018.78	1 022.14	1 028.11
81	Сербія	1 021.97	1 029.78	1 029.10	1 007.03
82	Домініка	1 020.84	1 003.11	1 032.81	1 026.61
83	Багамські о-ви	1 020.50	1 007.00	1 023.19	1 031.31
84	Сейшельські о-ви	1 020.24	995.44	1 029.12	1 036.17
85	Гватемала	1 019.22	1 022.33	1 018.14	1 017.19
86	Бутан	1 018.35	1 005.22	1 026.79	1 023.03

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6
87	Індія	1 018.35	1 021.78	1 019.38	1 013.89
88	Сент-Люсія	1 018.01	999.89	1 024.40	1 029.72
89	Ліван	1 017.99	1 008.89	1 019.36	1 025.72
90	Парагвай	1 017.57	1 019.44	1 019.40	1 013.86
91	Молдова	1 015.59	1 016.67	1 012.57	1 017.53
92	Нікарагуа	1 015.28	1 012.22	1 013.88	1 019.72
93	Казахстан	1 015.18	1 015.11	1 015.38	1 015.06
94	Малі	1 015.07	1 012.22	1 013.36	1 019.64
95	Індонезія	1 013.74	1 020.22	1 013.48	1 007.53
96	Танзанія	1 013.34	1 011.00	1 012.60	1 016.42
97	Марокко	1 013.29	1 010.56	1 013.26	1 016.06
98	Шрі-Ланка	1 013.07	1 015.22	1 011.71	1 012.28
99	Бруней	1 012.55	1 006.33	1 025.38	1 005.94
100	Буркіна-Фасо	1 012.38	1 003.78	1 016.33	1 017.03
101	Сент-Вінсент Гренадіни	i 1 012.10	994.00	1 016.95	1 025.36
102	Гайана	1 011.87	1 015.44	1 009.83	1 010.33
103	Самоа	1 011.21	994.44	1 021.60	1 017.58
104	Бенін	1 010.71	1 008.56	1 008.90	1 014.67
105	Беліз	1 010.68	1 002.89	1 009.62	1 019.53
106	Сенегал	1 009.57	1 000.67	1 009.60	1 018.44
107	Україна	1 009.54	1 006.56	1 008.71	1 013.36
108	Замбія	1 009.12	1 008.44	1 006.52	1 012.39
109	Філіппіни	1 009.06	1 007.67	1 011.67	1 007.83
110	Тонга	1 008.80	1 008.44	1 002.40	1 015.56
111	Еквадор	1 008.67	1 009.67	1 007.17	1 009.17
112	Гондурас	1 008.46	1 003.33	1 009.40	1 012.64
113	Єгипет	1 008.26	1 009.00	1 006.90	1 008.86
114	Мадагаскар	1 008.23	996.56	1 006.00	1 022.14
115	Уганда	1 007.66	1 004.89	1 007.93	1 010.17
116	Алжир	1 006.87	1 004.33	1 003.21	1 013.06
117	Болівія	1 006.65	1 008.00	1 007.14	1 004.81
118	Малаві	1 006.39	1 002.56	1 010.00	1 006.61
119	Мальдіви	1 006.01	997.78	1 013.38	1 006.86
120	Китай	1 005.82	997.00	1 008.74	1 011.72
121	Лесото	1 005.19	1 002.11	1 004.55	1 008.92
122	Мозамбік	1 003.45	999.67	1 005.38	1 005.31
123	Кенія	1 003.25	1 005.56	1 001.19	1 003.00
124	Макао (Китай)	1 002.78	980.56	1 023.38	1 004.42
125	Фіджі	1 002.37	999.33	993.74	1 014.03
126	Габон	1 001.85	990.67	1 004.55	1 010.33
127	Свазіленд	1 001.56	989.33	1 005.93	1 009.42
128	Азербайджан	1 001.12	1 006.22	1 000.93	996.19
129	Пуерто-Ріко	1 000.02	990.33	1 001.00	1 008.72
130	Росія	1 000.00	1 000.00	1 000.00	1 000.00
131	Киргизстан	999.36	997.89	997.71	1 002.47
132	Вануату	998.97	986.67	1 009.79	1 000.47

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6
133	Ветнам	997.19	997.78	996.90	996.89
134	Папуа-Нова Гвінея	996.43	1 012.89	999.74	976.67
135	Ліхтенштейн	996.36	986.89	1 011.29	990.92
136	Білорусь	994.78	995.67	994.88	993.78
137	Андорра	994.72	984.44	1 008.81	990.92
138	Сент-Кітс і Невіс	994.40	977.22	999.88	1 006.08
139	Східний Тімор	994.11	999.11	990.67	992.56
140	Руанда	994.04	988.00	995.62	998.50
141	Того	993.90	982.67	997.31	1 001.72
142	Камбоджа	993.79	992.78	995.19	993.39
143	Гамбія	993.28	988.78	997.10	993.97
144	Антигуа і Барбуда	993.17	974.11	1 000.64	1 004.75
145	Ліберія	992.37	989.11	997.29	990.72
146	Непал	992.19	992.11	991.81	992.64
147	Джибуті	992.13	980.67	997.57	998.14
148	Пакистан	991.41	993.78	989.12	991.33
149	Венесуела	990.87	984.33	994.24	994.03
150	Бангладеш	990.38	999.56	988.40	983.19
151	Гаїті	990.02	991.44	990.60	988.03
152	Нігерія	989.92	989.22	988.57	991.97
153	Куба	989.74	955.33	1 004.57	1 009.31
154	Таджикистан	989.20	982.33	989.88	995.39
155	Ливія	988.98	973.11	994.62	999.22
156	Коморські о-ви	988.79	985.33	988.86	992.17
157	Гренада	988.24	974.78	993.33	996.61
158	Камерун	988.09	982.44	990.07	991.75
159	Соломонові о-ви	987.81	986.33	987.79	989.31
160	Кирибаті	987.63	984.67	986.64	991.58
161	Мавританія	987.20	987.00	972.26	1 002.33
162	Сан-Томе і Принсипі	986.60	980.44	988.55	990.81
163	Нігер	986.52	978.78	989.52	991.25
164	Ефіопія	985.81	985.33	985.98	986.11
165	Сирія	985.67	980.33	990.24	986.44
166	Косово	984.25	982.22	983.36	987.17
167	Сєрра Леоне	983.32	986.78	982.02	981.17
168	Іран	983.26	982.11	981.14	986.53
169	Екваторіальна Гвінея	982.46	963.22	980.14	1 004.03
170	Конго	982.02	976.89	981.86	987.31
171	Йемен	981.45	977.22	983.81	983.31
172	Мікронезія	980.94	982.44	981.92	978.46
173	Кот-д'Івуар	980.68	976.00	986.76	979.28
174	Гвінея-Біссау	980.17	976.56	980.55	983.42
175	Ангола	979.53	975.56	982.02	981.00
176	ЦАР	979.05	974.89	982.48	979.78
177	Гвінея	977.19	971.22	979.12	981.22
178	Узбекистан	976.64	968.89	979.93	981.11
179	Палау	976.18	975.67	975.64	977.22

Продовження таблиці Е.1

1	2	3	4	5	6
180	Мартініка	975.98	948.11	995.48	984.36
181	Лаос	975.63	966.00	978.69	982.19
182	Ангілья	974.62	948.11	985.52	990.22
183	Маршаллові о-ви	974.09	975.89	972.29	974.11
184	Бурунді	973.95	970.22	968.86	982.78
185	Кайманові Острови	973.18	948.11	983.57	987.86
186	Тувалу	973.15	963.78	976.71	978.94
187	Бермуди	973.09	948.11	983.71	987.44
188	Віргінські о-ви (США)	972.98	948.11	976.88	993.94
189	Реюньон	972.30	948.11	982.67	986.11
190	Антільські о-ви (Нідерланди)	971.91	948.11	981.40	986.22
191	Науру	971.38	963.22	974.79	976.14
192	Американське Самоа	971.31	948.11	981.45	984.36
193	Французська Гвіана	970.90	948.11	982.67	981.92
194	Гуам	970.88	948.11	980.55	983.97
195	Туркменістан	970.84	959.56	975.76	977.19
196	Сан Маріно	970.01	967.56	970.79	971.69
197	Зімбабве	968.64	966.56	969.50	969.86
198	Еритрея	968.43	957.11	973.07	975.11
199	Чад	967.92	962.44	970.43	970.89
200	Судан	967.00	960.78	968.81	971.42
201	Ірак	965.00	967.78	965.07	962.14
202	ДР Конго	964.21	958.67	967.60	966.36
203	Гренландія	963.03	948.11	984.17	956.81
204	Північна Корея	962.10	964.56	959.86	961.89
205	Афганістан	961.78	960.56	962.74	962.06
206	Нова Каледонія	961.67	948.11	967.59	969.31
207	М'янма	961.57	953.22	965.14	966.33
208	Острови Кука	957.87	948.11	968.69	956.81

Рейтинг інвестиційної привабливості є консолідованим показником, що враховує незалежні один від одного результати рейтингів, що ранжирують держави по мірі їх відповідності певним критеріям, публікованих у відкритих джерелах авторитетними громадськими і неурядовими організаціями, консалтинговими агентствами і експертними групами.

Визначення рівня рейтингу включає два етапи: спочатку здійснюється перерахунок підсумкових балів, присвоєних кожній країні в кожному страновому рейтингу, в умовні одиниці, де точкою відліку є Росія, далі умовні одиниці по кожній з країн підсумовуються і визначається середнє арифметичне. Підсумкове значення рейтингу визначається знаходженням середнього арифметичного значення за останні три роки.

Джерело: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2011/07/14/33356430>

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Найефективніші країни світу

№	Країна	ВВП за годину в 2006, євро	ВВП на одного робітника в 2006, тис. євро	Ріст ВВП в період 2005/06 (%)	Ріст ВВП на душу зайнятого 2005/06 (%)
1	Норвегія	31.73	63.323	2.42	2.13
2	Люксембург	29.25	81.827	5.95	6.17
3	Франція	28.58	32.626	1.10	1.99
4	США	28.23	36.475	1.86	2.87
5	Ірландія	28.03	47.106	4.12	5.71
6	Бельгія	27.34	33.284	1.64	3.17
7	Нідерланди	26.03	36.343	3.03	3.01
8	Австрія	25.44	35.446	0.96	3.31
9	Швеція	24.69	37.655	1.23	4.19
10	Данія	24.53	45.628	2.68	3.57
11	Великобританія	24.10	36.241	0.44	2.84
12	Німеччина	23.55	31.720	0.47	2.87
13	Фінляндія	23.34	35.930	1.71	5.00
14	Італія	23.18	28.309	0.90	1.87
15	Австралія	22.33	34.042	1.76	2.47
16	Канада	22.32	34.190	1.93	2.76
17	Швейцарія	21.95	45.369	2.17	3.23
18	Японія	20.49	27.218	0.92	2.19
19	Ісландія	19.68	50.381	5.14	2.80
20	Естонія	17.50	12.248	5.46	11.19
21	Іспанія	17.34	25.177	3.74	3.86
22	Словенія	16.20	17.663	1.19	5.72
23	Нова Зеландія	16.08	23.758	0.82	1.92
24	Греція	15.53	25.608	1.30	4.38
25	Мальта	15.41	12.839	0.65	3.15
26	Кіпр	15.00	21.109	1.64	3.85
27	Португалія	13.80	16.532	1.04	1.28
28	Словаччина	12.85	10.582	1.63	8.27
29	Південна Корея	12.73	15.699	-0.81	4.99
30	Латвія	12.11	9.461	4.30	11.93
31	Литва	10.74	8.378	0.89	7.66
32	Угорщина	10.50	10.848	0.43	3.89
33	Туреччина	10.49	5.238	1.17	6.09
34	Чехія	9.62	13.098	1.61	6.30
35	Польща	9.46	8.686	2.92	6.12
36	Мексика	7.39	6.741	2.04	4.93

Джерело: http://rating.rbc.ru/articles/2008/08/19/32073825_tbl.shtml?2008/08/19/32073791

Додаток 3

Матриця 3.1

	Рівень міграції	Процент категорій непрацюючого населення	ВВП на душу населення (за ПКС в дол. США)	Рівень безробіття	Індекс Джині
Рівень міграції	1,0000				
Процент категорій непрацюючого населення	-0,2118	1,0000			
ВВП на душу населення (за ПКС в дол. США)	0,7690	-0,1912	1,0000		
Рівень безробіття	0,2466	-0,0547	0,0939	1,0000	
Індекс Джині	-0,1460	0,3705	-0,1491	-0,2839	1,0000

Матриця 3.2

	Частка іммігрантів в робочій силі	Продуктивність праці євро/год. у 2006 р.	Індекс Джині	Індекс демократії	Індекс втягнутості до міжнародної торгівлі 2012 р.
Частка іммігрантів в робочій силі	1,0000				
Продуктивність праці євро/год у 2006 р.	0,5299	1,0000			
Індекс Джині	-0,2176	-0,3242	1,0000		
Індекс демократії	0,0616	0,3138	-0,3217	1,0000	
Індекс втягнутості до міжнародної торгівлі 2012 р.	0,3473	0,4352	-0,0048	0,1057	1,0000

Матриця 3.3

	Переказано млрд, дол, США	Інвестиційно найпривабливіші країни світу	Рейтинг за розміром ВВП (млрд, дол,)	Рейтинг за індексом інновацій
Переказано млрд, дол, США	1,0000			
Інвестиційно найпривабливіші країни світу	0,0390	1,0000		
Рейтинг за розміром ВВП (млрд, дол,)	0,2215	0,1464	1,0000	
Рейтинг за індексом інновацій	0,1342	0,8602	0,2131	1,0000

Продовження додатку 3

Матриця 3.4

	ВВП на душу населення	Кількість емігрантів в (тис. осіб)	Кількість іммігрантів	Перекази з-за кордону (млн. дол.)	Перекази за кордон	Частка емігрантів в робочій силі	Частка іммігрантів в робочій силі	Об'єми ПІІ
ВВП на душу населення	1,000							
Кількість емігрантів (тис. осіб)	-0,2341	1,000						
Кількість іммігрантів	-0,4897	0,5105	1,000					
Перекази з-за кордону (млн. дол.)	-0,3744	0,7368	0,1315	1,000				
Перекази за кордон	-0,2711	0,3785	0,8983	-0,0441	1,000			
Частка емігрантів	-0,0135	0,0336	-0,1592	-0,2281	-0,3545	1,000		
Частка іммігрантів	-0,1863	-0,2829	0,1712	-0,4033	-0,0920	0,5266	1,000	
Об'єми ПІІ	0,0270	0,8111	0,3406	0,6642	0,4042	-0,3244	-0,5243	1,000

Матриця 3.5

	ВВП на душу населення	Кількість емігрантів (тис. осіб)	Кількість іммігрантів	Перекази з-за кордону (млн. дол.)	Перекази за кордон	Частка емігрантів в робочій силі	Частка іммігрантів в робочій силі	Об'єми ПІІ
ВВП на душу населення	1,0000							
Кількість емігрантів (тис. осіб)	0,1652	1,0000						
Кількість іммігрантів	0,3700	0,8849	1,0000					
Перекази з-за кордону (млн. дол.)	-0,4103	0,6825	0,3248	1,0000				
Перекази за кордон	0,5446	0,7121	0,9075	0,1617	1,0000			
Частка емігрантів в робочій силі	-0,2577	-0,6819	-0,5327	-0,5070	-0,3879	1,0000		
Частка іммігрантів	0,0647	-0,1570	0,1172	-0,3989	0,0625	0,2179	1,0000	
Об'єми ПІІ	0,4514	0,9099	0,9003	0,4964	0,8913	-0,6506	-0,1843	1,0000

Додаток И

Таблиця И.1

Рейтинг країн світу з ринками, що швидко розвиваються, 2012 р.

КРАЇНА	місце в групі
ПРОСУНУТИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ РИНКУ	
Чилі	1
Польща	2
Естонія	3
Уругвай	4
Литва	5
Угорщина	6
Пуерто-Ріко	7
Панама	8
Хорватія	9
Латвія	10
ПРОМІЖНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ РИНКУ	
Китай	1
Малайзія	2
Болгарія	3
Аргентина	4
Бразилія	5
Мексика	8
Сербія	10
Колумбія	11
Туреччина	12
Румунія	13
Росія	14
Південна Африка	15
Індонезія	16
Таїланд	17
Ліван	18
Боснія і Герцеговина	19
Філіппіни	20
Ямайка	21
Сальвадор	22
Монголія	23
Казахстан	24
Грузія	25
Україна	26
Азербайджан	27
Ботсвана	28
РАННІЙ ЕТАП РОЗВИТКУ РИНКУ	
Парагвай	1
Індія	2
Албанія	3
Домініканська Республіка	4
Лівія	5

Продовження таблиці И.1

Еквадор	6
Болівія	7
Білорусь	8
Молдова	9
Йорданія	10
Намібія	11
Габон	12
Іран	13
Шрі-Ланка	14
Нікарагуа	15
Гватемала	16
В'єтнам	17
Туніс	18
Гондурас	19
Вірменія	20
Киргизстан	21
Таджикистан	22
Алжир	23
Марокко	24
Гана	25
Узбекистан	26
Папуа — Нова Гвінея	27
Кенія	28
Малаві	29
Єгипет	30
Танзанія	31
Конго	32
Бенін	33
Бангладеш	34
Ліберія	35
Уганда	36
Ірак	37
Лаос	38
Камбоджа	39
Сенегал	40
Того	41
Замбія	42
Пакистан	43
Нігерія	44
Руанда	45
Мозамбік	46
Гвінея	47
Ангола	48
НЕАКТИВНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ РИНКУ	
Куба	1
Сирія	2
Туркменістан	3
Венесуела	4
Непал	5

Продовження таблиці И.1

Мадагаскар	6
М'янма	7
Камерун	8
Кот-д'Івуар	9
Гаїті	10
Йемен	11
Малі	12
Буркіна Фасо	13
Зімбабве	14
Мавританія	15
Нігер	16
Бурунді	17
Центрально-африканська Республіка	18
Північна Корея	19
Ефіопія	20
С'єрра-Леоне	21
Демократична Республіка Конго	22
Чад	23
Еритрея	24
Афганістан	25
Сомалі	26

Джерело: <http://gtmarket.ru/news/2012/08/27/4915>

Додаток К

Таблиця К.1

Об'єм прямих іноземних інвестицій (ПІІ)

№ п/п	Країна	Об'єм ПІІ	Дата інформації
1	2	3	4
1	США	2 874 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
2	Франція	1 186 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
3	Гонконг	1 141 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
4	Сполучене Королівство	1 136 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
5	Німеччина	998 100 000 000\$	31 грудня 2011 .
6	Бельгія	983 900 000 000\$	31 грудня 2011 .
7	Китай	776 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
8	Іспанія	634 200 000 000\$	31 грудня 2011 .
9	Канада	596 800 000 000\$	31 грудня 2011 .
10	Нідерланди	590 300 000 000\$	31 грудня 2011 .
11	Швейцарія	580 200 000 000\$	31 грудня 2011 .
12	Австралія	548 500 000 000\$	31 грудня 2011 .
13	Бразилія	426 400 000 000\$	31 грудня 2011 .
14	Італія	412 100 000 000\$	31 грудня 2011 .
15	Швеція	359 900 000 000\$	31 грудня 2011 .
16	Росія	343 400 000 000\$	31 грудня 2011 .
17	Мексика	321 500 000 000\$	31 грудня 2011 .
18	Сінгапур	318 200 000 000\$	31 грудня 2011 .
19	Австрія	261 800 000 000\$	31 грудня 2011 .
20	Ірландія	261 500 000 000\$	31 грудня 2011 .
21	Індія	225 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
22	Саудівська Аравія	214 700 000 000\$	31 грудня 2011 .
23	Польща	205 100 000 000\$	31 грудня 2011 .
24	Норвегія	156 500 000 000\$	31 грудня 2011 .
25	Чилі	155 600 000 000\$	31 грудня 2011 .
26	Данія	151 300 000 000\$	31 грудня 2011 .
27	Японія	146 700 000 000\$	31 грудня 2011 .
28	Чеська Республіка	135 400 000 000\$	31 грудня 2011 .
29	Південна Корея	130 300 000 000\$	31 грудня 2011 .
30	ПАР	124 600 000 000\$	31 грудня 2011 .
31	Таїланд	119 500 000 000\$	31 грудня 2011 .
32	Португалія	109 800 000 000\$	31 грудня 2011 .
33	Індонезія	105 700 000 000\$	31 грудня 2011 .
34	Тринідад і Тобаго	102 000 000 000\$	31 грудня 2008 .
35	Ангола	101 000 000 000\$	31 грудня 2011 .
36	Таджикистан	100 300 000 000\$	31 грудня 2009 .
37	Туреччина	98 980 000 000\$	31 грудня 2011 .
38	Аргентина	93 350 000 000\$	31 грудня 2011 .
39	Колумбія	92 420 000 000\$	31 грудня 2011 .
40	Казахстан	91 980 000 000\$	31 грудня 2011 .
41	Фінляндія	87 590 000 000\$	31 грудня 2011 .
42	Малайзія	82 990 000 000\$	31 грудня 2011 .
43	Ізраїль	82 820 000 000\$	31 грудня 2011 .
44	Об'єднані Арабські Емірати	81 330 000 000\$	31 грудня 2011 .
45	Єгипет	75 700 000 000\$	31 грудня 2011 .
46	Нігерія	75 690 000 000\$	31 грудня 2011 .

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4
47	Нова Зеландія	73 930 000 000\$	31 грудня 2011 .
48	В'єтнам	72 260 000 000\$	31 грудня 2011 .
49	Тайвань	71 030 000 000\$	31 грудня 2011 .
50	Україна	67 650 000 000\$	31 грудня 2011 .
51	Болгарія	65 260 000 000\$	31 грудня 2011 .
52	Словаччина	59 300 000 000\$	31 грудня 2011 .
53	Перу	52 950 000 000\$	31 грудня 2011 .
54	Марокко	52 790 000 000\$	31 грудня 2011 .
55	Венесуела	51 050 000 000\$	31 грудня 2011 .
56	Греція	45 030 000 000\$	31 грудня 2011 .
57	Кіпр	38 520 000 000\$	31 грудня 2011 .
58	Хорватія	35 760 000 000\$	31 грудня 2011 .
59	Туніс	33 510 000 000\$	31 грудня 2011 .
60	Катар	33 440 000 000\$	31 грудня 2011 .
61	Пакистан	32 510 000 000\$	31 грудня 2011 .
62	Філіппіни	32 290 000 000\$	31 грудня 2011 .
63	Сербія	31 260 000 000\$	31 грудня 2011 .
64	Алжир	27 370 000 000\$	31 грудня 2011 .
65	Йорданія	25 420 000 000\$	31 грудня 2009 .
66	Косово	24 530 000 000\$	31 грудня 2011 .
67	Домініканська Республіка	22 560 000 000\$	31 грудня 2011 .
68	Лівія	21 200 000 000\$	31 грудня 2011 .
69	Естонія	20 710 000 000\$	31 грудня 2011 .
70	Іран	19 590 000 000\$	31 грудня 2011 .
71	Мальта	18 390 000 000\$	31 грудня 2011 .
72	Словенія	18 020 000 000\$	31 грудня 2011 .
73	Коста-Ріка	16 630 000 000\$	31 грудня 2010
74	Бахрейн	15 920 000 000\$	31 грудня 2011 .
75	Литва	15 400 000 000\$	31 грудня 2011 .
76	Латвія	15 290 000 000\$	31 грудня 2011 .
77	Еквадор	15 010 000 000\$	31 грудня 2011 .
78	Макао	13 070 000 000\$	31 грудня 2011 .
79	Азербайджан	12 510 000 000\$	31 грудня 2011 .
80	Уругвай	12 100 000 000\$	31 грудня 2008 .
81	Сальвадор	9 631 000 000\$	31 грудня 2011 .
82	Болівія	9 100 000 000\$	30 вересня 2010
83	Бангладеш	8 060 000 000\$	31 грудня 2011 .
84	Македонія	7 257 000 000\$	31 грудня 2010
85	Кувейт	7 216 000 000\$	31 грудня 2011 .
86	Кенія	3 739 000 000\$	31 жовтня 2010 .
87	Молдова	3 028 000 000\$	31 грудня 2011 .
88	Північна Корея	2 691 000 000\$	31 грудня 2011 .

Джерело: <http://mostinfo.su/68-pryamyje-inostrannye-investicii-v-strany-mira...>

Додаток Л

Таблиця Л.1

Рейтинг процвітання країн світу (The Legatum Prosperity Index), 2012 р.

Місце	Країна	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8
1	Норвегія	2	4	13	6	4	2	6	1
2	Данія	19	1	3	16	16	8	7	2
3	Швеція	5	2	4	12	14	6	5	9
4	Австралія	10	8	8	2	17	19	3	3
5	Нова Зеландія	27	13	2	1	20	13	2	4
6	Канада	8	16	6	3	15	9	1	8
7	Фінляндія	16	3	5	8	12	3	19	5
8	Нідерланди	14	10	11	11	7	18	9	6
9	Швейцарія	1	7	1	32	3	10	22	11
10	Ірландія	25	14	14	14	11	4	4	7
11	Люксембург	4	5	9	48	1	7	8	16
12	США	20	12	10	5	2	27	14	10
13	Великобританія	26	6	7	30	18	20	11	12
14	Німеччина	6	18	16	15	5	21	12	15
15	Ісландія	61	9	20	13	13	1	10	13
16	Австрія	13	17	12	24	10	15	21	14
17	Бельгія	21	22	17	17	8	22	20	18
18	Гонконг	9	15	23	39	30	5	23	25
19	Сінгапур	3	11	15	41	22	12	54	39
20	Тайвань	7	24	31	4	29	11	27	24
21	Франція	22	21	18	19	9	31	16	40
22	Японія	12	23	22	23	6	16	42	20
23	Іспанія	40	26	26	10	21	29	18	34
24	Словенія	41	25	29	9	25	14	28	36
25	Мальта	32	20	19	46	27	30	24	21
26	Португалія	51	28	36	34	28	17	13	67
27	Південна Корея	23	19	30	7	24	40	56	51
28	Чехія	30	29	33	22	26	24	45	45
29	ОАЕ	17	30	41	37	32	23	66	42
30	Кіпр	37	27	21	25	33	49	34	56
31	Уругвай	49	56	27	45	44	26	15	55
32	Польща	52	38	38	38	34	25	37	46
33	Італія	36	37	39	36	19	42	57	38
34	Чилі	28	40	24	60	47	36	29	69
35	Естонія	60	32	25	31	39	39	74	30
36	Словаччина	56	35	42	26	31	33	40	47
37	Коста-Ріка	45	43	34	67	43	45	17	66

Продовження таблиці Л.1

38	Кувейт	24	33	40	62	36	32	73	57
39	Угорщина	68	45	37	20	38	28	68	79
40	Ізраїль	29	31	28	33	35	115	118	22
41	Аргентина	48	52	75	42	41	46	26	70
42	Панама	42	39	62	58	54	48	35	61
43	Латвія	82	42	43	18	46	34	93	49
44	Бразилія	33	47	56	79	57	87	25	64
45	Малайзія	15	44	35	40	45	62	111	100
46	Казахстан	54	59	95	43	60	53	43	37
47	Литва	80	36	44	28	50	50	112	86
48	Болгарія	93	41	72	51	49	41	59	85
49	Греція	85	51	48	35	23	38	121	97
50	Хорватія	59	48	52	56	37	35	100	110
51	Тринідад і Тобаго	78	54	57	82	59	58	36	76
52	Саудівська Аравія	31	46	50	64	42	82	130	43
53	В'єтнам	39	73	61	80	80	55	99	35
54	Білорусь	90	63	123	21	40	52	102	26
55	Китай	11	66	65	50	67	101	128	29
56	Таїланд	18	61	64	70	71	99	129	19
57	Чорногорія	105	58	66	55	53	37	75	102
58	Шрі-Ланка	71	86	51	47	74	122	58	31
59	Монголія	98	62	84	52	96	43	92	33
60	Румунія	94	49	71	49	64	47	81	113
61	Мексика	34	69	69	78	52	116	78	63
62	Ямайка	116	57	68	86	65	70	64	48
63	Індонезія	43	85	80	84	95	68	80	27
64	Узбекистан	67	98	116	65	72	66	70	17
65	Беліз	64	72	74	96	63	72	65	50
66	Росія	62	50	118	27	48	97	119	71
67	Філіппіни	47	75	63	72	93	112	55	72
68	Парагвай	53	91	103	97	73	78	38	53
69	Колумбія	46	60	58	81	79	136	61	62
70	Ботсвана	107	68	32	90	102	63	30	90
71	Україна	110	64	121	29	69	56	108	58
72	Перу	38	71	83	85	88	91	62	101
73	Марокко	35	78	78	110	76	84	103	23
74	ПАР	87	34	45	89	114	100	48	80
75	Македонія	109	70	77	71	51	69	90	106
76	Еквадор	55	83	109	69	78	94	51	114
77	Йорданія	100	65	59	53	62	75	133	92
78	Туніс	69	53	67	75	68	73	123	122

Продовження таблиці Л.1

79	Сербія	120	79	82	61	61	60	87	115
80	Венесуела	66	88	131	54	70	106	88	75
81	Домінікана	102	80	87	93	92	103	52	74
82	Лаос	58	96	81	106	105	57	82	41
83	Намібія	86	92	47	99	101	81	41	99
84	Молдова	124	77	101	59	84	79	115	81
85	Ліван	63	74	107	63	86	85	114	120
86	Таджикистан	113	107	112	68	94	54	98	65
87	Гана	111	101	54	104	99	67	39	94
88	Киргизстан	123	87	122	73	81	107	101	32
89	Туреччина	74	55	46	91	58	93	127	133
90	Сальвадор	75	90	70	98	82	90	83	119
91	Нікарагуа	83	105	99	88	90	76	50	108
92	Албанія	99	89	93	83	56	44	126	128
93	Грузія	132	76	53	66	83	59	79	140
94	Азербайджан	89	67	113	87	89	80	117	88
95	Болівія	44	102	104	76	103	102	71	103
96	Гондурас	91	100	105	95	85	86	86	96
97	Гватемала	65	84	90	102	91	110	97	93
98	Вірменія	129	81	97	44	98	61	122	124
99	Боснія і Герцеговина	114	94	108	74	55	71	131	117
100	Алжир	50	93	106	77	75	104	137	109
101	Індія	57	99	49	100	104	114	67	138
102	Іран	70	95	126	57	66	125	125	121
103	Бангладеш	73	104	98	101	100	118	32	130
104	Малі	88	126	86	137	126	51	33	54
105	Малаві	106	129	60	115	110	92	72	60
106	Єгипет	104	82	85	94	77	108	140	104
107	Камбоджа	84	109	79	105	111	83	116	107
108	Непал	97	115	110	107	97	96	104	111
109	Танзанія	81	118	89	120	122	109	96	59
110	Замбія	117	111	102	109	130	119	91	28
111	Руанда	118	110	55	108	115	77	95	135
112	Буркіна Фасо	101	134	88	138	108	74	53	89
113	Сирія	77	113	91	92	87	120	136	131
114	Нігер	72	138	76	141	117	88	46	98
115	Камерун	76	119	124	113	127	113	60	112
116	Кенія	122	97	111	114	119	130	77	77
117	Уганда	96	112	94	116	129	133	89	52
118	Сенегал	108	117	100	119	124	89	47	129

Продовження таблиці Л.1

119	Бенін	119	128	73	122	118	64	31	141
120	Конго	79	122	134	111	113	105	76	134
121	Джібуті	131	130	96	136	121	65	106	84
122	Мавританія	127	116	133	128	120	95	109	78
123	Нігерія	121	106	125	123	116	131	84	91
124	Мозамбік	126	108	92	129	137	111	69	116
125	Судан	103	114	136	124	106	138	134	44
126	Кот-д'Івуар	95	127	138	135	123	127	49	136
127	Гвінея	135	135	132	132	133	117	44	125
128	Сьєрра-Леоне	139	133	114	131	140	128	63	82
129	Ангола	125	120	117	127	134	129	113	118
130	Ліберія	141	132	128	117	135	126	94	68
131	Ірак	92	125	137	112	107	135	141	105
132	Пакистан	115	103	115	121	112	139	132	137
133	Ефіопія	128	131	119	134	125	134	138	95
134	Йемен	134	124	127	130	109	124	142	123
135	Зімбабве	142	123	142	103	128	137	107	73
136	Того	138	136	130	125	132	98	85	142
137	Бурунді	137	140	120	126	136	123	120	139
138	Гаїті	140	137	135	118	138	121	139	126
139	Чад	112	139	139	140	141	142	124	83
140	Афганістан	130	121	141	139	131	140	135	127
141	ДР Конго	136	142	140	133	142	141	110	87
142	ЦАР	133	141	129	142	139	132	105	132

Пояснення до таблиці:

У таблиці приведений перелік країн і територій світу, впорядкованих за сукупним Індексом процвітання, а також вісім категорій суспільного добробуту для кожної держави:

1. Економіка.
2. Підприємництво.
3. Управління.
4. Освіта.
5. Охорона здоров'я.
6. Безпека.
7. Особисті свободи.
8. Соціальний капітал.

Категорії вказані в таблиці під своїми номерами, відповідно — від № 1 до № 8. Для кожної з восьми категорій процвітання в таблиці наводиться рейтинг — від 0 до 110, який вказує місце країни серед інших держав. Відповідно, чим нижче рейтинг, тим гірше показник країни в цій категорії.

Джерело: <http://gtmarket.ru/ratings/legatum-prosperity-index/info>

Додаток М

Таблиця М.1

Рейтинг втягнутості країн в міжнародну торгівлю 2012 р.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	2	3
1	Сингапур	6,14
2	Гонконг	5,67
3	Данія	5,41
4	Швеція	5,39
5	Нова Зеландія	5,34
6	Фінляндія	5,34
7	Нідерланди	5,32
8	Швейцарія	5,29
9	Канада	5,22
10	Люксембург	5,20
11	Великобританія	5,18
12	Норвегія	5,17
13	Німеччина	5,13
14	Чілі	5,12
15	Австрія	5,12
16	Ісландія	5,08
17	Австралія	5,08
18	Японія	5,08
19	ОАЕ	5,07
20	Франція	5,03
21	Бельгія	4,96
22	Ірландія	4,96
23	США	4,90
24	Малайзія	4,90
25	Оман	4,86
26	Естонія	4,85
27	Саудівська Аравія	4,84
28	Ізраїль	4,82
29	Тайвань	4,81
30	Бахрейн	4,80
31	Іспанія	4,79
32	Катар	4,74
33	Словенія	4,65
34	Південна Корея	4,65
35	Португалія	4,63
36	Маврикій	4,62
37	Кіпр	4,61
38	Грузія	4,58
39	Чорногорія	4,46
40	Уругвай	4,44
41	Чехія	4,42
42	Йорданія	4,42
43	Коста-Ріка	4,41
44	Туніс	4,39

Продовження таблиці М.1

1	2	3
45	Латвія	4,39
46	Хорватія	4,39
47	Угорщина	4,39
48	Польща	4,37
49	Албанія	4,36
50	Італія	4,36
51	Руанда	4,35
52	Литва	4,31
53	Перу	4,31
54	Ботсвана	4,31
55	Словаччина	4,29
56	Китай	4,22
57	Таїланд	4,21
58	Індонезія	4,19
59	Вірменія	4,19
60	Панама	4,16
61	Македонія	4,13
62	Туреччина	4,13
63	ПАР	4,10
64	Марокко	4,08
65	Мексика	4,08
66	Кувейт	4,07
67	Греція	4,07
68	В'єтнам	4,02
69	Румунія	4,02
70	Сальвадор	3,99
71	Сербія	3,97
72	Філіппіни	3,96
73	Шрі-Ланка	3,95
74	Болгарія	3,93
75	Намібія	3,92
76	Молдова	3,92
77	Гватемала	3,90
78	Гондурас	3,89
79	Ямайка	3,89
80	Боснія і Герцоговина	3,87
81	Азербайджан	3,85
82	Нікарагуа	3,83
83	Еквадор	3,83
84	Бразилія	3,79
85	Малаві	3,79
86	Україна	3,79
87	Домініканська Республіка	3,78
88	Замбія	3,78
89	Колумбія	3,78
90	Єгипет	3,78
91	Гамбія	3,74
92	Сенегал	3,72
93	Ліван	3,71

Продовження таблиці М.1

1	2	3
94	Танзанія	3,69
95	Болівія	3,68
96	Аргентина	3,68
97	Мозамбік	3,65
98	Уганда	3,64
99	Гана	3,59
100	Індія	3,55
101	Парагвай	3,53
102	Камбоджа	3,52
103	Кенія	3,52
104	Гаяна	3,52
105	Казахстан	3,50
106	Ефіопія	3,49
107	Мадагаскар	3,48
108	Сирія	3,47
109	Бангладеш	3,46
110	Таджикистан	3,45
111	Киргизстан	3,45
112	Росія	3,41
113	Лесото	3,41
114	Монголія	3,40
115	Бенін	3,39
116	Пакистан	3,39
117	Іран	3,31
118	Камерун	3,28
119	Ємен	3,25
120	Алжир	3,22
121	Малі	3,18
122	Буркіна Фасо	3,15
123	Нігерія	3,13
124	Непал	3,07
125	Мавританія	3,06
126	Кот-д-Івуар	3,02
127	Ангола	3,01
128	Гаїті	2,97
129	Зімбабве	2,96
130	Венесуела	2,95
131	Бурунді	2,95
132	Чад	2,63

Джерело: <http://gtmarket.ru/news/2012/05/24/4419>

Додаток Н

Таблиця Н.1

Рейтинг вищих навчальних закладів України 2013 р.

	Установа	Кількість публікацій у Scopus	Кількість цитувань у Scopus	Індекс Гірша (h-індекс)
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка в т.ч. Кримська астрофізична обсерваторія	11377 804	44050 7535	66 42
2	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	6238	24254	48
3	Львівський національний університет імені Івана Франка	4460	17170	39
4	Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	2305	8251	38
5	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	1739	4959	33
6	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	4091	6922	32
7	Донецький національний медичний університет імені Максима Горького	867	3726	31
8	Дніпропетровський національний університет	2477	5751	29
9	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	1759	4527	28
10	Ужгородський національний університет	1374	4357	25
11	Національний університет "Львівська політехніка"	2752	4229	24
12	Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького	386	1574	24
13	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	198	1690	23
14	Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського	1182	2888	21
15	Донецький національний університет	1363	2347	21
16	Український державний хіміко-технологічний університет	458	1980	20
17	Харківський національний університет радіоелектроніки	1295	1761	20
18	Національний медичний університет імені акад. О. О. Богомольця	304	1405	19
19	Сумський державний університет	722	1889	18
20	Донецький національний технічний університет	932	1397	18
21	Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	279	1073	17
22	Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"	535	1063	16

Продовження таблиці Н.1

23	Дніпропетровська державна медична академія	225	922	16
24	Національний університет "Києво-Могилянська академія"	161	898	16
25	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	416	1672	15
26	Севастопольський національний технічний університет	566	972	14
27	Національний університет біоресурсів і природокористування України	338	823	13
28	Харківський національний медичний університет	174	433	13
29	Донбаська державна машинобудівна академія	233	863	12
30	Національний авіаційний університет	714	749	11
31	Одеський національний політехнічний університет	560	672	11
32	Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського	104	513	11
33	Одеський національний медичний університет	449	485	11
34	Національний транспортний університет	185	468	10
35	Національний фармацевтичний університет	331	386	10
36	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	72	257	10
37	Київський національний університет технологій і дизайну	148	831	9
38	Національна металургійна академія України	713	421	9
39	Національний університет харчових технологій	140	416	9
40	Запорізький національний технічний університет	361	367	9
41	Буковинський державний медичний університет	463	337	9
42	Придніпровська державна академія будівництва і архітектури	153	270	9
43	Національний лісотехнічний університет України	64	250	9
44	Одеський державний екологічний університет	71	242	9
45	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	96	197	9
46	Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	112	282	8
47	Вінницький національний технічний університет	243	255	8
48	Кримський державний медичний університет	112	228	8

Продовження таблиці Н.1

49	Одеська державна академія будівництва та архітектури	70	178	8
50	Івано-Франківський національний медичний університет	50	263	7
51	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	121	227	7
52	Київський національний університет будівництва та архітектури	276	205	7
53	Чернігівський державний технологічний університет	102	205	7
54	Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	55	126	7
55	Київська школа економіки	22	120	7
56	Харківська медична академія післядипломної освіти	28	233	6
57	Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна	104	211	6
58	Запорізький національний університет	167	177	6
59	Українська академія друкарства	48	173	6
60	Хмельницький національний університет	102	170	6
61	Тернопільський національний економічний університет	248	145	6
62	Приазовський державний технічний університет	230	142	6
63	Донбаська національна академія будівництва і архітектури	15	113	6
64	Луганський державний медичний університет	52	98	6
65	Харківський військовий університет	95	97	6
66	Донецький державний університет управління	25	90	6
67	Українська інженерно-педагогічна академія	77	83	6
68	Міжнародний Соломонів університет	46	148	5
69	Запорізький державний медичний університет	107	137	5
70	Українська медична стоматологічна академія	188	134	5
71	Київський медичний університет Української асоціації народної медицини	195	121	5
72	Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	62	85	5
73	Національний гірничий університет України	256	80	5
74	Сумський національний аграрний університет	29	72	5
75	Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського	142	70	5
76	Київський національний торговельно-економічний університет	40	70	5

Продовження таблиці Н.1

77	Українська державна академія залізничного транспорту	53	66	5
78	Національний університет водного господарства та природокористування	45	58	5
79	Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова	192	149	4
80	Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова	71	63	4
81	Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова	91	60	4
82	Житомирський державний університет імені Івана Франка	55	50	4
83	Херсонський державний університет	38	47	4
84	Одеська національна академія харчових технологій	41	43	4
85	Житомирський державний технологічний університет	38	33	4
86	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	76	58	3
87	Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка	39	51	3
88	Луцький національний технічний університет	40	46	3
89	Черкаський державний технологічний університет	38	35	3
90	Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"	32	35	3
91	Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	23	34	3
92	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	53	31	3
93	Одеська державна академія холоду	6	28	3
94	Харківський національний автомобільно-дорожній університет	14	25	3
95	Одеський національний морський університет	48	23	3
96	Харківський національний економічний університет	13	20	3
97	Білоцерківський національний аграрний університет	21	17	3
98	Одеська національна морська академія	14	17	3
99	Харківський державний університет харчування та торгівлі	12	15	3
100	Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	13	38	2
101	Київський славистичний університет	6	34	2
102	Київський міжнародний університет	21	10	2

Продовження таблиці Н.1

103	Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова	9	5	2
104	Львівська комерційна академія	3	18	1
105	Дніпродзержинський державний технічний університет	78	10	1
106	Національна академія державного управління при Президентові України	4	8	1
107	Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка	19	6	1
108	Державний університет інформатики і штучного інтелекту	3	4	1
109	Українська академія банківської справи Національного банку України	24	1	1
110	Львівський державний університет фізичної культури	5	1	1
111	Чорноморський державний університет ім. П. Могили	4	1	1
112	Університет економіки та права "Крок"	4	1	1
113	Запорізька державна інженерна академія	3	1	1
114	Національний університет "Одеська юридична академія"	3	1	1
115	Харківський національний університет внутрішніх справ	1	1	1

Джерело: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/index.html

Додаток П

Таблиця П.1

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності у 2011 р.

	Усього, тис. осіб	У тому числі					
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства	
		тис. осіб	у % до кількості зайнятих відповідною діяльністю	тис. осіб	у % до кількості зайнятих відповідною діяльністю	тис. осіб	у % до кількості зайнятих відповідною діяльністю
Усього	7793,1	3375,7	43,3	2346,6	30,1	2070,8	26,6
у тому числі							
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	706,0	105,9	15,0	407,7	57,7	192,4	27,3
Промисловість	3031,7	1923,4	63,4	760,7	25,1	347,6	11,5
Будівництво	417,1	64,6	15,5	136,6	32,7	215,9	51,8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1256,6	402,7	32,0	317,6	25,3	536,3	42,7
Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	138,8	40,1	28,9	42,5	30,6	56,2	40,5
Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	646,5	115,1	17,8	185,8	28,7	345,6	53,5
Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	471,3	247,5	52,5	89,3	19,0	134,5	28,5
Діяльність готелів та ресторанів	128,7	15,9	12,3	47,2	36,7	65,6	51,0
Діяльність транспорту та зв'язку	1052,8	736,7	70,0	189,2	18,0	126,9	12,0
Фінансова діяльність	76,8	27,8	36,2	24,8	32,3	24,2	31,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	833,3	72,6	8,7	326,1	39,1	434,6	52,2
Освіта	29,0					15,1	52,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	94,7	10,2	10,7	45,0	47,5	39,5	41,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	157,9	13,9	8,8	76,0	48,1	68,0	43,1

Джерело: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/kp_ed/kp_ed_u/kzp_ed_u_2011.htm

Додаток Р

Таблиця Р.1

Індекс світового рабства (The Global Slavery Index) 2013 р.

Місце	Країна	Населення	Обчислена кількість поневолених	Кількість поневолених (нижнє значення)	Кількість поневолених (верхнє значення)
1	2	3	4	5	6
1	Мавританія	3,796,141	151,353	140,000	160,000
2	Гаїті	10,173,775	209,165	200,000	220,000
3	Пакистан	179,160,111	2,127,132	2,000,000	2,200,000
4	Індія	1,236,686,732	13,956,010	13,300,000	14,700,000
5	Непал	27,474,377	258,806	250,000	270,000
6	Молдова	3,559,541	33,325	32,000	35,000
7	Бенін	10,050,702	80,371	76,000	84,000
8	Кот д'Івуар	19,839,750	156,827	150,000	160,000
9	Гамбія	1,791,225	14,046	13,000	15,000
10	Габон	1,632,572	13,707	13,000	14,000
11	Сенегал	13,726,021	102,481	98,000	110,000
12	Ефіопія	91,728,849	651,110	620,000	680,000
13	Сьєра Леоне	5,978,727	44,644	42,000	47,000
14	Того	6,642,928	48,794	46,000	51,000
15	Капо Верде	494,401	3,688	3,500	3,900
15	Еритрея	6,130,922	44,452	42,000	47,000
17	Гвінея	11,451,273	82,198	78,000	86,000
18	Гана	25,366,462	181,038	170,000	190,000
19	Конго	4,337,051	30,889	29,000	32,000
20	Гвінея Бісау	1,663,558	12,186	12,000	13,000
20	Камерун	21,699,631	153,258	150,000	160,000
22	Судан	37,195,349	264,518	250,000	280,000
23	Д.Р.Конго	65,705,093	462,327	440,000	490,000
24	Таїланд	66,785,001	472,811	450,000	500,000
25	Уганда	36,345,860	254,541	240,000	270,000
26	Буркіна Фасо	16,460,141	114,745	110,000	120,000
27	Сомалі	10,195,134	73,156	69,000	77,000
28	Нігер	17,157,042	121,249	120,000	130,000
29	Танзанія	47,783,107	329,503	310,000	350,000
30	Лаос	6,645,827	50,440	48,000	53,000
31	ЦАР	4,525,209	32,174	31,000	34,000
32	Ліберія	4,190,435	29,504	28,000	31,000
33	Малаві	15,906,483	110,391	100,000	120,000
34	Чад	12,448,175	86,329	82,000	91,000
35	Мозамбік	25,203,395	173,493	160,000	180,000
35	Малі	14,853,572	102,240	98,000	110,000
35	Екваторіальна Гвінея	736,296	5,453	5,200	5,800
38	Камбоджа	14,864,646	106,507	100,000	110,000
39	Ботсвана	2,003,910	14,298	14,000	15,000

Продовження таблиці Р.1

1	2	3	4	5	6
40	Замбія	14,075,099	96,175	90,000	100,000
41	Бурунді	9,849,569	71,146	68,000	75,000
42	М'янма	52,797,319	384,037	360,000	400,000
43	Руанда	11,457,801	80,284	76,000	84,000
44	Лесотто	2,051,545	14,560	14,000	15,000
45	Зімбабве	13,724,317	93,749	89,000	98,000
46	Намібія	2,259,393	15,729	15,000	17,000
47	Узбекистан	29,776,850	166,667	160,000	180,000
48	Нігерія	168,833,776	701,032	670,000	740,000
49	РФ	143,533,000	516,217	490,000	540,000
50	Грузія	4,511,800	16,227	15,000	17,000
51	Азербайджан	9,297,507	33,439	32,000	35,000
51	Албанія	3,162,083	11,372	11,000	12,000
53	Чорногорія	621,081	2,234	2,100	2,400
54	Чехія	10,514,810	37,817	36,000	40,000
54	Угорщина	9,943,755	35,763	34,000	38,000
56	Болгарія	7,304,632	27,739	26,000	29,000
57	Вірменія	2,969,081	10,678	10,000	11,000
58	Афганістан	29,824,536	86,089	82,000	90,000
59	Боснія і Герцоговина	3,833,916	13,789	13,000	15,000
59	Сербія	7,223,887	25,981	25,000	27,000
61	Хорватія	4,267,000	15,346	15,000	16,000
61	Польща	38,542,737	138,619	130,000	150,000
61	Словаччина	5,410,267	19,458	18,000	20,000
64	В'єтнам	88,775,500	248,705	240,000	260,000
65	Перу	29,987,800	82,272	78,000	86,000
66	Джибуті	859,652	2,929	2,890	3,100
67	Словенія	2,058,152	7,402	7,000	7,800
68	Сурінам	534,541	1,522	1,500	1,600
69	Еквадор	15,492,264	44,072	42,000	46,000
70	Таджикистан	8,008,990	23,802	23,000	25,000
71	Бангладеш	154,695,368	343,192	330,000	360,000
72	Уругвай	3,395,253	9,978	9,500	10,000
73	Колумбія	47,704,427	129,923	120,000	140,000
74	Парагвай	6,687,361	19,602	19,000	21,000
75	Венесуела	29,954,782	79,629	76,000	84,000
76	Болівія	10,496,285	29,886	28,000	31,000
77	Гайяна	795,369	2,264	2,200	2,400
78	Лівія	6,154,623	17,683	17,000	19,000
79	Домініканська республіка	10,276,621	23,183	22,000	24,000
80	Македонія	2,105,575	6,226	5,900	6,500
81	Киргизстан	5,582,100	16,027	15,000	17,000
82	Саудівська Аравія	28,287,855	57,504	55,000	60,000
83	Туркменістан	5,172,931	14,711	14,000	15,000
84	КНР	1,350,695,000	2,949,243	2,800,000	3,100,000
85	Казахстан	16,797,459	46,668	44,000	49,000
86	Україна	45,593,300	112,895	110,000	120,000

Продовження таблиці Р.1

1	2	3	4	5	6
87	Йорданія	6,318,000	12,843	12,000	13,000
88	ОАЕ	9,205,651	18,713	18,000	20,000
89	Чілі	17,464,814	37,846	36,000	40,000
90	Туреччина	73,997,128	120,201	110,000	130,000
91	Алжир	38,481,705	70,860	67,000	74,000
92	Ємен	23,852,409	41,303	39,000	43,000
93	Марокко	32,521,143	50,593	48,000	53,000
94	Бразилія	198,656,019	209,622	200,000	220,000
95	Сальвадор	6,297,394	10,490	10,000	11,000
96	Бахрейн	1,317,827	2,679	2,500	2,800
96	Катар	2,050,514	4,168	4,000	4,400
98	Філіппіни	96,706,764	149,973	140,000	160,000
99	Оман	3,314,001	5,739	5,500	6,000
100	Кувейт	3,250,496	6,608	6,300	6,900
101	Гватемала	15,082,831	13,194	13,000	14,000
102	Кенія	43,178,141	37,349	36,000	39,000
103	Іран	76,424,443	65,312	62,000	69,000
104	Ірак	32,578,209	28,252	27,000	30,000
105	Сірія	22,399,254	19,234	18,000	20,000
106	Папуа Нова Гвінея	7,167,010	6,131	5,800	6,400
107	Мексика	120,847,477	103,010	98,000	110,000
108	Нікарагуа	5,991,733	5,798	5,500	6,100
109	Монголія	2,796,484	4,729	4,500	5,000
110	Гондурас	7,935,846	7,503	7,100	7,900
111	Ізраїль	7,907,900	8,096	7,700	8,500
112	Мадагаскар	22,293,914	19,184	18,000	20,000
113	Єгипет	80,721,874	69,372	66,000	73,000
114	Індонезія	246,864,191	210,970	200,000	220,000
115	ПАР	51,189,307	44,545	42,000	47,000
116	Ангола	20,820,525	16,767	16,000	18,000
117	Білорусь	9,464,000	11,497	11,000	12,000
118	Шрі Ланка	20,328,000	19,267	18,000	20,000
119	Ліван	4,424,888	4,028	3,800	4,200
120	Тімор	1,210,233	1,020	970	1,100
121	Малайзія	29,239,927	25,260	24,000	27,000
122	Аргентина	41,086,927	35,368	34,000	37,000
122	Туніс	10,777,500	9,271	8,800	9,700
124	Ямайка	2,712,100	2,386	2,300	2,500
125	Румунія	21,326,905	24,141	23,000	25,000
126	Свазіленд	1,230,985	1,302	1,200	1,400
127	Бруней	412,238	417	400	440
128	Литва	2,985,509	2,909	2,800	3,100
129	Естонія	1,339,396	1,496	1,400	1,600
130	Японія	127,561,489	80,032	76,000	84,000
131	Латвія	2,025,473	2,040	1,900	2,140
132	Італія	60,917,978	7,919	7,500	8,300
133	Тринідат і Тобаго	1,337,439	486	460	510

Продовження таблиці Р.1

1	2	3	4	5	6
134	США	313,914,040	59,644	57,000	63,000
135	Барбадос	283,221	46	<100	<100
136	ФРН	81,889,839	10,646	10,000	11,000
137	Південна Корея	50,004,000	10,451	9,900	11,000
138	Австралія	22,683,600	3,167	3,000	3,300
139	Франція	65,696,689	8,541	8,000	9,000
139	Нідерланди	16,767,705	2,180	2,100	2,300
141	Гонконг	7,154,600	1,543	1,500	1,600
142	Сінгапур	5,312,400	1,105	1,100	1,200
143	Маврикій	1,291,456	535	510	560
144	Канада	34,880,491	5,863	5,600	6,200
145	Панама	3,802,281	548	520	580
146	Коста Ріка	4,805,295	679	650	710
147	Португалія	10,526,703	1,368	1,300	1,400
147	Іспанія	46,217,961	6,008	5,700	6,300
149	Куба	11,270,957	2,116	2,000	2,200
150	Австрія	8,462,446	1,100	1,000	1,200
150	Бельгія	11,142,157	1,448	1,400	1,500
150	Греція	11,280,167	1,466	1,400	1,500
150	Данія	5,590,478	727	700	760
150	Фінляндія	5,414,293	704	670	740
150	Люксембург	531,441	69	<100	<100
150	Норвегія	5,018,869	652	620	690
150	Швеція	9,516,617	1,237	1,200	1,300
150	Швейцарія	7,997,152	1,040	990	1,100
159	нова Зеландія	4,433,100	495	470	520
160	Великобританія	63,227,526	4,426	4,200	4,600
160	Ірландія	4,588,798	321	300	340
160	Ісландія	320,137	22	<100	<100

Джерело: <http://www.globallslaveryindex.org/findings/#overview>

Додаток С

Таблиця С.1

**Стисла характеристика світових рейтингів, що рефлексують стан МТМ
країни¹**

Назва	Характеристика
1	2
Залученості країн до міжнародної торгівлі	Дослідження залученості країн в міжнародну торгівлю вимірює ефективність роботи різних установ і політику держав у сфері ведення міжнародної торгівлі і розвитку економічного співробітництва. Дослідження оцінює здатності економік стимулювати торгівлю, а також приділяє увагу тим сферам, в яких надто потрібні заходи з поліпшення ситуації. У рамках поточного дослідження аналітична група СЕФ склала рейтинг 132 держав на основі аналізу чотирьох основних показників відкритості їх економік для міжнародної торгівлі: доступ до внутрішнього ринку, адміністративне управління на кордонах, діловий клімат, а також транспортна і комунікаційна інфраструктура.
Ринків, що швидко розвиваються	Індекс ринків, що швидко розвиваються, складається за результатами вивчення 112 країни, що знаходиться на різних етапах економічного розвитку. Індекс кожної країни розраховується як середньозважене значення 15 змінних, що представляють п'ять основних компонентів розвитку: макроекономічні показники, макроекономічні умови, рівень здоров'я і людський капітал, економічна і політична свобода, розмір ринку тощо.
Інвестиційної привабливості	Підсумковий рівень рейтингу країн з найбільш і найменш сприятливими умовами для інвестування включає комплексну оцінку країн світу провідними світовими експертами за різними критеріями, таким як рівень життя, умови і рівень ризиків ведення бізнесу, рівень економічної свободи, рівень корупції і т.д.. Рейтинг інвестиційної привабливості є консолідованим показником, що враховує незалежні один від одного результати рейтингів, що ранжирують держави за мірою їх відповідності певним критеріям, опублікованих у відкритих джерелах авторитетними громадськими і неурядовими організаціями, консалтинговими агентствами і експертними групами.
Економіки знань	Індекс економіки знань — комплексний показник, що характеризує рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, в країнах і регіонах світу. Розроблений для оцінки здатності країн створювати, приймати і поширювати знання. Передбачається, що Індекс повинен використовуватися державами для аналізу проблемних моментів в їх політиці і виміру готовності країни до переходу на модель розвитку, заснованою на знаннях. При складанні рейтингів враховуються такі показники, як економічний та інституціональний режим, рівень освіти, розвиток інноваційної системи, розвиток інформаційних технологій і комунікацій. Оцінки робляться за десятибальною шкалою, де 10 — максимально можлива оцінка, 0 — мінімальна.

Продовження таблиці С.1

1	2
За кількістю патентних заявок	<p>Світова організація інтелектуальної власності (СОІВ) готує доповіді «Світові показники інтелектуальної власності» (World Intellectual Property Indicators) за відповідний період, засвідчуючи факт, що тоді, як світова економіка залишається в стані стагнації, подання заявок на об'єкти інтелектуальної власності у всьому світі значно зросла. Результати дослідження показують, що кількість поданих заявок на видачу патентів в 2011 році у всьому світі виросла на 7,8%, тим самим темпи росту перевищили 7% впродовж другого року поспіль. Аналогічним чином, кількість поданих заявок на корисні моделі, промислові зразки і реєстрацію товарних знаків зросла на 35%, 16% і 13,3%, відповідно.</p> <p>Стійкий ріст кількості заявок на об'єкти інтелектуальної власності показує, що компанії продовжують інноваційну діяльність, незважаючи на несприятливі економічні умови.</p>
За інноваціями	<p>«Глобальний індекс інновацій» представляє якнайповніший комплекс показників інноваційного розвитку по різних країнах світу. У 2012 р. дослідження охопило 141 країну, які в сукупності виробляють 99,4% світового ВВП і в яких проживає 94,9% населення планети.</p> <p>Глобальний індекс інновацій складений з 80 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Автори дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана, як з наявністю інноваційного потенціалу, так і умов для його втілення. Індекс розраховується як зважена сума оцінок чотирьох груп показників :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ресурси, що розташовуються, і умови для проведення інновацій (Innovation Input). 2. Досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output). 3. Творчість населення країн в Інтернеті (Online Creativity). 4. Екологічна стійкість (Environmental Sustainability). <p>Таким чином, підсумковий Індекс є співвідношенням витрат і ефекту, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність зусиль із розвитку інновацій в тій або іншій країні.</p>
Недієздатних держав світу	<p>При складанні рейтингу експертами впродовж року аналізуються країни світу за допомогою спеціального системного інструменту оцінки конфліктів (Conflict Assessment System Tool). Аналіз проводиться на підставі 12 критеріїв – т. з. індикаторів нежиттєздатності держави, які об'єднані в три групи: соціальні, економічні та військово-політичні. Враховуються наступні характеристики: 1. зростаючий демографічний тиск; 2. масова міграція біженців і/або інтернованих осіб; 3. наявність невдоволених і мстиво налаштованих груп; 4. стійка і перманентна міграція людей; 5. нерівномірний економічний розвиток; 6. різке погіршення стану економіки; 7. беззаконня і криміналізація держави; 8. погіршення якості громадських послуг; 9. порушення прав людини; 10. небезпека виникнення "держави в державі"; 11. посилення групових і/або кланових еліт; 12. втручання інших держав або зовнішніх гравців. Для загальної оцінки стану країни експерти аналізують здатність п'яти ключових державних інститутів - політичного керівництва, армії, поліції, судової системи і цивільних служб - забезпечити безпеку держави та її громадян</p>

Продовження таблиці С.1

1	2
За мірою глобалізації	<p>«Рейтинг глобалізації» (Globalization Index) охоплює дані по 72 країнам світу, в яких проживає 88% населення земної кулі і зосереджено більше 97% світової економіки. Дослідження оцінює економічну інтеграцію, особисті контакти, технологічну сумісність і політичну участь. Згідно методології дослідження країни оцінюються за 12 основними показниками, об'єднаних в чотири групи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна інтеграція — об'єм міжнародної торгівлі, торгові потоки, міжнародні інвестиції і різного роду виплати (у т. ч.. зарплати), що здійснюються з перетином державних кордонів. 2. Персональні контакти — міжнародні поїздки і туризм, об'єм міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень, грошових переказів і т. д. 3. Інформаційні технології — інформаційна інфраструктура і комунікації, кількість користувачів Інтернету, кількість безпечних інтернет-серверів (потрібні для проведення онлайн-транзакцій) і т. д.. 4. Залученість в міжнародну політику — членство держав в міжнародних організаціях, участь в миротворчих місіях ООН, ратифікація певних багатосторонніх договорів, кількість державних трансграничних фінансових операцій, кількість посольств та інших іноземних представництв в країні і т. д..
Глобальної конкурентоздатності	<p>У звіті СЕФ представлені два індекси, на основі яких складаються рейтинги країн: Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) і Індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI). Основним інструментом узагальненої оцінки конкурентоспроможності країн є Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), який складений з 12 доданків конкурентоспроможності, що детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, які знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Цими доданками є: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Здоров'я і початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів і послуг», «Ефективність ринку праці», «Розвиненість фінансового ринку», «Технологічний рівень», «Розмір внутрішнього ринку», «Конкурентоспроможність компаній» та «Інноваційний потенціал».</p>
Процвітання	<p>Індекс процвітання країн світу Інституту Legatum (The Legatum Prosperity Index) — комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя і процвітання. Індекс складається на основі різних 79 показників, об'єднаних у восьми категоріях, які відбивають різні аспекти життя суспільства і параметри громадського добробуту: Економіка. Підприємництво. Управління. Освіта. Охорона здоров'я. Безпека. Особисті свободи. Соціальний капітал.</p>
Свободи преси	<p>Оцінює ситуацію зі свободою ЗМІ в 197 державах і територіях. Усі вони розділені на три умовні групи — з «вільними», «частково вільними» і «скованими» засобами масової інформації. У своєму рейтингу Freedom House використовує систему оцінки в трьох номінаціях — правовій, політичній та економічній. Сумарно вони показують положення країни в загальному рейтингу, де показник свободи ЗМІ оцінюється за 100-бальною шкалою. Чим вище загальний бал, тим гірше положення країни, відповідно — нижче місце в рейтинговій таблиці.</p>

Продовження таблиці С.1

1	2
Економічної свободи	Експерти The Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживанню товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту і підтримки свободи як такої». Ступінь свободи економіки обчислюється за середнім арифметичним десяти показників: свобода бізнесу, торгівлі, фінансового сектора, інвестицій, праці, монетарна і фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату і міра захисту від корупції. Таким чином, в «абсолютно вільній» економіці у результаті вийде 100 балів, а там, де свободи немає в принципі, відповідно, нуль. Усі країни світу розділені на п'ять умовних груп відповідно до свого рейтингу за Індексом економічної свободи: «вільні», «переважно вільні», «помірно вільні», «переважно сковані» і «сковані».
За сприйняттям корупції	Індекс сприйняття корупції є зведеним індикатором охоплює 176 країн і територій і заснований на даних з джерел за два останні роки. Індекс ранжує країни і території за шкалою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (найнижчий рівень корупції) на основі сприйняття рівня корумпованості державного сектора.
За кваліфікацією спеціалістів	Оцінений потенціал підготовки кваліфікованих кадрів в 30 найбільших країнах світу та умови, необхідні для реалізації цього потенціалу. Для оцінки Global Talent Index кожної країни використовувалися сім незалежних показників: демографія; якість системи обов'язкової освіти; якість навчання в університетах і бізнес-школах; якість середовища для виховання кваліфікованих кадрів; мобільність і відносна відкритість ринку праці; тенденції в залученні іноземних інвестицій і міжнародних фахівців.

Примітка¹ Розроблено автором з використанням [281; 285; 286; 287; 288; 289; 291; 304; 307; 311; 603]

Тернопільський національний економічний університет
Ternopil National Economic University

Lvivska Str. 11, Ternopil, 46020, Ukraine
Tel./Fax +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна
Тел./факс +380 (352) 47 50 51
E-mail: academ@tneu.edu.ua
http://www.tneu.edu.ua

№ 126-06/750

“01” 04 20 14.

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
у навчальний процес
докторанта кафедри міжнародної економіки
Тернопільського національного економічного університету
Гуменюка Юрія Петровича

Ця довідка дана докторанту кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету в тому, що результати його дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за темою «Трудова міграція в системі тектонічних зсувів світової економіки» впроваджені в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету.

Підтверджуємо, що впродовж 2011-2014 рр. докторант кафедри міжнародної економіки Гуменюк Юрій Петрович проводив наукові дослідження з проблем регулювання міжнародних трудовіміграційних потоків для успішного формування міграційної політики, розвитку національних економік, формування нового світового економічного порядку та вдосконалення освітньо-наукової компоненти економічного розвитку в рамках написання докторської дисертації на тему: «Трудова міграція в системі тектонічних зсувів світової економіки». У навчально-методичній діяльності кафедри міжнародної економіки при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка II», «Організація міжнародного бізнесу в ЄС», «Економіка міжнародного туризму» та «Економічні проблеми XXI століття» використовуються такі наукові розробки дисертанта:

- розвиток теорій міжнародного руху факторів виробництва;
- узагальнення теоретичних підходів щодо визначення понять міжнародного ринку праці та робочої сили;
- обґрунтування формування моделі перевалочно-транзитної міграції вищого та нижчого порядків;
- ідентифікація та систематизація методологічних підходів до формування системи міжнародної трудової міграції;
- розробка концептуальних положень трансформації міжнародного ринку праці;
- розробка гіпотези взаємокомпенсаційності міжнародних туристичних та трудовіміграційних потоків.

Довідку видано для представлення в спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету

Перший проректор Тернопільського
національного економічного університету,
к.ф.-м.н., доцент

М.І. Шинкарик

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань економічної політики

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-91-07

№ 04-18/15-142

"25" квітня 2014 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дослідження дисертаційної роботи
докторанта кафедри міжнародної економіки Тернопільського
національного економічного університету,
кандидата економічних наук, доцента Гуменюка Ю.П.**

Комітет Верховної Ради України з питань економічної політики позитивно оцінює результати дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук докторанта кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету Гуменюка Юрія Петровича, в якій здійснено дослідження процесу міжнародної міграції робочої сили і, зокрема, державної міграційної та освітньо-наукової політики України. При цьому підтверджується актуальність даної наукової роботи, її теоретичне, методологічне та практичне значення.

Комітетом Верховної Ради України з питань економічної політики прийнято для використання запропоновану автором методикою теоретико-методологічних засад реформування й розвитку міграційної політики України на базі розвитку інноваційних сфер промисловості та широкого впровадження результатів НДДКР в господарську діяльність економічних агентів, що здійснюють господарську діяльність на території України.

Актуальний стан світової економіки вимагає принципово іншого рівня підготовки кадрів для національної економіки країни. Відмінності в рівні освіти стають головною причиною різниці в доходах громадян та конкурентоспроможності фірм на міжнародних ринках, одночасно будучи потужним міграційним бар'єром. Це в подальшому сприятиме селекції міжкраїнних трудовіграційних потоків, збалансуванню ринку праці, підвищенню рівня автоматизації виробництва та життєвого рівня населення.

Враховуючи вищевикладене, дисертація докторанта кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету Гуменюка Ю.П. дійсно заслуговує на використання певних її положень при розробці програм соціально-економічного розвитку України.

Завідувач секретаріату

 С.Я. Дятлов

№ 508
" 08 " 08 2013 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи докторанта кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету Гуменюка Юрія Петровича

Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати позитивно оцінює результати дисертації Гуменюка Юрія Петровича, в якій здійснено дослідження міжнародного ринку праці в цілому і, зокрема, ринку робочих місць, як середовища обміну між тримачами інкорпорованого культурного капіталу та власниками об'єктивованого культурного капіталу. Важливою для залучення Україною прямих іноземних інвестицій є позиція дослідження щодо символічного володіння вітчизняними тримачами інкорпорованого культурного капіталу іноземним об'єктивованим культурним капіталом. При цьому підтверджується актуальність даної наукової роботи, її теоретичне, методологічне і практичне значення.

Українським національним комітетом Міжнародної Торгової Палати прийнято для використання запропоновану автором методику ідентифікації країн перевалочно-транзитної міграції факторів виробництва та рекомендації щодо реформування й розвитку науково-технічних зв'язків українського та зарубіжного бізнесового середовища на основі широкого застосування аутсорсингових відносин.

Враховуючи вищевикладене, дисертаційне дослідження Гуменюка Ю.П. дійсно заслуговує на увагу при розробці пропозиції, які надаються УНК МТП органам державної влади України щодо їх вдосконалення.

Президент УНК МТП,
д. е. н., професор
член Світової Ради МТП

В. І. ЩЕЛКУНОВ

У К Р А Ї Н А

Тернопільська обласна державна адміністрація

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

46021 м.Тернопіль, вул. Грушевського, 8, тел./факс (035-2) 52-33-83. e-mail:admin@economy.gov.te.ua
Код ЄДРПОУ 02741551

18.07.2013 № 01/3-633
на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Гуменюка Юрія Петровича на тему «Трудова міграція в системі
тектонічних зсувів світової економіки»**

Департамент економічного розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації позитивно оцінює результати дисертації Гуменюка Юрія Петровича, в якій здійснено дослідження міжнародної трудової міграції в цілому і, зокрема, міграційної, соціально-економічної та науково-освітньої політик України. При цьому підтверджується актуальність даної наукової роботи, її теоретичне, методологічне і практичне значення.

Департамент економічного розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації прийнято для використання запропоновану автором методику реформування й розвитку регіонального ринку праці та стратегічних відносин українського і зарубіжних ринків робочої сили, а також особливостей їх трансформації в умовах формування глобальної економіки.

Запропонована Гуменюком Юрієм Петровичем концепція рефлексії структурою трудової міграції постійного удосконалення техніко-економічного рівня глобалізації формує нову парадигму організаційного розвитку міжнародної трудової міграції як компоненти системи світової економіки може бути використана в практиці роботи органів державної влади, що проводять

моніторинг стану ринку праці України.

Враховуючи вищевикладене, дисертаційне дослідження Гуменюка Юрія Петровича дійсно заслуговує на увагу при розробці міграційної політики, програм розвитку зайнятості та програм соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області.

Директор департаменту

Максимів 52 01 00

Г.М.ВОЛЯНИК

УКРАЇНА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

79491, Україна, Львів, смт. Брюховичі, вул. Сухомлинського, 16
тел.: (032) 234-65-68 e-mail: general@academy.lviv.ua факс: (032) 234-63-85

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора економічних наук
Гуменюка Юрія Петровича
на тему: "Трудова міграція в системі тектонічних зсувів світової економіки"

Комісія в складі:

Голова комісії:

Загорський В.С. – директор Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ЛРІДУ НАДУ), член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор

Члени комісії:

Крайник О.П. – завідувач кафедри економічної політики та економіка праці, доктор економічних наук ЛРІДУ НАДУ, професор

Красівський О.Я. – завідувач кафедри європейської інтеграції та права ЛРІДУ НАДУ, доктор історичних наук, професор,

цим актом засвідчує, що результати дисертаційної роботи, виконаної докторантом кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного університету к.е.н, доцентом Гуменюком Юрієм Петровичем, впроваджені в навчальному процесі ЛРІДУ НАДУ:

1. При розробці програм та робочих програм з дисциплін "Стратегічне управління людськими ресурсами", "Економіка праці і соціально-трудова відносини", "Макроекономічні засади аналізу державної політики", "Міжнародне право та структура безпеки".

2. При читанні лекцій, проведенні практичних та семінарських занять з дисциплін "Стратегічне управління людськими ресурсами", "Економіка праці і соціально-трудова відносини", "Макроекономічні засади аналізу державної політики", "Міжнародне право та структура безпеки".

Комісія вважає, що високу науково-теоретичну цінність становить запропонована дослідником сучасна парадигма міжнародної трудової міграції, зокрема модель перевалочного транзитного міжнародного руху факторів виробництва.

Голова комісії:

Члени комісії:

Загорський В.С.

Крайник О.П.

Красівський О.Я.

"20" 01 2014 р.